

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERİM'İN EHL-İ KİTABI İSLÂM'A DAVETİ

SEYİT NİMATULLAH MANSUR
DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. HAKAN UĞUR

KONYA-2024

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Seyit Nimetullah MANSUR		
	Numarası	118106013009		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Tefsir Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	✓	
Tezin Adı	KUR'ÂN-I KERİM'İN EHL-İ KİTABI İSLÂM'A DAVETİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı

İmzası

Seyit Nimmetullah MANSUR

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Seyit Nimetullah MANSUR		
	Numarası	118106013009		
	Ana Bilim/Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Tefsir Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	✓	
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Hakan UĞUR		
Tezin Adı	KUR'ÂN-I KERİM'İN EHL-İ KİTABI İSLÂM'A DAVETİ			

Bu araştırmada Kur'ân-ı Kerim'in Ehl-i Kitap İslâm'a davetinin araştırılması amaçlanmıştır. Kur'ân-ı Kerim'in indirildiği dönemde, semavî dinler olarak kendilerinden söz ettiren dinler, Yahudilik ve Hıristiyanlıktı. Bunlar tahrife uğramasına rağmen semavî kaynaklı kitaplara sahip oldukları için kendilerini hak din olarak görüyorlardı. Daha yeni indirilen İslâm ve Kur'ân-ı Kerim onlar için büyük tehlike arz ediyordu. İslâm'a ve Hz. Peygamber'e karşı sert tutumları da bu yüzdendi. Buna karşı İslâm'ı da ciddi sorunlar beklemekteydi. Çünkü İslâm dini evrensel olduğu için Ehl-i Kitap bunun muhatapları arasındaydı. Bu sebeple onları İslâm'a davetinde farklı bir davet metodunun uygulanması ve diğer gayri müslimlere nazaran farklı bir yaklaşım sergilenmesi gerekiyordu. Nitekim Kur'ân-ı Kerim de bu minvalde onlara karşı daha hassas davranış ve yapıcı bir davet metodu uyguladı. Bu noktadan hareketle bu araştırmada, Kur'ân-ı Kerim'in Ehl-i Kitap İslâm'a davetinde benimsediği ve tavsiye ettiği o yapıcı davet metodlarının neler olduğu, diğer gayri müslimlere nispetle onlara ne gibi haklar ve ayrıcalıklar tanıdığı, tavsiye edilen metodların ve tanılan ayrıcalıkların ne kadar etkili olduğu, Kur'ân-ı Kerim'in sıcak yaklaşımına karşı onların tutumları ne yönde seyredildiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'in Ehl-i Kitap hakkında ortaya koyduğu genel tasviri, onların İslâm davetini reddetmelerinin nedenleri, gerek itikadî gerekse amelî temel hastalıklarının neler olduğu gibi hususlar da incelenmeye ve Kur'ân-ı Kerim perspektifinde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-Tefsir-Ehl-i Kitap-İslâm-Davet

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Seyit Nimetullah Mansur		
	Student Number	118106013009		
	Department	Temel İslam Bilimleri/Tefsir Bilim Dalı		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	✓	
	Supervisor	Doç. Dr. Hakan UĞUR		
Title of the Thesis/Dissertation	The Invitation of the Qur'an the People of the Book (Ahl al Kitab) to İslam			

This study aims to investigate the Qur'an's invitation of the Ahl al Kitab to Islam. At the time when the Holy Qur'an was revealed, the religions that made a name for themselves as the celestial religions were Judaism and Christianity. These religions were considered to be the true religions because they had books of celestial origin, despite their manipulation. The newly revealed religion of Islam and the Holy Qur'an posed a great danger to them. Hence their harsh attitude towards Islam and the Prophet Muhammad. In response, serious problems awaited Islam. Because Islam was a universal religion, the Ahl al Kitab were among its addressees. For this reason, a different method of invitation had to be applied in welcoming them to Islam and a different approach had to be excuted compared to non-Muslims. In this regard, the Qur'an applied a more sensitive behavior and a constructive invitation method towards them. Therefore, this study focuses on the constructive methods of invitation adopted and recommended by the Holy Qur'an in welcoming the Ahl al Kitab to Islam, what rights and privileges it granted them compared to non-Muslims, how effective the recommended methods and privileges were, and their attitudes towards the warm approach of the Holy Qur'an. In this direction, the Qur'an's general description of the Ahl al Kitab, the reasons for their rejection of the Islamic da'wah, and the main diseases of the Ahl al Kitab have also been analyzed and evaluated in the perspective of the Qur'an.

Keywords: Qur'an- Tafsir-Ahl al Kitab-Islam-Invitation

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	IX
ÖNSÖZ	XI
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu.....	1
2. Araştırmanın Önemi ve Amacı	2
3. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	2
4. Araştırmanın Yöntemi	2
5. Araştırmanın Kaynakları.....	3
6. Kavramsal Çerçeve	4
6.1. Kur'ân'da Ehl-i Kitap Kavramı.....	4
6.2. Kur'ân'da Ehl-i Kitabın Kapsamı	7
6.2.1. Yahudilik	10
6.2.2. Hıristiyanlık	16
6.2.3. Sâbîlik.....	19
6.3. Kur'ân'da Suhuf ve Kitap Kavramları.....	24
6.4. Kur'ân'da Davet ve Tebliğ Kavramları	27
6.4.1. Davet.....	27
6.4.2. Tebliğ.....	29
6.4.3. Davet ve Tebliğ Kavramlarının Arasındaki Fark.....	30

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA İSLÂM DAVETİNİN GEREKLİLİĞİ VE GENEL METODU

1. "Davet" Kelimesinin Kur'ân-ı Kerim'deki Kullanılışı	34
2. İslâm Davetinin Dinde Gerekliliği ve Hükümü	38
2.1. Naklî Deliller.....	39
2.2. Aklî Deliller	41
2.3. Âlimlerin Görüşleri	43
3. İslâm Davetinin Özellikleri	47

3.1. Vahiy Kaynaklı Olması.....	47
3.2. Evrensel Olması	48
3.3. Kapsamlı Olması.....	50
3.4. Muhatabın Durumunu Dikkate Alınması.....	51
3.5. Zorlama ve Baskının Olmaması.....	51
3.6. Ahlakî Değerlere Uygun Araç ve Amaçlarının Olması	52
3.7. Muhataplarına Güven Vermesi	52
4. İslâm Davetinin Kaynakları.....	53
4.1. Kur'ân-ı Kerim	54
4.2. Hz. Peygamber'in Sünneti ve Sîreti.....	54
4.3. Selef-i Sâlihîn'in Davranışları.....	55
4.4. Fukahânın Görüşleri.....	56
4.5. Davetçilerin ve Âlimlerin Tecrübeleri	57
5. İslâm Davetinin Metotları.....	58
5.1. Metodun Anlamı ve Önemi.....	59
5.2. Kur'ân-ı Kerim'in Davet Metodu.....	61
5.2.1. Hikmet Metodu	62
5.2.1.1. Hikmetin Anlamı ve Önemi.....	62
5.2.1.2. Hikmet Metodunun Uygulanması.....	65
5.2.2. Güzel Vaaz Metodu	70
5.2.2.1. Güzel Vaaz Metodunun Önemi	71
5.2.2.2. Güzel Vaaz Nasıl Olmalı	73
5.2.3. Güzel Mücadele Metodu.....	78
5.2.3.1. Güzel Mücadele Metodunun Önemi	83
5.2.3.2. Güzel Mücadelede Riayet Edilmesi Gereken Hususlar	85
5.2.4. Güzel Örnek Metodu.....	86
5.2.4.1. Güzel Örnek Metodunun Önemi.....	87
5.2.4.2. Güzel Örnek Metodunun Çeşitleri	88
5.3. Beşerî Davet Metodu	90
6. İslâm Davetinde Basîretin Önemi	93
7. İslâm Davetinin Vasıtaları	95
7.1. Davet Vasıtalarının Çeşitleri	96
7.2. Davette Hitabetin Önemi	98

7.3. Çağdaş İslâm Davetinde Vasıtalar	104
7.4. Vasıtalarda Riayet Edilmesi Gereken Başlıca Kurallar	105

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA EHL-İ KİTAB'I İSLÂM'A DAVET METODU

1. Güzel Mücadele ve Örnekleri	108
1.1. Peygamberlerin Davet Ettikleri Konuların Ortak Olması	113
1.2. Kur'ân'ı Kerim'in Diğer Semavî Kitapları Tasdik Etmesi	116
1.3. Hz. Muhammed'in Bütün İnsanlığa Gönderilmiş Olması	121
1.3.1. Ehl-i Kitaptan Gelen Sorulara İçtenlikle Cevap Vermesi	123
1.3.2. Ehl-i Kitap Krallarına ve Büyüklerine Mektup Göndemesi	125
1.3.3. Ehl-i Kitabın Elçilerine Hüsnü Muamelede Bulunması.....	126
1.3.4. Ehl-i Kitaba Gönderdiği Mektup ve Elçilerde Hassas Davranması.....	128
1.4. Hz. Muhammed'in Son Peygamber Olduğunun Belirtilmesi	131
1.5. Hz. Muhammed'in Müjdelenen Bir Peygamber Olması	135
1.6. Ehl-i Kitabın Son Peygamberi Yardım İsteme Vesilesi Kılması	137
1.7. Ehl-i Kitaptan Müslüman Olanlarının Örnek Gösterilmesi	139
1.8. Ehl-i Kitabın Kur'ân-ı Kerim'in Doğruluğuna Şâhit Gösterilmesi	140
1.9. Ehl-i Kitabın İslâm'a Neden Karşı Çıktığının Belirtilmesi	142
1.10. Ehl-i Kitabın İhtilaf Ettiği Konularda Hakikatın Beyan Edilmesi	145
2. Toplumsal İlişkilerde Ayrıcalık Tanınması.....	147
2.1. Ehl-i Kitap Kadınıyla Evlenmenin Câiz Olması	148
2.2. Ehl-i Kitabın Kestiği Hayvanların Helal Kılınması	148
2.3. Ehl-i Kitabın Verdiği Hediyelerin Kabul Görmesi	150
2.4. Ehl-i Kitaba Güzel Muamele Edilmesi	151
2.5. Cizyenin Sadece Ehl-i Kitaba Mahsus Kılınması	153
2.6. Zimmî Statüsünde Olan Ehl-i Kitaba Güzel Davranma Tavsiyesi.....	158
2.7. Ehl-i Kitapla Anlaşma Yapılması	161
2.8. Kur'ân-ı Kerim'in Ehl-i Kitabı Övmesi	162

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN'IN EHL-İ KİTABI DAVET ETTİĞİ BAŞLICA KONULAR

1. Kur'ân'ın Ehl-i Kitabı İtikadî Konularda Davette Bulunması.....	166
1.1. Allah'ın Birliğine (Tevhide) Davet.....	166
1.1.1. Ehl-i Kitabı Tevhide Davet Edilmesinin Nedeni	168
1.1.1.1. Yahudilikte Tevhid Problemi.....	168
1.1.1.1.1. Üzeyir'in "Allah'ın Oğlu" Olduğu İddiası.....	169
1.1.1.1.2. Yahudilerin Tevhide Aykırı Olan Diğer Asılsız İddiaları	178
1.1.1.2. Hıristiyanlıkta Tevhid Problemi	180
1.1.1.2.1. Teslis Problemi.....	181
1.1.1.2.1.1. Hıristiyanlara Göre Teslis.....	181
1.1.1.2.1.2. Kur'ân-ı Kerim'e Göre Teslis	183
1.1.1.2.1.3. Hıristiyanların Teslis Yorumunun Değerlendirilmesi	185
1.1.1.2.2. Hz. İsa'nın İlâhlaştırılması Problemi	192
1.1.1.2.2.1. Hıristiyanlara Göre Hz. İsa	192
1.1.1.2.2.2. Kur'ân-ı Kerim'e Göre Hz. İsa	195
1.1.1.2.3. Hıristiyanların Tevhide Aykırı Olan Diğer Asılsız İddiaları.....	203
1.2. Kur'ân-ı Kerim'e İnanmaya Davet.....	205
1.2.1. Ehl-i Kitabın Kur'ân'a İnanmaya Davet Edilmesinin Sebebi	207
1.2.1.1. Tevrat'ın Tahrif Edilmesi	211
1.2.1.2. İncil'in Tahrif Edilmesi	218
1.2.2. Kitab-ı Mukaddes'in Tahrifiyle İlgili İslâm Âlimlerin Görüşleri.....	221
1.2.2.1. Tevrat'ın Tahrifiyle İlgili Görüşleri.....	221
1.2.2.2. İncil'in Tahrifiyle İlgili Görüşleri.....	240
1.3. Hz. Peygamber'e İnanmaya Davet	244
2. Kur'ân'ın Ehl-i Kitabı Amelî Konularda Davette Bulunması.....	247
2.1. Ehl-i Kitabın Amelî Konulara Davet Edilmesinin Sebebi	248
2.1.1. Yahudilerin Amelî Problemleri.....	250
2.1.1.1. Batıl Temennileri	250
2.1.1.2. Peygamberlere İhaneti	252
2.1.1.3. Sözlerinden Dönmeleri	258
2.1.1.4. Gerçekleri Gizlemeleri.....	262
2.1.1.5. Allah'ın Nimetlerine Nankörlük Etmeleri.....	265

2.1.1.6. Yasakları Çiğnemeleri	269
2.1.1.7. Haset Etmeleri.....	272
2.1.1.8. Diğer Bazı Karakteristik Problemleri	274
2.9. Hıristiyaların Amelî Problemleri.....	280
2.9.1. Allah'ın Kitabıyla Amel Etmemeleri	281
2.9.2. Verdikleri Sözlerden Dönmeleri	284
SONUÇ	287
KAYNAKÇA	292

KISALTMALAR

b.	: İbn
Bk.	: Bakınız
bnt.	: Bint
çev.	: Çeviren
Çık.	: Çıkış
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
Elç.	: Elçilerin İşleri
Ezr.	: Ezra
h.	: Hicrî
Hak.	: Hakimler/Hakimler
Hez.	: Hezekiel
HŞ	: Hicrî şemsî
krş.	: Karşılaştır
Lev.	: Levililer
Luk.	: Luka
m.	: Mîlâdî
Mat.	: Matta
Mar.	: Markos
MÖ	: Mîlâttan önce
MS	: Mîlâttan sonra
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm
Rom.	: Romalılara Mektup
s.	: Sayfa
Say.	: Sayılar
TDK.	: Türk Dil Kurumu
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
ts.	: Tarihsiz

Va.	: Vahiy
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Ve saire
Yar.	: Yaratılış/Tekvin
Yas.	: Yasanın Tekrarı
Yay.	: Yayınevi, Yayınları ve Yayıncılık
Yer.	: Yeremya
Yşa.	: Yeşaya/İşaya
Yşu:	: Yeşu
Yuh.	: Yuhanna
1Ko.	: 1. Korintliler/ Korintoslular Birinci Mektup
2Ko.	: 2. Korintliler/ Korintoslular İkinci Mektup
1sa.	: I.Samuel
2Sa.	: II Samuel
1Se.	: I. Selanikliler/ Selaniklilere Birinci Mektup
1Kr.	: I. Krallar
2Kr.	: II Krallar
1Ta.	: I Tarihler
1Ti.	: I. Timoteos/ Timoteos'a Birinci Mektup
2Ti.	: II. Timoteos/ Timoteos'a İkinci Mektup

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihinde her topluluğun inandığı bir güç, benimsediği ve savunduğu bir dini olmuştur. Kimi ilâhî menşeli hak bir dini benimsemiş, kimi ise ilâhî olmayan batıl inançların peşinden gitmiştir. Sonuçta insanlar geçmişten günümüze dek farklı dinlere mensup olarak yaşamışlardır. Fakat ne zaman yeryüzünde hak bir din ortaya çıktıysa, buna mukabil batıl inançlar da kendini göstermeye ve hak dinin yayılmasını engellemeye çalışmıştır. Hak dinlerin kaynağı vahiy olduğu için onlar bir takım kutsal metinlere sahiptirler. Bu kutsal metinlerin gönderilmesinin amacı, batıl inançların mensuplarına doğru yolu göstermektir. Bu da ancak davet ve tebliğ ile mümkün olur. Davet ve tebliğin en önemli silahı ise onların konusu, muhtevası ve etkili metotlarıdır.

Hak dinlerin sonuncusu olarak gelen İslâm'ın kutsal metni de Allah'ın kelâmı Kur'ân-ı Kerim'dir. Kur'ân-ı Kerim'in indiği dönemde Yahudilik, Hıristiyanlık ve Sabîlik gibi vahiy kaynaklı ama bu özelliğini yitiren semavî dinler mevcuttu. Bunların mevcudiyeti, Kur'ân-ı Kerim için büyük bir sorun teşkil etmekteydi. Çünkü bunlar ilâhî din vasfını kaybettiği halde yine bunların ciddi mensupları vardı. Kur'ân-ı Kerim böyle bir dönemde indiği için Ehl-i Kitabı İslâm'a davet etme hususunda kendisinin uyguladığı ve mensuplarına tavsiye ettiği önemli hususlar olmuş, gayri müslimler arasında bu kesimleri farklı bir kategoride değerlendirmiş ve onlara önemli ayrıcalıklar tanımıştır. Kur'ân-ı Kerim'in Ehl-i Kitaba karşı bu tutumu, onların İslâm'a davet edilmesinde ve toplumsal ilişkilerde büyük önem taşımaktadır. Bu öneme binaen bahsi geçen hususlar "Kur'ân-ı Kerim'in Ehl-i Kitabı İslâm'a Daveti" başlığı altında incelenmiştir.

Çalışmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, sınırlılıkları, yöntemi ve önemli kavramları ele alınmıştır. Birinci bölümde "Kur'ân'de İslâm Davetinin Gerekliliği ve Genel Davet Metodu" başlığı altında ana hatlarıyla İslâm davetinin, özellikleri, kaynakları, gerekliliği ve hükmü, İslâm davetinin genel metodu ve vasıtaları gibi konular araştırılmıştır. İkinci bölümde "Kur'ân-ı Kerim'de Ehl-i Kitabı İslâm'a Davet Metodu" başlığı altında Kur'ân-ı Kerim'in Ehl-i Kitabı davetinde özel olarak

uyguladığı ve tavsiye ettiği metotlar üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise "Kur'ân'ın Ehl-i Kitabı Davet Ettiği Başlıca Konular" başlığı altında, Ehl-i Kitabın itikadî ve ameli problemleri ve Kur'ân-ı Kerim'in onları davet ettiği konular ele alınmıştır.

Çalışma boyunca yardımcı olan ve desteklerini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Hakan UĞUR başta olmak üzere önceki danışmanım Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK hocama, tez izleme komitesinde yer alan hocalarıma ve bu süreçte benim yanımda olduklarını hissettiren herkese şükranlarımı sunuyorum.

Seyit Nimetullah MANSUR

Konya-2024

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Kur'ân-ı Kerim'in nüzulü farklı din mensuplarından oluşan muhtelif toplumlarda ve yerlerde gerçekleşmiştir. Evrensel bir kitap olarak gönderildiği için bütün insanlara hitap etmektedir. Bu kitabın nüzul amacı, insanlara doğru yolu göstermek, dünya ve âhiret saadetini temin etmektir. Dolayısıyla bu gerçeklerin insanlara anlatılması için bizzât prensipler koymuş, İslâm'a davetin temel metodunu belirlemiş ve davet görevinde her Müslümanı mükellef kılmıştır.

İslâm daveti evrensel olduğu için gayri müslimlerin bütün kesimleri onun kapsamına girmektedir. Bu kesimlerden en önemlisi kuşkusuz Ehl-i Kitaptır. Ehl-i Kitap, vahiy kaynaklı kitaplara sahip olan kesimlerdir. Kur'ân-ı Kerim'de Ehl-i Kitapla genel olarak Yahudiler ve Hıristiyanlar kastedilmektedir. Bunlar, Kur'ân-ı Kerim'in nüzulü sırasında semavî dinler olarak şöhretini ve mevcudiyetini koruyan ve büyük bir kitleye hitap eden dinlerdi. Bu açıdan İslam'ın en büyük rakibiydiler. Kur'ân-ı Kerim'in yeni gelen İslâm'ın hak bir din olduğu konusunda bunları ikna edip İslâm'a girmelerini sağlamak, İslâm daveti açısından büyük bir önem taşımaktaydı. Bu öneme binaen Kur'ân-ı Kerim birçok konuda olduğu gibi İslâm davetinde de onları ayrı bir kategoride değerlendirerek ciddi ayrıcalıklar tanımış, davette onlara yönelik kullanılacak metoduyla ilgili önemli tavsiyelerde bulunmuştur.

Bu önemi göz önünde bulundurarak ele aldığımız bu çalışmanın ana konusunu, "Kur'ân-ı Kerim'in Ehl-i Kitabı İslâm'a daveti" teşkil etmektedir. Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerim'in Ehl-i Kitabı İslâm'a davetinde kullandığı ve tavsiye ettiği metotlar, onları davet ettiği temel konular üzerinde durulmuştur. Kendi içinde bölümlere ayırdığımız ayetlerde bu iki önemli husus esas alınmıştır. Ayrıca çalışmada ana konumuza yardımcı olarak Kur'ân-ı Kerim'in ortaya koyduğu Ehl-i Kitap mahiyeti ve tasviri, onların alışageldikleri temel hastalıkları gibi konulara da yer verilmiştir. Çalışmamızın konusu davet olduğu için başta Kur'ân-ı Kerim'in tavsiye ettiği davet metodunun yanında İslâm davetine faydalı olabilecek genel davet metodu, gerekliliği, İslâm davetinde kullanılması tavsiye edilen vasıtalar da çalışmanın önemli alt konuları arasındadır.

2. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Kur'ân-ı Kerim'de Ehl-i Kitaptan bahseden çok sayıda ayet bulunmaktadır. Bu bakımdan Ehl-i Kitabın farklı yönlerine dikkat çeken Kur'ân-ı Kerim'in onları İslâm'a daveti, davetinde uyguladığı ve uygulanmasını tavsiye ettiği metotlar ile davet ettiği konular da büyük önem taşımaktadır. Çalışmamızın, hem Kur'an-ı Kerim'in önem verdiği bir meseleyi konu edinmesi, hem de Ehl-i Kitabın farklı yönlerini, İslâm davetinin genel metodunu ve önemli detaylarını kapsayarak araştırmacılara geniş bilgi sunması, onu önemli kılmaktadır. Ayrıca yaptığımız literatür taraması neticesine göre Kur'ân-ı Kerim'in Ehl-i Kitabı İslâm'a daveti alanında doktora tezi olarak Türkiye'de yapılan bir çalışma olmadığı görülmüştür. Bu da araştırmamızın önemini ortaya koymaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'in hükümleri ve mesajları evrenseldir. Onun ileri sürdüğü bir konu hangi dönemde ele alınacaksa o dönemin bir meselesi olarak ele alınmalı ve ona göre okunmalıdır. Bu çerçevede geçmişten günümüze dek İslâm daveti ve metotları hep gündeme getirilmiş, içinde bulunulan dönemin şartlarına ve ihtiyaçlarına göre yorumlanmıştır. Çalışmamızın böyle bir konuyu ihtiva etmesi açısından da önemlidir.

Araştırmanın amacına gelince, "*Kur'ân-ı Kerim'in Ehl-i Kitabı İslâm'a Daveti*" adlı araştırmamızın amacı da öncelikle Kur'ân-ı Kerim'in Ehl-i Kitabı hangi konulara davet ettiğini, davette hangi konulara öncelik verdiğini, nasıl bir yol izlediğini, İslâm davetçilerine önerdiği genel davet metodu başta olmak üzere Ehl-i Kitaba karşı uyguladığı ve tavsiye ettiği davet metotlarının neler olduğunu, semavî dinlere mensup olduklarını dile getiren Ehl-i Kitabın dinî konularda ne gibi zafiyetleri ve sorunları olduğunu ortaya koymak ve bu hususları günümüzdeki şartlar çerçevesinde değerlendirmektir.

3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmamız, Ehl-i Kitabın bütünüyle değil, sadece Yahudilik ve Hıristiyanlıkla sınırlıdır. Ancak Sâbilîge de zaman zaman yer verilmiştir. Mecûsilik ise araştırma kapsamına dâhil değildir.

4. Araştırmanın Yöntemi

Kur'ân-ı Kerim'in indiğı dönemden günümüze dek varlığını sürdüren, kaynağı itibariyle semavî kitaplara sahip olan ve kendilerinden Kur'ân-ı Kerim'de sıkça bahsedilen Ehl-i Kitabın İslâm'a davet edilmesinin incelendiğı bu çalışmada nitel

araştırma yöntemi kullanılmıştır. Tezimiz hazırlanırken de nitel araştırma yöntemlerinden daha çok doküman analizi tekniği tercih edilmiştir. Bu bağlamda ana kaynak Kur'ân-ı Kerim'in yanı sıra ikincil kaynaklardan da istifade edilmiştir. Öncelikle Kur'ân-ı Kerim'de konuyla alâkalı ayetler tespit edilmeye çalışılmış ve akabinde tefsir kaynaklarına müracaat edilip Kur'ân ve tefsir merkezli bir çalışma ortaya koyulmaya gayret gösterilmiştir. Çalışmamızın ana kaynağını her ne kadar Kur'ân-ı Kerim ve tefsir kitapları teşkil etseler de zaman zaman Hadis, Fıkıh, Dinler Tarihi ve Mezhepler tarihi alanlarında telif edilen diğer eserlere de müracaat edilmiştir. Çalışma boyunca müracaat ettiğimiz her bilim dalının temel kaynaklarına öncelik verilmiştir.

Çalışmada yorumlayıcı bir yaklaşımla konuların izaha kavuşturulması söz konusu olmuştur. Bu bağlamda, araştırmanın hedefleri doğrultusunda öncelikle elde edilen veriler göz önünde bulundurularak çalışmanın çerçevesi belirlenmiştir. Buna uygun olarak çalışmanın formatı oluşturulmuş ve bilgi kaynakları (dokümanlar) belirlenerek temini yoluna gidilmiştir. Kaynaklardan elde edilen veriler ise çalışmanın genel çerçevesi doğrultusunda sınıflandırılmış, ilgili konu başlıkları altında sırasıyla özetlenmiş ve gerektiğinde örnekler verilerek yorumlanmıştır.

Çalışmada delil olarak kullanılan ayetlerle ilgili olarak siyak-sibak ve ayetlerin konuyla alâkalı kısımları üzerinde yoğunlaşmıştır. Çalışmada yer verdiğimiz hadisler ise genelde Kütüb-i Tis'a içerisinde yer alan ve muhteva olarak açıkça herhangi bir ayetle çelişmeyen hadisler seçilmiştir. Nakledilen rivayetlerin sadece muhtevası dikkate alınmış ve başka herhangi bir değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Araştırma boyunca ve özellikle çalışmada delil olarak kullanılan ayetler, tefsirleri, hadisler ve âlimlerin görüşleri ele alınıp yorumlanırken her türlü önyargıdan, mensubiyet duygusundan ve ideolojik yaklaşımlardan uzak durulmuş; tarafsızlık, objektiflik ve bilimsellik ilkelerine azami derecede özen gösterilmiştir.

5. Araştırmanın Kaynakları

Araştırmamız tefsir çalışması olduğu için ana kaynak olarak Kur'ân-ı Kerim'e ve tefsir kaynaklarına öncelik verilmiştir. Ayetlerin meâlinde Diyanet İşleri Başkanlığı *Kur'ân-ı Kerim Meâli*'nden istifade edilirken zaman zaman Türkiye Diyanet Vakfı *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli* de kullanılmıştır. Ayetlerin yorumlanmasında ise onlarla ilgili verimli bulunan tefsir kaynaklarına ulaşmaya çalışılmış ve kaynakçada ismi yazılan tefsir eserlerinden yararlanılmıştır. Tefsir

kaynakları arasında İbn Cerîr et-Taberî'nin (ö.310/922) *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, Râzî'nin (ö.606/1210) *Tefsîrü'l-Kebîr*, Kurtubî'nin (ö.671/1273) *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, İbn Kesîr'in (ö.774/1373) *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, Elmalılı'nın (ö.1942) *Hak Dini Kur'ân Dili*, Seyyid Kutub'un (ö.1966) *fi Zilâli'l-Kur'ân*, M. Sait Şimşek'in *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, çalışmamıza faydalı olacak yoğun bilgiler içerdikleri için sıklıkla kullanılmıştır. Genel davet metodu ve vasıtaları kısmında ise Kur'ân-ı Kerim ve hadislerin yanı sıra Tantâvî'nin (ö.1940), *Benû İsrâil fi'l-Kur'ân ve's-Sünne*, Abdulkerîm Zeydân'ın (ö.2014) *Usûlü'd-Da've*, M. Ebu'l-Feth el-Beyânûnî'nin "*el-Medhal ilâ İlmi'd-Da've*" ve Ahmed Önkâl'in "*Resulullah'ın İslâm'a Daveti*" kitaplarından da çokça istifade edilmiştir.

6. Kavramsal Çerçeve

6.1. Kur'ân'da Ehl-i Kitap Kavramı

Ehl-i Kitap; "ehl/أهل" ve "kitap/كتاب" olarak iki kelimedenden meydana gelmiştir. "Ehlen/أهلا" kelimesinden türetilen "ehl" in çoğulu, "ehalin/أهال", "ehlûne/أهلون", "ehâli/أهالي" ve "Ehelât/أهلات"tır.¹ Bu kelimenin anlamı izafe edildiği kelimeye göre değişir. Mesela "ehlü'l-beyt"² denildiğinde aile; "ehlü'r-recül" denildiğinde eş ve evlilik; "ehlü'l-emr" denildiğinde bir işin uzmanı gibi anlamları ifade eder.³ Akraba, yoldaş ve dost anlamlarına da gelmektedir.⁴ "Ehl" anlamında "âl/آل" kelimesi de kullanılmaktadır. Fakat "âl" ve "ehl" arasında ince bir fark vardır. "Ehl" genel insanlar için kullanılırken, "âl" ise maddî veya manevî daha yüksek makamda olan kimseler için kullanılır.⁵ Örneğin Kur'ân-ı Kerim'de "آل ابراهيم"⁶, "آل لوط"⁷, "آل داود"⁸, "آل يعقوب"⁹, "آل فرعون"¹⁰ ve "آل موسي و آل هارون"¹¹ ve hadislerde "آل محمد" şeklinde geçmektedir.

¹ Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitabu'l-Ayn Muretteben 'alâ Hurûfi'l-Mu'cem*, thk. Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 1/96; Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail b. Sîde el-Mürsî, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 4/354.

² "Ehli'l-beyt" terim olarak kullanılırsa, Hz. Peygamber'in ailesi ve akrabası kastedilir (Ahmed el-Âyid vd. *el-Mu'cemu'l Arabiyyi'l-Esâsî*, (Tunus: Larousse, 1988)117).

³ İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, 4/355-356.

⁴ Ahmed el-Âyid vd. *el-Mu'cemu'l Arabiyyi'l-Esâsî*, 117; ayrıca bk. Remzi Kaya, "Kur'ân-ı Kerim'e Göre Ehl-i Kitap", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/9, (2005), 32.

⁵ İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, 4/356.

⁶ Âl-i İmrân 3/ 33; en-Nisâ 4/54.

⁷ el-Hicr 15/59, 61; en-Neml 27/56; el-Kamer 54/34.

⁸ es-Sebe 34/13.

⁹ Yusuf 12/6; Meryem 19/6.

¹⁰ el-Bakara 2/248

¹¹ el-Bakara 2/49-50; Âl-i İmrân 3/11; el-A'râf 130, 141; el-Enfâl 8/52,54; İbrahim 6; el-Kasas 8; el-Kamer 54/41; el-Mü'min 40/28, 46.

Bunun en bariz örneği "*Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammed...*" duasıdır.¹²

"Kitap" kelimesi, mefûl anlamında olan "fiâl" vezninde olup mektup manasındadır. "Kitap", lugat olarak yazmak, yazılan bir şey, Tevrat, suhuf, farz veya gerekli şeyleri farz kılmak, hüküm ve kader anlamına gelir.¹³ Bu kelime Kur'ân-ı Kerim'in de isimlerindedir.¹⁴ Kur'ân-ı Kerim'de "kitap", mektup, sahife, kader,¹⁵ Tevrat ve İncil anlamlarında kullanılmıştır¹⁶ ve "kütibe/كُتِبَ" fiili ile farz manası kastedilmiştir.¹⁷ Türk Dil Kurumunda "ciltli ve ciltsiz olarak bir araya getirilmiş, basılı veya kâğıt yapraklarının bütünü" şeklinde tanımlanmıştır.¹⁸ Râgıb el-İsfahânî (ö.5001/1108) "Allah'ın Ehl-i Kitabı zikrettiğinde kitap ile Tevrat, İncil veya ikisini birden murat ettiğini" söylemiştir.¹⁹ Dolayısıyla Ehl-i Kitap, Tevrat ehli olarak Yahudiler; İncil ehli olarak Hıristiyanlar veya onları kabul edenlerdir.²⁰

İstilahî anlamda "Ehl-i Kitap" terimi, -lugavî anlamıyla ilişkilendirilerek tanımlanırsa- "kendilerine Allah tarafından kitap gönderilen her peygamberin ümmetine denilebilir. Buna göre Müslümanlar da Ehl-i Kitaptan sayılır. Ancak özel anlamda Ehl-i Kitap; "Yahudiliğe ve Hıristiyanlığa mensup olan kimselerdir" şeklinde tanımlanmaktadır. Asıl itibariyle İsrâiloğullarından olsun veya olmasın bu dinlere mensup olan herkes Ehl-i kitaptandır.²¹

¹² Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, (Dımaşk/Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1423/2002), "Enbiyâ", 10 (No. 3370); "Tefsir", 33/10 (No. 4797, 47988); Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. M. Fuad Abdülbakî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1374/1955), "Salat", 65-66.

¹³ İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh -Tâcü'l-Luga ve Sihâhu'l-Arabiyye-*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987), 1/208; Ebü'l-Kasım Râgıb el-İsfahânî, *Mu'cemü Müfredatü Elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Adnan Dâvûdî (Dımaşk/Beyrut: Dâru'l-Kalem/Dâru's-Şâmiyye, 1430/2009), 699; Cemaleddin Ebulfazl Muhammed b. Mükrem el-Ensârî el-İfrikî, *Lisânü'l-Arab*, thk. Amir Ahmed Hayder ve Abdülmün'im Halîl İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 1/820; Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî eş-Şîrâzî, *el-Kamûsü'l-Muhît*, (Dımaşk: Mektebetü'n-Nûrî, ts.), 1/121; Ebülfeyz Muhammed b. Muhammed el-Murtazâ ez-Zebidî, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kamûs*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 2/4/57.

¹⁴ el-En'âm 6/154.

¹⁵ Râgıb, *Müfredatü'l-Kur'ân*, 699; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1/821; Zebidî, *Tâcü'l-Arûs*, 2(4)/57.

¹⁶ el-En'âm 6/155; el-Kasas 28/43. Bakara sûresi 53. ayetinde geçen Kitap ve Furkân kelimesinden Tevrat kast edilmektedir. Enbiyâ sûresi 48. ayet bunu açıklamıştır.

¹⁷ el-Bakara, 2/183; 216; en-Nisâ, 4/77; el-Mâide, 5/45.

¹⁸ Türk Dil Kurumu TDK, *Türkçe Sözlük*, (Ankara: 2011), 1450.

¹⁹ Râgıb, *Müfredatü'l-Kur'ân*, 701.

²⁰ Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Kudâme, *el-Muğni fi Fikhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1405/1984), 9/173.

²¹ Muhammed b. el-Hüseyin b. el-Habîb eş-Şinkîfî, *Menhecü'r-Resûl fi Daveti Ehli'l-Kitâb*, (Cedde: Dâru'l-Kible li's-Sekafiyye, 1992), 22.

"Ehl-i Kitap" konusu ahkâmı ilgilendirdiği için fıkıh mezhepleri tarafından da tanımlanmıştır. Hanefilere göre semâvî bir dine inanan ve Tevrat, Zebûr, İncil, suhuf gibi vahiy kaynaklı bir kitabı bulunan her ümmet Ehl-i Kitaptır. Hanbelî ve Şâfiî mezheplere göre ise Ehl-i Kitap sadece Yahûdi ve Hıristiyanlardan ibarettir.²²

Kur'ân-ı Kerim'de "Ehl-i Kitap" terkinin geçtiği ayetlerde sadece Yahudiler ve Hıristiyanların kastedildiğine dair kanaatlar vardır. Kimi müfessirler "...*Kitap yalnız bizden önceki iki topluluğa indirildi...*"²³ meâlindeki ayete dayanarak "Ehl-i Kitap" terkinin geçtiği ayetlerden sadece Yahudilerin ve Hıristiyanların kastedildiğini söylemişlerdir.²⁴ Bir örnekle açıklayacak olursak; Âl-i İmrân sûresinin 65. ayetinde "Ehl-i Kitap" hem Yahudiler hem de Hıristiyanlar için ortak kullanılmıştır.²⁵ Bu ayet, Yahudilerin Hz. İbrahim'i Yahudi; Hıristiyanların onu Hıristiyan olduğu iddialarına bir reddiye olarak indirilmiş, Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın Hz. İbrahim'den sonra meydana geldiğini belirterek onları yalanlamıştır.²⁶ Hz. Peygamber de "Ehli'l-Kitâbeyn" ifadesini kullanarak Yahudileri ve Hıristiyanları kastetmiştir.²⁷ Hanbelî ve Şâfiî mezhepleri de bahsi geçen ayeti²⁸ delil göstererek sadece Yahudi ve Hıristiyanları Ehl-i Kitap saymışlardır.²⁹

Kur'ân-ı Kerim'de bir konu tamamen Yahudileri ilgilendiriyorsa "Yahud"; tamamen Hıristiyanları ilgilendiriyorsa "Nasârâ"³⁰; her iki tarafı ilgilendiren bir konuya "Ehl-i Kitap" terimi kullanılmıştır.³¹ Hıristiyanlar için sadece bir yerde "Ehli'l-

²² Fahreddin Osman b. Ali el-Hanefî ez-Zeylaî, *Tebyînu'l-Hakâyık Şerhu Kenzü'd-Dakâyık*, thk. Ahmed Azzû İnâye (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1420/2000), 2/477-488; Abdülkerim Zeydân, *Ahkâmü'z-Zimmiyyîn ve'l-Müste'minîn fi Dâri'l-İslâm*, (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982), 11-12; Ahmed Kalkan, *Ansiklopedik Kur'ân Kavramları ve Güncel Yansımaları*, (İstanbul: Dâvud Emre Yay., 2011), 3/60.

²³ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2011), el-En'âm 6/156.

²⁴ Ebu'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr et-Tâbiî el-Mekkî el-Mahzûmî, *Tefsir-ü Mücâhid*, thk. Muhammed Abdusselam ebu'n-Neyl (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-İslâmi el-Hadise, 1410/1989), 331; Muhammed b. Yezid b. Cerir Ebû Ca'fer et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 8/69; Şemseddin Ebû Abdillâh Muahmed b. Ebî Bekir İbn Kayyim el-Cevziyye, *Ahkâmü Ehli'z-Zimme*, thk. Subhî es-Salihî (Beirut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1994), 1/1-2; Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömr b. Kesîr el-Kuraşî ed-Dimeşkî, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sâlim b. Muhammed Selâme (Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzî, 1420/1999), 3/370; M. Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, (İstanbul: Beyan Yay., 2010), 2/241.

²⁵ "Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz. Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir. Siz hiç düşünmüyor musunuz?" (Âl-i İmrân 3/65).

²⁶ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensarî el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmü'l-Kur'ân*, (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1423/2003), 4/107.

²⁷ Buhârî, "İcâre" 8 (No. 2268), "Mevâkitü's-Salâh", 17(No. 557); Müslim, "İman", 125.

²⁸ el-En'âm 6/156.

²⁹ Zeylaî, *Tebyînu'l-Hakâyık*, 2/477-488; Zeydân, *Ahkâmü'z-Zimmiyyîn*, 11-12.

³⁰ M. Fuad Abdülbakî, *el-Mucemu'l-Müfehres*, "Yahud" ve "Nasara" md.

³¹ el-Beyyine 98/1, 6.

İncil" ifadesine yer verilmiştir.³² Ayrıca bazen "Ehl-i Kitap" terimi zikredilir bundan ya sadece Yahudiler³³ veya sadece Hıristiyanlar³⁴ kastedilir. Kısacası -Mekkî ve Medenî ayetler olmak üzere- "Ehl-i Kitap" teriminin geçtiği otuz bir ayetin³⁵ sıyak ve sibakından Yahudiler mi kastedilmiş yahut Hıristiyanlar mı? kolayca anlaşılabilir.

Bunun dışında Kur'ân'da "*Kendilerine kitap verilenler/Ûtü'l-Kitâb*"³⁶, "*Kendilerine kitap verdiklerimiz...*",³⁷ "*Kendilerine kitaptan bir pay verilenler...*",³⁸ "*Ehl-i Zikir*"³⁹ gibi ifadeler de kullanılmaktadır. "İsrâ", "Hac" ve "Sebe" sûrelerindeki "*...Kendilerine ilim verilenler...*"⁴⁰ sözüyle kastedilenlerin Ehl-i Kitap âlimlerinin olduğu yönündedir.⁴¹

İslâmî literatürde "kitâbî" kelimesi de Ehl-i Kitap için kullanılmıştır.⁴² Ayrıca bazı kaynaklarda "Ehl-i Kitap" yerine, "zimmî" ve "gayri müslim" terimlerinin de kullanıldığı görülmektedir.⁴³

6.2. Kur'ân'da Ehl-i Kitabın Kapsamı

Ehl-i Kitabın kapsamı, onun genel tanımının çerçevesinde ele alınırsa daha geniştir. Yani kendilerine Allah tarafından kitap gönderilen bütün peygamberlerin mensupları bu kapsama girer. Dolayısıyla "Ehl-i Kitap" teriminin kapsamını belirleyebilmek için ilâhî kitapların kimlere verildiğini tespit etmek gerekir."⁴⁴ Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Nuh ve Hz. İbrahim'in soyuna peygamberlik ve kitap

³² el-Mâide 5/47.

³³ Bk. el-Haşr 59/2, 11.

³⁴ Mesela Âl-i İmrân 3/64.

³⁵ el-Bakara 2/105,109; Âl-i İmrân 3/59, 64, 65, 70, 71, 72, 75, 98, 99,110, 113, 199; en-Nisâ 4/123, 153, 171; el-Mâide 5/15, 19, 59, 65, 68, 77, 159; el-Ankabût 29/46, el-Ahzâb 33/26; el-Hadîd 57/29; el-Haşr 59.2.11; el-Beyyine 98/1, 6.

³⁶ el-Bakara 2/101, 144, 145; Âl-i İmrân 3/19, 20, 100,186, 187; en-Nisâ 4/47, 131; el-Mâide 5/5, 57; et-Tevbe 9/29; el-Hadîd 57/16; el-Müddessir 74/31, 31; el-Beyyine 98/4.

³⁷ el-Bakara 2/121, 146; el-En'âm 6/20.

³⁸ Al-i İmrân 3/23, en-Nisâ 4/44, 51.

³⁹ en-Nahl 16/43; el-Enbiyâ 21/7. Burada zikir kelimesi, mana itibarıyla Ehl-i Kitabı ifade etmektedir (Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 19/108-109; Carullah Ebû'l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakaiku Gavamidu't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akavîl fi Vücûhi't-Tevîl*, thk. Adil Ahmed Abdulvedûd ve Ali Muhammed Muavvez (Riyad: Mektebtü'l-Ubeykân, 1418/1998), 3/438). Tabi Ehl-i Kitaptan Tevrat ile İncil hakkında doğru ve yeterli bilgisi olan âlimleri kastedilmiştir (bk. M. F. Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres*, "Yehud", "Nasara" md.leri).

⁴⁰ el-İsrâ 17/107; el-Hac 22/54; es-Sebe 34/6.

⁴¹ Bk. Taberî, *Cemû'l-Beyân*, 15/120; 22/120, 20/352; ayrıca bk. Remzi Kaya, "Ehli'l-Kitap", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 1994), 10/516.

⁴² Mesela bk. Abdurrahman el-Cezîrî, *el-Fıkh alâ Mezâhibi'l-Arba'*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 1/652-653; 2/24,128; 4/178, 180; 5/315. Kaya, "Ehli'l-Kitap", 10/516.

⁴³ Muhammed Faruk en-Nebhân, *Nizâmü'l Hükm fi'l İslâm*, (Kuveyt: Matbaa Câmiatü Kuveyt,1987), 218-219.

⁴⁴ Kaya, "Kur'ân-ı Kerim'e Göre Ehl-i Kitap", 34; "Ehl-i Kitap", 10/516.

verildiğinden bahsedilmektedir.⁴⁵ Böylece onların soyundan gelen Hz. Musa'ya kitap olarak Tevrat, Hz. Dâvûd'a Zebûr,⁴⁶ Hz. İsa'ya İncil⁴⁷ ve Hz. Muhammed'e Kur'ân-ı Kerim verilmiştir. Hz. İbrahim'in kendisine ve yine Hz. Musa'ya ise suhuf⁴⁸ verilmiştir.⁴⁹ Hz. Yahya'ya "...Kitabı al..."⁵⁰ şeklinde emredilmiş ve herhangi bir kitaptan özel olarak sözedilmemiştir. Fakat ilgili ayetin siyâk ve sibâkına baktığımız zaman kitaptan Tevrat'ın kastedildiği anlaşılmaktadır.⁵¹ Bunun dışında Kur'ân-ı Kerim'de "öncekilerin kitapları"⁵² ve "önceki sayfeler"⁵³ ifadeleri de geçmektedir. Kaynaklarda geçtiğine göre Hz. Peygamber, Allah tarafından kaç kitap gönderildiğine dair kendisine yöneltilen bir soruya, 104 olarak cevap vermiş, sahife olarak Hz. Âdem'e ve Hz. İbrahim'e onar, Hz. Şît'e elli, Hz. İdrîs'e otuz verildiğini; kitap olarak Tevrat, Zebûr, İncil ve Kur'ân-ı-Kerim'in gönderildiğini belirtmiştir.⁵⁴

⁴⁵ en-Nisâ 4/54; el-Ankabût 29/27; el-Hadîd 57/26.

⁴⁶ en-Nisâ 4/163; el-İsrâ 17/55; el-Enbiyâ 21/105. (*Andolsun Zikir'den sonra Zebur'da da: «Yeryüzüne iyi kullarım vâris olacaktır» diye yazmıştık.*) ayetinde geçen "Zebur"; Tevrat, İncil ve Kur'ân-ı Kerim'dir; bütün peygamberlere gönderilen kitaplardır; Hz. Musa'dan sonraki peygamberlere indirilmiş kitaplardır; Hz. Dâvûd'a verilen kitaptır şeklinde tefsir edilmiştir (Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/546; İbn Kesîr, *Tefsir*, 5/384-385). "Zebur", Hz. Dâvûd'a gönderilen kitabın ismidir. Bu kitap yüz elli sûreden oluşuyor ve herhangi bir hüküm, helal ve harama dair bir emir ihtiva etmiyordu. Bu kitap bir takım hikmetli sözler, öğütler (Ebu'l-Hasan Ali b. el-Hüseyin b. Ali el-Mes'ûdî, *Mürüccü'z-Zeheb ve Me'âdinü'l-Cevher*, (Beyrut: el-Mektebü'l-Asriyye, 1425/2005), 1/45; Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 7/17; Ebussuûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî el-Hanefî, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kitabi'l-Kerîm*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999), 2/221); Ebulfazl Şehabeddin es-Seyyid Mahmud el-Âlûsî el-Bağdadî, *Ruhu'l Meânî fi Tefsiri'l Kur'âni'l Azîm ve's-Sebu'l-Mesânî*, (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, ts.), 3 (6)/17), hamd ve senâ gibi bütün şeriatların ortak konuları yer alıyordu (Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî, *Tefsiri'ş-Şa'râvî*, (Mısır: Dâru Ahbari'l-Yevm, 1411/1991), 5/2829). Hz. Dâvûd güzel sesli biri idi, Zebur'u okumaya başladığı zaman; insanlar, cinler, kuşlar, vahşi hayvanlar, sesinin güzelliği dolayısıyla etrafında toplanırdı (Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/17). Ebu Musa el-Eş'arî'nin güzel sesi vardı, geceleyin Kur'ân okurken Hz. Peygamber onun bulunduğu yerden geçtiğinde durur ve onun okumasını dinlerdi. Hz. Peygamber, 'ona Dâvûd ailesinin seslerinden verilmiş', buyurmuştur. Ebu Musa da: 'Ey Allah'ın Resülü, senin dinlediğini bilseydim; sesimi senin için daha güzelleştirirdim', demiştir (İbn Kesîr, *Tefsir*, 5/358).

⁴⁷ el-Mâide 5/46.

⁴⁸ el-A'lâ 87/19.

⁴⁹ M. F. Abdulbakî, *el-Mu'cemu'l-Müfehres*, "kitap", "Zebur", "suhuf" md; Kaya, "Ehli'l-Kitap", 10/516.

⁵⁰ Meryem 9/12.

⁵¹ Ebu Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Atriyye el-Endelüsî, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tesiri'l-Kitâbi'l-Azîz*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993), 4/7; Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân*, 3/298.

⁵² eş-Şua'râ, 26/196.

⁵³ Tahâ 20/133; el-A'lâ 87/18.

⁵⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/360; ayrıca bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, et-Taberî, *Târihü'l-Ümeme ve'l-Mülük*, (Kahire: Matbaatü'l-İstikâme, 1357/1939), 1/219-220; Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebi Yakub İshak b. Nedîm, *el-Fihrist*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 36; Alaaddin Ali el-Muttakî b. Hüsamiddin el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl fi Süneneni'l-Akvâl ve'l-Efâl*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1399/1979), 16/132; Ömer Dumlu, "Suhuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2009) 37/477).

Kur'ân-ı Kerim'de ayrıca Mecûsîlik⁵⁵ ve Sâbiîlik gibi dinlerden de ismen bahsedilmiş ama onlara ait herhangi bir "kitap" veya "suhuf"tan söz edilmemiştir. Kur'ân-ı Kerim'in bunlardan söz etmesi; Hz. Peygamber'in onları diğer Ehl-i Kitap gibi "zimmî" kategorisinde görüp onlara karşı bir esneklik göstermesi,⁵⁶ onların da vahiy kaynaklı kutsal kitaplara sahip oldukları anlamına gelir ve bu durumda onlar da Ehl-i Kitaptan sayılır. Bu hususlar, "Ehl-i Kitap" teriminden sadece Yahudilerin ve Hıristiyanların kastedilmediğini ortaya koyar. Nitekim Hanefî mezhebinde semavî bir dine inanan, Tevrat, Zebûr, İncil ve suhuf gibi Allah tarafından gönderilmiş bir kitabı bulunan her kavim Ehl-i Kitaptan sayılmaktadır.⁵⁷ Ancak tercih edilen görüş, Ehl-i Kitabın sadece Yahudiler ve Hıristiyanlardan ibaret olduğu görüşüdür. Zira Kur'ân-ı Kerim bu ismi Yahudiler ve Hıristiyanlara has kullanmıştır.⁵⁸ Hanefî müfessir Cessâs da En'am sûresinin 156. ayetinin, Kur'ân'da geçen "Ehl-i Kitaptan" Yahudi ve Hıristiyandan başkasının kastedilmediğini ortaya koyduğunu belirtmiştir. Ona göre "Mecûs" Ehl-i Kitaptan olsaydı o zaman ayette iki gruptan değil üç gruptan bahsedilmeliydi.⁵⁹

Günümüzde de "Ehl-i Kitap" terimi Yahudiler ve Hıristiyanlarla özdeşleşmekte ve "Ehl-i Kitap" denilince ilk akla gelen bunlar olmaktadır. Bu çerçevede "Ehl-i Kitabın" kapsamı daha dar olmaktadır. Tabi bu tanımlamaya yönlendiren deliller de mevcuttur. Kur'ân-ı Kerim'in en fazla bu iki din ve mensuplarından bahsetmesi; ilgili ayet ve hadislerde "Ehl-i Kitap" teriminden bu iki

⁵⁵ Mecûsîlerden Kur'ân-Kerim'de bir yerde isim olarak bahsedilmekte (el-Hac 22/17) ve haklarında herhangi bir bilgi verilmemektedir. Sadece Hz. Peygamber Mecûsîleri kast ederek: "سُنُوا بِهِمْ سَنَةَ أَهْلِ الْكِتَابِ" غير ناكحي نسائهم ولا أكلِي ذبائهم" buyurmuştur (Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, thk. M. Fuad Abdulbakî (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1985), "Zekât", 42). Hadiste görüldüğü üzere Hz. Peygamber "Mecûsîlere Ehl-i Kitap muâmelesi yapın" demesine rağmen onların kestiklerinin yenilmesini ve kadınlarıyla evlenmesini yasaklamıştır. Yani Mecûsîler de cizye konusunda Yahudiler ve Hıristiyanlar gibidirler (Nasiruddîn Ebu Sa'id Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî el-Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil*, thk. Muhammed Subhî b. Hasan Hallak ve Mahmud Ahmed el-Atrâş (Beyrut: Dârü'r-Raşîd, 1421/2000), 1/42; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3/41, 4/132; Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selim*, 2/240). Hz. Ali, Hz. Peygamber'in Mecûsîlerin Ehl-i Kitaptan olduğu için onlardan cizye aldığını ve şirkleri sebebiyle kestiklerinin yenilmesini ve kadınlarıyla evlenilmesini Müslümanlara yasakladığını belirtmiştir (Ebû Yûsuf, Yakup b. İbrahim el-Kûfî, *Kitabü'l-Harâc*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1399/1979), 130). Cumhuriyet Fukahâ Mecûsîlerin Ehl-i Kitap olmadığı kanaatindedirler ve sahih görüş de budur (Zeydân, *Ahkâmü Ehl-i'z-Zimme*, 15).

⁵⁶ Hz. Peygamber Mecûsîleri kastederek: "سُنُوا بِهِمْ سَنَةَ أَهْلِ الْكِتَابِ، غير ناكحي نسائهم ولا أكلِي ذبائهم" buyurmuştur. Yani Mecûsîler de cizye konusunda Yahudiler ve Hıristiyanlar gibidirler (Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 42; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3/41, 4/132; Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selim*, 2/240).

⁵⁷ Zeylâî, *Tebyînü'l-Hakâyık*, 2/477-478; Zeydân, *Ahkâmü'z-Zimmiyyîn*, 11-12; Kalkan, *Ansiklopedik Kur'ân Kavramları ve Güncel Yansımaları*, 3/60.

⁵⁸ Reşîd Rıza *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîrü'l-Menâr)*, (Kahire: el-Heyeti'l-Mısriyyeti'l-Âmme li'l-Kitâb, 1990), 6/160.

⁵⁹ Detaylı bilgi için bk. Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dârü'l-Kitabi'l-Arabî, 1335/1917), 2/327, 3/91.

dinin kast edilmesi; üstelik İslâm dini geldiği sırada bu iki dinin mevcudiyetini korumakta olması ve aynı zamanda hak din oldukları iddialarını sürdürmeleri, söz konusu tanımlamaya yönlendiren delillerdir. Ayrıca günümüzde de Mecusîlik ve Sâbiîlik neredeyse tamamen gündemden düşmekteyken, semavî dinler adına -İslâm'ın dışında- bu iki dinin hâlâ popülarlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla günümüze en uygun "Ehl-i Kitap" tanımı, onun sadece bu iki dinle sınırlandırılarak yapılan tanımıdır. Geniş tanımlama çerçevesinde de düşünürsek "Ehl-i Kitap" terimin kapsamına bu iki din doğrudan, "Mecusîlik" ve "Sâbiîlik" gibi Kur'ân-ı Kerim'de adı geçen diğer dinler ise dolaylı olarak girmektedirler.

Kur'ân-ı Kerim'in sıkça kullandığı diğer bir kelime de "hanîf"tir. Bu kelime "hanîf" şeklinde on ayette tekil⁶⁰ ve (hunefâ) şeklinde iki ayette⁶¹ çoğul olarak zikredilmektedir. Bunların dokuzunda Hanifliğin müşrikliğin karşıtı olduğu ifade edilirken,⁶² sekiz yerinde ise Hz. İbrahim'in imanını ve dinini ortaya koymaktadır.⁶³ Çünkü bu sekiz ayetin beşinde⁶⁴ din anlamına gelen "millet" kelimesi zikredilmiş ve bir yerinde⁶⁵ Hz. İbrahim açıkça kendini "hanîf" diye nitelendirmiştir.⁶⁶ Hanîf kelimesi, Hz. İbrahim'le ilgili ve İslâm'la eş anlamlı olarak geçmektedir.⁶⁷ Tarih kitaplarında Hz. İbrahim'in dini olarak bahsedilen "Hanîfilik", Kur'ân-ı Kerim'de açıkça onun bir din olduğu dile getirilmemiş, yukarıda temas edildiği gibi sadece Hz. İbrahim ve onun ümmetinin vasfı ve "şirk" karşıtı olarak kullanılmıştır.⁶⁸

6.2.1. Yahudilik

Yahudilik, İbrahim'in soyundan gelen ve Allah'ın Hz. Musa'yı kendilerine peygamber olmaları için Tevrat'la destekleyip gönderdiği kabileler (İsrâiloğulları) olarak bilinen İbranilerin dinidir.⁶⁹ Allah tarafından kitap verilen dinlerin başında yer alan bu din Hz. Musa tarafından tebliğ edildiği için ona Musevilik de denilmektedir.

⁶⁰ el-Bakara 2/135; Âl-i İmrân 3/67, 95; el-En'âm 6/79, 161; Yûnus 10/105; en-Nahl 16/120, 123; el-Hac 22/31; er-Rûm 30/30.

⁶¹ el-Hac 22/31; el-Beyyine 98/5.

⁶² el-Bakara 2/135; Âl-i İmrân 3/67, 95; el-En'âm 6/79, 161; Yûnus 10/105; en-Nahl 16/120, 123; el-Hac 22/31.

⁶³ el-Bakara 2/135; Âl-i İmrân 3/67, 95; en-Nisâ 4/125; el-En'âm 6/79, 161; en-Nahl 16/120, 123.

⁶⁴ el-Bakara 2/135; Âl-i İmrân 3/95; en-Nisâ 4/125; el-En'âm 6/161; en-Nahl 16/123.

⁶⁵ el-En'âm 6/79.

⁶⁶ Şaban Kuzgun, "Hanif" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 1993), 16/35.

⁶⁷ Kalkan, *Ansiklopedik Kur'ân Kavramları ve Güncel Yansımaları*, 3/60.

⁶⁸ Bu konuda kayda değer bilgilere sahip olabilmek için bk. Kuzgun, "Hanif", 16/33-39.

⁶⁹ Ali Rabben, Taberî, *er-Redd alâ Esnâfi'n-Nasârâ*, thk. Halit M. Abdüh (Mısır: Mektebetü'n-Nâfize, 2005), 495.

Yahudilik, semavî dinler denince ilk akla gelen bir din olmakla beraber mensubu en az olandır. Bu din bir "Ahid dinî" olarak da bilinir. Çünkü kutsal kitaplarında İsrâiloğulları ile Allah arasındaki ahitlerden bolca bahsedilmektedir. Hem kendi kutsal kitaplarında hem de Kur'ân-ı Kerim'de İsrâiloğullarının maruz kaldıkları bütün sıkıntıların, onların bu ahdi bozmalarından ve verdikleri söze sadık kalmamalarından kaynaklandığı belirtilmiştir.⁷⁰ Yahudiliğin, herkese açık olan bir din olmayıp, özel ve seçilmiş bir milletin dini olduğu iddia edilmektedir. Bu iddiaya göre seçilmiş millet de Yahudilerdir.⁷¹ Seçilmiş bir millet demek, 'onların diğer ırklardan daha üstün ve farklıdır' demektir. Bu anlayış, Yahudi geleneğinde yaygın bir öğreti olarak Yahudi bütün kutsal metinlerinde yer almaktadır.⁷² Hatta Arap yarımadasına Hıristiyanlıktan önce girdiği halde, Hıristiyanlığa nispetle çok etkili olmamasının sebebinin de bu düşünce olduğu söylenmektedir.⁷³ Kısacası "Yahudilik, İsrâiloğullarının, İbranilerin ve Yahudilerin dinidir."⁷⁴

Yahudiler, yakın zaman kadar kendilerine has toprağı olmayan, farklı ülkelerde dağınık şekilde yaşayan ve tarih boyunca pek çok defa sürgün edilen bir millettir. Bu yüzden onların çoğunluğu yaşadıkları her yerde göçmen veya göçmen çocuğı torunu statüsündedirler. Onların fırsat buldukça buldukları yerlerde fitne çıkarmaları çeşitli yaptırımlara maruz kalmalarına neden olmuştur.⁷⁵ Tabi onların yaşadıkları parlak ve rahat devirleri de olmuştur. Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Davud ve Hz. Süleyman dönemleri onların en parlak devirleri olarak kayda geçmiştir.⁷⁶

Bu dine mensup olanlar tarih boyunca farklı isimlerle anılmaktadırlar. Kaynaklarda hâlâ bu isimlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu isimler şöyledir:

6.2.1.1. Yahudi

Yahudi kelimesinin köküyle ilgili farklı görüşler vardır. Kimileri bu kelimenin Arapça olduğunu ve Arapçada "tövbe ve dönme" anlamında olan "(Hâde-Yehûdü) Hevden" kelimesinden türetildiğini⁷⁷ söylemiştir. Bu görüşü savunan âlimlerin

⁷⁰ Tümer, Güney- Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, (Ankara: Ocak Yay.,1993),176.

⁷¹ Aydın, Mahmut, *Dinler Tarihi-Tarih, İnanç ve İbadet-*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 370-371.

⁷² Geniş bilgi için bkz. İskender Oymak-İ. Ethem Aydın, "Seçilmişlik Anlayışına Yeniden Yapılanmacı Yahudiliğin Bakışı", *Tarihten Günümüze Yahudilik*, ed. Abdullah Altuncu (Ankara: İlahiyat, 2002), 119-121.

⁷³ Ali Cevâd, *el-Mufasssal fî Târihu'l-Arab Kable'l-İslâm*, (Beirut: Dârü's-Sâkî, 1422/2001), 12/158.

⁷⁴ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, (Konya: Din Bilimleri Yay., 2005), 795.

⁷⁵ Onların fesat çıkaran bir millet oldukları ve bu yüzden Allah'ın gazabına maruz kaldıkları Kur'ân-ı Kerim'de açıkça belirtilmiştir (el-Mâide 5/64; el-İsrâ 17/4; el-Kasas 28/83).

⁷⁶ M. Fatih Kesler, *Kur'ân'da Yahudiler ve Hıristiyanlar*, (Ankara: TDV. Yay., 1993),17.

⁷⁷ Bk. Fîrûzâbâdî, *Kamûsü'l-Muhît*, 1/349.

dayanağı; Hz. Musa'nın Tûr dağına gittikten sonra Yahudilerin buzağıya taptıklarını, ancak Hz. Musa onların yanına dönünce kendilerine çok kızdığı için onların da yaptıkları bu çirkin işten pişman olup tövbe etmeleridir.⁷⁸ Yahudilerin ettikleri tövbeden Kur'ân-ı Kerim de bahsetmektedir.⁷⁹

İbn Atıyye (ö.541/1147) Kur'ân-ı Kerim'de geçen "...والذين هادوا..." kısmını tefsir ederken şöyle demiştir: "Hâdû kelimesi ya dönme anlamında olan 'hâde'den türetilmiştir veya Hz. Yakub'un oğlu Yahûzâ'dan alınmış ve i'rabla değişime uğramıştır. Ya da sakin ve rahat bir tavırla konuşan veya hareket eden anlamında olan 'tehevvede' fiilinden türetilmiştir."⁸⁰ Ayrıca 'Yahud kelimesi, dostluk anlamına gelen "هوادة" kelimesinden türemez, Yahudilerin birbirlerine karşı dostluklarına binâen onlara bu isim verilmiştir' şeklinde görüş de vardır.⁸¹

Kimi âlimler ise bu kelimenin Arapça olmadığını ve bu ismin Filistin'in güneyinde kurulan Yuda veya Yahuda krallığına, ya da Hz. Yakup'un dördüncü oğlu olan Yahuda (Yahûzâ)'ya nispet edildiğini belirtmiştir.⁸² Tercih edilen görüş de budur. Çünkü Hz. Yakub'un dördüncü oğlunun⁸³ ismi Yuda veya Yahuda'dır. Bu isim, hem Yahuda kabilesinin soy atası olmuş, hem de Hz. Süleyman'dan sonra ikiye ayrılan devletin güney krallığına verilmiştir. Babil sürgünü sonrası söz konusu kabile ve krallık mensupları için kullanılan bu isim, zamanla genel bir isim olmuştur.⁸⁴ Kutsal kitapta da bu isim farklı bağlamda yer almakta ve Yahudiler için kullanılmaktadır.⁸⁵

Ayrıca Yahudilerin kendilerini İslâm'a davet eden Hz. Peygamber'i inkâr ettikleri için bu isimle ("dönek" anlamında) anılmışlardır şeklinde bir görüş de ileri sürülmüştür.⁸⁶ Fakat bu görüş, diğer görüşlere nazaran daha zayıf görülmektedir.

⁷⁸ Kurtûbî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/433; Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, 1(1)/278; Hamdi Yazır Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (İstanbul: Nebioğlu Basımevi, 1960), 1/347.

⁷⁹ Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Musa'nın duasıyla ilgili "إنا هدنا اليك" ayeti geçmektedir (A'râf 7/156). "هاد الرجل" adam rücu etti, tövbe etti anlamındadır. Hz. Musa'ya "إنا هدنا اليك/Sana döndük, sana yakardık" dedikleri için bu isimle anılmışlardır (Ebü'l-Feth Muhammed Abdulkerim Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1395/1975), 2/49).

⁸⁰ İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, 1/157.

⁸¹ Bk. İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/285.

⁸² Suûd b. Abdulaziz el-Halef, *Dirasatü'l-Edyan el-Yahudiyye ve'n-Nasraniyye*, (Riyad: Edvâu's-Selef, 2006), 47; Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 795-796.

⁸³ Elmalılı, Hz. Yakub'un oğullarından Yahûzâ'yı onun oğullarının dördüncüsü değil, en büyüğü demiştir (bk. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/374).

⁸⁴ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2002), 250; ayrıca bk. Aydın, *Dinler Tarihi*, 330.

⁸⁵ Yahudi kelimesinin Kutsal kitaptaki kullanılışıyla ilgili detaylı bilgi için bk. Selime Leyla Gürkan, "Yahudi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2013), 43/182-183.

⁸⁶ Kalkan, *Ansiklopedik Kur'ân Kavramları ve Güncel Yansımaları*, 10/580.

Kur'ân-ı Kerim Yahudilere Musa'nın kavmi, İsrâiloğulları, Ehl-i Kitap ve Yahud olarak hitap etmektedir. Fakat "Yahud" ismini Yahudilerin kötülüklerinden bahsederken kullanmıştır.⁸⁷ Yahudiler anlamına gelen "Yahud" kelimesi sekiz,⁸⁸ "Hûd" kelimesi üç⁸⁹ ve "Hâdü" ifadesi on ayette geçmiştir.⁹⁰ Arabistan'da Hz. Muhammed'in peygamberliğinden önce de Yahudiler için Yahud ismi kullanılmıştır.⁹¹

6.2.1.2. İbrânî

Yahudilerin diğer adı olan İbranî kelimesi, MÖ 14-15. asırlarda Filistin'de göçebe olarak yaşayan bir kabilenin ismi olan "İbri" veya "Hibri" kelimesinden türetilmiştir.⁹² Bir başka görüşe göre bu kelime, "Ebr" isminden gelmektedir. Eber, Hz. İbrahim'in büyük atasıdır. Bu yüzden Hz. İbrahim'e, İbrânî (İvri) denilmektedir.⁹³ Bir diğer görüşe göre İbrânî kelimesi, "öte tarafı" manasında olan "Ever" edatından gelmektedir.⁹⁴ Bu durumda bu kelime, 'öte tarafın insanları anlamında, Fırat ve Ürdün nehrinin öbür kıyısından gelmiş olan göçmenleri ifade eder. Yahudilere bu ad Kenan ülkesinin yerlileri tarafından verilmiştir."⁹⁵ Hz. İbrahim Kenan'e (Filistin) geçtikten sonra Kenanîler onlara "İbranîler" diye hitap etmişlerdir.⁹⁶ Tevrat'ta da Hz. İbrahim "İbrânî Abram" diye geçmektedir.⁹⁷ Aynı şekilde Hz. Yusuf'tan bahsedilirken ona "İbranî adam ve İbranî köle" denmiştir.⁹⁸ İbranî ismi zamanla Yahudilerin ve İbranice konuşanların lakabı olmuştur. Gerçekte Yahudilerin ana dillerinin asıl adı İbranîce değildir. Onlara bu lakap verildiği için konuştukları dile de İbranice denilmiştir. Nitekim Tevrat'ın pek çok yerinde de onlar hakkında "İbraniler" ifadesi kullanılmıştır.⁹⁹

"İbranî", bugün kendilerine "Yahudi" denilen kavmin ilk ismiydi. İsrâiloğullarının ilk isminin İbrânî olması, onların göçebe bir topluluk olduklarını ve iddia ettikleri gibi üzerinde buldukları toprakların asıl sahipleri olmadıklarını

⁸⁷ el-Bakara 2/113,120; Âl-i İmrân 3/67; el-Mâide 5/18,51,64,82; et-Tevbe 9/30.

⁸⁸ el-Bakara 2/113,120; Âl-i İmrân 3/67; el-Mâide 5/18,51,64,82; et-Tevbe 9/30.

⁸⁹ el-Bakara 2/111,135,140.

⁹⁰ el-Bakara 2/62; en-Nisâ 4/46,160; el-Mâide 5/41,44,69; el-En'âm 6/146; en-Nahl 16/118; el-Hac 22/17; el-Cuma 62/6.

⁹¹ Kalkan, *Ansiklopedik Kur'ân Kavramları ve Güncel Yansımaları*, 10/580.

⁹² Tümer Güney-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, (Ankara: Ocak Yay., 1993), 177-178.

⁹³ Ali Osman Kurt-Dursun Ali Aykıt, *Dinler Tarihi*, (Ankara: Bilimsel Araştırma Yay., 2019), 155.

⁹⁴ Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 325.

⁹⁵ Tümer-Küçük, *Dinler Tarihi*, 177-178; ayrıca bk. Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 325,796.

⁹⁶ Zekkî Şenûde, *el-Müctemeu'l-Yahudiyy*, (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, ts.), 6.

⁹⁷ Kitabı Mukaddas: Tevrat, Zebur, İncil, (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi Ohan Matbaacılık LTD. ŞTİ, 1997), Yar. 14:13-14.

⁹⁸ Bk. Yar. 39:7-18.

⁹⁹ Geniş bilgi için bk. Şenûde, *el-Müctemeu'l-Yahudiyy*, 5-8.

gösterir.¹⁰⁰ Bu noktadan hareketle günümüzde Filistin topraklarının Yahudilerin olduğunu iddia eden İsrail devletinin davasının asılsız olduğunu söylemek mümkündür. Mevcut muharref Tevrat'ta da bu toprakların Yahudilerin olmadığı ve sonra Allah tarafından kendilerine verildiği beyan edilmiştir.¹⁰¹ Söz konusu Tevrat'ın tahrife uğradığı gerçeği dikkate alınırsa o zaman bu ayetlere de şüpheyle bakmak gerekir. Belki Yahudiler toprak sahibi olabilmek için bu ayetleri ya uydurmuş veya tahrif etmişlerdir.

6.2.1.3. İsrâil

İsrâil kelimesi, "İsrâ" ve "İl" kelimelerden meydana gelmektedir. "Gece yolculuğu" ya da "Allah'ın kulu" anlamındadır.¹⁰² Bu kelime daha çok "Benî İsrâil" şeklinde kullanılmaktadır. "İsra" kelimesi, *kul, seçkin, insan ve muhacir* anlamındadır ve "İl" kelimesi ise (İbranicede) Allah'ın isimlerindedir.¹⁰³

Mevcut Tevrat'ta ise "İsrâil/Yakub", "Tanrı ile güreşip veya uğraşip O'nu yenen" anlamında kullanılmaktadır.¹⁰⁴ Hz. Yakup Tanrı Yehova'yı güreşte yendiği için O'nun tarafından kendisine "İsrâil/Yisrael" ismi verildiğine dair Tevrat'ta ayetler bulunmaktadır.¹⁰⁵ Tanrı ile güreşen ifadenin, Tanrı ile mücadele eden anlamına gelebileceği de belirtilmektedir.¹⁰⁶

İsrâil, Hz. Yakub'un lakabıdır. Hz. Yakub'un on iki oğlunun soyundan gelenlere İsrâiloğulları denilir. Hz. Yakub, Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İshak'ın oğludur. Yahudiler onun soyundan geldikleri için Kur'ân-ı Kerim'de onlara İsrâiloğulları denilmektedir.¹⁰⁷

¹⁰⁰ Kalkan, *Ansiklopedik Kur'ân Kavramları ve Güncel Yansımaları*, 10/580.

¹⁰¹ Bk. Yar. 15.

¹⁰² Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/334.

¹⁰³ Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, 1(1)/241.

¹⁰⁴ Yar. 32:28-29; Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 796. Ahmed Kalkan konuyla ilgili kayda değer bir değerlendirme yapmaktadır: "Günümüzdeki Tevrat'tan yola çıkarak İsrâil kelimesine verilen bir başka anlam ise, savaştan Tanrı veyahut Tanrıya karşı kuvvetli demektir. Tevrat'ta, Hz. Yakub'un Tanrı ile güreşip onu yendiği (!) için bu adı aldığı anlatılmaktadır (Yar. 32:28). Kendilerine Allah tarafından gönderilen hak din İslâm'ı değiştirip yahudileşenlerin, mukaddes kitaplarına ve Allah'a en ağır iftiralara atmasına bir örnek de 'İsrâil' kelimesine verdikleri bu anlam olsa gerektir. 'İsrâil' kelimesine yakıştırdıkları bu anlamla, kendi soylarını yüceltmek için 'tanrı'larını bile küçülttükleri, onu sıradan bir insan gibi gördükleri ve bir peygamberine (onu yenmeye) gücünün yetmediği âciz bir varlık gibi algıladıkları olanca çirkinliğiyle sırtılmaktadır. Kudüs'ü işgal edip o kutsal topraklarda devamlı müslüman kanı akıtan zâlim siyonist rejimine ve o topraklara da bilindiği gibi İsrâil adı uygun görülmüştür." (Kalkan, *Ansiklopedik Kur'ân Kavramları ve Güncel Yansımaları*, 10/579-580).

¹⁰⁵ Yar. 32:22-32.

¹⁰⁶ Güney-Küçük, *Dinler Tarihi*, 178.

¹⁰⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 1/73.

İsrâil'den maksat, Hz. Yakub'un olduğuna dair rivayetler de mevcuttur. İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre Yahudilerden bir grup Hz. Peygamber'in yanına gelir ve Hz. Peygamber onlara 'İsrâil'in Yakub olduğunu biliyor musunuz?' diye sorar ve onlar da 'evet' deyip doğrularlar.¹⁰⁸

"İsrâil" kelimesi, daha sonra kabîle ve Hz. Süleyman sonrası kuzey devletinin ismi olmuştur. Günümüzde 1948'de Filistin'de kurulan İsrail Cumhuriyeti'nin de adıdır. Tebaları da İsrâilî veya İsrâilî olarak isimlendirilmektedir.¹⁰⁹

İsrâiloğullarından Mısır'a ilk göç eden Hz. Yusuf ve kardeşleridir. Bunlar Mısır'da bulduklarından Hz. Yakub'un nesli orada çoğalmaya başlamıştır. İsrâiloğullarının nüfusunun Mısır çıkışı sırasında altı yüz bin civarında olduğu söylenmiştir. Tabi bu artış, 400 yıl gibi uzun bir zaman diliminde olmuştur.¹¹⁰

Kur'ân-ı Kerim'de "Benî İsrâil" ifadesi 41 yerde geçmekte, 712 ayette ise Benî İsrâil'in Yahudileşme süreci anlatılmaktadır. Benî İsrâil'den bahseden bu 712 ayet, Kur'ân-ı Kerim'in 10/1 aşan bir oranı oluşturmaktadır.¹¹¹ Kur'ân-ı Kerim'in iki ayetinde ise "İsrail" kelimesi şahıs ismi olarak Hz. Yakub için kullanılmaktadır. Müfessirler Âl-i İmrân 93. ve Meryem sûresinin 58. ayetlerinde geçen "İsrail" kelimesinden Hz. Yakub'un murat edildiği kanaatindedirler.¹¹² İbn Abbas'tan da Âl-i İmrân sûresinin 93. ayetindeki "İsrail" kelimesinden maksadın Hz. Yakub olduğuna dair görüş nakledilmektedir.¹¹³

Kur'ân-ı Kerim'de Yahudilerin Hz. Yakub'a değil de "İsrâil'e" nispet edilmesi, onları ibadet ve itaate teşvik etmek içindir. Zira "İsrâil" kelimesi bu anlamı ihtiva etmektedir.¹¹⁴ İsrâiloğullarının İslâm'a girmeleri ve Hz. Muhammed'e tabi olmaları emrediliyor ve ataları İsrâil (Hz. Yakub) hatırlatılarak teşvik edilmektedir.¹¹⁵

6.2.1.4. Musevî

Musevî terimi, "Hz. Musa'nın şeriatına bağlı kimse" anlamındadır.¹¹⁶ Başka bir ifadeyle "Hz. Musa'ya inanan ve bağlanan" anlamında İsrâiloğullarına Musevî denilir. Bilindiği üzere Yahudilerin ırkı, her ne kadar Hz. İbrahim'e dayanıyorsa da

¹⁰⁸ İbn Kesîr, *Tefsir*, 1/241.

¹⁰⁹ Aydın, *Dinler Tarihi*, 330.

¹¹⁰ R.Rıza, *el-Menâr*, 1/259.

¹¹¹ Kalkan, *Ansiklopedik Kur'ân Kavramları ve Güncel Yansımaları*, 10 579.

¹¹² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 6/7, 18/24; İbn Kesîr, *Tefsir*, 2/74; 5/242.

¹¹³ bk.İbn Kesîr, *Tefsir*, 2/76.

¹¹⁴ Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, 1/242.

¹¹⁵ İbn Kesîr, *Tefsir*, 1/241.

¹¹⁶ Kurt -Aykit, *Dinler Tarihi*, 156.

onları organize eden ve onları zulümlerden kurtaran en büyük peygamberi Hz. Musa'dır.¹¹⁷ İslâm ülkelerinde yaşayan Yahudiler, Yahudi isminden kaynaklanan olumsuz çağırışım sebebiyle kendilerini Musevî olarak adlandırırılar.¹¹⁸

Günümüzde Yahudi, İbrânî, İsrâil ve Musevî terimleri aynı manada kullanılmaktadır. Hıristiyan ülkelerde yaşayan Yahudilere "Aşkenazim" ve İslâm ülkelerinde yaşayanlarına "Sefardin" deyiimi kullanılır. Bugünkü İsrâil devletinin nüfusu, "Aşkenaz" ve "Sefarad" Yahudilerinin sayesinde artmaktadır. İsrâil Devleti'nin kurulmasından önce bölgede yaşayan Yahudilerin nüfusu 65.000 iken, Aşkenazim ve Sefaradin Yahudilerinin göçleriyle nüfus artmaktadır.¹¹⁹

6.2.2. Hıristiyanlık

Kur'ân-ı Kerim'de "Ehl-i Kitap" kapsamında bahsedilen bir diğer din Hıristiyanlıktır. Hıristiyanlık, Kur'ân'da Hıristiyanlar anlamındaki "Nasârâ" kelimesiyle 14 yerde geçmektedir.¹²⁰ Bu ismin nereden geldiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir:

Kimi araştırmacılara göre "Nasârâ" "Nasran"ın çoğulu olup "yardım" anlamındadır ve Hıristiyanlar Hz. İsa'ya yardım ettikleri için onlara bu isim verilmiştir.¹²¹ Kimilerine göre "Nasârâ" Hz. İsa'nın ashabının ismidir, onlar Hz. İsa'ya veya birbirilerine yardım ettikleri için¹²² onlara bu isim verilmiştir.¹²³ Kimilere göre "Nasrân" Şam'a bağlı bir köyün ismidir. Hıristiyanlar ya oraya¹²⁴ veya Hz. İsa'nın, Celil arazisine bağlı olan memleketi "Nasrâne"ye nisbet edildiği için onlara "Nasârâ" denilmiştir. Bu köy Nâsıra veya "Nasûriyye" olarak isimlendirilmiştir.¹²⁵ Fakat Mevdûdî (ö.1979), Nasârâ isminin Hz. İsa'nın vatanı "Nâsıra" ile ilgili olduğu varsayımının yanlış olduğunu söyler.¹²⁶ İbn Atıyye şöyle der: "Nasârâ", "nasara/نَصْرًا" kelimesinden gelir. Köyleri "Nâsıra" veya "Nasriyâ" ismiyle bilinmelerinden yahut birbirilerine yardım etmelerinden; ya da Hz. İsa onlara hitaben "kim bana Allah

¹¹⁷ Kalkan, *Ansiklopedik Kur'ân Kavramları ve Güncel Yansımaları*, 10/580.

¹¹⁸ Kurt-Ayık, *Dinler Tarihi*, 156.

¹¹⁹ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 250.

¹²⁰ el-Bakara 2/62, 111, 113 (2), 120, 135, 140; Âl-i İmrân 3/67; el-Mâide 5/18, 52, 69, 82; et-Tevbe 9/30; el-Hac 22/17.

¹²¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/164.

¹²² Âl-i İmrân 3/52; es-Saf 61/14.

¹²³ Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, 1(1)/278; Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, (İstanbul: İnsan Yay., 2006), 1/466.

¹²⁴ Ebü't-Tayyib Sıddık b. Hasan b. Ali el-Hüseyn el-Kinnevcî, *Fethu'l-Beyân fi Makâsidi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Muhammed el-Ensârî (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1412/1992), 1/185.

¹²⁵ Râgıb, *Müfredâtü'l-Kur'ân*, 809.

¹²⁶ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, 1/466.

yolunda yardım eder..."¹²⁷ şeklindeki isteğine Havâriilerin olumlu cevap vermelerinden dolayı Hıristiyanlara "Nasârâ" ismi verilmiştir."¹²⁸

İslâmî literatürde Hıristiyanlar için "Nasrânî" (çoğulu Nasârâ); Hz. İsa'nın ismine nispetle "İsevî" (çoğulu İseviyyûn); Hz. İsa'nın mesîh oluşu sebebiyle "kendisine tâbi olan" anlamında "Mesîhî" (çoğulu Mesîhiyyûn) adları kullanılmaktadır. Ayrıca Hıristiyanlara "Ehlü'l-İncîl"¹²⁹ ve "Ehlü's-salîb" de denilmektedir. Tabii semavî din mensuplarının ortak adı olan "Ehl-i Kitâb" teriminin kapsamına Hıristiyanlar da girdiği için -özellikle- Kur'ân-ı Kerim'de bu isimle hitap edilmektedirler.¹³⁰ Hıristiyanlık için ise "Nasrâniyye" ve "Mesîhiyye" isimleri kullanılmaktadır.¹³¹

Başlangıçta Hz. İsa'nın mensuplarına verilen hiçbir özel isim yoktu. İncillerde geçtiğine göre onlar kendilerini "öğrenciler,¹³² kardeşler¹³³ ve inananlar¹³⁴" olarak çağırıyorlardı. Fakat Yahudiler Hz. İsa'nın doğum yeri Nasıra'nın bulunduğu Galile adlı Filistin eyaletine istinaden Hıristiyanları küçümseyerek Galililer veya Nasırîler mezhebi demişlerdir.¹³⁵ Bu isimler Hz. İsa'nın mensupları için kalıcı olmamıştır. Daha sonra Pavlos ve Barnaba 43-44 yılında Antakya'ya tebliğe gittiklerinde, bu sefer müşrikler onları küçümseme niyetiyle Hıristiyanlar olarak hitap etmişlerdir. Hıristiyanlar zamanla bunun kötü bir isim olduğu duygusunu yitirince onlar için kalıcı bir isim olmuştur.¹³⁶ İncillerde Hıristiyan (Christianos) ismi üç yerde geçmektedir.¹³⁷ Bu dinin mensuplarına Batı dillerinde "Christian", Türkçe'de "Hristiyan (Hıristiyan)" denilmektedir.¹³⁸

Hıristiyanlar "Nasârâ" mıdır yahut "Mesîhî" mi? Bu konuda iki farklı görüş mevcut olup her iki görüş sahiplerinin konuya farklı bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir.

¹²⁷ Âl-i İmrân 3/52; es-Saf 61/14.

¹²⁸ İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, 1/156.

¹²⁹ Kur'ân-ı Kerim'de bu isim açıkça zikredilmektedir (bk. el-Mâide 5/47).

¹³⁰ Bk. M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "nasârâ", "İncîl", "ehl" md.leri.; Kürşat Demirci, "Hıristiyanlık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 1998), 17/328.

¹³¹ Demirci, "Hıristiyanlık", 17/328.

¹³² Rasûllerin İşleri, 9:26; 11:29; 13:52.

¹³³ Rasûllerin İşleri, 15:1, 23; Korintoslulara Mektup, 1:2.

¹³⁴ Rasûllerin İşleri, 2:44; 4:32.

¹³⁵ Luk. 13:2, Rasûllerin İşleri, 24:5.

¹³⁶ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, 1/466-467.

¹³⁷ "Eğer Mesih'in adı için sitem oluyorsanız, size ne mutlu!...; Lakin Hıristiyan olarak elem çekerse, utanmasın, ancak bu isimle Allah'ı taziz etsin..." (Petrus'un Birinci Mektubu, 4:14,16); ayrıca bk. Resullerin İşleri, 11:26; 26:28.

¹³⁸ Demirci, "Hıristiyanlık", 17/328.

Kimilerine göre Hıristiyanlara, "Nasârâ" demek daha doğrudur; çünkü Kur'ân-ı Kerim'de onlar için "Nasârâ" ve bir yerde "Ehlü'l-İncil" ismi kullanılmaktadır. Bunun sebebi Kur'ân-ı Kerim'e göre asıl Hıristiyanlar Hz. İsa'ya gerçekten tabi olanlar ve ona yardım edenlerdir. Es-Saf sûresinin 14. ve Âli-İmrân sûresinin 52. ayetlerinde Kur'ân-ı Kerim Hz. İsa'nın yardım talebine icabet edip ona yardımda bulunanları bu isimle isimlendirmiş, "*Hıristiyanlar sevgi bakımından Müslümanlara en yakındır*"¹³⁹ ayetinde gerçek anlamda Hz. İsa'ya tabi olanları kastetmiştir. Bu görüşü savunanlar, İncil ehlinin de "Nasrânî" sıfatını, "Mesihî" sıfatına tercih ettiklerini söylerler. Zira İncil'de de Hz. İsa'ya itaat edenlerin "mesih" olarak isimlendirildiklerine dair ifade yoktur. Hıristiyanlar Hz. İsa'nın gerçek tebaasını ve yardım edenlerini temsil ettikleri için "Nasârâ" olarak dile getirilmiştir.¹⁴⁰

Hıristiyanların "Mesihî" olduğunu savunanlara göre, "Mesihî" kelimesinin lugavî anlamı Hıristiyanların Hz. İsa'nın gerçek tebaası olduğuna delalet eder. Çünkü "Mesihî" ismi kelime olarak Hz. İsa'ya nispeti ifade eder.¹⁴¹ Kur'ân-ı Kerim'in Hıristiyanlara küçümseme ifadesi olarak "Nasârâ" demesi de küçümşenerek 'Nasırîler' denilen ilk Hıristiyanların bir mezhebi olan Nasırîlerle Nasârâ arasındaki görünür benzerlikten dolayıdır.¹⁴² Dolayısıyla Hıristiyanlar Hz. İsa'ya tabi olduklarını düşündükleri için kendilerine "İsevî" ve dinlerine de "İsevîlik" ismini vermişlerdir.¹⁴³ Hatta kimi rahip gruplara göre "Mesihîlerin" dünyadaki zorluklarından birisi, Arap fetihlerinden sonra onlar için "Nasârâ" isminin gerçeklere aykırı olarak kullanılması olmuştur. Kaldı ki "Nasârâ" ismi, Hz. İsa'nın beklenen "mesih" değil de beklenen Mesih'in elçisi olduğuna inanan Yahudi bir fırka için kullanılmaktadır.¹⁴⁴ Hıristiyanlar ilk defa Antakya'da 42. veya 43. yılında kendilerini "İsevîler" olarak isimlendirmişlerdir.¹⁴⁵ Ancak Hıristiyanlara "Nasârâ" veya "Ehl-i Kitap" olarak hitap etmek daha doğrudur. Zira "Mesihî" ismi ilk önce Kur'ân-ı Kerim'de ve sünnette

¹³⁹ el-Mâide 5/82.

¹⁴⁰ Nuruddîn Âdil, *Mücâdeletü Ehli'l-Kitâb*, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2007), 88-89.

¹⁴¹ el-Mâide 5/17; et-Tevbe 9/30.

¹⁴² Hıristiyan yazarların bu görüşü yanlış bir izlenimdir. Zira "Kur'ân Hıristiyanların kendilerine 'Biz Nasârâ'yız' dediklerini açıkça belirtir. Hıristiyanların kendilerine hiçbir zaman "Nasırîler" demedikleri açıktır." "Kur'ân çağrıştırdığı küçümsemeden dolayı onlara 'Hıristiyan' dememekte, kendilerine Hz. İsa'nın çağrısına 'Biz Allah'ın yardımcısıyız' diye cevap veren havarilerle aynı adı taşıdıklarını hatırlatmak için 'yardımcılar' demektedir. Kendilerine gerçek isimleriyle seslendiği için teşekkür edeceklerine, günümüzün Hıristiyan misyonerlerinin 'Hıristiyan' demedi diye Kur'ân'a güvenmeleri tuhaf değil mi?" (Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, 1/466-467).

¹⁴³ el-Halfî, *Dirâsâtün fi'l-Edyân*, 121.

¹⁴⁴ Âdil, *Mücâdeletü Ehli'l-Kitâb*, 88-90.

¹⁴⁵ Nuhbetün mine'l-Esâtizeti zevi'l-İhtisas ve mine'l-Lâhütiyyîn, *Kâmusü'l-Kitâbi'l-Mukaddes*, (Mısır: Dârü's-Sekafeti'l-Mesihîyye, ts.) 889.

geçmemiştir. İkincisi Hz. İsa mensuplarını "Mesihîler" olarak isimlendirmemiştir. Hıristiyanların Hz. İsa'nın getirdiği dini tahrif ettiklerinden ve tevhidi şirke değiştirmelerinden dolayı onlara "Mesihî" ismi vermek, Hıristiyanların hakikatine aykırı bir isimleme olur.¹⁴⁶ Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de "Nasârâ" isminin, Hz. İsa'ya ulûhiyet yakıştırılmasıyla birlikte zikredildiği görülmektedir.¹⁴⁷ Dolayısıyla Hıristiyanlar "Mesihî" olarak isimlendirildiğinde, hakikat bir kenara bırakılır ve onlar Allah'ın büyük bir peygamberine gerçeğe aykırı olarak nispet edilmiş olurlar.¹⁴⁸

Kur'ân'da Hıristiyanlar hakkında en doğrusu belirtilmektedir. Buna göre Hz. İsa'ya gerçekten tabi olanlar, "Havâriyyün"dur. "Havârîler" Hz. İsa'nın ensarları olarak nitelendirilmektedir.¹⁴⁹ Havâriilerin vasıfları da el-Mâide sûresinin 82-85. ayetlerinde açıklanmaktadır.¹⁵⁰

"Nasârâ" ismine gelince bu isim, Hz. İsa'nın "ilâh" veya "Allah'ın oğlu" olduğuna inanan Hıristiyanlar için kullanılmıştır. Onlardan İslâm'ı kabul edenler ve Hz. İsa'nın Allah'ın resulü olduğuna inananlar "Havârîlerdir. Dolayısıyla günümüzde Hıristiyanlara "Nasârâ" ismiyle hitap edilmek gerekir.¹⁵¹

6.2.3. Sâbiîlik

Kur'ân-ı Kerim'de temas edilen bir başka din "Sâbiîlik"tir. Kur'ân'da Sâbiîlik şeklinde açıkça bu dinden bahsedilmemişse de "Sâbiîler" adında bir kavimden söz edilmektedir.¹⁵² Sâbiî teriminin köküne bakılınca Arapça bir kelime olduğu "sab' ve Subu" mastarından *çıkma, doğma, terk etme, görünme, hücum etme* gibi anlamları ifade etmektedir. Bunun için Arapçada bir dinden çıkıp diğer dine geçene "Sâbiî" denilmektedir.¹⁵³ Müşriklerin Hz. Peygamber ve ashabına Sâbiî demeleri de bu

¹⁴⁶ el-Halef, *Dirâsâtün fi'l-Edyân*, 121.

¹⁴⁷ el-Mâide 5/17, 72; et-Tevbe 9/30.

¹⁴⁸ Âdil, *Mücâdeletü Ehli'l-Kitâb*, 91.

¹⁴⁹ Râgıb, *Müfredâtü'l-Kurân*, 560.

¹⁵⁰ "...Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır. Onlar büyüklük de taslamazlar." "Peygamber'e indirileni (Kur'ân'ı) dinledikleri zaman hakkı tanımalarından dolayı gözlerinin yaşla dolup taşıdığını görürsün. "Ey Rabbimiz! İmandık. Artık bizi şahitlerle (Muhammed'in ümmeti) ile beraber yaz" derler." "Rabbimizin, bizi salihler topluluğuyla beraber (cennete) koymasını umarken, Allah'a ve bize gelen gerçeğe ne diye inanmayalım?" "Söyledikleri (bu) sözden dolayı Allah onlara, içinde devamlı kalmak üzere, zemininden ırmaklar akan cennetleri mükâfat olarak verdi. İyi hareket edenlerin mükâfatı işte budur." (el-Mâide 5/82-85).

¹⁵¹ Âdil, *Mücâdeletü Ehli'l-Kitâb*, 90-91.

¹⁵² "Şüphesiz iman edenler; Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sâbiîlerden de hakikaten Allah'a ve ahiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur onlar üzüntü çekmeyeceklerdir" (el-Bakara 2/62; krş. el-Mâide 5/69; el-Hac 22/17).

¹⁵³ İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris (ö.395/1004), *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, thk. Abdusselam Muhammed b. Harun (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1399/1979), 3/332; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhitu'l-Azam*, 8/384; Râgıb, *Müfredâtü'l-Kur'ân*, 475; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2/145.

yüzdendir;¹⁵⁴ çünkü onlar putperestliği bırakıp tevhide geçmişlerdi. Bu kelime; *meyletme, özleme, çocukluğa dönme* anlamında olan "sabv" kelimesinden geldiği de söylenmiştir.¹⁵⁵ Sâbiî kelimesinin çoğulu Sâbiûn ve Subbâün şeklindedir.¹⁵⁶

Bir diğer görüşe göre Sâbiî kelimesi Sâbiîlerin dili olan Mandencede vaftiz olmak (boy abdest almak) anlamına gelen "sabaa" kelimesinden gelir. Çünkü vaftiz onların en belirgin ve en karakteristik özelliğidir. Onlar en önemli vaftiz türüne de "masbuta" denilir. Bu durumda dini kaynaklarda Sâbiî terimi Arapça kökünden gelen kelimelerin anlamlarıyla ilgisinin olmadığı, "vaftiz veya boy abdesti almak" anlamına gelen sabaa kelimesinden türetildiği, komşuları tarafından "vaftiz olan" anlamına bu isim verildiği anlaşılır.¹⁵⁷ Sâbiîler Mandencede kendilerini "arif ve bilen" anlamındaki "Manden" kelimesiyle ifade ederler ve "kutsal kitabı koruyanlar" manasında "Nasura" sözcüğüyle tanımlarlar.¹⁵⁸

İstılahi anlamda "Sâbiîlik (subbâ, subbî), güney Mezopotamya'da yaşayan ve ışık-karanlık düalizmine dayalı gnostik inançlarıyla tanınan topluluğun bağlı olduğu din"dir.¹⁵⁹ Başka bir ifadeyle Sâbiîlik, Ortadoğu ve Mezopotamya coğrafyasında adından söz ettiren, gnostik düşünceden meydana gelen ve günümüzde de mensupları olan önemli dini geleneklerden biridir.¹⁶⁰

Sâbiîlerin esas vatanıyla ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Sâbiîlerin asıl vatanları güney Mezopotamya olduğu kabul edilmişse de Sâbiîler asıl vatanlarının Filistin-Ürdün bölgesi olduğunu ve Yahudilerin baskıları sebebiyle orayı terk ettiklerini savunurlar.¹⁶¹ Sâbiîler günümüzde kuzey Irak'ta Fırat ve Dicle kıyıları boyunca yer alan yerleşim merkezinde, Fırat ile Dicle'nin birleştiği Bataklık bölgesinde yaşayan, İran'ın güney ve Irak'a yakın bölgelerinin küçük köyleri ve kasabalarında da kısmen bulunan küçük bir topluluktur. Nüfus olarak gün geçtikçe azaldıkları için bunların tamamen yok olma ihtimali vardır.¹⁶² Günümüzde 80000-100.000 civarında nüfusu olduğu söylenir.¹⁶³

¹⁵⁴ Buhârî, "Menâkıb", 3, "Megâzî", 2, "Teyemmum", 5.

¹⁵⁵ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, 3/332; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhitu'l-Azam*, 8/384.

¹⁵⁶ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, 3/332; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*,. Sâbiî kelimesinin anlamıyla ilgili farklı açıklamalar için bk. İsmail Cerrahoğlu, "Kur'ân-ı Kerîm ve Sâbiîler", *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/7, (Haziran 1962), 103-104.

¹⁵⁷ Şinasi Gündüz, *Son Gnostikler Sâbiîler*, (Ankara: Vadi Yay.,1995), 5-6.

¹⁵⁸ Mehmet Alıcı, "Sâbiîlik", *Dinler Tarihi*, ed. Baki Adam (Ankara: Grafiker Yay., 2016), 298.

¹⁵⁹ Şinasi Gündüz, "Sâbiîlik", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2008), 35/341.

¹⁶⁰ Alıcı, "Sâbiîlik", 298.

¹⁶¹ Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 655.

¹⁶² Gündüz, *Son Gnostikler Sâbiîler*, 1.

¹⁶³ Gündüz, "Sâbiîlik", 35/343.

Sâbiîlerin asıl dili Medence olduğu halde bu dil modern Sâbiîlerin pratik dilinden çıkmaktadır ve günümüzde konuştukları dil Arapçadır. Medence sadece ibadetlerinde kullanılmaktadır.¹⁶⁴

Sâbiîler iki fırkaya ayrılmaktadır: 1) Madeiler (Subbalar); bunlar Hz. Yahya'nın cemaati olup Yahudi- Hıristiyan karışımı bir inanca sahiptirler. Kur'ân-ı Kerim'de bahsedilen Sâbiîler bunlar olduğu söylenmiştir.¹⁶⁵ 2) Harran Sâbiîler; bunlar tamamen müşriktirler. Farklı bir dine mensup olsalar da İslam'ın Sâbiîlere tanıdığı müsamahadan istifade etmek için bu ismi benimsemişlerdir. Özellikle halife Me'mun'un¹⁶⁶ döneminde kendilerini korumak için Sâbiî adında bir cemaat kurmuşlar ve böylece Sâbiîler olarak meşhur olmuşlardır. Bunların dili Süryanicedir. İnançlarını Hz. Şit ve Hz. İdris'in buyruklarına dayandırmaktadırlar.¹⁶⁷

Sâbiîlerin kendilerine has kutsal kitapları vardır. Bunlar yazılı metinler ve sır metinleri şeklinde iki grupta toplanmıştır. Yazılı metinler; temel kutsal kitaplar, ezoterik (gizli) özelliğe sahip metinler, divan, şerh ve tefsirler, astrolojik metinler, büyü ve sihir yazmaları diye ayrılmıştır.¹⁶⁸ Yazılı metinlerin en önemli kitabı Ginza Rabba (Büyük Hazine) veya Sidra Rabba (Büyük Kitap) olarak bilinen Ginza'dır. Bu kitap Sağ Ginza ve Sol Ginza olarak ikiye ayrılır. Sağ Ginza'da; Teolojik, mitolojik ve dünyanın yaratılışıyla ilgili konulara ağırlık verilirken; Sol Ginza'da ise psikolojik ve eskatolojik konulara ağırlık verilmiştir.¹⁶⁹ Ginza Âdem'in kitabı şeklinde adlandırılmıştır. Onların diğer temel iki kitabı da Draşya d Yahya ve Kolasta'dır. Draşya d Yahya büyük ölçüde Yahyâ'yı ve öğretilerini konu alır. Kolasta (koleksiyon ya da övgü) ise gusül, ayin yemekleri vb. ibadetlerle ilgili dua ve uygulamaları ihtiva eder. Sâbiîlerin kutsal metinlerinin dili Mandencedir.¹⁷⁰ Onların mevcut kutsal metinlerinin yazma nüshaların en erken tarihli olanı MS 16. asra aitken; söz konusu metinlerin en erken derleme tarihi ise en azından bir kısmı MS 3. asra dayanmaktadır.¹⁷¹

¹⁶⁴ Gündüz, *Son Gnostikler Sâbiîler*, 50.

¹⁶⁵ Madeiler kendi içinde Eshab-ı Ruhâniyet, Eshab-ı Heyakil, Eshabı Eşhas, el-Hulûliyye şeklinde farklı mezheplere ayrılmaktadır. Bu mezheplerle ilgili geniş bilgi için bk. Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 2/95-98, 146-155; Seyyid Abdurrezzak el-Hasanî, *es-Sâbietü Kadîmen ve Hadîsen*, (Mısır: el-Matbaa er-Rahmâniyye, 1350/1931),15-21; Cerrahoğlu, "Kur'ân-ı Kerîm ve Sâbiîler",106-107.

¹⁶⁶ Harrînîler ile halife Me'mun arasında gerçekleşen diyalogla ilgili bk. el-Hasanî, *es-Sâbietü Kadîmen ve Hadîsen*, 22-24.

¹⁶⁷ MEB, *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi,1988), 10/496.

¹⁶⁸ Gündüz, *Son Gnostikler Sâbiîler*, 53-63; "Sâbiîlik", 35/ 342.

¹⁶⁹ Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 656.

¹⁷⁰ Gündüz, "Sâbiîlik", 35/341.

¹⁷¹ Gündüz, *Son Gnostikler Sâbiîler*, 51, 54.

Sâbiîlerin yüce varlık, kâdir-i mutlak ve bütün varlıkları yaratan olarak nitelendirdikleri bir "hayat inancı" vardır.¹⁷² Bu inanç Sâbiîliğin özünü oluşturur ve merkezi bir fonksiyona sahiptir. Bu nedenle kutsal kitapları "hayat ismiyle" başlar ve bununla biter.¹⁷³

Bu "hayat prensibi" içinde iki rakip varlık mevcuttur¹⁷⁴ ve bunlar "gnostik teoloji" olarak ifade edilir ki bu, Sâbiî geleneğinin esasını teşkil etmektedir. Bu teoloji ise gnostik bir kökene dayanan bir düalizmi temel almaktadır. Bu bağlamda sâbiîlikte "ışık âlemi" ve "karanlık âlemi" denilen iki âlemin efendiliğinden söz edilmektedir. Bu iki âlem arasındaki temas, aracı varlıklarla mümkün olduğu, ışık âlemindeki varlıkların karanlık âleme düşüşleriyle dünyanın oluşumunun gerçekleştiği savunulur. Düalist bakış açısına göre ışık âleminin sahibi "Işık Kralı" olarak vasıflanan Malka d Nhura'dır. Malka d Nhura'dır, "Yüce Hayat, Yüceliğin Efendisi ve Kudretli Ruh" olarak tavsif edilir ve tanrısal bir figür olarak da eksiklik, nakıslık ve kusurlardan bütünüyle uzak olduğuna inanılır. Kısacası bu varlık "kadir-i mutlak ve mükemmel"dir. Yani her şeyi bilen ve orada bulunan bütün varlıkların yaratıcısı olan iyi tanrıdır. Bu âlem kuzeydedir ve böyle bir özelliğe sahip olmasını sağlayan "İlk Hayat" ilkesidir. Bu ilkenin mahiyeti açıklanmaz ve Sâbiî gnostik anlayışa uygun olarak şifreli ifadeler kullanılır.¹⁷⁵

Karanlık kralı ise Malka d Hşuka'dır. Bu ve bunun etrafındakiler; bütün karanlıklar, kötülükler ve bunlardan meydana gelen her şeyin yaratıcısıdır. Karanlık âlemindeki her şey, ışık âlemindeki her şeyin zıddından hareket ettiği tasavvur edilmektedir. Işık âleminde "Hayat Suyu"ndan bahsedilirken, karanlık âleminde ise acı olarak nitelendirilen "Kara Su"dan bahsedilmektedir. Bu Karanlık âlemi güney tarafında yer almaktadır idarecisi, "Ur" ve "Büyük Cenaver" olarak bilinen Malka d Hşuka'dır. Bu iki âlem her ne kadar birbirine zıtsa yine birbirine muhtaç ve tamamlayıcıdır.¹⁷⁶

Kur'ân-ı Kerim'de ise Sâbiîlik isim olarak sadece üç ayette geçmiştir.¹⁷⁷ Bu ayetlerde inançları, peygamber ve kitapları hakkında hiçbir bilgi verilmemiştir.¹⁷⁸ Ancak tefsirciler tarafından Sâbiîlerin kim oldukları ve nasıl bir din anlayışına sahip

¹⁷² Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 656.

¹⁷³ Gündüz, *Son Gnostikler Sâbiîler*, 65-67.

¹⁷⁴ Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 657.

¹⁷⁵ Geniş bilgi için bk. Alıcı, "Sâbiîlik", *Dinler*, 303-304.

¹⁷⁶ Alıcı, "Sâbiîlik", *Dinler Tarihi*, 304-305.

¹⁷⁷ el-Bakara 2/62; el-Mâide 5/69; el-Hac 22/17.

¹⁷⁸ Kaya, "Ehli'l-Kitap", 10/517.

oldukları konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı tefsircilere göre Sâbiîler Yahudilik ve Hıristiyanlıktan çıkan ve meleklerle tapan kavimdir.¹⁷⁹ Kimilerine göre Ehl-i Kitabın fırkalarındandır. Kimilerine göre onların dini yoktur. Kimilerine göre onların dini Yahudiliğin ve Mecûsiliğin karışımıdır. Kimilerine göre Musul (Irak'ın şehirlerinden) yarımadasında yaşayan, sadece Allah'a inanan ve herhangi bir kitapları ve ameli olmayan bir kavimdir. Kimilerine göre de meleklerle tapan, Ka'be'ye doğru günde beş vakit namaz kılan ve Zebur'a inanan bir kavimdir.¹⁸⁰ Hz. Nuh'un dinine bağlı bir topluluk olduğunu;¹⁸¹ Müslümanlara yakın bir Allah anlayışına sahip olup O'nun tek ve ezelfi olduğuna inandıklarını;¹⁸² kendi peygamberleri (Hz. Âdem, Hz. İdris, Hz. Şit, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Yahya ve Hz. Dâvûd) başta olmak üzere bütün peygamberlere inandıklarını ileri süren görüşler de mevcuttur.¹⁸³ Şehristânî (ö.548/1153) onların Hz. İbrahim'e tabi olan Hanifilerin karşıtı olduğunu söylemiştir; çünkü Sâbiîlikte "iktisaba" ve Hanifilikte "fitrata" davet edilir.¹⁸⁴ İbn Hazm'ın (ö.456/1064) 'Sâbiîler Hz. İbrahim'in nübüvvetini tekzip ederler' görüşü¹⁸⁵ muhtemelen buradan kaynaklanır.¹⁸⁶

Yukarıda belirtildiği üzere Kur'ân-ı Kerim'in bahsettiği Sâbiîler Madeiler (Subbalar)dir. Bunlar Gnostik bir toplum oldukları için ilk dönem İslâm âlimleri bunları tam anlayamamış ve bunlar hakkında kendi değerlendirmelerine dayalı bir takım görüşler ortaya koymuşlardır. MS. 9. asırdan sonraki İslâm âlimleri ise bunları, İslâm'ın hoşgörüsünden yararlanmak için kendilerini Sâbiî ismi veren Harrânîlerle karıştırmışlar ve bunların yanlış inançlarını onlara mal etmişlerdir. Zira MS 10. asırda Harraniler parlak bir döneme girip ön planda olmayı başarmışlardır. Bunlar Harran putperestlerinin inanç ve ibadetlerini, Sâbiîlerin inanç ve ibadetleri adı altında işleyince Sâbiîler olarak meşhur olmuşlar ve asıl Sâbiîler bunların gölgesinde kalmışlardır.¹⁸⁷

Kısacası Sâbiîlerle ilgili gerçek olan onların çok eski bir diyanete sahip olmalarıdır. Kur'ân-ı Kerim'in onları müstakil din sahipleri arasında zikretmesi de

¹⁷⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/277.

¹⁸⁰ Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 2/145-147; İbn Atıyye, *el-Muharrarü'l-Vecîz*, 1/154.

¹⁸¹ Râgıb, *Müfredâtü'l-Kur'ân*, 475.

¹⁸² el-Hasanî, *es-Sâbietü Kadîmen ve Hadîsen*, 28.

¹⁸³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3/156; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3/1768.

¹⁸⁴ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 2/95.

¹⁸⁵ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1395/1975), 1/102.

¹⁸⁶ Sâbiîliğin menşei hakkında geniş bilgi için bk. Cerrahoğlu, "Kur'ân-ı Kerîm ve Sâbiîler", 104-105.

¹⁸⁷ Geniş bilgi için bk. Gündüz, *Son Gnostikler Sâbiîler*, 4-9.

onların kendilerine has bir dini olduğunu gösterir.¹⁸⁸ Bununla birlikte ilk dönem İslâm kaynaklarında asıl Sâbiîlik, Yahudiliğin veya Hıristiyanlığın bir mezhebi olarak görülmüş ve Ehl-i Kitap kapsamında değerlendirilmiştir.¹⁸⁹ Temel itibariyle bahsedilen Sâbiîlik, zamanla çeşitli dinî, felsefî ve siyasî etkiler altında kalarak değişikliğe maruz kalmış ve gizliliği benimsemiştir.¹⁹⁰ "Gerçek Sâbiîler ya da Kur'ân'da Yahudi, Hıristiyan ve Mecusîlerle birlikte zikredilen güney Mezopotamya'da yaşayan ve sonraki kaynaklarda Bataklık Sâbiîler, ya da "el-Muğtasılah" (vaftiz olanlar) gibi isimlerle adlandırılan guruptur. Klasik İslâmî kaynaklarda bunlarla ilgili olarak verilen bilgiler daha ziyade gözleme dayalı olup, Sâbiîlerin gerçek yapılarını yansıtmada konusunda oldukça yüzeyseldir."¹⁹¹

6.3. Kur'ân'da Suhuf ve Kitap Kavramları

Burada ele alacağımız husus, Kur'ân-ı Kerim'de "suhuf" ve "kitap" kavramlarının arasında bir fark olup olmadığını ortaya koymaktır. Kitap kavramı "Ehl-i Kitap Kavramı" başlığı altında açıklamıştır. "Suhuf" kelimesi ise; Kur'ân-ı Kerim'de, Kur'ân'ın kendisini,¹⁹² insanların amel defterini¹⁹³, "ilk sahîfeler"¹⁹⁴ veya "İbrâhim ve Mûsâ'nın suhufu"¹⁹⁵ adına Allah tarafından önceki peygamberlere gönderilen kutsal metinleri¹⁹⁶ ifade etmek için kullanılmıştır. Kur'ân'da geçen "kitap" manasındaki zebûrun çoğulu "zübür" kelimesi¹⁹⁷ de suhuf ile aynı anlamdadır.¹⁹⁸

"Suhuf" kelimesi, kitap manasında olan "sahife"nin çoğulu olup dört büyük semavî kitabın dışında, peygamberlere gönderilmiş olan kitapçıklar hakkında kullanılması şöyhret bulmuştur.¹⁹⁹

Burada önemli olan "suhuf" ile "kitap" arasında bir fark olup olmaması meselesidir. Bu konuda âlimlerin iki farklı görüşe sahip oldukları ileri sürülmüştür: Birincisi, "Suhuf" ile "Kitap"ın aynı olması; ikincisi "Suhuf" ile "Kitap"ın birbirinden

¹⁸⁸ Cerrâhoğlu, "Kur'ân-ı Kerîm ve Sâbiîler", 104.

¹⁸⁹ Kaya, "Ehl-i Kitap, 10/517.

¹⁹⁰ Cerrâhoğlu, "Kur'ân-ı Kerîm ve Sâbiîler", 104.

¹⁹¹ Şinâs, *Son Gnostikler Sâbiîler*, 7-9.

¹⁹² Abese 80/13; el-Beyyine 98/2-3.

¹⁹³ et-Tekvîr 81/10.

¹⁹⁴ Tâhâ 20/133; el-A'lâ 87/18.

¹⁹⁵ en-Necm 53/36-37; el-A'lâ 87/19.

¹⁹⁶ Tâhâ 20/133; en-Necm 53/36-37; el-A'lâ 87/18-19

¹⁹⁷ Âl-i İmrân 3/184; eş-Şuarâ 26/196; Fâtır 35/25.

¹⁹⁸ Dumlu, "Suhuf", 37/477.

¹⁹⁹ Âlûsî, *Ruhu'l Meânî*, 8(16)/286; 15(30)/111; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/5768.

farklı olmasıdır. "Suhuf" ile "kitab"ın aynı olup olmadığı Hz. Musa'ya verilen suhuf ve Tevrat üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Birinci görüşe göre Hz. Musa'ya verilen suhuf, Allah'ın kendi elleriyle yazdığı²⁰⁰ Tevrat'tan ibarettir.²⁰¹ Nitekim tefsir kaynaklarında Kur'ân-ı Kerim'in bahsettiği Hz. İbrahim ve Hz. Musa'nın sahifeleri,²⁰² *Kur'ân-ı Kerim'den önce gönderilen kitaplar, Tevrat, İncil ve Zebûr* şeklinde tefsir edilmektedir.²⁰³ Bu da "Suhuf" ile "Kitab"ın aynı olduğunu gösterir.

İkinci görüşe göre "suhuf" ile "kitap" aynı değildir ve sahih görüş de budur.²⁰⁴ Çünkü Allah'ın kitapları suhufun gayridir. Suhuf ile Tevrat'ın birbirinden farklı olmasına delalet eden de Allah'ın Hz. Musa'ya suhuf vermesi,²⁰⁵ onu levhalarda yazdığını belirtmesi²⁰⁶ ve ayrıca ona Tevrat'ı da vahyetmesidir. Hz. Musa'nın suhufunda Allah'ın ona yazdıkları yer almaktadır.²⁰⁷ Fakat Tevrat vahiydir, mustakil bir kitaptır, suhuf değildir ve Allah Teâlâ onu Hz. Musa'ya vahyetmiştir. Dolayısıyla A'râf sûresinin 145. ayeti incelendiğinde "kitap", "suhuf"tan farklı olduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁸

Şehristânî de Tevrat'ın Allah tarafından indirilen ilk kitap olduğunu belirtmiş ve ondan önce indirilenleri "Suhuf" diyerek "Kitap" ile "Suhuf"un aynı olmadığını

²⁰⁰ Hadis kaynaklarında Ebu Hüreyre, İbn Ömer ve İbn Abde kanalıyla gelen rivayetlerde "Tevrat"ın Allah tarafından bizzât yazıldığı belirtilmektedir (Müslim, "Kader", 2652); Ebu Muhammed Abdulhak el-İşbilî, *el-Ahkâmü's-Şeriatü'l-Kübrâ*, thk. Ebu Abdillâh Hüseyin b. Ukâşe (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2001), 3/456).

²⁰¹ Âlü's-Şeyh, Salih b. Abdulazîz b. Muhammed, *Şerhu'l-Akideti't-Tahaviye*, (Mısır: Dâru'l-Mevedde, 1431/2011), 1/478.

²⁰² Hz. Peygamber'den sahih olarak rivayet edilen hadise göre Hz. İbrahim'in suhufu ramazan ayının ilk gecesinde, Tevrat 6.'sında, İncil 13.sünde ve Kur'ân 24.sünde indirildiği belirtilmektedir (Ebu Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvût vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999), 27/191 (16984); Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 3/446; 24/377; Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1986), 22/75).

²⁰³ Ebu'l-Hasan Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdi el-Belhî, *Tefsiru Mukâtil*, thk. Ahmed Ferid (Beyrut: Dâru'l-Kütüb'il-İlmiyye, 1424/2003), 3/477; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/406-407, 24/377; Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Seyyid Kesrevî Hasan (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1425/2004), 4/230, 6/437; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/22; Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mesûd b. Muhammed b. el-Ferrâ el-Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. (Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1417/1997), 5/304, 8/403; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, 4/71; Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 11/264; Alaaddin Ali b. İbrahim b. Muhammed el-Bağdâdî el-Hâzin, *Lübâbü't-Tevîl fi Meân'it-Tenzîl (Tefsir'ül-Hâzin)*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1399/1979), 4/287-288; Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selim*, 4/318; Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, 8(16)/286; 15(30)/111; Muhammed Seyyid Tantâvî, *et-Tefsirü'l-Vesît li'l-Kur'ân'ül-Kerîm*, (Kahire: Dâru'l-Meârif, 412/1992), 9/172.

²⁰⁴ Âlü's-Şeyh, *Şerhu'l-Akideti't-Tahaviye*, 1/478.

²⁰⁵ el-A'lâ 18-19.

²⁰⁶ el-A'râf 7/145.

²⁰⁷ el-A'râf 7/145.

²⁰⁸ Âlü's-Şeyh, *Şerhu'l-Akideti't-Tahaviye*, 1/478.

yönünde görüş bildirmiştir.²⁰⁹ İbn Kudâme de kitabın sadece Tevrat, İncil ve Kur'ân'dan ibaret olduğu; Zebur ve suhupların kitap kategorisine girmediği, çünkü onlarda şeriat ve hükümlerin değil, sadece vaaz ve ibretlerin yer aldığı yazılmıştır.²¹⁰

Kısacası her iki görüşün delilleri değerlendirildiğinde "Suhuf" ile "Kitab"ın farklı olduğu görüş daha kuvvetli görünmektedir. Çünkü yukarıda öne sürülen delillerin yanı sıra hadislerde bahsedilen suhufu Kur'ân-ı Kerim'in de açıkça dile getirmesi, bu görüşü desteklemektedir. Dolayısıyla Elmalılı'nın "suhuf"u "risaleler (kitapçıklar) şeklinde tercüme etmesi²¹¹ yerindedir. Yani sayılı sayfalardan oluşan Allah'ın emirleri, hükümleri vs. gibi.

Suhuf ve Kitap arasında hacim ve muhteva açısından bir fark söz konusu olabilir. Onun için Hz. Musa'ya ilk indirilen ilâhî mesajları "suhuf"; ona ikinci defa indirilen ve ondan sonra Hz. Davud, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'e gönderilen ilâhî mesajlar "kitap" olarak isimlendirilmiştir. Çünkü Hz. Âdem'in yaratılışından itibaren insanlar sayı olarak artmaya devam etmiştir. Böylece yoğunluk bakımından Hz. Musa'dan önceki dönemler, onun dönemi ve sonrasında kıyaslanamaz. Tabi toplumlar kalabalıklaştıkça sorunlar da artacaktır. Sorunlar arttıkça daha fazla kanunlara ve hükümlere ihtiyaç hissedilir. İlâhî mesajların da dünyevî ve uhrevî olarak iki boyutu vardır. Uhrevî boyutunu teşkil eden temel konular ve ahlakî değerler bütün ilâhî mesajlarda neredeyse aynıdır. Lâkin dünyevî boyutu genel olarak toplumların düzen ve güvenliğinin sağlanmasına yönelik olduğu için muhteva olarak zaman ve duruma göre değişebilir. Dolayısıyla Hz. Musa'dan önceki ümmetlere gelen ilâhî mesajların onların durumuna göre daha sınırlı ve sayfa olarak daha az olması normaldir. Yani "Suhuf" daha dar, "Kitap" daha geniş muhtevaya sahip olabilir. Bununla beraber "Suhuf"un yalnızca vaaz ve ibretler gibi konuları ihtiva ettiği şeklindeki görüş pek de ilmî değildir. Çünkü her dönemde her toplumun vaaz gibi konuların yanında kanunlar, hükümler vs. ye ihtiyacı vardır. Burada bir farklılıktan söz ediliyorsa içerik olarak "Kitab"ın daha geniş, "Suhuf"un daha dar olmasıdır. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim ilâhî mesajlardan bahsederken hacim ve muhtevaya mütevasıf Tevrat'tan öncekileri "suhuf/kitapçık" ve sonrakileri "kitap" olarak dile getirmiştir.

²⁰⁹ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 2/49.

²¹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/263/264.

²¹¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/5768.

6.4. Kur'ân'da Davet ve Tebliğ Kavramları

6.4.1. Davet

"Davet" kelimesi, "دعا يدعو دعاء ودعوة" fiilinden türetilmiştir, "*Senden çıkan bir söz ya sesle, sana yönelen ya yönlendirilen şey*"²¹² olarak tanımlanmaktadır. Sözlükte "çağırarak, seslenmek, adlandırmak, dua veya beddua etmek, ibadet etmek, ziyafete çağırarak ve propaganda yapmak" gibi anlamlara gelir. Ayrıca davet aynı kökten bir isim olarak "ziyafet yemeği (velime), da'va, şîâr ve yemin" gibi manalarda da kullanılmıştır.²¹³ "Davet" kelimesi fetha ile okunursa "yemeğe çağırarak", kesre ile "di'vet" okunursa "soy ve nesebe" çağırarak anlamına gelir.²¹⁴ Kur'ân-ı Kerim'de kelime bu anlamda kullanılmıştır. (وَمَا جَعَلْنَا أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ) "*Allah evlatlıklarınızı öz çocuklarınız kılmamıştır*"²¹⁵

Davetin istilâhî anlamına gelince bununla ilgili farklı tanımlamalar yapılmıştır. Biz o tanımlar arasından en kapsamlı düşündüğümüz birkaçını zikredeceğiz:

Allah'a davet; "Allah'a, kendilerinde haber verilen (zikredilen) hükümleri doğrulamak ve emir olunduklarına itaat etmekle peygamberlerin getirdiklerine inanmaktır."²¹⁶

Davet; *Allah'a, O'nun hiçbir ortağı olmayan tek bir ilâh olduğuna, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahret gününe, hayır ve şerrin O'nun tarafından olduğuna inandırmak, İnsanlara faydalı olan akide ya da onların menfaatine olan maslahatlar için, onları ve zihinlerini değiştirmek, insanları düştükleri dalaleten ya da onların etrafına sarmış musibetlerden kurtarmaktır.*²¹⁷

Davetin bu tanımı, hem eski âlimler tarafından hem de çağdaş âlimler tarafından daha kapsamlı bulunmuş ve tercih edilmiştir. Davetin istilâhî tanımı araştırıldığında, bu iki tanım daha isabetli görülmektedir. Ayrıca bu iki tanım arasında bir ilişki vardır. Dikkat edilirse, İbn Teymiyye'nin (ö.728/1328) tanımı (birinci tanım)

²¹² İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, 2/279.

²¹³ Daha detaylı bilgi için bk İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, 2/325-327; İbn Manzûr, *Lisâni'l-Arab*, 16/318-325; Mustafa Çağırıcı, "Davet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 1994), 9/15.

²¹⁴ Cevherî, *es-Sihâh*, 6/2336; İbn Fâris, *Mekâyis-ü'l-Luga*, II, 279-280; Râgıb, *Müfredâtü'l-Kur'ân*, 315; İbn Manzûr, *Lisâni'l-Arab*, 16/324; Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, 19(38)/27; *el-Müncid fi'l-Lugati ve'l-A'lâm*, (Beirut: Dâru'l-Meşrik, 2003), 216.

²¹⁵ el-Ahzâb 33/4.

²¹⁶ Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn b. Teymiyye el-Harrânî, *Mecmû-u'l-Fetâvâ*, thk. Enver el-Bâz ve Âmir el-Cezzâr (Mısır: Dâru'l-Vefâ, 1426/2005), 15/ 92.

²¹⁷ Muhammed Hüsnîz, Abdulmun'im, *ed-Davet-ü İlellah-ı 'alâ Basîratin*, (Kahire: Dâru'l-Kitabi'l-Mısriyy, 1984), 18.

daha öz ve diğeri ise daha detaylıdır. Sanki ikinci tanım, birinci tanımın açıklaması niteliğindedir. İki tanımı bir arada düşünürsek, daha anlaşılır ve kapsamlı bir tanım yapılmış olacağı kanaatindeyiz.

Dikkat çeken bir diğeri tanım da şöyledir:

Davet, "*İslâm'ı insanlara ulaştırmak, onu öğretmek ve gerçek hayatta onu tatbik etmektir.*"²¹⁸

Davetin böyle tanımlanmasının sebebi, tanımın, bir taraftan İslâm davetinin üç önemli aşamasını (tebliğ, eğitim-öğretim veya tekvîn ve uygulama), diğeri taraftan genel olarak bütün peygamberlerin ve özel olarak Hz. Muhammed'in davranış ve amellerini ihtiva etmesi içindir. Delil olarak Kur'ân-ı Kerim'in üç yerinde geçen şu ayet gösterilmektedir: "*O, ümmilere, içlerinden, kendilerine ayetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Hâlbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.*"²¹⁹ Bu ayetlerde Hz. Peygamber'in, Allah'ın mesajlarını insanlara ulaştırmak için uyguladığı metot ve aşamalar zikredilmiştir. İlk önce geçen (*يتلوا عليهم آياته ويزكيهم*) cümlesi, Hz. Peygamber'in tebliğini anlatır. Sonraki cümle (*ويعلمهم الكتاب والحكمة*), bir yandan eğitim ve öğretimi diğeri yandan uygulamayı beyan eder. Çünkü âlimlerin çoğunluğuna göre burada "kitap"tan "Kur'ân", "hikmet"ten ise "sünnet" kastedilmektedir.²²⁰ Sünnet kelimesi aslında tarîk (yol) anlamındadır ve burada "Kur'ân-ı Kerim'in uygulama yolu" anlamında kullanılmıştır. Sünnet, Müslümanlara fert ve gruplar bazında Kur'ân-ı Kerim'in uygulanma yolunu açıklamaktadır.²²¹

Bu tanımlamalardan ve davet ayetlerinden hareketle, İslâm davetinin kapsamlılığını da göz önünde bulundurarak şöyle tanımlayabiliriz:

"İslâm daveti", insanları hikmet ve güzel sözlerle Allah'a inanmaya, O'nun bütün emirlerini yerine getirip yasaklarından sakındırmaya çağırarak ve doğru yola yönlendirmektir.

²¹⁸ M. Ebu'l-Feth el-Beyânûnî, "*el-Medhal ilâ İlmi'd-Da've*", (Beyrut: Müessiset'r-Risâle, 1995), 17. Başka tanımlar için bk. Ebu Bekr Zikrî, *ed-Davetü ilâ'l-İslâm*, (Kahire: Mektebe Dâru'l-Arube, 1962),8.

²¹⁹ el-Cuma 62/ 2; el-Bakara 2/129-151; Âl-i İmrân 3/164.

²²⁰ Taberî, *el-Câmiu'l-Beyân*, 3/86; İbn Kesir, *Tefsir*, 1/444.

²²¹ el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da've*, 17.

6.4.2. Tebliğ

Tebliğ, bir şeye veya bir yere ulaşmak,²²² bir gayeye erişmek²²³ anlamında "belege"²²⁴ fiilinden gelmekte, ulaştırmak ve eriştirmek manasındadır. Aynı kökten gelen "belâğ" ve "iblâğ" tebliğ manasındayken²²⁵ "belîğ" ise fasih anlamındadır.²²⁶ Dolayısıyla fasih ve daha güzel konuşan biri "belâğat" ile methedilir; çünkü istediklerine²²⁷ ve kalbindeki hakikatlara onunla ulaşır.²²⁸

Kur'ân-ı Kerim'de altmış sekiz ayette "beleğa" ve türevleri geçmiştir. Bu ayetlerden sadece yirmi beşi ilâhî mesajların tebliğine tahsis edilirken geri kalanları²²⁹ ise bir şeyin ulaşması yahut bir yer ve zamana ulaştırılması gibi yalın anlamlarda kullanılmıştır.²³⁰ İlâhî mesajların tebliğinde kullanılan ayetlerden altısı doğrudan "tefîl" vezninde tebliğ ve türevleri,²³¹ birkaç ayette ise tebliğ manasında "if'âl" babından "iblâğ" ve türevleri²³² kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de geçen "belâğ"²³³ kelimesi de tebliğ anlamındadır.²³⁴ "Belâğ", "onunla bir gayeye ulaşmak" manasındadır²³⁵ ki tebliğin amacı da budur. Sadece Enbiyâ sûresinin 106. ayetinde geçen "belâğ" kelimesinin müfessirler tarafından "كفاية/yeterli",²³⁶ "menfaat ve

²²² İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luga*, 1/301.

²²³ Râgıb, *Müfredâtü'l-Kur'ân*, 144; İbn Menzûr, *Lisânü'l-Arab*, 8/499.

²²⁴ Kur'ân-ı Kerim'de "Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna ulaşınca onları güzelce tutun..." şeklinde geçmektedir (Talak 65/2).

²²⁵ Cevherî, *es-Sıhah*, 4/1316.

²²⁶ Halîl b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, 1/161; Râgıb, *Müfredâtü'l-Kur'ân*, 144; Fîrûzâbâdî, *Kamûsü'l-Muhît*, 3/103.

²²⁷ İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luğa*, 1/302; İbn Menzûr, *Lisânü'l-Arab*, 8/500.

²²⁸ İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, 5/526.

²²⁹ el-Bakara 2/231,234,235; Âl-i İmrân 3/40; en-Nisâ 4/6; el-Mâide 5/67; el-En'âm 6/19,128,152; et-Tevbe 9/6; Yusuf 12/22; er-Ra'd 13/14,57; el-İsrâ 17/23,34; el-Kehf 18/60-61,76,82,86,90,93; Meryem19/8; el-Hac 22/5; en-Nûr 24/58-59; el-Kasas 28/14; el-Ahzâb 33/10,39; es-Sebe 24/45; es-Sâffât 37/102; el-Mü'mîn 40/36,67,80; el-Ahkâf 46/15; el-Feth 48/25; en-Necm 53/30; el-Vâkia 56/83; et-Talâk 65/2; el-Cin 72/28; el-Kıyame 75/26.

²³⁰ "Beleğa" fiili, türevleri ve Kur'ân'daki kullanımıyla ilgili detaylı bilgi için bk. Muhammed Vâizzâde el-Horâsânî vd., *el-Mu'cem fi Fıkhî Lugati'l-Kur'ân ve Sırrı Belagatihi*, (İran: Müessetü't-Tab'i ve'n-Neşr et-Tâbia li'l-Astâne er-Rızaviyye el-Mukaddese, 1423/12002), 6/559-668.

²³¹ el-Mâide 5/67; el-A'râf 7/62,68; el-Ahzâb 33/39; el-Ahkâf 46/23.

²³² el-A'râf 7/79,93; Hûd 11/57; el-Cin 72/28.

²³³ Âl-i İmrân 3/20; el-Mâide 5/92,99; Ra'd 13/40; İbrahim 14/52; en-Nahl 16/35,82; en-Nûr 24/54; el-Ankebût 29/18; Yâsîn 36/17; eş-Şûrâ 42/48; el-Ahkâf 46/35; et-Tegâbün 64/12; el-Cin 72/23.

²³⁴ Râgıb, *Müfredâtü'l-Kur'ân*, 144-145; Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsü'l-Muhît*, 3/103.

²³⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/169; Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vecîz fi Tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, (Dimaşk/Beyrut: Dâru'l-Kalem/Dârüş-Şâmiye, 1415/1995), 725; Ebû Abdillâh (Ebülfazl) Fahreddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistanî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Gayb)*, (Mısır: el-Matbaatü'l-Behiyye,1357/938), 13(21)/230; Hâzin, *Tefsîrü'l-Hâzin*, 4/325.

²³⁶ Bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/169; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 13(21)/230; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 2/435; İbn Kesîr, *Tefsir*, 5/385; ayrıca bk. Halîl b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, 1/161; Râgıb, *Müfredâtü'l-Kur'ân*, 144; Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, 22/238.

ilim",²³⁷ "yeterli açıklama"²³⁸ anlamına geldiği ifade edilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de aynı kökten gelen "belîğ" ifadesi "fasih" ve "etkili" anlamındadır: "*Onlar, Allah'ın kalplerindeki bildiği kimselerdir. Öyleyse onlara aldırma. Onlara öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında etkili ve güzel söz söyle.*"²³⁹ Bu ayette "beliğ söz" ile kastedilen yukarıdaki belâgat tanımında dile getirilen yönleri içeren sözlerdir.²⁴⁰ Ayrıca bir işi sonuca ve amaca ulaştırmak anlamında "bâliğ" kelimesi geçmektedir: "...*Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter. Şüphesiz Allah emrini yerine getirendir (bâliğ)...*"²⁴¹

Tebliğ, insanlara İslâm davetinin duyurulması, onlara ulaştırılması gereken bütün hükümlerin ve haberlerin bildirilmesidir.²⁴² Tebliğ kavramının kullanıldığı ayetlerde tebliğin bütün peygamberlerin temel görevi olduğu belirtilmektedir.²⁴³ Peygamberlerin tebliği ise onların Allah'ın mesajlarını insanlara ulaştırmaları ve onlara semavî dinlerin bilgilerini aktarmalarıdır.²⁴⁴ Bu çerçevede Kur'ân-ı Kerim'de tebliğ, Hz. Muhammed'in peygamberlik görevini Müslümanlar başta olmak üzere bütün insanlara ulaştırması anlamında kullanılmaktadır.²⁴⁵ Hz. Peygamber'in ilâhî mesajları insanlara ulaştırmadığı takdirde görevini yerine getirmemiş olacağını Kur'ân-ı Kerim açıkça dile getirmiştir.²⁴⁶ Nitekim tebliğ kelimesi Hz. Muhammed'in peygamberlik vazifesini tüm insanlara ulaştırması anlamında kavramlaşmıştır.²⁴⁷

6.4.3. Davet ve Tebliğ Kavramlarının Arasındaki Fark

Kur'ân-ı Kerim'de belirtildiği üzere hem davet hem de tebliğ bütün peygamberlerin görevidir. Fakat bu iki kavram arasında bir farklılık olup olmadığına dair farklı görüşler vardır. Kimi araştırmacılara göre davet ile tebliğ aynı şey olmayıp

²³⁷ İbn Kesîr, *Tefsir*, 5/385; Abdurrahman b. el-Kemal Celaledin es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, (Tahran: el-Mektebetü'l-İslâmiyye ve'l-Mektebetü'l-Ceferiyye, 1377/1957), 4/341.

²³⁸ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 3/398.

²³⁹ en-Nisâ 4/63.

²⁴⁰ Muhiddin Okumuşlar, "Kur'ân'da Tebliğ, Davet ve Emir-Nehiy Kavramlarının Eğitim Felsefesi Açısından Değerlendirilmesi", *Marife Dergisi* 1 (Haziran 2007), 99.

²⁴¹ Talâk 65/3.

²⁴² "التبليغ: إعلان الدعوة الإسلامية واعلام جميع ما تضمنته من احكام واخبار للناس" (Vehbe ez-Zuhaylî, *et-Tefsîrû'l-Munîr fi'l-Akide ve'l-Şeriati ve'l-Menhec*, (Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1430/2009), 3/613).

²⁴³ Âli İmrân 3/20; el-Mâide 5/92; el-A'râf 7/62, 68,79; Hûd 11/57; el-Ahzâb 33/39; el-Ahkâf 46/23; el-Cîn 72/28.

²⁴⁴ Seyyid Muntazır el-Musevî el-Câbirî, *Esâlibü't-Tebliğ İnde'l-Enbiyâ*, (İran: Merkez Mustafa el-Âlemî li't-Tercemeti ve'n-Neşr, 1433/2011), 28.

²⁴⁵ Okumuşlar, "Kur'ân'da Tebliğ, Davet ve Emir-Nehiy Kavramlarının Eğitim Felsefesi Açısından Değerlendirilmesi", 99.

²⁴⁶ el-Mâide 5/67.

²⁴⁷ Okumuşlar, "Kur'ân'da Tebliğ, Davet ve Emir-Nehiy Kavramlarının Eğitim Felsefesi Açısından Değerlendirilmesi", 99.

davetin alanı daha geniş ve tebliğin alanı ise daha dardır. Şöyle ki; "davet" gayri müslimleri itikadî konulara, İslâm'ın aslından ve ruhundan uzaklaşmış olan Müslümanları da İslâm'a daha sınıksız sarılmaya çağırmaı kapsarken; "tebliğ" ise, İslâm'ın öğretilerini güzel bir metotla sunmayı, insanları ona yönlendirmeyi ve Müslümanlara, onların uzak kaldıkları hükümleri ulaştırmayı kapsamaktadır.²⁴⁸ Allah'ın mesajlarını tebliğ etmenin manası, O'nun kullarına mükellef kıldığı hususlarını, emir ve nehiyelerinin türlerini onlara tanıtmak ve bildirmektir. Kur'ân-ı Kerim'de (رسالات ربي /Rabb'in vahyettikleri, mesajları)²⁴⁹ ifadesinin geçtiğine göre Allah'ın mesajları muhtelif ve türüdür.²⁵⁰

Ayrıca davet aşaması, tebliğ aşamasından öncedir²⁵¹ ve Kur'ân-ı Kerim'de peygamberlerin davetinin Allah'ın izniyle yapıldığı belirtilmiştir.²⁵² Buna karşı tebliğ ile ilgili herhangi bir izinden bahsedilmemiştir.²⁵³

Kimi araştırmacılara göre tebliğ, genel bir kavram iken davet daha özel bir anlam taşımaktadır. Hz. Peygamber'in risaletini herkese ulaştırması için tebliğ kavramı, özellikle İslâm'a mensup olmayanları dine çağırmaı için davet kavramı kullanılmaktadır. Davet kavramının bu anlamda kullanıldığını, daveti anlatan ayetlerde muhatap alınan kitleden anlamak mümkündür. Davetle ilgili ayetlerde de kimi davet muhataplarının inanmayanlar olduğu görülmekte²⁵⁴ ve kimi ayetlerin genel anlatımdan da hedef kitlenin İslâm dinini reddedenler olduğu²⁵⁵ anlaşılmaktadır.²⁵⁶

Kimi araştırmacılara göre davet ile tebliğin arasında fark yoktur. Aslında bu görüşü savunanlar "davetin sadece gayri müslimlere yönelik olduğunu ve Müslümanlara yönelik İslâmî faaliyetler davet değil, tebliğ, vaaz, nasihat ve irşâddır" şeklindeki görüşü reddetmek amacıyla bu düşünceyi ileri sürmüşlerdir. Çünkü onlara göre Müslümanlara yönelik İslâmî faaliyetler de davettir. Hem davetle ilgili

²⁴⁸ Musevî, *Esâlibü't-Tebliğ İnde'l-Enbiyâ*, 35-36.

²⁴⁹ el-A'râf 7/62,68,93.

²⁵⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 7(16)/151.

²⁵¹ Davet ile tebliğ arasındaki fark şu misalda daha iyi anlaşılır: "Bir kişi, bir ziyafet hazırlar, ilk önce insanları çağırır, insanlar daveti icabet edip geldikten sonra ziyafet sahibi hazırladığı yemekleri onlara takdim eder." (Musevî, *Esâlibü't-Tebliğ İnde'l-Enbiyâ*, 36-37).

²⁵² "...داعياً إلى الله بإذنه..." (el-Ahzâb 33/46).

²⁵³ Musevî, *Esâlibü't-Tebliğ İnde'l-Enbiyâ*, 37.

²⁵⁴ el-Kehf 18/57; el-Hac 22/67; el-Kasas 28/87; el-Mü'min 40/10, 41-43; Fussilet 41/5; eş-Şûrâ 42/13; el-Hadîd 57/8; es-Saf 61/7; Nuh 71/5-8.

²⁵⁵ Yusuf 12/108; Ra'd 13/36; en-Nahl 16/125.

²⁵⁶ Okumuşlar, "Kur'ân'da Tebliğ, Davet ve Emir-Nehiy Kavramlarının Eğitim Felsefesi Açısından Değerlendirilmesi", 100.

ayetlerde²⁵⁷ hem de Hz. Peygamber'i davetçi, müjdeleyici, uyarıcı²⁵⁸, iyiliğe emreden ve kötülükten sakındıran²⁵⁹ olarak nitelendirilen ayetlerde muhatap belirlenmemiştir. Dolayısıyla Müslümanlar tebliğin muhatabı olduğu gibi davetin de muhatabıdır. Bunlar Hz. Peygamber'i tebliğe emreden ayeti²⁶⁰ de davetin delili olarak görmektedirler.²⁶¹ Ancak kanaatimize göre davet ve tebliğ kavramları, yukarıda belirlendiği şekilde ne tamamıyla iki farklı kavramdırlar, ne de tam olarak aynı anlamı ifade eder. Tamamen iki farklı kavram değiller; çünkü Kur'ân-ı Kerim'de "davet" ve "tebliğ" açıkça emreden iki ayete²⁶² bakıldığında bunların muhatabının bütün insanlar olduğu anlaşılmaktadır. Her ikisinin muhatabı Müslüman da olabilir, gayri müslim de olabilir. Tebliğin muhatabı bir gayri müslim olduğunda ona Allah'ın dini ulaştırılacak; muhatabı bir Müslüman olduğunda ona Allah'ın hükümleri ve emirleri ulaştırılacak ve yasaklanan şeylerden sakındırılacaktır. Davetin bir gayri müslim muhatabı itikadî konulara, Müslüman bir muhatabı ise ihmal ettiği salih amellere çağırılacaktır. Kısacası iki kavramın, muhatapları ve içerdikleri konuları açısından birbirinden tamamen farklı olduğunu göstermek bilimsel değildir.

Aynı şekilde "davet tebliğten öncedir" düşüncesiyle aralarında farklılık göstermek de çok tutarlı gelmemektedir. Aklî delillere dayanarak bu iki kavram arasında bir öncelik belirlenirse gayri müslimlerin İslâm'ı kabul etmelerinde veya Müslümanların ıslahında tebliğin davetten önce olması daha makul geliyor. Mesela bir gayri müslime ilk önce hakikatler tebliğ edilir ardından o hakikatlerin kabulü için çağrıda bulunulur. Ya da ıslaha muhtaç bir Müslümana ilk önce doğrular tebliğ edilir akabinde o doğrulara davet edilir. Fakat davet ile tebliğ peygamberlere emredilen iki farklı dini görevler olsalar bile birbirleriyle iç içedirler. Hangisinin önce olduğuna dair kesin görüş bildirmek sağlam delile muhtaçtır.

Bu iki kavram aynı anlamı da ifade etmezler; çünkü Allah tarafından peygamberlere emredilen farklı dini görevlerdir. Ancak birbirleriyle bağlantılı olarak işlenmektedirler. İlgili ayetlerden anlaşıldığı üzere tebliğ Allah'ın mesajlarını ulaştırmak anlamındayken davet ise insanları o mesajlara inanmaya ve onlarla amel

²⁵⁷ en-Nahl 16/125; el-Kasas 28/87.

²⁵⁸ el-Ahzâb 33/45-46.

²⁵⁹ el-A'râf 7/156.

²⁶⁰ el-Mâide 5/67.

²⁶¹ Davet ile tebliğin aynı olduğu görüşüyle ilgili daha geniş bilgi için bk. Ahmet Önkal, *Rasûlullah'nın İslâm'a Daveti*, (Konya: Kitap Dünyası Yay., 2011), 23-27.

²⁶² el-Mâide 5/67; en-Nahl 16/125.

etmeye çağırmasıdır. Zira tebliği ifade eden ayetlerde "ilâhî mesajlar"²⁶³ vurgulanırken daveti ifade eden ayetlerde ise o mesajların muhtevası vurgulanmıştır. Bu, davet kavramının Kur'ân-ı Kerim'deki kullanımında açıkça görülmektedir.²⁶⁴

Kur'ân-ı Kerim'de Bakara sûresinin 256. ayetinde açıkça dinde zorlama olmadığı belirtilmiştir. İslâm'ın yayılmasında önemli iki unsur olan tebliğ ve davetle ilgili ayetlere bakıldığında zaman, tebliğden bahseden ayetlerde dinde hiçbir zorlama olmayışına dolaylı temas edilirken,²⁶⁵ davetten bahseden ayetlerde ise bu hususa değinilmemiştir. Ayrıca davetin metodunu belirleyen ayetlerde her ne kadar zorlayıcı bir yöntem tavsiye edilmemişse de muhatabı ikna etme amacıyla bir nevi "ısrarcı olma" gibi detaylar söz konusudur. Davet metodlarında özellikle "mücadeleye" tavsiye edilmesi bunun bir göstergesidir.

Kısacası İslâm dininin yayılması ve Müslümanların ıslahı için emredilen dini görevler birbirleriyle bağlantılıdır. Birisi uygulanırken diğeri dolaylı veya doğrudan devreye girer.

---

²⁶³ el-Mâide 5/67; el-A'râf 7/62,68,79,93; Hûd 11/57; el-Ahzâb 33/39; el-Ahkâf 46/23; el-Cin 72/23,28.

²⁶⁴ Davetin Kur'ân-ı Kerim'deki kullanışı İslâm'a (es-Saf 61/7), imana (el-Hadîd 57/8), Allah yoluna (Nah 16/125), Allah'ın kitabına (Âl-i İmrân 3/23), hakka (er-Ra'd 13/14), hayra (Âl-i İmrân 3/104), kurtuluşa (el-Gâfir 40/41), cömertlik ve infaka (Muhammed 47/38), hayat kaynağına (el-Enfâl 8/24) ve esenliğe çağrı (Muhammed 47/35) gibi hem itikadî hem amelî konuları ihtiva ettiği görülmektedir.

²⁶⁵ Âl-i İmrân 3/20; el-Mâide 5/92,99; er-Ra'd 13/40; İbrahim 14/52; en-Nahl 16/35,82; en-Nûr 24/54; el-Ankebût 29/18; Yâsîn 36/17; eş-Şûrâ 42/48; et-Tegâbün 64/12.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA İSLÂM DAVETİNİN GEREKLİLİĞİ VE GENEL METODU

İslâm davetinin evrensel olduğu için, her kesim insanlar bunun kapsamına girmekte; etnik, bölge, inanç ve düşünce farklılıkları herhangi bir engel teşkil etmemektedirler. Kur'ân-ı Kerim de İslâm davetinin bu özelliği doğrultusunda, onun temel metotlarını belirlemiş ve onlarla ilgili önemli tavsiyeleri ve emirleri olmuştur. Bu metotlar, geneldir ve her davet muhatabı için kullanılabilir niteliktedir. Bu bölümde, bir sonraki bölümden farklı olarak Kur'ân-ı Kerim'in bu emir ve tavsiyeleri; İslâm davetinde kullanılması zaruri veya mubah görülen vasıtlar ve çalışmamızın ana konusuna yardımcı olabilecek diğer bazı önemli konular ele alınmıştır.

1. "Davet" Kelimesinin Kur'ân-ı Kerim'deki Kullanılışı

"Davet" kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de altı ayette²⁶⁶ ve aynı kökten gelen türevleri iki yüz beş yerde kullanılmıştır. Davet ve türevleri ayetlerde İslâm'a ve İslâmî esasların uygulanmasına çağrı anlamının yanı sıra Allah'a yakarış,²⁶⁷ insanların yeniden dirilip haşrolmaları için kabirlerinden çağırılmaları²⁶⁸ gibi muhtelif anlamları ifade etmektedir.²⁶⁹ Bu kelime hadislerde de hem bu anlamlarda²⁷⁰ hem yemek ve ziyafete çağırma anlamında²⁷¹ kullanılmıştır.²⁷²

"Davet" kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de farklı manalara delalet etmekte ve muhtelif anlamlarda kullanılmaktadır. Ancak kimi araştırmacılar²⁷³ davet menşeli kelimelerin Kur'ân-ı Kerim'de sekiz anlamda kullanıldığını ileri sürmektedirler. Fakat delil olarak getirdikleri ayetlere bakıldığında, "davet" kökenli kelimelerin doğrudan o anlamlara geldiğini söylemek güçtür. Bu görüşteki araştırmacılar kanaate vardıkları bazı manalarla ilgili "davet kelimesi dolaylı olarak şu manalara da delalet eder" diye bir not düşseydiler daha isabetli olurdu. Bu araştırmalara göre Kur'ân-ı Kerim'de davet kavramı anlamları şu şekildedir:

²⁶⁶ el-Bakara 2/186; Yunus 89; er-Ra'd 13/14; İbrahim 14/44; er-Rûm 30/25; el-Mü'min 43.

²⁶⁷ el-Bakara 2/186; Yunus 10/89; er-Ra'd 13/14.

²⁶⁸ er-Rûm 30/25.

²⁶⁹ Çağırıcı, "Davet", 9/16.

²⁷⁰ Buhârî, "Da'vât", 26 (No. 6344); Müslim, "İman, 198-200.

²⁷¹ Buhârî, "Nikâh", 72 (No.5177); Müslim, "Nikah", 1430-1432.

²⁷² Çağırıcı, "Davet", 9/16.

²⁷³ Çağırıcı, "DİA"daki "Davet", başlıklı maklesinde davet menşeli kelimelerin sekiz anlamda olduğunu söylemiştir.

1. Yardıma Çağırarak ve Yardım İstemek: "Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz (Kur'an) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sûre getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin)"²⁷⁴ (Ey Muhammed) de ki: "Söyleyin bakalım. Acaba size Allah'ın azabı gelse ve ya size kıyamet saati gelip çatsa (böyle bir durumda) siz Allah'tan başkasını mı çağırırsınız? Eğer (putların size yararı dokunduğu iddianızda) doğru söyleyenlerseniz (haydi onları yardıma çağırın)."²⁷⁵ "(Ey Muhammed!) Allah'ın, "ortağım olduklarını iddia ettiklerinizi çağırın" diyeceği, onların da Çağıracakları, fakat kendilerine cevap vermeyecekleri ve bizim de aralarında bir uçurum koyacağımız günü hatırla!"²⁷⁶

2. İbadet Etmek: "Allah'ı bırakıp tapındıklarınızın hepsi sizin gibi(yaratılmış) kullardır. Eğer doğru söyleyenler iseniz haydi hemen onları çağırın da size cevap versinler (duanıza icabet etsinler)."²⁷⁷ Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana dua edin, kabul edeyim. Çünkü bana ibadeti bırakıp büyüklük taslayanlar aşağılanarak cehenneme gireceklerdir."²⁷⁸

3. Dua Etmek: "Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. O halde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler."²⁷⁹ "Rabbimize alçak gönüllüce ve için için dua edin. Çünkü O, haddi aşanları sevmez."²⁸⁰

4. İtiraf Etmek: "Azabımız kendilerine geldiğinde, '(Biz bunu hak ettik.) Gerçekten biz zalimler olmuştuk' demekten başka söyleyecekleri kalmamıştı."²⁸¹

5. Talep Etmek/İstemek: "(Kendilerine) "Bugün bir kere yok olmayı istemeyin, birçok kere yok olmayı isteyin!" (denir.)"²⁸²

6. Teşvik etmek: "Ey kavmim! Nedir bu hal? Ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz beni ateşe çağırıyorsunuz."²⁸³

7. Emretmek: "Peygamber, sizi, Rabbimize iman etmeniz için davet edip dururken size ne oluyor da Allah'a iman etmiyorsunuz? Hâlbuki (Allah ezelde) sizden

---

²⁷⁴ el-Bakara 2/23.

²⁷⁵ el-En'âm 6/40.

²⁷⁶ el-Kehf 18/52.

²⁷⁷ el-A'râf 7/194.

²⁷⁸ el-Mü'mîn 40/60.

²⁷⁹ el-Bakara 2/186.

²⁸⁰ el-A'râf 7/55.

²⁸¹ el-A'râf 7/5.

²⁸² el-Furkân 25/14.

²⁸³ el-Mü'mîn 40/41

sağlam bir söz de almıştı. Eğer inanacak kimselerseniz (bu çağrıya uyun)."²⁸⁴ Bu ayette geçen "يَدْعُوكُمْ" kelimesi, ilk bakıldığında "davet etmek" ya "çağırarak" anlamında olduğu anlaşılıyorsa da yine fiilin faili Resul ve muhatapları müminler olunca "emretmek" olarak çevrilmesi de doğrudur.²⁸⁵

8. Sormak: "Onlar, "Bizim için Rabbine dua et de, rengi neymiş? açıklasın" dediler. Mûsâ şöyle dedi: "Rabbim diyor ki, o, sapsarı; rengi, bakanların içini açan bir sığırdır" dedi."²⁸⁶

Burada özellikle "teşvik etmek", emretmek" ve "sormak" manaları doğrudan ayetlerin delalet ettiği anlamlar değildir. Mesela "teşvik etmek" olarak mana verilen ayetlerde, "(doğru yola) davet etmek" veya "çağırarak" anlamı daha doğru olur. Zira ayetler Hz. Musa'nın, kavmine ve Firavun'a karşı davet mücadelesinden bahsetmektedir. Peygamberler, insanları Allah'a ve O'nun emirlerine davet etmeye mi yahut teşvik etmeye mi mükelleftirler? Eğer bir peygamber insanları teşvik etmeye mükellefse, o zaman reddedildiğinde hiçbir ilâhî azabın söz konusu olmaması lazım. Çünkü teşvikte, ciddiyetten ve teşvik edilen konuların çok önemli olduğundan bahsedemeyiz. Oysa peygamberlerin daveti ciddi bir görevdir ve davetleri kabul edilmediği takdirde ilâhî azaplar söz konusudur. Tabî ki Peygamberler bazı zamanlarda ve bazı konularda insanları teşvik eder ama öncelikli görevi davettir. Dolayısıyla bahse konu olan ayetlerin siyak-sibak ve konunun genel muhtevası dikkate alındığında, "teşvik etmek" değil, "(doğru yola) davet etmek" veya "çağırarak" daha doğru bir anlam olur.

Aynı şekilde "emretmek" anlamında olduğunu düşünülen ayette geçen "وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ..." cümlesinde "emir" anlamı çıkarmak tekellüf olur. Ayrıca Peygamberler gayri müslimlere Müslüman olmalarını emretmekle değil; onlara doğru yolu göstermek ve ona davet etmekle mükelleftirler. Emir kavramının çerçevesi ve manası bellidir. Dolayısıyla burada "Resul emrediyor" diye tercüme edilemez. Ayette geçen "يَدْعُوكُمْ" fiilinin faili Resul'dür ama muhatapları bilfiil mümin olmadıkları için emredilemezler. Zira inançlı bir insanın en değer verdiği şeylerden birisi onun inancıdır. İnançını reddetmekle birlikte kendisini başka bir inanca emrederek baskı yaparsa, onun kindarlığı ve karşı çıkması daha da şiddetlenir ve bu durumda iman etmesi imkânsız olur. Dolayısıyla Peygamberler Mümin olmayan kişilere din

²⁸⁴ el-Hadîd 57/8.

²⁸⁵ Çağırıcı, "Davet", 9/16.

²⁸⁶ el-Bakara 2/68-70.

konusunda emir değil, davet ederler ve görevleri de budur. Kanaatimizce bu ayette de "وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ..." cümlesi "Rasul (doğru yola) davet ediyor" veya "çağırıyor" olarak çevirmek daha doğru olacaktır.

Kelimeye "Sormak" anlamı verildiği ayetlerde ise "dua etmek" anlamı daha uygun düşmektedir. Zira İsrâiloğullarının Hz. Musa'dan "inek" hakkında bilgi istediklerinde, onlar İbranice olarak "sormak" fiilini kullanmış olabilirler. Fakat İslâm'da Allah'a ancak dua ile ulaşılabileceği ve peygamberler de direkt sormakla değil, dualarla sıkıntı ve isteklerini iletebileceklerini vurgu yapmak için (دَعَا) fiili kullanılmıştır. Belki de İsrâiloğulları Allah ve kul arasındaki ilişkilerinin ancak "dua" ile mümkün olabileceğini bildikleri için bu anlamda bir kelime kullanmışlardır. Her halükarda burada "sormak" değil "dua etmek" anlamı, İslâm'ın ruhuna daha uygun olduğu kanaatindeyiz. Kimi Türkçe tefsir ve meâllarda da söz konusu ayetler, "dua etmek", "davet etmek" ve "çağırarak" şeklinde tercüme edilmiştir.²⁸⁷

Davet kelimesinin, Kur'ân-ı Kerim'de çok önemli konularda ve bazı temel ilkelere "çağırarak" anlamında kullanıldığı görülmektedir. Örneğin;

1. İslâm'a çağrı: "*İslâm'a çağırıldığı halde Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir! Allah, zalimler topluluğunu doğru yola erdirmez.*"²⁸⁸

2. İmana çağrı: "*Peygamber sizi Rabbinize iman etmeye çağırdığı halde niçin Allah'a inanmıyorsunuz? Hâlbuki O, sizden kesin söz de almıştı. Eğer inanırsanız.*"²⁸⁹

3. Allah yoluna çağrı: "*(Resulüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir.*"²⁹⁰

4. Allah'ın kitabına çağrı: "*(Resulüm!) Kendilerine Kitaptan bir pay verilenleri (Yahudileri) görmez misin ki, aralarında hükmetmesi için Allah'ın Kitabına çağırılıyorlar da, sonra içlerinden bir gurup cayarak geri dönüyor.*"²⁹¹

5. Hakka çağrı: "*El açıp yalvarmaya lâyık olan ancak O'dur. O'nun dışında el açıp dua ettikleri onların isteklerini hiçbir şeyle karşılamazlar. Onlar ancak ağızına*

²⁸⁷ Bk. Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1997), 537; Hasan Basri Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, (İstanbul: Risale Yay., 1957), 3/250; Öztürk Mustafa, *Nüzul Sırasına Göre Kur'ân-ı Kerim Meali*, (Ankara: Okulu Yay., 2016), 898. Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 1/104; 4/385-386; 5/165; Yusuf Işıcık, *Kur'ân Meâli*, (Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, 2010), 414.

²⁸⁸ es-Saf 61/7.

²⁸⁹ el-Hadîd 57/8.

²⁹⁰ en-Nahl 16/125.

²⁹¹ Âl-i İmrân 3/23.

gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimse gibidir. Hâlbuki (suyu ağzına götürmedikçe) su onun ağzına girecek değildir. Kâfirlerin duası kuşkusuz hedefini şaşırmıştır."²⁹²

6. Hayra çağrı: "*Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.*"²⁹³

7. Kurtuluşa çağrı: "*Ey kavmim! Nedir bu hal? Ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz beni ateşe çağırıyorsunuz.*"²⁹⁴

8. Cömertlik ve infaka çağrı: "*İşte sizler, Allah yolunda harcamaya çağırılıyorsunuz. Ama içinizden cimrilik yapanlar var. Kim cimrilik yaparsa ancak kendi zararına cimrilik yapmış olur. Allah, her bakımdan sınırsız zengindir, siz ise fakirsiniz. Eğer O'ndan yüz çevirecek olursanız, yerinize başka bir toplum getirir de onlar sizin gibi olmazlar.*"²⁹⁵

9. Hayat kaynağına çağrı: "*Ey inananlar! Hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah ve Resûlüne uyun. Ve bilin ki, Allah kişi ile onun kalbi arasına girer ve siz mutlaka onun huzurunda toplanacaksınız.*"²⁹⁶

10. Esenliğe çağrı: "*Üstün durumda iken gevşeyip barışa çağırmayın. Allah sizinle beraberdir. O amellerinizi asla eksiltmeyecekti.*"²⁹⁷

2. İslâm Davetinin Dinde Gerekliliği ve Hükümü

Kur'ân-ı Kerim'de insanların yaratılış gayesinin, Allah'a ibadet etmek olduğu belirtilmiştir.²⁹⁸ Allah'a ibadet etmek için ilk önce O'nu tanımak gerekir. O'nu tanımak da ancak O'nun gönderdiği mesajları bilmekten geçer. Bu bağlamda İslâm davetini ele alacak olursak, insanlar davet yoluyla Allah'ı tanıyabilir. Bu kutsal görev için gönderilen peygamberler bunu hakkıyla yerine getirerek Allah'ın dinini yaymaya çalışmışlardır. Son peygamber olarak gönderilen Hz. Muhammed'e hitaben Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

"*Ey peygamber! Şüphesiz Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Allah'ın izniyle aydın bir yol (metot) ile Allah'a çağıran...*"²⁹⁹

²⁹² er-Ra'd 13/14.

²⁹³ Âl-i İmrân 3/104.

²⁹⁴ el-Gâfir 40/41.

²⁹⁵ Muhammed 47/38.

²⁹⁶ el-Enfâl 8/24.

²⁹⁷ Muhammed 47/35.

²⁹⁸ "Cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım." (ez-Zâriyât 51/56); "Allah'a ibadet etsinler ve tağuttan sakınsınlar diye biz her ümmete bir Resul (elçi) gönderdik." (en-Nahl 16/36).

²⁹⁹ el-Ahzâb 33/45.

Bu ve benzeri ayetlerde belirtildiği üzere Hz. Peygamber İslâm'ı tebliğ etmiş ve ümmetine öğütler ve tavsiyelerde bulunmuştur. Onun davet görevini yerine getirdiğini ve Allah Teâlâ'yı şahit kıldığını "Veda Haccı"ndaki sözlerinde de görmekteyiz.³⁰⁰

Davetin hükmüne gelince; gerek naklî ve gerek aklî deliller incelendiğinde İslâm davetinin hükmünün farz olduğu aşikârdır. Ancak farzın neviyetinde âlimlerin görüşleri farklıdır. Kimileri "farz-ı kifâye" ve kimileri ise "farz-ı ayn" demişlerdir. Davetin hükmüyle ilgili söz konusu deliller ve âlimlerin görüşleri şu şekildedir:

2.1. Naklî Deliller

Kur'ân-ı Kerim'de İslâm davetinin Müslümanlara farz olduğunu belirten birçok ayet mevcuttur. Bunlardan bir kısmı doğrudan doğruya Müslümanlara hitap ederken, diğer bir kısmı ise dolaylı olarak hitap etmiştir. Yani Hz. Peygamber'e yapılan hitabın kapsamına Müslümanlar da girmiştir.³⁰¹ Bilindiği üzere Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e yönelik hitabında asıl olan umumiyettir ve istisna edilmediği müddetçe bu hitaba ümmetin de dâhil olmasıdır.³⁰² Davet konusunda da hiç bir istisna söz konusu değildir. Davet görevi asıl peygamberlerin görevidir fakat İslâm ümmetinin de bu göreve ortak edilmesi, Allah'ın bir lütfu ve ihsanıdır.³⁰³

Bir Müslümanın insanları İslâm'a davet etmesi, hem bir değer, hem de güzel bir amel olduğu Kur'ân-ı Kerim'de açıkça belirtilmiştir:

"Allah'a çağırın, salih amel işleyen ve 'Kuşkusuz ben müslümanlardanım' diyenden daha güzel sözlü kimdir?"³⁰⁴

"De ki: 'İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar bilerek Allah'a çağırırız. Allah'ın şanı yücedir. Ben Allah'a ortak koşanlardan değilim.'³⁰⁵

³⁰⁰ Geniş bilgi için bk. Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyüb el-Himyerî el-Basrî el-Mısırî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekâ vd. (Mısır: Şeriketü Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1375/1955), 2/601.

³⁰¹ el-Mâide 5/67; eş-Şu'arâ 26/214; el-Müddessir 74/1-2.

³⁰² Alaeddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Süleyman el-Hanbelî el-Murdâvî, *et-Tahbîr Şerhu't-Tahrîr fî Usûli'l-Fkih*, thk. Abdurrahman el-Cibrîn vd. (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1421/2000), 5/2463-2474; Emir Baça, M. Emîn, *Teyssîrüt-Tahrîr*, (Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 11351/1932), 1/252; Abdülalî Muhammed b. Nizameddin Leknevî, thk. Abdullah Mahmûd M. Ömer, *Fevâtihu'r-Rahamût fî Şerhi Müselemü's-Sübût*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002), 1/272-274; Halid b. Osman es-Sebt, *Kavâidü't-Tefsîr-Cem'an ve Dirâseten*, (Mısır: Dârü İbn Affân, 1421/2011), 2/578-580.

³⁰³ Muhammed Ahmed er-Râşid, *el-Muntalak*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1395/1975), 89.

³⁰⁴ Fussilet 41/33. Bu ayetin tefsirinde Râzî şöyle demiştir: Bu ayette Allah'a davetin başka şeylerden daha güzel olduğu belirtilmiştir. En güzel olan bir amelin vacip olması gereklidir. Çünkü vacip olan her şey, vacip olmayan her şeyden daha güzeldir. Buna göre Allah'a davet, amellerin en güzeli olarak vaciptir (Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 14 (27)/125-126).

*"(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir."*³⁰⁶

*"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan korur. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmeyecektir."*³⁰⁷

Hem bu ayetlerde hem de başka ayetlerde Allah Teâlâ Hz. Peygamber'in insanları davet etmeyi emrettiğini, "tebliğe", "hakka", "sabra", emr-i bil'maruf ve'n-nehî ani'l-münker"e de tavsiye ettiği görülmektedir.³⁰⁸

Hız. Peygamber iyilikleri emretmeyen ve kötülüklerden alıkoymayanlar Allah'ın azabına maruz kalacaklarını ve Allah'a yalvarıp dua ederlerse de duaları kabul edilmeyeceğini belirtmiş,³⁰⁹ *"İnsanoğulunun marufu emretmesi, münkerden sakındırması ve Allah'ı zikretmesi dışında başka her sözü onun aleyhinedir."*³¹⁰ buyurarak bu görevin önemini vurgulamıştır. Birçok hadiste davetin gerekli olduğu ve İslâm için büyük önem taşıdığı belirtilmiştir.³¹¹

Hız. Peygamber, İsrâiloğullarının birbirlerine düşürülmeleri ve lanetlenmelerinin sebebinin, onların gördükleri bir münkeri bir gün yasaklayıp ertesi gün onu belli bahanelerle görmezden geldiğini söylemiştir.³¹² İsrâiloğullarının lanetlendiğini ifade eden Mâide sûresinin 78. ayetinin³¹³ sebebi nüzulü de onların bu manfî huyları olduğu ileri sürülmüştür.³¹⁴

---

³⁰⁵ Yusuf 12/108.

³⁰⁶ en-Nahl 16/125; krş. el-En'âm 6/51; el-A'râf 7/199; el-Hac 22/67; el-Kasas 28/87; eş-Şûrâ 42/15.

³⁰⁷ el-Mâide 5/67.

³⁰⁸ Bk. Âl-i İmrân 3/110; et- et-Tevbe 9/71; el-Hac 22/67; el-Kasas 28/87; el-Asr 103/3.

³⁰⁹ İbn Mâce, "Fiten", 20 (No. 404); Tirmizî, "Fiten", 9 (No. 2169).

³¹⁰ İbn Mâce, "Fiten", 12 (No. 3974).

³¹¹ *"Kim bir kötülük görürse, onu eliyle eliyle; gücü yetmezse, diliyle; Buna da gücü yetmezse, kalbiyle düzeltme temenniside bulunsun ve bu imanın en zayıf derecesidir."* (Müslim, "İman", 49). *"Dua edip de duanızın kabul olunmadığı an gelmeden önce, iyiliği emredin ve kötülüğü yasaklayın."* (İbn Mâce, "Fiten", 20 (No. 4004). Benzer hadisler için bk. Muvattâ, "Kur'an", 41; Müslim, "İman", 50; "İlm", 2674; Tirmizî, "İlm", 15 (No. 2674-2675).

³¹² İbn Mâce, "Fiten", 20 (No. 4006); Ebu Dâvûd, "Melâhim", 17 (No. 4336).

³¹³ *"İsrailoğullarından kâfir olanlar, Dâvûd ve Meryem oğlu İsa diliyle lanetlenmişlerdir. Bunun sebebi, söz dinlememeleri ve sınırı aşmalarıdır."* (el-Mâide 5/78).

³¹⁴ Taberî, el-Câmiu'l-Beyân, 10/491.

Hız. Peygamber "dinin nasihat (samimiyet)"³¹⁵ olduğunu söylerken, ashab 'kime diye sorduklarında Hız. Peygamber; Allah'a, Kitabına, Resulüne, Müslümanların (meşrû) idarecilerine ve bütün Müslümanlara" diye cevap vermiştir.³¹⁶

İslâm davetinin önemini ve gerekliliğini belirten bir diğer husus ise Kur'ân-ı Kerim'de emr bi'l-maruf ve nahy ani'l-münkerde bulunan kişiler gerçek Müminler olarak nitelendirilip onlar için mükâfatlar vaatedilirken; aksini yapanlar ise münafıklar olarak nitelendirilip onlar için ciddi cezaların oluşu belirtilmesidir.³¹⁷ Ayrıca Allah'ın kitabından bildiklerini gizleyip insanlara tebliğ etmeyen başka bir ifade ile davet görevini yerine getiremeyenler Kur'ân-ı Kerim'de lanetlenmiştir.³¹⁸

2.2. Akıl Deliller

Allah Teâlâ her topluluğa peygamber göndermiş ve her peygamberi insanları doğru yola davet etmekle mükellef kılmıştır. Peygamberlerin gönderilmesi ve onların davetle görevlendirilmesi, İslâm'a davetin gerekliliğinin en büyük delilidir.³¹⁹ Ayrıca İslâm'ın ana kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'in mesajları, evrensel ve kalıcı olma özelliği taşımaktadır. Söz konusu özelliklerin gerçekleşmesini sağlayan da İslâm davetidir.

İslâm daveti Hız. Peygamber döneminde ne kadar önemliyse günümüzde de aynı öneme haizdir. Çünkü her dönemde insanların buna muhtaçtır. Özellikle dinsizliğin dünyanın her tarafında yaygın olduğu, iyiliğin kötülükle ve kötülüğün iyilikle yer değiştirdiği bu dönemde davetin ehemmiyeti ve ona olan ihtiyaç, Hız. Peygamber'in döneminden az değildir.³²⁰ Günümüzde İslâm daveti sekteye uğrarsa, İslâm dünyası çok vehim ve telafisi güç olan dinî boşluklarla karşı karşıya kalabilir. Zira günümüzdeki düşünce, inanç savaşları ve rekabetleri had safhasına ulaştığı için Müslümanlar daha fazla etkilenmektedir.

³¹⁵ Burada Allah, kitabı ve Resulüne nasihatın anlamı açıktır ama günümüz ve çağdaş İslâm daveti için önemli olan "idareciler ve bütün Müslümanlar" için nasihattir. Bu hususta İmam Navevî *Şerhu Müslim*'de kayde değer bir değerlendirmesi olmuştur (bk. en-Nevevî, *Şerhu Müslim* 2/37-40):

³¹⁶ رواه مسلم في الصحيح من حديث تميم الدارى. يقول (ص): الدين النصيحة قلنا لمن يارسول الله؟ قال؟ لله ولكتابه ولرسوله ولائمة المسلمين ولعلمتهم.

³¹⁷ "Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoymazlar. Namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirler. Allah'a ve Resulüne itaat ederler. İşte bunlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." (et-Tevbe 9/71); "Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerinden (birbirlerinin benzeridir). Kötülüğü emredip, iyiliği yasaklarlar, ellerini de sıkı tutarlar. Onlar Allah'ı unuttular; Allah da onları unuttu. Şüphesiz münafıklar, fasıkların ta kendileridir." (et-Tevbe 9/67).

³¹⁸ "İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayeti Kitapta açıklamamızdan sonra onları gizleyenler var ya, işte onlara hem Allah lanet eder, hem de bütün lanet etme konumunda olanlar lanet eder." (el-Bakara 2/159).

³¹⁹ Önkal, *Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 41.

³²⁰ Şinkîti, *Menhecü'r-Resûl fî Daveti Ehli'l-Kitâb*, 24-25.

Yeni nesillerinin İslâm'ı öğrenmeleri ve bunun hakkında bilgi sahibi olmaları da zarurattır. Her bir Müslümanın yeni nesillere karşı bu konuda bir mesuliyeti vardır. Çünkü her yeni nesil bir önceki neslin varisidir. Dolayısıyla genç kuşağın zihninde oluşacak şüphelerin giderilmesi ve dini sorularına cevap verilmesi gerekir ki bu, ancak davet ve tebliğle mümkün olur. (Zeydan'ın dediği gibi) fert yaşadığı İslâmî bir toplumda cemiyeti ıslah etmekle; yaşadığı gayri İslâmî bir toplumda ise cemiyeti İslâm'a davet etmekle mükelleftir.³²¹

Ayrıca bütün dünyada İslâm düşmanları az değildir ve bunlar tüm güçleriyle İslâm dinini bozmak ve tahrif etmek için uğraşmaktadırlar. Bunlara karşı İslâm'ı savunacak, itham ve itirazlara cevap verecek kimselere ve İslâm'ı yayacak davetçilere ihtiyaç vardır. Kezâ İslâm'a sempati duyan, onu incelemeye ve öğrenmeye yönelen kimseler de bir takım ilmi ve fikri şüphelerle karşı karşıya kalabilmektedir. Bunlara İslâm'ı öğretecek ve şüphelerini giderecek ilim sahibi ve ihlâslı davetçilere de duyulan ihtiyaç açıktır.³²² Hatta bu, İslâm'ın evrenselliğine ve İslâm davetinin herhangi bir yer ve döneme mahsus olmadığına bir gerekçedir.

İslâm davetinin bir diğer aklî delili, insanların inandığı ve sevdiği değerlere ilişkin fedakâr olmalarıdır. Bilindiği üzere her insanın inandığı bir inanç, düşünce veya manevî bir değeri varsa veya hayatının anlamını onun üzerine kurmuşsa, kesin olarak onu diğer insanlarla paylaşmak isteyecektir. Bir Müslümanın gerçek anlamda inandığı ve en çok değer verdiği şey, şüphesiz İslâm'dır. Dolayısıyla İslâm dininin yayılmasını elbette ki isteyecektir, hatta kimileri sadece istemekle kalmayıp yayılması için maddî ve manevî fedakârlıklar da yapacaktır.

Hız. Peygamber döneminde İslâm'a davet ne kadar gerekliyse günümüz dünyasında da onun kadar gereklidir. Zira o dönemde mevcut olan Yahudilik, Hıristiyanlık, Mecusilik, Putperestlik vs. günümüzde de mevcuttur. Üstelik bugünkü Müslümanların güçsüzlüğü; dinleri sınımsız sarılmak ve şiarlarını yerine getirmek için kalplerini güçlendiren şeylere muhtaç olmaları, İslâm davetine daha fazla ihtiyaç olduğunu gösterir.³²³

"İslâm, 'her koyun kendi bacağından asılır' görüşüne yer vermez. Bu yanlış anlayıştan hareketle, 'Ey iman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda olunca

³²¹ Abdülkerîm Zeydân, *Usûlü'd-Daave*, (Bağdad: Matbaa Selman el-A'zamî, 1972), 124-128.

³²² Muhammed Sa'id Ramazan el-Bûtî, *Hakezâ fe'l-Ned'u ile'l-İslâm*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 3-6; ayrıca bk. Önkâl, *Rasulü'llah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 42.

³²³ Şankîfî, *Menhecü'r-Resûl fi Daveti Ehli'l-Kitab*, 24-25.

sapan kimse size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Artık O, size yaptıklarınızı bildirecektir.³²⁴ ayetini kendilerine delil edinip kabuğuna çekilenlere Hz. Ebu Bekir gerekli ikazı yapmıştır."³²⁵ Hz. Ebu Bekir ashaba siz bu ayeti okuyorsunuz ama doğru anlamıyorsunuz; çünkü ben Hz. Peygamber'in, "İnsanlar bir zalimi görüp de onu engellemezlerse Allah Teâlâ onların tamamına ceza verecektir" buyurduğunu işittim, der.³²⁶

Sonuç olarak İslâm dini, beşerin hidayeti için gönderilmiştir. Bu nedenle İslâm dini, hak din ve sahîh düşünce olmasına rağmen diğer insanlara aktarılmaya muhtaçtır. Çünkü insanlara İslâm anlatıldığında onlar için hidayete erme yolu açılır. İşte bundan dolayı İslâm daveti, İslâm dininin ayrılmaz bir parçası gibidir. En önemlisi Kur'ân-ı Kerim her kesimin İslâm'a davet edilmesini emretmiştir.³²⁷ Dolayısıyla İslâm daveti dini bir mükellefiyettir, onu yerine getirmek de Allah'ın emrine bir itaattir.

2.3. Âlimlerin Görüşleri

İslâm âlimlerinin davetin farz olduğunda görüş birliği içinde olduklarını ama farzın türü konusunda ihtilafa düştüklerine temas etmiştik. Yani kimi âlimlere göre İslâm daveti "farz-ı ayn" ve kimilerine göre ise "farz-ı kifâye"dir. Tabi her iki tarafının da ileri sürdükler şer'î delilleri vardır. Fakat tarafların görüşleri dikkatle incelendiğinde, ihtilafın amel ve pratikte değil, teoride olduğu görülecektir.

Davetin "farz-ı ayn" olduğu görüşünde olan âlimlerin delilleri, Âl-i İmrân sûresinin 104. ayetinde geçen³²⁸ "من" harfidir. Onlara göre burada "من" harfi "tebyin" içindir. Bunun delili ise aynı sûrenin 110. ayetidir.³²⁹ Zira bu ayet umumu ifade eder ve teklif çağında olan her Müslümanın gücü yettiği kadar davet faaliyetinde bulunması vaciptir.³³⁰

Aynı şekilde Yusuf sûresinin 108 ayetinde. "*De ki: "İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar bilerek Allah'a çağırırız. Allah'ın şanı yücedir. Ben Allah'a ortak*

³²⁴ el-Mâide 5/105.

³²⁵ Önkal, *Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 44.

³²⁶ İbn Mâce, "Fiten", 20 (No. 4005); Ebû Dâvûd, "Melahim", 17 (No. 4338); Tirmizi, "Tefsir", 6, (No. 3057).

³²⁷ en-Nahl 16/125.

³²⁸ (وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ...)

³²⁹ (كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ...)

³³⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 4(8)/177-178.

koşanlardan değilim." buyurularak Hz. Peygamber'e tabi olan herkese davet yükü yüklenmektedir.

Hz. Peygamber de bir hadisinde; *bir kötülüğü gören kimse, onu eliyle, gücü yetmezse, diliyle değiştirsin, buna da gücü yetmezse, kalbiyle düzeltme cihetine gitsin...*³³¹ buyurarak herkesin bu hususta mükellef olduğunu vurgulamıştır. Hadisin lafzında geçen "مَنْ" harfi umumu ifade eder ve hükmü genelleştirir.

Ayrıca emr-i bi'l-marûf ve nehiy ani'l-münker geniş bir alandır ve bazı konularda kollaktif çalışmayı gerektirir. Zira bu uzmanların yapabilecekleri bir görevdir. Uzmanlık gerektiren konularda uzman bulunmuyorsa ümmetin tamamının sorumluluğu da uzman yetiştirmektir; "farz-ı kifaye konumunda olan uzmanlık alanları artık farz-ı ayn olur. Bu sebeple buradaki "مَنْ" harfi "*beyaniyye*"dir."³³²

Müslümanların İslâm'a yöneltilen her türlü şüphe ve töhmete cevap verebilecek güçte oldukları dönemlerde bazı âlimler davetin farz-ı kifâye olduğunu söylemişlerdir. Ancak günümüzde tüm imkânlar Allah'a götüren yolu kapatmada birleşerek İslâm'ı ve Müslümanları hedef aldığı için İslâm daveti Allah'a ve İslâm'a karşı sadık her Müslüman için farz-ı ayndır.³³³ Tabi bütün Müslümanlar dini bilgilerde aynı seviyede değil, fakat İslâm davetine girişen her Müslümanın, zamanla kendisini geliştirebilecek ve davette kendisine lazım olan her türlü bilgiyi elde edebilecektir.³³⁴

İslâm daveti "farz-ı kifâye" olduğunu savunan âlimler ayetteki "مَنْ" harfinin "tebyiin/beyan manası" değil, "ba'ziyyet" manası ifade ettiği kanaatindedirler. Bu, Cumhurun görüşüdür.³³⁵ Davetin "farz-ı kifâye olduğuna dair delil ise şu ayettir: "*Ne var ki) Mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar.*"³³⁶ Bu ayetten, davetin farz-ı kifâye olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü burada din öğrenmenin kifâi olduğu apaçık belirtilmektedir.³³⁷ Dinin öğrenilmesinin kifâi olması,

³³¹ Müslim, "İman", 49.

³³² Şimşek, *Hayat Kaynağı Kuran Tefsiri*, 1/395.

³³³ Bûtî, *Hâkezâ fe'l-Ned'u*, 3-5.

³³⁴ Önkal, *Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 48.

³³⁵ Şinkîti, *Menhecü'r-Resûl fi Daveti Ehl'il-Kitab*, 28.

³³⁶ et-Tevbe 9/122.

³³⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 4(8)/178; Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/165; İbn Kesîr, *Tefsir*, 4/236-237.

davetin de kifâi olması demektir. Zira İslâm davetinde davetçinin dini bilmesi gerekir. Oysa herkes dini insanları davet edebileceği kadar bilmez ve bilmesi de gerekmez. Hâlbuki davette din bilgisine, ilme ve basîrete ciddi ihtiyaç vardır. Bu şartların herkeste bulunmadığına göre sadece bu şartları taşıyan kişi, insanları davet etmeye mükellef olur.

İbn Teymiyye'ye göre de davet görevi, gücü yeten her Müslüman için farz-ı kifâyedir. Fakat yöneticiler gibi elinde güç ve yetkiyi bulunduran kimseler için farz-ı ayndır.³³⁸

Her iki görüşü savunan ve birini diğerine tercih edenler vardır. Fakat her iki görüşü teflik etmek mümkündür. Çünkü her iki taraf da davetin farz olduğunda hemfikirdir. Fakat farz-ı kifâye olduğunu söyleyenlere göre "birkaç kişi davet görevini yerine getirmezse" diğer insanlardan hüküm düşmez ve herkesin sorumluluğu devam eder. Davet görevi yerine getirilmediği takdirde herkes günah işlemiş olur. Davetin farz-ı ayndır olduğunu savunanlar ise "yapabilmeyi ve gücün yetimesini" şart koşmuşlardır. Dolayısıyla âlim ve davet ehli olmayan bir kimse bu görevi yerine getiremez. Aynı şekilde kim bir münkeri görüp sakındırmaktan aciz kalırsa ondan da davet vucubu düşer. Bu durumda davetin "farz-ı ayndır" olmasında hiç kimse için sıkıntı ve zorluk olmaz. Davetin "farz-ı kifâye" olduğunu düşünürsek birkaç kişi tarafından bu görev yerine getirildiğinde herkesten sorumluluk kalkar. Bu durumda davetin hükmü da mendûb olur.³³⁹ Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de "*Allah'a çağırın, salih amel işleyen ve 'kuşkusuz ben Müslümanlardanım' diyenden daha güzel sözlü kimdir?*"³⁴⁰ buyurularak bu görevi her Müslümanın yerine getirebileceği mesajı verilmiştir.

Davetin ilkelerinden olan emri bi'l-maruf ve nehiy ani'il-münker genel ve özel olarak iki kısma ayrılabilir. Özel kısım; herkesin kendisinden sorumlu olduğu kimselere karşı sorumluluğu ve onları doğru yola davet etme mükellefiyedir. Kişi; hanım ve çocukları başta olmak üzere evinde olan bireylere karşı, komşularına karşı, iş yerinde, okulda ve yolculukta arkadaşlarına karşı sorumludur. Onları iyiliğe emretmesi ve kötülükten alı koyması farz-ı ayndır. Genel kısım ise dinî konularda hâkim olan âlimlerin ve davet uzmanlarının herkese karşı sorumluluklarıdır. Bunların

³³⁸ Ebü'l-Abbâs Tekiyyüddin Ahmed b. Abdulhalîm b. Mecdiddin b. Teymiyye, *el-Hisbetü fi'l-İslâm*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.),11/25; ayrıca bk. Önkâl, *Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 47.

³³⁹ el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da've*, 33.

³⁴⁰ Fussilet 41/33.

davetteki muhatabı bütün insanlardır. Dolayısıyla burada davet farz-ı kifayedir. Bunlar davet görevlerini yerine getirdiklerinde sorumluluk herkesten düşer, aksi takdirde ise herkes günahkâr olur.³⁴¹

Gerek konuyla alâkalı ayet ve hadisleri gerekse davetin alanlarını göz önünde bulundurduğumuzda, davetin alanına göre davetin hükmü değişebilir. Başka bir ifadeyle davetin muhatabı gayri müslim ise ciddi ilim, basîret ve özel davet yeteneğine ihtiyaç olacaktır. Çünkü üzerinde tartışılacak konular inanç ve İslâm'ın ilkeleri gibi çok önemli konular olur. Bu açıdan her bir Müslümanın böyle özelliklere sahip olması imkânsızdır. Bu durumda birkaç kişi tarafından davet görevi yerine getirilirse herkesten davet mükellefiyeti düşer ve davet görevi burada farz-ı kifâye olur. Eğer davetin muhatabı münker işleyen bir Müslüman ise, Hz. Peygamber'in hadisi³⁴² perspektifinde onu sakındırmak herkes için farz-ı ayndır. "Gücün yetmesi" şartı burada farz-ı kifâye veya farz-ı ayn olduğunda delil olarak kullanılamaz. Zira "gücün yetmesi" şartı, ister farz-ı ayn olsun ister farz-ı kifâye; her şer'î hükümde geçerlidir. Yine bir Müslüman mükellef olmadığı alanda davet faaliyetinde bulunması "mendup"tur. Fussilet sûresinin 33. ayeti (*Allah'a çağırın, salih amel işleyen ve "Kuşkusuz ben Müslümanlardanım" diyenden daha güzel sözlü kimdir?*) de bunu desteklemektedir.

Kısacası yukarıda ele alındığı üzere alanlarına göre davet farz-ı kifâye veya farz-ı ayndır. Başka bir ifadeyle davet, şartlı olarak farz-ı kifâyedir veya şartlı olarak farz-ı ayndır.³⁴³ Bu görüş hem konuyla alâkalı ayet ve rivayetler hakkında ileri sürülen yorumların arasında uyumluluk açısından hem de geçerlilik ve gereklilik açısından tercihe şayandır.

Her şeyden önemlisi İslâm daveti, Hz. Peygamber'den Müslümanlara kalan bir mirastır. Eğer İslâm'ın muhafazasını ve devamını istiyorsak, davetin devamlılığını muhafaza etmemiz şarttır. Zira İslâm'ın mevcudiyetini sağlayan davet ve dinî faaliyetler olmadan, İslâm'ın etkin bir şekilde varlığından bahsetmek güç olur. Nitekim günümüzde İslâm dünyasının pek çok yerinde bunu görmek mümkündür. Allah Teâlâ'nın buyurduğu üzere; "*İnsanların Allah'a karşı bir hüccetleri olmasın*

³⁴¹ Şinkîfî, *Menhecü'r-Resûl fî Daveti Ehl'il-Kitab*, 28-29.

³⁴² "*Kim bir kötülük görürse, onu eliyle; eliyle değiştirmeye gücü yetmezse, diliyle; diliyle değiştirmeye de gücü yetmezse, kalbiyle düzeltme temennisinde bulunsun. Bu da imanın en zayıf derecesidir.*"

³⁴³ Önkâl, *Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 50.

diye bir müjdeleyici ve uyarıcı Resul (gönderdi). Allah aziz ve hakîmdir."³⁴⁴ "O, kendisine ortak koşanlar hoşlanmasa da, dinini bütün dinlere üstün kılmak için peygamberini hidayet ve hak din ile gönderendir."³⁴⁵ Bu ayetlerde değinilen hususlar ancak davetle gerçekleşebilir.

Bir başka husus da İslâm daveti olmadan İslâm dininin güçlü bir şekilde dünyaya yayılmasının mümkün olmamasıdır. Zira davet yoluyla ancak İslâm'ın bütün insanlığa duyurulması mümkün olur. Geçmiş dönemlerde olduğu gibi yaşadığımız dönemde de dünyanın buna ne kadar muhtaç olduğu bariz bir şekilde hissedilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'in "*Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt Mü'minlere fayda verir.*"³⁴⁶ şeklindeki mesajı, insanoğlunun fitrat itibarıyla nasihata muhtaç olduğunu ortaya koymaktadır. Zaten İslâm dini davet vesilesiyle bize ulaşmış ve insanlar bu sahih akideden mahrum kalmamıştır. Bilindiği üzere Allah Teâlâ "*Kalk ve uyar*"³⁴⁷ ayetini indirince Hz. Peygamber de İslâm'a davet etmeye başlamıştır. Bunun neticesinde hem İslâm yayılmış, hem de meydana gelen davetçi bir nesilin davet faaliyetleriyle İslâm diğer insanlara aktarılmış ve bu silsileyle İslâm günümüze kadar mevcudiyetini sürdürmüştür.

3. İslâm Davetinin Özellikleri

İslâm dini, Allah tarafından gönderilen son dindir ve temel kaynağı da Kur'ân-ı Kerim'dir. Dolayısıyla bu dine hizmet etmek için yola çıkanlar ve bu dini tebliğ etmek isteyen davetçiler, dinî faaliyetlerinde bu dinin özünde bulunan önemli özelliklerini, özellikle Kur'ân-ı Kerim'in tavsiye ettiği "da'avet metodu"nu hep göz önünde bulundurmalıdır. Çünkü İslâm davetinin kendine has bir takım özellikleri vardır. Bunların bazı önemli olanları şunlardır:

3.1. Vahiy Kaynaklı Olması

İslâm davetinin en önemli özelliklerinden birisi, kaynağının mukaddes olmasıdır. Çünkü kaynağı Allah ve O'nun gönderdiği mesajlardır. Allah'ın gönderdiği mesajlarda emr-i bi'l-m'arûf, nehiy ani'l-münker ve insanları doğru yola davet etmek de vardır. İslâm davetinin kaynağının kutsallığı de buradan gelmektedir. Tabi onun kaynağı sadece Kur'ân-ı Kerim, başka bir ifadeyle Allah'ın mesajları değildir. Onların

³⁴⁴ en-Nisâ 3/165.

³⁴⁵ es-Saf 61/9.

³⁴⁶ ez-Zâriyât 51/55. A'lâ sûresinin 9-10 ayetlerinde de öğüt vermeye tavsiye edilmiştir.

³⁴⁷ el-Müddessir 74/2.

açıklayıcısı olan Nebevî Sünnet ve toplumsal uygulaması olarak Selef-i Sâlihîn'nin yolu gibi başka kaynaklar da söz konusudur. Fakat İslâm davetinin asıl kaynağı Allah ve O'nun mesajları olduğu için, kutsallık tezimizde her hangi bir çelişki söz konusu olasılığı yoktur ve asılsız iddia muamelesi de yapılamaz.

İslâm davetinde insanlar, Allah'a, O'nun vahdaniyetine, O'nun tavsiyede bulunduğu ve emrettiği konuları yerine getirmeye ve yasakladığı şeylerden sakındırmaya davet edilir. İslâm davetinin bu özelliği, ne ilâhî dinler kategorisinde değerlendirilen mevcut Yahudilik ve Hıristiyanlıkta, ne de vahiy kaynaklı olmayan diğer dinlerde mevcuttur. Örneğin; Yahudilikte, Yahudilerin dışındaki insanlarla pek ilgilenilmiyor ve Hahamları kendi Yahudileri davet ederken de gerçek dışı ve asılsız konulara davet ediyorlar.³⁴⁸ Hıristiyanlıkta insanlar, tevhide değil, teslis gibi asılsız ve hiçbir vahiy dayanağı olmayan konulara davet edilirler. Dolayısıyla mevcut Yahudilik ve Hıristiyanlık (asıl itibarıyla) semavî kaynaklı dinler olmalarına rağmen yine belli sebepler, eylemler ve tutumlar neticesinde, kutsallıklarını kaybetmişlerdir.

3.2. Evrensel Olması

İslâm davetinin bir başka önemli özelliği, onun evrensel olması ve bütün insanlara hitap etmesidir; cinsiyet, renk, ırk, dil, yer ve zaman ayırımı yapmaksızın herkesin bu çatı altına girmesine izin vermektedir. İslâm davetinde insanların toplumdaki konum ve makamlarının bir önemi yoktur ve herkese aynı gözle bakılır. Çünkü İslâm davetinin asıl kaynağı Kur'ân-ı Kerim'dir ve o, bütün insanlığa gönderilmiştir.³⁴⁹ "...Bu Kur'ân bana, kendisiyle sizi ve ulaştığı herkesi uyarmam için vahyolundu..."³⁵⁰ ayeti, müslim ve gayri müslim farkı gözetmeksizin Kur'ân-ı Kerim'e ve Rasulüllah'a ulaşan herkesi uyarmaya hedef tutmaktadır.³⁵¹ İslâm davetinin bu önemli özelliği, İslâm dininin son din ve evrensel bir din olmasından kaynaklanmaktadır.

İslâm davetinin evrenselliği "zaman" ve "mekân" olarak iki açıdan değerlendirilebilir. Zaman açısından bakacak olursak kıyamet gününe kadar devam edilmesi ve mekân açısından bakacak olursak yeryüzünün her köşesinde yaşamakta olan herkese bu davetin ulaştırılmasıdır. Böyle olmasaydı Hz. Peygamber, dönemin

³⁴⁸ Cevâd, *el-Mufasssal fi Târihu'l-Arab Kable'l-İslâm*, 12/158.

³⁴⁹ "...(Bu Kur'ân), Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, yani her şeye galip (ve) övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır." (İbrahim 14/1); "O (Kur'ân) herkes için bir öğüttür;" (et-Tekvir 81/27).

³⁵⁰ el-En'âm 6/19.

³⁵¹ Önkal, *Rasûlüllah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 24.

krallarına mektuplar göndererek onları İslâm'a davet etmezdi. Üstelik İslâm dini belki bu derecede her tarafa yayılmazdı. Bu bağlamda Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de, "(Resûlüm!) Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."³⁵² "Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik; fakat insanların çoğu bunu bilmezler."³⁵³ "Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır."³⁵⁴ (Ey Muhammed!) De ki: "Ey İnsanlar! Şüphesiz ben, yer ve göklerin hükümrânlığı kendisine ait olan Allah'ın hepinize gönderdiği peygamberiyim..."³⁵⁵ buyurmaktadır.

Konuyla ilgili Hz. Peygamber de kendisine daha önceki peygamberlere verilmeyen beş şey verildiğini söylemiştir. Bunlardan birisi "diğer peygamberler sadece kendi kavimlerine gönderilirken onun bütün insanlara gönderilmesi" meselesidir."³⁵⁶

Kâdisiye gazvesinde Rebî b. Âmir, Rüstem'e şöyle demiştir: "Allah Teâlâ, dilediği kimseyi, kula kulluktan kendi kulluğuna, dünya sıkıntılarından feraha, batıl dinlerinin zulmünden İslâm adaletine çıkaralım diye, bize bir peygamber gönderdi. Kullarını dinine davet etmemiz için bizi diniyle onlara gönderdi. Kim bu daveti icabet ederse, onu kabul eder ve döner gideriz. Kim kabul etmezse, Allah'ın kendisine va'd ettiği kavuşuncaya kadar onunla savaşıyoruz. Allah'ın va'd ettiği de "inkârcılara karşı savaşta ölenler için cennet, geride kalanlar için ise zaferdir" demiştir."³⁵⁷

İslâm dini son din olması dolayısıyla evrensel olması gerekir. Evrensellik gereği hem zaman açısından hem de mekân açısından hiçbir zaman değişikliği ve neshi kabul edemez. Zira son din olduğu için, nâsih niteliği taşımaktadır. Bir de İslâm dini, kâmil bir din olduğu için³⁵⁸ Alla tarafından ona, tamamlayıcı niteliğinde başka bir şeriat gönderilmez.³⁵⁹

---

³⁵² el-Enbiyâ 21/107.

³⁵³ es-Sebe 34/28.

³⁵⁴ el-Hucurât 49/13.

³⁵⁵ el-A'râf 7/158.

³⁵⁶ Buhârî, "Teyemmüm", 1 (No. 335).

³⁵⁷ Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömr b. Kesîr el-Kuraşî ed-Dımaşkî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1408/1988), 7/46-47; Muhammed b. Afîf el-Bâcürî el-Hudârî, *İtmâm-ü'l-Vefâ fi Siret-i'l-Hülefâ*, (Beyrut: el-Mektebetü's-Sekâfiyye, 1402/1982), 65.

³⁵⁸ "...Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim. Kim, gönülden günaha yönelmiş olmamak üzere açlık halinde dara düşerse (haram etlerden yiyebilir). Çünkü Allah çok başışlayıcı ve esirgeyicidir." (el-Mâide 5/3); "Muhammed, sizin

Evrensellik vasfı diğer semavî dinlerde yoktur.³⁶⁰ Özellikle mevcut Yahudilikte hiç söz konusu olamaz; çünkü Yahudilik artık milli bir dindir ve sadece Yahudilere mahsus olmuştur.³⁶¹ Kur'ân-ı Kerim'e de baktığımız zaman bahsettiği diğer peygamberler hakkında "إِلٰهِي قَوْمِيَّ/kavimine"³⁶² ve "إِلٰهِي قَوْمِيَّ/kavimlerine"³⁶³ ifadesi kullanılırken Hz. Peygamber hakkında böyle bir ifadenin geçtiği görülmemektedir.

3.3. Kapsamlı Olması

İslâm davetinin kapsamlı olması, her kesimden farklı insanların İslâm davetinin çatısı altına girebilmeleri anlamındadır. Gerek âlim olsun, gerekse cahil; gerek zengin olsun gerekse fakir; gerek Müslüman olsun gerekse kâfir, her kesim bu davetin muhatabıdır. Ancak yapılan davetin daha fazla verimli ve daha başarılı olabilmesi için muhatapların durumlarına göre bir davet metodu seçilmeli, basîret ve dirayet gibi önemli hususlar dikkate alınmalıdır. Kur'ân-ı Kerim de Hz. Peygamber'in davetinde "basîret" in ayrı bir önemi olduğu vurgulanmıştır: "*De ki: "İşte bu, benim yolumdur. Ben Allah'a davet ediyorum, ben ve bana uyanlar aydınlık bir yol üzerindediriz. Allah'ı (ortaklardan) tenzih ederim! Ve ben ortak koşanlardan değilim."*

İslâm davetinin kapsamlılığıyla ilgili Kur'ân-ı Kerim'de daveti emreden, fakat davetin kime yapılacağına delalet edecek mefûlü (nesneyi) zikretmeyen ayetler mevcuttur. Söz konusu ayetlerde "...*Rebbinin yoluna davet et...*"³⁶⁵, "*Rebbine davet et...*"³⁶⁶ şeklinde açıkça davet etmeyi emredilirken, davetin kime yapılacağı belirlenmemiştir. Bu, hitabın umûmi oluşunu göstermektedir. Kur'ân-ı Kerim'in bütün insanları hidayete çağırmak ve saadete erdirmek üzere indirildiği malumdur.

---

erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir." (el-Ahzâb 33/40).

³⁵⁹ Zeydân, *Usûlü'd-Da'Ve*, 64.

³⁶⁰ Abdurrezzâk en-Nevfel, *ed-Davetü ile'l-İslâm*, (Kahire Dârüş-Şa'b, 1870), 43-45.

³⁶¹ Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, (İstanbul: Vadi Yay., 2017), 507; Kesler, *Kur'ân'da Yahudiler ve Hristiyanlar*, 186.

³⁶² el-Bakara 2/54,60,67; el-Mâide 5/20; el-En'âm 6/80,83; el-A'râf 7/59,60,66,75,80,81,88,90, 137,127,128,150,155,160; Yunus 10/71,83; Hûd 11/25,27,38, 78,98, İbrâhîm 14/6; Meryem 19/11; Tâhâ 20/79,86; el-Enbiyâ 21/52; el-Mü'minûn 23/23,24,33; eş-Şu'arâ 26/70; en-Neml 27/12, 54, 59; el-el-Kasas 28/79; el-Ankabût 29/14,16,24,28, 29; el-Sâffât 37/85,115, 124; ez-Zuhruf 43/26; el-Ahkâf 46/21; es-Saf 61/5; Nûh 71/1.

³⁶³ Yunus 10/74; İbrahim 14/28; er-Rûm 30/47; el-Mümtehine 60/4.

³⁶⁴ Yusuf 12/108.

³⁶⁵ en-Nahl 16/125.

³⁶⁶ el-Mâide 5/67; el-Hac 22/67; el-Kasas 28/87.

Dolayısıyla mefulün zikredilmemesiyle umûmiyyet ifade eden ayetin kapsamına bütün insanlar girmektedirler.³⁶⁷

3.4. Muhatabın Durumunu Dikkate Alınması

İslâm davetinin dairesi çok geniş olduğu için farklı toplumlardan farklı özelliklere, kültürlere ve kriterlere sahip kişiler muhatap olarak görülebilir. Dolayısıyla davet edilecek kişinin durumunun okunması ve ona göre daha etkileyici bir davet metodunun uygulanması son derece önem arz etmektedir. Davet edilecek kişilerinin kültürel ve toplumsal durumları, problemleri ve buldukları konuları göz önünde bulundurularak bir davet kapısı açılmalı ve davetçiler de onların durumlarına uygun bir tutum benimsemelidir. Bir örnek verecek olursak, eğer davetin muhatabı ateist biriyse, bir Hıristiyan'a karşı kullanılan davet metodu, ona kullanılmamalıdır. Ya da dinden hiç haberi olmayan ile dini bilgilere sahip olan birine aynı davet metoduyla yaklaşılamaz. Çünkü böyle bir yaklaşımla herhangi bir başarı elde edilemez. Dolayısıyla İslâm davetinde, yerine göre yumuşak üslûpla, yerine göre sert ve mücadelecî üslûpla, yerine göre vaaz ve öğüt, yerine göre ortama ve kişinin durumuna uygun farklı bir yöntemle hedefe gidilmelidir. Sonuçta davet faaliyetinde bulunmak ve bir Müslüman olarak bu görevi yerine getirmek bir emektir. Her ne kadar dinde zorlama yoksa da verilecek emeğin boşa gitmemesi için güzel bir sonuç elde edilmelidir. Dolayısıyla davetçi, davet ettiği kişileri hangi meşrû yollarla ikna edebiliyor ve gayesine ulaşabiliyorsa o yolu izlemesi gerekir.

3.5. Zorlama ve Baskının Olmaması

Davet ve tebliğin ilk sorumlusu olan Hz. Peygamber, insanları İslâm'a davet ederken hiçbir zaman zorlamaya ve baskıya başvurmamıştır. Allah Teâlâ'nın bu konuda uyardığını da görmekteyiz: "*O halde (Resûlüm), öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt vericisin. Onların üzerinde bir zorba değilsin.*"³⁶⁸ Bir başka ayette "*Dinde zorlama yoktur...*" buyurularak açıkça dinde zorlama olmadığı belirtilmiştir. Nahl sûresinde geçen "*hikmet, güzel vaaz ve güzel mücadele*" ayeti bu çerçevede ele alındığında konu daha iyi anlaşılacaktır.

³⁶⁷ Önkal, *Rasûlüllah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 25.

³⁶⁸ el-Gâşiye 88/21-22. Âl-i İmrân 3/20; el-Mâide 5/92,99; er-Ra'd 13/40; İbrahim 14/52; en-Nahl 16/35,82; en-Nûr 24/54; el-Ankebût 29/18; Yâsîn 36/17; eş-Şûrâ 42/48; et-Tegâbün 64/12. ayetlerinde de dinde zorlama olmadığı belirtilmiştir.

3.6. Ahlakî Değerlere Uygun Araç ve Amaçlarının Olması

Ahlak konusu ve ahlakî değerler, bütün hak dinlerde olduğu gibi İslâm dininde de son derece önemlidirler. Zaten vahyin iniş sebeplerinden birisi de insanların güzel ahlaka sahip olmaları ve ahlakî değerleri ön planda tutan bir toplum yaratılmasıdır. İslâm'da ahlakî değerlerin sadece Müslümanlar için değil, bütün insanlık için önemli ve gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de ahlakî değerlerle ilgili pek çok ayet mevcut olup ve "*güzel ahlak*" Hz. Peygamber'in en önemli özelliği olarak belirtilmiştir.³⁶⁹ Hadislerde de bu konunun ehemmiyetine dikkat çekildiği ve hassasiyetle üzerinde durulduğu görülmektedir. Hz. Peygamber "*...yaptığın kötülüğü yok etmek için onun ardından iyilik yapmayı, insanlara güzel ahlakla muamele etmeyi tavsiye etmiş*"³⁷⁰ ve "*Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim*"³⁷¹ buyurmuştur.

Ahlakın bu kadar önemli görüldüğü ve genişçe yer verildiği bir dinde, davetinin de gayesi ve vasıtaları güzel olacaktır ve güzel olması da gerekir. "Araçların temiz ve güzel olması, amaçlarının temizliği ve güzelliğindedir." derler. İslâm davetinin gayesi, dinin güçlenmesi ve güçlendirilmesidir ki bu güzel bir hedefdir. Bu yüzden bu yolda istifade edilen vasıtalar da güzel olmalıdır.

3.7. Muhataplarına Güven Vermesi

İslâm daveti, Müslüman olanlar arasında sağlam güven oluşturur ve güven içinde yaşamalarını sağlar. Zaten İslâm, teslimiyet ve selamet içinde yaşamaktır. İslâm'ın ilk çağlarında gerek Hz. Peygamber gerekse Hulefa-i Raşidin'in insanları İslâm'a davet edip Müslüman olmalarını isterken, onlara sundukları en önemli şeylerden birisi, onların güven içinde yaşamaları ve Müslüman kardeşleri arasında güvenin oluşturulmasıdır. Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra orada gerçekleştirdiği en önemli icraatlardan birisi Muhacir-Ensar arasında kurduğu kardeşlik müessesesidir.³⁷² İslâm'ı kabul eden herkes; etnik köken vs. demeden samimice birer kardeş olarak yaşamayı ve paylaşmayı bilmişlerdir. Bu, İslâm davetinin muhataplarına verdiği en önemli duygu ve güven nimetidir. Hz.

³⁶⁹ "*Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin*" (Kalem 68/4).

³⁷⁰ Tirmizî, "Birr", 55.

³⁷¹ "إنما بعثت لإتمم مكارم الاخلاق"

³⁷² Geniş bilgi için bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/429

Peygamber'in davet mektuplarına³⁷³ bakıldığında bu hususun açıkça dile getirildiği görülecektir. Zira karşı çıkıp düşmanlık yapanlar ya savaşıla dize getirilecek veya kendisine güven verilip anlaşma yoluyla ikna edilecektir. Burada Hz. Peygamber'in davet mektuplarında ve davet ettiği kişilere gösterdiği tavırlarında öne çıkan hususun güven olduğu net bir şekilde görülmektedir.

Güven toplumun ayakta durabilmesinde büyük rol oynamaktadır ve toplumun en önemli manevî değerlerindedir. İslâm da güvenilir Müslüman toplumun inşasına büyük önem vermektedir. İslâm daveti de insanları İslâm'a davet ederek Müslüman toplumlar ve güvenilir nesiller oluşturabilmeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla oluşturacağı toplumları sağlam temeller üzerinde kurmak zorundadır ki bu da güven gibi önemli değerlerden geçmektedir. Bu yüzden İslâm dini, güveni sağlayacak ve Müslümanlar arasında güven oluşturabilecek her türlü ahlakî ve manevî değere ciddi anlamda önem vermektedir. Hadislerde *kendisine güvenip emanet bırakılan şeylere ihanet eden kişi münafık olarak* nitelendirilmiştir.³⁷⁴

4. İslâm Davetinin Kaynakları

Her dinî konularda olduğu gibi İslâm davetinin kaynağı da en başta Kur'ân-ı Kerim, Nebvî Sünneti, Ashap ve Fukahânın görüşleridir. Ancak davet konusu diğer konulara nispetle biraz farklı olduğu için elbette ki kaynağıyla ilgili da bir nevi farklıklar söz konusu olacaktır. Bu yüzden âlimlerin arasında ve özellikle davet üzerinde ciddi çalışmalar yapan araştırmacıların görüşlerinde küçük detaylar dikkate alınmış ve ona göre davetin kaynağını belirlemeye çalışılmıştır. Kimi davet araştırmacıları davetin kaynakları olarak, *Kur'ân-ı Kerim, Nebvî Sünneti, Selef-ü Sâlihîn Yolu, Fukahânın Görüşleri ve Davetçinin Tecrübeleri*'i gösterirken³⁷⁵; kimileri ise *Kur'ân-ı Kerim, Nebvî Sünnetinin yanında Nebvî Sireti, Hulefâ-yi Râşidîn'in Sünnet ve Siretini* ön plana çıkarmış, Hulefâ-yi Râşidîn dışındaki sahabileri *Âlimlerin Tecrübeleri* kısmında yer vermiş ve *Fukahânın görüşlerinden* hiç bahsetmemiştir.³⁷⁶ Her iki tarafın görüş ve kanaatleri önemlidir; çünkü bunlar davet konusunu ciddiye alarak kendilerinden önemli eserler bırakan ilim erbablarıdır. Biz de burada konuyu aydınlatma babında kısaca üzerinde durmaya çalışacağız.

³⁷³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd, el-Basrî ez-Zührî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, (Beyrut: Dâru Sadır, ts.), 1/258.

³⁷⁴ Buhârî, "İmân", 24 (No. 33), "Şehâdât", 28 (No. 2682), "Vesâyâ", 8 (No. 2749), "Edeb", 69 (No. 6095); Tirmizî, "İmân", 14 (No. 2631).

³⁷⁵ *Usûlü'd-Da've* kitabının yazarı Abdulkerîm Zeydân gibi.

³⁷⁶ *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da've* kitabının yazarı Ebu'l-Feth el-Beyânûmî gibi.

4.1. Kur'ân-ı Kerim

Kur'ân-ı Kerim'de davetle ilgili pek çok ayet bulunmakta ve davetin temel metodunu da ortaya koymaktadır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de geçen eski ümmetlerin kıssalarında da davet metodu dolaylı olarak anlatılmaktadır. "*Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini (tatmin ve) teskin edeceğimiz her haberi sana anlatıyoruz. Bunda sana gerçeğin bilgisi, müminlere de bir öğüt ve bir uyarı gelmiştir.*"³⁷⁷ "*Andolsun onların (geçmiş peygamberler ve ümmetlerinin) kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibretler vardır. (Bu Kur'ân) uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat o, kendinden öncekileri tasdik eden, her şeyi açıklayan (bir kitaptır); iman eden toplum için bir rahmet ve bir hidayettir.*"³⁷⁸ Dolayısıyla davetçilerin ilk müracaat etmeleri gereken yer Kur'ân-ı Kerim ve onun mesajları olmalıdır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de geçen kıssalarda, davetle ilgili ders niteliğinde akıl-ı selim sahiplerinin çıkartabileceği çok şey vardır. Diğer peygamberler, insanları nasıl davet etmişler? Davet için neleri göze almışlar? Nasıl ve ne gibi üslûplardan istifade etmişler? Davetlerinde hangi konulara öncelik vermişler? gibi soruların cevapları, İslâm davetinde de kullanılabilmesi ve bilinmesi gereken önemli ayrıntılardır. Ayrıca İslâm davetinde, diğer peygamberlerin davet metodundan da yararlanmak ve onların yollarını izlemek, Kur'ân-ı Kerim'in tesviyesidir: "*İste o peygamberler Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. Sen de onların yoluna uy. De ki: Ben buna (peygamberlik görevime) karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Bu (Kur'ân) âlemler için ancak bir öğüttür.*"³⁷⁹

4.2. Hz. Peygamber'in Sünneti ve Sîreti

Nebevi sünnetinde davet ve davetin vasıtaları ile ilgili birçok rivayet vardır. Hz. Peygamber'in davet hayatı, davet için yaşadıkları, hangi aşamalardan geçtiği, zamanın şartları ve durumlara göre nasıl hareket ettiği, zor şartlarda nasıl bir davet metodu izlediği veya nasıl bir tutum sergilediği, gayri müslimlere yaklaşımı ve tutumu gibi önemli hususlar İslâm davetinde önemli bir örnektir. Her İslâm davetçisi bunları hep göz önünde bulundurmalıdır.

Özellikle Kur'ân-ı Kerim'de "*Ey iman edenler Allah'a ve Resulü'ne itaat edin...*"³⁸⁰ ifadelerini içeren ayetler mevcuttur ve bunlar, Hz. Peygamber'e itaat etmeyi

³⁷⁷ Hûd 11/120.

³⁷⁸ Yusuf 12/111.

³⁷⁹ el-En'âm 6/ 90.

³⁸⁰ Âl-i İmrân 3/32; en-Nisâ 4/59; el-Mâide 5/92; el-Enfâl 9/1,20,46; en-Nûr 24/54; Muhammed 47/33; el-Mücâdele 58/13; et-Tegâbün 64/12.

ve onun yolundan gitmeyi gerekli kılmaktadır. Hz. Peygamber'in sözlerinde de benzer ifadeler geçmektedir: "*Allah'ın kitabı ve Resulü'nün sünneti olarak size iki şey bıraktım, onlara sımsıkı sarılırsanız dalalete düşmezsiniz.*"³⁸¹ "*Nebinizin sünnetini terk ederseniz saptırırsınız.*"³⁸² "*Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir.*"³⁸³ Dolayısıyla her dinî konularda olduğu gibi davette de Hz. Peygamber'in sünneti özellikle kendisinin uyguladığı davet metodu ve bu yönde olan tavsiyeleri ayrı bir öneme sahiptir. Davetçinin buna riayet etmesi, gerçekte Hz. Peygamber'e itaattir.

Hz. Peygamber'in sîreti başka bir deyişle davranış biçimi de İslâm davetin kaynağıdır. Çünkü bu, diğer iki kaynağın pratik uygulamasıdır. Kur'ân ve sünnet, teorik olarak davetin en geniş kaynağı; Hz. Peygamber İslâm'ın ilk davetçisi olduğu hasebiyle onun sîreti de davetçiler için en geniş pratik merciidir. Kur'an-ı Kerim'de "*Andolsun, Allah'ın Resulü'nde sizin için Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.*"³⁸⁴ buyurularak Hz. Peygamber'in sîreti Müslümanlar için en güzel örnek olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla davetçilerin nebevî sîreti ders olarak görmeleri, onu öğrenmeleri, "akıl" ve "nakil" perspektifinde ondan istifade etmeleri gerekir. Sîretin doğru anlaşılması çok kritik olduğu için onu ancak âlimler ve istinbat ehli olanlar doğru anlayabilir.³⁸⁵

Hz. Peygamber'in davranışları durumdan duruma göre değişmektedir. Bazı davranışları "teşriî" ve bazıları "kişisel"dir. Çünkü Hz. Peygamber kimi zaman bir tebliğci bir Resul, kimi zaman iki kişinin arasını düzelten bir kadı ve kimi zaman da bir imam ve önder olarak davranış sergilemiştir.³⁸⁶

4.3. Selef-i Sâlihînin Davranışları

"Selef" denildiğinde tabi ilk akla gelen ashab, ashabın arasında da Râşit halifeler gelmektedir. Onların dönemiyle ilgili Hz. Peygamber'in "*Benden sonra hilafet otuz yıldır.*" şeklindeki sözü;³⁸⁷ "*Benim ve Râşit halifelerimin sünnetine itaat*

³⁸¹ Muvatta', "Kader", 3; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek ala's-Sahîhayn*, (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990), 1/171.

³⁸² İbn Mâce, "Mesâcid" 14 (No. 777); Ebu Dâvûd, "Salat", 47 (No. 559); Nesâî, "Salat", 344 (No.924).

³⁸³ Buhârî, "Nikah", 1 (No. 5063); Müslim, "Nikah", 1401; İbn Mâce, "Nikah", 1 (No. 1846); Dârimî, "Nikah", 3 (No. 2340).

³⁸⁴ el-Ahzâb 33/21.

³⁸⁵ el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da'Ve*, 140-141.

³⁸⁶ Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâ'd fi Hedyi Hari'l-İbâd*, thk. Şuayb el-Arnâvut-Abdulkadir el-Arnâvut (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1399/1979), 3/489-490.

³⁸⁷ Bk. İbn Hanbel, *el-Müsned*, 36/256 (No. 21928); Tirmizî, "Fiten", 48 (No. 2226).

etmek, üzerinize bir görevdir"³⁸⁸ buyurarak kendi sünnetinin yanında onların sünnetine de itaat etmenin gerekli olduğunu vurgulaması, Râşit halifelerinin davranışlarının önemini ortaya koymaktadır. İmam Şafî'den nakledildiğine göre bunların üstünlüğüyle ilgili ashabın ve tabiûnun icmâsı vardır.³⁸⁹ Ashab arasında bunların farklı bir mertebede görülmesinin sebebi, "müttefekun aleyh" olan ve kendilerinden sonraki nesillere bırakılan sünnetlerine, Hz. Peygamber'in sünneti gibi muamele edilmesidir.³⁹⁰ Râşit halifelerin sünnetinin böyle bir muamelede bululmasının sebebi, İslâm'ın doğru uygulanmasının sadece Hz. Peygamber'in dönemine mahsus olmadığını ve onun vefatıyla son bulmadığını vurgulamak, bunun aksi bir iddia ile Müslümanları bu hususta şüpheye düşürmesini önlemektir.³⁹¹

Sahabiler ve onlardan sonra gelen "Tabiîn"in de davet işlerinde, davetçilerin istifade edebileceği önemli bir geçmişleri vardır. Çünkü selefü'i-Sâlihîn'in diğer insanlara göre şeriatın gerçek anlamını, Allah'a davetine dair ictihatları ve detaylarını daha iyi bilirler. Hâlâ ilim erbabları onların sîretlerini delil olarak göstermektedirler.³⁹² Onların davet metodu ve tavsiyeleri davetçi için önemlidir, gerektiğinde uygulanması büyük fayda sağlayacaktır. Çünkü onlar Hz. Peygamber'den sonra İslâm'ı en iyi bilen, İslâm'ı birinci ağızdan öğrenen ve İslâm daveti için canlarını feda eden kimselerdir. Onların azmi, çabaları ve gece-gündüz demeden çalışmaları neticesinde İslâm dini sonraki nesillere ulaşmış ve aktarılmıştır. Bu yüzden İslâm davetinde başta dört Halife olmak üzere bütün "Ashab" ve "Tâbiîn"in önemli bir yere sahiptirler.

4.4. Fukahânın Görüşleri

Fukahâ, şer'î delillerden amelî hükümleri istinbat ederler. Emr-i bil-ma'ruf ve nehiy ani'l-münker ve cihadın hükümleri gibi onların ictihad ettikleri hükümlerden bazıları İslâm davetiyle alâkalıdır. Bu hükümlerle ilgili fıkıh kitaplarında ayrı ayrı bölümler de yer almaktadır. Onların davetin konuları ve alanıyla ilgili yaptıkları ictihatlarının hükmü, diğer alanlarda yaptıkları ictihatların hükmü gibidir. Yani

³⁸⁸ Ebû Dâvûd, "Sünnet", 6 (3607); Tirmizî, "İlim", 16 (2676).

³⁸⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 7/22.

³⁹⁰ İbn Teymiyye, *Mecmû'ul-Fetâvâ*, 35/23.

³⁹¹ el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Dave*, 146-147.

³⁹² Zeydân, *Usûlü'd-Da've*, 401.

hükümü ya vaciptir veya menduptur. Zira davette metot ve vasıtalar, "ibadât ve "müâmelat" gibi dinî konulardandır.³⁹³

4.5. Davetçilerin ve Âlimlerin Tecrübeleri

İslâm davetinde davetçilerin ve âlimlerin tecrübeleri de önemlidir. Zira tecrübe insanlarla muamele içinde olan kişiler için iyi bir öğretmendir. Davetçinin tecrübeleri, onun davet görevini daha etkili bir şekilde yapmasında yardımcı olur. Davetçinin tecrübeleri daha fazla insanlarla hemhal olmasından ve doğrudan onlarla bir irtibat içinde olmasından kaynaklanır. Çünkü tecrübe, davetçinin daha önce yaptığı hatadan onu korur. Tecrübeyle ilgili Hz. Peygamber'den şöyle rivayet edilmiştir: "*Mü'min aynı delikten iki defa sokulmaz, ısırılmaz.*"³⁹⁴ Ayrıca davetçi, davet metodu ve davetin vasıtaları alanında sadece kendi tecrübesi değil, diğer davetçilerin tecrübelerinden de istifade etmelidir.³⁹⁵ Çünkü hikmet ve tecrübeler bütün insanların hakkıdır; Zira bunlar insanların emekleridir ve bunda herkesin payı vardır. Bir Müslüman da insandır, İslâmiyeti onu insan olmasından çıkarmaz. Hatta o bu hikmet için daha müstahaktır.³⁹⁶ Nitekim Hz. Peygamber, hikmeti müminin kaybettiği malı olduğunu ve nerede bulursa onu alma hakkı olduğunu söylemiştir.³⁹⁷ Neden onu alma hakkı vardır? Çünkü Müslüman da insandır ve hikmet bütün insanların mülküdür. Aynı şekilde Müslüman risalet sahibidir, risaletini açıklayan her şeyle ve asrın kendisine sunduğu her vesileyle insanlara ulaştırmak ister.³⁹⁸ Bir diğer hadiste Allah tarafından kendisine hikmet verilen, onunla amel eden ve onu öğreten kimseyi kıskanmanın câiz olduğu söylenmiştir.³⁹⁹ Bu mesajlar hem hikmetin önemini ortaya koyar, hem de öğrenilmesine ve öğretilmesine teşvik eder.

İslâm daveti salt naslar yahut sabit ameller ve hükümler değildir. İslâm daveti; şerî naslar ve fihki hükümlerin yanında, insanların anlaması, bilimsel istinbatlar ve âlimlerin en iyi şekilde meydana getirdiği doğru ve ince çıkarımlardan oluşmaktadır. Çünkü Hadislerde belirtildiği üzere İslam âlimleri peygamberlerin varisi⁴⁰⁰ ve peygamberlerin halifeleridirler.⁴⁰¹ Dolayısıyla davetçilerin tecrübeleri ve

³⁹³ Zeydân, *Usûlü'd-Da've*, 401.

³⁹⁴ Buhârî, "Edeb", 83 (No. 6133); "Müslim", "Zühd", 2998.

³⁹⁵ Zeydân, *Usûlü'd-Da've*, 402.

³⁹⁶ Âdil, *Mücâdeletü Ehli'l-Kitâb*, 477.

³⁹⁷ Tirmizî, "İlim", 19 (No. 2687).

³⁹⁸ Âdil, *Mücâdeletü Ehli'l-Kitâb*, 478.

³⁹⁹ Müslim, "Salatü'l-Müsâfrîn", 816.

⁴⁰⁰ İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, (Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1351/1933), 2/83.

⁴⁰¹ el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2/84.

davet sırasındaki davranışları, diğer davetin kaynakları ışığında olduğu zaman önemli davet kaynaklarından sayılır. Tecrübeler, diğer davet kaynakların anlaşılması, onlardan hüküm çıkarılması hususunda yardımcı olmaktadır. Zira bu, Allah ve Resulü'nün menhecinde amelî uygulamalardan ibarettir. Ancak davetin bu kaynağında hatalar söz konusudur, çünkü bu, âlimlerin içtihatlarıdır ve içtihatlarda hatalar kaçınılmazdır. Her hangi bir vakiada âlimlerin teamülü kesinse ve görüşlerinde ihtilaf yoksa icma' sebebiyle onların amel ve görüşleri delil olur. Eğer görüş ve içtihatlarında ihtilaf varsa, o zaman onların içtihatları diğer kişiler için aydınlatıcı ve yönlendirici olur.⁴⁰²

5. İslâm Davetinin Metotları

İnsanlar bir hedef uğruna yaptıkları fedakârlık ve faaliyetlerinde belli vasıtalar ve metotlar belirleyip ona göre hareket ederler. Dinî ve akidevî faaliyetler insanlık tarihinde en önemli faaliyetlerdendir ve bunun için insanlar canlarını bile feda etmektedirler. Kuşkusuz İslâm daveti, Müslümanların en önemli görevlerindedir. Üstelik İslâm dini, hak dinî olması hasebiyle bunun önemi daha da artmaktadır. Böyle önemli bir görevin yerine getirilmesinde tabi belli bir yol haritası ve planlar olacak ve bunlar ancak "meşrû vasıta" ve "doğru metot"larla uygulanacaktır. Dolayısıyla İslâm davetinin de kendine has bir takım meşrû vasıtaları ve metotları vardır. Bu vasıtalar ve metotlar her ne kadar Kur'ân-ı Kerim'de açıkça zikredilmemişse de yine davet metoduyla alâkalı onda bazı tasviyeler bulunmaktadır. Davetin vasıtaları, İslâm dininin genel prensipleri açısından "meşrû olmalı" ve İslâm'ın ahlakî değerlere verdiği ehemmiyet açısından "ahlakî ve ahlakın değerlerine" uygun olmalıdır. Dolayısıyla davet metodunun ve vasıtalarının doğru, meşrû, ahlakın değerlerine uygun ve amaca götürebilecek nitelikte olmaları çok önemlidir. Çünkü davette harcanacak bütün emek ve çaba, meşrû amacının elde edilebilmesi ve hedeflenmiş olan yerlere varılmasıdır. Zeydân'a göre, İslâm davetinde, doğru davet metodu ve vasıtaları, doğru kaynaktan doğar. Davetçinin de doğru davet metodu ve vasıtaları kullanmak zorundadır. Çünkü doğru davet metodu ve vasıtaları er-geç gayeye ulaştıracaklar.⁴⁰³ İslâm davetinde en doğru kaynak başta Kur'ân-ı Kerim ve Sünnettir. Dolayısıyla davetçi, ilk önce bu iki kaynağın belirlediği yol haritasına göre hareket etmesi gerekir.

⁴⁰² el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Dave*, 148.

⁴⁰³ Bk. Zeydân, *Usûlü'd-Da've*, 402.

5.1. Metodun Anlamı ve Önemi

Metot (methode) Fransızca bir kelimedir; yöntem,⁴⁰⁴ yol, usûl, tarz ve biçim karşılığıdır. "Bir gayeye ulaşmak için tutulan kısa, doğruluğu ve başarılı olduğu denenmiş, mantıklı hareket veya işi tutma tarzı olarak tarif edilmektedir."⁴⁰⁵

Metodun Arapça karşılığı "usûl/اصول"dür. "Asl" kelimesinin çoğulu olan "usûl", kelime olarak bir şeyin "kökünü" ve "dibini" ifade eder.⁴⁰⁶ Neseb,⁴⁰⁷ prensip,⁴⁰⁸ kâide⁴⁰⁹ ve kendisine bina edilen şey demektir.⁴¹⁰ Evla ve daha uygun olana, medlûle nispetle delile, mercûha nispetle tercihe de "asıl" kullanılır.⁴¹¹

Metodun kullanıldığı alan ve ulaşılmak istenen amaca göre çeşitli olabilmekte ve ona göre tanımlanmaktadır. O tanımların bazıları şöyledir:

"Bir amaca ulaşmak için bir şeyi bazı ilkelere ve belli bir düzene göre söyleme, yapma tarzı ve usûlüdür."⁴¹²

"Bir gerçeğe ulaşmak için tutulan mantıklı fikir yolu"dur.⁴¹³

"Bilinmeyen bir şeyi bulmak ya da bilinen bir şeyi başkasına ispatlamak için takip edilmesi lazım gelen en makul ve kısa yoldur."⁴¹⁴

"Bilinmeyen hakikatları keşfetmek yahut bilinen bir şeyi başkasına ispatlamak, tebliğ etmek ve öğretmek için riayet edilecek kuralların, kullanılacak vasıtaların tümüdür."⁴¹⁵

İslâm davetinin metodu ise; "tebliğin güzel bir şekilde ulaştırılmasını sağlayan ve onu engelleyecek manileri ortadan kaldıran ilimdir."⁴¹⁶ "Davetçinin davetinde izlediği yollardır. Başka bir ifadeyle, davet programlarının uygulama niteliğidir."⁴¹⁷

⁴⁰⁴ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1667; Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005), 4/151.

⁴⁰⁵ Önkal, *Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 51.

⁴⁰⁶ Cevherî, *es-Sihâh*, 4/1623; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, 8/352; Tahir Ahmed ez-Zâvî, *Tertibü'l-Kâmûsi'l-Muhîtu*, (Mısır: İsa el-Bâbî el-Halebî ve Şurekâihi, 1971), 1/154.

⁴⁰⁷ İbn Fâris, *Mekâyisu'l-Luga*, 1/109; *Zemahşerî, Esasü'l-Belâga*, 17; ez-Zâvî, *Tertibü'l-Kâmûsi'l-Muhîtu*, 1/154-155.

⁴⁰⁸ MEB, *İslâm Ansiklopedisi*, 1/665.

⁴⁰⁹ Râgıb, *Müfredâtü'l-Kur'ân*, 79.

⁴¹⁰ Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, 14(27)/271-274

⁴¹¹ Önkal, *Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 52.

⁴¹² Meydan Larousse, *Büyük Lûgat ve Asiklopedi*, (İstanbul: Meydan Yay., 1972), 8/682.

⁴¹³ Mustafa Nihat Özön, *Türkçe Yabancı Kelimeler Sözlüğü*, (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1962),145.

⁴¹⁴ Osman Pazarlı, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Genel Metotlar*, (İstanbul: İrfan Yay., 1967), 4-5.

⁴¹⁵ Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi*, 4/151; Önkal, *Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 51.

⁴¹⁶ Zeydân, *Usûlü'd-Da've*, 398.

⁴¹⁷ el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da've*, 242.

Metodun önemine gelince, "metot ilmin temelidir; metotsuz ilim, faydasız bir sermayedir."⁴¹⁸ Descartes'e göre, "metotsuz olarak bir hakikata varmaktansa hiç varmamak daha iyidir. Metotsuz kimse, yolunu kaybeden kaptandır; ayağının altındaki hazineyi görmeden diyar diyar dolaşıp hazine arayan kimse gibidir."⁴¹⁹

Metodun davetle de sıkı ilişkisi vardır; çünkü metot davetin bir parçası ve bir bölümüdür. Metot, hatalı ve uzaklaştırıcı olduğu takdirde sadece da'vanın yüceliği yeterli olmaz.⁴²⁰ Dolayısıyla dinin gerektirdiği üzere bir İslam davetçisi hedefine ulaşabilmek için sağlam ve doğru davet metotlarından yararlanmalıdır. Doğru davet metoduna bağlı kalmak, er-geç gayeye ulaştırırken, aksine yalnız davet metodu gayeden uzaklaştırır. Ayrıca İslâm daveti, doğru davet metodundan uzaklaşan, hamassi ve iyi his duygulara sahip olup bir an önce sonuca ulaşmak isteyen davetçilerle olumlu bir sonuca varamaz.⁴²¹ Hatta davetçinin İslâmî ilimler ve hükümlerine dikkate almadan sadece duygularına dayanması, İslâm davetinin sorunlarındanıdır.⁴²² Davetçi, davetle ilgili İslâmî hükümlere ve âdâbına hâkim olmadan Allah' davet ederim düşüncesiyle sadece duygularını hüküm verme ölçüsü yapıp davetini bu duygulara dayandırarak yürütmeye çalıştığında; islah etmekten çok ifsad edecek, iyilikten ziyade kötülük yapacak, insanları İslâm dinine yaklaştırmak isterken ondan uzaklaştıracaktır.⁴²³

Daha önce belirtildiği üzere İslâm davetinin metodunun kaynağı; Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber'in sünneti ve davranış biçimi, Selefin davranışları ve hayatıdır. Ayrıca davetçinin edindiği tecrübe, yeni bilgiler, zekâsı ve becerisinin ışığında şartlar ve durumlara göre belirleyeceği özel metotlar da İslâm davetinde önemli rol oynayacaktır.

Bu noktadan hareketle İslâm davetinin metodunu ikiye ayırmak mümkündür. Birincisi, *ilâhî davet metodudur*. Bu, Kur'ân-ı Kerim ve sünnet yoluyla şâri'in koyduğu metottur. Bu metotta hatalar söz konusu değildir ve İslâm daveti için asıl olan da bu metottur.⁴²⁴ "...Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk. Eğer Allah dileseydi elbette sizi tek bir ümmet yapardı..."⁴²⁵ İkincisi, *beşerî davet*

⁴¹⁸ Pazarlı, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Genel Metotlar*, 4.

⁴¹⁹ Pazarlı, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Genel Metotlar*, 4; ayrıca bk. Önkal, *Rasûlüllah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 52.

⁴²⁰ Önkal, *Rasûlüllah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 52.

⁴²¹ Zeydân, *Usûlü'd-Da've*, 400-402.

⁴²² el-Bûtî, *Hakezâ fe'l-Ned'u*, 74-75.

⁴²³ el-Bûtî, *Hakezâ fe'l-Ned'u*, 24; Önkal, *Rasûlüllah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 52.

⁴²⁴ el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da've*, 196.

⁴²⁵ el-Mâide 5/48.

metodudur. Bu, davetin herhangi bir yönünde davetçilerin ve âlimlerin ictihatlarıyla belirlendiği davet metodudur, zamana ve muhataplarının durumuna uygun olduğu takdirde geçerlidir. Bu metottan hedef, ilâhî davet metodunu uygulamak ve ona güvenmektir. Bu tür davet metodu ictihadî olduğu için hataya ve doğruya açıktır. Ancak Râşid halifelerin ictihadı ve metodu bundan istisnadır; çünkü onların ictihatlarıyla amel etmek ve onlara itaat etmek Hz. Peygamber tarafından gerekli kılınmıştır.⁴²⁶ Hz. Peygamber'in bir hadisinde şöyle buyurulmuştur: "*Herhangi bir ihtilâfla karşılaştığınızda size düşen görev, benim sünnetime ve Râşid halifelerin sünnetine uymaktır.*"⁴²⁷

5.2. Kur'ân-ı Kerim'in Davet Metodu

Allah Teâlâ İslâm davetçilerine metodik çalışmayı emretmekte ve onlara yol göstermektedir. Kur'ân-ı Kerim bunu, "*hikmet*", "*güzel vaaz*", "*güzel mücadele*", ve "*güzel örnek olma*" şeklinde özetlemektedir. Nahl sûresinde, "*(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir.*"⁴²⁸ ve Yunus sûresinde "*De ki: "İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar bilerek Allah'a çağırırız. Allah'ın şanı yücedir. Ben Allah'a ortak koşanlardan değilim.*"⁴²⁹ buyurularak "*hikmet*", "*güzel vaaz*", "*güzel mücadele*" davet metotları açıkça belirtilmiştir. Fakat "*güzel örnek olma*" metodu hakkında her ne kadar özel bir ayet bulunmuyorsa da yine Kur'ân-ı Kerim'de peygamberlere itaat etme ve onları örnek alma konusunda ayetler mevcuttur.⁴³⁰ Örneğin Hz. Peygamber ile ilgili, "*Andolsun, Allah'ın Resülünde sizin için; Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.*"⁴³¹ buyurulmaktadır. Hz. İbrahim hakkında, "*İbrahim'de ve onunla birlikte bulunanlarda sizin için güzel bir örnek vardır.*"⁴³² buyurulmuştur. Dolayısıyla peygamberler ilk davetçileri oldukları için davet faaliyetlerinde örnek alınabilecek ilk kişilerdir. Hz. Peygamber'in davet faaliyetlerindeki başarısında, kişiliği, davranışları ve güzel ahlakının rolü

⁴²⁶ Bk. el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da've*, 196.

⁴²⁷ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 28/367 (No.17142); Dârimî, "Mukaddime", 6 (No.95); İbn Mâce, "Mukaddime", 6 (No. 43); Ebû Dâvûd, "Sünnet", 6 (No. 4609); Tirmizî, "İlim", 16 (No. 2667).

⁴²⁸ en-Nahl 6/124.

⁴²⁹ Yusuf 12/108.

⁴³⁰ "*Biz her peygamberi surf, Allah'ın izni ile itaat edilmek üzere gönderdik...*" (en-Nisâ 4/64).

⁴³¹ el-Ahzâb 33/21.

⁴³² el-Mümtehine 60/4.

büyüktür. İslâm davetçilerinin de örnek alınabilecek kimliğe sahip olmaları, onlar için büyük avantaj olacaktır.

Bu konuda M. Sait Şimşek'in şu değerlendirmesi önemlidir:

"Dil ile davet ve delillerle tartışma dairesi dışına çıkmadığı sürece, davetin metodu ve ilkeleri bunlardır; ama davet edenlere saldırı yapıldığında durum değişir. Saldırı sıcak bir savaşı ifade eder. Halkın onurunu korumak, batılın üstünlüğünü bertaraf etmek için aynısı ile karşılık vermek gerekir. Burada da karşı saldırıya geçerken sınırlar aşılmamalı ve aşırılıklara varmamalıdır. İslâm, adalet ve itidal dinidir. Barış ve saldırmazlığı öngörür. Kendisini ve Müslümanları saldırılardan korur. Fakat kendisi saldırganlıkta bulunmaz."⁴³³

Şimdi bu metotları kısaca inceleyelim:

5.2.1. Hikmet Metodu

5.2.1.1. Hikmetin Anlamı ve Önemi

"Hikmet", "hakeme" kelimesinden gelir, anlamı islah etmek için yapılan engellemeler ve yasaklamalardır.⁴³⁴ Hikmet "ihkam"dan mastar olarak "söz" ve "fiilde" sağlam olmaktır.⁴³⁵ Hikmet kelime olarak *Kur'ân*, *adalet*, *ilim*, *nübüüvvet*, *İncil* ve *Sünnet* gibi birçok manaya gelmektedir. İstilahî anlamda hikmet; "İlim ve akıl ile hakka ulaşmaktır. Allah tarafından hikmet; eşyayı tanımak ve sağlam bir biçimde onları meydana getirmektir. İnsanlar tarafından hikmet; yaratılanları tanımak ve hayırlı işler yapmaktır."⁴³⁶ Hikmet cehaletten engelleyen şeydir.⁴³⁷ Kur'ân-ı Kerim'in "*Andolsun, biz Lokmân'a "Allah'a şükret" diye hikmet verdik...*"⁴³⁸ ayetindeki hikmet bu anlamdadır. İbn Kayyim el-Cevziyye hikmeti şöyle tanımlamıştır: "Uygun bir eylemin, uygun bir şekilde ve uygun bir zamanda yapılmasıdır."⁴³⁹

Hz. Peygamber, İbn Abbas hakkında "*Ey Allah'ım ona hikmeti öğret*"⁴⁴⁰ şeklinde dua etmiştir. Hadisçiler bunu Kur'ân, Kur'ân'la amel etmek, sünnet, isabetli

⁴³³ Bk. Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 3/194.

⁴³⁴ Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, 137; Ragıb, *Müfredâtü'l-Kur'ân*, 248.

⁴³⁵ Bk. Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, 3/330.

⁴³⁶ Râgıb, *Müfredâtü'l-Kur'ân*, 249-250.

⁴³⁷ Ebü'l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdisseyyid b. Alî el-Mutarriżî el-Hârizmî, *el-Muğrib fi Tertîbi'l-Mu'rib*, (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-Arabî, ts.), 125.

⁴³⁸ Lokmân 30/12.

⁴³⁹ " فعل ما ينبغي على الوجه الذى ينبغي وفى الوقت الذى ينبغي... ", (Ebu Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-Sâlikîn*, thk. Nasir b. Süleyman es-Sa'vî vd. (Riyad: Dâru's-Sumey'î, 1432/2011), 4/2669).

⁴⁴⁰ Buhârî, "Ashab", 24 (No. 3756).

görüş, akıl, Allah'tan korkmak ve ilahımı vesveseden ayıran nur... gibi farklı anlamlarla bu kelimeyi açıklamışlardır.⁴⁴¹ Fakat 'Kur'ân'la amel etme anlamı' tercih edilmiştir.⁴⁴² Bir başka hadiste geçen hikmet,⁴⁴³ Kur'ân veya daha genel bir anlamla "cehaletten alı koyan ve kötülükten yasaklayan şey" olarak açıklanmıştır.⁴⁴⁴

Davet ayetinde geçen "hikmet" kelimesini⁴⁴⁵ müfessirler; Kur'ân-ı Kerim,⁴⁴⁶ "Allah'ın vahyi ve gönderdiği kitap",⁴⁴⁷ "kesin ve güvenilir delil," "nübüvvet ve Kur'ân"⁴⁴⁸ olarak yorumlamışlardır.⁴⁴⁹ Ayrıca Râzî, "hikmeti", delili katî ve "güzel vaazı" delili zannî olarak nitelendirip bunların birer davet metodu olduğunu söylerken, "cedeli" ise davet metodundan saymamıştır.⁴⁵⁰

İbn Kesîr ise Taberî'den naklen hikmeti, "kitap ve sünnet" olarak yorumlamıştır.⁴⁵¹ Ayrıca "hakîm" kelimesini, "Allah'ın sözlerinde ve fillerinde hakîmdir, dolayısıyla ilmi, hikmeti ve adaletiyle eşyayı yerlerine koymaktadır", şeklinde tefsir etmiştir.⁴⁵² İbn Kesîr'in bu yorumundan, hikmet, "bir şeyi hak ettiği yere koymaktır" gibi bir tanım çıkarılabilir. Şa'râvî'nin hikmet "bir şeyi uygun olan yerine koymaktır" yorumu da bunu desteklemektedir.⁴⁵³ Hikmetin genel anlamı ve onunla ilgili yapılan açıklamalar göz önünde bulundurulduğunda bir metot olarak şöyle tanımlanabilir: "*Bir şeyi yerine koyan bir metottur.*" Bu açıdan hikmetin uslûbü davetin bütün metotlarını kapsar.⁴⁵⁴

Hikmet, kendisinde hiç şüphe, za'f ve kapalılık bulunmayan hakikati ortaya çıkaran hüccettir.⁴⁵⁵ Aytette geçen "hikmet", kesin ve sağlam delillerdir. Ya da hakkı izaha kavuşturan ve şüpheyi ortadan kaldıran delillerdir.⁴⁵⁶ Buna göre davet ayetinin

⁴⁴¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/223-224; 7/127.

⁴⁴² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 8/150.

⁴⁴³ "أَلَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَاسْلَطَ عَلَى هَلَكَتِهِ فِي الْحَقِّ وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ الْحِكْمَةَ فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَيُعَلِّمُهَا" (Buhârî, "İlim", 15 (No.73).

⁴⁴⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 8/150.

⁴⁴⁵ en-Nahl 16/124.

⁴⁴⁶ Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 5/52.

⁴⁴⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 17/321.

⁴⁴⁸ Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. İbrahim es-Semerkindî el-Hanefî, *Bahru'l-Ulûm (Tefsirü's-Semekandî)*, thk. M. Ali Muavvaz (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993), 2/255.

⁴⁴⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 10(20)/138.

⁴⁵⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 10(20)138-139.

⁴⁵¹ İbn Kesîr, *Tefsir*, 4/613.

⁴⁵² İbn Kesîr, *Tefsir*, 1/445.

⁴⁵³ Şa'râvî, *Tesiru's-Şa'râvî*, 8/8283.

⁴⁵⁴ el-Beyânî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da'Ve*, 245.

⁴⁵⁵ Muhammed Huseyin Tabâtabâyi, *el-Mizân fi Tefsiru'l-Kur'ân*, (Beirut: Menşûratü Müessesetü'l-E'lemî li'l-Matbûât, 1411/1991), 14/372.

⁴⁵⁶ Beydâvî, *Tefsirü'l-Beydâvî*, 2/287.

anlamı şöyledir: "Rabbin yoluna keskin hüccetler ve gerçek delillerle davet et."⁴⁵⁷ Hikmetle mücadele, başka bir şeyle değil, delil ve kesin hüccetlerle, akli ikna etmeye yönelik mücadeledir.⁴⁵⁸

Seyyid Kutub ise farklı bir yaklaşımla açıklayıcı bir görüş ileri sürmüştür. Ona göre hikmet ile davet etmek; muhatapların durumu göz önünde bulundurulmak, onlara ağır gelmeyeceği kadar konuşmak, onlara kaldıramayacakları mükellefiyetler yüklememek, davette nasıl bir yol izlemek ve bu yolun şartlara ve durumlara göre çeşitlendirilmektir. Hamasetten, fevri davranmaktan ve kıskanmaktan kaçınılmalıdır; çünkü bunlarda hikmet bulunmamaktadır.⁴⁵⁹

Seyyid Kutub'un "hikmet" açıklaması, tam bir davet metodunun açıklanması olup çağdaş İslâm daveti için büyük önem taşımaktadır. Zira günümüz şartlara ve durumlara göre yapılmış bir yorumdur. "*Dinde zorlama yoktur*"⁴⁶⁰ ilkesi; Hz. Peygamber'in "*kolaylaştırınız, Zorlaştırmayınız, müjdeleyiniz ve nefret ettirmeyiniz*"⁴⁶¹ davet tavsiyeleri, dolaylı olarak onun hikmet yorumundan anlaşılmaktadır. Ayrıca günümüzdeki eğitim seviyesi eskiye nazaran daha farklı bir seviyede olduğu için muhataplarının durumuna dikkate alınarak hem bir altı yapının hazırlanmasını hem de konuşmanın sıkıcı ve yorucu olmamasını vurgu yapmıştır.

Hikmet metodunun önemine gelince hikmet metodu Kur'ân-ı Kerim'in tavsiye ettiği bir metottur.⁴⁶² Hikmetle mücadele etmek ve insanları İslâm'a davet etmek de akli hitap eden sağlam delillerle olur. Çünkü burada hedef muhatabı baskı altına almak değil onu ikna etmektir.⁴⁶³ Akıl Kur'ân-ı Kerim'in önem verdiği bir nimettir ve akli delilleri de bizzât kullanmaktadır. İtikadî konularla ilgili Kur'ân-ı Kerim'in ne kadar akli deliller getirdiği malumdur. Hatta kimi âlimler Kur'ân-ı Kerim'in işaret ettiği akli delilleri ve onları muarızlarına karşı kullanma biçimini, onun mucizelerinden bir türü olduğu görüşündedirler.⁴⁶⁴ Kur'ân-ı Kerim insanoğluna

⁴⁵⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 3/208.

⁴⁵⁸ Âdil, *Mücâdeletü Ehli'l-Kitâb*, 414.

⁴⁵⁹ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1386/967), 5(14)/110.

⁴⁶⁰ el-Bakara 2/256.

⁴⁶¹ Buhârî, "İlim", 11(No. 69), "Cihâd", 164 (No. 3038), "Edeb", 80 (No. 6124-6125); Müslim, "Cihâd", 1732-1733; Ebu Dâvûd, "Edeb", 20 (No. 4835).

⁴⁶² en-Nahl 16/125.

⁴⁶³ Âdil, *Mücâdeletü Ehli'l-Kitâb*, 415.

⁴⁶⁴ Bk. Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Şuayb el-Arnâvût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâleti ve'n-Nâşirûn, 1429/2008), 661-671.

verilen şereften ve diğer mahlûkattan üstün kılındığından bahsetmektedir.⁴⁶⁵ İnsanoğlunu diğer yaratılanlardan ayıran en önemli özelliği, onun akıl sahibi olmasıdır. Bu sebeptendir ki akli olmayan kişi Allah katında sorumlu değildir.⁴⁶⁶

5.2.1.2. Hikmet Metodunun Uygulanması

Kur'ân-ı Kerim'in üzerinde durduğu ve tavsiye ettiği hikmet, İslâm davetinin en önemli metotlarından biridir. Hikmetin davet alanında uygulanma şekli ve bulunulması gereken yerleri önemlidir. Bu önemli yerlerin başında "**davetçinin kendisi**" ve "**davet metodu**" gelir.

5.2.1.2.1. Davetçinin Kendisi

İslâm davetçisi, "أدع" emrinin ilk muhatabı olan Hz. Peygamber'in varisidir ve onun görevini yapmaktadır. Hz. Peygamber hikmeti hem kendisinde, hem davet metodu ve kullandığı vasıtalarda uygulamıştır. İnsanları davet ettiği konulara ilk önce kendini davet etmiş ve bu konularda tam bir örnek olarak görülmüştür. Kişiliği, ahlakı, davranışları ve sözleri arasında bir tutarsızlık görülmemiştir. Dolayısıyla onun bu özellikleri kendisini tam bir hakîm haline getirmişti. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in davet metodunda ve kullandığı vasıtalarda da hikmetin göz ardı ememiştir. Bunun en bariz örneğini, davetin maddî vasıtalarından olan "hitabette" görmek mümkündür. Bu hususta Kur'ân-ı Kerim'de, "*Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi...*"⁴⁶⁷ buyurulmuştur.

İslâm davetçisinde bulunması gereken bir diğer husus, kimi âlimlerin davetin manevî vasıtaları olarak gördükleri "sabır" ve "plan yapma" meselesidir.⁴⁶⁸ Hz. Peygamber'in gerek Mekke döneminde gerekse Medine döneminde karşılaştığı eziyetler ve sıkıntılara nasıl sabrettiği ve 23 yıllık davet faaliyetlerinde nasıl planlar yapıp risaletini yerine getirdiği malumdur. Allah Teâlâ da "*Andolsun ki, Resûlullah, sizin için, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.*"⁴⁶⁹ ayetini indirerek onun tam bir örnek olduğunu açıklamıştır. Hz. Peygamber'in davetinin başarıya ulaşmasında rol oynayan en önemli etken, kendisinin davet ettiği dine samimiyetle bağlanması ve bu dinin prensiplerini kendi hayatında

⁴⁶⁵ el-İsrâ 17/70.

⁴⁶⁶ Ebû Dâvûd, "Hudud", 16 (No. 4398-4399).

⁴⁶⁷ Âl-i İmrân 3/159.

⁴⁶⁸ Bk. el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da've*, 302-308.

⁴⁶⁹ el-Ahzâb 33/21.

tatbik etmesidir. İslâm'ın insanlara yüklediği mükellefiyetlerden kendisini hariç tutmamıştır.⁴⁷⁰

Böylece İslâm davetçisi de hakimâne hareket ederek hikmetin gerektirdiği özellikleri, davranış ve tutumları kendisinde bulundurması, davet görevini hakkıyla yerine getirmesinde büyük önem arz edecektir. Dolayısıyla bu bilinçle hareket eden İslâm davetçileri, faaliyetlerinde daha başarılı ve örnek alınabilecek kişiliğe sahip olma yönünde büyük ilerleme kaydedebilir.

Bir diğer husus İslâm davetçisinin güçlü ve sağlam delillere sahip olmasıdır. Bilindiği üzere hikmet metoduyla mücadelede sağlam hüccetlerin rolü büyüktür. Kur'ân-ı Kerim batılı savunulardan "...söylediğinizde doğru iseniz bürhanınızı getirin"⁴⁷¹ buyurmuştur. Ayette batıl ehlinde söylediklerinde doğru olduklarını kanıtlayan "bürhân" istenmiştir. Bürhân delillerin en sağlamıdır ve kesinlikle doğruluğu gerektirir⁴⁷²ki batıl ehlinin ellerinde böyle bir delil yoktu. Amelin doğrulamadığı sözün ve doğruluğuna dair güçlü delili olmayan davanın da itibarı yoktur.⁴⁷³ Dolayısıyla İslâm davetçisi hikmet metoduyla mücadelesinde sağlam deliller kullanmalıdır. Sağlam deliller için ilim ve doğru bilgilere ihtiyacı vardır. Çünkü Allah Teâlâ dinin temel konuları hakkında bilgisi olmadan, sağlam ve aydınlatıcı deliller elinde olmadan mücadele edenleri şeytanın yollarından gidenlerle beraber zikretmiştir.⁴⁷⁴ Gerek Allah katında gerekse müminler nezdinde büyük bir gazabı gerektiren bir durum olduğunu,⁴⁷⁵ dünyada onlar için bir rüsvalık ve kıyamet gününde yıkıcı ateşin azabı olduğunu⁴⁷⁶ belirtmiştir.⁴⁷⁷

Söz konusu ayetler, hak karşısında batıl ehlinin mücadelesiyle ilgili olsa da ayetlerin dinî konulardaki mücadelede de sağlam delillerin ne kadar önemli olduğu mesajını vermektedir. İslâm davetçisi de hakka davet eden ve onu savunan biri olarak muhataplarını ikna etmek ve onların delillerini çöretmek için sağlam ve keskin delillere sahip olması hikmetin gerektiği bir durumdur.

---

⁴⁷⁰ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2005), 263.

⁴⁷¹ el-Bakara 2/111.

⁴⁷² Râgıb, *Mufredâtu'l-Kur'ân*, 55.

⁴⁷³ Âdil, *Mücâdeletü Ehli'l-Kitâb*, 415.

⁴⁷⁴ "İnsanlardan kimi vardır ki, hiçbir bilgisi olmadığı halde Allah hakkında tartışmaya girer ve her azgın şeytanın ardına düşer." (el-Hac 22/3).

⁴⁷⁵ el-Mü'min 40/35.

⁴⁷⁶ el-Hac 22/8-9.

⁴⁷⁷ Daha geniş bilgi için bk. Âdil, *Mücâdeletü Ehli'l-Kitâb*, 417-421.

5.2.1.2.2. İslâm Davetinin Metodunda Hikmet

İslâm davetinde kullanılan metodun kendine has bir takım hikmetlere sahiptir ve bunlar onu daha etkili kılmaktadır. Bu hikmeler özet olarak şöyledir:

5.2.1.2.2.1. Daha önemli konulara öncelik verilmesi

İslâm davetinde hikmetin icabı, önemli ve öncelikli konulara tercih edilmesidir. Örneğin; inanç, ibadet ve ahlakî konular arasında inanca öncelik verilmelidir. Farz, vacip ve sünnet arasında farza öncelik verilmelidir. Geneli ilgilendiren maslahatlar, özele tercih edilmelidir. Mesela, "zarûriyyât",⁴⁷⁸ "hâciyyât"⁴⁷⁹ ve "tahsiniyyât"⁴⁸⁰ tercih edilmelidir.⁴⁸¹ İslâm'ın esaslarından bahseden Hadislerde bu önemin açıkça dikkate alındığı görülmektedir.⁴⁸² İslâm davetinin tarihine bakıldığında davet faaliyetleri ve reformları ilk önce inançtan başlanmış sonra diğer konulara gidilmiştir.⁴⁸³ Mesela Hz. Peygamber Hıristiyanları ilk önce ortak bir kelime olarak nitelendirdiği "tevhide" davet etmiştir.⁴⁸⁴ Kureyş müşriklere de "Allah'tan başka bir ilâh yoktur deyin ve felah olun" buyurarak⁴⁸⁵ onların temel hastalıkları olan şirkten kurtarmaya çalışmıştır. Aynı şekilde davetini ilk önce daha önemli olan konuyla başlamıştır. Örneğin namaza davetini, zekatten önce

⁴⁷⁸ Zarûriyyât: "İnsan hayatının korunması ve toplumun varlığını istikrarlı bir şekilde devam ettirmesi için zaruri olan değerler ve maslahatlardır. Bunların korunması hayati önem taşır. İnsan ve toplumlar için bu maslahatlar olmazsa olmaz nitelik taşır. Çünkü bunların yok olması durumunda, hayatın düzeni bozulur, insan onurunu koruyamaz, toplumda anarşi ve kargaşa çıkar, her tarafta fesat hâkim olur, dünya huzuru ve âhiret saadeti yitirilmiştir olur. İslâm dini ve İslâm hukuku getirdiği hükümlerle bu değerleri korumaya hedefler." (Abdullah Karaman, *Fıkıh Usûlü*, (İstanbul: Rağbet Yay., 2017), 390; ayrıca bk. Vehbe ez-Zuhaylî, *Fıkıh Usûlü*, çev. Ahmed Efe (İstanbul: Risale, 2017), 237-244; Mustafa Çağırıcı, "Zarûriyyât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2013), 44/146.

⁴⁷⁹ Hâciyyât: "İnsanların rahat ve kolaylık içinde bir hayat yaşayabilmeleri ihtiyaç duydukları maslahatlardır. İslâm bu tür maslahatları korumak ve insanların rahat içinde yaşayabilmeleri için de bazı hükümler getirmiş yani insanların bu yöndeki maslahatlarını korumaya da hedeflemiştir. Hâlbuki bu tür maslahatların bulunmaması durumunda, zaruri maslahatlarda olduğu gibi, hayatın düzeni bozulmaz. Fakat insanlar rahat bir hayat yaşayamaz, hayatlarını ancak zorluk ve darlık içinde idame ettirebilir. Buna göre Hâciyyât, insanlardan zorluk ve sıkıntıyı bertaraf eden ve insani münasebetlerde bazı kolaylıkları temin eden düzenlemeyi ihtiva etmektedir." (Karaman, *Fıkıh Usûlü*, 392; ayrıca bk. Zuhaylî, *Fıkıh Usûlü*, 237-244).

⁴⁸⁰ Tahsiniyyât: "İnsanların üstün ahlak, edeb, olgunluk ve güzel davranış üzere yaşamasını tein eden maslahatlardır. Bu maslahatlar olmazsa insanların hayat düzeni bozulmaz, meşekket ve darlık içine düşmezler. Fakat hayatlarını güzel ahlak, selim fitrat, vekar ve haysiyetli olmanın verdiği güzellikler aksetmemiş olur. Buna göre tahsini maslahatla, üstün ahlak ve adetlere uygun düşen, iyi ve faziletli olma hedefine yönelik tüm durum ve davranışları ihtiva eder (Karaman, *Fıkıh Usûlü*, 393); ayrıca bk. Zuhaylî, *Fıkıh Usûlü*, 237-244.

⁴⁸¹ Yusuf el-Karadâvî, *Evleviyyâtü'l-Harake'ti'l-İslâmiyye*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 42; el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da'Ve*, 247.

⁴⁸² Buhârî, "İmân", 2 (No. 8); Tirmizî, "İmân", 3 (No. 2609).

⁴⁸³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 3/452-453.

⁴⁸⁴ Âl-i İmrân 3/64.

⁴⁸⁵ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 25/404 (No.16023); 27/148 (No. 16603); 31/342 (No.19004); 38/224 (No. 23151), 246 (No. 23192).

başlamıştır.⁴⁸⁶ Mu'âz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken ona ilk önce imandan sonra namaz, zekât vs.den başlamasını söylemiştir.⁴⁸⁷ Başka bir ifadeyle ilk önce imana sonra amele davet etmesini emretmiştir.⁴⁸⁸

5.2.1.2.2.2. Davette kullanılan delilin ve hitabetin güçlü olması

Hitabet ve hüccetteki güçlülükten maksat; hüccetin sağlam olması, delillerin mütkin olması, hakkın ulaştırılmasını ve muhatabın kendisine iletilen ilâhî mesajları kabul etmesi hususunda ikna olmasını sağlayan hitabetteki beyandır.⁴⁸⁹ Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitapla karşılaştığında onlara hakkı beyan etmede ve en güçlü delille hakkı ulaştırmada ciddi hırs yapmıştır. Hirakl'dan gelen mektuba yazdığı cevapta bunu açıkça görmek mümkündür. Hirakl'in Hz. Peygamber'e gönderdiği mektupta, beni çok büyük bir cennete davet ediyorsun, peki ateş nerededir? diye sormuş ve Hz. Peygamber, "gündüz gelince gece nerede olur" şeklinde buna cevap vermiştir.⁴⁹⁰ Hz. Peygamber'in davet mektubunu Kıbt'ın kralına götüren Hatıb b. Ebî Beltaa'nın kralın sorularına verdiği sağlam cevaplarla onu etkilemiş ve kral "sen bir hakîmin yanından gelen bir hakîmsin" diyerek onu övmüştür.⁴⁹¹

Hikmet ve hitabet sanatı Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Dâvûd'a verilen özel nimetlerinden biri olarak belirtilmiş⁴⁹² ve "faslü'l-hitâb" olarak ifade edilmiştir. Faslü'l-hitâb, muhatap için kolay anlaşılır olan ve hiç kapalılığı olmayan sözlerin en açık olanı demektir. Yahut sahih ile fasıd, hak ile batıl, doğru ile yanlış arasında ayırım yapan kelimedir.⁴⁹³ Kendisine faslü'l-hitâb verilen kişi ise, konuşmasında ve fasahatinde onunla hak ile batıl arasında ayırım yapabilecek ve dalaletler arasından doğru yolu fark edebilecek bir kuvvetin verildiği kişidir.⁴⁹⁴

⁴⁸⁶ Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahih Müslim b. el-Haccâc*, (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392/1972), 1/176-178.

⁴⁸⁷ Buhârî, "Zekât" 41 (No.1458); Müslim, "İman", 19.

⁴⁸⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 3/452.

⁴⁸⁹ Âdil, *Mücâdeletü Ehli'l-Kitâb*, 439.

⁴⁹⁰ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 27/243 (No. 16693).

⁴⁹¹ Hatıb b. Ebî Beltaa Hz. Peygamber'in davet mektubunu Kıbt'ın Kralına götürdüğünde Kral kendisine arkadaşın nebî midir? diye sorar, o da evet o Allah Resulü'dür, der. Kral nasıl peygamber olur ki kavmi onu şehirden çıkarıldığında onları kimse engellemedi? diye tekrar sorar. Hatıb, Sen Meryemoğlu İsa'yı Allah'ın resulü olarak kabul etmiyor musun? diye sorar. O da evet deyince, o zaman neden onu kavmi asmaya çalıştılar? O kavmini davet etmemiş miydi? diye karşılık verir. Kral da "sen bir hakîmin yanından gelen bir hakîmsin" der (Âdil, *Mücâdeletü Ehli'l-Kitâb*, 440).

⁴⁹² "Biz Dâvûd'un mülkünü güçlendirdik, ona hikmet ve hakla batılı ayıran söz (hüküm verme) yeteneği verdik." (es-Sâd 38/20).

⁴⁹³ Muhammed İtrîs, *Mu'cemü't-Ta'birâti'l-Kur'âniyye*, (Kahire: Dârü's-Sekâfiyye, 1998), 503; Âdil, *Mücâdeletü Ehli'l-Kitâb*, 441.

⁴⁹⁴ Âdil, *Mücâdeletü Ehli'l-Kitâb*, 441.

5.2.1.2.2.3. Tedricin dikkate alınması

İslâm davetinde durum ve şartlara göre bazı konulara öncelik verilir. Fakat bunu uygularken özellikle kişilerin ıslahı ve genel durumlarda "terdic" ihmal edilmemelidir.⁴⁹⁵ Bu uygulama şekli ilk önce Kur'ân-ı Kerim'de görülmektedir. Örneğin "içki" ve "kumar"ın haram kılınmasında izlenen süreçtir. Allah'ın iradesi bu iki şeyi birçok konudan önce tamamen haram kılması yönündeyken birden yasaklamayıp "tedric" metoduyla aşam aşama son hükmünü vermiştir.⁴⁹⁶ Çünkü "tedric", yapılması veya yapılmaması gereken bir şey için güzel zemin hazırlar. Dillerde ve yazılarda çok fazla dolaşan İslâm halifesi Ömer b. Abdulazîz'in şu kıssası tam bir "tedric" örneğidir. Ömer b. Abdulazîz toplumun genel durumunu düzeltirken "tedrici" dikkate alıp uygulamıştır. Bir gün kendisine oğlu Abdumelik derki; "neden emirlerini uygulamıyorsun? Allah yemin ederim ki, hak için tencerelerde kaynatılırsak benim için hiç sorun yoktur." Ömer b. Abdulazîz oğluna şöyle der: "Oğlum acele etme, zira Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de içkiyi iki defa kötölemiş ve üçüncüsünde haram kılmıştır. Benim insanlar üzerinde hakkı birden yüklemekle, onların da birden reddetmekten korkarım. Bu durumda kim fitne sahibi olur."⁴⁹⁷

Hiz. Ayşe bir soruya verdiği cevapta ilk önce Kur'ân'dan cennet ve cehhenemi ihtiva eden mufassal sûrelerden bir sûre indi. İnsanlar İslâm'a yöneldikten sonra helal ve haram hükümleri içeren sûreler indi. Eğer ilk inen şey "içkiyi içmeyin" veya "zina etmeyin" hükümleri olsaydı insanlar kesinlikle biz içkiyi ve zinayı bırakmayız derlerdi⁴⁹⁸, diyerek tedricin önemini vurgulamıştır. Tedrici ilerleme (tederrüc) sünnetullahtandır. İnsanın bedenini yaratılışı ve gelişmesi nasilki aşamalara muhtaçsa⁴⁹⁹ aynı şekilde onda yeni kanaatlerin oluşması, fikirlerinin değişip inandıklarından ve değer verdiklerinden vazgeçmesi ve kendisine sunulan yeni bir değeri kabul etmesi zamana ve aşamalara daha fazla ihtiyacı vardır.⁵⁰⁰

5.2.1.2.2.4. Davet metodunun durumlara ve seviyelere uygun olması

Herhangi bir metotta söz konusu hususlar bulunmaza, insanların durumu, seviyeleri ve yaşları dikkat edilmemişse, o metot "hikmet"ten yoksundur. Hiz.

⁴⁹⁵ el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da'Ve*, 248.

⁴⁹⁶ el-Bakara 2/219; en-Nisâ 4/43; el-Mâide 5/90.

⁴⁹⁷ İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lahmî el-Garnâfî eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, thk. Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan Âl-i Selman (Mısır: Dâru İbn Affân, 1417/1997), 2/148.

⁴⁹⁸ Buhârî, "Fedâilu'l-Kur'ân", 6 (No. 4993).

⁴⁹⁹ el-Mu'minûn 23/14; Nûh 71/14.

⁵⁰⁰ Âdil, *Mücâdeletü Ehli'l-Kitâb*, 561-462.

Peygamber'in uygulamalarında ve tavsiyelerinde bunu açıkça görmek mümkündür.⁵⁰¹ Hz. Ayşe'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber Ka'be'yi yıkıp Hz. İbrahim'in inşa ettiği şekilde ona biri giriş diğeri çıkış olarak iki kapı açma arzusunun kavminin küfrü yeni terk ettikleri için bunu maslahaten yapmamıştır.⁵⁰² Çünkü o dönemde belki Mekke halkının bilgi ve kültür seviyeleri Ka'be'nin yıkılışına kaldırabilecek durumda değildi, yanlış anlaşılmaya sebep olabilirdi, münafıklar da bunu kullanıp nifak tuhumu sokabildiler. Zira Ka'be'nin Mekke halkı için önemi ayrı olduğu malmumdur. Dolayısıyla Hz. Peygamber "*İnsanlara onların konum ve seviyelerine göre muamele eyleyin*"⁵⁰³ emrini bizzât uygulamış ve bir davetçi olarak halkın durum ve seviyelerini dikkate almıştır.

5.2.2. Güzel Vaaz Metodu

Vaaz kelimesi (وَعَظَّ يَعْظُ وَعَظًا وَعِظَةً) kökünden gelir. Anlamı; öğüt vermek, güzel ve kalbi yumuşatan şeylerle,⁵⁰⁴ sevapların ve azapların hatırlatılmasıyla insanların kalbini yumuşatmak,⁵⁰⁵ korkutmaya yakın olan azarlamakla sakındırmak,⁵⁰⁶ akıbeti hatırlatmak, itaat etmeye emretmek ve itaat etmeyi tavsiye etmektir.⁵⁰⁷ Vaazlar, öğütler ve nasihatlerdir.⁵⁰⁸ Kur'ân-ı Kerim'de davet metodundan bahsedilirken, "vaazı" "الحسنة/güzel olma" sıfatıyla vasıflandırılmıştır. Bunun nedeni, vaazlar bazen güzel olmayabilir. Dolayısıyla İslâm davetinin ruhuna yakışır "vaaz" "güzel" olma vasfıyla nitelendirilmiş ve sınırlandırılmıştır.⁵⁰⁹ Kur'ân-ı Kerim "vaaz" kelimesini emir olarak kullandığında bu sıfat kaldırılmıştır: "...*(Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın...*"⁵¹⁰ İslâm daveti çerçevesinde "güzel vaaz", nasihatın (öğüt verme) eş anlamıdır.⁵¹¹ Vaazın temelini oluşturan öğüt vermek, muhatabın salahını barındıran bir davranışın ve sözün denenmesi ve

⁵⁰¹ el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da've*, 258

⁵⁰² Buhârî, "İlim", 48 (No. 126).

⁵⁰³ Ebû Dâvûd, "Edeb", 23 (No. 4842).

⁵⁰⁴ Halîl b. Ahmed, *el-Ayn*, 4/384; Âdil Abdulcebbar ez-Zâîr, *Mu'cemü Elfâzi'l-İlmi ve'l-Ma'rife fi'l-Lugati'l-Arabiyye*, (Beyrut: Mektebeü Lübnan Naşirûn, 1997), 166.

⁵⁰⁵ Cevherî, *es-Sihâh*, 3/1181; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 7/526.

⁵⁰⁶ Râgıb, *Müfredâtü'l-Kur'ân*, 786.

⁵⁰⁷ İbrahim Mustafa vd., *Mu'cemü'l-Vesît*, thk. Mecma'u'l-Lugati'l-Arabiyye (b.y.: Dâru'd-Da've, ts.), 2/1043.

⁵⁰⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/218.

⁵⁰⁹ en-Nahl 16//125

⁵¹⁰ (فَعْظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ...) (en-Nisâ 4/34).

⁵¹¹ el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da've*, 258-259.

kullanılmasıdır.⁵¹² Hz. Salih kavmine "*Andolsun, ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ettim ve size nasihatta buldum. Fakat siz nasihat edenleri sevmiyorsunuz*" demiştir.⁵¹³

5.2.2.1. Güzel Vaaz Metodunun Önemi

Güzel vaaz metodun özellikleri, onun önemi ortaya koymaktadır. Bu metod, Kur'ân-ı Kerim'in tavsiye ettiği en önemli davet metodlarından olup gerek Kur'ân-ı Kerim'de gerekse Hadiste önemiyle alâkalı birçok delil bulunmaktadır. Bu delillerin bazıları şöyledir:

Allah Teâlâ tarafından açıkça güzel vaazın kullanılması emredilmiştir.⁵¹⁴ Zebûr vaaz ve ibretler içerikli bir kitap olarak indirilmiş⁵¹⁵ ve Kur'ân-ı Kerim de "mev'iza" olarak nitelendirilmiştir.⁵¹⁶

Kur'ân-ı Kerim'in hitabı, insanların fitratına ve iradesine yöneliktir. Bu ikisi insanın cevheridir. Kur'ân-ı Kerim'in hitabı; sakındırma ile müjdelemeyi, teşvik ile korkutmayı, uyarı ile azarlamayı, duyguların hızlandırılması ile aklın aydınlatılmasını bir arada toplar. Kur'ân-ı Kerim'in bu hitabıyla hakikat da kalbin derinliklerine ulaşabilir. Bu; hitabetin ikna gücünü, onun iradeyi değiştiren ve sözü amele dönüştüren etkisini spekiştirme hususunda kefieldir. Dolayısıyla güzel vaazla mücadele etmek, hakkı kalbin derinliklerine ulaştırmaktır; kalpten kaynaklanıp muhatabın vicdanlarına yerleşecek olan şefkatli öğütlerdir. Nitekim vicdanda hayrın iradesi, nefretle değil, müjde ve yumuşaklıkla canlanır.⁵¹⁷

Vaaz, peygamberlerin ve has kulların görevi kılınmaktadır.⁵¹⁸ "*Ben size öğüt vermek istesem de eğer Allah sizi azdırmak istemişse, öğüdüm size fayda vermez. O, sizin Rabbinizdir ve O'na döndürüleceksiniz.*"⁵¹⁹ ayeti Hz. Nûh'un; "*Rabbimin vahyettiklerini size tebliğ ediyorum. Ben sizin için güvenilir bir nasihatçiyim.*"⁵²⁰ ayeti Hz. Hûd'un güzel vaazı kullandıklarını ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber de bu metodu sıkça kullanmıştır. Öreğin, bedevî bir adamın camide abdestini bozduğunda

⁵¹² Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, 653.

⁵¹³ el-A'râf 7/90

⁵¹⁴ en-Nahl 1/125; el-Bakara 2/83; en-Nisâ 4/63.

⁵¹⁵ Âdil, *Mücâdeletü Ehli'l-Kitâb*, 497-498.

⁵¹⁶ Yunus 10/57.

⁵¹⁷ Âdil, *Mücâdeletü Ehli'l-Kitâb*, 499-500.

⁵¹⁸ Abdulfettah Ebû Gudde, *er-Resûlü'l-Muallim ve Esâlibühü fi't-Ta'lim*, (Beirut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1417/1997), 190.

⁵¹⁹ Hûd 11/34; el-A'râf 7/62.

⁵²⁰ el-A'râf 7/68.

ashab sert tepki vermek isterken Hz. Peygamber bedeviye; '*mescitlerin idrar ve dışkı ile kirletilmesi doğru olmadığını, buraların sadece Allah'ı zikretmek, namaz kılmak ve Kur'ân okumak için olduğunu*' güzel bir şekilde anlatıp adamın gönlünü kazanmıştır.⁵²¹ Aynı şekilde Hz. Peygamber Huneyn gazvesinde ganimetleri paylaşırken Kureyşlilere biraz daha fazla pay verince Ensârın kendi aralarında bir şeyler fısıldadıklarını görür. Bunun üzerine Hz. Peygamber bir vâiz olarak ayağa kalkar ve Kureyş'in câhiliye devrine yakın olduğunu, başlarına gelen bir savaştan da yeni çıktığını ileri sürerek kendisinin onların bu savaşta uğradıkları yaralarını sarmasını, onların gönüllerini İslâm'e ısındırmak için olduğunu söyler. Ayrıca onlar dünya mallarıyla evlerine giderken Ensârın kendisiyle birlikte evlerinize döndüklerini ve bundan hoşnûd olmaları gerektiğini dile getirerek Ensâra Allah'ın verdikleri nimetleri hatırlatıp güzel vaaz verir. Bunun üzerine Ensâr gerçeği anlar ve yanlış anlaşılmalardan ortadan kalkar.⁵²²

Hz. Peygamber ayrıca "güzel vaaz" konusunda ashaptan biat almış⁵²³ ve dini nasihat (öğüt vermek) olarak açıklamıştır. Kendisine "din kimin için nasihattir" diye sorulduğunda; "*Allah'a, kitabına, Rasulüne, Müslümanların (meşrû) idarecilerine ve bütün Müslümanlara*" diye cevap vermiştir.⁵²⁴ Tabii din sadece nasihatten ibaret değildir fakat burada nasihatın önemi vurgulanmıştır. Nasihat, güzel vaazın eş anlamıdır. Fakat "nasihat, kök manası itibarıyla sadece "öğüt vermek" anlamına gelmez; bu mana biraz da Türkçede alan daralmasıyla nasihat kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Aslında nasihatın kök anlamı samimi olmaktır ve bunun gereği olarak yeri gelince öğüt vermek, nasihatın sadece bir bölümünü oluşturur. İşte bu anlam göz önünde bulundurulduğunda hadisin anlaşılması daha kolay olacaktır. Buna göre hadisi şöyle anlayabiliriz: "*Din Allah için, kitabı ve rasulü için, Müslüman devlet adamları ve bütün Müslümanlar için samimi olmaktır.*"⁵²⁵

Güzel vaaz muhatabın kalbini yumuşatan ve onun bencilliğini hafifleten sözler ve konuşmalardır.⁵²⁶ Çünkü güzel vaazda kullanılan ibareler ve sözler yumuşak ve

⁵²¹ Buhârî, "Vudu", 57 (No. 219), 58 (No. 220); Müslim, "İman", 284-285.

⁵²² Buhârî, "Megâzî", 56 (No. 4330- 4337).

⁵²³ Cerîr b. Abdullah'ın bu hususta Hz. Peygamber'le biat ettiğini açıkça belirtmiştir (Buhârî, "Zekât", 2 (No. 7204).

⁵²⁴ Müslim, "İman", 55.

⁵²⁵ Önkâl, *Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 29-30.

⁵²⁶ es-Seyyid Muhammed Huseyin Tabâtabâyî, *el-Mizân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, (Beyrut: Menşûratü Müessesetü'l-E'lemî li'l-Matbû'at, 1417/1997), 12/373.

duruma uygundur.⁵²⁷ Yumuşak ve güzel sözler; muhataba çabuk ulaşan, çabuk kabul edilen ve bu yüzden kısa sürede sonuç verendir.⁵²⁸ Ayrıca güzel vaaz, muhatabın menfaatini amaçlayan ve bunu açıkça muhataba belirten bir davet metodudur.⁵²⁹

Kişinin, şahsiyetinin ve onurunun korunduğunu hissedip hatalarından sevaba, dalaletten hidayete geçmesinden utanmaması için önüne sevgiden ve yumuşaklıktan oluşan bir köprü inşa edilmelidir. Bu ancak güzel vaazla mümkün olur. Güzel vaazla mücadele etmek; yumuşak ve lütufla hitap etmekle olur ki, Allah Teâlâ'nın bu yolla yapılan mücadeleye karşı verdiğini, zor ve baskıyla yapılan mücadeleye karşı vermez. Tabi güzel vaazla mücadele etmek, sadece yumuşak hitabelerden ibaret değildir. Kalpten neşet eden veya temiz duygularla kullanılıp vicdanları kurtaran her vesile de bunun kapsamına girer. Güzel ahlak bunun bariz öreğidir. Güzel ahlak sağlam hüccetler kadar etkilidir.⁵³⁰

5.2.2.2. Güzel Vaaz Nasıl Olmalı

"Güzel vaazın" insanların üzerinde kayda değer bir etkisi olduğu için İslâm davetinde ayrı bir öneme sahiptir. Kur'ân-ı Kerim'de açıkça bunun tavsiye ve teşvik edilmesi, bunun bir göstergesidir.⁵³¹ Güzel vaazın gayesi, muhatabın durumunu düzeltmek ve faydalı olan şeyleri ona kazandırmaktır. Bu çerçevede muhataba büyük bir sevap ve güzel bir son müjdeleyerek onu doğru yolda bulunmayı teşvik eder ve doğru yoldan yüz çevirdiği takdirde kötü bir son ve dar bir yaşamla⁵³² sakındırır.⁵³³

Güzel vaazda "muhteva" ve "sunuş"⁵³⁴ şekli ayrı bir öneme haizdir. Güzel vaazın muhtevasında iki şey ön plana çıkmaktadır: Birincisi müjdelemek veya sevindirmek (البشارة والتبشير); ikincisi uyarmak veya sakındırmak (الندارة والتنذير).

"البشارة/ müjdelemek", birine mutlu bir haber verdiğinde yüzünün derisinin genişlenmesidir. Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Zekeriyâ hakkında " لَا تَوَجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ " ⁵³⁵ buyurulmuştur. Mutlu bir haber için "beşâret ve büsrâ" kullanılır. "... لَهُمُ النَّسْرَى فِي ..."

⁵²⁷ el-Beyânünî, *el-Medhal ila İlmi'd-Da've*, 261.

⁵²⁸ Şerif Hamedân Râcih el-Hicârî, "el-Uslubü'n-Nebevî fi'd-Da've", *Mevsuatü'd-Daveti'l-İslâmiyye: 2*, (Beyrut: Dârü'l-Hüdâ li't-Tibâa, 1407/1987), 491.

⁵²⁹ Sa'îd Havvâ, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, (Kahire: Dârü's-Selâm, 1405/1985), 6/3008.

⁵³⁰ Âdil, *Mücâdeletü Ehli'l-Kitâb*, 501-502.

⁵³¹ en-Nahl 16/125.

⁵³² Tâhâ 20/124.

⁵³³ Âdil, *Mücâdeletü Ehli'l-Kitâb*, 546.

⁵³⁴ Sunuş şekli "Davette Hitabetin Önemi" başlığı altında ele alınmıştır.

⁵³⁵ "Korkma" dediler, "Biz sana bilgili bir çocuk müjdeliyoruz." (el-Hicr 15/53).

"الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ" ⁵³⁶ Aynı kökten gelen "beşîr" ⁵³⁷ müjdeleyici demektir. ⁵³⁸ Beşâret ve tebşîr, insanı mutlu eden ve kalbi rahatlatan bir müjde ile haber vermektir. Ayrıca beşâret hayırlı bir işe teşvik etmek ve ona hızlandırmaktır. ⁵³⁹

"النذارة/sakındırmak veya uyarmak, kendisinde korku ve uyarı bulunan bir ihbardır. Allah Teâlâ Leyl sûresinde "فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى" ⁵⁴⁰ buyurmuştur. Nezîr, uyarıcı ve sakındırıcı demektir, ister insan olsun ister başka bir şey, kendisinde uyarıcı özelliği bulunan her şey için kullanılır. Kur'ân-ı Kerim'de "إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ" ⁵⁴¹ geçmektedir. ⁵⁴²

Müjdeleme metodunda "tergîb" ve sakındırma metodunda ise "terhîb" vardır. Yani müjdelemek, hayırlı bir işe targîb etmek ve onun seçilmesine teşvik etmektir. Uyarmak ise, şerden korkutmak ve onun sonucundan sakındırmaktır. ⁵⁴³ "Tergîb" ve "terhîb" Kur'ân-ı Kerim ve Nebvî sünettinin kullandığı bir metot türüdür. Mesela Kur'ân-ı Kerim ve Hadislerde salih ameller işleyenler için cennet va'd edilmesi insanları sahlih amellere "tergîb/teşvik"; kötü ameller işleyenler için cehennem va'd edilmesi insanları kötü amellerden "terhîb/korkutmak"tır. ⁵⁴⁴ Allah'ın, amellerin sevabı veya azabı olduğunu peygamberlerine vahyetmesi, O'nun nimetlerindedir. Çünkü onlar bunu ümmetlerine haber verdiklerinde, onların kalpleri umut ve korku ile dolar ve içlerinden meydana gelen bir çağrıyla şeraitlere bağlı kalırlar. ⁵⁴⁵

Müjdelemek ve uyarmak Kur'ân-ı Kerim'in benimsediği metottur ve Hz. Peygamber'in vasfı olarak belirtilmiştir. ⁵⁴⁶ Hz. Peygamber de eğitim ve davetinde bu metotları kullanmıştır. Yeri gelince insanları müjdelerle teşvik etmiş ve yeri gelince azaplarla korkutmuştur. ⁵⁴⁷

Müjdelemekte şu üslûplar dikkate alınmalıdır:

⁵³⁶ Yunus 10/64.

⁵³⁷ "فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْفَيْهِ عَلَىٰ وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا" (Yusuf 12/96).

⁵³⁸ Ragıb, *Müfredâtü'l-Kur'ân*, 58.

⁵³⁹ Âdil, *Mücâdeletü Ehli'l-Kitâb*, 547.

⁵⁴⁰ "Sizi alevler saçan ateşe karşı uyardım." (el-Leyle 92/14).

⁵⁴¹ Hûd 11/25; Nûh 71/2.

⁵⁴² Râgıb, *Müfredâtü'l-Kur'ân*, 542.

⁵⁴³ Âdil, *Mücâdeletü Ehli'l-Kitâb*, 549.

⁵⁴⁴ el-Bakara 2/81-82. Gerek Kur'ân'da gerekse hadislerde bu hususta çok fazla delil bulmak mümkündür. Bu iki ayet sadece örnek olarak gösterilmiştir.

⁵⁴⁵ Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullahi'l-Bâliga*, thk. es-Seyyid Sâbık (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1426/2005), 199.

⁵⁴⁶ el-Ahzâb 33/45-46.

⁵⁴⁷ Ebu Gudde, *er-Resûlü'l-Mu'allim*, 193.

1. Dünya ve âhiretteki mükâfatların ön plana çıkartılması: Davetçi mükâfatları ön plana çıkarırken, İslâm dinini kabul edenler olursa ona, ilk önce dünyada acil mükâfatlar ve âhirette de ayrı ecirler onu beklediğini dile getirmelidir. Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde bundan bahsedilmiştir. Örneğin, Maide sûresinde Ehl-i Kitaptan bahsedilirken âhiretteki ecirler dışında, onların ilk önce Tevrat ve İncil, akabinde Kur'ân-ı Kerim'in hükümlerini uyguladıklarında, onlara dünyada da mükâfatlar verileceğini ileri sürülmüştür:

"Eğer ehl-i kitap iman edip (kötülüklerden) sakınsalardı, herhalde (geçmiş) kötülüklerini örter ve onları nimeti bol cennetlere sokardık." "Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rablerinden onlara indirileni (Kur'ân'i) doğru dürüst uygulasalardı, şüphesiz hem üstlerinden, hem de ayaklarının altından yerlerdi (yeraltı ve yerüstü servetlerinden istifade ederek refah içinde yaşarlardı). -Onlardan aşırılığa kaçmayan (iktisatlı, mutedil) bir zümre vardır; fakat çoğunun yaptıkları ne kötüdür!"⁵⁴⁸

Hız. Peygamber de aynı metodu davetinde kullanmıştır. Bunu Mısır kralı Mukavkıs'a gönderdiği mektubunda görmekteyiz. Mektupta Hız. Peygamber onu tam bir İslâm daveti ile çağırdığını, İslâm'a girdiği takdirde dünyada emniyet ve selâmet içinde yaşayacağını ve ahrette Allah ona iki defa sevap vereceğini yazmıştır. Dikkat edilmişse burada ilk önce hem dünyadaki büyük nimetlerinden olan güvenlikten sonra âhiretteki sevaplardan bahsedilmiştir.⁵⁴⁹

2. Allah'ın nimetlerinin hatırlatılması: Allah Teâlâ insanlara sayısız nimetler ihsan etmiştir. Allah'a inanmayan kişiler, bu nimetlerin kimin tarafından verildiğini bilemez ve inanan kişiler ise bildiği halde bazen gaflete kapılırlar. Bu durumda inanmayanlara bu nimetlerin kimin tarafından verildiği belirtilmesi ve inanıp da gaflete kapılanlara hatırlatılması gerekir. Kur'ân-ı Kerim de nimetleri hatırlatma konusunda tavsiyelerde bulunmuştur.⁵⁵⁰

Davet edilen kesim Ehl-i kitap mensuplarından ise Kur'ân-ı Kerim ve Sünnette bunlar için belirlenen davet metotlarından yararlanması gerekir. Kur'ân-ı Kerim ve Sünnette bunların İslâm'a girmeleri için teşvik niteliğinde olan ayetler ve hadisler

---

⁵⁴⁸ el-Mâide 5/65-66

⁵⁴⁹ Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Kayyim el-Cevziyye, *Hidâyetü'l-Hayârâ fi Ecvibeti'l-Yahûdi ve'n-Nasarâ*, thk. Muhammed Ahmed el-Hâcc, (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1416/1996), 281.

⁵⁵⁰ el-Bakara 2/40-47.

mevcuttur. Bir Ehl-i kitap mensubu bunları öğrendiğinde İslâm'ın kendisine ne kadar ehemmiyet verdiğini anlar ve böylece daha çabuk İslâm'a geçebilir.

İslâm davetçisi müjdeleme metoduyla başarılı olmazsa o zaman korkutmak ve sakındırmak metoduna başvurmalıdır. Kur'ân-ı Kerim'in metodu da budur. Nisa sûresinde, Ehl-i Kitabın serkeşliğinden, hilelerinden ve onların doğru olanı yapmaları durumunda onlar için daha hayırlı olacağından bahsedildikten sonra, onları Kur'ân-ı Kerim'e iman etmelerine emredilmiştir. Allah'ın emrine uymadıkları takdirde onları, ne gibi azaplar beklediği de belirtilmiştir: *"Ey ehl-i kitap! Biz, bir takım yüzleri silip dümdüz ederek arkalarına çevirmeden, yahut onları, cumartesi adamları gibi lânetlemeden önce (davranarak), size gelenleri doğrulamak üzere indirdiğimize (Kitaba) iman edin; Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir."*⁵⁵¹ Mâide sûresinde de ilk önce Ehl-i Kitaba bazı tavsiyeler yapılmış ve doğru yola davet edilmiştir, inandıkları bazı batıl düşüncelerden vazgeçemedikleri suratte onların asla Müslüman olmayacağı ve onların yeri cehennem ateşi olacağı mesajlar verilmiştir: *"Andolsun ki "Allah, kesinlikle Meryem oğlu Mesih'tir" diyenler kâfir olmuşlardır. Hâlbuki Mesih "Ey İsrailoğulları! Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a kulluk ediniz. Biliniz ki kim Allah'a ortak koşarsa muhakkak Allah ona cenneti haram kılar; artık onun yeri ateştir ve zalimler için yardımcıları yoktur" demişti."*⁵⁵²

Aynı metodun Hz. Peygamber'in davetinde de tatbik edildiğini görmek mümkündür. Ebu Hureyre'den nakdedilen bir hadise göre Yahudi ve Hıristiyanlardan biri Hz. Peygamber'den haberi olduğu halde onun peygamberliğime iman etmeden vefat ederse, kesinlikle cehennem ehliendir.⁵⁵³

Müjdeleme ve korkutma metodundan biri de Allah tarafından rahmet ve ya azap olarak gönderilen tarihi olayları ve örnekleri, geçmiş ümmetlerin kıssalarını, İsrâiloğullarının geçmişte peygamberlerin yanında yer alırken ne gibi nimetlere nail oldukları ve onlara karşı gelirken ne gibi ilâhî azaplara maruz kaldıkları gibi hususları öne sürmektir. Ayrıca onlara, kıyamet gününde cennet ehline ne tür nimetler verileceğini, kâfirler ve Hz. Muhammed'in risaletini kabul etmeyenler için ne tür azaplar beklediklerini hatırlatarak korkutmaktır.

İslâm davetçisi vaaz verirken de "hikmeti" göz ardı etmemelidir. Başka bir deyişle vaazlar Kur'ân ve Sünnete uygun olmalı, vaazın konusu duruma uygun, üslûbu

---

⁵⁵¹ en-Nisâ 4/47.

⁵⁵² el-Mâide 5/72.

⁵⁵³ Müslim, "İman", 154.

ve sunuş şekli de güzel ve müessir olmalıdır. Bir gün Hz. Peygamber ashaba çok etkili bir vaaz eder ve bu vaazdan dolayı onların gözleri yaşarıp kalpleri ürper. Ashab kendisine "bu vaazınız veda eden bir kimsenin vaazına benziyor. Dolayısıyla bize neyi tavsiye edersiniz?" derler. Hz. Peygamber onlara Allah'tan korkmalarını, başlarına yönetici olarak Habeşli bir köle olsa bile onu dinleyip itaat etmelerini tavsiye eder. Ayrıca ashaptan kendisinden sonra yaşayanlarının birçok ihtilaflara şahit olacaklarını belirterek onların yapmaları gereken, sünnetine ve doğru yolun üzerinde olan halifelerinin sünnetine sarılımaları ve bu sünnetlere dişleriyle sımsıkı tutmaları olduğunu dile getirir. Keza onları (din adına) sonradan ortaya atılan işlerden sakındırır; çünkü sonradan ortaya atılan her işi bid'at olduğunu ve her bid'atin dalalet olduğunu belirtir.⁵⁵⁴

Buna ilaveten vaazlarda uzun uzun konuşmaktan kaçınılmalı; çünkü bu, insanların vaazlardan bıkmalarına, kaçmalarına ve insanlar üzerindeki etkisini azaltacağına sebep olabilir. Abdullah b. Mesûd perşembe günleri vaaz verince biri kendisinden hergün vaaz vermesini istemiş. İbn Mesûd ona "sizi usandırmamak için hergün vaaz vermiyorum; çünkü Allah'ın Resûlü bıkip usanmayalım diye sadece dinlemeye istekli olduğumuz günlerde vaaz veriyordu" şeklinde cevap vermiştir.⁵⁵⁵ Bu, Hz. Peygamber'in nazikliğine ve hoşgörüne işaret eder. Onun vaazlarında gösterdiği bu tutum, şu ayetin tam mısradaki ve doğrulayıcısı da olmuştur: "*Andolsun size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşsün, müminlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir.*"⁵⁵⁶

Kısacası güzel vaazla davet etmek; yumuşak bir yaklaşımla kalplere girmek, gereksizce azarlamadan ve suçlamadan, bilgisizlikten veya iyi niyetten kaynaklanan hataları dile getirip küçük düşürmeden lütufla duyguların derinliklerine inmektir. Çünkü öğüt vermede yumuşak davranmak; çoğu zaman katı kalpleri de doğru yola yönlendirir, birbirinden nefret eden gönülleri kaynaştırır, azarlamaktan, suçlamaktan ve rencide etmekten daha iyi sonuçlar meydana getirir.⁵⁵⁷

⁵⁵⁴ Ebû Dâvûd, "Sünnet", 6 (No. 4607), Tirmizî, "İlm", 16 (No. 2676); Hâkim, *el-Müsterek*, 1/174,176-177.

⁵⁵⁵ Buhârî, "İlim" 11 (No. 68), 12 (No. 70), "Daavât", 69 (No. 641); Müslim, "Sifâtü'l-Münâfikîn", 28721. Bu konuyla alâkalı rivayet edilen diğer hadisler için bk. Tirmizî, "Edeb", 72 (No. 2853-2855).

⁵⁵⁶ et-Tevbe 9/128.

⁵⁵⁷ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 5(14)/110.

5.2.3. Güzel Mücadele Metodu

"Cedel/جَدَل", kelime olarak husumetin uzatılması ve sözlere başvurulmasıdır.⁵⁵⁸ Husumette amansız ve acımasız olmak ve o husumette galip gelmektir.⁵⁵⁹ Husumette üstün gelene "رجلٌ جدلٌ" denilir.⁵⁶⁰

Cedel kelimesinin hangi kelimedenden geldiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. 1) Cedel; sağlam ve sıkı anlamında "Cedl/جَدَل" kelimesinde gelmiştir, iplerin şiddetlice eğirilmesi ve sarılmasını "جَدَلت الحبل" denilir.⁵⁶¹ Cedelde sağlam ve sıkı anlamı da mevcuttur.⁵⁶² Çünkü her iki hasmın biri diğerini baskı altına alır ve elindeki delillerle hasmını sıkıştırmaya çalışır.⁵⁶³ 2) Cedel hafif kumsal olan yer anlamında "cedâle/جَدَالَة"den türetilmiştir.⁵⁶⁴ Cidâlin aslında güreşmek ve rakibini hafif kumsal yere düşürmek anlamında olduğu söylenmiştir.⁵⁶⁵ 3) Cedel çiğ hurma anlamında olan "cedâl/جَدَال"den türetilmiştir. Çünkü her iki hasmın hüccette birbirilerine üstün gelmek için mücadele ederek "cedâl/çiğ hurma" gibi konumunu perçinleştirmeyi hedefler.⁵⁶⁶ 4) Cedel ya da sağlam binalara sahip olan köşk anlamındaki "micdel/مِجْدَل"den türetilmiştir.⁵⁶⁷ Mücadele eden iki tarafın hüccetle kendisini rakibinden, köşk sahibinin kendisini hasmından koruduğu gibi korumaya çalışır.⁵⁶⁸ 5) Cedel kelimesinin şahin anlamında olan "ecdal/أَجْدَل"den,⁵⁶⁹ küçük nehir anlamında olan "cedvel/جَدْوَل"den de geldiği söylenmiştir.⁵⁷⁰

Kısacası "cedel" in kendilerinden türetildiği ileri sürülen kelimelerin tamamına bakıldığında sağlamlık, kuvvet, galip gelme gibi manaları içermektedir. Sözlü olarak mücadele edenin amacı da güçlü delillerle kendisini ve savunduğu tezi koruma ve rakibine galip gelerek tezini kabul ettirmektir. Dolayısıyla "cedel" ile kendilerinden geldiği ileri sürülen kelimeler arasında bir bağlantı mevcuttur.

⁵⁵⁸ "امتداد الخصومة ومراجعة الكلام", İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luga*, 1/433.

⁵⁵⁹ الجدل (بفتح الدال) اللد في الخصومة والقدرة عليها... (Fîrûzâbâdî, *Kamûsü'l-Muhît*, 3/ 47).

⁵⁶⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 11/125; Fîrûzâbâdî, *Kamûsü'l-Muhît*, 3/346-347.

⁵⁶¹ Râgıb, *Müfredâtu'l-Kur'ân*, 189; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 11/189.

⁵⁶² İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luga*, 1/433-434.

⁵⁶³ Necemeddîn et-Tûfî, *'Alemü'l-Cezel fi İlmi'l-Cedel*, thk. Wolfhart Heinrichs (Beyrut: Dârü'n-Neşr, 1408/1987), 2-3.

⁵⁶⁴ Ebu Bekir Muhammed b. el-Hasan b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî, *Cemheretü'l-Luga*, thk. Remzî Münîr Ba'lebekî (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 449.

⁵⁶⁵ Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, 14(28)/112.

⁵⁶⁶ İbn Düreyd, *Cemheretü'l-Luga*, 2/67.

⁵⁶⁷ Bk. Râgıb, *Müfredâtu'l-Kur'ân*, 189; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 11/125.

⁵⁶⁸ Tûfî, *'Alemü'l-Cüzel fi İlmi'l-Cedel*, 3.

⁵⁶⁹ İbn Düreyd, *Cemheretü'l-Luga*, 2/67.

⁵⁷⁰ Tûfî, *'Alemü'l-Cüzel fi İlmi'l-Cedel*, 3.

Cedelin ıstılahî anlamıyla ilgili farklı ilim dallarında farklı tarifler yapıldığı görülmektedir.⁵⁷¹ Onlardan bazıları şöyledir:

İbn Haldûn (ö.808/1405): "İster fikhî görüş olsun ister başka bir görüş, onun korunmasına veya ortadan kaldırılmasına sebep olabilecek istidlâlda kullanılan âdâb ve sınırlardan oluşan kuralların bilinmesidir."⁵⁷²

Cürcânî (ö.816/1413): Cedel, kişinin bir hüccet veya bir şüpheyle kendi sözünü hasmının bozmasından koruması veya hasmının sözünün düzeltilmesini kastetmesidir. Bu aslında hasılmık (düşmanlık)tır. Cidâl, mezheplerin ortaya çıkması ve kurulması ile ilgili tartışmalar ve münakaşalardır.⁵⁷³

Tehânevî (ö.12/1876): "Cedel, kendisiyle şer'î delillerin belirlenme tarzı bilinecek bir ilimdir."⁵⁷⁴

Cedel, iki hüccetin karşı karşıya gelmesidir. "جدل" kökünden gelen mücadelenin anlamı; genel olarak munazara ve münakaşa etmektir.⁵⁷⁵ Özel olarak ise mezheplerin ortaya çıkması ve kurulması ile ilgili tartışmalar ve münakaşalardır.⁵⁷⁶

Bu bağlamda güzel mücadeleyi, 'sağlam ve meşrû delillerle batılı reddedip hakkı ortaya çıkarmak için yapılan münazara ve münakaşadır' şeklinde tanımlayabiliriz.

Kur'ân-ı Kerim'de "güzel"⁵⁷⁷ ve "batıl"⁵⁷⁸ olarak iki tür mücadeleden bahsedildiği görülmektedir:

1. *Güzel Mücadele*: Tefsircilerin bununla ilgili farklı ama birbirlerine yakın görüşler ileri sürdükleri görülmektedir. Genel olarak, yumuşak davranmak, kırıncı olmamak, sağlam deliller getirmek, samimi yaklaşmak, kısacası tartışmanın âdâbına

⁵⁷¹ Cedelin farklı tanımlarıyla ilgili geniş bilgi için bk. Tûfî, *'Alemü'l-Cüzel fi İlmi'l-Cedel*, 3; Âdil, *Mücâdeletü Ehli'l-Kitâb*, 42-45.

⁵⁷² Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahman b. Muhammed (İbn Haldûn), *el-Mukaddime*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş (Dımaşk: Dâru Ye'rub, 1425/2004), 2/203.

⁵⁷³ Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî Cürcânî, *Kitabü't-Ta'rifât*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlı (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1424/2003), 137.

⁵⁷⁴ "الجدل علم يُتَعَرَفُ بِهِ كَيْفِيَّةُ تَقْرِيرِ الْحُجَجِ الشَّرْعِيَّةِ" (Muhammed Ali el-Fârûkî Tehânevî, *Keşşâfû Istılahâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, thk. Lutfî Abdulbedî' (Mısır: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî,1969), 1/345).

⁵⁷⁵ Semîr Farahât, *Mu'cemü'l-Bâkillânî fi Kütübihî's-Selâs: et-Temhîd ve'l-İnsâf ve'l-Beyân*, (Beyrut: el-Müessestü'l-Câmiyyeti li'd-Dirâsâti ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1411/1991), 105.

⁵⁷⁶ Cürcânî, *Ta'rifât*, 137.

⁵⁷⁷ "...ve onlarla en güzel şekilde mücadele et..." (en-Nahl 16/125).

⁵⁷⁸ "... Bâtlı hakkın yerine koymak için mücadele etmişlerdi..." (el-Gâfir 40/5).

ve İslâm'ın uygun gördüğü davranış biçiminin riayet edilmesine dikkat çekmektedirler.⁵⁷⁹

"Güzel mücadele, davetçinin karşıdakinin üzerine fazla yüklenmeden, onu rezil ve rüsva etmeden onunla münakaşa etmesidir. Muhatabın, davetçinin asıl gayesinin münakaşa edip üstünlük sağlamak olmadığını, sadece ikna edip hakikate ulaştırmak olduğunu anlaması ve böylece davetçiye güvenmesidir. İnsanın kendine has bir gururu ve inadı vardır, yenilgi düşüncesine kapılmaması için savunduğu görüşünden göreceği yumuşak yaklaşımla vazgeçebilir. Ayrıca kişinin savunduğu görüşün kıymeti ile onun insanların nezdindeki kıymeti çabucak birbirine karışabilir. Bu durumda kişi görüşünden vazgeçmeyi onurundan, saygınlığından ve değerinden ödün vermek olarak görür. En güzel şekilde yapılan münakaşa ise bu hassas gurur duygusunu güvence altına alır, muhataba, kişiliğinin muhafaza edildiğini, değerine saygı duyulduğunu, davetçinin gayesi, sadece doğruları ortaya koymak ve bu doğrulara onu yönlendirmek olduğunu, kendi şahsiyeti, görüşünün başarısı ve karşısındakinin görüşünün mağlup olması için değil, Allah yolunda mücadele ettiğini hissettirir."⁵⁸⁰

Cedelle ilgili ayet, hakkın ortaya çıkarılması gaye edindiği takdirde ilimde münazara ve mücadelenin yapılmasının câiz olduğuna delildir.⁵⁸¹ Semerkandî'ye (ö.373/983) nispet edilen bir yoruma göre "hikmet" özel insanlara karşı (okuma-yazma olanlar, bilinçli ve akıllı insanlar); "güzel vaaz" halkın geneline karşı ve "güzel mücadele" cedel ehline karşı kullanılacaktır. Cedel ehli, halkın genelinden farklı olarak bilinçli ve akıllı insanlardır fakat akıl ve bilinçlerinde zaafiyet vardır. Bunun sebebi onların inadı, taassubu, kişilik düşüklüğü ve yoldan çıkmış insanlara tabi olmalarıdır ki bu, onların hakkı idrak etmelerini engellemiştir.⁵⁸² İnsanların geneline bakıldığında bu kategorideki insanlar ancak mücadele yoluyla ikna olabilirler; çünkü ideolojik bir yaklaşıma sahipler. Dolayısıyla "güzel mücadele" ile ilişkin Semerkandî ve onun gibi düşünen tefsircilerin yorumları yerinde bir yorumdur.

⁵⁷⁹ Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 17/321; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 5/51; Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/613; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/613; Ebussuûd, *İrşâdü Akli's-Selîm*, 4/04; Şa'râvî, *Tefsîrü'ş-Şa'râvî*, 8/8286.

⁵⁸⁰ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 5(14)/110.

⁵⁸¹ Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, 2/255; Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, 10/562.

⁵⁸² *Ruhu'l-Beyân'da* Semerkandî'ye atfedilerek bu yorum nakledilmiştir ama Semerkandî'de böyle bir yoruma rastlamamaktayız (Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, 10/562). Ancak söz konusu yorumun dikkate alınabilecek kabildinden olduğu için biz de zikretmeyi uygun bulduk. Ayrıca Râzî de benzer yorumda bulunmuştur (bk. Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 10(20)/139-140).

2. *Batıl Mücadele*: Kur'ân-ı Kerim'in "batıl"⁵⁸³ olarak gördüğü mücadele, batılı hakkın yerine geçirmek için onu savunmaktır. Hz. Nuh'a karşı onun kavminin mücadelesi bunun bariz misalidir. Kur'ân-ı Kerim'in buyurduğu üzere Hz. Nuh'un kavminin mücadelesi, batılı hakkın yerine koymak içindi: *"Onlardan önce Nûh'un kavmi ve onlardan sonra gelen topluluklar da yalanlamıştı. Her ümmet kendi peygamberini yakalayıp cezalandırmaya azmetmişti. Hakkı yok etmek için batıl şeyler ileri sürerek tartışmışlardı. Bu yüzden onları kaskıvrak yakaladım. Benim cezalandırmam nasılmış, (gördüler)!"*⁵⁸⁴

Hatib el-Bağdâdî (ö.463/1071), "cedeli" kötileyen ve iyi olmadığına dair nakledilen hadisleri ele alarak Kur'ân-ı Kerim'in "cedel" yaklaşımı çerçevesinde, "cedeli" iyi ve kötü olarak ikiye ayırmıştır. Bağdâdî'ye göre, "Cedelin" iyi ya da kötü olması, onun amacı, metodu ve sonucuna göre belirlenecektir. Hakkı gerçekleştirmeyi ve ona yardımcı olmayı hedefleyen, güzel bir üslûpla yapılan ve hayırla sonuçlanan "cedel" iyi; aksi ise kötü "cedel" olarak nitelendirilir. Kötü "cedel" de iki şekilde yapılır: birincisi, "konuya vakıf olmadan "mücadele" etmek; ikincisi, batılı galip getirmek için gerçekleri saptırarak mücadele etmektir.⁵⁸⁵ Ona göre, hakkı savunmak için mücadele, dindeki nasihatler ve öğütlerdir.⁵⁸⁶ Hz. Nuh kavmini davet ederken onlar *"dediler ki: Ey Nuh! Bizimle mücadele ettin ve bize karşı mücadelede çok ileri gittin. Eğer doğrulardan isen, kendisiyle bizi tehdit ettiğini (azabı) bize getir!" sen bizimle çok "mücadele" ettin" dediler.*⁵⁸⁷ Hz. Nuh onlara, *"Eğer Allah sizi azdırmak istiyorsa, ben size öğüt vermek istesem de öğüdüm size fayda vermez. (Çünkü) O sizin Rabbinizdir. Ve (nihayet) O'na döndürüleceksiniz."*⁵⁸⁸ buyurmuştur.

Tabiûn ve sonraki âlimler de "cedeli" iyi ve kötü olarak iki çeşit olduğunu savunarak rivayetlerde reddedilen ve kötülünen "cedelin", mutlak "cedel" olmadığını ve batıl için yapılan mücadelenin kastedildiğini söylemişlerdir. İyi "cedel", hakkı istemek, ona yardım etmek, batılı ortaya çıkarıp onun kötülüğünü ve fesadını açıklamaktır. Batıl "cedel" ise, batılı savunmak için şiddetli mücadelelerdir.⁵⁸⁹ Nitekim Hz. Peygamber, "batılı savunmak için şiddetli tartışan amansız hasmın, Allah

⁵⁸³ "... *Bâtılı hakkın yerine koymak için mücadele etmişlerdi...*" (el-Gâfir 40/5).

⁵⁸⁴ el-Gâfir 40/5.

⁵⁸⁵ Ebu Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatib el-Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-Müttefakkîh*, thk. Âdil b. Yusuf el-Azâzî (Riyad: Dâru İbni'l-Cevziyye, 1417/1996), 1/556-557.

⁵⁸⁶ Hatib el-Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-Müttefakkîh*, 1/557.

⁵⁸⁷ Hûd 11/32.

⁵⁸⁸ Hûd 11/34.

⁵⁸⁹ Hatib el-Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-Müttefakkîh*, 1/561-562.

katında en buğz edilen kişi olduğunu" söylemiştir.⁵⁹⁰ Ayrıca hakkı savunmak için "mücadeleye" emretmiştir: "*Müşriklerle, mallarınız, canlarınız ve dillerinizle cihad ediniz.*"⁵⁹¹ Bu hadis, Allah yolunda cihad ve infak etmek gibi müşriklerle münazara ve mücadele etmeyi de gerekli kılmaktadır.⁵⁹²

Râzî, "hikmeti", delili katî ve "güzel vaazı" delili zannî olarak nitelendirirken, "cedeli" ise davet metodundan olmadığı söylemiştir. Ona göre, "cedelin" ayette zikredilmesinden hasmı susturmak ve ağzını açtırmamak amaçlanmış olabilir. "Cedel" davet metodundan olsaydı o zaman "cedel", "güzel vaaza" atıf olmalıydı. Oysa davet fiiline (عُدَّ) atıf olmaktadır. Ayetteki bu incelik, cedel ile davet olamayacağına yönelik bir uyarıdır.⁵⁹³ İbn Teymiyye de cedeli davet metodlarının ilkelerinden saymamıştır.⁵⁹⁴

Ancak kimi araştırmacılar ayetteki davet metoduyla alâkalı görüş ayrılıklarının herhangi bir amelî etkisinin olmadığı kanaatindedirler. Onlarla göre davetçinin duruma ve şartlara uygun davet metodunu seçmesi hikmettendir. Durum "cedeli" icap ederse davetçinin başka bir metoda geçmesi hikmete aykırı olur. Dolayısıyla "cedel ve mücadele", "saldırganı defetme" babından değildir.⁵⁹⁵

Sonuç olarak İslâm davetinin metodundan sayılan "cedel" ise güzeldir. Kur'ân-ı Kerim bunu dile getirmiş ve emretmiştir. Bu metot, aklî davet metodundan sayılmaktadır.⁵⁹⁶ Aslında meşrû "mücadele", doğrunun ortaya çıkmasını konu edinen münazaradan ibarettir. Kimi âlimler güzel mücadeleyi, münazara olarak açıklamışlardır. Dolayısıyla hangi mücadelede hakkın ve doğrunun ortaya çıkması amaçlanırsa, o münazaradır ve meşrûdur.⁵⁹⁷ Güzel bir şekilde mücadele etmek, hak ve hakikate ulaştırabilecek münakaşayı doğru bir şekilde yapmaktır. Bu da ancak meşrû

⁵⁹⁰ "أبغض الرجال على الله الإلاد الخصم" (Buhârî, "Mazâlim", 15 (No. 2457),37 (4523), 34 (No. 7188); Müslim, "İlm", 2668).

⁵⁹¹ Ebu Dâvûd, "Cihâd", 18 (No. 2504).

⁵⁹² Bk. Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-Müttefakkîh*, 1/557-558.

⁵⁹³ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 10(20)/139-140.

⁵⁹⁴ İbn Teymiyye'ye göre cedel, davet metodlarının ilkelerinden değildir, "saldırganı defetme" babından bazen ona ihtiyaç hissedilebilir. Ona göre davet ayetinde "cedel", "güzel vaaza" değil, "davet" fiiline atfedilmiştir. Ayete vaaz "الحسنة" kelimesiyle vasıflandırılırken cedel ise "التي هي أحسن" cümlesiyle açıklanmıştır. Çünkü cidâlde müdafea ve karşılıklı sertleşme söz konusudur. Dolayısıyla müdafeanın gerçekleşmesi için onun en güzel yolla yapılmasına ihtiyaç vardır (Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn b. Teymiyye el-Harrânî, *er-Reddû ala'l-Mentikiyyîn*, thk. Abdussamed Şerefüddîn el-Ketbî ve M. Talha Bilal Minyâr (Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1426/2005), 512-513).

⁵⁹⁵ el-Beyânunî, *el-Medhâl ilâ İlmî'd-Da've*, 265.

⁵⁹⁶ el-Beyânunî, *el-Medhâl ilâ İlmî'd-Da've*, 264.

⁵⁹⁷ İbrahim b. Salih el-Humaydân, "ed-Davetü İllahi bi'l-Mücâdele", *Mücelletü'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye* 48, (1425), 226.

bir münakaşayla mümkündür. Meşrû bir münakaşa da Kur'ân-ı Kerim ve Sünnetin tesviye ettiği biçimde yapılabilir.

Güzel mücadele metodu her ne kadar Kur'ân-ı Kerim'in tesviye ettiği bir metot olsa da yine "hikmet" ve "güzel öğütler" gibi sürekli geçerli ve her zaman başvuru bir metot türü değildir. Çünkü bu metoda, davet edilen kimsenin şüphelerini gidermek, davanın hak olduğunu ispat edebilmek ve buna deliller sunmak için başvurulur. Bu ancak zaruret ve ihtiyaç duyulduğu zaman geçerli olur.

5.2.3.1. Güzel Mücadele Metodunun Önemi

İslâm davetinde "güzel vaaz" ve "hikmetin" yanı sıra "güzel mücadelenin" de önemli bir yere sahiptir. Daha önce belirtildiği gibi ilk önce güzel vaaz ve hikmet metotları kullanılır, bu metotlar verimli olmayıp düşünülen sonuç bunlarla elde edilmezse, o zaman samimi bir ortam oluşturularak insanlarla güzel bir şekilde mücadele edilir ve bu şekilde İslâm daveti ulaştırılır. Kur'ân-ı Kerim'in bu metodu tavsiye etmesi, bunun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir: "(Resûlüm!) *Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir.*"⁵⁹⁸ Ankebût sûresinde de Ehl-i Kitapla mücadelesinden bahsedilirken açıkça "en güzel şekilde" gibi bir ifade vurgulanmıştır: "*İçlerinden zulmedenleri bir yana, ehl-i kitapla ancak en güzel yoldan mücadele edin ve deyin ki: Bize indirilene de size indirilene de iman ettik. Bizim Tanrımız da sizin Tanrınız da birdir ve biz O'na teslim olmuşuzdur.*"⁵⁹⁹

"Cedel metodu" Allah'ın emrettiği⁶⁰⁰ ve peygamberlerin de davetlerinde kullandıkları bir metottur. Hz. İbrahim, Hz. Nuh'un yaptıkları münakaşa ve münazaraları bunun en bariz örneğidir.⁶⁰¹ Hz. Peygamber döneminden itibaren günümüze kadar davetçiler bu metoda önem vermiş ve üzerinde durmuşlardır.⁶⁰² Hz. Peygamber'in Müşrikler,⁶⁰³ Yahudiler ve Nicran Hıristiyanlarla yaptığı münazaralar, İbn Abbas'ın Havaric ile yaptığı münazara; İbn Hanbel'in Cehmiyye, Mu'tezile ve Neccâriye fırkalarıyla yaptığı münazara, Hindistan'da Rahmatullah el-Hindî'nin

⁵⁹⁸ en-Nahl 16/125.

⁵⁹⁹ el-Ankebût 21/ 46.

⁶⁰⁰ en-Nahl 16/125; el-Ankebût 29/46.

⁶⁰¹ el-Bakara 2/258; Hûd 11/32.

⁶⁰² Hatib el-Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-Müttefakkîh*, 1/561; el-Beyanûnî, *el-Medhâl ilâ ilmi'd-Da've*, 266.

⁶⁰³ el-En'âm 6/25.

Hıristiyanlarla yaptığı münazaraları bunun bir kaç örneğidir.⁶⁰⁴ Üstelik "cedel" fitri bir şeydir, davetçinin de İslâm davetinde onu riayet etmesi ve göz önünde bulundurması gerekir.⁶⁰⁵ Özellikle günümüzde bu metot daha güçlü bir şekilde kullanılmalı. Çünkü bilim ve düşüncenin ön planda olduğu bir çağda, düşünce ve inanç çarpışmaları kaçınılmaz olur. Bu durumda en verimli metot "mücadele" metodu olabilir. Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü gibi davet tarihinde "cedel" örnek teşkil edecek sonuçlar ve izler bırakmıştır.

Malum olduğu üzer Kur'ân-ı Kerim'de tavsiye edilen edilen davet metotları farklıdır. Bu farklılık, davet muhataplarının da farklı olduğunu gösterir. Dolayısıyla kimi davet muhataplarına karşı "cedele" ciddi ihtiyaç duyurulabilir. Nitekim İbn Kayyim el-Cevzîye, Nahl sûresinin 125. ayetinde belirlenen davet metodunu ele alırken; hakkı isteyen ve seven, ona meyilli olan ve hakkı bildiklerinde diğer kişiler üzerinde daha etkili olan kişi için "hikmet" metodunun, hakka karşı çıkan ve aleyhine çalışan ama onu bildiğinde kabul edebilecek kişi için "hikmetin" yanında "güzel vaaz" metodunun, inatçı ve hakka karşı ciddi faaliyet gösteren kişi için "güzel mücadele" metodunun kullanılacağını söylemiştir. Ona göre üçüncü şıktaki kişiler "güzel mücadele" metoduyla hakka davet edildiklerinde eğer onu kabul ederlerse ne ala. Eğer daveti reddederlerse o zaman onlara karşı -mümkün olduğu kaydıyla- mücadeleden savaşa geçilir.⁶⁰⁶

"Cedel" metodunun bir başka önemi, hakkın ortaya çıkmasında ve batılın ortadan kaldırılmasında etkili olmasıdır. Kuşkusuz Hz. Peygamber'in getirdiği hakkı delillere dayandırılması, onu batıl ehli ve muhaliflere serd edilmesi ve bunun için harekete geçilmesi iman gereği ve zorunluluklarındandır.⁶⁰⁷ Batılı savunan biriyle münazara etmenin iki faydası var: Birincisi, batıl ehlinin batılı reddedip hakka dönmesi; ikincisi ise, batılı savunanın kötülüğünün ve düşmanlığının ortaya çıkması ve insanlar nezdinde ileri sürdüklerinin batıl olduğu açığa çıkmasıdır. Bunların tamamı ancak münazarada Kur'ân-ı Kerim'den deliller getirmekle mümkün olabilir.

⁶⁰⁴ Bk. el-Humeydân, "ed-Davetü İllâhi bi'l-Mücâdele", 252-253.

⁶⁰⁵ el-Mücâdele 58/1; el-Kehf 18/54; el-Enfâl 8/6.

⁶⁰⁶ Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Kayyim el-Cevziyye, *es-Savâikü'l-Mürseleti ala'l-Cehmiyyeti ve'l-Müattala*, thk. Ali b. Muhammed ed-Dahîlullah (Riyad: Dâru'l-Âsîma, 1418/1998), 4/1276; ayrıca bk. İbn Teymiyye, *er-Raddü ala'l-Mantikiyyîn*, 1/468; *Mecmuu'l-Fetâvâ*, 2/45.

⁶⁰⁷ el-Humeydân, "ed-Davetü İllâhi bi'l-Mücâdele", 251.

Zira Kur'ân-ı Kerim, onu tedebbür eden, derin düşünen ve onu iyi anlayan kimse için tam kefildir.⁶⁰⁸

5.2.3.2. Güzel Mücadelede Riayet Edilmesi Gereken Hususlar

"Cedel" konusu diğer davet metotlarından daha farklı ve çok hassas bir metottur. Çünkü bu metodun devreye girdiği sırada karşıda ya ciddi cevap bekleyen samimi kişiler veya katı ve art niyetli kimseler olur. Tabii bu durumda İslâm davetinin ruhuna ve karakteristik vasfına aykırı olmayan bir davranış türünün sergilenmesi büyük önem taşır. Bunu gerçekleştirebilecek husus da cedelin kendine has ve riayet edilmesi gereken âdâbıdır. Nitekim Hatip el-Bağdadî (ö.463/1071) bu öneme binaen bu konuda yaklaşık 30 edepten bahsetmiştir.⁶⁰⁹ Güzel mücadelede; doğruluk, yumuşaklık ve sabır, insaf, tevazu, merhamet, güzel konuşma ve karşıdaki kişiyi güzlece dinleme gibi hususlar da İslâm dini adına mücadele eden kişi için büyük önem taşımaktadır.⁶¹⁰ Mücadele ve münâzaranın âdâbı, genelde "cedelin" sebepleri, metodu ve niteliği, etkisi ve neticesiyle ilgilidir.⁶¹¹ Bu konuda müstakil risaleler de yazıldığını görmek mümkündür. M. Emin eş-Şinkî'nin (ö.1393/1974), *Âdâbü'l-Bahsi ve'l-Münâzara* adlı risalesi ve M. Muhiyyiddîn Abdulahamid'in *el-Âdâbfî ilmi'l-Bahsi ve'l-Münâzara* adlı risalesi bunun örneklerindedir.

Müfessirler de bu hassasiyeti göz önünde bulundurarak ilgili ayeti tefsir etmeye çalışmışlardır. Begavî'nin, "Onlarla en güzel şekilde münakaşa ve münâzara et. Yani onları eziyet etmekten kaçın, mesajları iletmede ve hakka davet etmede geri kalma."⁶¹² şeklindeki yaklaşımı veya Şa'râvî'nin, "cedel, herhangi bir konuda delillerin münakaşalarıdır, dolayısıyla her iki tarafın delillerini güzel bir şekilde -yani yumuşak bir biçimde kargaşa ve üstünlük taslamadan- sunmaktır."⁶¹³ tarzındaki yaklaşımı, bir nevi "mücadele ve münâzara" âdâbına işaret etmektedir.

Âlimlerin bu konuyla ilgili görüşlerinin tamamını dört temel konuda özetlemek mümkündür. Bunlar; cedel gayesinin sağlam olması, cedelin metot ve

⁶⁰⁸ İbn Kayyim el-Cevzî'ye, *es-Savâikü'l-Mürseleti ala'l-Cehmiyyeti ve'l-Müattalât*, 4/1276.

⁶⁰⁹ Hatip el-Bağdadî, *el-Fakîh ve'l-Mütefakkîh*, 2/47-60.

⁶¹⁰ Geniş bilgi için bk. Halid b. Abdillâh el-Kasım, *el-Hivâr me'a Ehli'l-Kitâb*, (Riyad: Dâru'l-Müslim li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1414/1994), 152-161.

⁶¹¹ el-Beyanûnî, *el-Medhâl ilâ ilmi'd-Da'Ve*, 266.

⁶¹² Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 5/52.

⁶¹³ Şa'arâvî, *Tesîru's-Şa'arâvî*, 8/2886.

biçiminin sağlam olması, cedelin sonuç ve etkisinin sağlam olması,⁶¹⁴ cedelin konusu ve muhtevası temel konulardan olmasıdır.⁶¹⁵

5.2.4. Güzel Örnek Metodu

"Güzel örnek", Arapçada "القدوة الحسنة" olarak ifade edilmektedir. "Kudve/قُدْوَة" ve "Kidve/قِدْوَة" örnek anlamındadır. "Kudve" olarak okunması daha yaygındır ve anlamı; bir kimsenin yaptıklarının aynısını yaparak ona tabi olmaktır.⁶¹⁶ "Kadve/قَدْوَة" ise, ilerlemek ve önde olmak demektir.⁶¹⁷ İstilahî anlamda "kudve", başkasına tabi olmak, ona itaat etmek ve onu taklit etmektir.⁶¹⁸ Başka bir ifadeyle kişinin ister iyilikte olsun ister kötülükte, ister bollukta olsun ister darlıkta; başkası için örnek olduğu bir halidir.⁶¹⁹ "Kudve" ve "üsve" aynı anlamdadır.⁶²⁰ "Güzel örnek" ise; İslâm davetçisinin hayatında sergilediği uygulamalı davranış, icraatlar ve ahlakî niteliklerdir. Davetçinin davranışları ve nitelikleri, insanları davet ettiği dinin esasları ve davetin doğruluğu için doğru bir tasvir ve sahih bir uygulama olur. Davetçi bunlarla doğru yolu gösteren, dünya ve ahretin iyiliklerine yönlendiren güzel bir örnek ve rol model olur.⁶²¹

Kur'ân-ı Kerim ve hadiste "güzel örnek", doğrudan davetin metodu olarak belirtilmemiştir. Ancak dolaylı olarak buna işaret edildiği görülmektedir. Peygamberlerin davranışları ve onların Müslümanlar için güzel örnek oldukları dile getirilmesi, bunun bir davet metodu olarak görülmesi için yeterli delildir. Hz. Peygamber'e bile kendisinden önce gelen peygamberleri örnek alması tavsiye edilmiştir.⁶²² Ayrıca peygamberlerin davet faaliyetlerinde güzel örneğin etkisini ve rolünü bariz bir şekilde görmek mümkündür. Hz. Muhammed'in peygamberlikten önce de "güzel ahlaklı", "emin ve sadık" olarak bilinmesi, peygamber olduktan sonra

⁶¹⁴ el-Beyanûnî, *el-Medhâl ilâ ilmi'd-Da've*, 267.

⁶¹⁵ Âl-i 'Arûr, *Menhecü'd-Daveti'l-Muâsıra*, 416-417.

⁶¹⁶ Cevherî, *es-Sihâh*, 6/2459; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 14/35; Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr fî Garîbi's-Şerhi'l-Kebîr*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 2/294; Zebidî, *Tâcü'l-Arûs*, 39/276.

⁶¹⁷ Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed b. Ezherî el-Hirevî *Tehzîbü'l-Luga*, thk. Muhammed İvez Mür'ib (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001), 9/192.

⁶¹⁸ Zeynüddîn Abdurraûf b. Tâci'l'ârîfîn el-Münâvî, *et-Tevkîf alâ Mühimmatî't-Teârîf*, (Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 1410/1990), 269.

⁶¹⁹ Râgıb, *Müfredâtu'l-Kur'ân*, 76.

⁶²⁰ "أن الأُسوة والقُدوة سواء، والمراد بهما: هي اتباع الغير على الحالة التي يكون عليها حسنة أو قبيحة" (Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdilkâdir el-Cekenî el-Himyerî eş-Şinkîtü, *Edvâü'l-Beyân fî İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1415/1995), 8/85).

⁶²¹ İsmail Ali Muhammed, *el-Kudvetü ve Eserühâ fi'd-Daveti ilellâh Teâlâ*, (Kahire: Dârü'l-Kelime li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1425/2014), 8-9.

⁶²² el-En'âm 6/90.

etkisini göstermiştir.⁶²³ Bütün peygamberler ümmetlerine örnektirler.⁶²⁴ Amel ve davranışlarla insanları davet etmek; söz ve açıklama ile davet etmekten daha güçlü, insanlar üzerinde daha etkili ve itaat edilme hususunda daha çekicidir. Pratiğe dökülen bir mesele hem kolayca anlaşılır hem de hafızalarda kalıcı olur. Ayrıca güzel örnek metodu, insanın fitratına daha uygundur. Hz. Peygamber'in uyguladığı metotların en büyüğü ve en barizidir.⁶²⁵ Dolayısıyla "güzel örneğin" İslâm davetinin önemli metotlarından birisidir.

5.2.4.1. Güzel Örnek Metodunun Önemi

Allah Teâlâ kullarına gönderdikleri kitapların yanında "güzel örnek" olarak peygamberler de göndermiş, kitaplarında onların kıssalarını anlatmış, sîretini belirtmiş ve onlara tabi olunmayı emretmiştir. Hz. Peygamber hakkında, "*İşte o peygamberler Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. Sen de onların yoluna uy. De ki: Ben buna (peygamberlik görevime) karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Bu (Kur'ân) âlemler için ancak bir öğüttür*";⁶²⁶ Hz. İbrahim ve kendisine tabi olanları ile ilgili "*İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda, sizin için gerçekten güzel bir örnek vardı...*"⁶²⁷ buyurmuştur.

Kur'ân-ı Kerim'in güzel örnekten bahsetmesi, bu metodun ne kadar önemli olduğunu ortaya koyar. İnsanlar, okumak ve dinlemekten ziyade, benzerinden ve örnek alınabilecek kişilerden daha fazla etkilenebilirler. Bu, insanın fitratındadır. Özellikle uygulamalarda, sıkıntılı durumlar ve yerlerde örnek almak daha etkili olur. Ayrıca güzel örneğin etkisi genel olduğu için bütün insanları kapsayabilir. Dolayısıyla herkesin (Okuma-yazması olmayanlar bile) birini örnek alabilme şansı vardır. Hz. Peygamber'in davranışlarının daha etkili olması ve fiilî sünnetinin de daha kolay anlaşılması bundan dolayı olmalıdır.⁶²⁸

Güzel örnek metodunun bir diğer önemi; insanları İslâm'a, onun emirlerine itaat etmeye ve yasaklarından sakındırma çekmesidir. Bu metot sayesinde davetçinin vasıfları, güzel ahlakı ve yaptıkları başkalara rol model olur.⁶²⁹ Güzel örneğin etkisi,

⁶²³ Bk. Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 272-274.

⁶²⁴ Sa'id b. Ali el-Kahtânî, *el-Hulukul-Hasan fi Davi'l-Kitâbi ve's-Sünne*, (Riyâd: Mektebetü'l-Melik Fehd, 1431/2001), 49.

⁶²⁵ Ebû Gudde, *er-Resûli'l-Muallim*, 65.

⁶²⁶ el-En'âm 6/90.

⁶²⁷ el-Mümtehine 60/4-6.

⁶²⁸ el-Beyânûnî, *el-Medhal ila İlmi'd-Da've*, 272-273.

⁶²⁹ Halid b. Cuma b. Osman el-Hazzâr, *Mevsûatü'l-Ahlâk*, (Kuveyt: Mektebetü Ehli'l-Eseri fi'n-Neşri ve't-Tevzî, 1430/2009), 42.

dil ile yapılan davetin etkisinden daha fazla olduğu için İslâm'ın yayılmasında etkili olmuştur.⁶³⁰ Bu metodun etkisi, bunun Allah'ın hükümlerini nasıl uygulama konusunda insanlar için canlı bir misal olmasından kaynaklanır. Bu yüzden Allah'ın mesajlarını yeryüzünde yayılması için peygamberler gönderilmiştir. Çünkü bunlar Allah tarafından gelen hükümleri bizzât uygulayarak insanlara anlatıyorlardı.⁶³¹ Örneğin Hz. Peygamber namazla ilgili; "...Benim namaz kıldığım şekilde namaz kılınız..."⁶³² ve Hac konusunda, "...Hac menasikini benden Öğrenin"⁶³³ buyurmuştur. Çünkü bu durumda kişiye yapılan bir şeyin bizzât görme fırsatı doğar ve o da onu doğrudan alabilir.

Güzel örnek metodu, derin etkisi olan ve daha çabuk icabet edilen bir davet metodudur.⁶³⁴ Hz. Peygamber'in Hüdeybiyye'deki uygulaması, bunun en bariz örneğidir. Hüdeybiyye anlaşması sonrası Hz. Peygamber ashaba kurbanlarını kesmelerini emreder, fakat kimse kalkmaz ve hatta bu emri üç defa tekrarlar. Sonra Hz. Peygamber Ümmi Seleme'nin yanına gider ve gördüğünü ona söyler. Ümmi Seleme de Hz. Peygamber'e, "bu emri yerine getirmelerini istiyorsan ilk önce sen kendin kimseyle konuşmadan kurbanı keser ve saç taraşı olursun", der. Hz. Peygamber bunu yapınca bütün ashab hızla kalkıp umre menasiklerini yerine getirirler, kurbanı keserler ve taraş olurlar.⁶³⁵ Bu, güzel davranışların insanlar üzerindeki etkisini ve çabuk benimsendiğini göstermektedir. Kimi sahabiler de insanlara namaz kıldırırken, Hz. Peygamber'in namaz şeklini ve sünnetini öğretmek niyetiyle kıldırırlardı...⁶³⁶

5.2.4.2. Güzel Örnek Metodunun Çeşitleri

5.2.4.2.1. Mutlak Olarak Güzel Örnek

Mutlak güzel örnek, hata ve kaymalardan masum olandır. Kur'ân-ı Kerim'in belirttiği üzere peygamberler bu tür örnektendirler.⁶³⁷ "*Andolsun ki, Resûlullah, sizin için, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel*

⁶³⁰ Salih b. Yahya Savâb, *ed-Davetü'l-Ferdiyye*, (Riyad: Mektebetü'l-Melik Fehd, 1416/1996), 40.

⁶³¹ Abdurrahman en-Nahlâvî, *Usûlü't-Terbiyyeti'l-İslâmiyyeti ve Esâlibühâ fi'l-Beyti ve'l-Medreseti ve'l-Mücteme'*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2007), 205.

⁶³² Buhârî, "Edeb", 27 (No.6008).

⁶³³ Müslim, "Hac", 1279.

⁶³⁴ el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da'Ve*, 274.

⁶³⁵ Bk. Buhârî, "Şurut"

⁶³⁶ Buhârî, "Ezân", 45 (No. 677); 127 (No. 802); 140 (No. 818); 143 (No. 824).

⁶³⁷ el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da'Ve*, 271.

bir örnektir."⁶³⁸ Bu ayet, Hz. Peygamber'e fillerinde, sözlerinde ve davranışlarında tabi olunmaya ve onu örnek almaya büyük bir esas teşkil etmektedir. Bu yüzden Hendek savaşında insanlar, Hz. Peygamber'in sabrını, sabretmeye yönelik tavsiyelerini, bağlılığını, çaba ve fedakârlıklarını ve Rabb'inden rahatlık beklediğini örnek almaları emredilmiştir. Dolayısıyla Hendek gününde işlerinde tereddüt içinde olanlara, canı sıkılanlara, ayakları sağlam basmayanlara ve tedirgin olanlara Allah Teâlâ, "*Resûlullah, sizin için güzel bir örnektir*", neden ona tabi olup onu örnek almıyorsunuz? buyurmuştur.⁶³⁹ Hz. Peygamber bütün hayatıyla insanlar için bir örnektir. Fakat Hendek savaşında yaptığı fedakârlıklardan sonra, onun örnekliğinin dile getirilmesi, münafıklar ve kalplerinde hastalık olanlara da bir kınamadır.⁶⁴⁰

Kur'ân-ı Kerim dini anlamda peygamberler dışında başka hiçbir kimseyi bütün eylemleriyle örnek göstermemiştir. Dolayısıyla bütün davranışlarıyla örnek olan sadece peygamberlerdir.⁶⁴¹ Çünkü "onlar kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik verilen ve Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir..."⁶⁴²

5.2.4.2.2. Allah'ın Meşrû Kıldığı Şeylerle Sınırlı Olan Güzel Örnek

Bu tür güzel örnek masum değildir; çünkü burada peygamberler dışındaki iyi insanlar örnek alınacaktır. Peygamber olmayan kişilere bir konuda tabi olunursa da bir başka konuda tabi olunamaz ve örnek teşkil edemezler. Zira davranışları beşeri zaafiyetten veya ictihâdî hatalardan kaynaklanabileceği muhtemeldir. Bu yüzden onların davranışları ve örnek alınabilecek hususları, Allah'ın şeriatına uygun olması şarttır.⁶⁴³

Davetçinin güzel örnek olabilmesi için dört önemli hususa dikkat etmesi gerekir. İlk önce itikadî konularda teorik olarak sağlam bir inanca sahip olması ve pratik olarak bu inancın gerektirdiklerini hareketlerinde ve davranışlarında göstermesidir. İkincisi ibadet konusudur. Bu konuda ibadetleri İslâm'ın gerektirdiği gibi doğru şekilde yerine getirmesi, ister farz ibadetleri olsun ister nafîle; onları yerine getirmede ciddi olmasıdır. Üçüncüsü güzel ahlaka sahip olması ve ahlakî değerlere karşı hassas olmasıdır. Çünkü İslâm davetinde güzel ahlakın önemi ve etkisi

---

⁶³⁸ el-Ahzâb 33/21.

⁶³⁹ İbn Kesîr, *Tefsir*, 6/391.

⁶⁴⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 4/182.

⁶⁴¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 5/216.

⁶⁴² el-En'âm 6/90; el-Mümtehine 60/4-6.

⁶⁴³ el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da've*, 272.

büyüktür. Dördüncüsü ise, insanları İslâm dinine basîretle davet etmesidir.⁶⁴⁴ Ayrıca güzel örnek metodunda davetçinin davet ettiği konularla amel etmesi, güzel örnek olmayı zedeleyen şeylerden uzak durması ve amelleri güzel yapması da önemlidir.

5.3. Beşerî Davet Metodu

Davetin herhangi bir yönünde davetçilerin ve âlimlerin icthatlarıyla belirlendiği davet metodudur. Bu, zamana ve muhataplarının durumuna uygun olduğu takdirde geçerlidir. Bu metottan hedef, ilâhî davet metodunu uygulamak ve ona güven sağlamaktır. Bu tür davet metodu icthadî olduğu için hataya ve savaba açıktır. Ancak Râşit halifelerin icthadı ve metodu bundan istisnadır; çünkü onların icthatlarıyla amel etmek ve onlara itaat etmek Hz. Peygamber tarafından gerekli kılınmıştır.⁶⁴⁵ Hz. Peygamber, Müslümanların herhangi bir ihtilâfla karşılaştıklarında kendisinin ve Râşit halifelerin sünnetine uymaları gerektiğini söylemiştir.⁶⁴⁶

Davet konusunu ciddi olarak ele alan üstatların ve araştırmacıların elbette ki her birisinin önerdiği farklı yöntemler ve metotlar vardır. Bunların arasında en dikkat çeken ve çağdaş davetçiler için önemli uyarıları ve önerileri olan Abdulkerîm Zeydân'ın beşerî davet metodunun yaklaşımıdır. Zeydân diğer araştırmacılardan farklı bir yol izleyerek davetçi ve muhataplarını, doktor-hasta benzetmesiyle konuyu aydınlatmaya çalışmış ve davetçilerin yapmaları gereken birkaç hususa dikkat çekmiştir.

Ona göre, davetçi ilk önce muhatabının manevî hastalığını teşhis edip sonra uygun bir tedavi yöntemi belirlemelidir. Tedaviye başlarken de temel hastalıktan başlamalıdır. Hangi alanda olursa olsun her sıkıntının bir temeli vardır. Dolayısıyla o sorunu halletmek isteyen kişi, temelinden çözmelidir; çünkü kökünden halledilmeyen bir sorun, olduğu gibi etkisi devam eder. Mesela Hz. Peygamber Mekke'de gidip putları ne kırdı ne kırdırdı. Önce onları insanların kalplerinde kırdı sonra o insanlar kendi elleriyle putları kırdılar. Davetçi İslâmî inancının anlamı üzerinde ciddi bir şekilde durması gerekir. Çünkü hastalığın kökünü kazan ilaç budur. İslâmî inanç, anlamı ve ilkeleri, davetçinin davetinde esastır ve asla ihmal edilmemelidir. Çünkü bunlar İslâm davetinde asıl, diğer konular ise far'dır. İnsanlar temel konularda ikna

⁶⁴⁴ Daha geniş bilgi için bk. İsmail Ali Muhammed, *el-Kudvetü ve Eserühâ fi'd-Daveti ilellâh Teâlâ*, 27-44.

⁶⁴⁵ Bk. el-Beyânünî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da've*, 196.

⁶⁴⁶ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 38/367 (No.17142), 73 (No.7144), 75 (No. 17145); Dârimî, "Muqaddime", 6 (No. 95); İbn Mâce, "Mukaddime", 6 (No. 43); Ebû Dâvûd, "Sünnet", 6 (No. 4609); Tirmizî, "İlim", 16 (No. 2667).

edilirlerse, furû' denilen konularda daha kolay ikna olurlar. Bu, Kur'ân-ı Kerim'in delalet ettiği ve Hz. Peygamber'in izlediği doğru davet metodudur.⁶⁴⁷

Bir diğer husus davetçi, İslâm davetine ve davetçilere ve yönelik ortaya atılan şüpheleri de ortadan kaldırmalıdır. Şüpheden maksat, davetçinin doğruluğunu ve davet edilen konuların hak olduğunu şüpheye sebep olacak şeylerdir. Bu şüpheler, ya insanların hakkı görmelerinden ve onu kabul etmelerinden alıkoyar ya da davetin kabulünde bir gecikme meydana getirir. Şüpheler genel itibariyle, miras olarak bırakılmış adetlerden, herhangi bir maslahattan, dünyevî makamlardan veya cahiliye taassubundan kaynaklanır. Bu şüphelerin etkisinde kalanlar veya onlarla irtibatlı olan kişiler, şüpheleri kesin delil zannederek hakkı reddedip Allah'a davet edenlerle düşmanlık yapabilirler.⁶⁴⁸ Dolayısıyla davetçi, şüphe içinde olan insanları keskin delil, güzel ahlak ve yaklaşımla şüphelerinden kurtarmaya mükelleftir ve bir doktorun tutumunu benimsemelidir. Çünkü davet edilenlerin ithamları, öfkeleri ve batılı savunmaları onların kurtarılması gereken hastalıklardır.⁶⁴⁹

Kur'ân-ı Kerim'e baktığımızda İslâm karşıtları; davetçi, davetin konusu ve davetin muhatapları hakkında şüphe uyandırmaya çalışmışlardır. Peygamberleri büyücü, deli,⁶⁵⁰ davet ettikleri konuları da büyü,⁶⁵¹ muhataplarını da yoksullar demişlerdir. Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e hitaben şöyle buyurmuştur: *"İşte böylece, onlardan öncekilere herhangi bir peygamber geldiğinde hemen: O, bir büyücüdür veya delidir, dediler."*⁶⁵²

Davetçi, bu şüphelerin eskiden beri İslâm davetinin önüne çıktıklarını ve batıl ehlinin arasında bir miras olarak el değişip geldiklerini, asıl itibariyle hiç değişmediklerini, sadece metot ve nitelik olarak değiştiklerini bilmelidir. Şüphelere karşı peygamberlerin davet metodunu ve tutumları davetçi için en önemli örnek olmalı ve onların yolunu izlemelidir. Kur'ân-ı Kerim'e bakıldığında gerek eski peygamberler gerekse Hz. Muhammed'in şüphelere karşı çok önemli tedbirler ve önlemler aldıkları görülmektedir. Bu tedbir ve önlemlerin başında şüpheye neden

⁶⁴⁷ Bk. Zeydân, *Usûlü'd-Da've*, 410-412.

⁶⁴⁸ Zeydân, *Usûlü'd-Da've*, 415.

⁶⁴⁹ Zeydân, *Usûlü'd-Da've*, 417.

⁶⁵⁰ el-Hicr 15/6; es-Sâffât 37/36; eş-Şûrâ 42/27; ed-Duhân 44/14; et-Tûr 52/29; el-Kamer 54/9; el-Kalem 68/2,51; et-Tekvîr 81/22.

⁶⁵¹ el-Mâide 5/110; el-En'âm 6/7; el-A'râf 8/132; Yunus 10/76; Hûd 11/7; Tâhâ 20/57,63; el-Enbiyâ 21/3; 20; eş-Şu'arâ 26/35; en-Neml 27/13; el-Kasas 28/36,48; es-Sebe' 34/43; es-Sâffât 37/15; ez-Zuhruf 43/30; el-Ahkâf 46/7; el-Kamer 54/2; es-Saf 61/6; el-Müddessir 74/24.

⁶⁵² ez-Zâriyât 51/52.

olacak unsur ve hususlardan uzak durdukları gelmektedir. Örneğin; Hiçbir peygamber davet karşılığında kavimlerinden herhangi bir maddî istememiştir. Bütün peygamberin kavimlerine, biz sizden davetimize karşı herhangi bir mal ve ödül istemiyoruz, bizim ödülümüz ancak Allah katındadır demişlerdir. Kur'ân-ı Kerim'in büyüdüğü üzere Hz. Nuh şöyle buyurmuştur: "*Ey kavmim! Allah'ın emirlerini bildirmeye karşılık sizden herhangi bir mal istemiyorum. Benim mükâfatım ancak Allah'a aittir...*"⁶⁵³ Hz. Peygamber'e hitaben şöyle buyrulmuştur: "*De ki: "Sizden herhangi bir ücret istemişsem o sizin olsun. Benim ücretim ancak Allah'a aittir. O her şeye hakkıyla şahittir."*"⁶⁵⁴ Bu ayetlerin beyan ettiği üzere peygamberler hiçbir zaman davet karşısında kimseden mal ve benzeri şeyler talep etmemişlerdir. Eğer böyle bir şey isteseydiler, batıl ehli bunu fırsat bilip bunlar para ve mal için davet ediyorlar diye insanları kendi taraflarına çekmeye çalışırlardı.⁶⁵⁵

Hz. Peygamber'e 40 yaşına gelmeden önce peygamberlik verilmemesi, peygamberlikten önce okuma-yazmadan uzak tutulması,⁶⁵⁶ şiir yazması ve öğrenmesinden alıkoyulması⁶⁵⁷ gibi ilâhî tedbirler; müşriklere ve İslâm karşıtlarına, Hz. Peygamber ve davet ettiği konular hakkında dil uzatma fırsatı verilmemesi ve onu koruması içindi. Çünkü Hz. Peygamber kırk yaşına kadar peygamberlik verilmemesinin nedeni, müşriklerin onu iyice tanımaları, onun ahlakını ve hayatını iyi bilip hakkında herhangi bir şüpheye düşmemeleridir.⁶⁵⁸ Bilindiği üzere Hz. Muhammed peygamberlikten önce müşriklerin arasında en güvenilir biri olarak biliniyor ve "emin" lakabı ile tanınırdı.⁶⁵⁹ Hz. Peygamber okuma-yazmayı bilseydi batıl ehli onun Kur'ân-ı Kerim'i eski kitaplardan kopyaladığını iddia ederlerdi.⁶⁶⁰ Aynı şekilde Hz. Peygamber şiir yazmayı bilseydi, batıl ehlinin şüpheye düşüp Kur'ân-ı Kerim'i vahiy ürünü değil, kendisinin ortaya çıkardığı bir kitap olduğunu düşünürlerdi.⁶⁶¹

---

⁶⁵³ Hûd 11/29.

⁶⁵⁴ es-Sebe 34/47.

⁶⁵⁵ Zeydân, *Usûlü'd-Da've*, 425.

⁶⁵⁶ Bk. el-Ankebût 29/38.

⁶⁵⁷ "*Biz o Peygamber'e şiir öğretmedik. Bu ona yaraşmaz da. O(na verdiğimiz) ancak bir öğüt ve apaçık bir Kur'ân'dır.*" (Yâsîn 36/69).

⁶⁵⁸ "*De ki: "Eğer Allah dileseydi, ben size onu okumazdım, Allah da size onu bildirmezdi. Ben sizin aranızda bundan (Kur'ân'ın inişinden) önce (kırk yıllık) bir ömür yaşadım. Hiç düşünmüyor musunuz?"* (Yunûs 10/16.)

⁶⁵⁹ Zeydân, *Usûlü'd-Da've*, 425.

⁶⁶⁰ Zeydân, *Usûlü'd-Da've*, 425.

⁶⁶¹ Zeydân, *Usûlü'd-Da've*, 426-427.

Günümüzde İslâm davetçileri, muhatapları ve davetin konusu hakkında muhtelif şüpheler yaratmak ve uyandırmak daha kolaydır. Özellikle teknolojinin gelişmesiyle her türlü karalamalar, kandırmalar, iftiralar, gerçekleri çarpıtmalar ve şantajlar kolayca yapılabilir hale gelmiştir. Bu, çağdaş davetçilerinin zor şartlarda yaşadıklarını, İslâm davetini zorlaştıran bir havanın hâkim olduğunu ve her an bir yerden farklı darbeler gelebileceğini göstermektedir. Bu durumda İslâm davetçilerinin yapabileceği şey de ciddi tedbir ve önlem almalarıdır. Tabii bunun en başında davetçilerinin İslâm karşıtlarına fırsat vermemek için şüpheye sebep olabilecek yerlerden ve eylemlerden uzak durmaları, şüphelere karşı peygamberlerin gösterdikleri hassasiyeti, ciddi bir şekilde riayet etmeleri gerekmektedir.⁶⁶²

6. İslâm Davetinde Basîretin Önemi

Allah Teâlâ, davetçilere metodik çalışmaya emretmekte ve onlara yol göstermektedir.⁶⁶³ İslâm davetini de seçilmiş, onu özel kullarının ve peygamberlerinin görevi kılmış, kimsenin bu görevi yapanlardan "*daha güzel*"⁶⁶⁴ olmadığını belirtmiştir.⁶⁶⁵ Bu doğrultuda Hz. Peygamber'in davetinden bahsederken "basîret" kelimesini kullanmıştır. "*De ki: "İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar bilerek Allah'a çağırırız. Allah'ın şanı yücedir. Ben Allah'a ortak koşanlardan değilim."*⁶⁶⁶ "Basîret"; hüccet, bilinç keskinliği, evin iki uzak tarafının ortası,⁶⁶⁷ kalbin inanması, şahit, zırh, yakîn, bilerek bir şey yapmak, maharet,⁶⁶⁸ zihin açıklığı, anlayış, vurulmuş bir şeye delalet eden kan ve kan izleri, kalkan,⁶⁶⁹ farasat⁶⁷⁰ anlamındadır. Basîret, din veya bir emrin gerçekleşmesi gibi kalpte inanılan bir şeyin ismidir. Kalbin idrak gücüdür. Mecâz olarak kendisiyle ibret alınan şeydir.⁶⁷¹

İlgili ayette basîreti; "bilerek", "bilinçli bir şekilde", "kesin delillerle" gibi anlamlar verip tercüme edebiliriz.

Basîret, Kur'ân-ı Kerim'in tavsiye ettiği başlı başına bir metot mudur? Yahut tavsiye edilen diğer metotları uygularken dikkate alınması gereken bir sıfat mı?

⁶⁶² Bu sorunlar davet problemleri konusunda daha detaylı ele alınmıştır.

⁶⁶³ en-Nahl, 125; el-Ankabût 29/46; Yusuf 12/108.

⁶⁶⁴ Fussilet 45/33.

⁶⁶⁵ İsmail Ali Muhammed, *el-Kudvetü ve Eserühâ fi'd-Daveti ilellâh Teâlâ*, 42.

⁶⁶⁶ Yusuf 12/108.

⁶⁶⁷ İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luga*, 1/253-254.

⁶⁶⁸ İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, 8/316-318.

⁶⁶⁹ Zebidî, *Tâcü'l-Arûs*, 5(10)/106-107.

⁶⁷⁰ *el-Müncid fi'l-Lugati ve'l-A'lâm*, 40.

⁶⁷¹ Zebidî, *Tâcü'l-Arûs*, 5(10)/106-107.

Basîretin manasına bakılınca müstakil bir metot değil, daha fazla dikkate alınması gereken bir sıfattır. Fakat müstakil bir metot olmasa bile, diğer metotlar kadar önemlidir. Bu yüzden Hz. Peygamber'in davetinin sıfatı olarak zikredilmiştir. Dolayısıyla İslâm daveti körükörüne değil, basîret üzere yapılmalıdır. Tabi "basîret" konusunda en başta Hz. Peygamber'in davet metodu örnek alınacaktır.

Basîretle tavsif edilen Hz. Peygamber'in daveti, Allah'a; tevhid bilinciyle, kesin bilgi ve burhânla davet etmektir. Hz. Peygamber ve onun yolundan giden herkes de onun davet etmiş olduğu şeylere basîret, kesin bilgi, şer'î ve aklî delillerle davet etmektedirler.⁶⁷² Hz. Peygamber davetinde; yaşayışıyla, davranışlarıyla ve sözleriyle en geçerli metotları uygulamıştır. Davet için gönderdiği ashabına da "*kolaylaştırınız, güçleştirmeyiniz; müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz.*"⁶⁷³ "*Halkın seviyesine ininiz.*"⁶⁷⁴ buyurarak önemli tavsiyelerde bulunmuştur.⁶⁷⁵ Görüldüğü üzere Hz. Peygamber'in gerek kendi uygulamaları gerekse tavsiyeleri tam bir "basîret" örneğidir.

İslâm davetinde Kur'ân-ı Kerim'in "basîret"le övdüğü Hz. Peygamber'in davet metodu ve uygulamaları, her davetçi için uyulması gereken en önemli metot olmalıdır. Zira -Zeydân'ın dediği gibi- Hz. Peygamber'in sîreti, Allah Teâlâ'nın kendisine davet için belirlediği ilâhî davet metodunun amelî tercümesidir. Allah'a davet yolunda davetçinin karşılaşacağı bütün durumların aynısını veya benzerini veya onlara çok yakın durumları Rasulüllah'ın sîretinde bulmak mümkündür.⁶⁷⁶ Peygamberlerin davetlerinde uyguladıkları metotlarını, sergiledikleri tutumlarını ve ne derecede "basîretle" davet ettiklerini M.Sait Şimşek şöyle özetlemiştir: "Peygamberler Allah'ın yoluna davet ederken, insanlardan herhangi bir ücret talep etmezler;⁶⁷⁷ mükâfatlarını sadece Allah'tan isterler, hikmetle ve güzel öğütle hakikate davet ederler. İnsanlara katı davranmaz, bilakis yumuşak bir üslûp benimserler. Hem müjdelere hem de uyarırlar. Davet ettikleri şeye delil ile davet ederler. Baskı kullanmaz, insanları ikna etmeyi esas alırlar. Allah yolunda davet edenler de peygamberlerin takip ettikleri bu esaslara uymak zorundadır."⁶⁷⁸ Dolayısıyla

⁶⁷² İbn Kesîr, *Tefsir*, 4/422.

⁶⁷³ Buhârî, "İlim", 11(No.69), "Cihâd", 164 (No. 3038), "Edeb", 80 (No.6124-6125); Müslim, "Cihâd", 1732-1734; Ebu Dâvûd, "Edeb", 20 (No. 4835).

⁶⁷⁴ Ebu Dâvûd, "Edeb" 23 (No. 4842).

⁶⁷⁵ Önkâl, *Rasulüllah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 53.

⁶⁷⁶ Zeydân, *Usûlü'd-Da've*, 319.

⁶⁷⁷ "İşte o peygamberler Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. Sen de onların yoluna uy. De ki: Ben buna (peygamberlik görevime) karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Bu (Kur'ân) âlemler için ancak bir öğüttür." (En'âm 6/90; krş. el-Mümtehine 60/4-6).

⁶⁷⁸ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 3/53.

davetçinin davranışları ve İslâm'a davet faaliyetleri, hikmetle süsmeli, parlak ilimlere, sağlam icthatlara, görevinin gerektirdiği her konuda derin anlama kabiliyetine dayalı yol gösterici, makul ve basîret dolu olması gerekir.⁶⁷⁹

7. İslâm Davetinin Vasıtaları

Hedeflere ulaşmanın ve onu gerçekleştirmenin en kolay yollarından birisi, doğru vasıtaların kullanılmasıdır. Dünya hayatında herşey bir sebep, illet ve hikmete bağlıdır.⁶⁸⁰ Kur'ân-ı Kerim buna işaret etmiştir.⁶⁸¹ Peygamberler de davetlerinde vasıtaları her türünü bizzât kullanmışlardır. Onların gösterdikleri mucizeler, davetin vasıtalarındandır.⁶⁸² Meşrû bir hedef için vasıtaların kullanılmasının meşrûiyeti de buradan gelmektedir. Kur'ân-ı Kerim'in kimi zaman bunu emretesi, bu kabilindedir. Bunun en bariz örneği cihaddır.⁶⁸³

Davetin vasıtası, "davetçinin Allah'a davetini daha verimli bir şekilde tebliğ edebilmesi için kendisinden yardım alabileceği araçlardır."⁶⁸⁴ Ya da davetçinin kullandığı araçlar, sebep veya davetin tebliği için kendisinden yardım almak istediği yollardır.⁶⁸⁵ Başka bir ifadeyle "davetçinin, davet metotlarını uygulamak için araç olarak kullanacağı maddî ve manevî unsurlardır."⁶⁸⁶ Burada İslâm daveti söz konusu olduğu için vasıtanın tarifinde "meşrû" kelimesi ilave edilirse daha kapsamlı olur. Bu hususu göz önünde bulundurarak İslâm daveti şöyle tanımlanabilir: *İslâm davetinin vasıtası; davetçinin, Allah'ın mesajlarını insanlara ulaştırabilmesi için kullanacağı meşrû maddî ve manevî araçlardır.*

İslâm davetinde kullanılması gerekli olan vasıtaların meşrû olmasının yanında gayeye uygun ve gelişime açık olması gerekir. Çünkü vasıtalar, gayeye uygun olmayıp ondan zayıf veya eksik olursa istenilen zaman ve düzeyde gayeye ulaştırılmaz. Vasıta kullanılan gayeye göre belirlenmelidir.⁶⁸⁷ Kur'ân-ı Kerim bunun

⁶⁷⁹ İsmail Ali Muhammed, *el-Kudvetü ve Eserühâ fi'd-Daveti İlellâh*, 43-44.

⁶⁸⁰ el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da've*, 282.

⁶⁸¹ el-Mâide 5/35; el-İsrâ 17/57.

⁶⁸² Geniş için bk. Âl-i'Arûr, *Menhecü'd-Daveti'l-Muâsıra*, 398-400.

⁶⁸³ "Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın, onunla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz. Allah yolunda ne harcarsanız size eksiksiz ödenir, siz asla haksızlığa uğratılmazsınız." (el-Enfâl 8/60). Daha fazla örnek için bk. Âl-i 'Arûr, *Menhecü'd-Da'veti'l-Muâsıra*, 356-358.

⁶⁸⁴ Bk. Zeydân, *Usûlü'd-Da've*, 438.

⁶⁸⁵ Âl-i'Arûr, *Menhecü'd-Daveti'l-Muâsıra*, 387.

⁶⁸⁶ el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da've*, 282.

⁶⁸⁷ el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da've*, 342.

için düşmana karşı hazırlıklı olmayı, maddî ve manevî olarak güçlü imkânlar ve vasıtalarla sahip olmayı emretmiştir.⁶⁸⁸

Vasıtanın gelişime açık olmasından maksat ise onun aslı olan örf-âdetin gelişimine ve ilmin ilerlemesine uyması, gelişim ve yenilenmeye müsait olmasıdır. Her dönemin kendine has bir takım metot ve vasıtaları vardır. Bu vasıtalar kimi zaman bir önceki dönemin vasıtalarından farklıdır. Bu durumda İslâm davetçisi her çağa uygun vasıtalar seçmelidir. Örneğin yazma ve basın olmadığı bir dönemde peygamberler daha fazla hitabetle davet faaliyetlerini yapmıştır. Yazma ve basın insanların hayatına girdikten sonra davetçiler onu da kullanmışlardır.⁶⁸⁹ Dolayısıyla İslâm davetçisi özellikle çağımızda vasıtaların gelişmelerini yakından takip etmeli, mevcut muhtelif vasıtaların kullanılmasında geri kalmamalı,⁶⁹⁰ davetin insanların kalbine daha etkili olabilmesi için döneminde meşhur ve etkili olan davet yollarını izlemelidir.⁶⁹¹

Vasıtların hükmüne gelince; vasıta meşruiyetini gayesinden alır. Gaye meşru olduğu zaman, onun için kullanılacak vasıta da meşru olur. Vasıta haram kılınmamışsa, hükmü gayesinin hükmü gibidir. Örneğin mikrofondan ezan okunmanın caiz olması, meşru bir gaye olan ezanın insanlara ulaştırılması sebebiyledir. Gaye gayrimeşru olduğunda ona kullanılacak vasıtanın -normalde kullanılabilir mubah olsa da- meşrû olamaz. Örneğin birini haksızca öldürmek için hiçbir zaman öldürücü aletlerin kullanılması meşrû olamaz.⁶⁹²

7.1. Davet Vasıtalarının Çeşitleri

Davetin vasıtalarını ele alan araştırmacılar, vasıtanın farklı yönlerini göz önünde bulundurarak onu sınıflandırmışlardır. Örneğin Abudlkerîm Zeydân, davet için iyi bir zemin hazırlayan sebeplerle ilgili vasıtaları "dış vasıtalar" ve doğrudan davetin misyonu ile ilgili olan vasıtaları "iç vasıtalar" olarak ikiye ayırırken;⁶⁹³ Ahmet Önkâl, Hz. Peygamber'in davet vasıtalarını "sözlü", "yazılı", "fiilî-maddî" ve örnek davranış" olarak sınıflandırmış ve davet vasıtalarını da bu şekilde kategorilere ayırmıştır.⁶⁹⁴ Kimi araştırmacılar davet vasıtalarını maddî" ve "amelî" olarak ikiye

⁶⁸⁸ el-Enfâl 8/60.

⁶⁸⁹ el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da've*, 340.

⁶⁹⁰ Âl-i 'Arûr, *Menhecü'd-Daveti'l-Muâsıra*, 403-404.

⁶⁹¹ el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da've*, 341.

⁶⁹² Âl-i 'Arûr, *Menhecü'd-Da'veti'l-Muâsıra*, 359.

⁶⁹³ Zeydân, *Usûlü'd-Da've*, 438.

⁶⁹⁴ Bk.Önkâl, *Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 333-336.

ayırmıştır.⁶⁹⁵ Kimileri "maddî" ve "manevî" olarak ikiye ayırmıştır.⁶⁹⁶ Davetin vasıtalarının "maddî" ve manevî" olarak sınıflandırılması daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Çünkü diğer tasnifleri de kapsamaktadır. Dolayısıyla bu tasnif üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

Manevî vasıtalar; güzel ahlak, düşünme ve plan yapma gibi gözle görülemeyen ancak alametleriyle bilinen ve davetçiye kalbi ve fikri olarak davetinde yardımcı olan manevî hususlardır.⁶⁹⁷ Burada manevî davet vasıtalarından, davetçilerin güzel vasıflara ve güzel ahlaka sahip olması, bunlara ve ahlakî değerlere özen göstermesi kastedilmektedir. Ayrıca davetçinin yer ve duruma uygun davranış biçimi seçmesi de önemlidir. Yani davetçi yeri gelince yumuşak ve yeri gelince sert ve daha ciddi olmalıdır; çünkü onlar ashâbın yolundan giden ve onların görevini üstlenen kimselerdir. Kur'an-ı Kerim onlarından bahsederken; "*O, Allah'ın elçisi Muhammed'dir. Onunla beraber olanlar da kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler. Onları, Allah'ın lutuf ve rızasına talip olarak hep rükûda ve secdede görürsün. Secdenin tesiriyle yüzlerine simaları oturmuştur...*"⁶⁹⁸ buyurmuştur.

Maddî vasıtalar; konuşma, hareket, araç ve davranışlar gibi davetçiye, davetinde yardımcı olan hissi ve dokunulabilecek vasıtalarlardır. Bu vasıtalarından fitrî, ilmî ve amelî olanları daha ön plandadır.

1. Fitrî Vasıtalar: Konuşmak ve hareket etmek gibi insanın fitrat ve yaratılışında var olan ve onunla gelişen vasıtalarlardır.

2. İlmî vasıtalar: Yazma, dergiler, gazeteler, kitaplar makaleler; Televizyon, radyo, telefon, sinema gibi kişinin elde edebileceği, öğrenebileceği, onu meydana getirme ve geliştirmede uzman olabileceği vasıtalarlardır.

3. Amelî vasıtalar: Bu teorik vasıtaların zıddıdır. Camiler bina etmek, davet kurumları inşa etmek, salonlar ve çadırlar kurmak, Allah yolunda cihad etmek, dernekler ve vakıflar kurmak, medreseler, okullar, üniversiteler, hastaneler, klinikler, spor salonları açmak, konferanslar ve sohbetler yapmak gibi.⁶⁹⁹

⁶⁹⁵ Menhecü'd-Davti'l-Muâsrati fi Da'vi'l-Kitâbi ve's-Sünne'nin yazarı Adnân b. Muhammd, Âl-ı 'Arûr gibi (bk. a.g.e., 387).

⁶⁹⁶ el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da've*, 283.

⁶⁹⁷ el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da've*, 283, 301-308.

⁶⁹⁸ el-Feth 48/29.

⁶⁹⁹ el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da've*, 283-284.

Kimi İslâm âlimleri de sinema ve tiyatronun İslâm davetini yaymada etkili bir vasıta olmayacağı, aktör ve aktristlerin sahnelerdeki yapmacık ve zoraki rol ve durumları ile İslâm davasına hiçbir fayda sağlayamayacağı görüşünü savunmaktadırlar.⁷⁰⁰ Ancak günümüzde görsel şovların etkisini kimse inkâr edemez. Çünkü görsel şovlar her ne kadar yapmacık da olsa konuları, olayları anlatan aktör canlı örnek olarak insanların karşısına çıkmaktadırlar ve bu daha etkili olmaktadır.

İslâm davetin vasıtaları sınılı değildir; durum, zaman ve mekâna göre gelişir, yenilenir ve bunun sonucunda davetin vasıtalarında çeşitlilik meydana gelir. Fakat "hitabet" gibi bazı vasıtaların her zaman ve her dönemde gelişerek varlığını sürdürüp önemini korumuştur. Hitabetin önemi Kur'ân-ı Kerim'de temas edilmiştir.⁷⁰¹ Hadislerde de konuşmanın muhtevasıyla ilgili dikkat çekici mesajlar verilmiştir; hayır için konuşmalara tavsiye edilirken; Allah'ın hoşuna gitmeyen ve faydalı olamayan konuşmalardan sakındırılmıştır.⁷⁰² Zira insanoğlunun söylediği her şey kayıt altına alınacaktır.⁷⁰³ Biz de bu öneme binaen "hitabet" üzerinde kısaca durmak istiyoruz:

7.2. Davette Hitabetin Önemi

"Hitabet", davet vasıtalarının asıldır;⁷⁰⁴ çünkü Kur'ân-ı Kerim'de Allah'a davet, O'nun en güzel sözü olarak nitelendirilmiştir.⁷⁰⁵ Kendisine Allah'ın kelamı olan Kur'ân-ı Kerim'in⁷⁰⁶ insanlara ulaştırılmasının görevi verilen Hz. Peygamber'in davet ve tebliği de hitabetle olmuştur. Dolayısıyla hitabet İslâm davetinde en etkili silah ve hakkı insanlara ulaştırmak için gerçek bir vasıta. Elbette hitabette riayet edilmesi gereken bir takım kurallar vardır. Bu kuraların bazıları *hitabetin muhtevasıyla* bazıları ise *davetçinin hitabet tarzı ve üslûbuyla* alâkalıdır.

⁷⁰⁰ Bu konuyla ilgili görüşler için bk. Âl-i 'Arûr, *Menhecü'd-Daveti'l-Muâsıra*, 473-477; *el-Beyânûnî, el-Medhal ilâ İlmi'd-Da'Ve*, 324-331.

⁷⁰¹ Kur'ân-ı Kerim'de sadece "قُلْ" lafzı, 332 defa zikredilmiştir (M. Fuad Abdulkaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres*, 571-575). Bu kelime Mekkî sûrelerde daha fazla geçmektedir. "قُلْ" kelimesiyle hitap etmek, Allah ile kul arasındaki yakınlığı gösterir (Ehad Farâmerz Karamülkî, "Tecelli Huda-yi Guftüğü der Kârburdi Kur'ânî "Kul/قُلْ", *Dü Fasılânâme-yi İlmi-Pjuhişi Pjuhišnâme-yi Tefsir ve Zebân-i Kur'ân*, HŞ. 1393/2015), 4/7). Kur'ân-ı Kerim'de "قُلْ" kelimesi türevleriyle beraber iki binden fazla geçmiştir (el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da'Ve*, 311). Kur'ân-ı Kerim'de "قُلْ" kelimesinin çok dile getirilmesi, diyalogun sorunları şözmede önemli olduğunu ve buna teşvik ettiğini gösterir. İslâm davetine karşı çıkmak da bir sorundur ve bu sorun olabildiğince hitabet vasıtasıyla çözümlenmelidir.

⁷⁰² Buhârî, "Rikâk", 23 (No. 6474-6478); Müslim, "İman", 47-48; Tirmizî, "Sifâtu'l-Kıyâme", 50 (No. 2500-2501).

⁷⁰³ "İnsan hiçbir söz söylemez ki onun yanında (yaptıklarını) gözetleyen (ve kaydeden) hazır bir melek bulunmasın." (Kâf 50/18).

⁷⁰⁴ Vezâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, *Mevsûatü'l-Fıkhiyyeti'l-Kuveytiyye*, (Kuvet: Dârü's-Selâsil, 1427/2006), 20/332-333.

⁷⁰⁵ Fussilet 41/33.

⁷⁰⁶ et-Tevbe 9/6.

7.2.1. Hitabetin Muhtevasıyla İlgili Başlıca Kurallar

7.2.1.1. Açık ve anlaşılır olmalı

İslâm davetinde yapılan konuşmalar açık ve anlaşılır olmalı,⁷⁰⁷ insanların anlayabilecek düzeyde olmalıdır. Hz. Ali, "insanlarla onların anlayabileceği seviyede konuşun, siz onların Allah'ı ve Resulü'nü tekzip etmesini mi seviyorsunuz" demiştir.⁷⁰⁸ Zira davetin hedefi, Allah'ın mesajlarını insanlara güzel bir şekilde iletmek ve İnsanları doğru yolu gösterip yönlendirmektir. Bu yüzden Allah Teâlâ, "*Allah'ın emirlerini) onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik. Artık Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Çünkü O, güç ve hikmet sahibidir*"⁷⁰⁹ buyurarak her kavme onların diliyle peygamberler gönderdiğini ve "*Peygamberlerin üzerine düşen ancak tebliğdir. Allah, sizin açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilir.*"⁷¹⁰ buyurarak onların görevlerini belirttiğini ortaya koymuştur.

Sözün açık ve anlaşılır olmasında dileyciler esastır, sözlerin açık olmasıyla beraber dinleyiciler için anlaşılır olmalıdır. Hz. Ayşe şöyle demiştir: "*Rasulü Allah'ın sözleri açık ve dinleyiciler için anlaşılır idi.*"⁷¹¹

7.2.1.2. Hitabet meşrû ve doğru olmalı

Kur'ân-ı Kerim'de doğru söz söylemeyi emredilmiştir: "*Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin.*"⁷¹² "...İnsanlara güzel söz söyleyin..."⁷¹³ "*Dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak «Bu helâldir, şu da haramdır» demeyin, çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş oluyorsunuz. Kuşkusuz Allah'a karşı yalan uyduranlar kurtuluşa eremezler.*"⁷¹⁴ Ayetlerde doğru ve güzel söz vurgulanmaktadır. Bunu İslâm daveti çerçevesinde bakacak olursak, doğru ve güzel söz, davette kullanılması dinen meşrû olandır. Yalan içerikli konuşmalar dinen meşrû değildir. İslâm davetçisinin hitabetinde yapmacık, uyduruk ve yalan bilgi ve beyanlar yer almamalıdır.

7.2.2. Davetçinin Hitabetiyle İlgili Başlıca Kurallar

⁷⁰⁷ el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ İlmi'd-Da've*, 314.

⁷⁰⁸ Buhârî, "İlim", 49.

⁷⁰⁹ İbrâhîm 14/4.

⁷¹⁰ el-Mâide 5/99.

⁷¹¹ Ebû Dâvûd, "Edeb", 21 (No. 4839).

⁷¹² el-Ahzâb 33/79.

⁷¹³ el-Bakara 2/83.

⁷¹⁴ en-Nahl 16/116; el-A'râf 7/33.

7.2.2.1. Davetçi anlaşılır ve yumuşak konuşmalı

Davetçi, hızlı ve kaba konuşmaktan kaçınmalı ve gerektiğinde konuyu tekrar tekrar anlatmalıdır. Hz. Peygamber'in hitabeti, açık ve anlaşılır olduğu için onu her muhatebin anladığı⁷¹⁵ ve bir söz söylerken, daha iyi anlaşılması için onu üç defa tekrarladığı nakledilmiştir.⁷¹⁶ Kur'ân-ı Kerim de yumuşak ve güzel konuşmaya tavsiye etmiştir. Uhud savaşında Hz. Peygamber'in yumuşak tutumunun tesirini özel olarak vurgulamıştır.⁷¹⁷ Bir diğer hadiste yumuşaklığın bulunulması gerekli olduğu bir şeye zinet katacağı ifade edilmiştir.⁷¹⁸ Ancak yumuşak davranmaktan maksat; yağcılık, gösteriş ve münafıklık yapmak değil, öğütlerin ve emr-i bil-marufun, kalbi ve gönülleri feth edecek bir ülupla ulaştırılmasıdır.⁷¹⁹

Davetçi yumuşak konuşmanın yanında insanlara sözleriyle iltifat etmeli, muhatabın gönlünü kazanabilecek bir üslûp benimsemelidir. Hz. İbrahim, babasını davet ederken, babası aynı inanca sahip olmadığı halde yine ona "babacığım" diye saygı ve iltifat içeren bir üslûpla hitap etmiştir.⁷²⁰ Hz. Peygamber Kelboğullarının kollarından olan Abdullah oğullarına misafir olduğunda, onları Allah'a davet ederken, "ey Abdullah oğulları" Allah Teâlâ atanızın ismini ne kadar güzel kılmıştır" der.⁷²¹ Burada Hz. Peygamber onların atalarının ismini güzel demesi, aslında onları nazikçe İslâm'a davet etmektir. Yani güzelce daveti icabet ediniz, Allah'a ve Resulüne iman ediniz demek istemiştir.

7.2.2.2. Davetçi durum ve şartlara göre konuşmalı

İslâm davetçisi, konuşmasını, zaman, mekân ve durumlarının düzenine göre düzenlemesi ve muhatabının durumlarını tespit etmesi gerekir. Çünkü bu, onun konuşmasının kabul olmasını ve delillerine verimli bir etki yaratacağını sağlar. Muhatabın durumlarına ve makamlarına göre konuşmak, hikmetendir. Bunun aksi ise zulümdür. Kim hikmeti ehline vermezse zulüm etmiştir. Kim hikmet ehlini tahrir ederse, onlara zulüm etmiştir.⁷²² Konuşmanın duruma uygun olması, belîğ ve fasîh olarak nitelendirilir. Konuşmadaki belâgat, kelamın duruma uygun olması ve

⁷¹⁵ Ebû Dâvûd, "Edeb", 21 (No. 4839).

⁷¹⁶ "(Buhârî, "İlim", 30 (No. 94,95). "ان النبي كان اذا تكلم بكلمة اعادها ثلاثا حتى تفهم عنه..."

⁷¹⁷ el-Bakara 2/83; Âl-i İmrân 3/159; en-Nisâ 4/148; Tâhâ 20/44.

⁷¹⁸ Müslim, "Birr", 2594; ayrıca bk. "Birr", 2592-2593).

⁷¹⁹ Yeken, Fethi, *Müşkilâtü'd-Da' ve ve'd-Dâ'iyeye*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1417/1996),120.

⁷²⁰ Meryem 19/42-45.

⁷²¹ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1/424.

⁷²² Âdil, *Mücâdeletü Ehli'l-Kitâb*, 458-459.

kelamdeki fasahat, kelamın muğlâk olmaması olarak tanımlanmaktadır.⁷²³ Duruma mutabık olamk, konuşmacının durum ve makamlara göre kendisine ihtiyaç duyduğu şeydir.⁷²⁴ Hz. Peygamber'in muhatplarına nasıl davrandığı davet mektuplarında görülmektedir. Krallara gönderdiği mektuplarda onların makamlarına göre konuşmuş ve onlara "kral" diye hitap etmiştir.⁷²⁵ Hz. Peygamber'in insanların makamlarına saygı göstermeyi emrettiğini hadislerde de görmekteyiz.⁷²⁶ İbn Hacer'e göre Hz. Peygamber'in krallara, kral diye hitap etmesinin sebebi, onların gönüllerini almak veya onların daha fazla fitneye başvurmamalarını sağlamak içindi.⁷²⁷

7.2.2.3. Davetçi yapmacık konuşmalardan kaçınmalı

Allah Teâlâ bazı insanlara güzel bir hitabet sanatı ve konuşma tarzı ihsan eder, ama davetçi, fasih ve güzel konuşma adına yapmacık ve tekellüfe başvurmamalı ve Allah'ın kendisine lütfettiği konuşma kabiliyetine göre hareket etmelidir.⁷²⁸ Abdullah b. Mes'ud'un rivayetine göre Hz. Peygamber üç defa şöyle buyurmuştur: "*Aşırı gidenler helak olmuştur.*"⁷²⁹ Hadiste geçen "الْمُتَنَطِعُونَ" (el-mütenti'ûn) kelimesi (التَّنَطُّع) kelimesinden türemiştir. Bu kelime; "bir şeyde derinleşmek ve aşırılığa gitmek, onu zorlaştırmak manalarına gelir."⁷³⁰ "الْمُتَنَطِعُونَ" konuşmalarında ve fiillerinde derinleşen, aşırılığa giden ve sınırları aşan kimselerdir.⁷³¹ Konuşurken harfleri tam olarak çıkarabilmek için ağız sağa-sola bükme ve yapılması mubah olan şeyleri terk etmek gibi. Hadiste "helak oldu" manasına gelen "هَلَاكَ" (heleke) kelimesinin üç defa tekrar edilmesi, olayın ehemmiyetine işaret etmektedir.

Ayrıca Hz. Peygamber, sığırın otu ağzında evirip çevirdiği gibi sözü ağzında evirip çevirerek kendisini güzel konuşmayı zorlayan erkeğin Allah'ın buğzuna maruz kalacağını belirtmiştir.⁷³² Bir başka hadisinde "...gerçek dışı ve yapmacık olarak çok

⁷²³ Sa'düddîn et-Teftazânî, *Muhtasarü'l-Meânî*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr,1411/1991), 11, 15.

⁷²⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 13/219-220.

⁷²⁵ Muhammed Abdulhayy el-Fâsî el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-İdâriyye (Nizâmu'l-Hükümeti'n-Nebeviyye)*, thk. Abdullah el-Halidî (Beyrut: Şeriketü Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, ts.), 1/162.

⁷²⁶ Ebû Dâvûd, "Edeb", 23 (No. 4842).

⁷²⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 10/ 727.

⁷²⁸ el-Beyânünî, *el-Medhal ilâ ilmi'd-Da've*, 314.

⁷²⁹ Müslim, "İlm", 2670; Ebû Dâvûd, "Sünnet" 5 (No. 4608).

⁷³⁰ Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, 639; Zebidî, *Tâcü'l-Arûs*, 11(21)/139-141.

⁷³¹ " المتعمقون الغالون المجاوزون الحدود في اقوالهم وافعالهم " (en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahih Müslim b. el-Haccâc*, 16/220).

⁷³² Tirmizî, "Edeb", 72 (No. 2853); Ebû Dâvûd, "Edeb", 95 (No. 5005).

konuşanlar, uzun uzun dikkatsizce laf edenler, kibirli olanlar en sevmediğim ve kıyamet günü bana en uzak olan kimselerdir..."⁷³³ buyurmuştur.

7.2.2.4. Davetçinin sözleri davranışlarına uymalı

Davetçi insanlar için örnektir. Güzel örnek önemli davet metotlarındanıdır.⁷³⁴ Dolayısıyla davetçinin insanlara ilettikleri mesajları ile davranışları bir uyum içerisinde olmalıdır.⁷³⁵ Kur'ân-ı Kerim'de bir müminin söyledikleriyle kendisi amel etmezse büyük bir azaba maruz kalacağını belirtilmiştir: "*Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazap gerektiren bir iştir.*"⁷³⁶ Bir hadiste geçtiğine göre insanları bir münkerden nehyedip kendisi onu yapan ve bir şeyin yapılmasını emredip kendisi onu yapmayan kişi, kıyamet gününde cehenneme atılacaktır.⁷³⁷ Hz. Şuayb kavmini davet ederken şöyle demiştir: "*...Size yasakladığımı kendim yapmak niyetinde değilim. Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum...*"⁷³⁸ Ayrıca davetçinin sözleri davranışlarıyla uyuşmaması, daveti kabulünü ve davetçinin şöhretini olumsuz etkiler.⁷³⁹ Dolayısıyla İslâm davetçisi konuşmalarında başka ve davranışlarında başka olmamalıdır.⁷⁴⁰ Mevlana'nın meşhur sözüyle davetçi "olduğu gibi görünmeli ve görüldüğü gibi olmalıdır."

7.2.2.5. Davetçi, davetini gölgeye düşürecek hususlardan uzak durmalı

Davetçi; nifak, yağcılık, hakkı gizlemek, batılı övmek ya da ona rıza göstermek gibi olumsuz hususlardan kaçınmalıdır. Davetçinin iltifat gösterme amacı, insanları hakkı kabul etme konusunda teşvik etmesi ve daveti kabul edenlerin yardımlarıyla diğer insanları da İslâm'a çekmesidir. Davetçinin iltifatları, insanların hastalıklarını gizlemek için değildir. Çünkü o bir doktor mesabesinde ve hiçbir doktor hastalığı ve hastalığın sebebini hastadan saklamaz. En büyük davetçiler peygamberlerdir ve onlar hiçbir zaman iltifatlarını kavimlerine esirgememişler. Fakat iltifat gösterirken de onların hatalarını gizlemeden davet etmeye çalışmışlar.⁷⁴¹

⁷³³ Tirmizî, "Birr", 71 (No.2018).

⁷³⁴ Vezâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, *Mevsûatü'l-Fıkhîyyeti'l-Kuveytiyye*, 20/333.

⁷³⁵ el-Beyânûnî, *el-Medhal ilâ ilmi'd-Da've*, 313.

⁷³⁶ es-Saf 61/2-3; krş. el-Bakara 2/44.

⁷³⁷ Buhârî, "Fiten", 17 (7098).

⁷³⁸ Hûd 11/88.

⁷³⁹ Savâb, *ed-Davetü'l-Ferdiyye*, 39.

⁷⁴⁰ Bu konuda detaylı bilgi için bk. İsmail Ali Muhammed, *el-Kudvetü ve Eserühâ fi'd-Daveti ilellâh Teâlâ*, 11-25.

⁷⁴¹ Bk. Zeydân, *Usûlü'd-Da've*, 467-469.

Peygamberlerin bu fedakârlıkları Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde geçmektedir. Örneğin Hz. Hûd kavmine davet ederken onların bütün hatalarını gizlemeden açıkça yüzlerine söylemiştir: "*Ey kavmim! Rabbinizden bağış dileyin; sonra da O'na tevbe edin ki, üzerinize göğü (yağmuru) bol bol göndersin ve kuvvetinize kuvvet katsan. Günah işleyerek (Allah'tan) yüz çevirmeyin.*"⁷⁴² Şu'arâ sûresinin 15. ayetten 191. ayetine kadar detaylıca bazı peygamberlerin davetlerini ve onların, kavimlerinin hatalarını dile getirdiklerini beyan etmiştir. Tabi kavimlerinin hatalarını dile getirip onları doğru yola davet ederken büyük işkencelere ve zulümlere de maruz kalmışlardır.

7.2.2.6. Davetçi sorulara içtenlikle cevap vermeli

İslâm davetçisi, muhataplarından gelen sorulara içtenlikle ve soğukkanlılıkla cevap vermesi gerekir. Hz. Peygamber'in, kendisine Yahudiler tarafından "ruh" gibi konular bile sorulduğunda çok rahat cevap verdiğini ve Allah tarafından gönderilen bilgileri en iyi şekilde onlara söylediklerini görmekteyiz.⁷⁴³ Abdullah b. Selam'ın İslâm'ı kabul etmesine, Hz. Peygamber'in onun sorularına verdiği güzel cevapları büyük rol oynamaktadır.⁷⁴⁴ İbn Selam'ın olayında İslâm'ın bir davetçisi olarak Hz. Peygamber'in kendisine yöneltilen sorulara karşı yaklaşımı ve içtenlikle cevap vermesi İslâm davetçilerine önemli mesajlar vermektedir. Dolayısıyla davetçiler de Hz. Peygamber'in bu yaklaşımını benimseyip kendilerine yöneltilen her türlü sorulara sakin ve olabildiğince mukni cevaplar vermeleri davetinin başarısı için önemlidir.⁷⁴⁵

⁷⁴² Hûd 11/52.

⁷⁴³ el-İsrâ 17/85; Buhârî, "İlim", 47 (No. 125), "Tefsir", 17/13 (No. 4721), "Tevhîd", 28 (No. 7456), 29 (No. 7462); Müslim, "Sifâtü'l-Münâfikîn", 2794; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 4/7; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 5/124; Nîsâbü'rî, *Garâibü'l-Kur'ân*, 5/135; Hâzin, *Tefsîrü'l-Hâzin* 4/180-181; Kadî Muhammed Senâullah el-Ösmanî el-Hanefî el-Mazharî, *Tefsîru'l-Mazharî*, thk. Ahmed İzzü İnâye (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâs'l-Arabî, 1425/2004), 5/330.

⁷⁴⁴ Abdullah b. Selam ile Hz. Peygamber arasında gerçekleşen diyalog şöyle nakledilmiştir: Abdullah b. Selam bir arazide çalışırken Hz. Peygamber'in Medine'ye geldiğini duyar, hemen Hz. Peygamber'in yanına gelir ve ona, ancak peygamberlerin bilebileceği üç şeyi soracağını der ve sormaya başlar; *kiyametnin ilk alametleri nelerdir? Cennet ehlinin ilk yemeği nedir? Bir çocuğun anası veya babasına çekmesine ne sebep olur?* Hz. Peygamber, daha önce bunların hakkında Cibril bana haber vermişti deyince İbn Selam "o, Yahudilerin düşmanıdır" der. Sonra Hz. Peygamber ona "*De ki: "Her kim Cebrail'e düşman ise, bilsin ki o, Allah'ın izni ile Kur'ân'ı; önceki kitapları doğrulayıcı, mü'minler için de bir hidayet rehberi ve müjde verici olarak senin kalbine indirmiştir."* ayetini (el-Bakara 2/97) okur ve sorularına şöyle cevap verir: *kiyametnin ilk alameti; insanları doğudan batıya koşturan bir ateştir. Cennet ehlinin yiyecekleri ilk yemek, balığın karaciğeridir. Erkeğin menisi bayanın mensine galip geldiğinde erkek doğar, bayanın menisi galip geldiğinde kız çocuğu doğar. İbn Selam bunları duyunca hemen şehâdet kelimesini okuyarak Müslüman olur (İbn Hanbel, *el-Müsned*, 19/113-114 (No. 12057), 20/287 (No.12970), 21/349 (No.13868); Buhârî, "Tefsir", 2/6 (No. 4480).*

⁷⁴⁵ Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitâbın kendisine yönelttikleri sorulara verdiği cevapları ve yaklaşımı ikinci bölümde daha detaylı ele alınmıştır.

7.3. Çağdaş İslâm Davetinde Vasıtalar

Çağdaş İslâm davetinde, davet görevinin yerine getirilebilmesi için pek çok vasıta ve imkânlar mevcuttur. İslâm davetçilerinin azamice bu imkânlardan ve çağdaş vasıtlardan istifade etmeleri gerekir. "Günümüz tekniğinin geliştirdiği imkân ve vasıtalarla hakka ve hayra hizmette Müslümanların istifade etmesi, başkalarının istifadesinden daha önce gelir. Bu şekilde günün getirdiği üslûpları İslâm davetçisi, hayra yöneltecektir."⁷⁴⁶ Dolayısıyla günümüzdeki şartlar, vasıtaların gelişmesinin yakından takip edilmesini ve bütün gelişmiş teknolojiden mümkün olduğu müddetçe istifade edilmesini gerektirir.⁷⁴⁷

Davetçi zaman, mekân ve muhatabın durumuna göre hangi meşrû veya mubah vasıtayı uygun ve etkili bulursa, ondan istifade etmelidir. Hatta muhtelif vasıtaları kullanabilir.⁷⁴⁸ Tabi davetçi, muhtelif davet vasıtası seçerken hataya düşmemek için "maslahatı" hep göz önünde bulundurmalıdır. Örneğin, muhatabın duruma uygun davet vasıtaları seçmek ya da bir vasıtayı diğer vasıtaya tercih etmek bir maslahattır.

Davetin başarılı olabilmesi ve davet vasıtaları daha verimli bir şekilde kullanılabilmesi için hem maddî ve ilmi imkânlara, hem de güçlü bir medyaya ihtiyaç vardır. Maddî gücün etkisi gözardı edilemez. Davetçilerin kendisi ve ailesinin ihtiyaçlarını giderebilecek kadar maaş temin etmek, dünyanın değişik yerlerinde davet merkezleri inşa etmek ve o merkezlerde gerekli davet malzemeleri buldurmak, tamamen maddî imkânlara bağlıdır. Keza ilmi imkânlar İslâm davetinde temel ihtiyaçlardandır. İyi davetçiler yetiştirebilmek için davet okulları, enstitüleri, fakülteleri ve araştırma merkezlerin açtırılması ve davet merkezli konferansların düzenlenmesi gerekir. Tabi davetçi yetiştirirken sadece İslâmî ilimler değil, aynı zamanda çağdaş ilimleri de öğretilmeli ve bilimsel dersleri verilmelidir. Çünkü davet yolundaki pek çok bilimsel engel, çağdaş ilimler ve bilimsel birikimlerle kaldırılabilir.⁷⁴⁹

Günümüzde medyanın gücü de ortadadır. Bugün İslâm dünyasında, İslâm ahlakına aykırı pek çok davranış ve düşüncenin yayılması ve Müslümanlar tarafından benimsenmesi, çoğunlukla medya aracılığıyla gerçekleşmiş ve gerçekleşmeye devam etmektedir. Medya İslâm daveti açısından bakılırsa en iyi davet vasıtasıdır. İslâm

⁷⁴⁶ Önkâl, *Resûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 73.

⁷⁴⁷ Âl-i 'Arûr, *Menhecü'd-Daveti'l-Muâsıra*, 403.

⁷⁴⁸ Âl-i 'Arûr, *Menhecü'd-Daveti'l-Muâsıra*, 402.

⁷⁴⁹ Bk. Benî Âmir, Muhammed Emîn Hasan, "Meşâkilü'd-Daveti ve'd-Du'ât", *Dirâsâtü Ulûmi's-Şeri'ati ve'l-Kânûn Dergisi*, 35/1, (el-Câmiatü'l-Ürdüniyye, 2008), 87.

davetinin arkasında ciddi bir medya gücü olduğunda daha fazla etkili olacaktır. Dolayısıyla İslâm davetinin yayılmasını destekleyen kurumların ve onu gönülden yayılmasını isteyen kimselerin güçlü bir medya oluşturmaları gerekir. Üstelik gözden kaçan bir sorun daha vardır; o da Latin Amerika gibi İslâmî faaliyetler çok az olduğu ve oradaki insanların İslâm dininden habersiz kaldıkları yerlerde, ancak medya vasıtasıyla davet sorumluluklar yerine getirilebilir. Yaklaşık bir buçuk milyar Müslümanın yaşadığı bir dünyada, böyle uzak yerlerde bulunan insanların, İslâm davetinden mahrum ve habersiz kalmaları tamamen sorumsuzluk mahiyetindedir. Kanaatimce eğer böyle uzak yerlere bir şekilde İslâm daveti ulaştırılmıyorsa, o zaman Müslümanlar Allah katında sorumludur.

Dolayısıyla Müslümanların böyle büyük bir sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için ciddi bir davet medyası kurmaları ve aktifleştirmeleri gerekir ki bunların başında Televizyon, radyo, gazete, dergi, kitaplar, kütüphaneler, hayır kuruluşlar, matbaalar, enternet yoluyla online faaliyetler vb. gelmektedir.⁷⁵⁰

7.4. Vasıtalarda Riayet Edilmesi Gereken Başlıca Kurallar

Davet konusu hassas bir konu olduğu için gerek metot ve vasıtalarında gerek davetçinin kendi davranış ve sözlerinde riayet edilmesi gereken bazı kurallar ve sınırlamalar vardır ve bunlar davetin başarısı için ciddi rol oynamaktadırlar. O kural ve sınırlamalardan bazıları şöyledir:

7.4.1. Davet Vasıtalarının Meşrû Olmalı

Şâri‘ tarafından meşrûiyeti açıklanmış, vacip veya mustehap olarak kullanılmasına izin verilmişse, ya da mubah ve kullanılması caiz olduğu açıklanmışsa, o meşrû vasıta. Konuşma, hitabet, eğitim, yazmak, cihad vb. maddî- manveî vasıtalar gibi.⁷⁵¹ Hangi vasıta Şâri‘ tarafından haram veya mekruh kılınmışsa, onun kullanılması -istisnâî durumlar hariç- caiz değildir ve davetçinin de sakınması gerekir. Yalan, kibir, yemin, kıskançlık, sözde durmamak vb. şeyler Allah ve Resülü tarafından yasaklanmıştır. Dolayısıyla davet için de kullanılması caiz değildir.

7.4.2. Vasıtaların Gayrı Müslimlerin Şi'ârlarından Olmamalı

İslâm davetinde kullanılan vasıta, kâfirlerin şi'ârından olmamalıdır. Örneğin camiler kilisler gibi yapılmamalıdır.⁷⁵² Hz. Peygamber Müslümanları kâfirlere

⁷⁵⁰ Bk. Benî Amir, "Meşâkil-u'd-Davet-i ve'd-Du'ât", 87.

⁷⁵¹ Geniş bilgi ve örneklerin açıklanması için bk. el-Beyânûnî, *el-Medhal ila İlmi'd-Da've*, 286-289.

⁷⁵² Âl-i 'Ârûr, *Menhecü'd-Daveti'l-Muâsıra*, 392-393.

benzemesinden menetmiş ve başka bir kavme benzemeye çalışan kişinin onlardan olacağını belirtmiştir.⁷⁵³ Müşriklere muhalefet olsun diye bıyıkların kısaltılmasını ve sakalların bırakılmasını emretmiştir.⁷⁵⁴ "Yahudiler ve Hıristiyanlar boyalamazlar, onları muhalefet ediniz."⁷⁵⁵ buyurarak Ehl-i Kitabın şî'arlarına muhalefet edilmesini istemiştir.

Hız. Peygamber de gayr-u-müslimlerin şîârı olan ve onlara benzediğinden dolayı Medine gelişinde ezan için onların kullandıkları aletleri kullanmayıp Hız. Bilal'dan ezan okumasını istemiştir.⁷⁵⁶ Dolayısıyla gayri müslimlerin şîâr niteliğini taşıyan vasıtaları davetçilerin kullanmaları caiz değildir.

7.4.3. Vasıta Gayeye Dönüştürülmemeli

Bir vasıtanın kullanılmasıyla ilgili bir nas varsa, kullanılmadığı takdirde bir maslahat elden giderse veya batıl bir şey meydana geliyorsa, bu vasıta kesin olarak kullanılmalıdır. Mesela cihad için hazırlanmak ve camiye elektrik çekmek gibi. Cidala ilgili açık nas vardır ve camiye elektrik çekmek bir maslahattır. Fakat davetçinin dikkat etmesi gereken husus, vasıtanın asıl konuma getirilmemesidir. Başka bir ifadeyle vasıta hedef yapılmamalıdır. Örneğin, camilerdeki minareler konusunda camileri gölgeye düşürebilecek abartıya gidilmemelidir.⁷⁵⁷ Bu durumda besit vasıtlar tercih edilmelidir. Çünkü vasıta için ciddi tekellüfe girmek, onun gayenin yerini almasına neden olabilir.⁷⁵⁸

7.4.4. Yasaklanan Vasıtaların İstisnâî Durumları

Bazı özel durumlarda yasaklanmış bazı vasıtalarının kullanılmasına ruhsat verilmiştir. Bilindiği üzere nehiyeler, ciddi bir maslahat söz konusu olduğunda sedd-i zerâî babından mubah olurlar.⁷⁵⁹ Burada özel durumlar ya ciddi bir zaruret veya önemli bir maslahattır.

Kur'ân-ı Kerim'de zaruret halinde yasaklanmış bazı yiyeceklerin yenilmesine ruhsat verildiği görülmektedir: "Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Şüphesiz,

⁷⁵³ Ebu Dâvûd, "Libâs", 5 (No. 4031).

⁷⁵⁴ Buhârî, "Libâs", 64 (No. 5892); Müslim, "İman", 259.

⁷⁵⁵ Buhârî, "Enbiyâ", 50 (No.3462), "Libâs", 67 (No.5899); Müslim, "Libâs", 2103.

⁷⁵⁶ Buhârî, "Ezân", 1(No. 604); Müslim, "Salat", 377).

⁷⁵⁷ Âl-i 'Arûr, *Menhecü'd-Daveti'l-Muâsıra*, 391.

⁷⁵⁸ Âl-i 'Arûr, *Menhecü'd-Daveti'l-Muâsıra*, 403.

⁷⁵⁹ İbn Teymiyye, *Mecmû'l-Fetâvâ*, 1/123.

Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."⁷⁶⁰ Görüldüğü üzere ayette, haram kılınan bazı şeyler, zaruretten dolayı zor durumda yenmesine müsaade edilmiştir. Bu çerçevede İslâm hukukunda şu iki kural önemle dile getirilmektedir: 1) *Zaruretler yasaklanan şeyleri mubah kılar*; 2) *Zaruretler kendi miktarınca takdir olunur.*⁷⁶¹

Aynı şekilde bir maslahatı gerçekleştirmek ve kötülükleri ortadan kaldırmak için yasaklanmış bazı özel vasıtaların bazı durumlarda kullanılmasına müsaade edilmiştir. Bunun en bariz örneği bazı durumlarda yalan söylemektir. Hz. Peygamber maslahat gereği yasak olan yalanı; kişinin karısını memnun etmede, savaşta, insanların arasını bulma⁷⁶² ve hayır söz taşımada⁷⁶³ bir sakınca görmemiştir.

---

⁷⁶⁰ el-Bakara 2/173.

⁷⁶¹ Muhammed Mustafa, Zuhaylî, *el-Kavâidü'l-Fıkhiyye ve Tetbikuhâ fî Mezâhibi'l-Erbaa*, (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1430/2009), 276.

⁷⁶² Tirmizî, "Birr", 26 (No.1939).

⁷⁶³ Müslim, "Birr", 2605.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA EHL-İ KİTAB'I İSLÂM'A DAVET METODU

Birinci bölümde ele alınan Kur'ân-ı Kerim'in tavsiye ettiği davet metodu geneldir ve davetin bütün muhataplarını kapsamaktadır. Ehl-i Kitap da bu kapsama girmektedir. Bu bölümde ele alacağımız davet metodu ise Kur'ân-ı Kerim'in Ehl-i Kitaba karşı uyguladığı ve sadece Ehl-i Kitaba mahsus olduğu metotlardır. Çünkü Ehl-i Kitap asıl itibariyle vahiy kaynaklı kitaplara ve ilâhî mesajlara sahiptirler. Allah'ı ve peygamberlik müessesesi gibi önemli itikâdî konuları da bilirler. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim birçok konuda olduğu gibi İslâm'a davet konusunda da onlara bir ayrıcalık tanımış, onların durumlarına uygun metotları tavsiye etmiştir. İslâm'ın doğruluğuna dair metotlar kullanırken aklî, mantıkî, Tevrat ve İncil'de birbirilerinden farklı olarak yer alan vahiy kaynaklı deliller getirmiştir. Bu delillerin Ehl-i Kitabın ikna olmasında çok etkili olduğu da görülmüştür. En bariz örneği, Ca'fer b. Ebu Talib'in Habeşistan kralının huzurunda Hz. İsa'nın gerçek kimliğini Kur'ân-ı Kerim'in anlattıkları şekilde dile getirip onu ikna etmesidir.⁷⁶⁴ Bu durumda davetçi Ehl-i Kitabı İslâm'a davet ettiğinde Kur'ân-ı Kerim'in belirlediği davet metotlarının yanında davetin konusunu ve içeriğini Ehl-i Kitaba göre belirlemelidir, Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in bu konudaki önemli mesajları ve yönlendirmelerini göz önünde bulundurmalıdır.

Kısacası Ehl-i Kitabı İslâm'a davetinde kullanılan metotlar, onların "ikna olmasında" ve "gönüllerinin kazanılmasında" etkili olan metotlardır. Bunları "güzel mücadele" ve "ayrıcalık tanıma" başlığında ele almak mümkündür.

1. Güzel Mücadele ve Örnekleri

Daha önce belirtildiği üzere Kur'ân-ı Kerim davet için belli metotları tavsiye etmektedir. Söz konusu metotlar ister Ehl-i Kitap olsun ister diğer gayri müslimler herkes için geçerlidir. Ancak Kur'ân-ı Kerim özel olarak Ehl-i Kitapla güzel şekilde mücadele etmeyi de tavsiye etmiştir: "*İçlerinden zulmedenler hariç, Kitap ehli ile ancak en güzel bir yolla mücadele edin ve (onlara) şöyle deyin: "Biz, bize indirilene*

⁷⁶⁴ Bk. Muhammed b. İshak b. Yesâr, *Sîretü İbn İshak, (el-Mübtede' ve'l-Meb'as ve'l-Meğâzi)*, thk. Muhammed Hamidullah (Konya: Hayra Hizmet Vakfı, 1401/1981), 195-196; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/337-338.

*de size indirilene de inandık. Bizim ilâhımız ve sizin ilâhınız birdir (aynı ilâhtır). Biz sadece ona teslim olmuş kimseleriz."*⁷⁶⁵

Ayetin Ehl-i Kitaba karşı güzel mücadele etme konusundaki ifadesi açıktır. Aslında müşrikler de dâhil herkese karşı takınılacak tavır, güzel bir şekilde onlarla tartışmaktır; çünkü davetle ilgili ayetlerden⁷⁶⁶ bu anlaşılmaktadır. Fakat Ehl-i Kitabın özel olarak dile getirilmesi, onların Müslümanlarla bir inanç yakınlığı olmasındandır. Bu kural her dönemde ve her yerde geçerlidir.⁷⁶⁷

Burada üzerinde durulması gereken birkaç husus daha vardır. Bunlardan biri, "*zulmedenler hariç*" kavlidir. Burada Ehl-i Kitabın "*zulmedenler*"inden kimler kastedildiğine dair tefsir kaynaklarında farklı yorumlar yapılmaktadır. Bunlar, Ehl-i Kitaptan cizye vermeyi reddedenleri ve Müslümanlarla savaşa kalkışanları,⁷⁶⁸ Hak'tan yüz çevirenleri, açık hüccetleri görmezden gelenleri, inâtlaşan ve büyüklük taslayanları,⁷⁶⁹ itidali aşanları,⁷⁷⁰ gibi yorumlardır. Ayrıca bununla İslâm dinine girmeyip kendi dinine ciddi bağlı olan Medine'deki Yahudilerin kastedildiği; bu ayetin cihad ayetiyle⁷⁷¹ neshedildiği şeklinde görüşler de mevcuttur.⁷⁷² Fakat Taberî'ye göre en doğru ve tercihe şayan görüş, "cizye vermeyi reddedip savaşa kalkışanlar" yönündeki görüştür. Bu ayet, cihad ayetiyle bir çelişki içinde değildir. Zira "*zulmedenlerden hariç*" kısmından cizye vermeyi reddeden ve İslâm'a karşı savaş açmaya kalkışan Ehl-i Kitap, kendilerine karşı cihad farz olan kesimlerin kategorisine girer. Taberî de bu ayetin mensuh olduğu görüşünü kabul etmemektedir.⁷⁷³

Peki, Ehl-i Kitabın zulmedenleriyle güzel mücadele yapılmıyorsa o zaman onlara karşı nasıl bir tutum sergilenmelidir? İbn Kesir'e göre Ehl-i Kitabın bu kesimlerine karşı münakaşadan vazgeçilir, onlarla, onları caydıracak ve zulümlerini engelleyecek şeylerle savaşılır. Nitekim Allah Teâlâ "*Andolsun, biz elçilerimizi açık mucizelerle gönderdik ve beraberlerinde kitabı ve mizanı (ölçüyü) indirdik ki, insanlar adaleti yerine getirsinler. Kendisinde müthiş bir güç ve insanlar için birçok*

⁷⁶⁵ el-Ankabût 29/46.

⁷⁶⁶ en-Nahl 16/125.

⁷⁶⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 4/103.

⁷⁶⁸ Bu, Mücâhid'den nakledilen görüştür (Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 20/46; İbn Kesîr, *Tefsir*, 6/283).

⁷⁶⁹ İbn Kesîr, *Tefsir*, 6/283.

⁷⁷⁰ Lecnetü'l-Kur'ân ve's-Sünne, *el-Müntehab fi Tefsiri'l-Kur'ân'il-Kerim*, (Doha: Dâru's-Sekafe, ts.), 2/598.

⁷⁷¹ et-Tevbe 9/29.

⁷⁷² Ayetle ilgili Katâde'nin görüşü ve diğer farklı yorumlar için bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/355; Begavî, *Meâlimü't-Tenzil*; 6/248; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 13(25)/75; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil*, 3/ 29; Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 5/156; el-Mazharî, *Tefsiru'l-Mazharî*, 7/216.

⁷⁷³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 20/48.

fadalar bulunan demiri yarattık (ki insanlar ondan yararlınsınlar)..."⁷⁷⁴ buyurmuştur.⁷⁷⁵ Onlarla en sert şekilde mücadele edilmeli gibi yorumlarda yapılmaktadır.⁷⁷⁶

Fakat İslâm adalet dinidir ve yapılan bir eyleme karşı daha fazla cezayı ve tepkiyi reva görmez. Dolayısıyla burada "ceza amelin cinsindedir" kaidesinin uygulanması daha uygundur. Nitekim kimi çağdaş müfessirlerin bu yaklaşımla yaptıkları yorumları yerindedir. *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*'nde şöyle denir: "Kitap ehli arasında da saldırgan ve kaba kimseler vardır. Siz ona ne kadar yumuşak davranırsanız davranın saldırganlığı devam ettirir. Aralarında "zulmedenlerle" bu tipler kastediliyor olmalarıdır. İşte bu şekilde saldırgan kişiye verilecek karşılık, kendisinin davranışı türünden olmalıdır."⁷⁷⁷ Ayetin bir davet ayeti olduğu düşünüldüğü ve meseleye davet penceresinden bakıldığı zaman bu yorumun daha isabetli olduğu görülecektir.

Bir diğer husus ayetin "*...Biz, bize indirilene de size indirilene de inandık...*" kısmıdır. Nakledilen rivayetlere göre Hz. Peygamber, inanç ve dinle ilgili Ehl-i Kitaptan gelen bilgilerin karşısında ashabın daha hassas davranarak böyle bir cevap vermesini tavsiye etmiştir. Ebu Hüreyre'den nakledilen rivayete göre; "*Ehl-i Kitap, Tevrat'ı İbrânice okur ve Müslümanlara Arapça olarak açıklarlardı. Rasulü Allah (a.s.), 'Ehl-i Kitabı ne doğrulayınız ne de yalanlayınız, biz, Allah'a, bize indirilene ve size indirilene iman ettik. Bizim ve sizin ilâhınız birdir. Biz O'na teslim olmuş kimseleriz deyiniz.*" buyurdu.⁷⁷⁸

Kur'ân-ı Kerim'in İslâm'a davetinde Ehl-i Kitaba karşı yaklaşımının diğer gayri müslimelere nispetle daha farklı olduğunu söylemiştik. Bu doğrultuda Kur'ân-ı Kerim, onların İslâm'ı kabul etmeleri için teşviklerde bulunmuş, onların onur ve şerefi, dünyada can ve mal güvenliği, âhirette Allah'ın rızası ve kurtuluşlarının Hz. Peygamber'e tabi olmalarına bağlı olduğu mesajını vermiştir.⁷⁷⁹ Mesela Kur'ân-ı Kerim, Ehl-i Kitabı "tevhid" gibi onların da bildikleri ve inandıkları konuya davet etmiştir. Bu, Kur'ân'ın tavsiye ettiği "hikmet" metodunun gereğidir. Çünkü onlar

⁷⁷⁴ el-Hadîd 57/25.

⁷⁷⁵ İbn Kesîr, *Tefsir*, 6/283.

⁷⁷⁶ Lecnetü'l-Kur'ân, *el-Müntehab fi Tefsiri'l-Kur'ân'il-Kerim*, 2/598.

⁷⁷⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 4/103.

⁷⁷⁸ Buhârî, "Tefsir", 11 (No.4485), "Tevhîd", 51 (No.7542); Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 20/49; İbn Kesîr, *Tefsir*, 6/284.

⁷⁷⁹ Muhammed Seyyid Tantâvî, *Benû İsrâil fi'l-Kur'ân-i ve's-Sünne*. (Kahire: ez-Zehrâ li'l-İlâmi'l-Arabî, 1407/1978), 106.

bilmedikleri ve inanmadıkları bir konuya davet edilseydiler, reddetmeleri için türlü türlü bahaneler bulma şansları olurdu ama Kur'ân-ı Kerim onlara bu fırsatı vermemiştir: "(Resûlüm!) *de ki: Ey Ehl-i Kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze (kelimeye) geliniz: Allah'tan başkasına tapmayalım. O'na hiçbir şeyi eş tutmayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâhlaştırmayalım. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, işte o zaman şahit olun ki biz Müslümanlarız! deyiniz.*" ⁷⁸⁰

Bu ayette davetin güzel üslûbu açıklanmaktadır. Çünkü burada Ehl-i Kitap kendi kutsal kitaplarından bildikleri tevhide davet edilmektedir. Hz. Peygamber de davetinde bu ayeti örnek alıp metot edinmiştir. Onun Bizans İmparatoru Heraklius'a gönderdiği mektup bunun en bariz örneğidir. ⁷⁸¹

Ehl-i Kitabın onların da inandıkları ortak bir kelimeye davet edilmesi, en insaflı bir davettir; çünkü bu, başta Hz. Peygamber olmak üzere hiçbir Müslüman onlara kendisiyle üstünlük sağlamaya çalıştığı bir davet değildir. Herkesin kabul ettiği ve herkesin onun önünde eşit olduğu, kimse kimseye üstünlük taslamayacağı, kimse kimseye kulluk etmeyeceği, insanların hiçbir şeyi ve peygamberler de dâhil hiç

⁷⁸⁰ Âl-i İmrân 3/64. Ayette geçen "Ehl-i Kitap" kavliyle ilgili farklı rivayetler nakledilmektedir. Kimi rivayetlere göre bundan "Medine Yahudileri" ve kimilerine göre "Necrân Hıristiyanları" kastedilmiştir. Taberî ise, Ehl-i Kitap isminin hem Yahudileri hem de Hıristiyanları kapsadığını, burada Allah Teâlâ'nın Yahudilerden ve Hıristiyanlardan sadece birisini tahsis etmediğini, dolayısıyla burada birinin öbürüne tercih edilmesinin doğru olmadığı ve burada her ikisinin kastedildiği kanaatindedir (Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 6/485). İbn Kesîr de bu hitabın Yahudi ve Hıristiyan olan Ehl-i Kitap ile onların durumunda olanlara yöneltildiğini ve genel bir hitap olduğunu söylemiştir. Ayrıca 'ayette geçen kelimenin (كلمة) burada olduğu gibi tam bir anlam ifade eden cümledir, Allah Teâlâ bunu "*Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim, O'na hiç bir şeyi eş koşmayalım*" kavliyle açıklamıştır, Kur'ân-ı Kerim'in belirttiği üzere (el-Enbiyâ 21/25; en-Nahl 16/36) bütün peygamberler da kavimlerini buna davet etmiştir' tarzında bir yorumda bulunmuştur (bk. İbn Kesîr, *Tefsir*, 2/55).

⁷⁸¹ Mektupta şöyle yazılmıştır: "Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah'ın peygamberi Muhammed'den Bizans İmparatoru Herakleios'a. Doğru yola uyanlara selam olsun. İslâm'ı kabul et kurtuluşa er, İslâm'ı kabul et Allah da sana mükâfâtını iki kat versin. Eğer kabul etmezsen halkın günahı da senin boynundadır. "(Resûlüm!) *de ki: Ey Ehl-i Kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze (kelimeye) geliniz: Allah'tan başkasına tapmayalım. O'na hiçbir şeyi eş tutmayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâhlaştırmayalım. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, işte o zaman şahit olun ki biz Müslümanlarız! deyiniz.*" (İbn Kesîr, *Tefsir*, 2/56; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 249). İbn Abbâs'ın rivayetine göre, Ebu Süfyan Müslüman olmadan önce Heraklius'un huzuruna girdiğinde, kral kendisine Hz. Peygamber'in nesebi, sıfatı, özellikleri ve davet ettiği hususlar hakkında sorular sorar. Ebu Süfyan da -o esnada müşrik iken- ona gerçekleri açıkça anlatır. Kral, zulmediyor mu? diye sorar. O de hayır, uzun zamandan beri onu tanımamış böyle bir şey yapmamıştır, diye cevap verir. Sonra kral kendisine Rasûlullah'ın gönderdiği mektup getirilir ve o da onu okur... (İbn Kesîr, *Tefsir*, 2/56). Kral Ebû Süfyan ve arkadaşlarından elde ettiği bilgilerin peygamberlik vasıflarına uygun olduğunu belirtmiş ve onun peygamber olduğuna kanaat getirmiş, fakat tebaasının Hıristiyanlığı terk etmeye karşı olduğunu belirterek İslâm'ı kabul etmemiştir. Fakat Hz. Peygamber'in elçisine iyi davranarak hediyelerle uğurlamıştır (Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 249).

kimseyi Allah ortak etmeyeceği tek bir kelimeye yani "tevhide" davettir. Böyle bir daveti ancak inatçı, bozguncu ve hakikatten yüz çevirenler reddeder.⁷⁸²

Bu arada günümüzde sıkça gündeme gelen ve ihtilaf konusu olan dinler arası diyalogun taraftarları, bu ayeti delillerinden biri olarak öne sürerler. Kimi çağdaş müfessirler de bu ayetin dinler arası diyalogu çağrıştırdığı kanaatindedir.⁷⁸³

İslâm dini diyalog ve münâzara dinidir. İslâm davetinin olduğu yerde, diyalog ve münâzara kesinlikle olacaktır ve olmalıdır. Kur'ân-ı Kerim de Ehl-i Kitapla mücadeleden bahsederken "güzel mücadeleye" vurgu yapmaktadır. Güzel mücadele ancak diyalog ve ilmî münâzarayla mümkün olur. Zira Kitap ehli kendilerini, hak dinlerin mensupları bilerek büyük bir iddia içerisindedir. Dolayısıyla İslâm davetçileri onları diyalogla, ilmi ve keskin delillerle ikna edebilirler. Ancak mevcut şartlarda diyalogun mutlak olarak (koşulsuz-şartsız) yapılması İslâm'ın yararına olduğu düşünülemez. Hz. Peygamber'in Necran'lı Hıristiyanlarla yaptığı diyalog ve tartışma, bugünkü dinlerarası diyalog gibi değildi. Gerek şartlar ve durumlar, gerekse Müslümanların konumu farklıydı. Günümüz Müslümanlarının güçsüzlüğü, korkaklığı, parçalanmışlığı, İslâm'a karşı ilgisizliği, kısacası genel durumu, o dönemde söz konusu değildi. En önemlisi ve en büyük fark da bütün Müslümanların canla başla kendilerini dinledikleri Hz. Peygamber'in bizzât mezkûr diyalogta bulunması ve onu yönetmesiydi. Ayrıca insanoğlu değişime açık bir varlık olduğu için, o dönemdeki Ehl-i Kitabın özellikle Hıristiyanların ilâhî dinlere karşı saygı ve samimiyetleri ile günümüzdeki Hıristiyanlarla aynı olduğu düşünülemez. Dolayısıyla o dönemde yapılan diyalog, bugünkü diyaloglarla kıyaslanamaz. Günümüzdeki dinlerarası diyaloga gelince, diyalogun yapılacağı yer, zaman, şartlar, katılacak kişiler, diyalogun hazırlayıcısı ve arkaplanı önemlidir. Diyalogun yapılıp-yapılmaması ve yapılacak diyalogun İslâm'ın yararına olup-olmaması bunlara göre belirlenmelidir. Zira - yukarıda değinildiği gibi- bir yandan Müslümanların mevcut durumu, diğer yandan İslâm karşıtlarının oyun ve hileleri, diyalog vesilesiyle (sözde Müslüman dinî örgütler tarafından İslâm adına yapılan terör olayları gibi) İslâm'ı gölgede bırakabilir.⁷⁸⁴

Kur'ân-ı Kerim'in Ehl-i Kitaba karşı bir diğer güzel mücadele örneği, Mâide sûresinin şu ayetinde görülmektedir: "*Ey ehl-i kitap! Resûlümüz size Kitaptan gizlemekte olduğunuz birçok şeyi açıklamak üzere geldi; birçok (kusurunuzu) da*

⁷⁸² Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 1(3)/204-205.

⁷⁸³ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 1/364.

⁷⁸⁴ Dinlerarası diyalog hakkında bk. Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 1/364-366.

*affediyor. Gerçekten size Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap geldi." "Rızasını arayanı Allah onunla kurtuluş yollarına götürür ve onları iradesiyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır, dosdoğru bir yola iletir."*⁷⁸⁵ Ayette geçen "...Kitaptan gizlemekte olduğunuz birçok şeyi" ibaresinden maksat, Yahudilerin, Tevrat'ta geçen ve onlar tarafından gizlenen Hz. Peygamber'in sıfatları, müjdeleri ve recim gibi meselelerdir. Hz. Peygamber'in görevlerinden birisi de bunları açığa çıkartmak ve böylece Ehl-i Kitap topluluğuna doğru yolu göstererek onları hidayete erdirmektir. Fakat söz konusu ayette dikkat çeken husus, gizli kalmış gerçekler ortaya çıkarılırken de Ehl-i Kitaba hitaben, aftan ve genel anlamda Allah'ın rahmetinden bahsedilmesidir. Bu da Ehl-i Kitapla güzel mücadelenin örneğidir.

İslâm davetinde Ehl-i Kitap ile münâzaralar varola gelmiştir ve olmaya devam edecektir. Bunlar, ya onların İslâm'a ve Hz. Peygamber'e yönelttikleri şüpheleri reddedip onları İslâm'a davet etmek için olur. Yahut Hz. Peygamber'in vasıflarının gizlenmesi, Hz. İsâ'nın ulûhiyeti, onun çarmıha gerilmesi, teslîs vb. gibi onların, dinlerini tahrif edip gerçek dışı iddialarını ortaya çıkarmak için olur. Dolayısıyla bulunduğumuz çağın durumu gereği İslâm daveti de Kur'ân-ı Kerim'in tavsiye ettiği üzere hikmetle, güzel öğütle ve güzel bir şekilde münâzara ile olmalıdır. Özellikle muhataplar Ehl-i Kitap olunca bu metotlara öncelik verilmelidir. Zira onlar vahiy menşeli bilgilere sahip bir dinin -her ne kadar tahrif edilmiş olsa da- mensuplarıdır.

Güzel mücadelenin başarılı olabilmesi için sağlam delillere ve örneklere ihtiyacı olduğu açıktır. Çünkü bunun amacı, İslâm karşıtı olan Ehl-i Kitabı ikna etmektir. Bu doğrultuda Kur'ân-ı Kerim'in Ehl-i Kitabı İslâm'ın hak bir din olduğu konusunda ikna edebilmesi için izlediği yol, kullandığı deliller ve gösterile örnekler dikkat çekmekte ve tavsiye ettiği güzel mücadelenin uygulanma şeklini ortaya koymaktadır. Bunları şu başlıklarla özetlemek mümkündür:

1.1. Peygamberlerin Davet Ettikleri Konuların Ortak Olması

Kur'ân-ı Kerim Ehl-i Kitabı İslâm'a davetinde onların da bilgi sahibi oldukları ve hatta inandıkları konuları vurgulamaktadır. Bunların en önemli olanı, kuşkusuz onların inandıkları peygamberler başta olmak üzere bütün peygamberlerin davet ettikleri temel konularının aynı olmasıdır. Peygamberlerin gönderilme amacına ve ellerindeki ilâhî mesajlara bakıldığı zaman bütün peygamberlerin, insanları aynı

---

⁷⁸⁵ el-Mâide 5/15-16.

konulara davet ettikleri görülür. Kur'ân-ı Kerim bunu açıkça dile getirip İslâm dininin esas ve gaye açısından diğer peygamberlerin davet ettikleri ilâhî dinleriyle aynı olduğunu birçok ayette belirtmektedir. "*Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin*" diye Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi Allah size de din kıldı. Fakat kendilerini çağırdığın bu (din), Allah'a ortak koşanlara ağır geldi. Allah dilediğini kendisine (peygamber) seçer ve kendisine yöneleni de doğru yola iletir."⁷⁸⁶

Bu ayet, sûrenin üçüncü ayetinin⁷⁸⁷ peygamberlerin vahiy aldıkları kaynağın, hedeflerinin ve uyguladıkları metodun bir olduğuna dair genel işarete detaylı bir açıklamadır. Şöyle ki; Allah Teâlâ, Müslümanlar için meşru kıldığı ve ön gördüğü şeylerin, genelde Hz. Nuh'a, Hz. İbrahim'e, Hz. Musa'ya ve Hz. İsa'ya tavsiye ettiği şeylerden farklı olmadığını vurgulamıştır.⁷⁸⁸ Yani semavî dinlerde davetin ana konusu aynıdır ve aralarında hiçbir farklılık söz konusu değildir. Geçmiş peygamberler nasilki insanları doğru yola ve tevhide davet etmişlerse, Hz. Muhammed de insanları aynı yola davet etmiştir.⁷⁸⁹ Nitekim Hz. Peygamber, "...Peygamberlerin, anneleri farklı dinleri aynı olan kardeşler olduğunu" söylemiştir.⁷⁹⁰ Bir diğer rivayette Hz. Peygamber, peygamberleri birbirlerinin tamamlayıcıları olarak vasıflandırmıştır.⁷⁹¹ Dolayısıyla bütün peygamberlerin getirmiş olduğu din, tek ve ortağı olmayan Allah'a ibadettir. Bu, Kur'ân-ı Kerim'in bir başka ayetinde, "*Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberlere, "Şüphesiz, benden başka hiçbir ilâh yoktur. Öyleyse bana ibadet edin" diye vahyetmişizdir.*"⁷⁹² şeklinde dile getirilmiştir.⁷⁹³

Yukarıda zikredilen Şûrâ sûresinin 13. ayetinde birkaç önemli husus dikkat çekmektedir. Bu hususlar şunlardır:

1. Dini dosdoğru tutmak ve ayrılığa düşmemek: Bütün peygamberlerin ilk sözü "tevhid"dir ve ilk faaliyetleri de "tevhid" etrafında insanların birleşmeleri sağlamaktır. Dolayısıyla İslâm dinini kabul edenler, onu tam olarak kabul etmeleri, bir

⁷⁸⁶ eş-Şûrâ 42/13.

⁷⁸⁷ "كَذَلِكَ يُرَجِي إِلَيْكَ وَالْأَلِيْنَ مِنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ اللَّهُ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ" (eş-Şûrâ 42/3).

⁷⁸⁸ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 7(25)/22.

⁷⁸⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 4/441.

⁷⁹⁰ Buhârî, "Enbiyâ", 48 (No.3443).

⁷⁹¹ "Ben ve diğer peygamberler, bir evi inşa eden ve onu bütün güzelliğini yerine getirdiği halde yapı taşının yerini boş bırakan birine benziyoruz. İnsanlar o evin etrafında dolaşıp beğenirler fakat o yapı taşının olmadığı görünce ustaya onu koyabilir misin diye sorarlar. İşte ben o evdeki eksik yapı taşım ve ben Peygamberlerin en sonuyum." (Buhârî, "Menâkıb", 18 (No.3534-3535); Müslim, "Fedâil", 2286.

⁷⁹² el-Enbiyâ 21/25

⁷⁹³ İbn Kesîr, *Tefsir*, 7/194.

kısmını benimseyip diğer bir kısmını reddederek ayrılığa düşmemeleri gerektiğini bilmelidirler. İbn Kesîr'in dediği gibi Allah Teâlâ bütün peygamberlere toplanmayı, birleştirmeyi tavsiye etmiş, onları parçalanmaktan ve ihtilâftan menetmiştir.⁷⁹⁴ "Dini ayakta tutmak; Allah'ı bir olarak kabul etmek, O'na, kitaplarına, peygamberlerine, âhirete inanmak, emirlerinde ve yasaklarında ve insanı Müslüman kılacak bütün hususlarda Allah'a itaat etmektir."⁷⁹⁵ Dini ayakta tutmak, bireysel hayatta dinin kurallarına bağlılığın ve itaatin ötesine geçip toplumsal hayatta da dinî kuralları hâkim kılmaktır. Bu da onun emir ve yasaklarını yerine getirmekle gerçekleşir.⁷⁹⁶ İşte bu, Hz. Nuh'dan son peygambere kadar gelen şariat sahibi bütün peygamberlere emir ve tavsiye olunan bir dindir. Peygamberlerin tamamı bunu uygulamak için gönderilmiş; her birisi dönemin din hurafeleri düzeltmek için doğru din ile gelmiş ve ayrılığı ortadan kaldırmak için tevhide davet etmişlerdir.⁷⁹⁷

2. Din vurgusu: Ayette dikkat çeken önemli bir husus da şariat değil, "din" vurgusunun yapılmasıdır. Bunun sebebi; Allah'ın buyurduğu üzere⁷⁹⁸ dinlerin esasının aynı olduğu ve şeriatin ise durum ve şartlara göre farklı olduğundandır.⁷⁹⁹ Ehl-i Kitabın davet edildiği İslâm dini, onların inandığı peygamberlerin getirdiklerinden farklı bir şey getirmemiştir. Dolayısıyla onlar şariat farklılığını behane edip İslâm davetini red etmemeliler.

Sonuç olarak bütün peygamberlerin tebliğ ettikleri ve insanları davet ettikleri konu, usûl açısından birbirilerinden farklı değildir, fakat ahkâm ve ayrıntılarda aralarında bazı farklılıklar vardır. Onları da Allah Teâlâ; zaman, mekân, durum ve şartlara göre her peygamberin ümmetine has olarak göndermiştir.⁸⁰⁰ Fakat bütün peygamberlerin tebliğ ettikleri din İslâm'dır ve Allah Teâlâ'nın buyurduğu üzere İslâm dini bütün semavî dinlerin genel adıdır.⁸⁰¹ Çünkü İslâm teslimiyettir. Tüm dinlerin esasında başlangıçta teslimiyet vardır. Ancak zamanla mensupları Allah'ın dışında başka ilâhlar uydurmuş ve böylece tam teslimiyet bozulmuştur.⁸⁰² Kur'ân-ı Kerim'de İslâm'ın bütün dinlerin ismi olduğu açıkça belirtilmiştir. "*Çünkü Rabbi ona*

⁷⁹⁴ İbn Kesîr, *Tefsir*, 7/195.

⁷⁹⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/400; Hâzin, *Tefsîrül-Hâzin*, 6/118.

⁷⁹⁶ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 4/441.

⁷⁹⁷ Elmalılı, *Hak dini Kur'ân Dili*, 6/4228.

⁷⁹⁸ "...Her birinize bir şeriat ve bir yol verdik..." (el-Mâide 5/48).

⁷⁹⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/400; Hâzin, *Tefsîrül-Hâzin*, 6/118.

⁸⁰⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 4/440.

⁸⁰¹ Âl-i İmrân 3/19.

⁸⁰² Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 1/329.

(İbrahim'e): 'Müslüman ol' demiş, o da: 'Âlemlerin Rabbine boyun eğdim', demişti."

803

3. **Şirk vurgusu:** Ayette peygamberlerin davet ettikleri ana konuların aynı olması dile getirilirken müşriklerden bahsedip tevhid vurgusu yapılması, kimi Ehl-i Kitap iddialarının aksine Üzeyir'in ve İsa'nın Allah'ın oğlu olmadıklarını, böyle bir inancın Hz. Musa ve Hz. İsa'nın getirdiklerin dinde asla söz konusu olmadığını altını çizmektedir, esasında şirk olmayan din mensuplarının İslâm davetine red etmemeleri gerektiğini vurgulamaktır. Çünkü müşriklerin İslâm davetine karşı çıkmalarının nedeni, onların vahiy kaynaklı mesajlara değil, atalarından kalma inançlarına bağlı olmalarıdır.⁸⁰⁴ İnanç, insanlar için değiştirilmesi en zor olan manevî bir değerdir. O dönemde müşriklerin kendilerine has inançları vardı. Kur'ân-ı Kerim'in beyan ettiği üzere müşrikler, o inançları terk edip İslâm dinine girmelerinin onlar için son derece güç olduğunu dile getirirlerdi: "*Hayır! "Sadece, biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izinde gidiyoruz." derler.*"⁸⁰⁵ "*Senden önce de hangi memlekete uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıkları: Babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerine uyarız, derlerdi.*"⁸⁰⁶

1.2. Kur'ân'ı Kerim'in Diğer Semavî Kitapları Tasdik Etmesi

Kur'ân-ı Kerim'de diğer semavî kitapları doğrulayan birçok ayet mevcuttur.⁸⁰⁷

Bu ayetler bir taraftan Ehl-i Kitabın kutsal kitaplarını doğrularken diğer taraftan bu doğrulamalar Hz. Peygamber'in hak olduğunu ispatlamaktadır. Mâide sûresinde şöyle buyurulmaktadır:

⁸⁰³ el-Bakara 2/130, 131-134.

⁸⁰⁴ Ayrıca müşrikler vahyin "iki şehrin (Mekke-Tâif) büyüklerinden birine" (Zuhuf 43/31) veya nüfuz sahibi ileri gelenlerden birine gelmesini bekliyorlardı. Hz. Peygamber'in Kureyş kabilesinden olduğu ve "emin" olarak bilindiği halde bir kabilenin veya bir aşiretin lideri olmaması, onlara göre otoriter bir kabile reyesi olmasına layık değildi. Dolayısıyla Hz. Muhammed'e vahyin gelmesi (Seyyid Kutub, *fî Zilâli'l-Kur'ân*, 7(25)/76) ve onun, kendilerinden Allah'ın birliğine davet edip şirki terketmelerini istemesi, onlara daha da ağır gelmişti. Bu sebeple başka birinin peygamber olmasını istiyorlardı. Hâlbuki Allah dilediğine peygamberlik verir; hak dinini reddetmek için bahaneler uyduranları değil, kendisine yönelenleri doğru yola kavuşturur (Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 4/440). Onları, 'nüfuz sahibi ileri gelen biri peygamber olmalı' düşüncesine iten diğer etken de peygamberlik görevinin anlamını tam kavrayamamaları ve yaşadıkları ortam ve çevrenin etkisinden kurtulamamalarıydı. İşte bu ortam ve çevrenin etkisi, onların peygamberlik görevini normal bir dünyevî görev gibi görmelerine sürüklemişti. Bilindiği üzere dünyevî görevlerde nüfuz sahibi olanların daha fazla etkili olacağı düşüncesi hâkimdir. Davet faaliyetleri neticesinde bu düşünceden kurtulanlar İslâm'a geçip felaha ermişlerdir.

⁸⁰⁵ ez-Zuhuf 43/22-23.

⁸⁰⁶ el-Bakara 2/120; krş. el-Bakara 2/170; Lokmân 31/21.

⁸⁰⁷ el-Bakara 2.41.89, 91, 97; Âl-i İmrân 3/3, 81; en-Nisâ 4/47; el-Mâid 5/46, 48; el-En'âm 6/92; Yunus 10/37; Yusuf 12/111; el-Fâtır 35/31; el-Ahkâf 46/12, 30; es-Saf 61/6.

"Sana da, daha önceki kitabı doğrulamak ve onu korumak üzere hak olarak Kitabı (Kur'ân'ı) gönderdik. Artık aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet; sana gelen gerçeği bırakıp da onların arzularına uyma. (Ey ümmetler!) Her birinize bir şeriat ve bir yol verdik. Allah dileseydi sizleri bir tek ümmet yapardı; fakat size verdiğinde (yol ve şeriatlerde) sizi denemek için (böyle yaptı). Öyleyse iyi işlerde birbirinizle yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Artık size, üzerinde ayrılığa düştüğünüz şeylerin (gerçek tarafını) O haber verecektir."⁸⁰⁸

Ayette Kur'ân-ı Kerim önceki semavî kitapları doğrulamakta ve bu doğrulama, onun hak bir kitap ve vahiy ürünü olduğunu göstermektedir. Kur'ân-ı Kerim bu özellikleriyle Hz. Muhammed'in en büyük doğrulayıcısı ve onun en büyük mucizesi anlamına gelir.

Diğer bir husus da ayette geçen "مُهَيِّمٌ" kelimesidir. Bu kelime farklı şekilde tefsir edilirken ibn Abbas'ın görüşü daha ağır basmaktadır. O bu kelimeyi "şâhid",⁸⁰⁹ "kendinden önce geçen kitapların hâkimi (bu kitaplarda geçen bilgilerin doğru olup olmadığını karar veren)",⁸¹⁰ "kendisine güvenilen" ve "emîn" olarak tefsir etmiştir. Yani Kur'ân-ı Kerim; kendisinden önce geçen bütün kitaplara emîndir.⁸¹¹ İbn Cüreyc; "Kur'ân, geçmiş kitaplar için emîndir. O kitaplarda geçenlerde Kur'ân'a uyanı hak ve aykırı düşeni ise bâtıldır" demiştir.⁸¹² Abdullah Dırâz ise kelimeyi "güvenilir muhafız" olarak açıklamıştır.⁸¹³

İbn Kesîr'e göre "مُهَيِّمٌ" kelimesiyle ilgili verilen anlamlar, mana açısından birbirine yakındır. Zira "مُهَيِّمٌ" kelimesi bunların tamamını ihtiva eder. Kur'ân-ı Kerim, kendinden önce gönderilen bütün kitapların "emîni", "şâhidi" ve "hâkimi"dir. Çünkü Allah Teâlâ bu son kitabından önce geçen diğer kitapların bütün iyiliklerini bunda toplayarak ve onlarda olmayan mükemmellikleri buna ilâve ederek bunu en kapsamlı, en yüce ve en muhkem bir kitap kılmıştır. Bunun için onu; kendinden önce geçen bütün kitapların şâhidi, emîni ve hâkimi kılmış, "doğrusu Kur'ân'ı biz indirdik. Onu koruyacak da biziz." buyurarak onun muhafazasını da kendisi üstlenmiştir.⁸¹⁴ "مُهَيِّمًا" kelimesi, ayette geçen "مُصَدِّقًا" kelimesine atıftır. Kelimenin, "الِيك" zahirinden

⁸⁰⁸ "وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا نَبَّيْنَا بِنَبِيِّهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ..." (el-Mâide 5/48).

⁸⁰⁹ Mücâhid, Katâde ve Süddî de bu görüştedir.

⁸¹⁰ İbn Kesîr, *Tefsir*, 3/128.

⁸¹¹ İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, Muhammed b. Kâ'b, Atiyye, Hasan, Katâde, Atâ el-Horasânî, Süddî ve İbn Zeyd'inde böyle dedikleri rivayet edilmiştir (Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 10/378-380).

⁸¹² İbn Kesîr, *Tefsir*, 3/128.

⁸¹³ Tantâvî, *Benû İsrâil fi'l-Kur'ân*, 97.

⁸¹⁴ İbn Kesîr, *Tefsir*, 3/128.

(Hz. Muhammed) hâl olduğu ve onun Kur'ân'ın muhafızı olduğu şeklinde yapılan tevil, Arap dili açısından kavranması uzak ve hatalıdır.⁸¹⁵

Kur'ân-ı Kerim önceki semavî kitapları doğrulamaktadır. Fakat bu doğrulamanın anlamı, o kitapların muhtevasının tamamını ve ilâhî dinlerin ruhuna aykırı olan konuları doğrulamak değildir. Zira Kur'ân-ı Kerim, söz konusu kitapların tahrife uğradıklarını açıkça belirtmiştir.⁸¹⁶ Kur'ân-ı Kerim, önceki kitaplarda özellikle Hz. Muhammed'in peygamberliği hakkında verilen haberlerin doğrulayıcısı,⁸¹⁷ onlar için emîn bir gözlemci ve şahit, kontrolcü ve hâkimdir. Bu kitap bir taraftan Allah'ın muhafazasında olduğu için tahriften korunurken diğer taraftan önceki kitapların amel edilmesi uygun görülen hükümleri kaybolma ve bozulmadan koruyacaktır. Şâhitliğiyle de gerçekleri tashih ederken tahrife uğramış hükümleri ortadan kaldıracak, bunun tasdikinden geçmeyen yahut buna aykırı olan diğer bütün kitaplar ve geçmiş şeraitlerin hükümleriyle amel etmek caiz olmayacaktır. Kutsal kitaplarda mutlak olan hükümler de bununla mukayyed olacaktır.⁸¹⁸

Dikkat edilecek husus şu ki, söz konusu ayetlerin çoğunda "bu doğrulama" Yahudi ve Hıristiyanların İslâm'a davet edilmeleri bağlamında bir gerekçe olarak zikredilmiştir. Buna göre söz konusu doğrulama, bu kitaplarla amel etmenin meşrû olarak geçerliliğinin bitmiş olduğunu gösterir. Aksi olsaydı onlara inananlar, ne diye Kur'ân-ı Kerim'e inanmaya ve İslâm'a girmeye davet ediliyorlar?⁸¹⁹ Ayrıca bu durumda dinlerini bırakıp İslâm'a geçmeleri için yapılan davet anlamsız kalırdı ve daveti reddediklerinde de Allah'ın lanet ve gazabına maruz kalmalarından söz edilmesi doğru olmazdı. Oysaki onlar İslâm'ı reddedikleri için dünyada Allah tarafından lanetlenmiş ve âhirette de O'nun azabına maruz bırakılacakları söylenmiştir.⁸²⁰

Bahse konu olan doğrulama İslâm dinine ve peygamberine inanmanın gerekçesi olarak gösterilmektedir. Böyle olduğuna göre bununla kastedilen de Ehl-i Kitabın ellerindeki kitaplarda Hz. Muhammed'in peygamberliğine dair gösteren hususları doğrulama şeklinde anlaşılmalıdır. Ayrıca inanç konularında Kur'ân-ı Kerim

⁸¹⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 10/ 381.

⁸¹⁶ el-Mâide 5/13-14, 41; el-Bakara 2.75.79; Al-ı İmrân 3/78; en-Nisâ 4/46; el-En'âm 6/91; el-A'râf 7/169.

⁸¹⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 2/546.

⁸¹⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3/1696.

⁸¹⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 1/75.

⁸²⁰ el-Bakara 2/89-90.

ile önceki kitapların tahrif edilmemiş hali arasında genel anlamda bir örtüşmenin, tam bir uyum ve doğrulamanın var olduğu kesindir.⁸²¹

Bu doğrulama Kur'ân-ı Kerim'in hak bir kitap olduğunu da ortaya koyar; Çünkü hak olduğu iddiasıyla ortaya çıkan bir kitabın, önceki kitaplar hakkında verdiği bilgiler onun hak olup-olmadığını gösterir ve bu, önceki kitapların mutehassıs mensupları tarafından kolayca tespit edilebilir. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim'in önceki kitapları doğrulaması ve onlarda yer alıp da gizlenmiş doğru bilgileri açığa çıkarması, kendisinin hak bir kitap olduğunu kanıtlar.⁸²²

Sonuç itibariyle semavî dinlerin hepsinin birbirilerini doğrulayan nitelikte olduğu Kur'ân-ı Kerim'den anlaşılmaktadır. Bu doğrulama; bir kısım hükümlerin kalması ve devam etmesiyle; diğer bir kısım hükümlerin geçmişte geçerli olduğunu doğruladığı halde geçerliliğin kaldırılmasıyla gerçekleşmiştir.⁸²³

Hz. Peygamber de önceki ilâhî kitapların doğrulayıcısı ve tamamlayıcısı olduğu belirtmiştir: "*Onlara, Allah katından ellerinde bulunan Kitabı (Tevrat'ı) doğrulayıcı bir peygamber gelince, kendilerine kitap verilenlerden bir kısmı, sanki bilmiyorlarmış gibi Allah'ın Kitabı'nı (Tevrat'ı) arkalarına attular.*"⁸²⁴ Bir başka yerde Hz. İsa da kendisinden önceki kitapların doğrulayıcısı olarak belirtilmiştir.⁸²⁵

Hz. Peygamber'in şu sözü peygamberlerin birbirilerinin tamamlayıcısı olduğunu ortaya koymaktadır: "*Ben ve diğer peygamberler, bir evi inşa eden ve onun bütün güzelliğini yerine getirdiği halde yapı taşının yerini boş bırakan bir ustaya benziyoruz. İnsanlar o evin etrafında dolaşıp beğenirler fakat o yapı taşının olmadığı görünce o yapı taşı konolabilir mi diye sorarlar. İşte ben o evdeki eksik yapı taşıyım ve ben peygamberlerin en sonuyum.*"⁸²⁶ Peygamberlerin birbirilerinin tamamlayıcısı olması demek, birbirilerinin doğrulayıcısı olduğu anlamına gelmektedir.

Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitabı İslâm'a davetinde kullandığı metotlardan birisi, kendisine gönderilen kitabın temel konular başta olmak üzere bazı hükümlerde, Hz. Musa ve Hz. İsa'ya gönderilen kitabın temel konularına ve bazı hükümlerine muvafık

⁸²¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 1/75.

⁸²² R. Rıza, *el-Menâr*, 10/286.

⁸²³ Tantâvî, *Benû İsrâil fi'l-Kur'ân*, 102.

⁸²⁴ el-Bakara 2/101.

⁸²⁵ Âl-i İmrân 3/81; el-Mâide 5/46; es-Saf 61/6.

⁸²⁶ Buhârî, "Menâkıb", 18 (No.3534-3535); Müslim, "Fedâil", 2286; Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa, Ebu Bekir el-Beyhakî *Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Kadir 'Atâ (Mekke: Mektebtü Dâru'l-Bâz, 1414/1994), 9/5.

olduğunu belirtmesidir. Çünkü Yahudiler ve Hıristiyanlar Hz. Musa ve Hz. İsa'yı peygamber olarak tanıyor ve onlara gönderilen kitapların hak olduğuna inanıyorlardı. Hz. Peygamber'e gönderilen kitabın temel konuları ve bazı hükümleri, Tevrat ve İncil'de geçen temel konulara ve bazı hükümlere mutabık olursa, o zaman Kur'ân-ı Kerim'in de hak bir kitap olduğunu ve Hz. Peygamber'in risaletinin doğru olduğunu bileceklerdi. Onun ümmetine hükmettiği şeylerin Hz. Musa ve Hz. İsa'nın ümmetlerine hükmettiği şeyler olduğunu görecekler, bunun neticesinde Yahudi ve Hristiyanların İslâm'a girmeleri pek de zor olmayacaktı.

Mesela recm konusunda Abdullah b. Ömer'in anlattığına göre Yahudiler, Hz. Peygamber'e gelip kendilerinden bir erkekle kadının zinâ yaptığını söylerler. Hz. Peygamber "recm hakkında Tevrat'ta geçen hüküm nedir?" diye sorunca onlar da "teşhir edip rezil ederiz ve dayak atarız" derler. Abdullah b. Selam onlara "yalan söylüyorsunuz, zinânın Tevrat'taki cezası recmdir" deyince Tevrat'ı açıp bakarlar. Tevrat'a baktıkları sırada Yahudilerden (Abdullah İbn Surya adında) biri recm ayetini eliyle kapatır, bir önceki kısımdan okumaya başlar ve kapadığı ayeti de atlayarak arka kısmına geçer. İbn Selam "kaldır elini!" deyip müdahalede bulununca adam elini çeker ve recm ayeti görülür. Bunun üzerine Yahudiler Tevrat'ta recmin mevcut olduğunu itiraf ederler. Hz. Peygamber'in emri üzerine o iki zâni recmedilirler.⁸²⁷

Recm meselesinde -her ne kadar İslâm âlimleri arasında ihtilafı bir konu olsa da-⁸²⁸ Tevrat'ın ve Kur'ân-ı Kerim'in mutabık olması, Hz. Peygamber'in vasfı ve ona tabi olunmasına dair Tevrat'ta geçen bütün bilgilerin gerçek olduğuna açık bir delildir.⁸²⁹

Hatta mevcut Tevrat ve İncillerde de Kur'ân-ı Kerim'le bağdaşan birçok konuya rastalamak mümkündür. Mesela "Allah'a ortak koşmak", "hırsızlık yapmak", "zina etmek"... gibi pek çok konu hem Kur'ân-ı Kerim'de hem de Tevrat ve İncil'de haram kılınmıştır. Söz konusu konularla ilgili ayet üç kitapta şu şekildedir:

Kur'ân-ı Kerim: *"Ey Peygamber! Mü'min kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek*

⁸²⁷ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 7/182 (No.12694); Buhârî, "Hudûd", 24 (No.6819), 37 (No. 6835-6836), "Cenâiz", 60 (No. 1329), "Menâkıb", 26 (No.3635), "Tefsir", 3/6 (No. 4556), "İtisâm", 16 (No. 7332), "Tevhid", 51(No. 7543); Müslim, "Hudûd", 1699; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 26, (No. 4446, 4449).

⁸²⁸ Bk. el-Cezîrî, *el-Fıkh alâ Mezâhibi'l-Arba'*, 5/12-123.

⁸²⁹ Şinkîti, *Menhecü'r-Resûl fî Daveti Ehl-i'l-Kitâb*, 76-77.

konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."⁸³⁰ "Zinaya yaklaşmayın gerçekten o çirkin bir hayâsızlık ve kötü bir yoldur".⁸³¹

Tevrat: "Siz ise beni bıraktınız ve başka ilâhlara kulluk ettiniz... Gidin ve seçtiğiniz ilâhlara feryat edin; sıkıntı vaktinizde onlar sizi kurtarsınlar."⁸³² "İsrâilliler Rabb'in gözünde kötü olanı yaptılar, Baallar'a taptılar. Kendilerini Mısır'dan çıkararak atalarının Tanrısı Rabb'i terk ettiler... Çünkü Rabb'i terk edip Baal'a ve Aştoretler'e taptılar."⁸³³ "Zina etmeyeceksin."⁸³⁴ "...Çalmayacaksınız; ve hile ile davranmayacaksınız..."⁸³⁵

İncil: "Onlar Tanrı'yla ilgili gerçeğin yerine yalanı koydular. Yaradan'ın yerine yaratığa tapıp kulluk ettiler. Oysa Tanrı sonsuza dek övülmeye lâyıktır..."⁸³⁶ ve "İsa şöyle devam etti: "İnsanı kirleten, insanın içinden çıkarılır. Çünkü kötü düşünceler, cinsel ahlaksızlık, hırsızlık, cinayet, zinâ, açgözlülük, kötülük, hile, sefahat, kıskançlık, iftira, kibir ve akılsızlık içten, insanın yüreğinden kaynaklanır. Bu kötülüklerin hepsi içten kaynaklanır ve insanı kirletir."⁸³⁷

1.3. Hz. Muhammed'in Bütün İnsanlığa Gönderilmiş Olması

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in evrensel olduğu, son peygamber olduğu ve bütün insanlara gönderildiği birçok ayette belirtilmektedir.⁸³⁸ Bu yüzden Hz. Peygamber ilâhî mesajları bütün insanlara ulaştırmakla mükelleftir. Ehl-i Kitap mensupları da Hz. Peygamber'in sorumlu olduğu alana ve İslâm davetinin muhatapları arasına girmektedirler. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim Ehl-i Kitabı İslâm'a davetinde Hz. Peygamber'in bu önemli özelliğini bir ikna etme metodu ve sağlam bir delil olarak kullanmıştır. Zira Ehl-i Kitaba Hz. Peygamber'in evrensel özelliğini kabul ettirmek, İslâm'ın hak bir olduğunu onlara kabul ettirmek anlamındadır. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerim'in farklı ayetlerde bu hususa dikkat çekerek onları ikna etmeye çalışmıştır. Hz. Peygamber'in evrenselliğinden bahseden ayetler de genelde Ehl-i Kitaptan sıkça

⁸³⁰ el-Mümtehine 60/12.

⁸³¹ el-İsra 17/32.

⁸³² Hak. 10:13-14.

⁸³³ Hak. 2:11-13.

⁸³⁴ Çık. 20:14.

⁸³⁵ Lev. 19:11.

⁸³⁶ Rom. 1:25.

⁸³⁷ Mar. 7:20-23.

⁸³⁸ A'râf 158; Enbiyâ 107; el-Furk'an 25/1; es-Sebe 34/28.

bahsedilen sûrelerde geçmektedir.⁸³⁹ Bu, Hz. Peygamber'in evrensliğinin vurgulanması, özel olarak Ehli-i Kitaba yönelik olduğunu göstermektedir. Çünkü hem onların ellerinde vahiy kaynaklı kitaplar vardı, hem de -özellikle Yahudilerin- diğer kavimlere gönderilen peygamberleri ve bir peygamberin evrensel özelliğini kabul etmiyorlardı. Nitekim Yahudiler İslâm'a davet edildiklerinde Hz. Musa'dan sonra kendilerine başka bir müjdeleyicinin ve uyarıcının gelmediğini iddia edince⁸⁴⁰ şu ayet indirilmiştir:

*"Ey Ehl-i kitap! Peygamberlerin arası kesildiği bir sırada size elçimiz geldi. Gerçekleri size açıklıyor ki (kıyamette): "Bize bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmedi" demiyesiniz. İşte size müjdeleyici ve uyarıcı gelmiştir. Allah her şeye hakkıyla kadirdir."*⁸⁴¹

Hz. Peygamber kendisine daha önce hiçbir peygambere verilmeyen beş şeyden birisinin bütün insanlığa peygamber olarak gönderilmesinin olduğunu söylemiştir.⁸⁴² İbn Abbas'ın, Allah Teâlâ Hz. Muhammed'i, gök ehlinden ve peygamberlerden üstün kıldığını söylerken sebebini Hz. Peygamber için *"Biz, seni ancak bütün insanlara müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik."*⁸⁴³ ayetini göstererek onu hem cinlere hem de insanlara peygamber olarak gönderildiğini söylemiştir.⁸⁴⁴

Hz. Peygamber de Ehl-i Kitaba karşı mükellefiyetini yerine getirmek için yeri gelince onlarla diyaloga girip onların sorularına samimi cevaplar vermiş, yeri gelince Allah'ın azabını hatırlatarak onları uyarmıştır. Ayrıca yakından görüşme imkânı bulamadığı Ehl-i Kitap kabilelerine de İslâm'a davet mektupları ve elçiler göndermiştir. Kısacası onların hidayete ermeleri için mümkün olan her yolu denemiştir.

⁸³⁹ Bakara, A'râf, Enbiyâ ve Sebe sûreleri gibi.

⁸⁴⁰ Yahudiler, kendilerine Hz. Musa'dan sonra başka bir peygamber gelmediğini söyleyince Mu'az b. Cebel (r.a.), Sa'd b. Ubâde (r.a.) ile Ukbe b. Vehb (r.a.); *"Ey Yahudiler! Allah'tan korkun. Allah'a yemin ederiz ki, siz onun Allah'ın Resulü olduğunu biliyorsunuz. Çünkü peygamber olarak gönderilmeden önce ondan bize söz ediyor ve bize onun vasıflarını anlatıyordunuz."* diyerek onları serzenişte bulduklarında, Yahudilerden Râfi' b. Hureyme ile Vehb b. Yahudâ şöyle der: *"Hayır, biz size öyle bir şey demedik. Allah da Musa'dan sonra herhangi bir kitap indirmede, müjdeleyici ve uyarıcı olarak da kimseyi göndermedi."* Bunun üzerine yüce Allah yukarıdaki ayeti indirdi (Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 10/155; Zuhaylî, *Tefsirü'l-Münîr*, 3/490-492).

⁸⁴¹ el-Mâide 5/19.

⁸⁴² *"...Diğer peygamberler sadece kendi kavimlerine gönderilirken, ben bütün insanlığa peygamber olarak gönderildim* (Buhârî, "Teyemmüm", 1(No. 335),"Namaz", 56 (No. 438).

⁸⁴³ es-Sebe 34/28.

⁸⁴⁴ İbn Kesîr, *Tefsir*, 6/518.

Şimdi Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitabı İslâm'a davetinde uyguladığı metot ve tutumunu anahatlarıyla ele almak istiyoruz. Bunu ele almamızın sebebi, Hz. Peygamber'in İslâm'ın ilk davetçisi olarak Ehl-i Kitabı İslâm'a davetinde kullandığı metotların ve önem verdiği hususların belirlenmesinin çalışmaya daha verimli kılacağı düşüncemizdir. Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitabı İslâm'a davetinde uyguladığı metot ve tutumu anahatlarıyla şöyledir:

1.3.1. Ehl-i Kitaptan Gelen Sorulara İçtenlikle Cevap Vermesi

Hz. Peygamber Medine'de Ehl-i Kitap mensuplarıyla konuşma fırsatı bulduğunda, onların bilip de sakladıkları bazı konular hakkında bilgiler vererek İslâm dinine davet mükellefiyetini yerine getirirdi. Fakat aralarında gerçekleşen diyaloglarda özellikle iç içe oluşu Yahudiler tarafından çok önemli sorular kendisine yönelirdi. Bu soruların pek çoğu -gaybi konular gibi- normal bir beşerin cevap vermeyecek cinstendi. Hz. Peygamber'in bunlara cevap vermesiyle aslında davasının doğruluğunu ispat ederdi. Örneğin, Yahudilikte hayvan yağları haram olduğu halde⁸⁴⁵ Yahudilerin hileye başvurup onu eriterek satmaları, bildikleri bir konuydu. Fakat Hz. Peygamber bunu dile gitmekle davasının doğruluğunu kanıtlayarak onları İslâm dinine davet etmiştir. Hz. Ömer'den rivayet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Allah Teâlâ Yahudileri lanetlemiştir; çünkü onlara hayvan yağları haram kıldığı halde onu eriterek satmışlardı.*"⁸⁴⁶

Ehl-i Kitabın bildikleri bir diğer gerçek de "Cuma günü" meselesidir. Allah Teâlâ bu günü onlar için mübarek kılmış ama onlar ihtilaf ettikleri için onlara Cumartesi ve Pazar gününü vermiş, Cuma gününü Müslümanlara ihsan etmiştir.⁸⁴⁷ Aynı şekilde peygamberlerin kabirlerinin mescit haline getirilmesi Allah tarafından haram kılınmışken, onlar söz konusu kabirleri mescit haline getirmişlerdi. Hz. Peygamber bunu dile getirip onların sakladıkları bir şeyi ortaya çıkartmıştır.⁸⁴⁸

Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber'e sorulan çok önemli üç sorudan bahsetmektedir. Bunlar "Ruh,"⁸⁴⁹ Ashab-ı Kehf⁸⁵⁰ ve Zül-Karneyn"⁸⁵¹ ile alâkalı

⁸⁴⁵ el-En'âm 6/146.

⁸⁴⁶ Buhârî, "Buyu", 103 (No. 2223, 2224),112 (2236), "Tefsir", 6/6 (No. 4633); Müslim, "Müsâkât", 1583.

⁸⁴⁷ Buhârî, "Cuma", 1 (No. 876); Müslim, "Cuma", 854.

⁸⁴⁸ Buhârî, "Cenâiz", 61 (No.1330), 96 (No.1390), Salat", 55 (No. 435-437); Müslim, "Mesâcid", 529-532.

⁸⁴⁹ el-İsrâ 17/85.

⁸⁵⁰ el-Kehf 18/9-26.

⁸⁵¹ el-Kehf 18/83-98.

sorulardır. Bu konuların Hz. Peygamber'e kimin tarafından sorulduğu konusunda farklı rivayetler mevcuttur. Abdullah b. Abbas'tan nakledilen bir rivayete göre Mekke müşrikleri Yahudilerin isteğiyle bu konuları Hz. Peygamber'e sormuşlardır.⁸⁵² Abdullah b. Mes'ud'dan nakledilen diğer rivayete göre bizzât bir grup Medine'li Yahudî tarafından sorulmuştur. Müfessirlerin görüşlerinin de genelde bu rivayetlere göre şekillendiği görülmektedir.⁸⁵³ Fakat şu bir gerçek ki, söz konusu konuların gündeme getirilmesi Yahudiler tarafından olmuştur. Müşriklerin sorduklarına dair rivayete bakılınca, onlar da ilk önce Yahudilerle Hz. Peygamber'e neler sormaları gerektiği hakkında istişare etmişler ve Yahudiler de bu konuların sorulmasını istemişlerdir. Dolayısıyla ister müşrikler sormuş olsun ister Yahudiler, sonuç değişmez; çünkü soruların kaynağı Yahudilerdir. Özellikle "ruh" meselesinin Yahudiler tarafından sorulduğu daha ağır basmaktadır. Zira İbn Mes'ud bizzât buna şahit olduğunu dile getirmiştir. Onun anlattığına göre Hz. Peygamber ile Medine'de bir tarladayken onlara bir grup yahudi rastlar ve birbirlerine: "Şu adama ruhtan sorunuz" derler. Bunun üzerine bir kısmı kalkar ve ruh hakkında Hz. Peygamber'e sorunca Hz. Peygamber bir şey söylemeyip sessizliğe dalar. O da Hz. Peygamber'e vahiy geldiğini anlar ve olduğu yerde dikilir. Vahiy inince şöyle buyurur: "*Sana ruhtan sorarlar. De ki: Ruh Rabbimin emrindedir. Size ilimden sadece az bir şey verilmiştir.*"⁸⁵⁴ Buna göre bu ayet Medine'de inmiştir fakat İbn Abbas'tan nakledilen rivayete göre Mekke'de inmiştir. Bu bakımdan bazıları bu ayetin biri Mekke'de biri Medine'de olmak üzere iki defa indiğini söylemişlerdir.⁸⁵⁵

Burada üzerinde durulması gereken husus, Hz. Peygamber'in kendisine iletilen gaybi sorulara gerekli cevaplar verip Ehl-i Kitabı doğrudan veya dolaylı olarak İslâm'a davet etmesidir. Kur'ân-ı Kerim'den ve hadislerden anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber, Yahudilerin bildiği bazı konularda ancak vahiy yoluyla bilgi sahibi olmuş

⁸⁵² İbn Abbas'tan nakledilen rivayete göre; "Kureyş, Hz. Peygamber'e ne hakkında soru sormak için Yahudilerden bilgi istemişler. Onlar 'ruhtan sorunuz' deyince Kureyş de Hz. Peygamber'e ruhu sormuşlar. Bunun üzerine bu ayet inmiştir. "Sana ruhtan sorarlar..." (İbn Hanbel, *el-Müsned*, 4/158 (No. 2309); Tirmizî, "Tefsîr", 18 (No.3140); İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 1/301; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/579).

⁸⁵³ Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 17/541-542; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 4/77; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 5/124; Nizâmeddin el-Hasan b. Muhammed b. Hüseyin el-Kummî en-Nisâburî, *Garâibü'l-Kur'ân ve Rağâibü'l-Furkân*, thk. Şeyh Zekeriyâ Umeyrât (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416/1995), 5/304; Hâzin, *Tefsîrü'l-Hâzin*, 4/180-181.

⁸⁵⁴ Buhârî, "İlim", 47 (No.125), "Tefsîr", 17/13 (No.4721), "Tevhîd", 28 (No.7456), 29 (No. 7462); Müslim, "Sifâtü'l-Münâfikîn", 2794; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 4/77; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 5/124; Nisâburî, *Garâibü'l-Kur'ân*, 5/135; Hâzin, *Tefsîrü'l-Hâzin*, 4/180-181; el-Mazharî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 5/330.

⁸⁵⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 5/3198.

ve ona göre cevap vermiştir. Bu, onun peygamberliğinin alametidir. Yahudiler, okuma-yazma bilmeyen birinin bu denli gaybî konuları ancak Allah'ın vahyetmesiyle bileceğinin mümkün olduğunu biliyorlardı. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in bu gaybi konularda bilgi vermesi, Yahudilerin İslâm'ın hak bir din olduğunu anlayıp buna girmesi içindi ki bu, dolaylı olarak İslâm'a davettir. Hatta Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitap tarafından kendisine yöneltilen gaybi sorulara doğru cevaplar vermesinin, bir nevi mu'cizedir. Çünkü gaybi konular ancak vahiy ile bilinir ve Hz. Peygamber'in bunları bilip cevap vermesi kendisine gerçekten vahiy yoluyla haber verildiği anlamındadır.

1.3.2. Ehl-i Kitap Krallarına ve Büyüklerine Mektup Göndemesi

Hz. Peygamber değişik bölgelerdeki hükümdarlara farklı zamanlarda, gerektiğinde kendilerine savaş açılacağını bildirmek, emân bildirmek, barış istemek, esir mübadelesinde bulunmak, takviye birlikler istemek gibi farklı nedenlerle elçiler göndermiştir.⁸⁵⁶ Fakat esas gaye öncelikle İslâm'a davet olduğu, elçilerin götürdükleri mektupların muhtevasından anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber Mekke'de de Ehl-i Kitapla ilişki kurmuş ve onları İslâm'a davet etmiştir. Habeşistan Kralı bunun bir örneğidir. Ancak Medine'ye hicret ettikten sonra Ehl-i Kitap hükümdarlara ve kabilelerin büyüklerine mektuplar gönderip onları İslâm'a davet etmiştir.⁸⁵⁷ Bizans hükümdarı Herakleios (Hirakl), Habeşistan'ın hükümdarı Necâşî, İskenderiye (Mısır) Mukavkıs'ı Hıristiyanlığa mensup kişilerdir. Bu üst düzey davet faaliyetleri Hudeybiye barışından sonra yapılmıştır; çünkü söz konusu anlaşma, buna zemin hazırlamıştır. İbn Sa'd'ın kaydettiğine göre Hz. Peygamber'in Hudeybiye anlaşmasından vefat edinceye kadar geçen süre zarfında çevresindeki kabile ve hükümdarlara gönderdiği toplam elçi sayısı 110'dur.⁸⁵⁸

Hz. Peygamber'in İslâm'a davet mektupları ve elçileri aslı Arap olup daha sonra Ehl-i Kitaba katılmış önde gelen Araplara da göndermiştir. Yemâme kabilesinin başkanı Hevze b. Alî el-Hanefî,⁸⁵⁹ Hıristiyanlığa inanan Gassân kralı Hâris b. Ebu

⁸⁵⁶ el-Kettânî, *et-Terâtîbü'l-İdâriyye*, 1/180-184; M. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfân Yay.,1980), 2/1088-1089.

⁸⁵⁷ Muhammed b. Abdullah b. Yahya b. Seyyidinnâs, *Uyûni'l-Eser fi Fünûni'l-Megâzi ve's-Şemâil ve's-Siyer*, (Beyrut: Müessesetü İzziddin,1406/1986), 2/321.

⁸⁵⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü*, 1/258; Taberî, *Tarihu't-Taberî*, 2/288-297; el-Kettânî, *Terâtîbü'l-İdâriyye*, 1/180.

⁸⁵⁹ Bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/262; İzzüddîn İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1385/1965), 2/215; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd*, 3/696-697; Muhammed b. Tûlûn ed-

Şemr el-Gassânî,⁸⁶⁰ Hıristiyan büyüklerinden olan Yûhanne b. Revbe'ye,⁸⁶¹ Gassân'ın krallarından ve Hıristiyan olan Ceble b. el-Eyhem⁸⁶² bunun birkaç örneğidir.

Yemen'deki Yahudi ve Hıristiyanlara gönderilen mektupların muhtevasında Yahudiler ve Hıristiyanlar ifadeler açıkça dile getirilmesi dikkat çekmektedir.⁸⁶³

Hız. Peygamber Ehl-i Kitabın kralları ve önderlerine davet mektupları gönderirken onların din adamlarına da göz ardı etmeyip onlara ayrı mektuplar göndermiştir. Çünkü din adamları, inanan bir toplumda halka yön verme konusunda krallar kadar etkilidirler. Kralların ve din adamlarının bir davete icabet ettikleri durumda, normal halkın o daveti kabul etmeleri daha kolay olur. Dolayısıyla Hız. Peygamber Harisoğullarının piskoposuna, Necran'ın papaz ve rahiplerine İslâm'a davet mektupları göndermiştir.⁸⁶⁴

1.3.3. Ehl-i Kitabın Elçilerine Hüsni Muamelede Bulunması

Hız. Peygamber'in Mekke'de Ehl-i Kitapla başladığı ilişki Medine'de de devam etmiş, bir yandan devlet adamlarına ve dinî liderlerine İslâm'a davet mektupları gönderirken diğer yandan kendisine bağlılığını söylemek isteyen bazı Hıristiyan heyetleri ve elçileri de kabul etmiştir.⁸⁶⁵ Gelen Ehl-i Kitap elçilere saygı göstermiş ve gerekli nezaketleri yerine getirtirmiştir. Gelen elçiler için birkaç özel ev tahsis edilmiş ama kimi zaman Nebevî mescidinin avlusunda kurulan çadırlarda da kalmışlardır.⁸⁶⁶ Elçilerle yapılan görüşmeler, genelde bu mescidde "Üstüvânetü'l-Vüfûd (Elçiler Sütunu)" olarak anılan yerde yapılırdı. Hız. Peygamber burada elçileri

---

Dımaşkı, *İ'lâmü's-Sâilîn an Kütübi Seydi'l-Mürselîn*, thk. Mahmud el-Arnâvût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1407/1987), 109-111; Şinkîti, *Menhecür-Resûl fi Daveti Ehl-i-Kitâb*, 248.

⁸⁶⁰ İbn Sa'd, *Tabekât*, 1/261; ed-Dımaşkı *İ'lâmü's-Sâilîn an Kütübi Seydi'l-Mürselîn*, 106-108.

⁸⁶¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/525.

⁸⁶² İbn Sa'd, *Tabekât*, 1/265.

⁸⁶³ İbn Sa'd, *Tabekât*, 1/264-265; İbn Hişâm, 2/594-596. İbn Hişâm'da geçen Yemen'e gönderilen mektubun muhtevasında Yahudiler ve Hıristiyanlar açıkça dile getirildiği ve bu rivayetin Amr b. Hazm'dan nakledildiği görülmektedir. Fakat hadis kitaplarında İbn Hazm'dan nakledilip de Yahudiler ve Hıristiyanlardan açıkça bahseden bir rivayet yoktur (Nesâî, "Kasâme", 41 (No. 7029-7030); Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/552; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, 4/89). Abdurrazâk'ın *el-Musannef*'inde ise, İbn Hazm'dan değil de İbn Cüreyc'in kanalıyla gelen rivayette Yahudi ve Nasrânî kelimesi açıkça zikredilmiştir (Ebu Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habiburrahman el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403/1983), 6/90).

⁸⁶⁴ İbn Sa'd, *Tabekât*, 1/266; Muhammed b. Yusuf es-Salihî eş-Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fi Sîreti Hayri'l-İbâd*, thk. Mustafa Abdulvâhid (Kahire: Lecnetü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1418/1997), 6/640.

⁸⁶⁵ Muhammed İzzet Derveze, *Asru'n-Nebî*, çev. Mehmet Yolcu (İstanbul: Yöneliş Yay., 1995), 1/51-52.

⁸⁶⁶ el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-İdâriyye*, 1/347-348.

kabul ederken daha temiz ve güzel kıyafetler giyer ve beraberindekilerden de aynı şeyi ister.⁸⁶⁷

Hız. Peygamber'e gelen Ehl-i Kitap elçileri ibadetlerinde ve dinî ritüelleri yerine getirme konusunda tamamen özgür olup istedikleri zaman istedikleri yerde ibadetlerini yerine getirebiliyorlardı. Necran Hıristiyan heyetinin mescidde doğuya doğru kendi ayin ve ibadetlerini yapmaları, bunun önemli bir örneğidir.⁸⁶⁸ Ayrıca elçiler ile yanındakilerin tam bir dokunulmazlıkları vardı ve hiçbir şekilde öldürülmezlerdi. Hatta Hız. Peygamber yalancı peygamber Müseylimetülkezzâb'ın elçilerine bile dokunmamış ve "Eğer elçi olmasaydınız, çoktan boyunlarınızın vurdurulmasını emrederdim" diyerek bu konudaki hassasiyetini göstermiştir.⁸⁶⁹

Aynı şekilde Ehl-i Kitap elçilerine hüsn-i muamelede bulunmak önemli bir husustu. Hatta Hız. Peygamber kendisine gelen heyetlere az veya çok hem hediye vermiş hem de bunu tavsiye etmiştir.⁸⁷⁰ Özellikle Ehl-i Kitaptan gelen elçilere hiç bir zaman ters davranılmamış ve saygı gösterilmiştir. Kimi elçiler Hız. Peygamber'in huzurunda haddi aşarak İslâm'ın ruhuna aykırı sözler sarf etmelerine rağmen yine de kötü muameleyle maruz kalmamışlardır. Necran Hıristiyan heyeti önünde İslâm'ı reddedip Hız. Peygamber'i mübâheleye davet etmiş ama Hız. Peygamber onlara kötü muamelede bulunmamış, hiçbirini öldürmemiş, aksine onların cizye karşısında anlaşma isteklerini de kabul etmiştir. Dahası hem onlara zulüm edilmesin diye hem de heyetin isteğiyle, aralarında malî konularda vuku bulacak ihtilâflarda hakemlik yapması ve onların cizyelerini alıp getirmek için "adil" ve "emin" olarak vasıflandırdığı⁸⁷¹ Ebu Ubeyde b. Cerrâh'ı görevlendirmiş ve onlarla birlikte göndermiştir.⁸⁷²

Hız. Peygamber, davetinde kendisiyle özdeşleşmiş olan "yumuşaklık", "af" ve "merhamet" metodunu kullanmıştır. Zira bu metot, onların davetten nefret etmelerini değil, onu kabul etmelerini sağlamıştır. Kaldı ki Hız. Peygamber onları

⁸⁶⁷ el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-İdâriyye*, 1/49-350; eş-Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ*, 6/395; Önkâl, *Resûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 121.

⁸⁶⁸ eş-Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ*, 6/642; Mustafa Fayda, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, (Ankara: b.y., 1982), 28.

⁸⁶⁹ Ebû Davûd et-Tayâlisî, Süleyman b. Dâvûd, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, (Beyrut: Dârü'l-Marife, ts.), 1/34; Abdurrahman b. Abdillâh es-Süheyli, *er-Ravzü'l-Ünüf fî Şerhi's-Sîret'in-Nebeviyye*, thk. Abdurrahman el-Vekîl (b.y., Dâru'l-Kütübü'l-İslâmiyye, 1378/1967), 7/427; eş-Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ*, 6/497.

⁸⁷⁰ Ebû Dâvûd, "Harâc", 28 (No.3029); el-Kettânî, *et-Terâtibü'l- İdâriyye*, 1/348-349.

⁸⁷¹ Buhârî, "Menâkıb", 21 (No. 3744-3745); Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, 10/86.

⁸⁷² Geniş bilgi için bk. eş-Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ*, 6/640-450; Mustafa L., Bilge, "Necran", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2006), 32/508.

cezalandırabilirdi. Ancak kendi ümmetine gösterdiği ve Allah'ın kendisine emrettiği⁸⁷³ "af ve sabr"ı Ehl-i Kitap bir yana müşrikler için bile ön plana çıkarmıştır.⁸⁷⁴

Bir diğer husus, Hz. Peygamber'in kendisine gelen her elçiye İslâm'ı anlatması ve onları İslâm'a davet etmesidir. Çünkü onun İslâm'a davetinde herkese karşı bir mesuliyeti olduğu için gelen elçileri de İslâm'a davet ederdi.⁸⁷⁵ Nocrân heyeti ile Hz. Peygamber arasında gerçekleşen "tevhid" ve "teslis" diyalogunun da Hz. Peygamber'in heyet adına konuşan Ebu'l-Hâris ve heyet başkanı Abdu'l-Mesîh'i İslâm'a davet etmesiyle başladığını görmekteyiz.⁸⁷⁶ Zira gelen elçiler için en iyi davet fırsatı onların Hz. Peygamber'in huzurunda bulunmalarıydı. Çünkü onlar gittikten sonra belki bir daha gelemez ve İslâm'a davet edilme şansı bulamazlardı.

Hz. Peygamber'in kendisine gelen elçilere yönelik davet faaliyeti faydalı da olmuştur.⁸⁷⁷ İslâm'a davet edilen elçilerden Müslüman olanları olmuş ve mensup olduğu bölge ve kabilelerde İslâm'ın yayılmasında etkili olmuşlardır. Mesela Hz. Peygamber Mekke'deyken Habeşistan'dan gelen elçilerin Hz. Peygamber'in huzurunda İslâm'a geçtikleri tarih kaynaklarında yer almaktadır. Kaynaklarda geçtiğine göre Hebeşli Hıristiyanlardan yirmi kişiye yakın bir grup Mekke'ye gelir ve Kâbe'de Hz. Peygamber'le görüşüp kendisine bazı sorular sorarlar. Soruları bitince Hz. Peygamber onları Allah'a davet eder ve kendilerine Kur'ân-ı Kerîm'i okur. Onlar Kur'an-ı dinledikten sonra gözleri dolar ve Hz. Peygamber'in davetini icabet edip İslâm'a geçtiklerini belirtirler.⁸⁷⁸ Sa'id b. Cübeyr'den gelen rivayete göre Kasas sûresinin 52-55. ayetleri Habeşistan'dan gelip Hz. Peygamber'in huzurunda Müslüman olan heyet hakkında indirilmiştir.⁸⁷⁹

1.3.4. Ehl-i Kitaba Gönderdiği Mektup ve Elçilerde Hassas Davranması

Hz. Peygamber tarafından davet mektupları ve elçileri gönderilirken çok önemli iki hususun dikkate alındığı görülmektedir:

⁸⁷³ el-Hicr 15/85.

⁸⁷⁴ Şinkîti, *Menhecü'r-Resûl fi Daveti Ehl-i'l-Kitâb*, 281-282.

⁸⁷⁵ eş-Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ* 6/643; Şinkîti, *Menhecü'r-Resûl fi Daveti Ehl-i'l-Kitâb*, 274- 275; Fayda, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, 28.

⁸⁷⁶ Hz. Peygamber onları İslâmiyete davet edince onlar, "Biz senden önce Müslüman olduk" derler. Hz. Peygamber, "Yalan söylüyorsunuz, sizi İslâmiyeti kabulden üç şey alıkoymaktadır. Bunlar domuz et yemeniz, Haç'a tapmanız ve Allah'ın oğlu bulunduğuna inanmanızdır" diye cevap verince onlar, "O halde İsa'nın babası kim" diye sorarlar (bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/575; Fayda, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, 28.

⁸⁷⁷ Şinkîti, *Menhecü'r-Resûl fi Daveti Ehl-i'l-Kitâb*, 275.

⁸⁷⁸ İbn İshak, *Sîret*, 200; ayrıca bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/391-392

⁸⁷⁹ İbn Kesîr, *Tefsir*, 6/244.

1. **Davet mektubunu gideceği kişinin durumu:** Hz. Peygamber İslâm'a davetinde muhatapların durum ve konumuna önem veren ve dikkate alan biri olduğu için, davet mektupları gönderirken de kralların ve önderlerin konumunu göz önünde bulundurarak gerekli nezaket ve inceliği göstermiştir. İbn Abbas'tan nakledildiğine göre, Hz. Peygamber Bizans hükümdarı Herakleios (Hirakl), İran'ın Kisasına (Hüsrev Perviz/II. Hüsrev) ve Hebeşistan'ın hükümdarı Necâşî'ye mektup göndermek istediğinde kendisine onların mühürsüz bir mektubu kabul etmedikleri söylenir. Hz. Peygamber de nezaketen gümüş bir yüzüğü alıp " مُحَمَّدُ الرَّسُولُ اللهُ " yazdırır ve onlara gönderilecek mektupları onunla mühürler.⁸⁸⁰

2. **Elçi olarak gönderilecek kişinin davet kabiliyeti:** Burada iki şey önemliydi; din bilgisi ve dil bilgisi. Hz. Peygamber, davet mektubunu götürmek için elçi olarak seçtiği kişinin, dinin emirlerini en titiz şekliyle yerine getirmesine, yumuşak huylu olmasına, İslâmî bilgisi ve belâgatının iyi olmasına dikkat ederdi.⁸⁸¹ Söz konusu kişilerin hem gideceği yerin dilini bilecek hem de kendisine İslâm hakkında sordukları sorulara cevap verebilecek kapasitede olacaklardı. Zira mektupları götüren kişilerin, kendilerine İslâm hakkında yöneltilen sorulara gerekli cevaplar vermeleri için din bilgisine ve onu anlatabilmeleri için yeteri derecede gittikleri yerlerin dilini bilmelerine ihtiyaç vardı. Hatip b. Ebu Belta'a'nın davet mektubu götürdüğü Mısır kralı arasındaki diyalogta gösterdiği kabiliyeti büyük takdirle anılmaktadır. Hatta Mısır Kralı "Sen yerli yerince konuşan bir hakîmsin ve hakîm olan bir zâtın yanından geliyorsun" şeklinde övgüler yağdırmıştır.⁸⁸²

Bu gerekliliği göz önünde bulunduran Hz. Peygamber bu yönde ashabına önemli tavsiyelerde bulunmuştur. Hatta Ehl-i Kitapla iyi bir ilişki kurmak ve onları daha iyi anlayabilmek için kimi ashaptan onların dillerini öğrenmelerini istemiştir. Zeyd b. Sâbit onlardan birisidir. Ona Yahudilerin yazılarını yani onların konuştukları dili öğrenmesini emretmiştir.⁸⁸³ Hz. Peygamber kendisine "Süryâniceyi güzelce okuyup yazabilir misin? Çünkü bana, Süryanice yazılar geliyor." diye sormuş. Hayır,

⁸⁸⁰ Buhârî, "Cihâd", 100 (No.2721); Müslim, "Libâs", 2092; el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-İdâriyye*, 1/177-178.

⁸⁸¹ M. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/1081-1082.

⁸⁸² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4/310.

⁸⁸³ Ebû Dâvûd, "İlm", 2 (No.3645); Tirmizî, "İstizân", 22 (No.2715); Taberî, *Târihü't-Taberî*, 2/230-231; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2/176;

cevabı alınca, "O halde sen onu iyice öğren" buyurmuştur. Bu emir üzerine Zeyd b. Sâbit Süryâniceyi onyedı günde öğrenmiştir.⁸⁸⁴

Hız. Peygamber elçilerini seçtikten sonra de onlara önemli tavsiyelerde bulunuyordu. Özellikle Havarilerin Hız. İsa hakkında ihtilâfa düştükleri gibi onların böyle ihtilâflara düşmemelerini istemiştir. Kendisine ihtilafın ne olduğunu sorulduğunda şöyle buyurmuştur: "*Benim sizi davet ettiğim gibi o da Havâriileri davet etmişti. Ancak -davetçi olarak- yakına gönderilenler razı olurken uzağa gönderilenler ise razı olmamıştı.*"⁸⁸⁵ Bir diğeri rivayete göre Hız. Peygamber bir sabah namazından sonra ashabına döner, kimilerini, kimilerine gönderir ve onlara şöyle der: "Allah'ın rızası için insanları öğüt veriniz. Kim insanların işlerinde bir olumsuzluğu görüyor ama onları öğüt vermiyorsa, Allah Teâlâ cenneti ona haram kılacaktır. Gidiniz ama Meryemoğlu İsa'nın gönderdiği davet elçileri gibi yapmayınız. Çünkü onlar yakınlarında bulunan kimselere gidip davet ederlerken uzaktakilere gitmezlerdi." Bunun üzerine ashaptan herkesin dilini bildikleri kavimlere gidip davet ederler ve bundan Hız. Peygamber'in haberi olunca şöyle buyurur: "Bu, Allah'ın kullarının işlerinin üzerindeki haklarından en büyüğüydü."⁸⁸⁶

Görüldüğü üzere hadislerde dolaylı olarak uzak yerlerde yaşayan kişilerin de İslâm'a davet edilmeleri istenmektedir. Tabi bunu yapabilmek için farklı dillerin öğrenilmesine ihtiyaç vardır. Hadisin verdiği bir başka önemli mesaj da "uzaklara gidiniz" ifadesiyle İslâm'ın evrenselliğini vurgulamak, emr-i bi'l-marufun faydasına dikkat çekmek ve nehiy ani'l-münkere karşı sessiz kalmamaktır. Kur'ân-ı Kerim ve diğeri hadislerde⁸⁸⁷ de açıkça buna emredilmiş ve Müslümanların önemli görevi olduğu söylenmiştir.⁸⁸⁸

Hız. Peygamber'in bir diğeri önemli tavsiyesi, gönderdiği elçilere ve davetçilere "müjdeleyin, nefret ettirmeyin, kolaylaştırın, zorlaştırmayın."⁸⁸⁹ şeklindeki uyarısı olmuştur. Bu tavsiye İslâm daveti ve tebliği için çok önemlidir. Bunların aksini yapanlar, dini sevdirmek yerine nefrete; pek çok Müslümanın din kartışı olmalarına ve hatta İslâm'ı bırakıp diğeri dinlere geçmelerine sebep olmuştur. Bunu en bariz örneği

⁸⁸⁴ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 35/463 (21567).

⁸⁸⁵ İbn Hişâm, *es-Sireti'n-Nebeviyye*, 2/606.

⁸⁸⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/264.

⁸⁸⁷ Müslim, "İman", 49.

⁸⁸⁸ Âl-i İmrân 3/104, 110.

⁸⁸⁹ Buhârî, "İlim", 11(No. 69), "Cihâd", 164 (No. 3038), "Edeb", 80 (No. 6124-6125); Müslim, "Cihâd", 1732-1734.

Afganistan'da Taliban hareketinin iktidara geldiğinde din konusundaki zorlaştırmaları ve sert tutumlarıdır. Onların döneminde ezan okunurken birinin camiye gitmediği takdirde sert cezalara maruz kalır. Ceza korkusu birçok kişinin abdestsiz namaz kılmasına sebep olmuştur. Kadınların mahrami yanında olmadan dışarıya çıkmaları yasak olduğu için mahrami yanında olmayan hasta kadınların doktora gidememektedir. Taliban örgütünün bu sert tutumları insanları hem kendilerinden hem de dinden nefret etmelerine sebep olmuştur. Nitekim onlar 2002 yıllarında iktidardan düşünce, din adına zorla yaptırarak herşeyi insanlar yapmamaya başlamışlardı. Dolayısıyla her bir Müslüman özellikle İslâm davetçileri Hz. Peygamber'in bu tavsiyelerini dikkate almalıdır; çünkü görevleri insanları İslâm'a davet ederken onların nefreti değil, sevgisini kazanmaktır.

1.4. Hz. Muhammed'in Son Peygamber Olduğunun Belirtilmesi

Bilindiği üzere daha önce indirilen semavî kitaplarda Hz. Muhammed'in vasfı hakkında bazı bilgiler mevcuttur. Kur'ân-ı Kerim bunları dile getirmiş ve Ehl-i Kitap âlimlerinin Hz. Peygamber'i ne kadar tanıdıkları ve bildiklerini ortaya koymuştur. Şu'arâ sûresinin 197. ayetinde şöyle buyrulmuştur: "*Benî İsrâîl bilginlerinin onu bilmesi, onlar için bir delil değil midir?*"

Bu ayette geçen "أَنْ يَعْلَمَهُ" fiilindeki zamir ya Hz. Muhammed'e⁸⁹⁰ veya Kur'ân-ı Kerim'e racidir.⁸⁹¹ Ancak tefsirlerde Kur'ân'a raci olması daha ön plandadır ve ayetin siyak sibakına bakıldığı zaman bu görüşün daha kuvvetli ve isabetli olduğu görülmektedir. Fakat her iki durumdan Ehl-i Kitap âlimlerinin Hz. Peygamberi bildikleri anlaşılıyor. Çünkü onların, Kur'ân-ı Kerim'i bildiklerinden bahsedilmesi, Hz. Peygamber'i bildikleri anlamına geliyor. Mezkûr zamir, Hz. Muhammed'e raci edilirse ayet, Benî İsrail âlimlerinin Hz. Muhammed'i bilmesini doğrudan ifade eder ve eğer Kur'ân'a raci edilirse dolaylı olarak ifade eder. Zira Kur'ân ve Hz. Peygamber arasında lazım-malzûm ilişkisi vardır.

Kısacası bu ayet Hz. Peygamber'in doğruluğunu ve İsrailoğulları âlimlerinin onu bildiklerini anlatmaktadır. Nakledilen rivayetlerden anlaşıldığı üzere ayette yer

⁸⁹⁰Bu Mukâtil b. Süleyman'ın görüşüdür. Ona göre ayette geçen "يَكُنْ" fiilinin isminin Hz. Muhammed olduğunu belirtmiş ve "لَهُمْ" zamirini Mekke müşriklerine raci etmiştir. "أَنْ يَعْلَمَهُ" fiilindeki zamiri Hz. Peygamber'e raci ederek Ehl-i Kitap âlimlerinin onu daha önceden bildiklerini anlatmaya çalışmıştır (Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukatil*, 2/464).

⁸⁹¹ İbn Kesîr, *Tefsir*, 6/163; Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 6(19)/114; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 5/3645).

alan "ulemâ" ifadesinden maksat Abdullah b. Selam ve arkadaşları⁸⁹² veya Ehl-i Kitap bilginlerinin insafli ve adaletli olanlarıdır.⁸⁹³ İsrâiloğullarından İslâm'a geçen bir grup Tevrat ve İncil'de Hz. Peygamber ve onun vasıflarından bahsedilen yerleri açıkça göstermişlerdir. Hatta Kureyş müşrikleri de Hz. Peygamber'in vasıflarını Yahudilerden öğrenmişlerdir. Bütün bunlar, Hz. Muhammed'in peygamberliğine apaçık ve kesin bir delildir; çünkü ilâhî kitaplar onun vafında mutabakat içerisindedir.⁸⁹⁴

Bir diğer ayette; "*Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (o kitaptaki peygamberi), öz oğullarını tanıdıkları gibi tanirlar. Buna rağmen onlardan bir grup bile bile gerçeği gizler.*" buyrulmaktadır.⁸⁹⁵ Bu ayetle ilgili nakledilen rivayetlerin çoğunda, ayette geçen fiil cümlesindeki (يَعْرِفُونَهُ) zamir, kendisinden önceki ayette geçen kibleye veya Mescid-i Haram'a raci edilmiştir.⁸⁹⁶ Görünüşte de ayetin siyak ve sibakı bunu doğrulamaktadır; çünkü burada ön planda olan konu kibledir. Ancak zamirin Hz. Muhammed'e raci edilmesi de mümkündür; çünkü bir önceki ayette⁸⁹⁷ Hz. Peygamber'e yönelik hitap zamirleri geçmektedir. Ayrıca Katade ve Mücâhid gibi müfessirler ayette geçen "hak" kelimesini Hz. Muhammed olarak tefsir etmişlerdir.⁸⁹⁸ En'âm sûresinin 20. ayetiyle (*Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Resûlullah'i) kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanirlar. Kendilerini ziyan edenler var ya, iste onlar inanmazlar.*) ilgili tefsirciler her ne kadar farklı görüşler ortaya koymuşlarsa da yine doğrudan veya dolaylı olarak ayette geçen (يَعْرِفُونَهُ) fillinin "o" zamirini Hz. Peygamber'e raci etmişlerdir.⁸⁹⁹

Ayetin bir diğer önemli mesajı, Allah Teâlâ'nın, Müslümanların bu din sebebiyle tarih boyunca Yahudi ve Hıristiyanlarla karşı karşıya kaldıklarını ve bu önemli gerçeği hiçbir zaman akıllarından çıkarmamalarını istemesidir. Nitekim Ehl-i

⁸⁹² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 19/398; ayrıca bk. Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 13/138; Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, 14/156.

⁸⁹³ İbn Kesîr, *Tefsir*, 6/163.

⁸⁹⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 12(24)/169.

⁸⁹⁵ el-Bakara 2/146.

⁸⁹⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 3/187-189.

⁸⁹⁷ el-Bakara 2/145.

⁸⁹⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 3/189.

⁸⁹⁹ Taberî bu ayeti, "onlar çocuklarını bildikleri gibi Allah'ın bir olduğunu ve Hz. Muhammed'in O'nun gönderdiği peygamber olduğunu bilirler" şeklinde tefsir etmiştir. Fakat konuyla alakalı zikrettiği rivayetlerin kahir ekseriyetinde zamirin Hz. Muhammed'e raci edildiği görülmektedir (bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 11/294). Ebussuûd, Âlûsî ve R. Rıza zamiri doğrudan "Muhammed'e" raci ederken (Ebussuûd, *İrşâdü Akli's-Selîm*, 2/364; Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, 4(7)119-1120; R. Rıza, *el-Menâr*, 7/286); İbn Kesîr, "Hz. Peygamber'in getirdikleri" (İbn Kesîr, *Tefsir*, 3/245) ve Seyyid Kutub ise "Kur'ân veya Hz. Muhammed'in peygamberliğinin doğruluğu" olarak tefsir etmiştir (Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 3(7)/165).

Kitabın İslâm ve Kur'ân-ı Kerim'i iyi bildiklerini ve onların İslâm'a karşı bütün faaliyetleri, savaşları hatta bilimsel olarak İslâm'ı araştırmaları tamamen İslâm'dan korkmalarından ve onun önünü kesmek için her yolu denemekten kaynaklanmaktadır. Onların nesilden nesile bu dini bir şekilde araştırmaları, onun gücünün sırlarını ve vicdanlara giriş yollarını belirlemeye çalışmaları da onların çocuklarını tanıdıkları gibi bu dinin hakikatini bildiklerindedir. Tabi onların araştırma amacı, kimi saf Müslümanların zannettiği gibi gerçeği aramak, ya da bazı oryantalis araştırmacının İslâm'ın lehine sarf ettikleri bir takım sözlerine aldanmış Müslümanların düşündükleri gibi bu dine hakkını vermek ve esasını tarafsız olarak ortaya çıkarmak değildir. Onların asıl hedefi, bu dinin insanların üzerindeki etkisinin yollarını kapatmak ve kendilerince bu dinde bulacakları hassas ve zaaf noktalarından ona ölümcül darbe vurabilmektir. Dolayısıyla Müslümanlar bu gerçeği iyi bilmeli, çocuklarını tanıdığı gibi dini de yakından tanımalıdırlar.⁹⁰⁰

Ehl-i Kitabın Hz. Peygamber'i tanıdıklarına dair diğer bir delil ise A'râf sûresinin 157. ayetidir. Bu ayette, Tevrat ve İncil'de Hz. Muhammed'in peygamberliği açıkça haber verilmekte ve onlardan Hz. Peygamber'e iman etmeleri ve destek olmaları istenmektedir: "*Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber'e uyanlar (var ya), işte o Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir. O Peygamber'e inanıp ona saygı gösteren, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nûr'a (Kur'ân'a) uyanlar var ya, iste kurtuluşa erenler onlardır.*"⁹⁰¹

Ayette herşey açık olarak belirtilmiştir. Müfessirlerin genel kanaati de ayette geçen "الرَّسُولُ" Hz. Muhammed'dir, "يَجِدُونَهُ" fiilinin zamiri de ona racidir. Dolayısıyla onun vasıflarının Tevrat ve İncil'de zikredildiği anlatılmaktadır.⁹⁰²

Aynı şekilde konuyla alâkalı Hz. Peygamber'den bazı rivayetler de nakledilmiştir. 'Ata b. Yesâr, Abdullah b. Amr b. el-Âs ile karşılaşır ve ondan Hz. Peygamber'in Tevrat'ta geçen vasfın anlatılmasını ister. O da Tecrat'a "Hz. Peygamber bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı, ümmilerin hamisi olarak gönderileceği; Allah'ın kulu ve peygamberi olduğu, Allah'ın ona mütevekkil adını verdiği; kötü huylu, katı

⁹⁰⁰ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kurân*, 3(7)/166-168.

⁹⁰¹ el-A'râf 7/157.

⁹⁰² Mesela bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 13/163-164; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 8(15)/23; Ebussuûd; *İrşâdü Akli's-Selîm*, 3/38; Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kurân*, 3(9)/84-85; R. Rıza, *el-Menâr*, 9/195.

kalpli, çarşılarda bağırp çağırın biri olmadığı; kötölüğe kötölükle karşılık vermeyen, affederek ve bağışlayarak karşılık veren biri olduğu anlatılmakla Hz. Peygamber'in Kur'ân'daki bazı vasıflarıyla tavsif edildiğini" söyler.⁹⁰³ Selman el-Fârisî'yi İslâm dinine çeken en önemli etkenin, kimi Ehl-i Kitap mensuplarının Hz. Peygamber hakkında ona verdikleri bilgilerin ve müjdelerin olduğu nakledilmiştir.⁹⁰⁴

Dolayısıyla bir İslâm davetçisinin, Ehl-i Kitabı İslâm'a davet ederken onların dikkatini bu bilgilere çekmeli ve Hz. Muhammed'in, Ehl-i Kitabın kutsal kitaplarında da zikredilen bir peygamber olduğunu belirtmelidir.⁹⁰⁵

Mevcut Tevrat ve İncil'de de Hz. Muhammed'in peygamber olarak geleceğine dair atıflar vardır. Tesniye'nin 18. babında şöyle geçmektedir:

"Onlar için kardeşleri arasında senin gibi bir peygamber çıkaracağım ve sözlerimi onun ağazına koyacağım ve ona emredeceğim her şeyi onlara söyleyecek."⁹⁰⁶ Bununla ilgili olarak M.Sait Şimşek şu açıklamayı yapar:

"Burada kast edilen peygamber, İsrailoğulları arasından çıkmış bir peygamber değildir. Çünkü böyle olmuş olsaydı "kardeşleri arasından" değil, "onlardan" yahut "kendi aralarından" gibi bir ifade kullanılırdı. Ayrıca burada "senin gibi bir peygamber" denmektedir. Hz. Musa'dan sonra gerek müstakil bir şeriatla gelmesi ve gerek ümmetine bizzât komutanlık yapması bakımından Hz. Muhammed ile Hz. Musa birbirlerine benzerdirler."⁹⁰⁷

Aynı şekilde Yuhanna'nın 16. babında şöyle denmektedir: "Bununla beraber ben size hakikati söylüyorum; benim gitmem sizin için hayırlıdır, çünkü gitmezsem, tesellici size gelmez; fakat gidersem onu size gönderirim. Ve o geldiği zaman, günah için salah için ve hüküm için dünyayı ilzam edecektir... Fakat o hakikat ruhu gelince size her hakikata yol gösterecek, zira kendiliğinden söylemeyecektir; fakat her ne işitirse söyleyecek ve gelecek şeyleri size bildirecektir."⁹⁰⁸

Ehl-i Kitabın, Hz. Muhammed'in peygamberliğine dair bunca delile rağmen yine kabul etmeyip karşı çıkmaları, ilk önce kendi kutsal kitaplarında anlatılanlara aykırı olur ve bu, onların inançlarında samimi olmadıklarını gösterir. Zira yukarıda

⁹⁰³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 13/164.

⁹⁰⁴ R. Rıza, *el-Menâr*, 7/15; 11/142.

⁹⁰⁵ Tantâvî, *Benû İsrâil fi'l-Kur'ân*, 95.

⁹⁰⁶ Yas.18:15-19.

⁹⁰⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 2/79.

⁹⁰⁸ Yu. 16:7-15; 1:19-21; Mat. 3:11-12.

bahsedildiği gibi tahrif edilmiş olsalar bile ellerindeki Tevrat ve İncil'de Hz. Muhammed'in peygamberliğine işaret eden açık deliller vardır. Bu kitaplarda anlatılanlar, Hz. Muhammed'i o kadar açık bir şekilde işaret etmektedir ki onu tanımamaları imkânsızdır. Buna rağmen hakkı gizliyorlarsa kendilerini kaybedenler sınıfına bizzât kendileri katılmış olurlar ve bu sebeple de iman etmezler.⁹⁰⁹ Seyyid Kutub'un ifadesiyle bu, iğrenç kindarlığın ve çıkarıcılığın vicdanlarda yarattığı bir hastalık ve başkalarının kendisiyle doğru yolu bulabileceği iyiliği onların ellerinden alma arzusundan başka bir şey değildir.⁹¹⁰ Zira Hz. Peygamber'i kendi öz çocukları gibi tanıdıkları halde, onun davetine kulak asmayarak bile kendilerini ateşe atmaları, Kur'ân-ı Kerim'in beyan ettiği üzere⁹¹¹apaçık bir serkeşlik, kıskançlık ve çekememezlikten başka bir şey değildir. Buna iten düşünce ise, nübüvvet müessesesinin İsrâiloğullarından Araplara geçmesine tahammül edememeleridir.

1.5. Hz. Muhammed'in Müjdelenen Bir Peygamber Olması

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber önceki semavî kitaplarda müjdelendiği belirtilmektedir. Ehl-i Kitabın Müslümanlardan gizledikleri bilgilerin bir kısmı Hz. Muhammed'in peygamberliğiyle dair müjdelerdir.⁹¹² Özellikle Hz. İsa, İsrâiloğullarına Hz. Muhammed'in nübüvveti ile ilgili bilgiler vermiş ve ismi de "Ahmed"dir diye müjdelemiştir: *"Hatırla ki, Meryem oğlu İsa: Ey İsrailoğulları! Ben size Allah'ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim, demişti. Fakat o, kendilerine açık deliller getirince: Bu apaçık bir büyüdür, dediler."*⁹¹³ Hadislerde de Hz. Peygamber'in isimlerinden birisi "Ahmed" olduğu belirtilmiştir.⁹¹⁴

Bütün peygamberler, Hz. Muhammed'i müjdelemiş ve bu, Hz. İsa ile son bulmuştur. Ayette hâssaten Hz. İsa'nın zikredilmesi Hz. Peygamber'den hemen önce geçmesindedir.⁹¹⁵ İbn Abbas'tan nakledildiğine göre Allah Teâlâ gönderdiği her peygamberinden, Hz. Muhammed geldiğinde kendisi hayattaysa ona tabi olmasını ve

⁹⁰⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 2/142.

⁹¹⁰ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 1(1)/137-138.

⁹¹¹ el-Bakara 2/109.

⁹¹² Bu konu Ehl-i Kitabın gizledikleri bilgiler başlığı altında işlenmiştir.

⁹¹³ es-Saf 61/6.

⁹¹⁴ Buhârî, "Menâkıb" 17 (No. 3532), "Tefsir", 61/1 (No. 4896); Müslim, "Fedâil", 2354; Tirmizî, "Edeb" 67, (No. 2840). İbn Kesîr'de de hadis kitaplarından benzer rivayetler nakledilmiştir (bk. İbn Kesîr, *Tefsir*, 8/109-110).

⁹¹⁵ Abdulkerim b. Hevazin b. Abdulmelik en-Niysâbüri el-Kuşeyrî, *Tefsîü'l-Kuşeyrî (Lataifü'l-İşârât)*, thk. Sa'id Kutayfe (Kahire: el-Mektebü't-Tevkifiyye, 1419/1999), 3(6)/46; Bursevî, *Ruhu'l-Beyân Tefsiri*, 21/299.

ümmetinden hayatta olanlar olursa ona tâbi olup yardım etmelerine dâir söz almasını istemiştir.⁹¹⁶

Ashab bir sohbet esnasında Hz. Peygamber'den kendisinden bahsetmesini isterler. Hz. Peygamber bunun üzerine: "*Ben atam İbrahim'in duasıyım; çünkü Kâbe'nin duvarlarını yükseltirken, "Ey Rabbimiz! Onlara nesillerimden bir peygamber gönder." diye dua etmişti. Ben İsa'nın müjdesi ve annem Amine'nin rüyasıyım.*" buyurur.⁹¹⁷ İrbâd b. Sâriye'den de Hz. Peygamber'in "... **Ben İsa'nın müjdesiyim...**" dediği nakledilmiştir.⁹¹⁸

Tefsirciler⁹¹⁹, ele alınan rivayetlerde Hz. Muhammed'in "ben Hz. İbrahim'in duasıyım" demesinden Hz. İbrahim oğluyla birlikte Kâbe'yi inşa ederken yaptığı şu duayı kast ettiğini söylemişlerdir: "*Ey Rabbimiz! Onlara içlerinden senin ayetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir peygamber gönder. Çünkü üstün gelen, her şeyi yerli yerince kabul eden yalnız sensin.*"⁹²⁰

Müslümanlar Habeşistan'a hicret ettikleri zaman Necâşî'nin huzurunda Hz. İsa ile ilgili ayetleri Ca'fer b. Ebî Talib tarafından okunduktan sonra Necâşî konuşmasında "...*Ben, onun Allah'ın rasulü olduğuna, onun İncil'de gördüğümüz ve Meryemoğlu İsa'nın da müjdelediği zat olduğuna şehâdet ederim...*" gibi sözler sarfetmiştir.⁹²¹

Sonuç itibariyle hem ayetlerden hem de rivayetlerden Hz. İsa tarafından Hz. Muhammed'in peygamberliğinin müjdelenmiş olduğu kesin olarak anlaşılmaktadır. Gördüğümüz kadarıyla bu konuyla ilgili tefsircilerin görüşlerinde herhangi bir farklılık söz konusu da değildir. Burada dikkat çeken önemli nokta ise, İslâm daveti çerçevesinde Hz. İsa'nın müjdesinin dile getirilmesiyle Ehl-i Kitabı ikna etme hedefidir. Zira büyük bir kitleyi oluşturan Hıristiyanların İslâm dinine geçmeleri için

⁹¹⁶İbn Kesîr, *Tefsir*, 8/110; Kur'ân-ı Kerim'de Allah Teâlâ peygamberlerden elinizdekilerini doğrulayan bir peygamber geldiğinde mutlaka ona iman edip yardım etmeleri konusunda söz aldığı belirtilmiştir: "*Hani, Allah peygamberlerden, "Andolsun, size vereceğim her kitap ve hikmetten sonra, elinizdekini doğrulayan bir peygamber geldiğinde, ona mutlaka iman edeceksiniz ve ona mutlaka yardım edeceksiniz" diye söz almış ve, "Bunu kabul ettiniz mi; verdiğim bu ağır görevi üstlendiniz mi?" demişti. Onlar, "Kabul ettik" demişlerdi. Allah da, "Öyleyse şahid olun, ben de sizinle beraber şahit olanlardanım" demişti*" (Âl-i İmrân 3/50).

⁹¹⁷ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 2/656.

⁹¹⁸ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 28/399 (No.17163); Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 23/359.

⁹¹⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 3/82-84; Râzî, *Mefâtiḥ'ul-Gayb*, 2(4)/72-73; İbn Kesîr, *Tefsir*, 1/444; 8/111.

⁹²⁰ el-Bakara 2/129.

⁹²¹ Geniş bilgi için bk. İbn Hanbel, *el-Müsned*, 7/408-409 (No.4400); İbn Kesîr, *Tefsir*, 8/110-111). Benzer rivayet Ebû Dâvûd'dan naklen Hâzin'de de geçmektedir (Hâzin, *Tefsîrü'l-Hâzin*, 1/471).

bu gerçeğin ortaya çıkarılması büyük önem taşımaktadır. Çünkü onların inandığı biri olarak Hz. İsa tarafından böyle bir müjdenin verilmesi ve ellerindeki kutsal kitapta da Kur'ân-ı Kerim'in verdiği bilgilerin geçmesi, İslâm dininin hak bir din olduğunu ispatlayacak; bu durumda onların İslâmiyete geçmemeleri için bir bahaneleri de kalmayacaktır.

1.6. Ehl-i Kitabın Son Peygamberi Yardım İsteme Vesilesi Kılması

Ehl-i Kitap, Kutsal kitaplarında son peygamber ile ilgili bilgileri bildikleri için zor zamanlarında onu vesile kılarak Allah'tan yardım niyazında bulunurlardı. Mesela Yahudiler, müşrik düşmanlarına karşı zaferlere ulaşabilmek için onun ismiyle şöyle dualarda bulunmuşlardır: "*Ey Allah! Tevrat'ta sıfatları bulunan peygamberin vasıtasıyla bize yardım eyle!*"⁹²² Kur'ân-ı Kerim bunu şöyle açıklamıştır: "*Kendilerine ellerindeki (Tevrat'ı) tasdik eden bir kitap (Kur'ân) gelince onu inkâr ettiler. Oysa daha önce (bu kitabı getirecek peygamber ile) inkârculara (Arap müşriklerine) karşı yardım istiyorlardı. (Tevrat'tan) tanıyıp bildikleri (bu peygamber) kendilerine gelince ise onu inkâr ettiler. Allah'ın lâneti inkârcuların üzerine olsun*"⁹²³

İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre, Hz. Peygamber gönderilmeden önce Yahudiler, Evs ve Hazrec kabilesine karşı onu vesile kılarak zafer talebinde bulunuyorlardı. Allah Teâlâ, elçisini Araplardan gönderince ona iman etmeyip söylediklerini inkâr ettiler. Bunu gören Muâz b. Cebel ve Bîşr b. el-Berrâ onlara, 'Allah'tan korkun ve Müslüman olun; çünkü biz müşrik iken onu vesile kılarak bize karşı zafer umuyor, onun gönderilmek üzere olduğunu bildiriyor ve bize onun vasıflarını anlatıyordunuz' dediler. Bunun üzerine Nadîr oğullarından Sellâm b. Mişkem, 'Bize, bildiğimiz bir şey gelmemiştir ve o, bizim size anlattığımız kişi değildir' deyince Allah Teâlâ bahse konu olan ayeti indirmiştir.⁹²⁴

Hz. Peygamber'in hanımlarından, Yahudi liderlerinden birisinin kızı ve diğerinin de yeğeni olan Hz. Safiye'nin anlattığına göre, Hz. Peygamber Medine'ye

⁹²² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/296; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/119; Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selim*, 1/163.

⁹²³ وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَزَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ (el-Bakara 2/89).

⁹²⁴ İbn Abbas'tan aynı anlamı taşıyan farklı rivayetler nakledilmiştir (bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2/333-334; İbn Kesîr, *Tefsir*, 1/326). Bir başka rivayette Yahudiler müşrik Araplara karşı, "Allah'ım, müşrikleri cezalandırmamız ve öldürmemiz için elimizdeki kitaplarda yazılı olduğunu gördüğümüz peygamberi gönder..." diyerek Hz. Muhammed'i vesile kılarak yardım talebinde bulunuyorlardı. Fakat Allah Teâlâ Hz. Muhammed'i Araplardan gönderince onları kışkırdıkları için onu inkâr ettiler. Oysa onlar Hz. Muhammed'in Allah'ın Rasulü olduğunu biliyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, "(Tevrat'tan) tanıyıp bildikleri (bu peygamber) kendilerine gelince ise onu inkâr ettiler. Allah'ın lâneti inkârcuların üzerine olsun." buyurdu (İbn Kesîr, *Tefsir*, 1/326).

hicret edince Safiye'nin babası ile amcası onu görmeye giderler. Eve döndüklerinde aralarında geçen konuşmada babası, "Vallahi o (bize bahsedilen kişinin) aynısıdır" der. Amcası, emin misin? diye sorar ve babası da evet, fakat yaşadığım sürece ona karşı çıkacağım ve görevinin başarıya ulaşmasına izin vermeyeceğim, der.⁹²⁵ Mevdûdî, bu rivayeti Ehl-i Kitabın Hz. Peygamber'i tanıdıklarına dair en güvenilir delil olarak nitelendirmiştir.⁹²⁶ Ona göre "İsrâiloğulları'nın ırkçı tutumları, onların Hakk'a karşı çıkmalarına neden olmuştur. Çünkü onlar son peygamberin kendi ırklarından olmasını istiyorlardı. Bu nedenle, kendilerinden daha aşağı gördükleri bir ırktan peygamber gelince, onu kabul etmediler. Bu, rasûlünü göndermeden önce Allah'ın onlara danışması gerektiği anlamına gelir. Allah onlara danışmayıp kendi seçtiği birisine lütfedince onlar karşı çıktılar."⁹²⁷

Ayete gelince burada dikkate alınacak birkaç husus vardır: Birincisi; ayette geçen "مُصَدِّقٌ" kelimesidir. Arapça tefsirlerin hemen hemen hepsinde bu kelime normal manasıyla yani "doğrulayıcı" şeklinde tefsir edilmiştir. *Tenvîrû'l-Mikbâs* ve *el-Keşf ve'l-Beyân* tefsirlerinde (موافق/muvafık) şeklinde tefsir edilmiştir. Yani "Kur'ân-ı Kerim onların elindeki kitaplarda geçen tevhid, Hz. Muhammed'in vasfı ve inkâr ettikleri bazı şer'î hükümlerde onlarla muvafıktır."⁹²⁸ İkincisi; "فَلَمَّا جَاءَهُمْ" fiilinin failidir. Müfessirlerin ortak görüşü bu fiilin faili Hz. Muhammed'dir. Üçüncü olarak da "يَسْتَفْتِحُونَ" kelimesinin anlamıdır. Müfessirler genel olarak bunu iki şekilde yorumlamışlardır:

Birincisi; yardım talebinde bulunmak:⁹²⁹ Müfessirler yukarıda ele alınan rivayetleri veya benzerlerini naklederek, Yahudilerin Hz. Peygamber gelmeden önce onu vesile kılarak galip gelmeleri için Allah'tan yardım istediklerini söylemektedirler.⁹³⁰

İkincisi; zafer elde etmek: Bazı âlimler "onlar müşrikleri yenebilecekleri ve müşriklere gönderilecek peygamberin gelme zamanının yaklaştığını biliyorlardı"

⁹²⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/518-519.

⁹²⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 1/95.

⁹²⁷ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 1/95; ayrıca bk. Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 1/121.

⁹²⁸ Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, *Tenvîrû'l-Mikbâs min Tefsiri İbn Abbâs*, (Mısır: el-Matbaatü'l-Ezheriyye, 1382/1962),10; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 1/153.

⁹²⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2/332; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/296; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 2(3)/180; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/119; İbn Kesîr, *Tefsir*, 1/326; Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selim*, 1/173; R. Rıza, *el-Menâr*, 1/315.

⁹³⁰ Nakledilen rivayetlere göre onlar şöyle dua ederlerdi: "Ey Allah! Tevrat'ta vasıflarını bulduğumuz ve ahir zamanda gönderilecek olan peygamberin hürmetiyle bize yardım eyle!" (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/296; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/119; Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selim*, 1/163) veya "Allah'ım! Ümmî Peygamber hürmetiyle bize yardım eyle ve fetih nasip et!" (Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 2(3)/180).

şeklinde tefsir etmişlerdir. Onlar "يَسْتَفْتِحُونَ" kavlindeki "sîn" harfinin mübalağa için olduğunu söylemektedirler. Yani Ehl-i Kitap birbirlerine kâfirlere karşı galip geleceklerini sorarlardı.⁹³¹

1.7. Ehl-i Kitaptan Müslüman Olanlarının Örnek Gösterilmesi

Gerek eski dönemlerde olsun gerekse çağdaş dönemde, Ehl-i Kitaptan İslâm'ı kabul edenlerin sayısı az değildir. Büyük alimlerindende Müslüman olanlar olmuştur. Abdullah b. Selam ve arkadaşları, Necran ve Habeş Hıristiyanlardan asr-ı saadet'te Müslüman olanların örnekleridir. Âl-i İmrân sûresinin 199. ayetinde; "*Ehl-i kitaptan öyleleri var ki, Allah'a, hem size indirilene, hem de kendilerine indirilene tam bir samimiyetle ve Allah'a boyun eğerek iman ederler. Allah'ın ayetlerini az bir paraya satmazlar. İşte onlar için Rableri katında ecirleri vardır. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk olandır.*" şeklinde dile getirilen vasıfların bunlar hakkında olduğu söylenmektedir.

Burada Ehl-i Kitaptan İslâm'a geçenlerin⁹³² "Allah'ın ayetlerini" yani Hz. Muhammed'e dâir müjdeleri, onun sıfatları, peygamber olarak gönderileceği ve onun ümmetinin sıfatları gibi Tevrat ve İncil'de bulunan bilgileri hiçbir paha karşısında gizlemeyen ve Ehl-i Kitabın en hayırlı ve seçkin kimselerin olduğu mesajını vermektedir.⁹³³

Kur'ân-ı Kerim'de Ehl-i Kitaptan iman edenlerle ilgili başka ayetler de mevcuttur. Kasas sûresinde şöyle buyrulmaktadır:

"Ondan (Kur'ân'dan) önce kendilerine kitap verdiklerimiz, ona da iman ederler. Onlara (Kur'ân) okunduğu zaman: Ona iman ettik. Çünkü o Rabbimizden gelmiş hakikattir. Esasen biz daha önce de Müslüman idik, derler. İşte onlara,

⁹³¹Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/296; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/119; Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selim*, 1/173; R. Rıza, *el-Menâr*, 1/315.

⁹³² Ayette geçen "Ehl-i Kitap"tan kimin kastedildiğiyle ilgili beş farklı rivayet nakledilmiştir. Birçok rivayette Habeşistan kralı Necâşî'nin kastedildiği belirtilmektedir. Bazı rivayetlerde Abdullah b. Selam ve arkadaşları, bir rivayete göre Müslüman Yahudiler, bir rivayete göre Müslüman Hıristiyanlar ve diğer bazı rivayetlere göre Ehl-i Kitaptan İslâm'a geçenlerin tamamı kastedilmektedir. Necâşî'nin kastedildiği rivayetler daha çoktur. Câbir b. Abdullah (r.a.), Ebu Hüreyre (r.a.), Enes b. Malik (r.a.), Âmir b. Abdullah (r.a.) ve Katâde'den nakledilen rivayetlere göre, Habeşistan kralı Necâşî vefat ettiğiinde Hz. Peygamber ve ashâbı onun vefatı üzerine cenaze namazı kılarken münafıkların "*Müslüman olmayan biri için namaz kılacaklar*" şeklinde eleştirilerine cevap olarak Allah Teâlâ bu ayeti indirmiştir (İbn Kesîr, *Tefsir*, II, 194; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 498). Fakat müfessirlerin kahir ekseriyeti Mücâhid'den nakledilen rivayeti tercih edip bu rivayeti ayetin muhtevasına daha uygun bulmuşlardır. Buna göre, bu ayetten İslâm'a geçen bütün Ehl-i Kitap kastedilmektedir (İbn Kesîr, *Tefsir*, II, 195). Çünkü burada "Ehl-i Kitap" kavli genel olarak zikredilmiştir, bu söz Yahudi veya Hıristiyan'dan birisine tahsis edilemez (Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 7/499).

⁹³³ Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 2/156; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 5(9)/154; İbn Kesîr, *Tefsir*, 2/195.

sabretmelerinden ötürü, mükâfatları iki defa verilecektir. Bunlar kötülüğü iyilikle savarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah rızası için harcarlar."⁹³⁴

Hiz. Peygamber de 'Ehl-i Kitaptan olan bir kimse, hem kendi peygamberine hem de bana inanırsa onun için iki kat ecir vardır' buyurmuştur. Ebû Musâ el-Eş'arî'nin Hiz. Peygamber'den işittiğine göre "Kitap ehlinden olup da hem kendi peygamberine hem de Muhammed'e iman eden kimse için; Allah'ın hakkını ve efendisinin hakkını yerine getiren köle için; câriyesi olan ve bu câriyeyi güzelce terbiye eden, iyice eğitip öğreten, sonra da onu âzat edip kendisiyle evlenen kimse için iki ecir vardır."⁹³⁵ Hadiste geçen kitap kelimesi geneldir ama anlamı özeldir; Allah tarafından indirilenler olarak Tevrat ve İncil kast edilmektedir.⁹³⁶ Hadisten anlaşıldığı üzere mümin olan Ehl-i Kitaba iki kat ecir verilir. Eğer kendi dinine ve peygamberine inanmayan biriye ve sadece Hiz. Muhammed'e iman ederse, o zaman ona tek ecir verilecektir.

Kur'ân-ı Kerim'in İslâm'a geçen Ehl-i Kitap mensuplarından övgüyle bahsetmesi, Hiz. Peygamber'in de bu kesimler için iki ecrin olduğunu söylemesi, Ehl-i Kitabın İslâm'a girmeleri için yapılmış teşviklerdir. Dolayısıyla Ehl-i Kitaba mensup olanlar İslâm'a davet edilirken bu hususların dile getirilmesi ve İslâm'a geçenlerin örnek gösterilmesi, dave'ti daha etkili yapacaktır.

1.8. Ehl-i Kitabın Kur'ân-ı Kerim'in Doğruluğuna Şâhit Gösterilmesi

Kur'ân-ı Kerim Ehl-i Kitabı İslâm'a davetinde "istişhad" yolundan da yararlanmıştır. Onun yararlandığı istişhad, önceki semavî kitapların son peygamber ve son din ile ilgili içerdiği bilgileri ve müjdeleri, Kur'ân-ı Kerim'in doğruluğna şahit göstermesidir. Kur'ân-ı Kerim'in burada Ehl-i Kitabı ön plana çıkarması, hem bir nevi onları onurlandırarak İslâm'a girmelerini sağlamaktır hem de onların İslâm'la ilgili gerçekleri bildiklerini ve İslâm'a karşı çıkmalarının bu gerçeklerle bağdaşmadığı ortaya koyarak onları susturmaktır. Yunus sûresinde bu "istişhadı" şöyle açıklanmaktadır: "Resülüm! "Eğer sana indirdiğimizden (bu anlattığımız olaylardan) kuşkuda isen, senden önce Kitabı (Tevrat ve İncil) okuyanlara sor. Andolsun ki, Rabbinden sana hak gelmiştir. Sakın şüphecilerden olma!"⁹³⁷ Bu ayette Allah Teâlâ Hiz. Peygamber'e eğer Allah'ın indirdikleri hakkında kalbinde bir şüphe varsa, önceki

⁹³⁴ el-Kasas 28/52-54; krş. el-Bakara 121; Âl-i İmrân 113; el-A'râf 159; el-İsrâ 107-109.

⁹³⁵ Buhârî, "İlim" 31 (No. 97), "Cihâd" 145 (No. 3011), "Nikâh" 13 (No. 5083).

⁹³⁶ İbn Hacer, *Fethul-Bârî*, 1/251.

⁹³⁷ "فَإِنْ كُنْتَ فِي شكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يُقْرَأُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ" (Yunus 10 /94).

din mensuplarından bilgi alabilirsin. Çünkü onlara indirilen kitaplarda sen ve Kur'ân-ı Kerim'le ilgili bilgi verildiği için onlar seni ve dinini iyi bilirler. Ayetin genel mesajı ise, İsrâiloğullarının Hz. Peygamber'in gerçek bir peygamber olduğunu ve dininin de hak olduğunu bilmeleridir. Dolayısıyla onların iman getirmeleri ve Hz. Peygamber'e tabi olmaları gerekir.⁹³⁸ Ayrıca bunda ümmete şüphenin hiç olmadığını pekiştirme ve Hz. Peygamber'in sıfatları Ehl-i kitabın ellerinde bulunan diğer semavî menşeli kitaplarda mevcut olduğunu bildirme gayesi de güdülmeindedir.⁹³⁹ Nitekim Allah Teâlâ, başka bir ayette "*Onlar ki; yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı bulacakları; okuma-yazma bilmeyen ve nebî olan Rasûle tâbi olurlar...*" buyurmuştur.⁹⁴⁰

Bu arada ayette Hz. Peygamber'e yönelik bir şüpheden söz edilmektedir. Müfessirler, bu hususta farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Genel kanaatleri bu ayetin, Hz. Peygamber'in şüphe ettiğini ifade etmemesidir.⁹⁴¹

⁹³⁸ Tantâvî, *Benû İsrâil fi'l-Kur'ân*, 115-116.

⁹³⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/296.

⁹⁴⁰ el-A'râf 7/157.

⁹⁴¹ **1)** Burada varsayım ve farzıyedir. Yani "farz edelim ki sende bir şüphe oluşur ve şeytan senin zihninde öyle bir şey kurguluyorsa, bu durumda... "*senden önce Kitabı (Tevrat ve İncil'i) okuyanlara sor...*" demektir. "ن" edatı Arapça edebiyatında şart fiilinin gerçekleşmeyeceğine delalet eder veya gerçekleşebilecek eylemin gerçekleşmeyecek konumuna getirir. Buna göre Hz. Muhammed'in şüphe etmesi söz konusu değildir ve hiçbir zaman şüphe etmemiş, demek istenmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'e nispet edilen şüphe, varsayım ve farz-ı muhaldan ibarettir (R. Rıza, *el-Menâr*, 11/391-392). Nitekim İbn Abbas'tan "*Hz. Peygamber şüphe etmemiş ve Allah'a şüphe ettiği için soru sormamış*" şeklinde nakledilmiştir. Sa'îd b. Cübeyr, Hasan el-Basrî ve Katade b. Diâme'den de Hz. Peygamber'in şüphe ve soru sormadığına dair rivayetler edilmiştir (Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 15/202). **2)** Hz. Peygamber Allah tarafından gelen haberlerin gerçekliğinde ve doğruluğunda şüphe etmemiştir. Allah Teâlâ da bunu bildiği için dile getirmiştir. Fakat Allah'ın Hz. Muhammed'e böyle hitap etmesi, ümmetinin (Arapların) bazılarının bazılarına bu şekilde hitap etmelerindedir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim onların diliyle indirilmiştir (Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 7/499, 202-203). Bu üslup Kur'ân-ı Kerim'in başka ayetlerinde de kullanılmaktadır. Bunun en bariz örneği Hz. İsa'ya hitap eden şu ayettir: "*Allah: Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, «Beni ve anamı, Allah'tan başka iki tanrı bilin» diye sen mi dedin, buyurduğu zaman o, «Hâşâ! Seni tenzih ederim; hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz...*" (el-Mâide 5/116). Bu gibi kullanımlar delilleri çoğaltmak sadedinde ve yakinin artması için kullanılır. Hitap Peygamber'e olmakla birlikte asıl hedef alınanlar şüphe içerisinde olanlardır. Yukarıda denildiği gibi Arap dilinde bu tür dolaylı anlatımlar yaygındır (Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 4/50; Muhammed Cemalettin el-Kâsîmî, *Mehâsinü't-Te'vîl (Tesiru'l-Kâsîmî)*, (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 6/62-63; Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 2/576). **3)** Bir başka görüşe göre, "ن" edatın nefî anlamını ifade eden "ما" anlamındadır. Yani "فما كنت في شك..." Anlamına ise, "Sen şüphe ediyorsun, onun için onlara sor şeklinde sana emretmiyoruz. Bizim emrimiz, Hz. İbrahim'in, diriltilecek olanlara şahit olup yakînini arttırdığı gibi senin de yakînini arttırman içindir (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/174; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 9(17)/169). **4)** Hz. Muhammed'e yapılan bu hitap aslında onun ümmetinedir (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/174). Mevdûdî de "her ne kadar bu ifade Hz. Peygamber'e raci ise de aslında burada onun risaleti hakkında şüphe belirtenler kastedilmektedir." şeklinde yorumlamıştır (Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 2/362). **5)** Bu ayet (Yunus, 94.) daha yukarıdaki kıssaların doğruluğunu te'yid ile Hz. Muhammed'in peygamberliğini tasdik ve pekiştirmek siyakında gelmiştir. Bilindiği gibi, faraziye ne olmayı, ne de mümkün olmayı gerektirmeyeceğinden, burada da aslında ne şüphe etmeye, ne de başkalarına sorup öğrenmeye ihtiyaç gösterecek bir durum söz konusu değildir. Ancak diğer peygamberlerle ilgili kıssaların fevkalade olayları içermesi, bunları haber veren Hz. Muhammed'in peygamberliği hakkında en küçük bir şüpheye ihtimal bırakmayan bir ifade gücü ve heyecan verici bir kesinlik ortaya koyar. Yani başka taraftan öğrenmek suretiyle değil, Allah tarafından sana gönderilen

Bahse konu olan ayetin siyak sibakına bakılınca ayetin "...Eğer sana indirdiğimiz..." kısmından maksat Allah Teâlâ'nın bahsettiği kıssalardır.⁹⁴² Çünkü Tevrat ve İncil tahrife uğradığı için bu kıssalar daha farklı şekilde anlatılabilir ve bu, senin şüphe etmene sebep olabilir. Ancak kıssaların gerçeği de Allah'ın anlattığı şekildedir. Bilfarz "sana indirdiğimizden (bu anlattığımız olaylardan) kuşkuda isen, senden önce Kitabı (Tevrat ve İncil) okuyanlara sor." demek istemiştir. Yani Ehl-i Kitabın müminlerine sor.⁹⁴³ Burada Ehl-i Kitap müminleri görüşü daha isabetli olur; çünkü Ehl-i Kitap müminleri Tevrat ve İncil'de bulunan söz konusu kıssaları veya Hz. Peygamber'in vasıflarını tahrif etmeden ve değiştirmeden anlatabilirler.

Ayette Ehl-i Kitap şahit gösterilerek bir taraftan Kur'ân-ı Kerim'in ve Hz. Peygamber'in doğruluğu ispat edilirken diğer taraftan Ehl-i Kitabın Hz. Peygamber'in ve Kur'ân-ı Kerim'in hak olduğunu bildilerini de ortaya koymaktadır. Onların inkâr etmeleri, söz konusu gerçekleri gizlemekten başka bir şey değildir.⁹⁴⁴

1.9. Ehl-i Kitabın İslâm'a Neden Karşı Çıktığının Belirtilmesi

Semavî dinlerin ana konularına ve gönderilme felsefesine bakıldığında, bu dinlere mensup olanlar aslında birbirilerine hiç karşı çıkmamalıdır. Çünkü bu dinlerin gönderilme amacı ve temel konuları arasında herhangi bir ihtilaf söz konusu olmayıp; tamamı Allah tarafından insanların dünyevî ve uhrevî saadeti için gönderilmiştir. Her biri diğerini doğrulayan, şartlar ve durumlara uygun hükümler ve mesajlar içermektedir. Fakat Ehl-i Kitap bunu ve İslâm'ın hak olduğunu bildiği halde İslâm davetine kulak vermeyerek bile bile kendilerini ateşe atmışlardır. Kur'ân-ı Kerim onlara, onların İslâm'a karşı çıkmalarının sebebini ortaya koyarak kalplerinde sakladıkları asıl nedenini bildiklerini ileri sürmüş ve diğer bahanelerinin geçerli olmadığını belirterek İslâm'ı kabul etmeleri gerektiğini vurgulamıştır. **"Ehl-i Kitaptan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler. Yine de siz, Allah**

---

vahiy ile yukarıda beyan olunduğu üzere, Firavun ve diğerleriyle ilgili kıssaların doğruluğunda şüphe ve tereddüt etmeye gerek yoktur. Sen de zaten bundan şüphe etmezsin. Bununla beraber bilfarz, en ufak bir şüpheye düşecek olursan senden önce kitap okuyan o kimselere sor. Yani bu anlatılan olaylar, kitap ehli katında bilinen ve kabul edilen olaylardır, onların kitaplarında da yer almaktadır. Onlar, kendi kitaplarında da yer almış bulunan bu kıssalardan ibret almayı hâlâ şirk ve küfürde devam ediyorlar. Buna rağmen onlar bunları inkâr edemeyecekler ve "evet böyledir" deyip tasdik etmeye mecbur kalacaklardır." (Elamlılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 4/2744).

⁹⁴² Bazı müfessirlerin görüşü de bu yöndedir (Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 2/273; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 4/2744).

⁹⁴³ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 9(17)/1162-163; Ebussuûd, *İrşâdü Akli's-Selîm*, 3/273.

⁹⁴⁴ Tantâvî, *Benû İsrâil fi'l-Kur'ân*, 116.

onlar hakkındaki emrini verinceye kadar affedip bağışlayın. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir."⁹⁴⁵ ayetide, Ehl-i Kitabın İslâm'a muhalefetinin sebebinin; serkeşlik, kıskançlık ve çekememezlikten başka bir şey olmadığını belirtmiştir.

İbn Abbâs; ümmî bir peygamber onlara; kitapları, ayetleri ve peygamberleri hakkında bilgilendirdiği ve onları doğrululadığı halde, onlar zulüm, küfür ve kıskançlıktan dolayı onu inkâr ettikleri için Allah Teâlâ'nın bu ayeti indirerek onların bu çirkin hastalıklarını ve amaçlarının açıkça ortaya koyduğunu belirtmiştir. Ebu'l-Âliye de Ehl-i Kitap Hz. Muhammed'in peygamberliği ve bunun Tevrat ve İncil'de de yazıldığı kendilerine belli olduktan sonra, sadece kendilerinden olmadığı için kıskandıkları ve aşırı gitmeleri nedeniyle onu inkâr etiklerini söylemiştir.⁹⁴⁶

Ehl-i Kitabın Müslümanları küfre döndürme istekleri, iğrenç kindarlığın ve çıkarıcılığın vicdanlarda yarattığı bir hastalık ve başkalarının kendisiyle doğru yolu bulabileceği iyiliği onların ellerinden alma arzusudur. Allah Teâlâ de Ehl-i Kitabın Müslümanlara karşı içlerinde taşıdıkları bu iğrenç duyguyu açıklayarak, onların bütün inkârlarının arkasında bu iğrenç duygunun yani kıskançlığın yattığını belirterek⁹⁴⁷ Müslümanların gerçekleri bilmelerini istemiştir. Müslümanlara, Ehl-i Kitabın İslâm'a yönelik şüphe uyandırıcı iddialar ortaya atmaları ve İslâm hakkında Müslümanları kuşkulara yönlendirmeleri, onların kötü tuzaklarından olduğunu haber vermiştir.⁹⁴⁸ Onların Müslümanları dinlerinden koparma propagandaları da belli bir dönem ve yere mahsus değildir. Bu tür propagandalar başta Yahudiler olamk üzere bütün İslâm düşmanları tarafından sürekli yapılacağı için Kur'ân-ı Kerim buna dikkat çekmekte ve Müslümanları şu uyarıda bulunmaktadır: "Sakın başkalarının oyunlarına gelerek inancınızda şüpheye düşmeyin ve imanınızı inkâr ile değiştirmeyin."⁹⁴⁹

Hz. Peygamber de "*Yahudiler, sizin selâmınızdan ve âmin deyişinizden dolayı size haset ettikleri kadar, hiçbir şeyinizden haset etmezler*" buyurarak⁹⁵⁰ hem Ehl-i Kitabın İslâm'a karşı çıkmasının sebebinin anlatmış hem de Müslümanların onlara karşı daha uyanık olmalarını istemiştir. Çünkü haset insanları her türlü kötülüğe sürükleyecektir. Hadisteki "selâm"dan maksad, selâmlaşmaktır. "Amin"den maksat

⁹⁴⁵ el-Bakara 2/109.

⁹⁴⁶ İbn Kesîr, *Tefsir*, 1/382-383.

⁹⁴⁷ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 1/137-138.

⁹⁴⁸ R. Rıza, *el-Menâr*, 1/346.

⁹⁴⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 1/143.

⁹⁵⁰ İbn Mâce, "İkâmetü's-Salat", 14 (No. 856-857).

ise Müslümanların gerek namazda ve gerekse dua sonunda âmin deyişleridir. Yahudiler buna öfkelenip çekememezlik ederler.⁹⁵¹

Kur'ân-ı Kerim "*Yoksa insanları; Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği şey dolayısıyla kıskanıyorlar mı? Şüphesiz biz, İbrahim ailesine de kitap ve hikmet vermişizdir. Onlara büyük bir hükümranlık da vermiştik.*"⁹⁵² ayetinde Yahudilerin, Allah'ın Hz. Muhammed'e büyük peygamberlik vermesini kıskandıklarını ve bu sebeple insanların onu tasdik etmelerini engellediklerini belirtmiştir. Onlar Hz. Peygamber'i çekemiyorlardı; çünkü o, İsrâiloğullarından değil Araplardan gelmişti.⁹⁵³ Hatta Yahudi Hahamları da haset ve kin yüzünden ona karşı düşmanlığa başlamıştı.⁹⁵⁴

Kur'ân-ı Kerim, kıskançlığın Ehl-i Kitabın genel bir hastalığı olduğunu ve bu sebepten dolayı kendi aralarında da ihtilafa düştüklerini birkaç ayette dile getirmiştir:

"*Allah nezdinde hak din İslâm'dır. Kitap verilenler, kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler. Allah'ın ayetlerini inkâr edenler bilmelidirler ki Allah'ın hesabı çok çabuktu.*"⁹⁵⁵

"*Din konusunda onlara (Ehl-i Kitaba) açık deliller verdik. Ama onlar kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler. Şüphesiz Rabbin, ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet günü aralarında hüküm verecektir.*"⁹⁵⁶

"*Onlar kendilerine ilim geldikten sonra, sadece aralarındaki çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler. Eğer belli bir süreye kadar Rabbinden bir (erteleme) sözü geçmiş olmasaydı, aralarında hemen hüküm verilirdi. Onlardan sonra kitaba vâris kılınanlar da onun hakkında derin bir şüphe içindedirler.*"⁹⁵⁷

Ehl-i Kitabın birbirlerini çekememezliği, kin ve birbirlerine sırt çevirmeleri, hak üzerinde de onların ayrılığa düşmelerine sebep olmuştur. Birilerinin diğerlerine

⁹⁵¹ Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mace Tercemesi ve Şerhi*, (İstanbul: Kahraman Yay., 1982), 3/91-92. Bu rivayetler, "selam ve "âmin"in sadece Müslümanlar için meşrû kılındığına delalet eder (İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 11/7). Hz. Musa ve Hz. Harûn'a da "âmin" verildiğine dair görüş de vardır (*İbni Mace Tercemesi ve Şerhi*, 3/91-92). Âlimler, Ehl-i Kitabın şu dört şeyde bizi kıskandıklarını söylerler: Bizim Allah'a hamd etmemizde; O'na karşı alçak gönüllü ve itaatkâr olmamızda; doğru yola hidayeti için yaptığımız duada; onların aleyhine yaptığımız duaya âmin dememizde. " *قال علماءنا رحمة الله عليهم: إنما حسدنا " أهل الكتاب؛ لأن أولها حمد لله وتناء عليه، ثم خضوع له واستكانة، ثم دعاء لنا بالهداية إلى الصراط المستقيم، ثم الدعاء عليهم مع قولنا: آمين*" (Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/131).

⁹⁵² en-Nisâ 4/54.

⁹⁵³ İbn Kesîr, *Tefsir*, 2/336.

⁹⁵⁴ İbn İshak, *Sîret*, 62-63.

⁹⁵⁵ Al-i İmrân 3/19.

⁹⁵⁶ el-Câsiye 45/16-17.

⁹⁵⁷ eş-Şûrâ 42/14.

olan kin ve düşmanlığı, onları karşı tarafın her söz ve işine -doğru bile olsa- karşı olmaya sürüklemiştir.⁹⁵⁸ Onların ihtilaf sebepleri sadece bunlardan ibaret değildir. Kendilerine gönderilen kitaptan uzaklaşarak hevalarını öne çıkarmaları ve kendi çıkarlarının peşine takılmaları da onların ayrılığa düşmelerine sebep olmuştur.⁹⁵⁹ Aralarındaki azgınlıklar, taşkınlıklar ve zulümler de onları ihtilafa düşürmüştür. Çünkü onlar; Allah'ın kitaplarının, yasalarının ve onlar için belirlendiği inanç sisteminin kapsadığı doğruluk ve adaletten uzaklaşmışlardır. Kaldı ki onların ihtilafı, işin gerçek yüzünü bilmemelerinden ve cehaletten de değildir. Zira onlara; tevhidî, insanın yapısını ve kulluk gerçeğini bildiren kesin ilim gelmiştir.⁹⁶⁰ Burada önemli mesaj da Allah Teâlâ'nın İsrailoğulları üzerinden Müslümanları uyarıda bulunmasıdır. Müslümanlar da basit çıkarların peşine düşerlerse İsrâiloğullarının düştükleri duruma düşeceklerdir.⁹⁶¹

Sonuç itibariyle Ehl-i Kitabın İslâm'a muhalefetinin masumâne ve gerçekçi olmadığı; kıskançlık, kin vb. nedenlerden kaynaklandığı bir gerçektir. Kur'ân-ı Kerim ilk devirde bu hakikati dile getirerek Ehl-i Kitaptan kandırılmış kesimleri uyandırmakla İslâm'a davet etmeye çalışmıştır. Günümüzde de Ehl-i Kitap mensuplara, onların dinî ve siyasî liderlerinin İslâm'a karşı çıkmalarının temelinde kıskançlık ve şahsî çıkarlar yattığı anlatılarak İslâm'a davet edilmeliler. Çünkü İslâm meraklısı ve yeni bir dine girmek için arayış içinde olan bir Ehl-i Kitap mensubu kendisinden saklandırıldığı gerçekleri anlayınca daha sağlıklı düşünmeye başlayacak ve bu, onun İslâm'a geçmesine sağlayacaktır.

1.10. Ehl-i Kitabın İhtilaf Ettiği Konularda Hakikatin Beyan Edilmesi

Yahudiler ve Hıristiyanlar pek çok konuda ihtilafa düştükleri malumdur. Onları ihtilaf ettikleri konular da genel olarak dinî konulardır. Onların ihtilaf ettikleri bazı konularda Kur'ân-ı Kerim doğru olanını belirtmiş ve onların söz konusu ihtilafı bırakıp İslâm'ı kabul etmeye davet etmiştir: "*Doğrusu bu Kur'ân, İsrailoğullarına, hakkında ihtilâf ede geldikleri şeylerin pek çoğunu anlatmaktadır. Ve o, Müminler için gerçekten bir hidayet rehberi ve rahmettir.*" "*Rabbin şüphesiz,*

⁹⁵⁸ İbn Kesîr, *Tefsir*, 2/25.

⁹⁵⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 1/329.

⁹⁶⁰ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 1(3)/163.

⁹⁶¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 4/508.

*onlar arasında hükmünü verecektir. O, mutlak galiptir, her şeyi bilendir." "O halde sen Allah'a güvenip dayan. Çünkü sen apaçık hakikat üzeresin."*⁹⁶²

Kur'ân-ı Kerim, Ehl-i Kitabın ihtilaf ettikleri konularda en doğru olanı anlatmaktadır. Örneğin; Yahudiler Hz. İsa'ya iftira atarken, Hıristiyanlar onu ulûhiyet makamına çıkarmışlardır. Kur'ân-ı Kerim ise orta ve hak sözü söylemiş; Hz. İsa'nın Allah'ın kullarından ve peygamberlerinden biri olduğunu belirtmiştir.⁹⁶³ Onun gerçek kimliği hakkında bilgi verdikten sonra "*İşte hakkında şüpheye düştükleri Meryemoğlu İsa, hak söze göre budur.*"⁹⁶⁴ buyurarak son sözü söylemiştir.

Yahudilerin Hz. İbrahim'i bir Yahudi ve Hristiyanların ise onu bir Hristiyan olduğu iddiasında bulunup ihtilafe düşmüşlerdir. Kur'ân-ı Kerim her iki tarafın iddiasını reddederek "*İbrahim ne Yahudi idi ne de Hristiyan. Fakat o, hanif (Allah'ı bir tanıyan, hakka yönelen) bir Müslümandı. Allah'a ortak koşanlardan da değildi.*"⁹⁶⁵ diyerek onların iddialarını çürütmüş ve gerçeği ortaya koymuştur.

Yahudiler ve Hristiyanlar arasında Hz. İsa'nın ölümüyle ilgili ihtilafları olmuştur. Yahudiler Hz. İsa'yı asarak öldürdüklerini savunurken; Hristiyanlar Hz. İsa'nın idamdan sonra tekrar diriltildiğini ve göğe kaldırıldığını ileri sürmüşlerdir. Kur'ân-ı Kerim ise her iki tarafın iddialarının asılsız olduğunu ve Hz. İsa'nın öldürülmediğini ve asılmadığını, Allah Teâlâ'nın onu kendisine yükseltildiğini ileri sürerek bu konudaki gerçeği ortaya koymuştur:

"Biz Allah'ın peygamberi Meryemoğlu İsa Mesih'i öldürdük" demelerinden dolayı kalplerini mühürledik. Oysa onu öldürmediler ve asmadılar. Fakat onlara öyle gibi gösterildi. Onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, bu konuda kesin bir şüphe içindedirler. O hususta hiçbir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Onu kesin olarak öldürmediler. Fakat Allah onu kendisine yükseltmiştir. Allah üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir."⁹⁶⁶

Bu örneklerden dışında teşbih ve tenzih, cennet ve cehennem durumları, Üzeyir⁹⁶⁷ Hz. İsa'nın nesebi, kıssalar, nesih-mansuh gibi birçok konu hakkında Ehl-i Kitab arasında bir ihtilaf söz konusudur. Kur'ân-ı Kerim onları bu ihtilafı bırakıp

⁹⁶² en-Neml 27/76-79.

⁹⁶³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 19/494; İbn Kesîr, *Tefsir*, 4/210.

⁹⁶⁴ Meryem 19/34.

⁹⁶⁵ Âl-i İmrân 3/65-68.

⁹⁶⁶ en-Nisâ 4/156-158.

⁹⁶⁷ Elmalılı, *Hak dini Kur'ân Dili*, 5/3699.

adalete, insafa, Allah'a ve Rasulü'ne itaat etmeye, Kur'ân-ı Kerim'in mesajlarına kulak vermeye davet etmiştir.⁹⁶⁸ Fakat Kur'ân-ı Kerim'in bahse konu olan ihtilafları çözmesi, onlar için bir anlam ifade etmemektedir. Zira onun rehberliğinden ancak müminler yararlanırlar ki onlar mümin değildirler.⁹⁶⁹

Kur'ân-ı Kerim, İsrâiloğullarına ihtilâf edegeldikleri şeyleri anlatmakla şu mesajı da vermektedir: Allah Teâlâ, Ehl-i Kitabın pek çok ihtilaflarını çözdüğü gibi, hakka tabi olan ile batılın peşinden koşan arasındaki ihtilafı da hakka tabi olanın kazanmasıyla çözecektir. Nitekim bu ayetlerin (en-Neml 27/76-79) indirilmesinden birkaç yıl sonra Arabistan'da herkes batılın yanında yer alan Ebu Cehil ve Ebu Leheb'e değil, hakkın peşinden koşan Hz. Muhammed'e tabi olduğuna bütün dünya şahid olmuştur.⁹⁷⁰

2. Toplumsal İlişkilerde Ayrıcalık Tanınması

Hz. Peygamber, peygamberliğe seçilirken biri Mekke müşrikleri ve diğeri Ehl-i Kitap olmak üzere iki topluluk ön plandaydı. Müşriklerden putperestliği bırakıp yalnız Allah'a tapmaları istenirken; Ehl-i Kitaptan ise tahrife uğramış ve muhtevaları tartışma konusu olan Tevrat ve İncil'i bırakıp Kur'ân-ı Kerim'e iman etmeleri ve ona göre hareket etmeleri istenmiştir. Müşriklere karşı İslâm'ın tavrı netti. Onların inandıklarını tamamen bırakıp İslâmiyet'e geçmeleri gerekirdi. İslâm dinine geçmedikleri takdirde onlara karşı savaş emredilmişti.⁹⁷¹ Zira Allah'ın iradesi onların müşrik olarak yeryüzünde kalmamaları yönündeydi; ya İslâmiyet'e geçer ya da ölürlük ve yeryüzü onlardan temizlenirdi. Nitekim Hz. Peygamber fetih gününde "*Yine de ki: Hak geldi; bâtil yıkılıp gitti. Zaten bâtil yıkılmaya mahkûmdur.*"⁹⁷² ayetini tekrar tekrar okurdu. Ancak Ehl-i Kitaba karşı durum farklıydı. Onlara davette insafı, müsamahalı, güzel davranma metodu tatbik edildi. Hatta Hz. Peygamber de serbest bırakılan bazı konularda müşriklere değil⁹⁷³, Ehl-i Kitaba benzemeyi tercih ederdi.⁹⁷⁴

⁹⁶⁸ Tantâvî, *Benû İsrâil fi'l-Kur'ân*, 117-118.

⁹⁶⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 4/37-38.

⁹⁷⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 4/145.

⁹⁷¹ el-Enbiyâ 22/39; et-Tevbe 9/3.

⁹⁷² el-İsrâ 17/81.

⁹⁷³ "Allah Resûlü (a.s.) alın saçlarını alının üstüne bırakırdı. Müşrikler ise başlarının alının iki tarafına ayırırlardı. Ehl-i Kitap da saçlarını alınlarına salıverirlerdi. Rasûlullah, hakkında hiçbirşey ile emrolunmadığı hâllerde Ehl-i Kitaba uygun olmayı severdi. Sonraları Rasûlullah da saçını iki tarafa ayırıp bıraktı." (Buhârî, "Menâkıb", 23 (No. 3558), 52 (No. 3944).

⁹⁷⁴ Tantâvî, *Benû İsrâil fi'l-Kur'ân*, 121-122.

İslâm'ın Ehl-i Kitaba tanınan ayrıcalıklar şu başlıklarla kısaca incelemek mümkündür:

2.1. Ehl-i Kitap Kadınıyla Evlenmenin Câiz Olması

İslâm, Müslüman bir erkeğin Ehl-i Kitaba mensup bir kadınla evlenmesine izin vermiştir.⁹⁷⁵ Müslümanların diğer gayr-müslimlerin kadınlarıyla evlenmeleri yasaklanırken⁹⁷⁶ Ehl-i Kitap kadınlarla evlenmelerine müsaade edilmesi, onlara gösterilen bir müsamahadır. İlgili ayette şöyle buyrulmaktadır:

"...Mümin kadınlardan iffetli olanlar ile daha önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz şartıyla, namuslu olmak, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir. Kim (İslâmî hükümlere) inanmayı kabul etmezse onun ameli boşa gitmiştir. O, âhirette de ziyana uğrayanlardandır."⁹⁷⁷

Ayette görüldüğü üzere bir Müslüman erkek, Ehl-i Kitap bir kadınla evlenebilir. Nitekim ashabtan bazıları Hıristiyan kadınlarla evlenmişler ve bunda herhangi bir sakınca görmemişlerdir.⁹⁷⁸ Hz. Osman'ın Nâile bnt. Ferâfisa isimli bir Hıristiyanla, Talha b. Ubeydullah'ın ve Hüzeyfe Yahudi kadınlarla evlendikleri kaydedilmiştir.⁹⁷⁹

Cumhur fukahâya göre Yahudi ve Hıristiyan olan zimmî kadınlarla evlenmek caizdir.⁹⁸⁰ Fakat İbn Abbas "hür" Ehl-i Kitap kadınlarıyla evlenmeyi caiz görürken; Şa'bî gibi âlimlerin "iffeti" şart koşarak "iffetli Ehl-i Kitap kadınlarıyla" evlenmenin caiz olduğunu söylemişlerdir.⁹⁸¹ Netice itibariyle İslâm âlimlerin arasında Ehl-i Kitaba mensup olan hür kadınlarla evlenmekte hiçbir ihtilaf yoktur. Bu, Hz. Ömer, Hz. Osman, Talha, Hüzeyfe b. el-Yemân, Selmân, Cabir ve başka bazı sahabilerden de rivayet edilmiştir.⁹⁸²

2.2. Ehl-i Kitabın Kestiği Hayvanların Helal Kılınması

İslâm dininin Ehl-i Kitaba gösterdiği bir diğer müsamaha, onların yemeklerini ve kestikleri hayvanları Müslümanlara helal kılmasıdır. "*Bugün size temiz ve iyi şeyler*

⁹⁷⁵ el-Mâide 5/5.

⁹⁷⁶ el-Bakara 2/221.

⁹⁷⁷ el-Mâide 5/5.

⁹⁷⁸ İbn Kesîr, *Tefsir*, 3/42.

⁹⁷⁹ Hâzin, *Tefsirü'l-Hâzin*, 2/15; Tantâvî, *Benû İsrâil fi'l-Kur'ân*, 123.

⁹⁸⁰ Muhammed Ali es-Sabûnî, *Ravâiu'l-Beyân Tefsirü Âyâti'l-Ahkâmi mine'l-Kur'ân*, (b.y.: Mektebetü'l-Gazâlî, 1400/1980), 1/536; Hâzin, *Tefsirü'l-Hâzin*, II, 15; Sabûnî, *Ravâiu'l-Beyân*, I, 537.

⁹⁸¹ Hâzin, *Tefsirü'l-Hâzin*, 2/15.

⁹⁸² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/99; ayrıca bk. Tantâvî, *Benû İsrâil fi'l-Kur'ân*, 123.

helal kılınmıştır. Kendilerine kitap verilen (Yahudi, Hıristiyanların vb.nin) yiyeceği size helaldır. Sizin yiyeceğiniz de onlara helaldır..."⁹⁸³ Ayet bu hususu açıkça ortaya koymuştur. Ehl-i Kitabın yemeklerinin yenmesi ve onların kestikleri hayvanların Müslümanlar için helal kılınması, kuşkusuz Ehl-i Kitaba gösterilen müsamahanın diğer bir örneğidir.

Ayette geçen "طعام/yemek" kelimesinden maksat, Ehl-i Kitabın kestikleridir.⁹⁸⁴ Tefsircilerin kahir ekseriyeti de bu görüştedirler.⁹⁸⁵ Nitekim İbn Abbâs (r.a.), "Taâmuhum" kelimesini, "zebâihuhum (kestikleri)" diyerek açıklamıştır.⁹⁸⁶ "Ehl-i Kitap"tan maksat, Yahudiler ve Hıristiyanlardır. Mecusîler cizye konusunda bunlar gibidir ama kestiklerinin yenmesi ve kadınlarıyla evlilik konusunda Yahudi ve Hıristiyanlar gibi değildir.⁹⁸⁷ Ehl-i Kitabın kestiklerinin Müslümanlara helal olmasında âlimlerin icması da vardır. Çünkü onların inancında da Allah'tan başka birinin adına kesmek haramdır ve onlar da Allah'ın adına keseceklerdir.⁹⁸⁸

Ehl-i Kitabın kestiklerini kimi müfessirler mutlak olarak helal hükmü verirken, kimileri ise onların kestikleri genel anlamda Müslümanlara helaldır ama Hz. İsa ve Üzeyir gibi Allah'tan başka birinin adına keserlerse ve bir Müslüman bunu iştirirse o zaman kesilen et, o Müslüman için haram olur demişlerdir.⁹⁸⁹

Hadis kaynaklarına bakıldığında Kur'ân-ı Kerim'in bu hükmünün Hz. Peygamber tarafından bizzât uygulandığı görülmektedir. Abdullah b. Mugaffel şöyle anlatır: Hayber'i muhasara sırasında biri, içinde yağ bulunan bir dağarcık attı. Ben hemen onu almak için fırladım. Arkama dönünce Hz. Peygamber'i gördüm de ondan utandım, demiştir.⁹⁹⁰ Bie başka rivayette Hz. Peygamber onu gördüğünde "tebessüm etti" şeklinde geçmiştir.⁹⁹¹ Hz. Peygamber'in bu olay karşısında tebessüm etmesi onun

⁹⁸³ el-Mâide 5/5.

⁹⁸⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 9/580; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 6(11)/146; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil*, 1/420; İbn Kesîr, *Tefsir*, 3/40; Abdurrahman b. Muhammed Ebu Zeyd es-Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-Hisân fi Tefsiri'l-Kur'ân (Tefsiri's-Seâlibî*, thk. Ali Muhammed Muavvad (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418/1997), 2/346; Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 2/240.

⁹⁸⁵ Sabûnî, *Ravâiu'l-Beyân*, 1/535.

⁹⁸⁶ Buhârî, "Zebâih", 22.

⁹⁸⁷ İbn Kesîr, *Tefsir*, 3/41; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil*, 1/420, II, 48; Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 2/240; "لقوله عليه الصلاة والسلام : سنوا بهم سنة أهل الكتاب ، غير ناكحي نساتهم ولا أكلِي ذبائحهم "

⁹⁸⁸ İbn Kesîr, *Tefsir*, 3/40.

⁹⁸⁹ Bk. Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammd b. Yusuf, *Tefsiri'l-Bahri'l-Muhîr*, thk. Âdil Ahmed Abdulmecîd vd. (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001), 3/446-447; Âlûsî, *Ruhu'l Meânî*, 3(6)/64-65.

⁹⁹⁰ Buhârî, "Megâzî", 38 (No.4214); "Zebâih", 22, (No.5508); Ebû Dâvûd, "Cihâd", 137 (No.2702).

⁹⁹¹ Müslim, "Cihâd", 1772.

bir tasvibinden daha fazlasıdır. Hatta bundan memnun ve mutlu olması anlamındadır.⁹⁹²

İslâm, Ehl-i Kitaba yapılan bu müsamahayla Müslüman toplum ile onların arasında bir samimiyet oluşmasını ve onları Allah'a davet etme konusunda bir kolaylık sağlanmasını hedeflenmiştir. Zira Ehl-i Kitabın bu şekilde Müslümanlarla iç içe olmasıyla aralarında toplumsal bir bağ oluşabilir. Müslümanların kendileri için yaptıklarına yakından şahit olup İslâm dininin detaylarını daha iyi bilme fırsatı da bulabilirler. Böylece İslâm dini, Ehl-i Kitabın dikkatini çekebilir ve onun hakkında daha fazla düşünmeye başlayabilirler. Nitekim onlar, İslâm'ın ilk dönemlerinde kendileriyle iç içe yaşayan ashabın dini meselelere karşı hassasiyet ve buna dair hırslarını görünce, bu dini araştırmaya başlamışlar. Bunun neticesinde İslâm'ın hak olduğunu ve Hz. Muhammed'in kendiliğinden böyle bir dini getiremeyeceğini anlamışlardır. Ashabın İslâm'a karşı gösterdikleri hassasiyet, dolaylı olarak onları İslâm'a davet etmiştir.⁹⁹³

2.3. Ehl-i Kitabın Verdiği Hediyelerin Kabul Görmesi

İslâm dininin Ehl-i Kitaba gösterdiği müsamahalardan bir diğeri, onlar tarafından verilen hediyelerin kabul edilmesidir. Hz. Peygamber müşriklerden gelen hediyeleri kabul etmediği halde Ehl-i Kitabın hediyelerini kabul etmiştir. Birilerinin hediyesini kabul etmek, aslında onunla bir yakınlık ve toplumsal bir birlikteliğin meydana geldiğini ifade eder veya böyle bir şeyin gerçekleşeceği düşünülür. Bu, İslâm daveti açısından bir anlaşmaya ve davette bir kolaylığa yol açacaktır. Bu doğrultuda Hz. Peygamber Necâşî'nin hediyelerini, Hayberli Ehl-i Kitab büyüklerin hediyelerini ve Ehl-i Kitaba mensup bir kişinin hediye ettiği koyunu kabul etmiştir.⁹⁹⁴ Fedek büyüklerinden birinin Hz. Peygamber'e hediye vermiş ve Hz. Peygamber de onu kabul edip, bir müşrikten aldığı borcu ödeyemeyen Bilal'e (r.a.) vermiş ve o da borcunu ödemiştir.⁹⁹⁵ Bilindiği üzere Hayber'de yer alan Fedek'in⁹⁹⁶ halkı Yahudiydiler.⁹⁹⁷

⁹⁹² en-Nevevî, *Şarhu'n-Nevevî li Müslim*, 12/103.

⁹⁹³ Şınkîfî, *Menhecü'r-Resûl fi Daveti Ehli'l-Kitâb*, 84-85.

⁹⁹⁴ Buhârî, "Hibbe", 28 (No. 2616,2617), "Zekât", 54 (No.1481), "Cizye", 2 (No. 3161).

⁹⁹⁵ Ebû Dâvûd, "Harâc", 35 (No.3055).

⁹⁹⁶ eş-Şâmî, *Sübülü'l-Hudâ*, 7/145.

⁹⁹⁷ İbn Sa'd, *Tabekât*, 2/89-90; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2/224-225.

Aynı şekilde Hz. Peygamber Mısır kralı olan Mukavkıs (Cüreyc b. Mînâ) tarafından gönderilen hediyeleri kabul etmiştir.⁹⁹⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye (ö.751/1350), konuyla alakalı rivayetleri⁹⁹⁹ değerlendirdikten sonra Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitap tarafından verilen hediyeleri kabul ettiğini ve müşriklerin verdikleri hediyeleri reddettiği kanaatine varmıştır.¹⁰⁰⁰

2.4. Ehl-i Kitaba Güzel Muamele Edilmesi

Kur'ân-ı Kerim, Ehl-i Kitapla "*en güzel şekilde mücadele etmeyi...*" emretmektedir.¹⁰⁰¹ Bu önemli tavsiye İslâm'a davetin her alanında uygulanmaya çalışılmış ve hassasiyetle üzerinde durulmuştur. Bu ilâhî emrin ilk muhatabı Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitaba karşı tavrı, yaklaşımı, muamelesi ve tavsiyeleri bunun en belirgin örneğidir. Hz. Peygamber toplumsal ve beşeri ilişkilerinde Ehl-i Kitabı Müslümanlardan farklı görmemiş ve Müslümanlara da bunu tavsiye etmiştir. Hatta onların kendisine kaba davrandıkları esnada bile bu tutumundan vazgeçmemiştir. Bir seferinde Hz. Peygamber'in bizzât bulunduğu meclise uğrayan Yahudiler, "*es-Samü aleykum/ölüm üzerinize olsun*" ifadesini kullandıklarında sadece "*ve aleykum/Size de*" demekle yetinmiştir. Bu duruma şahit olan Hz. Aişe'nin "*Ölüm ve lanet size olsun*" şeklinde sert karşılık vermesi üzerine Hz. Peygamber, "*Allah her şeyde yumuşak davranmayı sever, 'aleyke' demek yeterlidir*" diyerek Hz. Aişe'yi uyarmıştır.¹⁰⁰²

Hayber fethinden sonra Hz. Peygamber oradaki arazileri tamamen Müslümanlara verip Yahudileri mahrum bırakabilirdi. Fakat onlara iyi davranıp bunu yapmamış ve Hayber Yahudilerini kendi haline bırakıp oradaki hurma bahçeleri ve arazilerde çalışmalarına izin vermiştir. Her sene oranın hâsılatlarını toplayıp Müslümanların paylarını getirmek üzere gönderilen sahabîler de onların haklarını tam verirlerdi.¹⁰⁰³

⁹⁹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'l-N-Nebeviye*, 1/191; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd*, 1/122, 3/692; 5/77-78.

⁹⁹⁹ Bu konuda müşriklerin hediyelerinin de kabul gördüğüne dair rivayetler nakledilmiştir. Fakat İbn Kayyim söz konusu rivayetlerin tamamını ele alıp değerlendirdiği için onun görüşünü özel olarak zikretmeyi faydalı gördük.

¹⁰⁰⁰ Ebu Abdillah Şemseddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-Muvakkîn*, (Mısır: Dâru'l-Hadis, ts.), 2(4)/ 279.

¹⁰⁰¹ el-Ankabût 28/46.

¹⁰⁰² Buhârî, "İsti'zân", 22 (No. 6256).

¹⁰⁰³ Buhârî, Megâzî, 40 (No. 4248), "Müzâraa", 8 (No. 2328), 9 (No. 2329), 11 (No. 2331), 1 7 (No.2338), "el-İcâre", 22 (No. 2285); "Şerike", 11 (No. 2499), "Şurût", 5(No. 2720), "Humus", 19 (No. 3152); Müslim, "Müsâkât", 1551; Nesâî, "Müzâraa", 2 (No. 4646-4647); İbn Mâce, "Rühûn", 14 (No. 2467-2469); Dârimî, "Buyu", 71 (No. 2817). Hayber arazileri uzun süre böyle devam edilmiş fakat

Hız. Peygamber bazen, Yahudilerin kendi meselelerini görüştükleri ve Tevrat okudukları Beytül-Midras'ta onları ziyaret etmiş;¹⁰⁰⁴ önünden geçen Yahudi cenazelerine saygı gösterip ayağa kalkmış ve bunu Müslümanlara da tavsiye etmiştir.¹⁰⁰⁵ Hatta kendisine sıkça uğrayan ve hizmet eden bir Yahudi çocuğu hastalandığında ziyaret edip Müslüman olmasını sağlamıştır.¹⁰⁰⁶

Ayrıca İslâm'da Ehl-i Kitapla ticaret yapmaya da izin verilmiş ve müsamaha gösterilmiştir. Hız. Peygamber kendisi Yahudilerden alış-veriş yapmış,¹⁰⁰⁷ bir Yahudi'den otuz ölçek arpa satın almış ama bedelini hemen ödeyemediği için karşılığında zırhını rehin bırakmıştır.¹⁰⁰⁸ Hatta vefat ettiği zaman zırhının borcu karşılığında o Yahudi'de rehin olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁰⁹ Kimi ashab da Yahudilerle ticari ilişkiler kurmuş, onlara borçlu kalmış ve bu konuda Hız. Peygamber'den yardım talebinde bulunmuştur.¹⁰¹⁰

Necran Hıristiyan heyeti mescitte doğru istikametine doğru ibadet etmeye hazırlanınca, ashab onların ibadetlerini engellemek istemiş ama Hız. Peygamber onları serbest bırakmalarını ve ibadetlerini engellememelerini emretmiştir.¹⁰¹¹ Yine Necran elçileri Hız. Peygamber'in önünde İslâm'ı reddedip kendisini mübâheleye davet ederken, Hız. Peygamber onlara hiç kötü muamelede bulunmamış, aksine onların cizye karşısında anlaşma isteklerini kabul ederek, onlara "emin" olarak vasıflandırdığı Ebu Ubeyde b. Cerrâh'ı göndermiştir.¹⁰¹² Bu arada Hız. Peygamber gelen elçileri hoş karşılar ve kendilerini kesinlikle İslâm'a davet ederdi. Zira asıl görevi tebliğ olduğu için her fırsatta onu yerine getirirdi. Bu metot çok verimli de olmuştu; Habeşistan'dan gelen elçilerin İslâm'ı kabul edip iman getirmeleri bunun örneklerindedir.¹⁰¹³

Hız. Peygamber'in gerek bireysel ve gerek resmi münasebetlerinde Ehl-i Kitaba karşı nasıl bir tutum izlediği verilen örneklerden anlaşılmaktadır. Kendisine düşmanlık yapıp kindar davranan, Müslümanların en amansız düşmanı olarak

---

bunda Müslümanlar için bir hayır olmadığı ve onların da İslâm'a hiç gönül vermedikleri farkedilmiştir. İslâm ve Müslümanların maslahatı için onların bu arazilerden çıkartılmaları uygun görülünce, Hız. Ömer onları oradan çıkartmıştır (Şinkîti, *Menhecü'r-Resûl fi Daveti Ehl-i'l-Kitab*, 408).

¹⁰⁰⁴ Ebû Dâvûd, "Hudud", 26.

¹⁰⁰⁵ Buhârî, "Cenâiz", 49 (No.1311).

¹⁰⁰⁶ Buhârî, "Cenâiz", 79 (No.1356).

¹⁰⁰⁷ Buhârî, "Rehin", 5 (No. 2330).

¹⁰⁰⁸ Buhârî, "Buyu", 14 (No. 2068-2069).

¹⁰⁰⁹ Buhârî, "Rehin", 2 (No.2509), 5 (No. 2513).

¹⁰¹⁰ Buhârî, "İstikraz", 9 (No. 2396).

¹⁰¹¹ Fayda, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, 28.

¹⁰¹² Bk. Buhârî, "Menâkıb", 21 (No. 3744-3745); Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, 10/86; eş-Şâmî, *Sübülül-Hüdâ ve'r-Reşâd fi Sîreti Hayri'l- 'İbâd*, 6/640-450.

¹⁰¹³ Şinkîti, *Menhecü'r-Resûl fi Daveti Ehli'l-Kitâb*, 275.

belirtilen¹⁰¹⁴ Yahudilere böylece iyi davranması; Necran Hıristiyan heyeti nebevî mescidinde kendi dinlerine göre ibadetlerini rahatça yapabilmelerine izin vermesi, beşerî ve siyâsî ilişkiler, temel hak ve hürriyetleri bir yana İslâm daveti açısından da büyük önem arz etmektedir. Zira burada ince bir davet metodu söz konusudur.

2.5. Cizyenin Sadece Ehl-i Kitaba Mahsus Kılınması

İslâm'ın Ehl-i Kitaba lütfettiği diğer bir husus, onların "cizye" karşılığında İslâm coğrafyasında özgürce yaşamalarıdır. İslâm, müşriklere bu ihsanı yapmamış, onlara inanç konusunda müsamaha göstermeyip İslâm ve savaş arasından birini ercih etmek zorunda bırakmıştır. Ehl-i Kitap ise böyle bir tercihe zorlanmamıştır; onların İslâm'ı kabul etmedikleri takdirde, cizye karşılığında İslâm topraklarında kendi inançlarını yaşayarak kalmalarına müsaade edilmiş,¹⁰¹⁵ can ve mal güvenliği hususunda Müslümanlardan farklı görülmemişlerdir.¹⁰¹⁶ Günümüz ulus-devlet anlayışında devletin insan unsuru vatandaş-yabancı şeklinde tanımlanırken; İslâm hukuk geleneğinde ise inanç esasına dayanan müslim-gayri müslim ayrımı benimsenmiştir. Bu doktrinde Müslümanlar devletin kurucu ve aslî unsurdur, gayri müslimler İslâm devletiyle olan siyâsî ve hukukî bağlarına göre ya "zimmî", ya "müste'men", ya "muâhid" veya "harbî"dir. Bu dört kesim arasında Zimmî İslâm devletinin tebaası olması yönüyle diğerlerinden ayrılır.¹⁰¹⁷

Şimdi "cizye" ve "zimmî" terimlerini kısaca inceleyelim.

Cizye kelime olarak "kâfi gelmek, karşılığını vermek, ödemek" manasındadır. "ceza" masdarından türemiş olan cizye (çoğulu "cizen, cizyün ve cizâ) "toprak vergisi ve zimmîden alınan vergidir."¹⁰¹⁸ Bir terim olarak cizye; "bir Kitâbî'nin üzerinde borç

¹⁰¹⁴ el-Mâide 5/82. Hz. Peygamber'in Mısır kralına (Mukavkısına) elçi olarak gönderdiği Hatip b. Ebu Belta'a gayri müslimlerin Hz. Peygamber'e karşı tutumlarını şöyle anlatmıştır: "...Hz. Peygamber halkı İslâm'a davet ettiğinde ona en katı davrananlar Kureyşliler, En amansız düşmanlık yapanlar Yahudiler, en fazla yakınlık hissedenler ise Hıristiyanlar oldu..." (İbn Seyyidinnâs, *Uyûni'l-Eser*, 2/331.

¹⁰¹⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûni'l-Eser*, 2/295-296. Ehl-i Kitaptan cizye dışında gerektiğinde "öşür" ve "haraç" da alınacaktır. "Öşür", ticaret vergisidir. "Ehl-i Kitaptan öşür de alınacaktır ve öşür Ehl-i Kitaba mahsustur." şeklinde hadis de mevcuttur (bk. Ebu Dâvûd, "Harâc", 33 (No. 3046-3049). Haraç (cizyetü'l-arz) ise toprak ya arazi vergisidir, cizye (haracü'r-re's) baş vergisidir (Mehmet Erkal, "Cizye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 1993), 8/42).

¹⁰¹⁶ Alaeddin el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâ'i fi Tertîbi'l-Şerâ'i*, (Beyrut: Dârü'l-Kitabi'l-Arabî, 1982), 7/111.

¹⁰¹⁷ Ahmed Yaman, "Zimmî" (Fıkıh), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2013),44/434.

¹⁰¹⁸ Fîrûzâbâdî, *Kamûsü'l-Muhîd*, 4/312; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, 7/500; Zebidî, *Tâcu'l-'Arûs*, 19(37)/174-175; *el-Müncid*, 90; ayrıca bk. Erkal, "Cizye", 8/42.

olarak akit edilen maldan ibarettir."¹⁰¹⁹ Başka bir ifadeyle "İslâm devletindeki gayri müslim tebaanın erkeklerinden alınan baş vergisidir."¹⁰²⁰ Yani cizye zimmîden alınan belli maldır; cizyenin vucup şartları¹⁰²¹ oluştuğunda onu ortadan kaldıracak herhangi bir sebebin bulunmadığı takdirde zimmînin, belirlenen zaman diliminde İslâm devletine ödemeye mükellef olduğu baş vergidir.¹⁰²² "İslâm literatüründe tebaadan olan gayri müslimlerin ödedikleri vergiye, harbi olanlardan ayrı tutulmalarına, can ve mal güvenliğine kavuşturulmalarına karşılık sayıldığı için bu ad verilmiştir. İslâm hukukunda cizye, gayri müslim tebaa (zimmî) ile yapılan zimmet antlaşması sonucunda alınır."¹⁰²³ Çünkü cizyenin vucup sebebi de zimmet anlaşmasıdır.¹⁰²⁴ Cizye kelimesi hem Kur'ân-ı Kerim'de hem de hadislerde terim manasında geçmektedir.¹⁰²⁵

Zimmet kökünden gelen zimmî (çoğulu zimemdir) kelime olarak, "bir kimsenin yüklendiği, ödemeye mecbur olduğu "borç", "alacak"; "himaye", "sahip çıkma"; "antlaşma", "ahit" ve "güvence" gibi anlamlara gelmektedir. "Kendisine güvence verilen; yani canı, malı ve ırzı koruma altına alınan kişiye" zimmî denilmektedir. Zimmî (ya ehl-i zimme, ehlü'z-zimme), İslâm ülkesinde vatandaş sıfatıyla Müslümanlarla beraber yaşayan başka din mensuplarına (Yahud ve Hıristiyan gibi) denir.¹⁰²⁶ Nesâî'de geçen bir hadiste 'zimmîler, Yahudiler ve Hıristiyanlardır' şeklinde açıklanmıştır.¹⁰²⁷ Bazı rivayetlerde geçen "مُعَاهِد/ mu'âhid" kelimesi de "zimmî" manasında olduğu söylenmiştir.¹⁰²⁸ Ayrıca hadislerde zimmînin dışında "ehlü'z-zimme, zimmetullahi ve zimmetü resûlihi" terkipleri de sıklıkla geçmektedir.¹⁰²⁹ Zimmî'ye, "مُعَاهِد/ mu'âhed" de denilmiştir; çünkü cizye karşılığında

¹⁰¹⁹ Ebû's-Saâdât Mecdüddin Esîrüddîn eş-Şeybânî el-Cezerî, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî-Mahmûd Muhammed et-Tannâhî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1399/1979), 1/271.

¹⁰²⁰ Erkal, "Cizye", 8/42.

¹⁰²¹ Cizyenin vucub şartları için bk. Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâ'i fî Tertîbi'i-Şerâ'i*, 7/111.

¹⁰²² Zeydân, *Ahkâmü'z-Zimmiyîn*, 138.

¹⁰²³ Erkal, "Cizye", 8/42.

¹⁰²⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâ'i fî Tertîbi'i-Şerâ'i*, 7/111.

¹⁰²⁵ Wensinck, Arent Jan, *A Handbook of Early Muhammadan Tradition*, çev. M. Fuad Abdülbâkî, *Miftahu Küni'zî's-Sünne* (Lahor: Matbaatü Meârif, 1398/1978)"cizye" md.

¹⁰²⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 12/257-258; Fîrûzâbâdî, *Kamûsü'l-Muhîd*, 4/115; *el-Müncid*, 237; Ebû Habîb, Sa'dî, *el-Kamûsü'l-Fikhî Lugaten ve Istilâhan*, (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1408/1988), 138; Mustafa Fayda, "Zimmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2013), 44/428.

¹⁰²⁷ Nesâî, "Kasâme", 32 (No. 6981).

¹⁰²⁸ Şinkîti, *Menhecü'r-Resûl fî Daveti Ehli'l-Kitâb*, 100, 104-105; ayrıca bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Kadîr*, 12/323.

¹⁰²⁹ Wensinck, *Concordance et Indices de la Tradition Musulmane*, çev. Ahmed et-Tayyib: *el-Mu'cemü'l-Müfhehres li-Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebevî* (İstanbul: Dâru'd-Da've, 1986), "zmm" md.; Fayda, "Zimmî", 44/428.

koruma altına alınması için kendisine söz verilen kişidir.¹⁰³⁰ Tevbe sûresinde geçen "ذِمَّةٌ/zimmeten"¹⁰³¹ kelimesi de ahit ve antlaşma olarak tefsir edilmiştir.¹⁰³²

Her gayri müslim zimmî statüsünü kazanamaz. Gayri Müslimler arasında Ehl-i Kitabın ve cizye konusunda Ehl-i Kitap hükmünde sayılan Mecûsîlerin bu hakkı kazanabilecekleri hususunda görüş birliği mevcuttur. Diğer gayri müslimler hakkında ise fakihlerin farklı görüşleri vardır.¹⁰³³

Cizye konusu Kur'ân-ı Kerim'de açıkça dile getirilmiştir. "*Kendilerine Kitap verilenlerden Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah ve Resûlüniün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kendin'e din edinmeyen kimselerle, **küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın.***"¹⁰³⁴

Bu ayet, Hz. Peygamber'in ashabına Tebuk gazvesini emrettiği sırada indirilmiştir.¹⁰³⁵ Ayette bütün kâfirlere karşı cihad emredilirken Ehl-i Kitap onlardan istisna edilmiştir. Bu, onların kitaplarına saygıdan ve onların tevhid, peygamberleri, şeriatleri ve dinleri hakkında bilgi sahibi olmalarından dolayıdır.¹⁰³⁶

Bu ayetten, Ehl-i Kitaba acımasızlık, onları küçük düşürme ve onurlarını ayakları altına alma gibi anlamlar çıkarmak doğru değildir. Ayetten kast edilen şey, Ehl-i Kitabın işlerini güvence altına alan İslâm devletine, onlar mallarından cizye vererek onun bekasında ve inşasında pay sahibi olmaları ve ona tabi olmalarıdır. Fakat onların, İslâm devletini yok edebilecek ya maslahatlarına zarar verebilecek veya güvenliğini sıkıntıya düşürebilecek güçleri olmayacaktır. Cizye de sadece maddî açıdan gücü yetecek erkekler içindir, gücü yetmeyen kişiler için zorunlu değildir.¹⁰³⁷

Hz. Peygamber de cizye ayetinin gönderildiği yıl Hıristiyan olan Eyle, Ezruh, Cerba ve Dümetülcendel; ertesi yıl yine Hıristiyan olan Necran, Yahudi olan Makna ve Teyma, kısmen bu iki dine mensup ve kısmen Mecûsîlerden oluşan Yemen, Bahreyn, ve Hecer halklarıyla yaptığı barış antlaşmalarına bu yükümlülüğü

¹⁰³⁰ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, 3/245.

¹⁰³¹ et-Tevbe 9/8,10.

¹⁰³² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 14/146, 148.

¹⁰³³ Yaman, "Zimmî" 44/434.

¹⁰³⁴ et-Tevbe 9/29.

¹⁰³⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 14/200.

¹⁰³⁶ Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 8/109-110.

¹⁰³⁷ Bk. Tantâvî, *Benû İsrâil fi'l-Kur'ân*, 124.

koymuştur.¹⁰³⁸ Hz. Ömer ile Hz. Ali, Mecüsîlerden cizye almaya devam etmiş ve Hz. Osman Berbenler'den de cizye almıştır.¹⁰³⁹

Hz. Peygamber zimmet antlaşması teklifinin öncelikle Müslümanlar tarafından yapılması gerektiğini söylemiş ve ordu komutanlarına da düşmanı ilk önce İslâm'a davet etmelerini, bunu reddettiği takdirde ondan cizye vermesini istemelerini, buna olumlu cevap verirse ona dokunmamalarını tavsiye etmiştir.¹⁰⁴⁰ Nitekim cizyeye tabi olan bir Ehl-i Kitap Müslüman olduğu zaman kendisinden cizye düşecektir.¹⁰⁴¹

Âlimlerin kanaatine göre, Kur'ân-ı Kerim'in delalet ettiği husus, cizyenin savaşçı erkeklerden alınmasıdır. Çünkü ayetteki "... *kimselerle kendi elleriyle... cizye verinceye kadar savaşınız*" şeklindeki ifadesi, bunu gerektirir. Köleler her ne kadar savaşabilecek durumda olsalar da yine kendilerine has malları olmadığı için bununla mükellef değildirler. Zira ayette; "verinceye kadar" ifadesi geçmektedir ki malı olmayan için böyle bir ifade kullanılamaz. Âlimlerin icmaı da cizyenin ancak bâliğ olmuş hür erkeklerin başlarına konulacak bir mükellefiyet olduğu yönündedir.¹⁰⁴²

Köleler dışında Ehl-i Kitap kadınları, çocukları, akli başında olmayanları ve yaşlıları da cizyeye tabi değildirler. Cizye mükellefiyetinin getirilmesi esnasında rahip olanlardan da cizye alınmaz.¹⁰⁴³ Ancak münzevi bir hayat değil de halk içinde yaşayan ve kendisini ibadethaneye vermeyen gayri müslim din adamları cizyeye tabi oldukları konusunda İslâm hukukçuları arasında görüş birliği vardır.¹⁰⁴⁴ Kendisine hayır ve sadaka verilmesi caiz olan yoksul ve herhangi bir mesleği ve işi olmayan, gözleri görmeyen, kendisine sadaka verilmesi caiz olan, ayaktan engelli olan zimmîler de cizyeye tabi tutulamaz. Aynı şekilde çöllerde gezen rahiplerden -maddî durumu iyi olmadığı takdirde- ve mabet mensuplarından, çalışacak durumda olmayıp maddî durumu da iyi olmayan yaşlılardan da cizye alınmaz. Zimmîlerin mallarından zekât da alınmaz. İbn Abbas'tan nakledilen rivayete göre "zimmîlerin mallarında ancak af ve bağışlama vardır."¹⁰⁴⁵

¹⁰³⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûni'l-Eser*, 2/153, 258; Erkal, "Cizye", 8/42.

¹⁰³⁹ Erkal, "Cizye", 8/42.

¹⁰⁴⁰ Yaman, "Zimmî", 44/434. İlgili hadisler için bk. Müslim, "Cihâd", 1730; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 82.

¹⁰⁴¹ Ebu Bekir Muhammed b. Ebî Sehl Serahsî, *el-Mebsût*, thk. Halîl Muhiyyiddîn Elmeyyîs (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1421/2000), 2/165.

¹⁰⁴² Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, 8/112.

¹⁰⁴³ Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, 8/112.

¹⁰⁴⁴ Erkal, "Cizye", 8/43.

¹⁰⁴⁵ Ebu Yusuf, *Kitabu'l-Harâc*, 122-123; Serahsî, *el-Mebsût*, 10/63-66.

Cizye ödemeleri için zimmîler dövülemez ve eziyetlere maruz bırakılamaz. Onlara yumuşak davranılır, cizye vermeyi reddedenleri olursa hapse atılır ve cizyeyi ödediğinde serbest bırakılır.¹⁰⁴⁶ Hz. Ömer, Şam diyarının bir yerinde güneş altında durdurulmuş insanlara gider ve onların neden bu durumda olduklarını sorar. Onların cizye vermedikleri için bu durumda oldukları söylenir. Bu durum, Hz. Ömer'in hoşuna gitmez ve oranın sorumlusu olan kişiye gidip şöyle der: "Resulullah'ın şöyle dediğini işittim: '*Kim insanlara eziyet ederse Allah onu eziyet eder*'. Bir başka rivayette Hz. Ömer, onların mazeretlerinin ne olduğunu sorar ve oradakiler, "onlar cizye bulamadıklarını söylerler", diye cevap verirler. Hz. Ömer, onları bırakın ve güçleri yetmeyecek yükler yüklemeyin. Ben Resülullah'ın şöyle dediğini işittim: "*insanlara eziyet etmeyiniz; çünkü dünyada insanlara eziyet edenlere, Allah Teâlâ âhirette eziyet edecektir*" buyurur. Sonra cizye veremeyenlerin serbest bırakılmalarını emreder ve onlar da salıverilirler.¹⁰⁴⁷

Ehl-i Kitap cizye vererek İslâm topraklarında yaşamakla çok fazla kazanımlar ve haklar elde edebilirler. Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in uygulamalarına baktığımız zaman, Ehl-i Kitap mensupları cizye karşılığında İslâm topraklarında yaşamakla ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmemiş ve "Müslüman hukukçular da '*Onlar da tıpkı Müslümanlar gibi hak ve yükümlülüklerine sahiptir*' genel kuralı çerçevesinde gayri müslimlerin inançlarıyla baş başa bırakılmaları gerektiğini vurgulamışlardır."¹⁰⁴⁸ Din ve vicdan hürriyetinin yanı sıra can ve mal dokunulmazlığı ve korunması; resmi görevlerde ve kamu hizmetlerinde Müslümanlarla eşit olması; ikamet ve seyahat hürriyeti; çalışma ve sosyal güvenlik hakkı; yargı ve hukuk özerkliği gibi temel hak ve hürriyetlerine de sahip olurlar.¹⁰⁴⁹

Tabi zimmîlerin de antlaşmadan kaynaklanan haklar yanında ciddi sorumlulukları vardır. Hz. Peygamber nasilki onların haklarından bahsetmişse aynı şekilde onların sorumluluklarını da vurgulamıştır. Yani Ehl-i Kitap mensupları İslâm hâkimiyetini tanıyıp zimmî statüsünde Müslümanlarla beraber yaşamayı kabul ederlerse Müslümanların lehine olan haklar onların da lehine, Müslümanların

¹⁰⁴⁶ Ebu Yusuf, *Kitabu'l-Harâc*, 124.

¹⁰⁴⁷ Ebu Yusuf, *Kitabu'l-Harâc*, 125.

¹⁰⁴⁸ Yaman, "Zimmî", 44/437.

¹⁰⁴⁹ Geniş bilgi için bk. Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmî'l-Kur'ân*, 8/109-116; Tantâvî, *Benû İsrâil fi'l-Kur'ân*, 125; Yaman, "Zimmî" 44/436. Garyi müslimlerin siyasî haklar için bk. Tantâvî, *Benû İsrâil fi'l-Kur'ân*, 125; Yaman, "Zimmî" 44/437.

üzerindeki mükellefiyetler onların da üzerinde olacaktır.¹⁰⁵⁰ Hz. Peygamber'in Yahudi, Hıristiyan ve Mecûsîler'le bizzât yaptığı birçok zimmet antlaşmasında yazılı hükümler de mevcuttur. Hicretin hemen ardından Medineli Yahudilerle yapılan sözleşme de bu açıdan önemli bir örnektir.¹⁰⁵¹ Onlar, İslâm devletinin hâkimiyeti altında cizye karşılığında yaşamayı kabul ettikleri andan itibaren, onun aleyhine herhangi bir eylemde ve ona zarar verebilecek hiçbir teşebbüste bulunamazlar, yürürlükte olan ve onlar için yeni vazedilen kanunlara göre hareket etmek mecburiyetindedirler.¹⁰⁵² Özellikle zimmet antlaşmasına sadık kalmak zorundadırlar, aksi takdirde antlaşma bozulur ve elde ettikleri hakları kaybederler. Medine vasikasını bozan Yahudilerin durumu malumdur.¹⁰⁵³ Cizye vermede sıkıntı yaratamazlar, aksi halde cizye vermeyi reddedenler olursa hapse atılır.¹⁰⁵⁴

2.6. Zimmî Statüsünde Olan Ehl-i Kitaba Güzel Davranma Tavsiyesi

Zimmîlerin İslâm de'vletiyle yaptığı antlaşma neticesinde önemli haklar elde edeceklerine daha önce temas edildi. Özellikle İslâm de'vletinin en önemli görevi zimmîlerin mallarını, kanlarını, ırzlarını saldırılardan korumak; onlara anlayış göstermek zayıf düştükleri durumlarda merhamet göstermek; onların, devletin maslahatına sadık kalmaları durumunda, işlerini ve görevlerini iyi bir şekilde yerine getirdikleri takdirde, üstlendikleri görev ve işler devlete zarar getirecek cinsten olmadıkça, devlet görevlerinde ve işlerinde Müslümanlarla eşit olmalarını sağlamaktır.¹⁰⁵⁵ Buna ek olarak Müslüman bireylerinin de zimmîlerin elde ettikleri hakları karşısında daha duyarlı olmaları gerekir. Çünkü bunu dikkate almayan Müslümanlar için ciddi uyarılar söz konusudur. Kur'ân-ı Kerim'in belirttiği üzere¹⁰⁵⁶ Allah'ın her hüküm ve emrini yerine getirme ve uygulamada Müslümanlar için örnek olan Hz. Peygamber zimmîlere hep iyi davranmıştır. Hz. Peygamber, herhangi bir Müslüman anlaşmalı bir zimmîyi haksız yere öldürürse kırk yıllık mesafeden his-

¹⁰⁵⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Müsned*, thk. Ref'at Fevzî Abulmuttalib (Beyrut: Dârü'l-Beşâirü'l-İslâmiyye, 1426/2005), 2/1015; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 82; ayrıca bk. Yaman, 44/435-436.

¹⁰⁵¹ Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 501-504.

¹⁰⁵² Tantâvî, *el-Vesît*, 6/254; *Benû İsrâîl fi'l-Kur'ân*, 125.

¹⁰⁵³ Kaynukaoğulları ve Nadıroğulları gibi kabileler Medine'den çıkartılmış ve Kurayzoğulları Hz. Peygamber'le yaptığı anlaşmayı bozup ihanet etmesiyle bedelini ağır ödeyip yok edilmiştir (İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/47-50; 190-203; 233-245).

¹⁰⁵⁴ Ebu Yusuf, *Kitabu'l-Harâc*, 124.

¹⁰⁵⁵ Tantâvî, *Benû İsrâîl fi'l-Kur'ân*, 125.

¹⁰⁵⁶ el-Ahzâb 23/21.

sedilen cennet kokusunu bile koklayamaz;¹⁰⁵⁷ bir gayri müslimle antlaşma yapıp antlaşma süresi sona ermeden onu öldüren Müslümana cennet haram kınır;¹⁰⁵⁸ bir zimmîye zulmeden veya gücünün üstünde bir sorumluluk yükleyen Müslümanın hasmıym;¹⁰⁵⁹ zimmî birini sebepsizce öldüren bir Müslümana cennetin haram kılındığını, onların canlarına ve mallarına dokunulmasının helal olmadığını¹⁰⁶⁰ belirterek zimmîlere kötü davranan Müslümanlara ciddi ikazlarda bulunmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber, sözlerinde durmayıp antlaşmayı bozanları da münafik olarak nitelendirmiştir.¹⁰⁶¹

Hz. Peygamber'in zimmîlere karşı bu kadar hassas davranması ve bu konuda ashabına ciddi uyarılarda bulunması, zimmîlerde İslâm'a karşı bir sevgi oluşturmak ve onlara İslâm'ın hakikatini ve hoşgörüsünü beyan etmek içindi. Çünkü onlar Hz. Peygamber'in vasıflarını ve geldiğinde -hayatta oldukları takdirde- ona iman etmeleri konusunda kendilerinden sözler alındığını biliyorlardı.¹⁰⁶²

Hz. Peygamber'den sonra Râşit Halifeler de onun yolunu izlemişler ve aynı metodu kullanmışlardır. Ehl-i Kitaptan zimmî olarak yaşayan kişilerin, Müslümalarla yaptıkları anlaşmaları bozmadıkları sürece, mallarına ve canlarına dokunulmamış ve onlar güvenli bir şekilde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Ehl-i Kitaptan zimmî olarak yaşayan kişilerin, Müslümalarla yaptıkları anlaşmaları bozmadıkları takdirde, malları ve canları dokunulmamış ve güvenli bir şekilde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Hz. Ömer vefat esnasında şöyle vasiyet etmiştir: "*Benden sonraki halifeye Resulullah'ın zimmîlere gösterdiği tavrını tevsiye ederim. O, zimmîlere verdiği sözlerinde ve onlarla yaptığı anlaşmalarında sadık kalır, onları savunmak için savaşır ve güçleri üstünde bir mükellefiyet yüklemeydi.*"¹⁰⁶³ Nitekim Hz. Ali ve birçok ashaba nispet edilen "onlar cizyeyi, malları bizim mallarımız, kanları bizim kanlarımız gibi olsun diye kabullenmişlerdir"¹⁰⁶⁴ sözü, zimmîlere tanınan haklara nasıl bir hassasiyet gösterildiğini ve ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

¹⁰⁵⁷ Buhârî, "Cizye", 5 (No.3166); Diyât, 30 (No. 6914); İbn Mâce, Diyât, 32 (No. 2686-2687); Tirmizî, "Diyât", 11 (No. 1403).

¹⁰⁵⁸ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 165 (No. 2760); Nesâî, "Kasâme", 11 (No. 6923-6926).

¹⁰⁵⁹ Ebû Dâvûd, "Harâc", 33 (No. 3052).

¹⁰⁶⁰ Ebû Dâvûd, "Harâc", 33 (No. 3050).

¹⁰⁶¹ Buhârî, "cizye", 17 (No. 3178).

¹⁰⁶² Şinkîfî, *Menhecü'r-Resûl fi Daveti Ehl-i'l-Kitab*, 102.

¹⁰⁶³ Ebu Yusuf, *Kitabu'l-Harâc*, 124.

¹⁰⁶⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâ'i fi Tertîbi'i-Şerâ'i*, 7/111; ayrıca bk. Yaman, "Zimmî" 44/436.

Hız. Ömer bir topluluğa uğradığında, görme özürlü bir ihtiyar kendisine dilencilik yapar. Hız. Ömer ona sen hangi Ehl-i Kitaptansın diye sorar. O da Yahudilerden, der. Hız. Ömer, seni bu gördüğüm duruma ne sürükledi, diye sorar, o da cizye, ihtiyaç ve yaşlılık diye cevap verir. Sonra Hız. Ömer elinden tutar ve evine götürüp evinde ne bulduysa kendisine verir. Ardından beytülmal sorumlusuna gönderir ve ona; bu adama ve yüküne bak, "Allah yemin ederim ki, buna karşı hiç insafılı olmamışız, gençliğini yemişiz bir de piramidin yanında rezil ediyoruz." der. Sonra "...Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak, fukaraya, düşkünlere..." mahsustur, ayetini okur, fukara Müslümanın yoksullarıdır, bu adam ise Ehl-i Kitabın düşkünlerindedir, der ve ondan cizye ve yüklerini kaldırır..."¹⁰⁶⁵ Kısacası Hız. Ömer döneminde çocuk, kadın, fakir ve kilise gelirleriyle geçinen rahiplerin cizyeden muaf tutulmuşlardır.¹⁰⁶⁶ Hız. Ömer'in bu tutumları güzel sonuçlar da vermiş, Şam'ı feth ettiğinde Hız. Peygamber'in zimmîlere uyguladığı hükümleri uyguladığı için birçok Ehl-i Kitap İslâm'a girmiştir.¹⁰⁶⁷

Sonuç olarak Ehl-i Kitap Müslümanlarla bir anlaşma yaparak onlarla beraber yaşama şansı elde ederler ve Müslümanlar da onlara güven altında yaşamalarına dair söz verirler. Anlaşmalarda sadık kalmak ve verilen sözlerde durmak, müminlerin sıfatıdır.¹⁰⁶⁸ Kaldı ki Kur'ân-ı Kerim bunu açıkça tavsiye etmiş¹⁰⁶⁹ ve Hız. Peygamber de -daha önce belirtildiği üzere- sözlerinde durmayıp antlaşmayı bozanları münafık olarak nitelendirmiştir.¹⁰⁷⁰ Hız. Peygamber'in bu konuda bu kadar hassas davranıp Müslümanları ciddi uyarılarda bulunmasının sebebi, bir taraftan Müslümanların gerçek kimliğine uygun hareket etmelerinin gerekliliğini vurgulamak, diğer taraftan onların verdikleri sözlerinde ve yaptıkları antlaşmalarında sadık kalmayarak İslâm davetini zarar vermelerini ve zimmîlerin İslâm'a karşı soğmalarını engellemektir. Zira Müslümanlar gayri müslimlerle yaptıkları antlaşmalara sadık kalmadıkları zaman, İslâm davetine ciddi zarar verecek, hatta İslâm dininin ağırlığı ve prestijini de zedeleyeceklerdir. Dolayısıyla Müslümanların gayri müslimlerle yaptıkları antlaşmalarda ve verdikleri sözlerinde sadık kalmaları, İslâm'da olan dürüstlüğü, adaleti, insaf ve müsamahaları temsil etmek anlamındadır. Hız. Peygamber İslâm

¹⁰⁶⁵ Ebu Yusuf, *Kitabu'l-Harâc*, 126.

¹⁰⁶⁶ Erkal, "Cizye", 8/43.

¹⁰⁶⁷ Şinkitî, *Menhecü'r-Resûl fi Daveti Ehl-i'l-Kitab*, 111.

¹⁰⁶⁸ el-Bakara 2/177; Âl-i İmrân 3/134.

¹⁰⁶⁹ el-Mâide 5/1; el-İsrâ 17/34.

¹⁰⁷⁰ Buharî, "cizye", 17 (No. 3178)

davetinin zarar görmemesi ve gayri müslümlerin gönüllerini kazanması için her türlü marhamet ve müsamahayı göstermiş ve hatta mu'âhit bir akrabaya karşı sıla-i rahimde bulunup yardım etmeye de izin vermiştir. Esmâ bnt. Ebi Bekir'in annesi, Hz. Peygamber ile Kureyş arasında mu'ahede olduğu zaman henüz müşrikken kızının yanına gelir, o da Hz. Peygamber'e gelip "Ey Allah'ın Resûlü! Annem bana rağbet göstererek, yanıma gelmiş, kendisine sıla-i rahim göstererek yardımda bulunayım mı?" diye sorar. Hz. Peygamber de bunda bir mahzur görmeyip ona annesine yardımda bulunmasını söyler.¹⁰⁷¹

2.7. Ehl-i Kitapla Anlaşma Yapılması

Hız. Peygamber Medine'ye hicret ettiğinde en dikkat çeken topluluk Yahudilerdi. Çünkü onlar hem maddî açıdan iyi durumdaydılar hem de "ilâhî" bir dine mensup olma hasabıyla semavî dinler hakkında bilgi sahibiydiler. Lakin İslâm daveti açısından onların maddî durumları değil, vahiy kaynaklı dinler konusunda bilgi sahibi olmaları büyük önem taşımaktaydı. Onların İslâm'a girmeleri, İslâm davetinin gelişmesinde büyük rol oynayacaktı. Dolayısıyla Hz. Peygamber onlarla diyalog kurup kendilerine İslâm'ı anlatmak için ciddi adımlar atmış ve ilk önemli adımı da onlarla barış antlaşması olmuştur.

Hız. Peygamber söz konusu barış antlaşmasında Yahudilere inanç, mal, can hürriyeti ve güvenliği vermiş,¹⁰⁷² Müslümanlarla eşit şekilde aynı hakları tanımıştır. Bu anlaşma aslında İslâm davetinin yolunu açmış ve Ehl-i Kitaba da İslâm'ı yakından tanıma fırsatı sunmuştu. Nitekim Abdullah b. Selam gibi bazı Yahudiler İslâm'a geçmişlerdir. Sonuç itibarıyla bu antlaşma, dolaylı olarak bir davet metodudur ve anlaşmada Yahudilere gösterilen müsamaha İslâm davetine faydalı olmuştur.

Hız. Peygamber onlar anlaşmayı bozana kadar kendilerine olumsuz hiç bir şey göstermemiştir. Antlaşmadan sonra kimileri İslâm'ı kabul etmiş, Kaynukaoğulları ve Nadiroğulları gibi kabileler Medine'den çıkartılmış ve Kurayzaoğulları Hz. Peygamber'le yaptığı anlaşmayı bozup ihanet etmesi sebebiyle bedelini ağır ödemiş ve yok edilmiştir. Hız. Peygamber onlarla anlaşma yapmadan veya yapılan anlaşmayı kendisi bozarak onları Medine'den çıkartsaydı, o zaman İslâm daveti gelişemez ve İslâm'a karşı bir nefret meydana gelebilirdi. Fakat Hız. Peygamber onların İslâm'a girmelerini çok istemiş ve "*Eğer Yahudilerden on kişi bana iman ederse, kesinlikle*

¹⁰⁷¹ Buhârî, "Hibbe", 29 (No. 2630); Müslim, "Zekât", 1003; Ebû Dâvûd, "Zekât", 35 (No. 1668).

¹⁰⁷² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/501-504.

bütün Yahudiler bana iman getirecektir." buyurmuştur.¹⁰⁷³ Hadis âlimleri on kişiden, Yahudilere sözü geçen on "Haham" kastedildiği kanaatindedir.¹⁰⁷⁴ Çünkü zamanla önder ve Haham olmayan birçok Yahudi Medine'de Müslüman olmuşlardı.

Kur'ân-ı Kerim'in sözlerinde durmayan kavim olarak nitelendirdiği Yahudiler,¹⁰⁷⁵ nitekim bahsi geçen anlaşmaya da sadık kalmayarak geleceklerini kendi elleriyle çizen taraf olmuşlardır. Fakat söz konusu anlaşma, onu bozan tarafın cezalandırılmasına sonuçlanmışsa da yine anlaşmaya sadık kaldıkları süreç, İslâm daveti açısından çok faydalı geçtiği söylenebilir. Zira Hz. Peygamber bu süreçte gerek Ehl-i Kitap olsun gerekse diğer gayri müslimler; herkese diyalog kapısını açmış ve her türlü soruya içtenlikle cevap vermiştir. Özellikle Ehl-i Kitap güçlü maddî durumlarını ve ilâhî dinler hakkında sahip oldukları bilgilerini kullanarak diğer gayri müslimleri Müslümanlara karşı kıskırtabilirlerdi. Dolayısıyla bu anlaşma sürecinde Hz. Peygamber onlarla daha fazla diyalog kurup İslâm'ı tanımalarına zemin hazırlamıştı. Zira Hz. Peygamber'in amacı, onları İslâm'ı anlatmak ve onları İslâm'a davet etmektir. Bu sebeple onlar tarafından gelen sorulara da samimi cevaplar verirdi. Nitekim bunun sonucunda Abdullah b. Selam ve arkadaşları gibi birçok Ehl-i Kitap İslâm'a geçmişti.

Gerek Kur'ân-ı Kerim'e gerek hadislere bakıldığında Hz. Peygamber ile Ehl-i Kitabın arasında konuşulan ve onların sordukları sorular, genelde gaybî ve vahiy kaynaklı konulardı.¹⁰⁷⁶ Hz. Peygamber de bu sıcak ortamdan istifade ederek İslâm daveti için faydalı olan konuları dile getirirdi. Çünkü bütün amacı, gerçekleri anlatarak onların Müslüman olmalarını sağlamaktı.

2.8. Kur'ân-ı Kerim'in Ehl-i Kitabı Övmesi

Kur'ân-ı Kerim, Yahudilerin ve Hıristiyanların İslâm'a karşı durmalarına rağmen yine onlar için küçümseyecek herhangi bir üslup kullanmamış, daha çok onların gönüllerini alabilecek bir yaklaşım sergilemiştir. Yahudilere ve Hıristiyanlara

¹⁰⁷³ "لو امن بي عشرة من اليهود لامن بي اليهود" (Buhârî, "Menâkıbı'l-Ensar", 52 (No. 3941).

¹⁰⁷⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 7/275.

¹⁰⁷⁵ el-Bakara 2/78, 100.

¹⁰⁷⁶ Bk. el-İsrâ 17/ 85; Buhârî, "Tefsir", 6 (No. 4480), "İlim", 47 (No.125), "İtisam", 4 (No. 7297), "Tevhid", 28 (No.7456), 29 (No.7462); Müslim, "Hayz", 315, "Sifâtü'l-Münâfkîn", 2792-2795; Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/469; Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa, ebu Bekir el-Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, (Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408/1988), 2/528-529.

hitap ederken genel olarak "ehl-i kitap" ismini kullanmıştır. Bu hitap, onların semavî dinlerin ehli oldukları için kimi zaman saygı, övgü ve lütuf için yapılmıştır.¹⁰⁷⁷

Kur'ân-ı Kerim Ehl-i Kitabı Bunu yaparken farklı yollar izlemiştir. Mesela, onların arasında özellikle iyi niyetli, hak ve hakikatin peşinde olanlarını ayrı bir kategoride değerlendirmiş ve birçok ayette onları övmüştür: "*Onların (Kitap ehlinin) hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta duran, secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyan bir topluluk da vardır. Onlar, Allah'a ve âhiret gününe inanırlar. İyiliği emrederler. Kötülükten men ederler, hayır işlerinde birbirleriyle yarışır. İşte onlar salihlerdendir.*"¹⁰⁷⁸

"*Mûsâ'nın kavminden (insanları) hak ile doğru yola ileten ve onunla adaletli davranan bir topluluk da vardı.*"¹⁰⁷⁹

Ayetlerde görüldüğü üzere Ehl-i Kitaptan övülen kesim; "*Allah'a inanan, O'nun tarafından gönderilen bütün kitaplara iman eden, âhiret gününe inanan, geceleyin secdeye kapanarak Allah'ın ayetlerini okuyan, iyiliği emreden, kötülükten men eden, hayır işlerinde birbirleriyle yarışan, hak ile doğru yola ileten ve onunla adaletli davranan*" ve kısaca "*salihler*" olarak nitelendirilmiştir.

Kezâ gerek eski dönemlerde gerekse Hz. Peygamber'in döneminde onlardan gerçekten iman eden kimselerin olduğu belirtmiş, bunlar hem kendi dinlerine hem de Allah tarafından gönderilen diğer dinlere iman edip mükâfatlandırıldığını açıklamıştır:

"*Kitap ehlinden öyleleri var ki, Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene, Allah'a derinden saygı duyarak inanırlar. Allah'ın âyetlerini az bir değere satmazlar. Onlar var ya, işte onların, Rableri katında mükâfatları vardır. Şüphesiz Allah hesabı çabuk görendir.*"¹⁰⁸⁰

---

¹⁰⁷⁷ Tantâvî, *Benû İsrâil fi'l-Kur'ân*, 118. Ehl-i Kitap ismi bazen onlara serzeniş, onları azarlamak ve onların bazı ahlaklarını ve üslûplarını kötülemek için seçtiği de görülmektedir. Serzeniş ve azarlamanın sebebi, onların Hz. peygamber ve İslâm diniyle ilgili gerçekleri saklamalarındandır: "*De ki: Ey ehl-i kitap! (Gerçeği) görüp bildiğiniz halde niçin Allah'ın yolunu eğri göstermeye yeltenerek müminleri Allah yolundan çevirmeye kalkışıyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.*" (Âl-i İmrân 3/98-99).

¹⁰⁷⁸ Âl-i İmrân 3/113-114; Âl-i İmrân 3/199; el-A'râf 7/168; el-İsrâ 17/07.

¹⁰⁷⁹ el-A'râf 7/159.

¹⁰⁸⁰ Âl-i İmrân 3/199.

"De ki: "Ona ister inanın, ister inanmayın. Şüphesiz, daha önce kendilerine ilim verilenler, Kur'ân kendilerine okunduğunda derhal yüzüstü secdeye kapanırlar."¹⁰⁸¹

"Mûsâ'nın kavminden (insanları) hak ile doğru yola ileten ve onunla adaletli davranan bir topluluk da vardı."¹⁰⁸²

Tefsir kaynaklarında yer aldığı üzere; hem kendi kitaplarına hem de Kur'ân'ın nüzulü sırasında ona iman eden Yahudiler, genel olarak o dönemde Kur'ân'a iman eden tüm Ehl-i Kitap ve özel olarak Abdullah b. Selam'dır.¹⁰⁸³ Fakat ayetlerin ileri sürdüğü genel mesaj, Kur'ân'ın inişinden sonraki her dönemde kendi kitaplarının yanısıra Kur'ân'a da iman edecek Yahudilerin olmasıdır.

Kasas sûresinde Ehl-i Kitaptan bahsedilirken "İşte onların, sabredip kötülüğü iyilikle savmaları ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcamaları karşılığında, mükâfatları kendilerine iki kez verilecektir."¹⁰⁸⁴ şeklinde bu kesim için iki ecir olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamber'den rivayet edilen bir hadiste de 'hem kendi peygamberine hem de Hz. Muhammed'e inanan bir Ehl-i Kitaba iki ecir verileceği' dile getirilmiştir.¹⁰⁸⁵

Kur'ân-ı Kerim Ehl-i Kitabı ele alırken; adalet ve insafı aşmamış, kurunun yanında yaşın yanmasına izin vermemiş ve iyilerini kötülerine kurban etmemiştir. Bakara sûresinin 83. ayetinde Yahudilerden söz alındığını ve ancak onların buna sadık kalmadıkları beyan ederken genelleme yapmamış, sayıları az olsa da sözlerinde sadık kalanlar insaf ve adalet gereği istisna tutmuştur.¹⁰⁸⁶

Kur'ân-ı Kerim'in, yukarıda bahsi geçen kesimi övmesi ve onlar için iki ecir olduğundan bahsetmesi, Ehl-i Kitabın inkârcılarına bile "ey inkârcılar, en kâfirler"

¹⁰⁸¹ el-İsrâ 17/07.

¹⁰⁸² el-A'râf 7/159. İlgili ayetler sadece bunlardan ibaret olmayıp diğer ayetler mevcuttur (bk. el-Bakara 2/121; Âl-i İmrân 3/199; en-Nisâ 4/159; el-Kasas 28/52-54; es-Secde 32/23-24).

¹⁰⁸³ Hâzin, *Tefsirü'l-Hâzin*, 5/126; İbn Kesîr, *Tefsir*, 6/285; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 5/448;

¹⁰⁸⁴ el-Kasas 28/54.

¹⁰⁸⁵ Ebû Musâ el-Eş'arî'nin naklettiğine göre Hz. Peygamber üç sınıf insanın ecirlerinin iki kat olduğunu söylemiştir. Bunlar; "Ehl-i Kitaptan olup da hem kendi peygamberine hem de Hz. Muhammed'e iman eden kimse, hem Allah'ın hakkını hem de efendisinin hakkını yerine getiren köle; cariyesi olan ve bu cariyeyle güzelce terbiye eden, iyice eğitip ve öğretmekten sonra da onu serbest bırakıp kendisiyle evlenen kimsedir." (Buhârî, "İlim", 31(No. 97), "Cihâd", 145 (No.3011), "Nikâh", 13 (No. 5083); ayrıca bk. Müslim, "İman", 154; Tirmizî, "Nikâh", 24 (No. 1116). Bu rivayetlerde anlam olarak hemen hemen hepsi aynı şeyi ifade etmektedir. Ancak lafızda az da olsa farklılık söz konusudur. Rivayetlerin tamamı Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den nakledilmiştir.

¹⁰⁸⁶ Tantâvî, *Benû İsrâil fi'l-Kur'ân*, 119.

gibi kelimeler yerine "ehl-i kitap" ifadesini seçmesi, onların gönüllerini fethedecek hoşgörü bir yaklaşımdır ve bu, dolaylı olarak bir davet metodudur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN'IN EHL-İ KİTABI DAVET ETTİĞİ BAŞLICA KONULAR

Kur'ân-ı Kerim'in Ehl-i Kitabı davet ettiği başlıca konular, "itikadî" ve "amelî" konulardır. Davet edilen itikadi konuların başına "tevhid" (mutlak Birliği)", "Kur'ân-ı Kerim" ve "Hz. Peygamber'e" iman gelmektedir. Tevhid Allah Teâlâ'nın insanlığın hidayeti için gönderdiği bütün mesajlarında, zorunlu itikadî bir ilkedir.¹⁰⁸⁷ Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Muhammed başta olmak üzere ilâhî kitaplara ve peygamberlere inamak da iman esaslarındandır.¹⁰⁸⁸ "Amel" ise "itikadın" tercümanı, göstergesi ve onun gerçek tezahürüdür. Amelî konuların önemi de buradan kaynaklanmaktadır.

İlâhî kitapların "itikadî" ve "amelî" konuları genelde aynıdır; çünkü tamamı insanları doğru yola davet etmek ve onları aynı istikamete yönlendirmek için gönderilmiştir. Dolayısıyla her ilâhî kitap bu iki husustaki problemlerin çözümüyle ilgili mesajlarla gelmiştir. Nitekim son kitap olarak gönderilen Kur'ân-ı Kerim de Ehl-i Kitabın "inanç", "amel" ve "davranış"larında görülen problemlerini ortadan kaldırmaya ve hatalarını düzeltmeye yönelik tavsiyelerde bulunmuş, onları doğrulara ve hayati önem taşıyan konulara davet etmiştir. Ayrıca evrensel oluşuyla da Ehl-i Kitabın Hz. Peygamber'e ve İslâm'a bunca düşmanlık ve kötülüklerine rağmen yine onları hatalarından ve haksızca karşı çıkmalarından döndürmeye çalışmıştır.

1. Kur'ân'ın Ehl-i Kitabı İtikadî Konularda Davette Bulunması

1.1. Allah'ın Birliğine (Tevhide) Davet

Ehl-i Kitabın büyük temsilcileri olan Yahudilik ve Hıristiyanlıkta en büyük problemlerinden biri "tevhid" konusudur. Bu sorun Hıristiyanlıkta daha fazla görülmüşken Yahudilikte -onlara nazaran- daha az görülmektedir. Kur'ân-ı Kerim de Ehl-i Kitabın en büyük sorunlarından birisinin "tevhid" olduğunu belirtmiş ve onları buna davet etmiştir: "*De ki: "Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allah'a ibadet edelim. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâh edinmesin." Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, deyin ki: "Şahit olun, biz Müslümanlarız."*¹⁰⁸⁹ Ayette geçen "ortak kelimeyi", ayetin devamı "*Yalnız*

¹⁰⁸⁷"Senden önce hiçbir peygamber göndermedikki ona: 'Benden başka ilâh yoktur, bana kulluk edin' diye vahyetmiş olmayalım." (el-Enbiyâ, 21/25; krş. en-Nisâ 4/163-164; en-Nahl 16/36; Zuhruf 43/45; el-İhlâs 112/1-4).

¹⁰⁸⁸el-Bakara 2/77, 285; en-Nisâ 4/136.

¹⁰⁸⁹Âl-i İmrân 3/64.

Allah'a ibadet edelim. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayalım..." şeklinde açıklamıştır.¹⁰⁹⁰ Kur'ân-ı Kerim'de, Yahudilerin "tevhid" problemlerinden çok fazla bahsedilmediği ve sadece bir ayette onların Üzeyir'i "Allah'ın oğlu"¹⁰⁹¹ olarak bildiklerinden, Mısır çıkışı sırasında bir kısım İsrâiloğullarının bir buzağıya tapmalarından,¹⁰⁹² bazı ayetlerde hahamlarını rab edindiklerinden¹⁰⁹³ sözedildiği görülmektedir. Lâkin bu durum Hıristiyanlara karşı değişmekte ve pek çok ayette onların "tevhid" sorunu olduğu dile getirilmektedir. Ancak Kur'ân-ı Kerim'in, Yahudilerin "tevhid" problemlerinden çok fazla bahsetmemesi, onların "tevhid" problemlerinin olmadığı anlamına gelmez ve az da olsa -Hıristiyanlara nispetle- Yahudilerde de bu sorunun olduğu bir gerçektir. Dolayısıyla Hz. Peygamber, Ehl-i Kitap mensuplarını İslâm davet etme amacıyla ashabını gönderirken onlara, Ehl-i Kitabı ilk önce "tevhide" davet etmelerini tesviye etmiştir. Hz. Peygamber Mu'âz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken ona yaptığı tavsiyelerinde açıkça tevhid vurgusu yapıldığı görülmektedir:

*"Sen kitap ehli olan bir kavme gidiyorsun. Dolayısıyla onları davet edeceğin ilk şey, Allah'a ibadet etmek olmalıdır. Allah'ı tanıdıktan sonra onlara gece ve gündüz üzerlerine beş vakit namazın farz olduğunu da haber ver..."*¹⁰⁹⁴ Rivayette görüldüğü üzere Hz. Peygamber Ehl-i Kitap kelimesini kullanmış, "tavhide" davet etme konusunda Yahudilik ve Hıristiyanlık diye herhangi bir ayırım yapmamıştır. Bu konuda Mu'âz b. Cebel'in uyarılmasının sebebi de muhtemelen onun Ehl-i Kitapla yapılacak tartışmalara hazırlıklı olabilmesi ve onları ikna edebilecek deliller getirebilmesi içindi. Çünkü onlar bir taraftan tevhid hakkında bilgi sahibiydiler, diğer taraftan Kur'ân-ı Kerim açısından tevhid sorunları vardı.

Aynı şekilde Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitap krallarına gönderdiği İslâm'a davet mektuplarında tevhidin özellikle vurgulandığı görülmektedir. Mesela Hayber Yahudilerine, "*Sizi Allah'a ve Peygamber'ine davet ediyorum*";¹⁰⁹⁵ Necâşi'ye, "*Ben seni tek olan, ortağı olmayan Allah'a, O'na itaate, bana tabi olmaya, bana indirilene inanmaya davet ediyorum*";¹⁰⁹⁶ Fars kralına, "*Ben seni İslâm'a davet ediyorum...*"¹⁰⁹⁷ Bizans imparatoruna, "*Ben seni İslâm'a davet ediyorum*"; Hâris b. Ebû Şemir'e "*Ben*

¹⁰⁹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/567.

¹⁰⁹¹ et-Tevbe 9/30.

¹⁰⁹² el-Enfâl 8/138; Tâhâ 20/86-97.

¹⁰⁹³ et-Tevbe 9/31.

¹⁰⁹⁴ Buhârî, "Tevhid", 1(No.7372), "Zekât" 41 (No.1458); Müslim, "İman", 19.

¹⁰⁹⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/544-545.

¹⁰⁹⁶ İbn İshak, *Sîret*, 210.

¹⁰⁹⁷ Safvet, *Cemheretü Resâili'l-Arab*, 1/40.

seni tek olan ve ortağı olmayan Allah'a inanmaya davet ediyorum; öyle olursa mülkünde bırakılırsın..."¹⁰⁹⁸ Mukavkıs'a, "Seni Allah'ın birliğini ikrara davet ediyorum."¹⁰⁹⁹ gibi ifadeler gönderilen mektuplarda yer almaktadır.

Şimdi Yahudilik ve Hıristiyanlıktaki "tevhid" sorununu kısaca inceleyelim.

1.1.1. Ehl-i Kitabı Tevhide Davet Edilmesinin Nedeni

1.1.1.1. Yahudilikte Tevhid Problemi

Bilindiği üzere günümüzdeki Yahudilik milli bir din kılıfına bürünmüş¹¹⁰⁰ ve görünüşte "tek tanrı" anlayışına sahip oldukları algısı ön plana çıkmıştır. Fakat bu "tek tanrı" anlayışı iddiası pek de gerçeği yansıtmamaktadır. Yahudilik, kendi içinde birçok mezhebe ayrılmaktadır ve her bir mezhep farklı görüşlere sahiptir. Mesela o mezhepler arasında Sadûkîler Hz. Üzeyir'i "Allah'ın oğlu" olarak gördükleri belirtilmektedir.¹¹⁰¹ Kur'ân-ı Kerim de Yahudilerin Üzeyir'i "Allah'ın oğlu" olarak gördüklerini Tevbe sûresinde açıkça beyan etmektedir:

"Yahudiler, Üzeyr Allah'ın oğludur, dediler. Hıristiyanlar da, Mesîh (İsa) Allah'ın oğludur dediler. Bu onların ağızlarıyla geveledikleri sözlerdir. (Sözlerini) daha önce kâfir olmuş kimselerin sözlerine benzetiyorlar. Allah onları kahretsin! Nasıl da (haktan bâtila) döndürülüyorlar!"¹¹⁰²

Hadis kaynaklarında da Yahudilerin Üzeyir'i ibadet ettiklerine dair farklı rivayetler bulunmaktadır.¹¹⁰³ Âhîret günündeki sorugulamadan bahseden uzun bir hadiste âhîret gününde Yahudilere hitaben; "Siz kime ibadet ederdiniz? diye sorulacak. Onlar; 'biz Allah'ın oğlu Üzeyr'e ibadet ederdik' diyecekler. Bunun üzerine onlara; siz yalan söylüyorsunuz; Allah Taâlâ hiçbir eş, hiçbir oğul edinmemiştir..." şeklinde cevap verileceği belirtilmiştir.¹¹⁰⁴

¹⁰⁹⁸ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Hadîde el-Ensârî, *el-Misbâhu'l-Mudî' fi Kitâbihi'n-Nebiyî'l-Ümiyyi*, thk. Muhammed Azimuddîn (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1405), 2/262.

¹⁰⁹⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûni'l-Eser*, 2/344-357; İbn Hadîde, *el-Misbâhu'l-Mudî'*, 2/110-112, 139; Safvet, *Cemheretü Resâili'l-Arab*, 1/42-45; ed-Dımaşkî, *İ'lâmü's-Sâilîn*, 81-85; M.Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, 138-139; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 253-254.

¹¹⁰⁰ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 507; Kesler, *Kur'ân'da Yahudiler ve Hıristiyanlar*, 186.

¹¹⁰¹ İbn Hazm, *el-Milel ve'n-Nihel*, 99.

¹¹⁰² et-Tevbe 9/30.

¹¹⁰³ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, 1/289; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/632.

¹¹⁰⁴ Buhârî "Tevhid", 24 (No. 7439); "Tefsir", 8 (No. 4482); Müslim, "İman", 183.

1.1.1.1. Üzeyir'in "Allah'ın Oğlu" Olduğu İddiası

Öncelikle şunu belirtmek isteriz ki kutsal Kitapta Üzeyir hakkında "*Allah'ın oğlu*" ifadesinin geçtiği tespit edilmemiştir. Fakat "*İsrâil benim oğlumdur*";¹¹⁰⁵ "...Çünkü ben İsrâil'e babayım, Efraim de ilk oğlumdur"¹¹⁰⁶ şeklinde ayetler mevcuttur. Yahudi kaynaklarında da Ezrâ'nın "Allah'ın oğlu" olarak yüceltildiğine dair herhangi bir bilgi rastlanmamakta ve geleneksel Yahudi inancında da bunun bir işareti görülmemiştir. Musa b. Meymûn'un Kur'ân-ı Kerim'in Üzeyir'le ilgili ifadesini, Yahudilere bir iftira olarak değerlendirmesinin sebebi de budur.¹¹⁰⁷ Ancak Kitab-ı Mukaddes'te böyle bir ifadenin geçmemesi, Yahudiler arasında bu görüşü ileri sürenlerin bulunmadığı anlamına gelmez. "Üzeyir'in bu üstün vasıfları sebebiyle Yahudiler nezdinde büyük bir itibara sahip olduğu bilinmektedir. Kendisine verilen bu değer sebebiyle Yahudilerden kimilerinin kendisine bir takım ilâhî güçler atfetmeleri mümkündür."¹¹⁰⁸ Nitekim kaynaklarda Filistin Yahudilerin,¹¹⁰⁹ Yemen civarında yaşayan Yahudi fırkalarından olan Sadûkîler'in,¹¹¹⁰ Hicaz bölgesindeki Karâîler'in Üzeyir'i "Allah'ın oğlu" olarak gördükleri kaydedilmiştir.¹¹¹¹ Günümüzdeki Yahudiler de Üzeyir'i kutsal bir kişi saymaktadırlar.¹¹¹²

Hadis kitaplarında Yahudilerin Üzeyir'e ibadet ettiklerine dair farklı rivayetler bulunduğunu daha önce bahsettik.¹¹¹³ Tefsircilerin ortak görüşleri ise bu sözü söyleyenler Yahudilerin hepsi değil bir bölümü olduğudur.¹¹¹⁴ Çünkü tefsirlerde yer alan rivayetlerde Üzeyir'in "Allah'ın oğlu" olduğunu söyleyenler Medine'deki bir kişi veya bir grup Yahudi olduğu belirtilmiştir.¹¹¹⁵ O bir grup Yahudinin kimler olduğuna

¹¹⁰⁵ Çık. 4:22-23.

¹¹⁰⁶ Yer. 31:9.

¹¹⁰⁷ Baki Adam, "Üzeyir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2012). 42/402; Baki Adam, "Yahudilik", *Dinler Tarihi*, ed. Baki Adam (Ankara: Grafiker Yay., 2015), 216-217. Not: Baki Adam'ın editör olduğu *Dinler Tarihi* isimli kitabında kendisinin yazdığı "Yahudilik" bölümünün muhtevası ve sayfa numarası kitabın baskılarına göre birbirinden farklıdır. Çalışmamızda kullandığımız söz konusu kitabın 3. baskısında Üzeyir konusunun işlendiği tespit edilemediği için 1. baskısından istifade ettik. Üzeyir konusunda dipnotlardaki sayfa numarası 1.baskıya ve diğer konularda ise 3. baskıya aittir.

¹¹⁰⁸ Şimşek, *Hayta Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 2/439.

¹¹⁰⁹ el-Mutahher b. Tahir el-Makdîsî, *Kitâbü'l-Bed' ve't-Târîh*, (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, ts), 2(4)/35; Adam, "Üzeyir", 42/402.

¹¹¹⁰ İbn Hazm, *el-Fasl*, 1/99.

¹¹¹¹ Adam, "Üzeyir", 42/402.

¹¹¹² R. Rıza, *Menâr*, 10/286.

¹¹¹³ Ebu Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, 1/289; Buhârî, "Tefsir", 8 (No. 4581), "Tevhid", 24 (No.7439); Müslim, "İman", 183; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/632.

¹¹¹⁴ R. Rıza, *el-Menâr*, 10/286; Adam, "Üzeyir", 42/402.

¹¹¹⁵ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hatim er-Râzî, *Tefsîrül-Ḳur'âni'l-Azîm*, thk. Ahmed b. Abdillâh el-'Ammârî ez-Zehrânî (Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1439/2017), 8/373; Ebü'l-Ferec

dair kaynaklarda bazı bilgiler verilmiş ve isimleri bile zikredilmiştir. Örneğin Abdullah b. Ubeyd'e göre, Üzeyir'in, "Allah'ın oğlu" olduğunu söyleyen kişi "Fehnas" isimli tek bir Yahudidir. Fehnas, "*Allah fakirdir, biz ise zenginiz*" diyen kişidir. İbn Abbas'a göre ise, Üzeyir'in "Allah'ın oğlu" olduğunu söyleyen bir Yahudi değil bir kaç Yahudidir. Bunlar da Sellam b. Mişkem, Numan b. Evfa, Şa's b. Kays ve Malik b. Sayf isimli kişilerdir. Bunlar, Hz. Peygamber'in yanına gelip, "sen bizim kiblemizi bıraktın, Üzeyir'in "Allah'ın oğlu" olduğuna da inanmıyorsun, biz sana nasıl tabi olalım? deyince Allah Teâlâ bu ayeti (Tevbe 30) indirdi.¹¹¹⁶

İslâmî kaynaklarda Üzeyir dönemiyle alâkalı farklı rivayetlerin bulunması ve bunların asıl kaynağının dönemin Medine Yahudilerin olması sebebiyle¹¹¹⁷ Üzeyir'le ilgili ayetin açıklanmasında, yukarıda üzerinde durulduğu rivayetlerin (Abdullah b. Ubeyd ve Abdullah b. Abbas'ın rivayetleri) esas alınması daha uygun görülmektedir.¹¹¹⁸ Rivayetlerde görüldüğü üzere Hz. Peygamber huzurunda sadece birkaç Yahudi bu sözü dile getirmiştir. Lâkin Kur'ân-ı Kerim'in bunu bütün Yahudilere nispet etmesi, onu "Allah'ın oğlu" demeyenlerinin de diyenlerine karşı çıkmamalarındandır.¹¹¹⁹

Söz konusu rivayetlerde isimleri geçtiği üzere Hz. Peygamber döneminde bir veya dört kişinin Üzeyir'in "Allah'ın oğlu" olduğu iddiasında bulunmuşlardır. Ancak sayı burada önemli değil ve gerçeği de yansıtmamaktadır. Değil dört kişi bir kişi bile Hz. Peygamber'in huzurunda bu iddiayı dile getirmişse bu, sadece onun görüşü olduğu anlamına gelmez ve bu konu açıkça ayette belirtilmez. Bir veya dört kişinin böyle bir iddiayı dile getirmeleri, aslında bu inancın yaygın olduğunu ve büyük bir kitlenin bu görüşte olduğunu ifa eder. Çünkü onların mensup oldukları Yahudi kabilesi ve çevreleri böyle bir görüşe sahipmişler ki bunlar da Hz. Peygamber'in huzurunda bunu cesurca dile getirebilmişlerdir. Ayrıca İslâm'dan sonra Medine Yahudi kabilelerinin aralarındaki yardımlaşmalara bakılınca durum daha da netleşir. Yani böyle bir iddiada bulunan kabile ile yardımlaşmak, onların benimsedikleri görüşe tam olarak karşı çıkılmadığını gösterir.

Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, (Beyrut: el-Mektebül-İslâmî, 1404/1983), 3/424; Adam, "Üzeyir", 42/402.

¹¹¹⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 14/202.

¹¹¹⁷ Derveze, *Sîretü'r-Resûl*, 2/68.

¹¹¹⁸ Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, (Ankara: TDV Yay., 2006), 2/757-759.

¹¹¹⁹ Tantâvî, *Tefsirü'l-Vesît*, 6/258.

Daha da önemlisi, bu ayet indirildiği sırada Yahudiler "biz Üzeyr'i Allah'ın oğludur demiyoruz, bunun aslı yoktur" şeklinde herhangi bir itirazda bulunmamışlardır. Fakat bu meselede İslâm savaşının tehlikesi de etkili olmuş olabilir; çünkü daha sonraki Yahudilerden böyle bir iddia duyulmamıştır. Belli ki bir zamanlar tamamı değilse de bazıları böyle bir iddiada bulunmuşlardır.¹¹²⁰ Zira aralarında bu inançta olanlar bulunmasaydı, Medine Yahudileri kesin olarak buna itiraz ederlerdi. Böyle bir itiraz olmuş olsaydı Müslüman âlimler değişik konularda müşriklerin ve Yahudilerin itirazlarına yer verdikleri gibi bu itiraza da yer verirlerdi.¹¹²¹

Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'in Yahudilerin ağızından bu sözü nakletmesi, onların en azından bir kısmının bu inançta olduklarına ve bunun aralarında yaygın olduğuna kesin bir delildir. Kur'ân-ı Kerim gerçekten Ehl-i Kitapta olmayan bir iddiada bulunsaydı, onlar asla susmayıp bunu Hz. Peygamber'in mesajlarını tekzip etmeleri için bir delil olarak kullanırlardı.¹¹²² Kaldı ki Üzeyir'in Yahudi geleneğinde oldukça önemli bir şahsiyet olduğu için en azından belli bir yerde, belli bir zamanda ilâhlık mertebesine yükseltilmiş olması uzak bir ihtimal sayılmaz. İbn Hazm, Makdisî ve Yahudi asıllı İskenderânî'nin Yemen, Filistin ve Hizcâz bölgesindeki bazı Yahudilerinin Üzeyir'e "Allah'ın oğlu" dedikleri yönündeki görüşleri de bu ihtimali desteklemektedir.¹¹²³

Ancak "Allah'ın oğlu" lâkabı, acaba İsrâiloğullarının kimi peygamberleri hakkında kullandıkları saygınlık belirtici anlamda mıdır? Yahut filozof "Filo'nun açıklamalarındaki anlamda mıdır? bilinmiyor. Filo, Hıristiyanlık inancının kaynağını oluşturan, putperest Hint felsefesine yakın düşünceleri olan¹¹²⁴ ve Hz. İsa'nın çağdaşı İskenderunlu bir Yahudi filozoftur. O, "Allah'ın bir oğlu vardır ve o, Allah'ın eşyayı onun aracılığıyla yarattığı kelimesidir." demiştir. Hz. Peygamber'in döneminden önce yaşamış bazı Yahudilerin de Üzeyr'i bu anlamda "Allah'ın oğlu" olarak görmüş olmaları uzak bir ihtimal değildir.¹¹²⁵ Nitekim Hicaz bölgesindeki Yahudi

¹¹²⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 4/2410.

¹¹²¹ Şimşek, *Hayta Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 2/439-440.

¹¹²² Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 4 (10)/193.

¹¹²³ Mehmet Paçacı, "Kur'ân-ı Kerim'in Işığında Vahiy Geleneğine -Kitab-ı Mukaddes Bağlamında- Bir Bakış", *İslâmî Araştırmalar*, 5/3, (Ankara: 1991), 191.

¹¹²⁴ R. Rıza, *el-Menâr*, 10/286.

¹¹²⁵ R. Rıza, *el-Menâr*, 10/288.

mistisizminin (Kabalizm), Hıristiyanlığa benzer bir tanrı anlayışı olduğu tespit edilmiştir.¹¹²⁶

Sonuç olarak Yahudiler her ne kadar kendilerinde bir "tevhid" sorunu olmadığını ileri sürerlerse de yine onlarda bir "tevhid" sorunu olduğu kesindir. Bunun aksini söylemek ilk önce Kur'ân'ın sarîh ayetine aykırıdır. İkincisi Yahudi tarihine bakıldığı zaman Hz. Musa hayattayken Yahudiler, Sâmirî'nin buzağını taptıklarına ve Hâkimler dönemi denilen dönemde putperestlik yaptıklarına rastlanmaktadır. Sâmirî'nin buzağına ve belli zamanlarda putlara tapan bir millet, kaybettikleri kutsal kitaplarını getiren kişiyi "Allah'ın oğlu" demeleri çok da uzak olamaz. İslâmî kaynaklarda "Yahudilerin 'Üzeyir, Allah'ın oğludur' sözleri yaygın değildir ve günümüzde bileni de yoktur"¹¹²⁷ veya bu sözün bütün Yahudiler tarafından benimsenmeyip içlerinden sadece bir kişi veya bir grup tarafından söylendiği belirtilmişse de¹¹²⁸ kanaatimiz, bu sözün çok yaygın olmamasının bu sorunun hiç olmadığı anlamına gelmediği; bir kişi veya bir grubun bunu dile getirmesinin büyük bir kitlenin bu iddiada bulunmasını ifade ettiği yöndedir.

Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de sadece bir ayette Üzeyir dile getirilerek Yahudilerin "tevhid" sorunu açıklanmış gibi gözükse de aslında böyle değildir. Zira Yahudilerden bahseden diğer ayetlerin öncesi ya sonrasında da "tevhid" vurgusu yapıldığı görülmektedir. Kur'ân-ı Kerim sıklıkla bir konuyu vurgu yapıyorsa o konuda bir sorun olduğu kesindir. Yahudilerden bahsederken bu konu (tevhid konusu) sıkça dile getirilmesi, kesin olarak onlarda bu sorunun bulunduğu anlamındadır. Mâide sûresinde Yahudilerin kendilerini "Allah'ın oğulları" olarak bilmeleri¹¹²⁹ başlı başına bir "tevhid" sorunudur. Aynı şekilde Âl-i İmrân sûresinde Ehl-i Kitabın mümin olanlarından bahsederken "Allah'a iman ederler"¹¹³⁰ demekle "tevhid"e vurgu yapılmıştır.¹¹³¹ Bakara sûresinde Yahudilerden alınan sözlerden birisi "Yalnız Allah'a kulluk etmeleri..."¹¹³² olduğunun belirtildiği ayette "...Sonra, içinizden küçük bir kesim dışında, sözünüzden döndünüz; hâlâ da sırt çevirmektesiniz." şeklinde onların büyük bir kısmının sözlerinden döndüklerinden bahsetmektedir. Yine Âl-i İmrân sûresinde Yahudilerden bahsederken "...Allah'ın, kendisine Kitabı, hükmü (hikmeti) ve

¹¹²⁶ Adam, "Yahudilik", 219-220.

¹¹²⁷ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 4(10)/193.

¹¹²⁸ İbn Ebû Hâtim er-Râzî, *Tefsîrû'l-Çur'ani'l-Azîm*, 8/373; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 3/424.

¹¹²⁹ el-Mâide 5/18.

¹¹³⁰ Âl-i İmrân 3/112-113, 199.

¹¹³¹ Âl-i İmrân 3/79-80; en-Nisâ 4/46-47, 51; el-Mâide 5/59.

¹¹³² el-Bakara 2/83.

peygamberliği verdiği hiçbir insanın, "Allah'ı bırakıp bana kullar olun" demesi düşünülemez...";¹¹³³ "Onun size, "Melekleri ve peygamberleri ilâhlar edinin." diye emretmesi de düşünülemez..."¹¹³⁴ şeklinde bir "tevhid" problemine temas ettiği görülmektedir. Tevbe sûresinde 31. (Yahudiler) Allah'ı bırakıp, hahamlarını; (hıristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryemoğlu Mesih'i rab edindiler. Oysa bunlar da ancak, bir olan Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardır. Ondan başka hiçbir ilâh yoktur. O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır.)¹¹³⁵ ayeti Ehl-i Kitabın bir "tevhid" sorunu olduğunu ortaya koymakta ve onları yalnız tek bir ilâha ibadet etmeyi emretmektedir. Kısacası bütün delilleri göz önünde bulundurduğumuzda Yahudilikte bir "tevhid" sorunun olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Yahudiler, Üzeyr'i neden bu kadar yücelttiler? Bu soruya cevap bulmak için Üzeyr'in kim olduğu üzerinde kısaca durmak gerekir.

Öncelikle Kur'ân-ı Kerim'e bakıldığı zaman sadece bir ayette "Üzeyr" isminin geçtiği ve Yahudilerin onu "Allah'ın oğlu" olarak gördükleri dışında başka herhangi bir bilgi verilmemiştir. Fakat tefsir kaynaklarında Bakara sûresinin 259. ayetinde yüzyıl uyuduğu bildirilen kişinin Üzeyir olduğuna dair ilk dönem müfessirlerden görüşler nakledildiği ve hemen hemen her tefsir kaynağında ayetin açıklamasında birinci görüş olarak yer almaktadır.¹¹³⁶ Söz konusu ayet şöyledir: "Yahut altı üstüne gelmiş (ıpıssız duran) bir şehre uğrayan kimseyi görmedin mi? O, "Allah, burayı ölümünden sonra nasıl diriltecek (acaba)?" demişti. Bunun üzerine, Allah onu öldürüp yüzyıl ölü bıraktı, sonra diriltti ve ona sordu..."

Kayaklarda Üzeyr'in kim olduğuna dair iki farklı görüş yer almıştır. Birinci görüşe göre Üzeyir, Kutsal kitapta "Azra" olarak geçen zattır. Tefsir kaynakların genelinde Üzeyir ve Ezrâ isimlerinin aynı şahsa delâlet ettiği zikredilmiştir.¹¹³⁷ Azra (Üzeyir, İbranice'de Ezra'dır) ismiyle kutsal kitapta bir bölüm mevcuttur. Söz konusu bölümde Seraya'nın oğlu olarak kaydedilen Üzeyir'in, Hz. Harûn'un soyundan olduğu gösterilmekte; "kâhin, yazıcı, Rabb'in emirlerinin ve İsrail'e olan kanunlarının

¹¹³³ Âl-i İmrân 3/79.

¹¹³⁴ Âl-i İmrân 3/80.

¹¹³⁵ et-Tevbe 9/31.

¹¹³⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 5/439-440; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/221-222; İbn Kesir, *Tefsir*, 1/687.

¹¹³⁷ "Elimizdeki "tedvin" edilmiş yahudi kitaplarında "Azra" başlıklı bir bölüm yer alır. Bu başlıklardaki "Azra"dan maksat "Üzeyir"dır. Bu kitaplarda Üzeyr, Tevrat'ın yazımı sırasında emeği geçmiş uzman bir kâtip olarak ve kalbini "Rabb'in şeriatini aramaya adanmış biri sıfatı ile övülür." (Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 4(10)/193); ayrıca bk. İbn Kesir, *Tefsir*, 4/134; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 4/2509-2510.

sözlerinin yazıcısı, gökler Allah'ının şeriatının yazıcısı, Allah'ın şeriatının bilgini ve Allah'ın elinin üzerinde olduğu" kişi olarak tanımlanmaktadır. Üzeyir, Fars Kralı Artahşaşa (MÖ 465-424) tarafından Tevrat'ı tatbik etmek, mabedi yeniden ihya etmek, sürgünden Kudüs'e dönen Yahudilere rehberlik etmek ve onlara Allah'ın şeriatına riayet etmelerini öğütlemek üzere görevlendirilip Yerusâlim'de (Kudüs) gönderilen bir zattır.¹¹³⁸

1903 baskılı İngilizce Yahudi Ansiklopedisinin'de verilen bilgiye göre Azra'nın dönemi, Yahudi milli tarihinin çiçek açan ve gül kokuları saçan ilkbahar dönemidir. Eğer Yahudi şeriatını getiren kişi Hz. Musa olmasaydı, Azra bu şeriatın yayıcısı (ya "taşıyıcısı") sayılmaya daha lâyıktı.¹¹³⁹ Çünkü bu şeriat unutuldu ama Azra onu geri getirdi ve yeniden ihya etti. İsrâiloğullarının kendi hataları olmasaydı onlar, Hz. Musa zamanında gördükleri gibi onun zamanında da mucizeleri görebileceklerdi. O, şeriatı Asur alfabesi ile yazdı ve şüpheye düştüğü kelimelerin üzerlerine işaret koyardı. Yahudi tarihinin başlangıcı onun zamanına dayanır.¹¹⁴⁰

"Yahudilerin inancına göre, Babil sürgünü sırasında kaybolduktan sonra Tevrat'ı yeniden toparlayıp cem ve tanzim eden, az-çok bugünkü formu ve muhtevasıyla "tedvin" eden kişidir o. Dolayısıyla, sonraki Yahudilikte hâkim olacak olan, kendine has, resmi ve standart Yahudi din kurumunun kurucusudur."¹¹⁴¹ Fakat Üzeyir'in ve ona Tevrat'ı derlemesinde ve yazmasında yardımcı olan kişinin masumiyetini ispatlayan, onların bu yaptıklarının vahiy yoluyla teyit edildiğini ortaya koyan ve derledikleri nasların da Hz. Musa'ya indirilen nasların aynasının olduğunu kanıtlayan bir delil yoktur.¹¹⁴²

Kısacası Yahudilerin Üzeyir'i "Allah'ın oğlu" demelerinin sebebi, Tevrat'ı onlara yeniden kazandırmasıdır.¹¹⁴³ Üzeyir'in Tevrat'ı yeniden ihya ettiğine dair farklı

¹¹³⁸ Detaylı bilgi için bk. Ezz. 7:128; el-Mağribî, *İfhâmü'l-Yehûd*, 135.

¹¹³⁹ Talmud, 21.

¹¹⁴⁰ R. Rıza, *el-Menâr*, 10/283.

¹¹⁴¹ Muhammed Esed, *The Message of Qur'ân*, çev. Cahit Koytak-Ahmed Ertürk: *Kur'ân Mesajı* (İstanbul: İşaret Yay., 1420/1999), 1/356; Şimşek, *Hayta Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 12/439.

¹¹⁴² el-Mağribî, *İfhâmü'l-Yehûd*, 142.

¹¹⁴³ Adam, "Üzeyir", 42/401). Tevrat'ın Allah tarafından kaldırılması konusunda iki görüş öne çıktıği görülmektedir. Birincisi; 'Allah'ın onlara unutturmasıdır.' Abdullah b. Abbas ve Süddî'den nakledilen rivayetlerde bunu görmekteyiz. Bu rivayetlere göre Yahudilerin Tevrat'ı terk edip hevesleriyle amel üzerine, Allah Teâlâ Tabut'u kaldırmış, Tevrat'ı da onlara unutturmuş ve kalplerinden çekip almıştır. Âlimlerinden olan Üzeyir Allah'a Tevrat'ın tekrar kalbine gönderilmesi için dua etmiştir. Allah Teâlâ, Üzeyir'in duasını kabul edip Tevrat'ı tekrar Üzeyir'in kalbine ilham etmiş ve o da İsrâiloğullarına bildirmiştir. İşte bunun üzerine İsrâiloğullarından bazıları "Üzeyir, Allah'ın oğlu olduğu için tekrar Tevrat ona iade edildi" demişlerdir. İkincisi; *Tevrat'ın Buhtunnasr tarafından defnedilmesidir*. Yani Buhtunnasr Yahudi âlimlerini öldürmüş ve Tevrat'ı alıp dağlarda defnetmiştir. Üzeyir'in duası üzerin

görüşler bulunmaktadır. Mesela Tantâvî, Üzeyr'i Yahudi bir kâhin olduğunu, Bâbil'de 457 yıllarda yaşadığını, Tevrat kitapları topladığını, eski İbrânî harfleri yerine Keldânî harfleri kullandığını söylemiştir. Ayrıca Üzeyir, *Azra*, *Tarihler* ve *Nehemyâ'yı* telif ettiğini, Yahudi şeriatını çokça yaydığı için Yahudiler tarafından kutsandığını ve "*Allah'ın oğlu*" olarak görüldüğünü belirtmiştir.¹¹⁴⁴ Bir diğer görüşe göre ise Buhtunnasr (MÖ 586) olayından sonra Tevrat'ı koruyan kimse kalmayınca Allah Teâlâ yüzyıl sonra Üzeyir'i yeniden diriltmiş ve o Tevrat'ı ezber olarak yeniden yazdırmış, İsrâiloğulları bunu görüp şaşırılmışlar ve "*bu ancak Allah'ın oğludur*" demişlerdir.¹¹⁴⁵

İslâmî kaynaklarda Üzeyir hakkında farklı görüşler de ileri sürülmekte, hatta onunla ilgili gerçeğe, akıl ve mantığa sığmayan rivayetler nakledilerek enteresan bilgiler verilmektedir.¹¹⁴⁶ Üzeyir dönemiyle ilgili rivayetlerin ihtiva ettiği bilgi ve ihtimallerin ne kadar gerçek olması bir yana, asıl kaynağının Medine'deki Yahudilerin olduğu söylenmektedir.¹¹⁴⁷

Üzeyir'in peygamber olup olmadığı konusunda ise net bir bilgi yoktur. Nasıl ki Kur'ân-ı Kerim'de bu konuda pek bilgi verilmemişse aynı şekilde Hz. Peygamber'den de "Üzeyir peygamberdir" şeklinde sarih bir söz nakledilmemiştir. Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (a.s.) '*Tübba'nın mel'un (Allah'ın rahmetinden mahrum kalmış) ve Üzeyr'in peygamber olup olmadığını bilmiyorum*' buyurmuştur.¹¹⁴⁸ İbn Abbâs'tan da Üzeyir'in peygamber olup olmadığını bilmediğini nakledilmiştir.¹¹⁴⁹

Üzeyir'in peygamber olduğu¹¹⁵⁰ ve bu İslâm âlimleri arasında daha yaygın olduğu söylenmişse de¹¹⁵¹ "Kur'ân-ı Kerim'de kendisinden bahseden ayetin bir sonraki ayetinde (Tevbe 9/31) Kitap Ehli'nin din âlimlerini rab edinmelerinden söz

---

tekrar onun kalbine iade edilmiştir (Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 14/203; İbnu Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 10/69; Adam, "Üzeyir", 42/401).

¹¹⁴⁴ Tantâvî, *Tefsirü'l-Vesît*, 6/257.

¹¹⁴⁵ Bk. Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 2/48; Hâzin, *Tefsîrü'l-Hâzin*, 3/82; Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selim*, 3/141; Adam, "Üzeyir", 42/401.

¹¹⁴⁶ Suyûtî bu rivayet ve görüşlerden yeterince bahsetmektedir (bk. Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 3/229-230).

¹¹⁴⁷ Derveze, *Sîretü'r-Resûl*, 2/68.

¹¹⁴⁸ Ebû Dâvûd, "Sünnet" 14, (No.4674). Tabi daha sonra, Allah tarafından Tübba'nın (Esad Ebu Kureyb) Müslüman olduğunu ve dünyadan mümin olarak gittiğini bildirilmiş, Hz. Peygamber de Hz. Üzeyir'in Allah'ın peygamberlerinden olduğunu ümmetine açıklamıştır. Nitekim bir hadisinde Hz. Peygamber'in: "*Tübba'ya sövmeyiniz. Çünkü o Müslüman olmuştur*" dediği rivayet edilmiştir (İbn Hanbel, *el-Müsned*, 37/519 (No. 22880)).

¹¹⁴⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/389-391; Adam, "Üzeyir", 42/401.

¹¹⁵⁰ Bk. İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Azîm*, 2/502.

¹¹⁵¹ Adam, "Üzeyir", 42/401. Üzeyir'in ne zaman yaşadığı dair geniş bilgi için bk. Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 2/279.

edildiğine göre, onun Yahudi din âlimlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu ikinci ayette Hz. İsa'nın din âlimleri kapsamına girmesin diye ismen zikredilmektedir. Diğer yönden din âlimlerini rab edindiklerinin vurgulanması, "Allah'ın oğlu" tabirinden ne anlaşılması gerektiği konusuna ışık tutmaktadır."¹¹⁵²

İkinci görüşe göre ise Üzeyir, Azra değil Enoh (Metatron)'dur. Baki Adam daha çok İngilizce kaynaklardan hareketle Kur'ân-ı Kerim'de geçen Üzeyir'in, Ezra değil, "Enoh" olduğunu; bunu "Allah'ın oğul" olarak görenlerin bütün Yahudiler değil, Hicaz bölgesindeki Yahudiler olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre Hicaz Yahudi mistisizmde Enoh "Allah'ı oğlu" olarak tavsif edilmiştir. Hicaz bölgesine göç eden Yahudilerin Apokaliptik mistisizmle ilgilenmişler ve bu bağlamda Merkabah mistisizminden¹¹⁵³ de etkilenmişlerdir. Bu mistisizmde Enoh baş melek ve Allah'ın başyardımcısı olarak kabul edilir.¹¹⁵⁴ Yahudi mistisizminin (Kabalizm) kutsal kitabı Zohar'da (Amsterdam versiyonu), tanrı sistemi Kutsal Baba, Kutsal Oğul ve Kutsal Ana'dan meydana gelebilir. Hıristiyanlıkta teslise benzeyen "Kabala" teslisteki oğul Metatron Enoh'tur. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de geçen "Üzeyir" kelimesi özel şahıs ismi değil, "Mesih" kelimesi gibi bir unvandır. Muhtemelen bu unvan Metatron Enoh'un Merkabah metinlerinden III. Enoh'ta geçen İbranice "Azaryahu (veya Aramca Adaryahu) kelimesinin Arapçalaşmış şeklidir. Hicaz Yahudileri "Tanrının yardımcıları anlamında" Enoh'un bu unvanını kullanmış ve onu "Allah'ın oğlu" olarak nitelendirmişlerdir.¹¹⁵⁵

Yahudilikten İslâmiyete geçen ve Ehl-i Kitap hakkında önemli bir reddiye yazan Semev'el el-Mağribî de Üzeyir isminin El'âzar kelimesinin Arapçalaşmış şekli olduğunu, Ezrâ ismi ise i'rabında değişikliği kabul etmediği ve Yahudiler nezdinde

¹¹⁵² Şimşek, *Hayta Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 2/438. Üzeyir ilk önce peygamber olduğu ve Allah'tan kader hakkında bilgi almak istediği üzerine peygamberler listesinden çıkartıldığı gibi zayıf görüş de vardır (İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/389-391; ayrıca bk. Adam, "Üzeyir", 42/401).

¹¹⁵³ Yahudi mistisizminin temeli oluşturan Merkabah mistisizmi, MS 1. asırda Filistin'de filizlenmiş daha sonra Babil Yahudileri arasında yayılmıştır. Muhtemelen oradan Hicaz bölgesine geçmiştir. Merkabah'ın kökeni Ezekiel'dir. Merkabah mistisizminin temel figürü, Metatron denilen baş melektir. Metatron Allah'tan sonra gelen ikinci varlık, Allah'ın başyardımcısı olarak kabul edilir. Allah'la aynı gökte, onun tahtının yanında tahtı olduğu söylenir. Merkabah metinlerinde Metatron, Tevrat'ın Yaratılış kitabında sözü edilen Yared oğlu Enoh'tur (Geniş bilgi için bk. Adam, "Yahudilik", 218-220).

¹¹⁵⁴ Adam, "Yahudilik", 219

¹¹⁵⁵ Adam, "Yahudilik", 220.

peygamber de olmadığı, dolayısıyla Üzeyir ile Ezrâ'nın zannedildiği gibi aynı kişiler olmadığını belirtmiştir.¹¹⁵⁶

Üzeyir'den kastedilen Ezra olması veya Enoh olması sonucu değiştirmez. Çünkü bu, Kur'ân-ı Kerim'in Yahudilere yöneltildiği tevhid sorununu ortaya koyar. Fakat Baki Adam'ın ileri sürdüğü görüş, Yahudilerin bir kesiminin "Alah'a oğul" nispet ettiklerini açıkça ortaya koyma açısından kayda değerdir. Fakat onun bu sorunu sadece Hicaz bölgesindeki Yahudilere mahsus etmek suretiyle diğer Yahudileri bundan tenzih etmesi, ciddi araştırmaya ve sağlam delile muhtaçtır. Çünkü bir taraftan Yahudi misitizmin temelini oluşturan Merkabah misitizmin Filistin'de ortaya çıktığını ileri sürerken diğer taraftan o bölgeleri "tevhid" sorunundan tenzih eder. Kaldı ki Hicaz, Babil ve Filistin bölgeleri birbirinden çok uzak değillerdir. Kur'ân-ı Kerim'in gönderildiği dönemde bu bölgeler arasındaki ticari ilişkiler ortadadır. Ticari ilişkileri olan bölgelerin birbirinin kültür ve inançlarından habersiz kalması ve aralarında kültürel ve dinî etkileşimin olmaması düşünülemez. Böyle olsaydı Filistin'de filizlenen Merkabah mistisizminin Babil'de nasıl yayılmış ve gelişmiştir? Kur'ân-ı Kerim'in Yahudilerin "Biz Allah'ın oğullarıyız" dediklerinden ve nice batıl iddialarından bahsetmiştir. Bunlar da mı Hicaz Yahudilere mahsusdur? Yahudilerin kutsal kitaplarının Allah'a oğul nispet edilmesine müsaade etmemesi, onların böyle bir inançta olmadıklarını kanıtlar mı? Onların en büyük sorunu kitaplarıyla amel etmemek değil midir?

Kezâ İslâmî kaynakların müteber kitaplarında geçen bilgileri, taraflı yabancı kaynaklardaki bilgilere dayanarak yok sayılması nasıl açıklanabilir? İlk dönem Müslüman yazarların verdikleri bilgilerin kaynağı nedir? Söz konusu bilgiler asılsız olsalardı neden o zaman reddiyeler yazılmamıştır? İlk dönem Müslüman yazarların Üzeyir'le ilgili söz konusu bilgileri ortaya koyarken o dönemde Yahudilerin tepkisi ne olmuştur? Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'in "Üzeyir" diye birinden bahsetmesi ve Hz. Peygamber'in sözlerinde de ismi geçmesi, Arapların onu bildiklerini ifade eder. Peki, Arapların bildikleri "Üzeyir" kimdir?

İşte bu sorulara ikna edici cevaplar bulunmadıkça, Kur'ân-ı Kerim'in Üzeyir'den kimin kastettiğini, onun Allah'ın oğlu olduğunu iddia edenlerin şu bölgedeki Yahudilerin olduğunu söylemek güçtür.

¹¹⁵⁶ el-Mağribî, *İfhâmü'l-Yehûd*, 174; Adam, "Üzeyir", 42/401. "Üzeyir" kelimesinin Arapça kökenden geldiğine dair bütün nahivcilerin ittifak ettiği yönünde görüş de mevcuttur (İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr* 3/423; Adam, "Üzeyir", 42/401).

1.1.1.1.2. Yahudilerin Tevhide Aykırı Olan Diğer Asılsız İddiaları

Kur'ân-ı Kerim'de Yahudilerin ileri sürdükleri çok tehlikeli bazı iddiaları da olduğu ileri sürülmüştür. Bu iddiaların bazıları doğrudan tevhide ve inancı ilgilendirmektedir. Onlar böyle mesnetsiz iddialarda bulunmakla bir şekilde kendilerini ikna etme çabasına girmişlerdir. Kur'ân-ı Kerim bu iddiaların bazılarını dile getirmekte ve gerçeği açıklayıp onları temelden reddetmektedir. Söz konusu iddialar ve Kur'ân-ı Kerim'in bu iddialara verdiği cevaplar şu şekildedir:

1.1.1.1.2.1. Yahudilerin Allah'ın oğulları ve sevdikleri olduğu iddiası

"Yahudiler ve Hıristiyanlar «Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz» dediler..."¹¹⁵⁷ Kur'ân-ı Kerim, "...Öyleyse günahlarınızdan dolayı size niçin azap ediyor?" şeklinde bu iddialarının tamamını reddetmekle birlikte "... Doğrusu siz de O'nun yarattığı insanlardansınız. O, dilediğini bağışlar ve dilediğine azap eder. Göklerde, yerde ve ikisinin arasında ne varsa mülkiyeti Allah'a aittir. Sonunda dönüş de ancak O'nadır."¹¹⁵⁸ ayetiyle veciz bir şekilde "tevhid"i vurgulayarak "Allah'ın oğulları" iddiasını çürütmektedir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim, "De ki: Ey yahudiler! Bütün insanlar değil de yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız, bunda da samimi iseniz, haydi ölümü temenni edin (bakalım)!"¹¹⁵⁹ şeklinde onların iddialarında doğrusalar ve gerçekten böyle olduğuna inanıyorlarsa, buna ulaşmanın en kolay yolunun ölüm olduğunu ancak söylediklerinin salt bir iddiadan başka bir şey olmadığını, dolayısıyla "onlar, daha evvel yaptıklarından dolayı asla ölümü istemezler..."¹¹⁶⁰ diyerek onların bu batıl düşüncesini kökten reddetmiştir. Aynı şekilde "ne yaparlarsa yapsınlar kaçtıkları ölüm onları kesin bulacak ve yaptıklarının cezasını çekecekler" şeklinde dolaylı olarak onların batıl düşüncelerinden dönüp gerçeklere yönelmeye davet edilmişlerdir: "De ki: "Sizin kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm var ya, o mutlaka size ulaşacaktır. Sonra gaybı da görienen âlemi de bilen Allah'a döndürüleceksiniz de o size yapmakta olduklarınızı haber verecektir."¹¹⁶¹

Kısacası Yahudilerin bu iddiaları Kur'ân-ı Kerim'de açıkça boş kuruntular olarak nitelendirilmektedir: "Ne sizin kuruntularınız ne de Ehl-i Kitabın

¹¹⁵⁷ el-Mâide 5/18.

¹¹⁵⁸ el-Mâide 5/18.

¹¹⁵⁹ el-Cuma 62/6.

¹¹⁶⁰ el-Cuma 62/7.

¹¹⁶¹ el-Cuma 62/8.

kuruntularıyla olur. Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür ve kendisi için Allah'tan başka dost da, yardımcı da bulamaz." "Mü'min olarak, erkek veya kadın, her kim salih ameller işlerse, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar."¹¹⁶²

1.1.1.1.2.2. Yahudilerin zengin ve Allah'ın fakir olduğu iddiası

"Gerçekten Allah fakir, biz ise zenginiz" diyenlerin sözünü andolsun ki Allah işitmiştir..."¹¹⁶³ Kur'ân-ı Kerim bu iddiayı, "Onların (bu) dediklerini, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ile birlikte yazacağız ve diyeceğiz ki: Tadın o yakıcı azabı!"¹¹⁶⁴ şeklinde çok sert bir ifadeyle reddedip onların yıkıcı bir azapla cezalandırılacaklarını belirtmiştir.

1.1.1.1.2.3. Yahudilerin cömert ve Allah'ın cimri olduğu iddiası

"Bir de Yahudiler, "Allah'ın eli bağlıdır" dediler..."¹¹⁶⁵ Kur'ân-ı Kerim bu iddiayı "Hayır, onun iki eli de açıktır, dilediği gibi verir..." diyerek gerçeği dile getirmiş ve "Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlansın ve lanete uğrasınlar!"¹¹⁶⁶ ifadesiyle bunu ortaya atanlara da lanet etmiştir.

1.1.1.1.2.4. Âhiretin güzelliklerinin yalnız Yahudiler için olduğu iddiası

"Bir de; "Yahudi ve Hıristiyanlardan başkası Cennet'e girmeyecek" dediler..."¹¹⁶⁷ Kur'ân-ı Kerim, "Bu, onların kuruntuları! De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz (iddianızı ispat edecek) delilinizi getirin."¹¹⁶⁸ "De ki: "Eğer (iddia ettiğiniz gibi) Allah katındaki âhret yurdu (cennet) diğer insanlar için değil de yalnız sizinse ve doğru söyleyenler iseniz haydi ölümü temenni edin!"¹¹⁶⁹ şeklinde onların bu düşüncelerine kendilerinin de inanmadıklarını belirtmiştir. Onların en büyük korkularının ölüm olduğunu açıkça göstermek için "Fakat kendi elleriyle önceden yaptıkları işler yüzünden ölümü hiçbir zaman temenni edemezler. Allah o zalimleri hakkıyla bilendir."¹¹⁷⁰ şeklinde onların asla bu temennide bulunmayacağını

¹¹⁶² en-Nisâ 4/123-124.

¹¹⁶³ Âl-i İmrân 3/181.

¹¹⁶⁴ Âl-i İmrân 3/181.

¹¹⁶⁵ el-Mâide 5/64.

¹¹⁶⁶ el-Mâide 5/64.

¹¹⁶⁷ el-Bakara 2/111.

¹¹⁶⁸ el-Bakara 2/111.

¹¹⁶⁹ el-Bakara 2/94.

¹¹⁷⁰ el-Bakara 2/95.

söylemiştir. Ayrıca Bakara sûresinin 96. ayetinde¹¹⁷¹ onların, dünya hayatına müşriklerden bile daha düşkün oldukları ve bunun için uzun ömür arzuladıkları, hatta yaptıklarının ve söylediklerinin doğru olmadığı sebebiyle Allah'ın azabını tadacaklarını bildikleri için asla ölümü temenni etmeyecekleri dile getirilmektedir.

1.1.1.1.2.5. İnsanların kurtuluşunun ancak Yahudilikte olduğu iddiası

*"(Yahudiler) "Yahudi olun" ve (Hıristiyanlar da) "Hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız" dediler..."*¹¹⁷² Kur'ân-ı Kerim bu iddiayı da reddetmiş ve *"De ki, "Hayır, hakka yönelen İbrahim'in dinine uyarız. O, Allah'a ortak koşanlardan değildir."*¹¹⁷³ mesajıyla hidayet, tevhidin gerçekten hakim olduğu dinlerde olduğunu ileri sürmüştür.

1.1.1.1.2.6. Yahudilerin âhirette sayılı günler azap görecekları iddiası

*"Bir de dediler ki: "Bize ateş, sayılı birkaç günden başka asla dokunmayacaktır..."*¹¹⁷⁴ Kur'ân-ı Kerim, *"Siz bunun için Allah'tan söz mü aldınız? Eğer böyle ise, Allah verdiği sözden dönmez. Yoksa siz Allah'a karşı bilemeyeceğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?"* diyerek bu düşüncenin hiçbir gerçekliğinin olmadığını ortaya koymaktadır.¹¹⁷⁵

1.1.1.2. Hıristiyanlıkta Tevhid Problemi

Kur'ân-ı Kerim Hıristiyanların en büyük sorununun "tevhid" olduğunu belirtmekte ve bu sebeple onları ilk önce "tevhid"e davet etmektedir. "Teslis", Kur'ân-ı Kerim'in "tevhid" ilkesine tamamen aykırı bir anlayıştır. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerim "teslis"ten bahseden ayetlerde "tevhid"i vurgulamış.¹¹⁷⁶ Hıristiyanlıktaki bu sorun, "teslis (Allah'ın üç veya üçün biri olması)" ilkesinden, Hz. İsa'ya "Allah'ın oğlu" denilmesi ve bundan kaynaklı Allah'a "babalık" vasfı izafe edilmesinden meydana gelmektedir. Şimdi bu üç hususa kısaca temas edelim:

---

¹¹⁷¹ "Andolsun, sen onların, yaşamaya, bütün insanlardan; hatta Allah'a ortak koşanlardan bile daha düşkün olduklarını görürsün. Onların her biri bin yıl yaşamak ister. Halbuki uzun yaşamak onları azaptan kurtaracak değildir. Allah onların bütün işlediklerini görür."

¹¹⁷² el-Bakara 2/135.

¹¹⁷³ el-Bakara 2/135.

¹¹⁷⁴ el-Bakara 2/80; Âl-i İmrân 3/24.

¹¹⁷⁵ el-Bakara 2/80; Âl-i İmrân 3/24.

¹¹⁷⁶ en-Nisâ 4/171; el-Mâide 5/73.

1.1.1.2.1. Teslis Problemi

1.1.1.2.1.1. Hıristiyanlara Göre Teslis

Teslis, muharref Hıristiyanlık inancının temelini oluşturur. Hıristiyanlıkta teslis öğretisini kabul etmeyen Hıristiyan sayılmaz, hatta bu sebeple öldürülen de olmuştur.¹¹⁷⁷ Hıristiyanlık bir taraftan monoteist (tek tanrı anlayışı) bir karakter taşıdığı iddiasındayken¹¹⁷⁸ diğer taraftan teslis ilkesine büyük önem vermeleri, monoteist iddiasıyla bir çelişki içindedir. Dolayısıyla teslis ilkesinin yorumlanmasıyla bir şekilde söz konusu çelişki giderilmeye çalışılmaktadır. *Kutsal Kitabın Kamusunda* geçtiğine göre teslis, tek bir ilâhtır ve bu ilâh *Baba, Oğul* ve *Kutsal Ruh*'tan meydana gelmektedir. Üçü tek bir cevherdir, yücelik ve kudret konusunda eşittirler. *Baba, Oğul* ve *Rûhulkudüs* ezelden beri birbirilerinden ayırt edecek özelliklere sahip olan üç temel esastır.

Teslis inancı şu altı maddede özetlenmektedir:

- 1) Kutsal kitabın bize tek ilâh olarak kabul ettiği üç unsur sunar.
- 2) Bu üç unsur birbirinden farklı özelliklere sahiptir.
- 3) Üç unsur da ebedi ve hakikidir.
- 4) Bu üç unsur zat itibariyle tektir ve bundan üç ilâh kastedilmemektedir.
- 5) Üç unsur da eşittir.
- 6) Bu inançta bir çelişki yoktur. Hatta bu, Hıristiyanlığın geri kalan inançlarını anlamak için bir anahtardır.¹¹⁷⁹

Teslis, bu isimle ne Eski Ahit'te ne de Yeni Ahit'te geçmektedir. Bu kelimeyi ilk defa ikinci yüzyılda Tertullian¹¹⁸⁰ kullanmıştır. Daha sonra Esnâsiyos bu inancın temelini atmıştır ki, 325 yılında İznik Konsili tarafından kabul edilmiştir. Beşinci yüzyılda ise Augustinus tarafından geliştirilip daha çok ön plana çıkartılmış ve bunun neticesinde o tarihten itibaren mevcut kilise inancının kanunu haline gelmiştir.¹¹⁸¹

¹¹⁷⁷ Bk. Aydın, *Dinler Tarihi*, 462-463.

¹¹⁷⁸ Sarıçioğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 338.

¹¹⁷⁹ *Kamûsü'l-Kitabi'l-Mukaddes*, teslis mad.

¹¹⁸⁰ Tertullian'ın MS 180 yılında vefat etmiştir (el-Halef, *Dirâsâtün fî'l-Edyân*,197). DİA'da bunun vefat tarihi 225 olarak gösterilmektedir (bk. Jacques Waardenburg, "Teslîs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2011), 40/548).

¹¹⁸¹ *Kamûsü'l-Kitabi'l-Mukaddes*, teslis mad; Tomas Michel, *Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş*, (İstanbul: Sak Ofset Reklamcılık Yayıncılık M atbaacılık San. Tic. Ltd. Şti., 2012), 71.

Teslisi savunan Hıristiyan ilahiyatçılar, bu kavramın kutsal kitabın hiçbir yerinde açık bir şekilde geçmesi de onun bazı metinlerine dayandırmaktadırlar.¹¹⁸² Bunlar özellikle Hz. İsa'nın vaftiz olmasını ve ruhun güvercin gibi Hz. İsa'nın üzerine geldiğini¹¹⁸³ ve insanların *Baba, Oğul ve Ruhülkudüs* ismiyle vaftiz edilmesinin emredildiğini ifade eden ayetleri,¹¹⁸⁴ Pavlus'un Korintoslulara yazdığı ikinci mektubunda geçen "*Rab İsa Mesih'in lütfu, tanrının sevgisi ve Rûhulkudüs'ün paydaşlığı hepimize selam olsun*"¹¹⁸⁵ sözünü önemli deliller olarak göstermektedirler.¹¹⁸⁶

Hıristiyanlar, Allah'ın Tevrat'ta ismini İbranice olarak "Eluhiyem" şeklinde zikrettiğini ve bunun çoğul bir kelime olduğu halde kendisi için kullandığını delil göstermektedirler. Tekvin'in "*Ve Allah dedi; Suretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım...*"¹¹⁸⁷ ayetinde Allah'ın kendisi için çoğul kipi kullandığını görebiliriz.¹¹⁸⁸

Kur'ân-ı Kerim'in getirdiği tevhid ilkesinden sonra Hıristiyanlıkta mecburiyetten üçlü Tanrı kavramı yorumlanarak üçün içinde veya üçün arasında Tanrı'nın birliği savunulmaya başlamıştır.¹¹⁸⁹ Hıristiyan Teologlarca Baba, oğul, Rûhulkudüs'ten meydana gelen klasik teslis doktrini de monoteist bakış açısından yorumlanmıştır. Kilisede Tanrı kavramı bir sır olarak görülmüş ve bu konudaki açıklamalar daha çok sembolik bir dille yorumlanmıştır.¹¹⁹⁰ Hatta kimi Hıristiyanlar (Yuhanna ed-Dımeşkî gibi), Hz. İsa'nın tanrılığını reddeden Müslümanları *Tanrı'yu sakatlayanlar* (Mutilators of God) olarak görmüşlerdir. Onlara göre Hz. İsa'nın Kur'ân'da Allah'ın kelimesi olarak nitelendirilmiş, dolayısıyla o, Allah'tan ayrı düşünülemez ve Tanrı olduğunun kabul edilmesi gerekir.¹¹⁹¹

¹¹⁸² Michel, *Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş*, 64.

¹¹⁸³ "*Ve İsa vaftiz olunup hemen sudan çıktı; ve işte gökler açıldı, ve Allah'ın Ruhunun güvercin gibi inip üzerine geldiğini gördü. Ve işte göklerden bir ses dedi: Sevgili Oğlum budur, ondan razıyım.*" (Mat. 3:16-17; Mar.1:10-11; Luk. 3:21-22; Yu. 1:32-33).

¹¹⁸⁴ "*İmdi, siz gidip bütün milletleri şakirt edin, onları Baba ve Oğul ve Ruhülkudüs isimle vaftiz eyleyin*" (Mat. 28:19).

¹¹⁸⁵ 2Ko. 13:14.

¹¹⁸⁶ *Kamûsü'l-Kitabi'l-Mukaddes*, teslis mad.; Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn b. Teymiyye el-Harrânî, *el-Cevabu's-Sahîh*, thk. Ali b. Hasan vd. (Riyad: Dâru'l-Asıma,1419/1999), 2/91; Fâyiz Fâris el-Kıss, *Hakaikun Esâsiyyetün fi'l-İmâni'l-Mesihîyy*, (Kahire: Dâru's-Sekafeti'l-Mısıriyye, ts.), 61; Jacques Waardenburg, "Teslîs", 40/548.

¹¹⁸⁷ Yar. 1:26.

¹¹⁸⁸ el-Halef, *Dirâsâtün fi'l-Edyân*, 199.

¹¹⁸⁹ Hüseyin Atay, *İslâm'ın İnanç Esasları*, (Ankara: Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi Yay.,1992), 75.

¹¹⁹⁰ Aydın, "Hıristiyan İnançları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 1997), 17/ 346.

¹¹⁹¹ İbrahim Kaplan, *Erken Dönem Müslüman-Hıristiyan Teolojik İlişkileri*, 153.

Hıristiyanlar bu delillere dayanarak teslisi kabul ederler ve diğer bütün kutsal kitaplardaki Allah'ın teklifine ve birliğine delalet eden ayetleri hiçe sayarlar. Özellikle kendilerinin inandığı Kitab-ı Mukaddes'te tevhid ile ilgili pek çok ayet bulunmaktadır ki teslis ilkesiyle hiç bağdaşmamaktadır.

1.1.1.2.1.2. Kur'ân-ı Kerim'e Göre Teslis

Hıristiyanların inancında büyük önem taşıyan "teslis", Kur'ân-ı Kerim'in de bahsettiği bir konudur. Teslis (Allah'ın üç veya üçün biri olması) ilkesi, Kur'ân-ı Kerim'in "tevhid" ilkesine tamamen zıt düşmektedir. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerim Hıristiyanları ilk önce "tevhid"e davet etmiştir. Allah'a ortak koşmayı büyük bir zulüm olarak nitelendiren¹¹⁹² ve ortak koşanların da asla bağışlanmayacağını¹¹⁹³ belirten Kur'ân-ı Kerim, "*Mesih Allah'ın oğludur*" diyen Hıristiyanları "*müşrikler*" kategorisine dâhil etmektedir.¹¹⁹⁴ Ayrıca Kur'ân-ı Kerim, "*Allah çocuk edindi*" dediler. *Hâşâ! O, bundan münezzehdir. Göklerde ve yerde olanların hepsi O'nundur, hepsi O'na boyun eğmiştir.*"¹¹⁹⁵ buyurarak yüce Allah'ı çocuk edinmekten tenzih ederken; "teslis"e ve Hz. İsa'nın "Allah'ın oğlu" olduğuna inananlar hakkında ise "*kâfir olmuşlardır*" ifadesini kullanmaktadır: "*Andolsun ki 'Allah, kesinlikle Meryem oğlu Mesih'tir' diyenler kâfir olmuşlardır...*",¹¹⁹⁶ "*Andolsun 'Allah, üçün üçüncüsüdür' diyenler de kâfir olmuşlardır...*"¹¹⁹⁷

Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın üç veya üçün biri kabul edilmesini,¹¹⁹⁸ Allah'ın bir beşer ve peygamber olan Hz. İsa ile eş değer tutulmasını,¹¹⁹⁹ Hz. İsa'ya ve annesi Meryem'e ilâhlık nispet edilmesini,¹²⁰⁰ Hz. İsa'nın "Allah'ın oğlu" olarak görülmesi ve

¹¹⁹² Lokmân 31/13.

¹¹⁹³ en-Nisâ 4/48,116.

¹¹⁹⁴ et-Tevbe 9/30-31.

¹¹⁹⁵ el-Bakara 2/116. Bir hadiste kıyamet gününde Hıristiyanlar'a hitaben: "*Sizler kime tapıyordunuz? diye sorulacak. Onlar da: Biz Allah'ın oğlu Mesih'e tapardık, diyecekler. Bunun üzerine onlara: Siz yalan söylüyorsunuz. Allah Teâlâ hiçbir eş, hiçbir oğul edinmiş değildir...*" buyurulmuştur (Buhârî, "Tevhid", 24 (No.7439); "Tefsir", 8 (No.4482); Müslim, "İman", 183).

¹¹⁹⁶ "*Andolsun ki 'Allah, kesinlikle Meryem oğlu Mesih'tir' diyenler kâfir olmuşlardır. Hâlbuki Mesih 'Ey İsrailoğulları! Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a kulluk ediniz. Biliniz ki kim Allah'a ortak koşarsa muhakkak Allah ona cenneti haram kılar; artık onun yeri ateştir ve zalimler için yardımcıları yoktur' demişti.*" (el-Mâide 5/72, 17).

¹¹⁹⁷ "*Andolsun 'Allah, üçün üçüncüsüdür' diyenler de kâfir olmuşlardır. Hâlbuki bir tek Allah'tan başka hiçbir tanrı yoktur. Eğer diye geldiklerinden vazgeçmezlerse, içlerinden kâfir olanlara acı bir azap isabet edecektir.*" (el-Mâide 5/73).

¹¹⁹⁸ en-Nisâ 4/171; el-Mâide 5/73.

¹¹⁹⁹ el-Mâide 5/17, 72.

¹²⁰⁰ el-Mâide 5/116.

bu şekilde Allah'a çocuk izâfe edilmesini¹²⁰¹ reddedip bütün bu anlayışların tevhid inancına ve bir peygamber sıfatıyla ancak tevhidi tebliğ eden Hz. İsa'nın tebliğine aykırı düştüğünü, şirk ve küfür içerdiğini ortaya koymaktadır.¹²⁰² İbn Ömer kendisine iletilen bir soruya cevaben Hz. İsa'ya rubûbiyyet nispet edilmesinin en büyük şirk olduğunu söylemiştir.¹²⁰³ Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de "teslis" in bir unsuru olarak bilinen Hz. İsa'nın da insanlara kendi ulûhiyyetini asla empoze etmediği bizzât onun ağzından aktarılmakta¹²⁰⁴ ve insanları tevhide davet ettiği belirtilmektedir.¹²⁰⁵

Hz. İsa'nın vasıtasıyla gerçekleşen ve Hıristiyanlar tarafından onun ulûhiyyetine delil olarak gösterilen harikulâde olayları, Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İsa'nın mucizeleri olarak belirtmiş¹²⁰⁶ ve onun da temel konularda diğer peygamberlerden farklı olmadığı bildirmiştir.¹²⁰⁷

Hz. İsa'nın konumu üzerinde önemle duran ve onun ulûhiyyetiyle ilgili yanlış inancı reddeden Kur'ân-ı Kerim'de Hıristiyanlıkta sonradan oluşturulan "teslis" inancına karşı çıkılmış, Allah'ın ulûhiyyeti ve mutlak birliği hatırlatılarak¹²⁰⁸ O'na çocuk nispet edilmesinin tutarsızlığı dile getirilmiştir.¹²⁰⁹

Ayrıca Kur'ân-ı Kerim, Hz. İsa'dan bahsettiği her yerde Meryem oğlu ifadesini kullanarak onun, "Allah'ın oğlu" olmadığını, hatta pek çok ayette açıkça "Allah'ın kulu" ve fani bir insan olduğunu¹²¹⁰ belirtmektedir. Yine onun ve annesi Meryem'in herkes gibi yemek yiyen¹²¹¹ bir insan, diğer peygamberler gibi namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, iyilik ve hayırlı işleri yerine getirmekle mükellef bir kul¹²¹² olduğunu vurgulayarak "teslis" in batıl olduğunu pekiştirmektedir.

Sonuç olarak Kur'ân-ı Kerim, "teslis" i reddetmiş ve Hıristiyanlığın asıl "tevhid" dini olup Hz. İsa'nın da insanları "tevhid" e davet ettiğini ortaya

¹²⁰¹ et-Tevbe 9/30. Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın çocuk edinmeyeceği ve bu tür iddiaların iftira olduğu belirtilmektedir (bk. Yunus 10/68; el-Kehf 18/4-5; Meryem 19/88-89; el-Enbiyâ 21/26; el-Mü'minûn 23/91; el-Furkân 25/2).

¹²⁰² el-Mâide 5/72, 75, 117; Meryem 19/30-38; krş. el-Mü'minûn 23/91; el-Furkân 25/2; el-İhlâs 112/3-4).

¹²⁰³ Buhârî, "Talak", 18 (No. 5285).

¹²⁰⁴ Mustafa Sinanoğlu, "İslâm Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2003), 17/364.

¹²⁰⁵ el-Mâide 5/116.

¹²⁰⁶ Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/110.

¹²⁰⁷ eş-Şûrâ 42/13-14.

¹²⁰⁸ en-Nisâ 4/171.

¹²⁰⁹ Sinanoğlu, "İslâm Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık", 17/364.

¹²¹⁰ el-Mâide 5/17.

¹²¹¹ el-Mâide 5/75.

¹²¹² en-Nisâ 4/172-173; Meryem 19/30-32.

koymuştur.¹²¹³ Buna göre gerçek Hıristiyanlıkta "teslis" yoktur. "Teslis" tahrife uğramış mevcut Hıristiyanlıktadır. Gerçek Hıristiyanlık, hak bir dindir. Kaynağı Tevrat ve İncildir. İnsanları şirke değil, tevhide davet etmiştir. Hatta mevcut İncillerde de Hz. İsa'nın bir insan olduğunu, Allah'ın elçisi olduğunu, İsrâiloğullarına mahsus bir peygamber olduğunu, Hz. Musa'nın şeriatına tabi ve onun tamamlayıcısı olduğunu, sadece Allah'a davet ettiğini açıkça görebilmekteyiz.¹²¹⁴

1.1.1.2.1.3. Hıristiyanların Teslis Yorumunun Değerlendirilmesi

Görüldüğü üzere Hıristiyanlıkta kutsal kitapta yer alan bazı delillere dayanılarak teslise inanılmakta ve bunun doğruluğuna yönelik bir takım yorumlar yapılmaktadır. Ancak bu, diğer bütün kutsal kitaplardaki Allah'ın tekliğine ve birliğine delalet eden ayetleri hiçe saymak anlamındadır. Hatta kendilerinin inandığı kutsal kitabın tevhidi ifade eden ayetlerine aykırıdır. Şimdi kısaca bunu inceleyelim:

1.1.1.2.1.3.1. Teslisin Mevcut Kutsal Kitaba Aykırı Olması

Hıristiyanların bahsi geçen İncil ayetlerini¹²¹⁵ yorumlayarak teslisi ispat etme çabaları, Hz. İsa'yı ezeli bir yaratıcı ve teslisin önemli bir unsuru olarak görmeleri, İncil kitaplarında Hz. İsa ile ilgili geçen diğer ifadelerine aykırıdır. Çünkü İncil'de geçen birçok ifadelerinde¹²¹⁶ ve Tevrat'taki bazı ayetlerinde¹²¹⁷ tevhid ön plandadır. Nitekim Hıristiyanlıktan İslâm'a geçen Ali b. Rabben et-Taberî (ö.247/861), Hıristiyanların İslâm'ın benimsediği tevhid inancı gibi bir tevhid anlayışından uzak olduklarını, teslisi kabul etmek suretiyle Başta Hz. Musa ve İsa başta olmak üzere bütün peygamberlerin getirdiklerini inkâr ettiklerini,¹²¹⁸ İncillere ve Tevrat'a dahi aykırı bir inanca sahip olduklarını ortaya koymakla¹²¹⁹ konuyu özetlemiştir. İncillerde Allah şöyle anlatılmaktadır:

Hz. İsa emirlerin birincisiyle ilgili kendisine yöneltilen bir soruya şöyle cevap vermiştir: "*Birincisi, dinle ey İsrail; Allah'ımız Rab bir olan Rabdir.*"¹²²⁰

¹²¹³ el-Mâide 5/72, 116-117; Meryem 19/34-36.

¹²¹⁴ Hıristiyanların inanç sorunları ve bununla bağlantılı olarak "teslis" ve Hz. İsa konusu üçüncü bölümde "*Kur'ân-ı Kerim'de Ehl-i Kitabın Davet Edildikleri Başlıca Konular*" kısmında detaylıca ele alınmıştır. Burada çok fazla detaylara ve tartışmalara girilmemesinin sebebi budur. Gerektiğinde oraya müracaat edilebilir.

¹²¹⁵ Mat 28:19; 3/16-17; Mar. 1:10-11; Luk. 3:21-22; Yu. 1:32-33; Yar.1:26.

¹²¹⁶ Mat. 4:10; 6:30; 10:29; 19:4; 5:34; 23:22; Mar. 7:7-8; 13:19; 10:18; 12:29; Luk. 4:8; 12:24; Yu. 17:3; Elç. 4:24; 17:24; Rom.1:18,25; 9:5; 3:5-7; 16:27; Ef. 3:9, 4:6.; 1Ti. 4:3; 1Pe. 4:19; Va. 4:11.

¹²¹⁷ Yas. 4:35, 6:4.

¹²¹⁸ Taberî, *er-Redd alâ Esnâfi'n-Nasârâ*, 48-50.

¹²¹⁹ Geniş bilgi için bk. Taberî, *er-Redd alâ Esnâfi'n-Nasârâ*, 81-84.

¹²²⁰ Yas. 6:4; Mar. 12:29.

"Rab, kendisi Allah'tır, ondan başkası yoktur bilesin diye sana bu gösterildi."¹²²¹

Hz. İsa kendisine tapmak isteyen Şeytan'a şöyle demiştir: *Çekil, Şeytan, çünkü: Rab Allah'ına tapınacak ve yalnız ona kulluk edeceksin, diye yazılmıştır.*"¹²²²

"Ebedî hayat da şu ki, seni, yalnız gerçek Allah'ı ve gönderdiğin İsa Mesih'i bilsinler."¹²²³

"...Birden başka kimse iyi değildir, o da Allah'tır. O iyilik, hakikat ve hikmetin kendisidir."¹²²⁴ "Yegâne âlim Allah'a, İsa Mesih vasıtası ile ebediyen izzet olsun."¹²²⁵

"...Hiç and etmeyin, ne gökler üzerine, çünkü o Allah'ın tahtıdır."¹²²⁶ O, cümle üzerinde ebediyen mübarek Allah'tır."¹²²⁷

"Allah'ın yaratıcı olduğunu ve hiçbir şeyin O'nun bilgisinin dışında olmadığı anlamında İncillerde pek çok ayet bulunmaktadır."¹²²⁸

"Ve talimat olarak insan emirlerini öğretip boş yere bana taparlar. Siz Allah'ı bırakıp insanların annesini tutuyorsunuz."¹²²⁹

Hıristiyanların teslis için delil olarak gösterdikleri kutsal kitaplarının ayetleri de onların iddia ettikleri bir anlam taşımamaktadır. Örneğin;

Hıristiyanların delil olarak getirdikleri Matta, 28/19. ayetinde, *Baba ve Oğul ve Ruhülkudüs* ismiyle vaftiz edidiğini görüyoruz ki bu bir değil, üç olur. Bundan Allah'a, resulü Hz. İsa'ya ve meleği Hz. Cibril'e iman edilmesi kastedilir.¹²³⁰ Diğer ayetine¹²³¹ baktığımızda, ayetin bu şekilde olduğu doğruysa, bu da vaftiz olan Mesih'e, güvercin şeklinde inen Ruhülkudüs'e ve gökten "*Sevgili Oğlum budur*" diyen zâta delalet ederki bu da üç olur ve bu üçten tek nasıl çıkıyor? Açıkçası Hıristiyanlar bunu ne aklen ne de naklen kanıtlayabilirler.¹²³²

---

¹²²¹ Yas.4:35.

¹²²² Mat. 4:10; Luk. 4:8.

¹²²³ Yu. 17:3.

¹²²⁴ Mar. 10:18; Rom. 3:5-7.

¹²²⁵ Rom.16:27.

¹²²⁶ Mat. 5:34; 23/22.

¹²²⁷ Rom. 9:5.

¹²²⁸ Bk. Mat. 6:30; 10:29; 19:4; Mar. 13:19; Luk. 12:24; Elç. 4:24; 17:24; Rom. 1:18; Ef. 3:9; 1Ti. 4:3; 1Pe.4:19; Va. 4:11; Rom. 1:25; Ef. 4:6.

¹²²⁹ Mar. 7:7-8.

¹²³⁰ el-Halef, *Dirâsâtün fi'l-Edyân*, 201.

¹²³¹ Mat. 3:16-17; Mar. 1:10-11; Luk. 3:21-22; Yu. 1:32-33.

¹²³² el-Halef, *Dirâsâtün fi'l-Edyân*, 201.

Hıristiyanların Tevrat'ta geçen "elohim"¹²³³ ibaresinin çok tanrı anlayışını ifade ettiği iddialarını, Tevrat'ta Allah'ın bir olduğunu beyan eden ayetler çürütür.¹²³⁴ Söz konusu ayetin muhatabı olan Yahudiler de "elohim" kelimesinin iddia edildiği anlamını bilmezler, Allah'tan başka ilâh olduğu iddiasını büyük şirk bilip buna inanan kişinin öldürülmesini de caiz görürler. Kaldı ki Tekvin'in bir yerinde geçen bu hitap, sadece bir saygıdan (ta'zîm) ibarettir. Üstelik Tevrat'ta Allah'ın birliğini ifade eden yüzlerce ayet varken nasıl olur da sadece bu ayet ve benzeri dikkate alınır? Ayrıca "elohim" kelimesi mevcut Tevrat'ı oluşturan ayetlerin sadece bir ayetinde geçmekte ve aynı kıssanın başka bir ayetinde geçen "Yahova" kelimesine de aykırı düşmektedir.¹²³⁵ Esasen inanç gibi önemli bir konuyu, yoruma açık olan bu gibi ayetlere göre açıklamak akl-ı selim ve mantık prensipleriyle ne kadar bağdaşır ki...!

1.1.1.2.1.3.2. İslâmî Kaynaklarda Teslis Yorumu

Daha önce ele alındığı üzere Kur'ân-ı Kerim'e göre gerçek Hıristiyanlıkta "teslis" yoktur. "Teslis" tahrife uğramış mevcut Hıristiyanlıktadır. Kur'ân-ı Kerim "teslis"i açıkça reddetmiş, bunu kabul edenleri kâfir olarak nitelendirmiş,¹²³⁶ "teslis" in bir unsuru olarak bilinen Hz. İsa'nın insanları bizzât tevhide davet ettiğini belirtmiştir.¹²³⁷ Çünkü Kur'ân-ı Kerim'e göre Hz. İsa bir insan olarak diğer insanlardan¹²³⁸ ve bir peygamber olarak diğer peygamberlerden hiç farkı yoktur. Her insanın taşıdığı insani sıfatları taşımakta ve her peygamber gibi Allah'ın emirlerini yerine getirme konusunda mükellef kılınmaktadır.¹²³⁹

Hz. İsa'nın vasıtasıyla gerçekleşen ve Hıristiyanlar tarafından onun ulûhiyyetine delil olarak gösterilen harikulâde olayları, Kur'ân-ı Kerim Hz. İsa'nın mucizeleri olduğunu söylemektedir.¹²⁴⁰ İmam Mâtürîdî'nin (ö.333/944) dediği gibi Hz. İsa'dan önce de mucizeler gösteren peygamberler gelmişti, ama bu onların "oğul/ilâh" yakıştırmasını gerektirmez.¹²⁴¹ Kaldı ki Hz. İsa'nın yaratılışı Hz. Âdem'in yaratılışına

¹²³³ Elohim kelimesiyle ilgili daha geniş bilgi için bk. Maurice Bucaille, *et-Tevrat ve'l-İncil vel-Kur'ân ve'l-İlm*, 33.

¹²³⁴ Mesela bk. Yas. 4:35; 6:4.

¹²³⁵ el-Halef, *Dirâsâtün fi'l-Edyân*, 201.

¹²³⁶ el-Mâide 5/17, 72-75.

¹²³⁷ el-Mâide 5/72, 116-117; Meryem 19/34-36.

¹²³⁸ el-Mâide 5/17,75.

¹²³⁹ en-Nisâ 4/172-173; Meryem 19/30-32.

¹²⁴⁰ Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/110.

¹²⁴¹ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, thk. Fatma Yusuf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1425/2004), 1/276; ayrıca bk. Selime Leyla Gürkan, "İslâm Anlayışında", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2011), 40/550.

benzemektedir.¹²⁴² Hatta sadece babasız olarak yaratılan Hz. İsa'nın yaratılışı, annesiz-babasız olarak yaratılan Hz. Âdem'in yaratılışından daha şaşırtıcı değildir.¹²⁴³ Aynı şekilde Hz. İsa'nın yaratılışı, toprak ve madde olmayan, babaları ve anneleri olmadan yaratılan melekler ve ruhlu bazı canlıların yaratılışından daha ilginç değildir.¹²⁴⁴ Daha mucizevî bir yaratılışa sahip Hz. Âdem "ilâh" olmuyorsa, Hz. İsa nasıl "Allah'ın oğlu" ve "ilâh" olur?¹²⁴⁵ Üstelik bu mucizelerden, Hz. İsa'nın "ilâh" olmadığı ve Allah'ın kulu olduğu anlaşılır. Çünkü bunların tamamı -diğer peygamberlerin mucizeleri gibi- Allah'ın izniyle gerçekleştirilmiştir. Allah'tan izin alarak bir şey yapan kişi "ilâh" olamaz; zira izin acziyeti gösterir, acziyet "ulûhiyyetin" ilkelerine aykırıdır.

Teslis inancı, Hz. İsa'nın "Allah'ın oğlu" olması ve hatta Meryem'e "ulûhiyyet" yakıştırılması, ilk dönem Hıristiyanlıkta mevcut değildi. Bunlar, farklı tarihlerde daha önceki putperestlik ve çoklu ilâh inancı düşüncelerinden tam olarak kurtulamamış putperestlerin Hıristiyanlığa geçmeleriyle girmiştir. Özellikle teslis inancı büyük ihtimalle eski Mısır dinlerinden Hıristiyanlığa girmiştir.¹²⁴⁶ Bilimsel araştırmacılar tarafından teslis inancının aslında Hıristiyanlığa özgü bir şey olmadığı, eski Hintlilerde, Mısırlılarda, İskenderiye Yeni Eflatunculuk felsefesiyle ve özellikle eski putperestliğin etkisinde bulunan Bizans İmparatoru ve papazlarının marifetiyle Hıristiyanlığa adapte edildiği ortaya çıkarılmıştır.¹²⁴⁷ Zira ilk dönemlerde Hıristiyanlıktaki Allah inancı Yahudi inançlarını yansıtmaktaydı. İncil'de Hz. İsa'nın Tanrı olduğuna dair ve teslis formülasyonuna ait bir iz yoktu, ileri sürdüğü Tanrı tasviri de genel Yahudi Tanrı anlayışından farklı değildi.¹²⁴⁸

Tefsirciler teslisi reddeden ayetleri ele alırlarken iki yorumu ön plana çıkardıkları görülmektedir. Birincisi, teslis Allah, İsa ve Meryem'den meydana gelen üç ilâh fikridir. Bu yorumda dikkat çeken şey, Mâide sûresinin 116. ayetine istinaden Meryem'in üçlüye dâhil edilmesidir. İkincisi ise teslisin; baba (zat), oğul (kelime),

¹²⁴² Âl-i İmrân 3/59.

¹²⁴³ Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbub el-Câhiz, *el-Muhtâr fi'r-Red 'ale'n-Nasârâ*, thk. M. Abdullah eş-Şerkâvî (Beyrut: Dârü'l-Ceyl, 1411/1991), 83.

¹²⁴⁴ Taberî, *er-Redd alâ Esnâfi'n-Nasârâ*, 99.

¹²⁴⁵ Mâtürîdî, *Tevvilâtü Ehli's-Sümme*, 1/276.

¹²⁴⁶ Bk. Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 2(6)/40-41.

¹²⁴⁷ Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerim Tefsir*, 2/723.

¹²⁴⁸ Aydın, "Hıristiyan İnançları", 17/346. "Pavlus Korintoslular'a Birinci Mektup'ta (12/4-6) ruh, rab ve Tanrı arasında bir ilişki kurarsa da bu teslîs anlamına gelmez. Öte yandan Matta'da (28/19) ortaya çıkan baba, oğul, ruh üçlüsü de yine teslis düşüncesini yansıtmaz; yalnızca Gentile misyonu için gerekli bir düzenlemenin ifadesidir" (Aydın, "Hıristiyan İnançları", 17/346).

Rûhulkudüs'ten (hayat) oluşan üç unsurlu tek cevher (öz) olduğu ve bu üç unsurun tek bir ilâh olduğu anlayışıdır. Bu, Kelâmcıların Hıristiyanlardan aldığı anlayıştır.¹²⁴⁹

Ayrıca tefsir kaynaklarında teslisin batıl olduğuna dair farklı deliller ileri sürülmektedir. Mesela;

Taberî', Allah'ın doğmayan ve doğurmayan sıfatlarını öne çıkararak teslisin, O'nun bütün doğmuş ve doğurmuşların yaratıcısı olarak savunan tevhid ilkesine aykırı olduğunu söylemiştir.¹²⁵⁰

Râzî'ye göre Hıristiyanların teslis düşünceleri tamamen muğlaktır. Onlar üç sıfatlı bir zatı savunduklarını söyleseler de aslında çok zatlı bir ilâhlığı savunmaktadırlar. Çünkü zatın hem Hz. İsa'ya hem de Hz. Meryem'e hulûl ettiğini kabul etmektedirler. Onların sıfat olarak isimlendirdikleri unsurlar, aslında kendi kendine kaim olan birer zattırlar. Bu düşünce salt bir küfürdür.¹²⁵¹ Ayrıca Râzî'ye göre Hıristiyanların 'biz üç unsurdan "bir unsur" veya üçten "bir" kastediyoruz' şeklindeki tezi, aklen batıldır. Zira üç, bir; bir de üç olamaz, onların savundukları bu tez kadar bâtil ve fesadı son derece açık, başka tez görülmemiştir.¹²⁵²

Mevdûdî'ye göre, Hıristiyanların hem tevhide, hem de teslise inandıkları bir gerçektir. Dolayısıyla onların en önemli çıkmazlarından birisi, kendi icat ettikleri bu iki zıt inancının uzlaştırılması olmuştur. Fakat bu problemin bir çözümünün olmadığı ortadadır. Çünkü aynı anda hem üç kişinin ilâhlığını hem de Allah'ın hiç ortağı olmaksızın tek olduğunu savunan bir inanç sorununu hiç kimse bir çözüme kavuşturamaz. Tek çözüm yolu vardır o da sadece tevhide inanmaktır.¹²⁵³

"Müslüman âlimlerin teslise yönelik eleştirileri çok unsurlu bir ilâhlık anlayışı, Allah'ın insana hulûl etmesi, bir beşer ve peygamber olan Hz. İsa'nın ilâhlaştırılmasının tutarsızlığı gibi hususlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca Hıristiyanlar kendi kutsal metinlerini doğru anlamadıkları, Hz. İsa'nın ve diğer

¹²⁴⁹ Bk. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil*, 1/314; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 10/481-482; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/182; Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdulcebbar et-Temimî, *el-Mervezî es-Sem'ânî*, *Tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Yâsir b. İbrahim ve Ganîm b. Abbas (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1418/1997), 1/506; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 6(12)/60; Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, 6/23; Hâzin, *Tefsiri'l-Hâzin*, 2/77; Ebû Hayyân, *Bahri'l-Muhît*, thk. Âdil Ahmed Abdulmecîd vd. (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001), 3/417-418; Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 2/305; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3/1772-1777; Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 2/86; ayrıca bk. Gürkan, "Teslis (İslâm Anlayışında)", 40/550.

¹²⁵⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 10/482; ayrıca bk. Gürkan, "Teslis (İslâm Anlayışında)", 40/550.

¹²⁵¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 6(11)/116.

¹²⁵² Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 6(12)/60.

¹²⁵³ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 1/438.

peygamberlerin tebliğlerini çarpıttıkları, dinlerini paganlaştırdıkları ve inançlarında görüş birliği bulunmadığı gibi noktalardan tenkit edilmektedir."¹²⁵⁴

İbn Teymiyye'ye göre Hıristiyanların "teslis" konusunda kutsal kitaba yönelmeleri de mecburiyettendir. Zirâ onlar teslisle ilgili sundukları aklî delillerinin tutarlı olmadığını görünce şeriata ve kutsal kitaba yönelip oradan kanıtlamaya çalışmışlardır. Oysa teslis inancı, onların kitaplarına da aykırıdır ve hatta kitapları tevhide delalet etmektedir.¹²⁵⁵ Onlar "*İmdi, siz gidip bütün milletleri şakirt edin, onları Baba ve Oğul ve Ruhülkudüs isimle vaftiz eyleyin*"¹²⁵⁶ İncil ayetini Hz. İsa'nın sözü olarak gösterdikleri delil, ilk olarak bu Hz. İsa'nın sözü değildir ve o böyle bir şey söylememiştir. Söylediyse de peygamberler ancak doğruyu söylerler ve bir şey dediklerinde onun doğru bir anlamının olması gerekir. Hıristiyanların bu bidati, akla, Kur'ân-ı Kerim dâhil bütün semavî kitapların nassına aykırıdır. Dolayısıyla Hz. İsa bir peygamber olarak bundan akla ve doğru nassa hiçbir zaman aykırı bir anlam kastetmemiştir.¹²⁵⁷ Daha önce belirtildiği üzere bundan ancak Allah'a, resulü Hz. İsa'ya ve meleği Hz. Cibril'e iman edilmesi kastedilmiş olabilir.¹²⁵⁸

Tesliste üç ilâh ve üçü de ayrı görevleri olan, güç ve kudrette eşit olan, üçünün varlığı aynı olan ama birbirilerine bağlı olmayan, her biri asıl konumunda olan bir ilâh anlayışının söz konusu olduğu malumdur. Bu özelliklerde olan üç şey nasıl bir anda tek olabilir? Bu, akla ve mantığa sığmayacak bir anlayıştır. Belki bundan kaçmak için '*bu konu akılla kavranamaz*' tezi ileri sürülmüştür. *Kutsal Kitabın Kamusu*'nda geçtiğine göre teslis vahyin ürünüdür, bunun için anlaşılması ve idrak edilmesi güçtür ve sadece akılla idrak edilemez.¹²⁵⁹ Hatta idrakın üstünde bir konu olduğunu ileri sürenler de olmuştur.¹²⁶⁰ Onlara göre 'idrak gücünün yettiği kadar bu konu anlaşılmalıdır, müstakbelde göklerle yeri örten perde kalktığında bu konu daha açık bir şekilde anlaşılacaktır.¹²⁶¹ Hıristiyan teologları bu saçma sapan inancı açıklamakta zorlanınca muhatabına; "*Mantığını cebine koy ve öylece inan*" demekten başka bir kaçış yolu bulamamışlardır.¹²⁶² Bir inancın esasını teşkil eden bir konu, akılla

¹²⁵⁴ Gürkan, "Teslis (İslâm Anlayışında)", 40/551.

¹²⁵⁵ İbn Teymiyye, *el-Cevabu's-Sahîh*, 2/91-92.

¹²⁵⁶ Mat. 28:19.

¹²⁵⁷ İbn Teymiyye, *el-Cevabu's-Sahîh*, 2/96-97.

¹²⁵⁸ el-Halef, *Dirâsâtin fi'l-Edyân*, 201.

¹²⁵⁹ *Kamûsü'l-Kitabi'l-Mukaddes*, teslis mad.

¹²⁶⁰ Muhammed Ahmed el-Hâcc, *en-Nasrâniyyetü mine't-Tevhidi ile't-Teslis*, (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1413), 207.

¹²⁶¹ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 2(6)/41.

¹²⁶² Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 2/86.

kavranamıyorsa veya idrakın üstünde olduğu iddia ediliyorsa, üstelik onu destekleyen güçlü naklî delil de bulunmuyorsa, bir de "tevhid" gibi akıl ile kavranabilen ve naklî delillerle açıkça desteklenen bir konu ile çatışıyor, Kur'ân-ı Kerim açısından böyle bir inancın savunulabilecek tarafı yoktur, temelden merduttur. Bu yüzden böyle bir akideye sahip olanları "tevhid"e davet etmiştir.

Hıristiyanlar da Kur'ân-ı Kerim'in getirdiği tevhid ilkesinden sonra üçlü Tanrı kavramını yorumlamak mecburiyetinde kalarak, için içinde veya için arasında Tanrı'nın birliğini savunmaya başlamışlardır¹²⁶³ ki bu da teslisin batıl olduğunu ve Kur'ân-ı Kerim'in "tevhid" davetinin doğruluğunu gösterir.

Nitekim son zamanlarda bazı Hıristiyan ilahiyatçıların geleneksel yorumdan uzaklaşmış, Tanrı'nın birliğine gölge düştüğü kanaatiyle, Tanrı kendini İsa'da oğul olarak, Kilise'de sevgi ve ruh olarak gösterdiğini ileri sürerek teslisi daha farklı bir yorumda bulunmuşlardır.¹²⁶⁴

İşte bütün bunlar, Hıristiyanların teslis inancının daha sonra meydana getirildiğini, iddia ettikleri gibi vahyin ürünü değil de beşerin ürünü olduğunu göstermektedir. Bu inanç ya Hıristiyan toplumunun etrafında bulunan putperestlerden girmiştir ya da putperest olup da daha sonra Hıristiyanlığa geçen kimselerin vasıtasıyla Hıristiyan dinine girmiştir. Kimi tefsircilerin görüşünün de bu yönde olduğunu daha önce belirtmiştik.¹²⁶⁵ Kur'ân-ı Kerim de bu meselede Hıristiyanlığın başka dinlerden etkilendiğine işaret ederek Hıristiyanların onlardan sakınmalarını istemektedir.¹²⁶⁶

Sonuç itibariyle "tevhidi" bütün semavî dinlerin esası olarak bilen Kur'ân-ı Kerim, "teslis"i Hıristiyanların en büyük inanç sorunu olduğunu görmekte ve onun, "tevhid" ilkesine tamamen aykırı olduğunu söylemektedir. Teslisin bir unsuru olarak görülen Hz. İsa'ya "ulûhiyet" nispet edenler "müşrikler" kategorisinde değerlendirildiklerine göre "teslis"e inananları da aynı kategoride görmek mümkündür. Nitekim Ali Şeriatî'nin "teslis sınıfsal şirkin bir çeşidir"¹²⁶⁷ değerlendirmesi yerinde bir tespittir. Kur'ân-ı Kerim'in "teslis"i reddetmesinden, asıl Hıristiyanlığın "tevhid" dini olduğunu ve Hz. İsa'nın da insanları "tevhid"e davet

¹²⁶³ Atay, *İslâm'ın İnanç Esasları*, 75.

¹²⁶⁴ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 344.

¹²⁶⁵ Bk. Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Ku'an*, 2(6)/40; Ateş, *Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, 2/723.

¹²⁶⁶ el-Mâide 5/77; et-Tevbe 9/30.

¹²⁶⁷ Şeriatî, *Târih ve Ma'rîfetü'l-Edyân*, 1/592.

ettiğini ortaya koymasından¹²⁶⁸ anlaşıldığına göre gerçek Hıristiyanlıkta "teslis" yoktur, "teslis" tahrife uğramış mevcut Hıristiyanlıktır. Gerçek Hıristiyanlık, hak bir dindir, kaynağı Tevrat ve İncildir, insanları şirke değil, tevhide davet etmiştir.

1.1.1.2.2. Hz. İsa'nın İlahlaştırılması Problemi

1.1.1.2.2.1. Hıristiyanlara Göre Hz. İsa

Hıristiyanlar mevcut İncil'in bir takım naslarına dayanarak Hz. İsa'ya "ulûhiyet" "Allah'ın oğlu" vasıfları vermişlerdir.¹²⁶⁹ Zaten onu teslisin önemli bir unsuru olarak görmeleri de buradan kaynaklanmaktadır.

Hıristiyanların Hz. İsa hakkında kullandıkları "Allah'ın oğlu" ifadesindeki "oğul" kelimesinden hakiki anlamını mı yahut mecaz anlamını mı kastettikleri tartışma konusudur. Fakat her iki suretin de batıl olduğu aşikârdır.¹²⁷⁰

Hıristiyanlar, "oğul" kelimesini Hz. İsa için hakiki manada kullanıp "oğulluğu" sadece ona mahsus ettiklerini düşünenler; kutsal kitaplarda "oğul" ifadesinin, mecazen hayır işleri, güven ve esenlik için çalışan kişi hakkında kullanıldığını, "oğul"dan sevginin de kast edildiğini delil getirerek Hıristiyanların bu iddialarını çürütmeye çalışmışlardır.¹²⁷¹ Ayrıca Hıristiyanların "oğul" anlayışı, İncillerde geçen "Allah'ın oğlu" lafzının zahiri manasıyla çelişmektedir. Çünkü hakiki anlamda "oğul", babanın bir parçasıdır, onun nutfesinden meydana gelir ve babanın mevcudiyeti oğuldan öncedir. Hıristiyanların Hz. İsa hakkındaki "Allah'ın oğlu" inancı ise, bununla uyuşmamaktadır. Zira burada Hıristiyanların "oğulluk" anlayışında, oğul, babanın aynısıdır. Cevher ve mevcudiyette ikisi eşittir. Onlar bu anlayışlarını aklî delillerle kanıtlayamazlar. Ancak şerî deliller getirebilirler ki İncillerde onların iddialarını destekleyen böyle bir şey bulunmamaktadır. Üstelik "Allah'ın oğlu" lakabı İncillerin pek çok yerinde¹²⁷² Hz. İsa dışında başka insanlar için de kullanılmaktadır.¹²⁷³

¹²⁶⁸ el-Mâide 5/72, 116-117; Meryem 19/34-36.

¹²⁶⁹ Ulûhiyet iddiası için bk. Yuh. 20:24-28; Rom. 9:5; Yşa.9:6. "Allah'ın oğlu" olduğu iddiası için bk. Mat. 16:16, 3:17, 8:29, 14:33, 27:43; Mar. 3:11, 5:6, 15:39, Luk. 4:3, 9:41; Yuh. 11:4, 5:19, 25; 6:70; 9:35; 11:7; 19:7; 20:31. Ebu Hâmid el-Gazâlî bu nasların bazılarıyla ilgili güzel yorumlarda bulunmuştur (bk. Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, *er-Reddül-Cemil li İlâhiyeti İsa bi Sarih'il-İncil*, thk. Muhammed Abdullah eş-Şarkavî, (Kahire: Dârü'l-Ceyl-Dârü'z-Zehrâ, 1410/1990), 91-73).

¹²⁷⁰ Taberî, *er-Redd alâ Esnâfi'n-Nasârâ*, 107-110.

¹²⁷¹ Bk. Muhammed İzzet et-Tahtavî, *en-Nasraniyye ve'l-İslâm*, (Kahire: Dârü'l-Ensâr, ts.), 137.

¹²⁷² Mesela Matta'da şöyle geçmektedir: "*Ne mutlu sulh edicilere; çünkü onlar Allah oğulları çağırılacaklar.*"; "*Siz göklerde olan Babanızın oğulları olasınız; zira o, güneşini kötülerini ve iyilerin*

Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın "oğulluğunu" hakiki manada değil de oğul edinme (tebennî) veya mecaz anlamda kullandıklarını iddia ederlerse de bu kabul edilemez. Zira bu büyük bir cehalet ve büyük bir günahdır. Eğer sevgi, merhamet ve terbiye için -haşâ- Allah'ı "baba" olarak isimlendirebiliyorsak, o zaman bir başkası da saygı ve onur için O'nu "amca" olarak isimlendirebilir. Hatta "arkadaş ve "dost" olarak da isimlendirilebilir! Fakat bunu Allah'ın büyüklüğünü ve insanın değerinin küçüklüğü bilmeyen bir kimse söyleyebilir ve doğru bulabilir.¹²⁷⁴ Ayrıca -iddia ettikleri gibi- "oğulluktan", oğul edinme veya mecazî anlamda eğitim ve besleme kastedilmişse, büyük ihtimalle burada bir yüceltme amaç edinilmiştir. Yüceltme amacıyla "oğulluk" nitelemesi doğru değildir. Çünkü böyle bir kullanım cins birliğini gerektirir ki¹²⁷⁵ Allah ile insan (Hz. İsa) aynı cinsten olmadıkları için burada cins birliği yoktur.

Aynı şekilde mecazî baba-oğul nitelemesi Arapça dışındaki dillerde yaygın olsa da İslâm dini buna müsamaha göstermediği için Arapçada kullanılmamaktadır. Zira Arapçada "ibn" ve "veled" anlam olarak aynıdır. "Veled" ile ilintili "vâlideyn/ana-baba" ve "vilâde/anne"nin anlamları, "rubûbiyyet"in anlamına aykırıdır.¹²⁷⁶ Ayrıca "baba" ya da "oğul" ifadelerinin Hz. İsa'ya mahsus olmadığı ve Kitâb-ı Mukaddes'te İsrâiloğulları ve Havârilere için de kullanıldığı¹²⁷⁷ belirtilmektedir.¹²⁷⁸ Örneğin Hz. İsa'nın "oğul" olduğu ve bu nedenle "ilâh olduğu" iddialarını güçlendirmek için kullanılan "baba" kelimesi Matta'da diğer insanlar için de kullanılmıştır.¹²⁷⁹ Zira Hz. Âdem'e "ebu'l-beşer" denildiği gibi bir şahsa doğumla veya mecâzen "eb" denilebilir. Ya da bir şahsa doğumla, oğul edinmekle veya mecâzen "terbiye etmek" manasında "ibn" denilebilir. Örneğin, 'falan falanı oğul edindi' denildiğinde, 'falan falanı terbiye etti' şeklinde anlaşılabilir. Bu anlamlarda da Allah Teâlâ hakkında "baba" ve "oğul" ifadeleri kullanmak yanlıştır.¹²⁸⁰

üzerine doğdurur ve salih olanlar ile olmayanlar üzerine yağmur yağdırır." (Mat.5:9, 45); ayrıca bk. Yuh.1:12; Luk.20:36; Çık.4:22; Yşa.43:6.

¹²⁷³ el-Halfî, *Dirâsâtün fi'l-Edyân*, 211.

¹²⁷⁴ Ebû Osman Amr b. Bahr Câhiz, *el-Muhtâr fi'r-Red 'ale'n-Nasârâ*, (thk. M. Abdullah eş-Şerkâvî), Dârü'l-Ceyl, 1. Baskı, Beyrut, 1411/1991, 73-74; ayrıca bk. İbrahim Kaplan, *Erken Dönem Müslüman-Hıristiyan Teolojik İlişkileri*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006),171.

¹²⁷⁵ Görkan, "İslâm Anlayışında Teslis", 40/550.

¹²⁷⁶ Ebu'r-Rayhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî, *Tahkiku mâ li'l-Hind*, (Hindistan: Dâru'l-Meârifî'l-Osmâniyye, Hindistan, 1377/1958) 28.

¹²⁷⁷ Mat. 5:9,45; Yuh. 1:12; Luk.20:36; Çık.4:22; Yşa.43:6.

¹²⁷⁸ Taberî, *er-Redd alâ Esnâfi'n-Nasârâ*, 146-147; Görkan, "İslâm Anlayışında Teslis", 40/550.

¹²⁷⁹ Mat.6:408.

¹²⁸⁰ Taberî, *er-Redd alâ Esnâfi'n-Nasârâ*, 107; ayrıca bk. Kaplan, *Erken Dönem Müslüman-Hıristiyan Teolojik İlişkileri*, 160.

Kısacası Hz. İsa'nın "Allah'a oğulluğu" ister gerçek anlamda kullanılsın ister mecazî anlamda her ikisi de doğru değildir. Çünkü hakiki manada kullanılması, "ulûhiyetin" ilkesine, mecazî manada kullanılması ise onların Hz. İsa'yı ezeli bir yaratıcı olarak görmelerine ve onun Allah ile eşit güce sahip olduğu düşüncelerine aykırı düşer. Bu durumda tek bir seçenek ve gerçek kalır ki o da Hz. İsa'nın insan ve Allah'ın güzide peygamberlerinden birisi olmasıdır.

Ne varki Hıristiyanlar bu hakikati görmezden gelip Allah'a "oğulluk" nispet ederek fitrî bir tiksinti ve aklın ortaya koyduğu hususlar karşısında çaresiz kalınca, "oğulluktan", normal bir insanın doğumu değil, "baba ile oğul arasındaki sevgi" kastedilediği şeklinde yorumlamışlardır. Aynı şekilde savundukları üç unsurdan ibaret tek bir ilâh anlayışını da yorumlayarak bunların, Allah'ın farklı durumlardaki sıfatları olduğunu söylemişlerdir. Fakat bu tenakuz içinde olan düşünceleri yine insan idrakine sığdırmayınca bu sefer 'göklerle yeri örten perde kalkmadan mahiyeti bilinemez' diyerek teslisi gaybî bir muammâ olarak sindirmeye çalışmışlardır.¹²⁸¹

İbn Teymiyye'ye göre "Baba-oğul" sözlerinin gerçekten Hz. İsa tarafından ileri sürüldüğü doğruysa, o zaman Hz. İsa bununla diğer bütün sözlerine münasip bir anlamı kastetmiştir. Zaten onların kitaplarında 'Rab, baba ve kulları, O'nun oğullarıdır' gibi isimlendirmeler mevcuttur. Mesela Rab, Tevrat'ta Hz. Yakub'un, Zebur'da Hz. Dâvud'un ve İncil'de Hz. İsa'nın babası ve bunlar da O'nun oğulları olarak isimlendirilmiştir. Eğer bu doğruysa, o zaman bundan rahîm ve terbiye edici Rab kastedilir. Zira Allah'ın kullarına karşı merhameti, annenin oğluna olan merhametinden daha fazladır. Oğul ise terbiye edilmiş ve merhamet gösterilmiş kişidir. Nitekim Allah'ın kuluna olan terbiyesi, annenin oğluna olan terbiyesinden daha kâmindir. Dolayısıyla babadan maksat Rab ve Rabb'in nezdinde oğuldan maksat ise, O'nun terbiye ettiği mesihdir.¹²⁸²

Ayrıca İncillerde Hz. İsa'nın sadece insan olduğuna delalet eden açık naslar da mevcuttur ve bunlar, Hıristiyan iddialarının aksine Hz. İsa'ya ulûhiyet yakıştırılmasını imkânsız kılar.¹²⁸³ Dört İncil'in altmış sekiz yerinde¹²⁸⁴ Hz. İsa için insan kelimesi

¹²⁸¹ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 2(6)/39-40.

¹²⁸² İbn Teymiyye, *el-Cevabu's-Sahîh*, 2/97.

¹²⁸³ el-Gazâlî, *er-Reddü'l-Cemil li İlâhiyeti İsa bi Sarihi'l-İncil*, 99.

¹²⁸⁴ Mesela Mat.20:17-18. ayetinde şöyle geçmektedir: "*Ve İsa Yerusulime çıkarken on iki şakirdi ayrıca alıp yolda onlara dedi: İşte, Yerusulime çıkıyoruz, İnsanoglu başkahnlerin ve yazıcıların eline verilecek; onlar onu ölüme mahkûm edecekler.*" Ayrıca bk. Mat. 8:20; 9:6; 10:23; 11:19; 12:8.32.40; 13:41; 16:13; 18:11; 19:28; 20:18, 28; 24:27,30,37, 39; 25:31; 26:2, 45, 64; Mar. 2:10, 28; 8:31,38;

zikredilmektedir. Buna karşı yirmi üç yerde "Allah'ın oğlu" ifadesi geçer ki bundan sadece dördü Hz. İsa'ya nispet edilir, gerisi iblis ve şeytanın sözlerindedir. Hal böyleyken nasıl olurda birçok nassın teyit ettiği, gerçek, akla ve mantığa muvafık olan zahiri mana, naslara muarız olan, akla ve mantığa uyuşmayan gizli mana ile terk edilir.¹²⁸⁵ Nitekim "son dönemlerde yapılan araştırmalar da Hz. İsa'nın bizzât kendisinin, "Tanrı veya Kutsal Teslis'in ikinci şahsı olan Tanrı'nın oğlu" olmadığını, aksine "insanoğlu" olduğunu öğrettiğini ortaya koymuştur."¹²⁸⁶

1.1.1.2.2.2. Kur'ân-ı Kerim'e Göre Hz. İsa

Hıristiyanlar Hz. İsa'yı gerçek anlamda "Allah'ın oğlu" ve "Tanrı" olarak bilirler ve buna inanmaktadırlar. Ancak Kur'ân-ı Kerim'de yüce Allah'ın asla oğlu olmadığı,¹²⁸⁷ Allah'ın kendisine "*çocuk edindi*" tarzındaki ifadelerini de açıkça reddettiği,¹²⁸⁸ Hz. İsa'nın bir insan olduğu, Meryem'in oğlu olup babasız dünyaya geldiği, İsrâiloğullarına gönderilen son peygamber olduğu ve kendisine indirilen kitabın da İncil olduğu belirtilmektedir. Kur'ân-ı Kerim ayrıca Hz. İsa'nın nesebini, nasıl annesinin karnına düştüğünü ve doğduğunu,¹²⁸⁹ onun bir insan olarak konumunu, başka peygamberler gibi Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu, onun "Allah'ın oğlu" ya da "ilâh" olmadığını¹²⁹⁰ açıkça beyan etmektedir. Hatta Hz. İsa'nın oğul" ya da "ilâhlık" niteliğine sahip olduğuna inanlar, sert bir şekilde reddedilmekle birlikte "kâfir" olarak hitap edilmektedirler.¹²⁹¹ Allah Teâlâ Hz. İsa'yı ölümden kurtarıp göğe yükseltirken¹²⁹², onun bu konumunu düşürmeye çalışan Yahudilere ve onların aksine onu ilâhlık konuma getirmeye çalışan Hıristiyanları "*Ey Kitab ehli! Dininizde sınırları aşmayın ve Allah hakkında ancak hakkı söyleyin...*"¹²⁹³ "*De ki: "Ey Kitab ehli! Hakkın dışına çıkarak dininizde aşırı gitmeyin..."*"¹²⁹⁴ şeklinde uyarmıştır.

9:9,12; 10:33; 13:26; 14:21,41; Luk. 5:24; 6:5,22,44,46, 56,58; 7:34; 11:30; 12:8, 10, 40; 17:22, 30,36; 18:8,21; 19:10; 21:27, 36; 22:22, 49; Yuh. 1:51; 3:13,14; 5:27; 6:27, 62; 8:40; 12:34; 13:31.

¹²⁸⁵ el-Halef, *Dirâsâtün fi'l-Edyân*, 214.

¹²⁸⁶ Kaplan, *Erken Dönem Müslüman-Hıristiyan Teolojik İlişkileri*, 169.

¹²⁸⁷ el-Bakara 2/116-117; et-Tevbe 9/30; el-İsrâ 17/111; el-Muminûn 23/91-92.

¹²⁸⁸ Bk. el-Bakara 2/116; en-Nisâ 4/171; el-En'âm 6/101; Yunus 10/68; el-İsrâ 17/111; el-Kehf 18/4; Meryem 19/ 35, 88, 91-92; el-Enbiyâ 21/26; el-Mü'minûn 23/91; el-Furkân 25/2; es-Sâffât 37/152; ez-Zümer 39/4; ez-Zuhruf 43/81; el-Cin 72/3.

¹²⁸⁹ Meryem 19/16-26.

¹²⁹⁰ el-Mâide 5/110-118.

¹²⁹¹ el-Mâide 5/17, 72.

¹²⁹² en-Nisâ 4/157-158.

¹²⁹³ en-Nisâ 4/171.

¹²⁹⁴ el-Mâide 5/77.

Hıristiyanların Hz. İsa'nın "ilâh" olduğuna önemli bir delil olarak gösterdikleri onun yaratılışını, Kur'ân-ı Kerim Hz. Âdem'in yaratılışını misal vererek çökertmiştir.¹²⁹⁵ Hz. Âdem ile Hz. İsa arasındaki benzerlik, ikisinin de babasız olarak yaratılmasıdır. Fakat Hz. Âdem babasız yaratılmasının yanı sıra topraktan yaratılmışken Hz. İsa ise yalnız babasız olarak yaratılmıştır. Dolayısıyla Hz. Âdem'in yaratılışı Hz. İsa'nın yaratılışından daha gizemlidir. O zaman neden Hz. İsa hakkında söylenenler Hz. Âdem için söylenmez?¹²⁹⁶ Kaldı ki Hz. Âdem annesiz de yaratılmıştır. Babasız yaratılmış olmakla Hz. İsa'nın "Allah'ın oğlu" olduğu iddiası doğru olsaydı, Hz. Âdem daha münasip ve lâyıktı. Bu görüş ittifakla bâtil olduğuna göre Hz. İsa'nın "Allah'ın oğlu" olduğu iddiası da bâtil olup fesadı son derece açıktır.¹²⁹⁷

Bilindiği üzere "Hz. İsa'nın yaratılışının, Hz. Âdem'in yaratılışına benzediğini" ifade eden ayet, Necran Hıristiyanlarının iddialarına bir reddiye olarak indirilmiştir. Hz. Peygamber onlara Hz. İsa'nın Allah'ın bir kulu ve elçisi olduğunu söyleyince, 'onlar neden ona sövüyorsun' diyerek tartışmaya başlamışlar. Hz. Peygamber 'ben ne dedim ki' diye ? Onlar da 'sen onu kul olduğunu söylüyorsun, onun gibi başka bir insan hiç gördün mü? Sen doğru söylüyorsan onun gibi başka birini bize göster' dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, "*Şüphesiz Allah katında (yaratılışları bakımından) İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı. Sonra ona "ol" dedi. O da hemen oluverdi.*" "*Hak Rabbindendir. O halde sakın şüphe edenlerden olma*"¹²⁹⁸ ayetini indirmiştir.¹²⁹⁹ Tabi bu mücadelenin sonunun mübâheleye kadar ilerlediği malumdur.¹³⁰⁰

Kısacası Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İsa ile ilgili *Allah'ın kulu, Allah'ın elçisi, Allah'tan bir ruh ve Allah'ın kelimesi* ifadeleri kullanılmaktadır. Şimdi bu dört husus üzerinde kısaca duracağız:

1.1.1.2.2.1. Hz. İsa Allah'ın Kuludur

Kur'ân-ı Kerim'e göre Hz. İsa "Allah'ın oğlu" değil, Meryem'in oğludur ve bir insandır. Bunun için Kur'ân-ı Kerim "*İsa, sadece, kendisine nimet verdiğimiz ve*

¹²⁹⁵ Âl-i İmrân 3/59.

¹²⁹⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 3/208; Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/102; Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 1(3)/202.

¹²⁹⁷ İbn Kesîr, *Tefsir*, 2/49.

¹²⁹⁸ Âl-i İmrân 3/59-60.

¹²⁹⁹ Geniş bilgi için bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 6/468-469.

¹³⁰⁰ Âl-i İmrân 3/61.

İsrâiloğulları'na örnek kıldığımız bir kuldur."¹³⁰¹ şeklinde onun hiçbir ulûhiyyet sıfatının olmadığını, ondan bahsederken "*Meryemoğlu İsa*" ifadesini kullanarak onun insan oluşunu ön plana çıkardığını görmekteyiz.¹³⁰² Kur'ân-ı Kerim'e göre Hz. İsa ile Allah Teâlâ arasındaki ilişki, sadece Kul-İlah ve Resul-İlah ilişkisinden başka bir şey değildir.¹³⁰³ Kur'ân-ı Kerim Hz. Meryem'den bahsettiğinde, onun iffetli olduğunu vurgulayarak¹³⁰⁴ Yahudilerin kendisine attıkları zina iftirasını reddetmekte; babası,¹³⁰⁵ kardeşi¹³⁰⁶ veya hamisi¹³⁰⁷ olarak bir insana nispet etmekle onun ve oğlu Hz. İsa'nın ilâh oldukları iddialarını çürütmekte ve her ikisinin insan olduklarını vurgulamaktadır. Özellikle Hz. İsa'yı İmrân ailesine nispet edip nesebini dile getirmekle onun insan olduğunda hiçbir şüphe bırakmamaktadır.¹³⁰⁸

Hz. Peygamber de kendisinin Allah'ın bir kulu ve elçisi olduğunu, bu vasıflarla kendisine hitap edilmesini, Hıristiyanların Hz. İsa hakkında aşırıya gittiklerini örnek vererek ümmetini, kendisi hakkında böyle bir hataya düşmeyip daha dikkatli olmaları konusunda uyarmıştır.¹³⁰⁹

1.1.1.2.2.2. Allah'ın Elçisidir

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İsa'nın ilk önce bir beşer ve sonra Allah'ın elçisi olduğu belirtilmekte¹³¹⁰, elçi olduğu için görevi ve mucizelerinden de bahsedilmektedir.¹³¹¹ Bilindiği üzere her peygambere şartlar icap ettiğinde Allah tarafından farklı mucizeler verilmiştir. Dolayısıyla Hz. İsa'nın da kendisine has bir takım mucizelerin olması peygamberlik dairesinden bakıldığı zaman son derece normaldir ve bu, onun "Allah'ın oğlu" veya "ilâh" olmasına delil olamaz. Mucizelerine gelince; Kur'ân-ı Kerim'de Hz.

¹³⁰¹ ez-Zuhruf 43/59.

¹³⁰² el-Bakara 2/ 87, 253; Âl-i İmrân 3/45; en-Nisâ 4/ 157, 171; el-Mâide 5/ 17, 46, 72, 75, 78, 110, 112, 114, 116; et-Tevbe 9/ 30-31; Meryem 19/ 34; el-Enbiyâ 21/ 91; el-Mü'minûn 23/ 50; el-Ahzâb 33/7; ez-Zuhruf 43/57; el-Hadîd 57/27; es-Saf 61/6, 14.

¹³⁰³ Meryem 19/ 34-36.

¹³⁰⁴ Âl-i İmrân 3/42-43; en-Nisâ 4/156; el-Mâide 5/75; el-Enbiyâ 21/91; Mu'minûn 23/50; Tahrîm 66/12.

¹³⁰⁵ et-Tahrîm 66/12.

¹³⁰⁶ Meryem 19/28.

¹³⁰⁷ Âl-i İmrân 3/37.

¹³⁰⁸ Selaheddîn el-Hâlidî, *Mevâkîfü'l-Enbiyâ fi'l-Kur'ân*, (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 2010), 379; Muhammed Ali Muhammed es-Sallâbî, *el-Mesîh İsa b. Meryem -el-Hakikatü'l-Kâmile-*, (b.y.:y.y.,1440/2019), 47.

¹³⁰⁹ "*Nasrânîler'in Meryem oğlu'nu batıl ve aşırı derecede övdükleri gibi, sakın sizler de beni övmeye aşırıya gitmeyiniz. Şüphesiz ki, ben ancak Allah'ın bir kuluyum. Onun için bana Allah'ın kulu ve elçisi deyiniz.*" (Buhârî, "Enbiyâ", 48 (No. 3445); "Edeb", 71 (No. 6100).)

¹³¹⁰ el-Bakara 2/253; en-Nisâ 4/157; el-Mâide 5/16, 75; Meryem 19/30; el-Hadîd 57/27.

¹³¹¹ Âl-i İmrân 3/48; el-Mâide 5/110, 115.

*İsa'nın Ruhu'l-Kudüs (Cebrail) ile desteklenmesi,*¹³¹² *beşikte iken de yetişkin iken de insanlara konuşması,*¹³¹³ *kitap, hikmet, Tevrat ve İncil'in öğretilmesi,*¹³¹⁴ *Allah'ın izniyle çamurdan kuş şekline benzer bir şey yapıp içine üflemesi ve onun hemen bir kuş oluverilmesi, doğuştan körü ve alacalıyı iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi,*¹³¹⁵ *İsrâiloğullarından kurtarılıp göğe çıkartılması,*¹³¹⁶ *Havârîlerin isteği üzerine kendisine gökten bir sofraya indirilmesi*¹³¹⁷ gibi hususları onun mucizeleri olarak verilmektedir.

Hiz. İsa'ya "ulûhiyet" yakıştırılmasının sebebi olarak, onun yaratılışının yanı sıra mucizeleri de öne sürülmüştür. Ancak Kur'ân-ı Kerim bu mucizelerden bahsettikten sonra "*Şüphesiz Allah, benim de Rabbinizdir, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O'na ibadet edin. İşte bu, doğru yoldur.*"¹³¹⁸ mesajıyla Hiz. İsa'nın insanları tevhid davet ettiğini ileri sürerek yaratılışı gibi mucizeleri de onun "Allah'ın oğlu" veya "ilâh" olduğuna delil olamayacağı mesajını vermiş ve Hiz. İsa'nın da asla "ilâhlık" ve söz konusu "oğulluk" iddiasında olmadığını vurgulamıştır. Nitekim Mâide sûresinde Hiz. İsa'nın, kimseyi tevhid dışından başka hiçbir batıl inanca davet etmediği dile getirilmiştir.¹³¹⁹

Sonuç itibariyle Kur'ân-ı Kerim hakikati izhar etmekle Hıristiyanların Hiz. İsa'nın "Allah'ın oğlu" ve "ilâh" olduğu iddiasını kökten çürütmüş, "*Ve Allah ona kitabı, hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretecek*"; "*Allah onu İsrâiloğullarına bir Peygamber olarak gönderecek...*"¹³²⁰ veciz beyanıyla Hiz. İsa daha dünyaya gelmeden kendisine verilecek görevin belirlendiğini ve onunla ilgili oluşabilecek batıl düşünceleri önceden reddedildiğini belirtmiş, onun bir insan ve peygamber olduğunda şüpheye yer bırakmamıştır.

Keza Hadis metinlerinde de Hiz. İsa'nın "Allah'ın kulu" olduğu ve ulûhiyetinin söz konusu edilemeyeceği belirtilmiştir.¹³²¹ Ayrıca mucizelerinden söz edilerek¹³²²

¹³¹² el-Bakara 2/253.

¹³¹³ Âl-i İmrân 3/46; Meryem 19/30-32.

¹³¹⁴ Âl-i İmrân 3/48.

¹³¹⁵ Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/110.

¹³¹⁶ en-Nisâ 4/157-158.

¹³¹⁷ el-Mâide 5/112-115.

¹³¹⁸ Âl-i İmrân 4/51.

¹³¹⁹ el-Mâide 5/116-117.

¹³²⁰ Âl-i İmrân 3/47-48. Hiz. İsa ve Hiz. Meryem olayı hakkında daha fazla bilgi için bk. Âl-i İmrân 3/42-64; Meryem 19/16-36.

¹³²¹ Mesela bk. İbn Hanbel, *el-Müsned*, 1/295 (No.154), 301 (No.164), 37/349 (No. 22675); Buhârî, "Tefsir", 2/1 (No. 4476); "Tevhid", 19 (No. 7410); 24 (No. 7439, 7440); Müslim, "İman", 28.

¹³²² Buhârî, "Tefsir", 17/5; Tirmizî, "Şıfatü'l-Kıyâme", 10 (No. 2434).

onun peygamberliği üzerinde durulmuştur. Öte yandan bazı hadislerde cennete girecek olanlar sayılırken *Allah'a, Resulüne ve âhirete* inanmanın yanında Hz. İsa'nın Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna inanma şartı da zikredilmiştir.¹³²³

1.1.1.2.2.2.3. Allah'ın Kelimesidir

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İsa hakkında iki yerde "*kelime*" ifadesi kullanılmaktadır. Âl-i İmrân sûresinde "... *Ey Meryem! Allah seni kendi tarafından bir kelime ile müjdeliyor ki adı Meryemoğlu İsa Mesih'dir.*"¹³²⁴ buyurularak Meryem'e Hz. İsa'nın müjdelendiğinden bahsetmiş; Nisâ sûresinde ise "...*Meryemoğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı (emriyle onda var ettiği) kelimesi ve kendisinden bir ruhtur...*"¹³²⁵ şeklinde Meryem'e bir ruhun ulaştırılacağı dile getirilmiştir.

"Kelime"nin anlamı konusunda farklı yorumlar yapılmaktadır. Taberî'ye göre "kelime", Allah Teâlâ'nın, meleklerine Meryem'e bir müjde olarak götürmelerini emrettiği mesajıdır. Âl-i İmrân sûresi 45. ayetinde¹³²⁶ buna temas edilmiştir.¹³²⁷ İbn Kesîr'e göre "kelime", Cibril (a.s.)'ın getirip Allah'ın izniyle Meryem'e üflediği şeydir.¹³²⁸ Fakat genel kanaat "kelime" Kur'ân-ı Kerim'in birçok ayetinde geçtiği evrensel emrin ("ol... o da oluverir") olduğu yönündedir. Katâde "kelime"yi, Allah Teâlâ Hz. İsa'ya var ol demiştir ve o da var oluvermiştir, şeklinde tefsir etmiştir. Yani Hz. İsa'nın babasız ve vasıtasız yaratılması demektir.¹³²⁹ Zemahşerî'ye (ö.538/1144) göre, Hz. İsa'nın Allah'ın ruhu ya Allah'tan bir ruh denilmesinin sebebi de budur. Zira Hz. İsa'nın ruhu vardır ama herhangi bir ruhlunun parçası olmaksızın yaratılmıştır. Yaşamakta olan bir babadan ayrılmış olan nutfе gibi.¹³³⁰ Kısacası Meryem'in ol emriyle hamile kalması, Allah'ın sözünün sonucudur.¹³³¹ Şöyle ki Allah Teâlâ bu evrensel emri (kelimeyi)¹³³² Meryem'e ulaştırmış, onun karnında normal insanlardan farklı olarak herhangi bir babanın nutfesi olmaksızın yaratmıştır. Her şeyi yoktan var

¹³²³ Buhârî, "Enbiya", 47 (No.3435); Müslim, "İman", 28.

¹³²⁴ Âl-i İmrân 3/45.

¹³²⁵ en-Nisâ 4/171.

¹³²⁶ "*Hani melekler şöyle demişti: "Ey Meryem! Allah seni kendi tarafından bir kelime ile müjdeliyor ki, adı Meryem oğlu İsa Mesih'dir. Dünyada da, âhirette de itibarlı ve Allah'a çok yakın olanlardandır."*

¹³²⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 9/419.

¹³²⁸ İbn Kesîr, *Tefsir*, 2/477.

¹³²⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 9/419; İbn Kesîr, 2/477.

¹³³⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/181-182.

¹³³¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 1/353, 602.

¹³³² Bu emir "Ol... O da oluverirdi" şeklinde ifade edilmektedir.

eden "kelime"nin, Hz. İsa'yı, Meryem'in karnında "ruh" olarak ifade edilen bir "nefes"ten yaratması şaşılacak bir durum değildir.¹³³³

Hız. İsa'nın çoğunlukla 'Allah'ın kelimesi' olarak anılması, onun babasız dünyaya geldiği içindir. İlk başlarda Hız. İsa'nın Allah'ın emri (kelimesi) ile babasız dünyaya geldiğine inanan Hıristiyanlar, daha sonra "kelime"yi (emir) "İlâhî kelâm" anlamında olduğunu kabul etmişler. Daha sonra "İlâhî kelâm"ı da "Logos"a çevirip zamanla Hız. İsa'nın ulûhiyyetini savunan batıl Logos öğretisini kurmuşlar.¹³³⁴ Böylece Hız. İsa'nın kişiliğinde Allah'ın veya O'nun kelâm sıfatının tezahür ettirdiği inancı benimsemişler.¹³³⁵

1.1.1.2.2.4. Hız. İsa Allah'tan Bir Ruhtur

Kur'ân-ı Kerim'de Hız. İsa'nın, "ruh" olarak nitelendirildiği malumdur.¹³³⁶ İlk önce şunu belirtmekta fayda var ki Kur'ân-ı Kerim'de ruh kelimesi sadece Hız. İsa hakkında kullanılmamış; Kur'ân,¹³³⁷ vahiy¹³³⁸ ve Cibril¹³³⁹ de "ruh" olarak nitelendirilmiş,¹³⁴⁰ Hız. Âdem'in yaratılışında¹³⁴¹ ve Hız. Meryem'in hamile kalışında da¹³⁴² Allah tarafından ruh üflendiğinden bahsedilmiştir. Fakat Kur'ân-ı Kerim'de ruhun kullanılmasına göre yorumlar yapıldığı görülmektedir. Mesela, ruh kelimesi hiçbir şeyin sıfatı olmamış veya hiçbir şeye nispet edilmemişse, mutlak anlamı kastedilir ki, onun mahiyetini ve hakikatini sadece Allah'ın bildiği belirtilmiştir.¹³⁴³

Hız. İsa'nın "Allah'tan bir ruh"tur sıfatının ne demek olduğu konusuna gelince, tefsir kaynaklarında bu konuda farklı yorumlar yapıldığını ve Hıristiyanların Hız. İsa'nın Allah'ın ruhu olduğu hasebiyle "*O'nun bazısıdır*" gibi inançlarının reddedildiğini görmekteyiz. Taberî'nin, ilim erbapların görüşleri olarak nitelendirdiği ve hepsinin doğru olabilir yorumunda bulunduğu görüşlere göre burada ruhtan maksat, "*Allah tarafından bir üflemedir*"; "*Allah tarafından bir hayattır*"; "*Allah tarafından bir rahmettir*"; "*Hız. Âdem'in yaratıldığı sırada Allah'ın çıkarıp*

¹³³³ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 2(6)/42.

¹³³⁴ Bk. Yuh.1:14.

¹³³⁵ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, 1/437-438.

¹³³⁶ "...رُوحٌ مِنْهُ..." (en-Nisâ 4/171).

¹³³⁷ eş-Şu'arâ 24/193; el-Mücâdele 58/22

¹³³⁸ en-Nahl 16/2; el-Mü'min 40/15; eş-Şûrâ 42/52.

¹³³⁹ Meryem 19/17; eş-Şu'arâ 24/193; el-Meâric 70/4; en-Nebe 78/38; el-Kadr 97/4.

¹³⁴⁰ Ruhun, Kur'ân, Vahiy ve Cibril anlamında olduğuna dair delil olarak gösterdiğimiz ayetlerdeki ruh kelimesi bazı tefsirciler tarafından farklı yorumlar yapıldığını da belirtmek isteriz.

¹³⁴¹ el-Hicr 15/29; Sâd 72; es-Secde 32/9.

¹³⁴² el-Enbiyâ 21/91; et-Tahrîm 66/12.

¹³⁴³ el-İsrâ 17/85.

şekillendirdiği sonra da konuştuğu insanoğlunun ruhlarından bir ruhtur ki onu Allah Teâlâ Meryem'e göndermiş ve onun karnında İsa'nın ruhu yapmıştır; Allah'ın kelimesini Meryem'e ulaştıran "Allah'ın ruhu" diye isimlendirilen *Cebraîl'dir*.¹³⁴⁴ Ayette geçen "وَرُوحٍ مِنْهُ", aslında "ذُرُوحٍ مِنْهُ" anlamında olduğu veya Hz. İsa ölüleri ve kalpleri dirilttiği için de kendisine bu isim verildiği gibi yorumlar da kayda değerdir.¹³⁴⁵

İmam Mücâhid, "kendisinden bir ruhtur" ayetini "O'ndan bir elçidir", yorumunda bulunurken, "O'ndan bir sevgidir", şeklinde yorumlayanlar da olmuştur. Fakat İbn Kesîr'e göre, Hz. İsa'nın yaratılmış bir ruhtan yaratıldığı yorumu daha anlaşılır ve kuvvetlidir. Ruhun Allah'a izafe edilmesi de "بيت الله"¹³⁴⁶ veya "ناطق الله"¹³⁴⁷ ifadelerinin geçtiği ayetlerde "deve" ve "beyt" kelimelerinin Allah'a izafesi gibi şereflendirme kabilindedir.¹³⁴⁸

Görüldüğü üzere bu ayette (en-Nisâ 4/171) Hz. İsa "Allah'tan bir ruh" olarak anlatılmış ve Bakara sûresinin 253. ayetinde "Rûhulkudüs" ile takviye edildiğinden bahsedilmiştir. Her iki durum, Hz. İsa'nın yüksek ahlâkî faziletlere sahip olduğunu ve kutsal bir ruhla desteklendiğini ifade ediyor. Ne var ki Hıristiyanlar bunu bildikleri halde yine saptırarak "Allah'tan bir ruh"u, "Allah'ın ruhu" ve Rûhulkudüs'ün anlamını Hz. İsa'ya hülûl eden "Allah'ın kendi ruhu" olarak değiştirmişler. Matta'da Meryem'de oluşan şey "Kutsal ruh'un kendisi değil", "Kutsal ruh'tan" idi¹³⁴⁹ ifadesi geçerken, "Allah'tan bir ruh" ifadesini Matta'daki ifadesinin aksine "Allah'ın ruhu" (Kutsal ruh) şeklinde ileri sürmüşlerdir. Onların dinde yaptıkları bu saptırmalar "üçlü doktrin" inancının meydana gelmesine sebep olmuştur.¹³⁵⁰

Keza Kur'ân-ı Kerim'e bakıldığında Hz. Âdem'in çamurdan kalıbına üflenen ruhtan bahsedilmektedir.¹³⁵¹ Hz. İsa'ya üflenen ruh ile Hz. Âdem'in kalıbına üflenen ruh arasında bir fark yoktur.¹³⁵² Hz. Âdem'in kıssasına inanan bir Ehl-i Kitap hiçbir zaman ona "ilâh" veya üç unsurdan biridir demediği halde nasıl olur da aynı durumda

¹³⁴⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 9/419-422.

¹³⁴⁵ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/411; Suyûtî, Celâleddîn Muhammed b. Ahmed el-Mahallî-Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Tefsiri Celâleyn*, (Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, 1388/1968), 1/137.

¹³⁴⁶ el-Bakara 2/125; el-Hac 21/26.

¹³⁴⁷ Hûd 11/64; eş-Şems 92/13.

¹³⁴⁸ İbn Kesîr, *Tefsir*, 2/479; Suyûtî, *Tefsiri Celâleyn*, 1/137.

¹³⁴⁹ Mat. 1:20.

¹³⁵⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 1/438.

¹³⁵¹ el-Hicr 15/28-29.

¹³⁵² "Onu tamamlayıp, içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman, derhal ona secdeye kapanın!" (el-Hicr 15/29; Sâd 38/72).

olan Hz. İsa hakkında bunu söyleyebilir? Kur'ân-ı Kerim'in tasvir ettiği üzere bu düşünce, heva ve heveslerin, putperest kalıntıların ürününden başka bir şey değildir.¹³⁵³ "Hz. İsa'nın, Allah'tan bir ruh olması, O'nun bir parçası olduğu anlamına gelmez. Yalnızca Allah'ın yarattığı ve erdemli niteliklerle donattığı ruhlardan biri olduğu anlamına gelir."¹³⁵⁴ Nitekim Hz. İsa Allah'ın bir elçisidir, yaratma veya tebliğe dair bir kelimesidir ki Allah onu Meryem'e atmış, ona bildirip müjdelemiştir¹³⁵⁵ ve "ol, oldu" emriyle yaratmıştır. Onunla birçok ölü kalplere hayat verildiği için o, Allah tarafından bir ruhtur¹³⁵⁶

Son olarak Kur'ân-ı Kerim'de özellikle Hıristiyan ilâhiyatında önemli bir yeri bulunan çarmıh meselesine de temas edildiğini görmekteyiz. Bu konuda Hıristiyanların kesin bilgilerinin bulunmadığına işaret edilerek çarmıh hadisesinin gerçek olmadığı ve söz konusu olayda Hz. İsa'nın Allah tarafından kurtarılıp kendine çıkarıldığı açıkça belirtilmektedir.¹³⁵⁷ Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de birinin işlediği suçtan dolayı bir başkasının asla sorumlu tutulamayacağı ilkesiyle¹³⁵⁸ Hıristiyanlıkta savunulan asli günah inancının batıl olduğu dolaylı olarak bildirilmektedir.¹³⁵⁹

Sonuç olarak Hıristiyanlar Allah ile peygamberi karıştırmışlardır. Hz. İsa'nın "Allah'ın oğlu" veya "ilâh" olduğu inancının, onun ortaya koyduğu bir inanç türü olmayıp İncil'in tahrife uğraması sonucunda meydana gelmiştir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim Hz. İsa da dâhil olmak üzere kendisine peygamberlik ve kitap verilen hiçbir kimsenin, insanların kendilerine kul olma isteğinin asla olamayacağını belirtmektedir. Hıristiyanların inandıkları bu batıl inançlarının hakikatini "*Allah'ın, kendisine Kitabı, hükümü (hikmeti) ve peygamberliği verdiği hiçbir insanın, "Allah'ı bırakıp bana kullar olun" demesi düşünülemez. Fakat (şöyle öğüt verir:) "Öğretmekte ve derinlemesine incelemekte olduğunuz Kitap uyarınca rabbâniler (Allah'ın istediği örnek ve dindar kullar) olun."* "Onun size, "*Melekleri ve peygamberleri ilâhlar edin.*" diye emretmesi de düşünülemez. Siz Müslüman olduktan sonra, o size hiç inkârı emreder mi?(asla)"¹³⁶⁰ buyurarak bu iki ayette özetlemektedir. Yukarıda temas edildiği üzere

¹³⁵³ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 2(6)/52.

¹³⁵⁴ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 1/602.

¹³⁵⁵ "...Ey Meryem! Allah seni kendi tarafından bir kelime ile müjdeliyor ki, adı Meryem oğlu İsa Mesih'dir..." (Âl-i İmrân 3/45).

¹³⁵⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3/1536-1537.

¹³⁵⁷ en-Nisâ 4/157-158.

¹³⁵⁸ el-En'âm 6/164; en-Necm 53/38-40.

¹³⁵⁹ Sinanoğlu, "İslâm Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık", 17/364.

¹³⁶⁰ Âl-i İmrân 3/79-80; krş. et-Tevbe 9/31.

mevcut İncillerde de Hz. İsa'nın bir insan olduğu, Allah'ın elçisi olduğu, İsrâiloğullarına mahsus bir peygamber olduğu, Hz. Musa'nın şeri'atına tabi ve onun tamamlayıcısı olduğu, sadece Allah'a davet ettiği belirtilmektedir.

1.1.1.2.3. Hıristiyanların Tevhide Aykırı Olan Diğer Asılsız İddiaları

Hıristiyanların batıl iddiaları sadece teslis ve Hz. İsa'nın tanrılığıyla sınırlı değildir. İnanç sorunları meydana getirecek birçok iddiaları daha vardır. Bunları şöyle özetlemek mümkündür:

1.1.1.2.3.1. Hıristiyanlar Allah'ın oğulları, dostları ve sevdikleridir

Hıristiyanların bir başka asılsız iddiası, kendilerini Allah'ın oğulları ve dostları olarak görmektir: "*Yahudiler ve Hıristiyanlar «Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz» dediler...*"¹³⁶¹ Kur'ân-ı Kerim, "...*Öyleyse günahlarınızdan dolayı size niçin azap ediyor?*" şeklinde bu iddialarının tamamını reddetmekle birlikte "... *Doğrusu siz de O'nun yarattığı insanlardansınız. O, dilediğini bağışlar ve dilediğine azap eder. Göklerde, yerde ve ikisinin arasında ne varsa mülkiyeti Allah'a aittir. Sonunda dönüş de ancak O'nadır.*"¹³⁶² ayetiyle veciz bir şekilde "tevhid"i vurgulayarak "Allah'ın oğulları" iddiasını çürütmektedir. Hıristiyanların bu iddiaları Kur'ân-ı Kerim'de açıkça boş kuruntular olarak nitelendirilmektedir.¹³⁶³

1.1.1.2.3.2. Hz. Meryem Tanrı'nın Annesidir

Kur'ân-ı Kerim, açıkça Hıristiyanların Meryem'i "ilâh" veya "Allah'ın annesi" olarak inanırlar şeklinde belirtmemiştir. Fakat kıyamet gününde Hıristiyanların durumundan bahsedince, dolaylı olarak Hıristiyanların Hz. Meryem'i "ilâh" olarak inandıklarını belirtmiştir: "*Allah kıyamet günü şöyle diyecek: "Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara Allah'ı bırakarak beni ve anamı iki ilâh edinmiş dedin?" İsa da şöyle diyecek: "Seni bütün eksikliklerden uzak tutarım. Hakkım olmayan bir şeyi söylemem benim için söz konusu olamaz. Eğer ben onu söylemiş olsaydım elbette sen bunu bilirdin. Sen benim içimde olanı bilirsin, ama ben sende olanı bilemem. Şüphesiz ki yalnızca sen gaybı hakkıyla bilersin.*"¹³⁶⁴

¹³⁶¹ el-Mâide 5/18.

¹³⁶² el-Mâide 5/18.

¹³⁶³ "*Ne sizin kuruntularınız ne de Ehl-i Kitabın kuruntularıyla olur. Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür ve kendisi için Allah'tan başka dost da, yardımcı da bulamaz.*" "*Mü'min olarak, erkek veya kadın, her kim salih ameller işlerse, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.*" (en-Nisâ 4/123-124).

¹³⁶⁴ el-Mâide 5/116.

Hıristiyan mezhepleri arasında Hz. Meryem'i tanrı olarak kabul edenler de mevcuttur. Hz. İsa'yı tanrı kabul etmekle onu tanrının annesi kabul etmiş ve tanrı derecesine yükseltmiş olurlar. Fakat Allah Teâlâ *"Meryem oğlu Mesih sadece bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler geldi geçti. Onun annesi de dosdoğru bir kadındır. (Nasıl ilâh olabilirler?) İki de yemek yerlerdi. Bak, onlara ayetlerimizi nasıl açıklıyoruz. Sonra bak ki, nasıl da (haktan) çevriliyorlar."*¹³⁶⁵ şeklinde akıl ve mantık açısından Hz. İsa ve annesinin tanrı olamayacaklarını, Yahudilerin iftiraları aksine Hz. Meryem'in doğru, dürüst ve namuslu olduğunu belirtmiştir.¹³⁶⁶

1.1.1.2.3.3. İnsanların kurtuluşu ancak Hıristiyanlıktadır

*"(Yahudiler) "Yahudi olun" ve (Hıristiyanlar da) "Hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız" dediler..."*¹³⁶⁷ Kur'ân-ı Kerim bu iddiayı da reddetmiş ve *"De ki, "Hayır, hakka yönelen İbrahim'in dinine uyarız. O, Allah'a ortak koşanlardan değildir."*¹³⁶⁸ mesajıyla hidayetin, tevhidin gerçekten hakim olduğu dinlerde olduğunu ileri sürmüştür.

1.1.1.2.3.4. Cennete Ancak Hıristiyan Olan Girecektir

*"Bir de; "Yahudi ve Hıristiyanlardan başkası Cennet'e girmeyecek" dediler..."*¹³⁶⁹ Kur'ân-ı Kerim, *"Bu, onların kuruntuları! De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz (iddianızı ispat edecek) delilinizi getirin."*¹³⁷⁰ *"De ki: "Eğer (iddia ettiğiniz gibi) Allah katındaki âhiret yurdu (cennet) diğer insanlar için değil de yalnız sizinsiz ve doğru söyleyenler iseniz haydi ölümü temenni edin!"*¹³⁷¹ şeklinde onların bu düşüncelerine kendilerinin de inanmadıklarını belirtmiştir. Onların en büyük korkularının ölüm olduğunu söylemiş ve işledikleri kötülüklerden dolayı aslı ölümü temenni etmeyeceklerini açıklamıştır.¹³⁷² Ayrıca ahiretin güzellikleri de Allah'a tamamen teslim olanlar için olduğunu belirtmiştir: *"Hayır, öyle değil! Kim "ihvan"*

¹³⁶⁵ el-Mâide 5/75.

¹³⁶⁶ Kalkan, *Ansiklopedik Kur'ân Kavramları*, 5/317-318.

¹³⁶⁷ el-Bakara 2/135.

¹³⁶⁸ el-Bakara 2/135.

¹³⁶⁹ el-Bakara 2/111.

¹³⁷⁰ el-Bakara 2/111.

¹³⁷¹ el-Bakara 2/94.

¹³⁷² el-Bakara 2/95.

derecesine yükselerek özünü Allah'a teslim ederse, onun mükâfatı Rabbinin katındadır. Artık onlara korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir."¹³⁷³

1.1.1.2.3.5. Hz. İbrahim Bir Hıristiyandır

Hıristiyanlar da Yahudiler gibi Hz. İbrahim'i bir Hıristiyan olduğunu iddia etmişler ve bu konu, Ehl-i Kitap arasında ihtilafa sebep olmuştur. Kur'ân-ı Kerim onların bu iddialarına bir reddetmiş, Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın Hz. İbrahim'den sonra meydana geldiğini belirtmekle onları yalanlamıştır.¹³⁷⁴ "Ey ehl-i kitap! İbrahim hakkında niçin çekişirsiniz? Hâlbuki Tevrat ve İncil, kesinlikle ondan sonra indirildi. Siz hiç düşünmez misiniz?"¹³⁷⁵ "İbrahim, ne Yahudi, ne de Hıristiyan idi; fakat o, Allah'ı bir tanıyan dosdoğru bir Müslüman idi; müşriklerden de değildi."¹³⁷⁶

1.2. Kur'ân-ı Kerim'e İnanmaya Davet

İslâm dininde Allah'ın gönderdiği kitaplara iman etmenin, iman esaslarından sayıldığı malumdur ve Allah Teâlâ bunu emretmiştir.¹³⁷⁷ Dolayısıyla Ehl-i Kitap da kendilerine gönderilen kitaplarının doğrulayıcısı olarak nitelendirilen ve Allah'ın son kitabı olan Kur'ân-ı Kerim'e iman etmeye davet edilmiştir: "Elinizdeki Tevrat'ı tasdik edici olarak indirdiğimize (Kur'ân'a) iman edin. Onu inkâr denlerin ilki olmayın..",¹³⁷⁸ "Ey kendilerine kitap verilenler! Bir takım yüzleri silip de tersine çevirmeden yahut Cumartesi halkını lanetlediğimiz gibi onları lanetlemeden, yanınızda bulunanı (Tevrat'ı) doğrulayıcı olarak indirdiğimiz bu kitaba (Kur'ân'a) iman edin. Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir."¹³⁷⁹ Burada Ehl-i Kitap Kur'ân-ı Kerim'e inanmaya davet edilmiş ve davete icabet etmedikleri takdirde kendilerinin bir takım azaplara maruz kalacakları bildirilmiştir. Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e "biz, bize ve daha önceki peygamberlere indirilen bütün kitaplara inandık"¹³⁸⁰ demelerini emrederek Ehl-i Kitaba Allah tarafından gönderilen bütün kitaplara inanılmasının gerekli olduğunun mesajını vermiştir.

Mâide sûresinde, "Eğer kitap ehli (Kur'ân'a) iman etseler ve Allah'a karşı gelmekten sakınsalardı, muhakkak onların kötülüklerini örterdik ve onları Naim cennetlerine koyardık." buyurularak Ehl-i Kitabın Kur'ân-ı Kerim'e iman etmeleri

¹³⁷³ el-Bakara 2/112.

¹³⁷⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâm'l-Kur'ân*, 4/107.

¹³⁷⁵ Âl-i İmrân 3/65

¹³⁷⁶ Âl-i İmrân 3/67.

¹³⁷⁷ el-Bakara 2/77, 285; en-Nisâ 4/136.

¹³⁷⁸ el-Bakara 2/41.

¹³⁷⁹ en-Nisâ 4/47.

¹³⁸⁰ el-Bakara 2/136; Âl-i İmrân 3/84.

durumunda Allah'ın rahmetine ve güzel nimetlerine nail olacaklarından bahsedilmiştir. Kasas sûresinde hem kendi dinlerinde sadık kalan hem de Kur'ân'a ve mesajlarına iman eden ve bu sebeplerle maruz kaldıkları eziyetlere karşı sabreden Ehl-i Kitap için iki ecir olduğu da belirtilmiştir.¹³⁸¹

Ayrıca birçok sûrede Hz. Musa ve Hz. İsa gibi kendilerine Ehl-i Kitabın inandıkları ve kurtarıcıları olarak gördükleri kişiler hakkında verilen gerçek bilgilerle Kur'ân-ı Kerim'in doğruluğu anlatılmaya çalışılmıştır. Hatta Kur'ân-ı Kerim'in hak bir kitap olduğunu inkâr edenlere de Ehl-i Kitabın şahit olarak gösterildiği görülmektedir: *"De ki: Hiç düşündünüz mü; şayet bu (Kur'ân), Allah katından ise ve siz onu inkâr etmişseniz, İsrailoğullarından bir şahit de bunun benzerini görüp inandığı halde siz yine de büyüklük taslamışsanız (haksızlık etmiş olmaz mısınız)? Şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez."*¹³⁸²

Hz. Peygamber'in de Ehl-i Kitap büyüklerine gönderdiği davet mektuplarının bazılarında Kur'ân-ı Kerim'e inanmaya davet etmiştir. Örneğin Necâşi'ye gönderdiği davet mektubunda *"Ben seni tek olan, ortağı olmayan Allah'a, O'na itaate, bana tabi olmaya, bana indirilene inanmaya çağırıyorum."*¹³⁸³ sözleriyle onu Kur'ân-ı Kerim'e de inanmaya davet etmiştir. Ancak Kur'ân-ı Kerim, o dönemdeki Ehl-i Kitabın Allah'ın kitabına yapılan daveti kabul etmeyip yüz çevirdiklerinin sebebinin, *"Bize ateş, sadece sayılı günlerde dokunacaktır..."*¹³⁸⁴ gibi batıl düşüncelerinden kaynaklandığını belirtmiş ama Allah'ın kitabını ve peygamberlere gönderilenlerini tekzip edenlerin ileride gerçeği anlayacaklarını ve kendilerini çetin¹³⁸⁵ ve elîm¹³⁸⁶ azaplar beklediğini de haber vermiştir. Hatta Allah'ın ayetlerini inkâr edenleri kâfir¹³⁸⁷ ve zalim¹³⁸⁸ olarak nitelendirmiştir.

Nitekim Yahudiler ve Hıristiyanlar da Kur'ân-ı Kerim'in Allah tarafından gönderildiğini, hak bir kitap olduğunu ve kendi yollarının batıl olduğunu bilmektedirler.¹³⁸⁹ Fakat daha önce ele alındığı üzere kıskançlık, çekememezlik ve inattan dolayı Kur'ân'a karşı çıkmaktadırlar.

---

¹³⁸¹ el-Kasas 28/51-54.

¹³⁸² el-Ahkâf 46/10.

¹³⁸³ Taberî, *Târihü't-Taberî*, 2/294.

¹³⁸⁴ Âl-i İmrân 3/23-24.

¹³⁸⁵ el-Mü'min 40/70-72.

¹³⁸⁶ Âl-i İmrân 3/4.

¹³⁸⁷ el-Ankabût 29/47.

¹³⁸⁸ el-En'âm 6/21, 157; el-A'râf 7/37; Yunus 10/17; el-Ankabût 29/68.

¹³⁸⁹ Geniş bilgi için bk. Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 3(7)/166-167.

1.2.1. Ehl-i Kitabın Kur'ân'a İnanmaya Davet Edilmesinin Sebebi

Ehl-i Kitabın Kur'ân-ı Kerim'e inanmaya davet edilmesinin sebebi, onların kutsal kitaplarını tahrif etmeleridir. Tahrif konusuna geçmeden ilk önce mevcut Tevrat'ın nasıl bir kitap olduğunu ve kaç kitaptan olduğunu kısaca ele almakta fayda vardır.

Tevrat İbrânîce'de "Tora¹³⁹⁰ veya Torah"dır.¹³⁹¹ Sözlük anlamı şeriat, dini öğretiler,¹³⁹² kılavuz, teori¹³⁹³, din, kanun ve Hz. Musa'nın getirdiği esaslar¹³⁹⁴ gibi anlamlara gelmektedir. Yahudi terminolojisine göre Tevrat, Hz. Musa'nın eliyle yazılmış ve beş kitaptan oluşmaktadır. Bu beş kitap "*Tevrat*" veya "*Pentateuch/pentakök*"¹³⁹⁵ olarak isimlendirilmiştir.¹³⁹⁶ Yahudiler, Arapça'da "Esfar-ı Hamsa" (beş büyük kitap) denilen bu beş Kitabın Sinâ dağında Hz. Musa'ya verildiğine¹³⁹⁷ ve Hz. Musa'nın eliyle yazıldığına inanmaktadırlar.¹³⁹⁸ Onlar, Tevrat'ı Hz. Yakub'un soyundan gelenlerin mirası, kültürlerinin kaynağı olarak görürler, ondan birkaç yaprak okumayı bir hayat kurtarmak ve yahut bir mabet yapmaktan daha değerli sayarlar. Kısacası Yahudiler Tevrat'ı milli bir kitap haline getirmişlerdir.¹³⁹⁹

Kur'ân-ı Kerim'e göre Tevrat, asıl itibariyle İsrâiloğullarının hidayeti için Allah tarafından Hz. Musa'ya gönderilen bir kitaptır. Bu kitabın en önemli özelliği, ilk ilâhî kitap olmasıdır. Hz. Musa'dan önce gönderilen başka ilâhî mesajlar da vardı ama onlar kitap değil, suhuttur. Hz. Musa'ya gönderilen suhuf da Tevrat'ın özetidir.¹⁴⁰⁰ Tevrat kelimesi Kur'ân-ı Kerim'in on altı ayetinde geçmektedir.¹⁴⁰¹ Bu ayetlerde, Tevrat'ın Kur'ân-ı Kerim ve İncil'den önce indirildiği, İncil ve Kur'ân'ın onu tasdik

¹³⁹⁰ Adam, "Yahudilik", 79-80.

¹³⁹¹ Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 759.

¹³⁹² *Kamusu'l-Kitabi'l-Mukaddes*, 235, 339, 609, 801, 808; Mecmuatün min'l-Lâhutıyyîn -Mecmei'l-Kenâis fi Şarki'l-Ednâ-, *es-Sünenü'l-Kavîm fi Tefsiri Ahdi'l-Kadîm*, (Beyrut: y.y., 1972), 1/1; Rahmatullah b. Halîlurrahmân el-Hindî, *İzhârü'l-Hak*, thk. M. Ahmed M. Abdulkadir el-Melkâvî (Riyad: el-İdâretu'l-Âmme li't-Tab' ve'n-Neşr, 1410/1989), 99; Tantâvî, *Benü İsrâil Fi'l-Kur'ân*, 64; Mustafa b. Abdillâh Kâtib Çelebî (Hacı Halife), *Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Funûn*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971), 1/504.

¹³⁹³ Adam, "Yahudilik", 80.

¹³⁹⁴ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs Tertibü's-Süver Hasbe'n-Nüzûl*, (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1421/2000), 2/169; Baki Adam, "Tevrat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2012), 41/41.

¹³⁹⁵ Bu kelime Yunanca'da beş kitap anlamındadır ve Torah'ı tanımlayan bir ifade olarak kullanılmaktadır (Hakan Uğur, *Tevrat'ın Kur'ân'a Arzı*, (İstanbul: Emin Yay., 2011), 43.

¹³⁹⁶ el-Halef, *Dirasâtün fi'l-Edyân*, 76.

¹³⁹⁷ Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 798.

¹³⁹⁸ Tantâvî, *Benü İsrâil fi'l-Kur'ân*, 64.

¹³⁹⁹ Kesler, *Kur'ân'da Yahudiler ve Hıristiyanlar*, 186.

¹⁴⁰⁰ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 2/49.

¹⁴⁰¹ Âl-i İmrân 3/48, 50, 65, 93; el-Mâide 5/43, 44, 46, 66, 68, 110; el-A'râf 7/157; et-Tevbe 9/111; el-Fetih 48/29; es-Saf 61/6; 62/; el-Cum'a 62/5.

ettiği,¹⁴⁰² Hz. İbrahim'den sonra indirildiği,¹⁴⁰³ Hz. İsa'ya da öğretildiği,¹⁴⁰⁴ onda Allah'ın hükümlerinin bulunduğu,¹⁴⁰⁵ Hz. İsa'nın da onu doğruladığı,¹⁴⁰⁶ bütün Ehl-i Kitabın onunla amel etmeleri ve onu dosdoğru tutmaları gerektiği,¹⁴⁰⁷ Hz. Peygamber'in sıfatlarını da ihtiva ettiği,¹⁴⁰⁸ Hz. Peygamber'in ashabının vasıflarının da onda geçtiği,¹⁴⁰⁹ onda bir hidayet ve nur bulunduğu¹⁴¹⁰ gibi önemli mesajlar yer almaktadır.

Ancak Kur'ân-ı Kerim, İslâm'ın doğuşundan günümüze kadar mütedavil olan Tevrat'tan mı bahsetmektedir? Yahut başka bir Tevrat'tan mı? Asıl tartışma konusu budur. Zira günümüzde "Eski Ahit otuz dokuz kitaptan meydana gelir. Bu kitapları hem Yahudiler hem de Hıristiyanlar kutsal kabul etmektedirler."¹⁴¹¹ Ayrıca bunlar uzun ve farklı çalışmalardan meydana gelmektedirler.¹⁴¹² "Bunlar çok farklı büyüklükte, değişik türde kitaplarda toplanıp, dokuz asrı aşkın bir müddet içerisinde sözlü rivayetlere dayanılarak ayrı ayrı dillerle yazılmıştır. Kitapların çoğu, bazen birbirinden çok uzakta, farklı devirlerdeki olaylara ve özel ihtiyaçlara bağlı olarak düzeltmeler görmüş bir şekilde tamamlanmıştır."¹⁴¹³ Tevrat -Yahudilerin iddialarının aksine- Hz. Musa'nın eliyle yazılmamış, Üzeyir'in derlediği ve yazdığı bir kitap olduğu ileri sürülmüştür.¹⁴¹⁴ Hatta Tevrat'ın yazılışı Üzeyir'le başlayıp farklı kişiler tarafından devam edilmiştir. Üstelik günümüzdeki Tevrat'ın, onların derledikleri ve

¹⁴⁰² Âl-i İmrân 3/3, 50; el-Mâide 5/46.

¹⁴⁰³ Âl-i İmrân 3/65.

¹⁴⁰⁴ Âl-i İmrân 3/48, el-Mâide 5/110.

¹⁴⁰⁵ el-Mâide 5/43.

¹⁴⁰⁶ el-Mâide 5/46; Âl-i İmrân 3/50; el-Mâide 5/110; es-Saf 61/6.

¹⁴⁰⁷ el-Mâide 5/66, 68.

¹⁴⁰⁸ el-A'râf 7/157.

¹⁴⁰⁹ el-Feth 48/29.

¹⁴¹⁰ el-Mâide 5/44.

¹⁴¹¹ Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 8; ayrıca bk. Tantâvî, *Benû İsrâil fi'l-Kur'ân*, 64; Aydın, Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, (Konya: Din Bilimleri Yay., ts.), 119. Yahudiler bu otuz dokuz kitabı *Torah*, *Neviim* ve *Ketuvim* olarak üç bölüme ayırmaktadırlar: 1. Bölüm, *Torah* (Kanun Kitabı): Hz. Musa'nın ilk beş kitabını ihtiva eder. İslâm âlimlerinin birçoğuna göre de Allah tarafından gönderilen ve Kur'ân-ı Kerim'de kendisinden bahsedilen gerçek Tevrat budur. Bu bölüm Eski Ahit'te Ha-Sefer (Kitap); Sefer Moşe (Musa'nın Kitabı), Sefer Ha-Torah (şariat Kitabı) isimleriyle de anılır. *Torah*; *Yaratılış* (Bereşit), *Çıkış* (Şemol), *Levililer* (Vayikra), *Sayılar* (Bemidbar) ve *Tesniye* (Dıvarim)'den oluşmaktadır. 2. Bölüm olan *Neviim*, 6. Kitap olan *Yeşu'dan* başlar, 22. Kitap *Neşideler* *Neşidesi'ne* kadar devam eder. 3. Bölüm yani *Ketuvim*, 23. Kitap *İşaya'dan* başlar 39. Kitap olan *Malaki* ile son bulur (Uğur, *Tevrat'ın Kur'ân'a Arzı*, 43).

¹⁴¹² Geniş bilgi için bk. Ebu Nasr es-Semev'el b. Yahya b. Abbas el-Mağribî, *Bezlü'l-Mechûd fi İfhami'l-Yahûd*, thk. Abdulvehhab Tavile (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1410/1989), 135-36.

¹⁴¹³ Abdulaziz Hatip, *Kur'ân ve Hz. Peygamber Aleyhindeki İddialara Cevaplar*, (İstanbul: Nesil BasımYay.,1997), 300.

¹⁴¹⁴ Ebû Abdillah Şemseddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Kayyim el-Cevziyye, *İğâsetu'l-Lehfân min Mesâyidi's-Şeytan*, thk. Muhammed Hamid el-Fekî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1395/1975), 2/358-360.

yazdıkları Tevrat'ın tamamen aynısının olduğuna dair delil de mevcut değildir.¹⁴¹⁵ Ayrıca Üzeyr'in yazdığı Tevrat'ın nüshaları ve çoğu metnin de kral 4. Antiohos olayında yok olduğuna yönelik görüşler de mevcuttur.¹⁴¹⁶

Bu beş kitap şunlardır: Yaratılış, (yaratılıştan, Hz. Nuh tufanından Hz. İbrahim ve oğullarından ve Hz. Yusuf'un Mısır'daki ikametine kadarki olaylardan bahseder); Huruc, (Hz. Musa'nın Mısır'dan çıkışını, Tûr dağında kanunları Allah'tan almasını ve Mısır'a kadarki olayları ihtiva eder); Levililer, (Kurban, kâhinler, temizlik konuları, ayinleri ve merasimleri anlatır); Sayılar, (Hz. Musa'nın Tur dağından ayrılarak Erden ülkesine girmesini ihtiva eder); Tensiye, (MÖ 622 yılında Yahudi kral "Yoşiya" zamanında kâhinler tarafından neşredilmiştir. Hz. Musa'nın ölümünden bahsettiği ve onun zamanında henüz mevcut olmayan birçok adetlere işaret ettiği için, o zamanki ihtiyaçlara göre bozulmuş dinî ıslah etmek amacıyla yazıldığını gösterir).¹⁴¹⁷ Eski Ahid'in diğer bölümlerini, Yahudilerin tarihleri ve onlara gönderilen diğer peygamberlere ait olan kitaplar oluşturmaktadır.¹⁴¹⁸

Yahudilerin Kutsal kitap koleksiyonu yazılı ve sözlü olarak ikiye ayrılır. Yazılı dinî edebiyattan oluşan kısmı Tanah ve sözlü dinî edebiyattan oluşan kısmı Talmud olarak isimlendirilmektedir. Yahudilere göre, Allah Teâlâ Hz. Musa'ya yazılı olarak Tevrat'ı ve şifahi olarak Talmud'u vermiştir. Hz. Musa da bu şifahi şeriatı Hz. Harun, Yuşa ve el-Yeâzir'e vermiştir. Bundan sonra bu şeriat sırayla Hâkimler ve diğer peygamberlere daha sonra bütün Yahudi toplumlara ve kâhinlere intikal etmiştir.¹⁴¹⁹ Yahudiler, Kutsal kitaplarına Tannah, Hıristiyanlar Eski Ahit derler.¹⁴²⁰

Tevrat MÖ 3. ve MS 4. asırlarda klasik birçok dile çevirilmiştir. Bunların en meşhur olanı ve günümüze kadar ulaşan Yunanca Septuagint (Spetant) ve Ârâmîce Targum'dur.¹⁴²¹ Yunanca tercümeleleri arasında yetmişlerin tercümesi Yahudi kutsal kitabının ilk tam koleksiyonu teşkil ederken,¹⁴²² Ârâmîce tercümeleleri arasında Onkelos'un Targum Onkelos isimli tecümesi, Yahudi dinî yaşantılarında önemli bir yere sahiptir. Cuma akşamları İbrânîce Tevrat'tan sonra bundan da bir bölüm

¹⁴¹⁵ Geniş bilgi için bk. el-Mağribî, *İfhamü'l-Yehûd*, 129-136,141-142.

¹⁴¹⁶ el-Hindî, *İzhâru'l-Hak*, 112.

¹⁴¹⁷ Hatip, *Kur'ân ve Hz. Peygamber Aleyhindeki İddialara Cevaplar*, 300.

¹⁴¹⁸ Kesler, *Kur'ân'da Yahudiler ve Hıristiyanlar*, 186.

¹⁴¹⁹ Shenouda, *el-Müctema'l-Yahudî*, 295.

¹⁴²⁰ Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 8-9.

¹⁴²¹ Adam, "Tevrat", 41/42.

¹⁴²² Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, 119-120.

okunmaktadır.¹⁴²³ Tevrat'ın Yunanca tercümesi İbranice bilmeyen İskenderiyeli Yahudilerin istifadesi için yapılmıştır. Ancak bugün Yahudilerin kullandıkları İbranice metin ile yetmişler tercümesi arasında önemli farklılıklar söz konusudur. Örneğin İbranice nüshasında olmayan Apokrif metinler yetmişler tercümesinde bulunmaktadır.¹⁴²⁴ Tevrat'ın İbranice, Yunanca ve Sâmirice olarak üç meşhur nüshası vardır. İbranice nüshasını, Yahudiler ve Protestanlar; Yunanca nüshasını Katolikler ve Ortodokslar; Sâmirice nüshasını Sâmirîler diğerlerine tercih ederler.¹⁴²⁵

"Kur'ân-ı Kerim'in kendisinden bahsettiği Tevrat, günümüzdeki Tevrat mıdır?" sorusuna gelince, Tevrat'la ilgili Yahudilerin düşüncelerine bakacak olursak mevcut Tevrat'ın, Kur'ân-ı Kerim'in kendisinden bahsettiği Tevrat olması düşünülemez. Kur'ân-ı Kerim'in tavsif ettiği Tevrat, Yahudilerin kutsal olarak kabul ettikleri koleksiyonla bağdaşmamakta ve uyuşmamaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in, Yahudilerin asıl Tevrat'a karşı tutumları ile ilgili verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere günümüzdeki Tevrat, Yahudilerin müdahalesinden ve tahrifinden masun kalmayan bir kitaptır.

Yahudilerin Tevrat'a müdahalesini Kur'ân-ı Kerim doğrudan "Yahudiler Tevrat'ı tahrif ettiler" gibi açık bir ifade ile değil, daha farklı ve dolaylı ifadelerle anlatmaktadır. Bunlar; "*Allah'ın sözlerini tahrif etmek*",¹⁴²⁶ "*leyy (dili eğip bükme)*",¹⁴²⁷ "*kitmân (gizlemek)*",¹⁴²⁸ "*nisyan (unutmak)*",¹⁴²⁹ "*Allah'ın ayetlerini satmak*",¹⁴³⁰ "*elleriyle kitap yazmak*",¹⁴³¹ "*hak ile batılı karıştırmak*",¹⁴³² "*tebdîl etmek (değiştirmek)*"¹⁴³³ gibi ifadelerdir.¹⁴³⁴ Bu ifadeler, İslâm âlimlerinde Tevrat'ın Yahudiler tarafından tahrife uğradığı kanaatini oluşturmuştur.¹⁴³⁵

¹⁴²³ Adam, "Tevrat", 41/42.

¹⁴²⁴ Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 9.

¹⁴²⁵ Uğur, *Tevrat'ın Kur'ân-ı Kerim'e Arzı*, 43.

¹⁴²⁶ el-Mâide 5/13.

¹⁴²⁷ Âl-i İmrân 3/78; en-Nisâ 4/46.

¹⁴²⁸ el-Bakara 2/159, 191; el-En'âm 6/91.

¹⁴²⁹ el-Mâide 5/13.

¹⁴³⁰ el-Bakara 2/79.

¹⁴³¹ el-Bakara 2/79.

¹⁴³² el-Bakara 2/42; Âl-i İmrân 3/71.

¹⁴³³ el-Bakara 2/57-58. Arapça sözlüklerde Kur'ân-ı Kerim'in bazı ayetleri delil gösterilerek "tebdil", tahrif anlamında olduğu belirtilmiştir (Cevherî, *es-Sihâh*, 4/1632; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 11/58).

¹⁴³⁴ Bk. Muhammet Tarakçı, "Tahrif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2010), 39/ 422.

¹⁴³⁵ Bahsi geçen ifadeler, ilgili ayetlerin altında açıklanmıştır.

1.2.1.1. Tevrat'ın Tahrif Edilmesi

Tahrif, "h-r-f" kökünden gelir, harf kelimesi Arapçada; uç, taraf, kenar demektir. Kılıcın kenarı ve ağzı için "حرف السيف" denilmektedir.¹⁴³⁶ Kur'ân-ı Kerim'de "... وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ ..."¹⁴³⁷ geçmektedir ki burada 'alâ harfin" kısmı Türkçe olarak yazılan tefsirlerde "kenardan ve kıyidan" anlamında tercüme edilmektedir.¹⁴³⁸

Tahrif kelime olarak, değiştirmek ve yönelmek anlamındadır.¹⁴³⁹ Sözü yerlerinden tahrif etmek ise, onu değiştirmektir.¹⁴⁴⁰ "Sözü tahrif etmek (تحريف الكلام)" ise, iki şekilde yorumlanması mümkün olan bir sözü, ona tek bir manasını yüklemek,¹⁴⁴¹ bir kelimenin manasına dokunmadan sadece lafzını değiştirmek gibi anlamlara gelir.¹⁴⁴² Bir şeyin tahrif edilmesi, onun bir kenara yönlendirilmesidir ki bu, doğru yoldan çıkmayı gerektirir.¹⁴⁴³

Tahrif kelimesi, Türkçede bir şeyin aslını bozma, kalem oynatma, değiştirme; tahrif etmek ise bozmak ve değiştirmek anlamındadır.¹⁴⁴⁴ "Eğmek, meyletmek, döndürmek, aslını ve biçimini bozmak ve eğri büğrü yapmak şeklinde ifade edilmektedir."¹⁴⁴⁵

Bir terim olarak tahrif; vahyi ve şeriati, az da olsa değiştirerek yahut bir kısmını gizleyerek veya unutarak yahut tahrifin en çok nevinden olan uzak ihtimallere tevîl ederek, söz konusu vahiy ve şeriati nazil oldukları gayesinden çıkarmaktır.¹⁴⁴⁶ "İslâm literatüründe tahrif, "önceki kutsal kitapların metninin veya anlamının bozulması karşılığında kullanılan bir terim" olarak tanımlanmıştır. Başka bir ifade ile tahrif, "sonraki dönemlerde Yahudi ve Hıristiyanların kendi kutsal metinlerini kasıtlı

¹⁴³⁶İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, 3/307; Râgıb, *Müfredâtü'l-Kur'ân*, 228; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 9/51-52; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, 23/28.

¹⁴³⁷el-Hac 22/11.

¹⁴³⁸Bk. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 5/3385-3386; Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 3/406-407.

¹⁴³⁹Halîl b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, 1/305-306; İsmail b. 'Abbâd es-Sâhib, *el-Muhît fi'l-Luga*, thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn (Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994), 3/82; Râgıb, *Müfredâtü'l-Kur'ân*, 228.

¹⁴⁴⁰Cevherî, *es-Sihâh*, 4/1343; Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdulkadir er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, (Beyrut, el-Mektebetü'l-Asriyye, 1418/1997), 70; Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsu'l-Muhît*, 3/127; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 9/52.

¹⁴⁴¹Râgıb, *Müfredâtü'l-Kur'ân*, 228.

¹⁴⁴²Ebu'l-Bekâ, Eyyub b. Musa el-Huseynî el-Kefevî, *el-Külliyât Mu'cem fi'l-Mustalahât ve'l-Furûk el-Lugaviyye*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1419/1998), 294; Cürçânî, *Kitabü't-Ta'rifât*, 115; Uğur, *Tevrat'ın Kur'ân'a Arzı*, 37.

¹⁴⁴³Muhammed et-Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tahir b. Âşûr et-Tunusî, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, (Beyrut: Müessesetü't-Tarihi'l-Arabî, 1420/2000), 1/550.

¹⁴⁴⁴TDK, *Türkçe Sözlük*, 2244.

¹⁴⁴⁵Uğur, *Tevrat'ın Kur'ân'a Arzı*, 37.

¹⁴⁴⁶" فالمراد بالتحريف إخراج الوحي والشريعة عما جاءت به ، إما بتبديل وهو قليل وإما بكتمان بعض وتناسيه وإما بالتأويل البعيد . وهو أكثر أنواع التحريف . " İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 1/550.

şekilde değiştirmelerini veya yanlış yorumlamalarını ifade etmek için kullanılmıştır."¹⁴⁴⁷

Daha önce temas edildiği üzere Kur'ân-ı Kerim, Yahudilerin Tevrat'a müdahalesini doğrudan "Yahudiler Tevrat'ı tahrif ettiler" şeklinde açık bir ifadeyle değil, "Allah'ın sözlerini tahrif, etmek",¹⁴⁴⁸ "leyy (dili eğip bükme)",¹⁴⁴⁹ "kitmân (gizlemek)",¹⁴⁵⁰ "nisyan (unutmak)",¹⁴⁵¹ "Allah'ın ayetlerini satmak",¹⁴⁵² "elleriyle kitap yazmak",¹⁴⁵³ "hak ile batılı karıştırmak",¹⁴⁵⁴ "tebdîl etmek (değiştirmek)"¹⁴⁵⁵ gibi dolaylı ifadelerle anlatmaktadır. Şimdi ilgili ayetleri kısaca inceleyelim:

"Şimdi, bunların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa içlerinden bir takımı, Allah'ın kelamını dinler, iyice anladıktan sonra, onu bile bile tahrif ederlerdi."¹⁴⁵⁶

Tefsir kaynaklarında bu ayetin yorumuyla ilgili ileri sürülen önemli bir görüşe göre bu ayet Tevrat'ın tahrifinden bahsetmektedir.¹⁴⁵⁷ Ayette geçen "فَرِيقٌ" (bir grup) Yahudilerin âlimleridir.¹⁴⁵⁸ Onlar Allah'ın kelamının gerçek ve murat edilen manasını bırakıp ona başka bir mana vererek eğdiriyorlardı. Bunu yaparken Allah'ın kelamını tahrif ettiklerini ve yaptıklarının batıl olduğunu da biliyorlardı.¹⁴⁵⁹ Bunlar Tevrat'ı tahrif ederken; helâl kıldığı şeyi haram, haram kıldığı şeyi helâl, hak olarak gösterdiğini batıl; batıl olarak gösterdiğini hak kılıyorlardı. Ayrıca bir davada haklı veya haksız taraflardan hangisi kendilerine rüşvet verdiğinde onun haklı olduğuna dair Allah'ın kitabından delil getiriyorlardı. Taraflardan biri kendilerine rüşvet veya bir şey vermediği zaman adalet üzerine hükmediyorlardı.¹⁴⁶⁰

¹⁴⁴⁷ Tarakçı, "Tahrif" 39/422.

¹⁴⁴⁸ el-Mâide 5/13.

¹⁴⁴⁹ Âl-i İmrân 3/78; en-Nisâ 4/46.

¹⁴⁵⁰ el-Bakara 2/159, 191; el-En'âm 6/91.

¹⁴⁵¹ el-Mâide 5/13.

¹⁴⁵² el-Bakara 2/79.

¹⁴⁵³ el-Bakara 2/79.

¹⁴⁵⁴ el-Bakara 2/42; Âl-i İmrân 3/71.

¹⁴⁵⁵ el-Bakara 2/57-58.

¹⁴⁵⁶ el-Bakara 2/75.

¹⁴⁵⁷ Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2/246; Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, 1/131; Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed el-Basfî el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn (Tefsirü'l-Mâverdî)*, (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/147-148; Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/278; Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/2-3; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/201; Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, 1/81; Muhammed b. Ahmed el-Hatib eş-Şerbinî, *es-Siracu'l-Münîr*, (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/80-82.

¹⁴⁵⁸ İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 1/550.

¹⁴⁵⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 1/485.

¹⁴⁶⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2/246.

Süleyman Ateş de bu ayetteki tahrifin, Tevrat'ın lafızlarında değil yorumunda cereyan ettiği kanaatindedir. Çünkü o, ayette geçen "Kitâb" lafzının Tevrat değil, onun ayetlerine yapılan tefsirler ve yorumlar olduğu görüşündedir.¹⁴⁶¹ Buhârî'nin de tahrifi, tevil olarak tefsir ettiğini daha önce belirtmiştik.¹⁴⁶² Fakat İbn Hacer'e göre Buhârî'nin tevilden kastı, Yahudilerin Allah'ın kelamını bir nevi tevil ederek tahrif etmeleridir. İbranice'de uzak ve yakın olarak iki manası olan bir kelimedenden yakın manası kastedilmişse, Yahudiler teville başvurarak kelimeyi uzak manasına hamlederlerdi.¹⁴⁶³ Bakara sûresinin 79. ayeti, aynı sûrenin 75. ayetinde Allah'ın kelamını tahrif eden kesimlerin halini açıklamış ve 'onların Kitabı kendi elleriyle yazdıklarını' ortaya koymuştur. Bu ifade, bahse konu olan tahrifin lafızlar üzerinde yapıldığını kanıtlamaktadır.¹⁴⁶⁴

"Onlardan (Kitap ehlerinden) bir grup var ki, Kitaptan olmadığı halde Kitaptan sanasınız diye (okudukları) Kitaptanmış gibi dillerini eğip bükerler ve "Bu, Allah katındandır" derler. Hâlbuki o, Allah katından değildir. Bile bile Allah'a karşı yalan söylerler."¹⁴⁶⁵

Ayette dikkat çeken kelime "leyy/لَيَّ" kelimesidir. Bu kelimenin anlamı, örmek için bir ipi eğip "bükmek"tir.¹⁴⁶⁶ Yani Ehl-i Kitap, kitap okurken dillerini eğirip çevirip doğruyu muharrafa¹⁴⁶⁷ ve hakkı batıla bükerler. Yahut münafıklık yaparak dilleriyle niyetlerinde olan kötü şeyleri, saygıyı ifade eden kelimelere bükerler.¹⁴⁶⁸

Bu ayet de Yahudilerin Tevrat'ı tahrif ettiklerine delildir.¹⁴⁶⁹ Sözü tahrif eder ve kast edilen manadan yüz çevirirler.¹⁴⁷⁰ Ayette geçen "يَلُؤُونَ" kelimesi, "tahrif" olarak tefsir edilmiştir. İbn Abbas, Mücahit, İbn Cüreyc ve Rabi' gibi ilk dönem müfessirlere göre bu ayet Yahudilerin Tevrat'ı tahrif ettiklerini anlatmaktadır.¹⁴⁷¹ Kaffâl'e göre "يَلُؤُونَ أَلْسِنَتَهُمْ" kısmından maksat, kelimelerinin harekelerinde onların anlamları değiştirecek şekilde tahrif etmektir. Böyle bir tahrif, Arapça kelimelerde çok vardır, İbranice kelimelerde de olması uzak bir ihtimal değildir. Yahudilerin, Hz.

¹⁴⁶¹ Bk. Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 2/628; ayrıca bk. Uğur, *Tevrat'ın Kur'an'a Arzı*, 39.

¹⁴⁶² Buhârî, "Tevhid", 55.

¹⁴⁶³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 13/645.

¹⁴⁶⁴ Uğur, *Tevrat'ın Kur'an'a Arzı*, 39.

¹⁴⁶⁵ Âl-i İmrân 3/78.

¹⁴⁶⁶ Râgıb, *Müfredâtü'l-Kur'an*, 752.

¹⁴⁶⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/573.

¹⁴⁶⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/78.

¹⁴⁶⁹ Şerbînî, *es-Siracu'l-Münîr*, 1/258.

¹⁴⁷⁰ Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'an*, 4/121; Muhammed b. Ali, b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, thk. Abdurrahman Umeyre, (b.y.: Dâru'l-Vefâ, 1415/1994), 1/434.

¹⁴⁷¹ Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 6/635-637; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2/62; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 1/434.

Peygamber'in nübüvvetine delalet eden Tevrat ayetlerinde böyle bir tahrif yaptıklarında bu, ayetin zikredilen kısmının murat ettiği şey olur.¹⁴⁷²

İbn Abbas'tan nakledildiğine göre, kıyamette Allah'ın kendileriyle görüşmeyip yüzlerine bakmayacağı kimselerin, Hz. Peygamber'in vasıflarını anlatan yazılar yazarak kutsal kitapta Hz. Peygamber'in vasfını anlatan asıl yazılarla karıştıran, yazdıklarını da "Allah katından olduğunu" söyleyenlerdir.¹⁴⁷³ Ayette geçen " يَلُؤْنَ " kısmından maksat, insanlara Hz. Peygamber'in vasfıyla alâkalı yazdıkları gerçek dışını bilgileri içeren yazıları okumalarıdır.¹⁴⁷⁴ Bunları Allah Teâlâ, "Elleriyle (bir) Kitap yazıp sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için «Bu Allah katındandır» diyenlere yazıklar olsun!...",¹⁴⁷⁵ "Bu yazdıkları da kitaptan değildir."¹⁴⁷⁶ buyurarak batıl olduklarını ortaya koymuştur.

Râzî'nin en isabetli dediği görüşe göre tahriften ve dillerini eğip bükenden kastedilen şey, Yahudi âlimlerinin Hz. Peygamber'in nübüvvetine delalet eden ayetler hakkında insanlara kafa karıştıran sorular ve kapalı itirazlar sunmaları ve böylece söz konusu deliller ile ilgili dinleyicileri şüpheye düşürmeleridir.¹⁴⁷⁷

"Yahudilerden öyleleri var ki, (kelimeleri yerlerinden kaydırıp) tahrif ederek onları anlamlarından uzaklaştırırlar. Dillerini eğip bükerek ve dine saldırarak "İşittik, karşı geldik", "İşit, işitmez olası!" "Râ'inâ" derler. Hâlbuki onlar, "İşittik ve itaat ettik; dinle ve bize bak" deselerdi bu kendileri için daha hayırlı olurdu. Fakat Allah, küfürleri yüzünden kendilerini lânetlemiştir. Bu yüzden pek az iman ederler."¹⁴⁷⁸

İmam Mücahid'e göre ayette geçen "el-kelime/الكَلِمَة" ifadesinden maksat Tevrat'tır. Yani Yahudilerin Tevrat'ı tahrif etmeleri kastedilmektedir.¹⁴⁷⁹ Cumhurun görüşü de bu yöndedir.¹⁴⁸⁰ Tevrat'ın tahrifi ise -tercih edilen görüşe göre- Yahudilerin Tevrat'ın ayetlerini asıl manasının dışında tevil etmeleridir.¹⁴⁸¹

¹⁴⁷² Râzî'ye göre bu en güzel te'vildir (*Mefâtihu'l-Gayb*, 4(8)/113-114).

¹⁴⁷³ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 4(8)/114).

¹⁴⁷⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 4(8)/114).

¹⁴⁷⁵ el-Bakara 2/79.

¹⁴⁷⁶ Âl-i İmrân 3/78.

¹⁴⁷⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 4(8)/114).

¹⁴⁷⁸ en-Nisâ 4/46.

¹⁴⁷⁹ Mukâtil b. Süleyman *Tefsirü Mukâtil*, I, 232; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 432; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 306.

¹⁴⁸⁰ Ebu Hayyân, *Bahri'l-Muhît*, 3/273-274.

¹⁴⁸¹ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 2(5)/97.

"Sözlerini bozmaları sebebiyle onları lânetledik ve kalplerini katılaştırdık. Onlar kelimelerin yerlerini değiştirirler (kitaplarını tahrif ederler). Kendilerine öğretilen ahkâmın (Tevrat'ın) önemli bir bölümünü de unuttular. İçlerinden pek azı hariç, onlardan daima bir hainlik görürsün. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever."¹⁴⁸²

Bu ayette de "الكلم" Tevrat anlamındadır ve onun tahrifi anlatılmaktadır.¹⁴⁸³ Yahudiler sözlerin (Tevrat'ın) manasını değiştirirler ve onları kastedilen anlam dışında tevil ederlerdi.¹⁴⁸⁴ Mücahit ve Süddî'den nakledildiğine göre Yahudi âlimleri Tevrat'ı tahrif ediyorlar; bile bile kendi arzu ve heveslerine göre haramını helal, helâlını haram kılıyorlardı.¹⁴⁸⁵

Mâide sûresinin 41. ayetinde de geçen "الكلم" ile Tevrat kastedilmiştir. Yahudiler Tevrat'ı ya ihmal ve değiştirmekle lâfzen tahrif etmişlerdir ya da lafza asıl manasının dışında başka bir mana yükleyerek veya lafzın uygulanması gereken yerlerin dışında uygulayarak onu tahrif etmişlerdir.¹⁴⁸⁶

Bakara sûresinde Ehl-i Kitabın Allah tarafından kendilerine gönderilen bazı bilgileri gizledikleri belirtilmiştir.¹⁴⁸⁷ Onların Tevrat'ta gizledikleri en önemli husus, başka konular yanında kendilerine Hz. Musa tarafından müjdelendiği Hz. Muhammed'in özellikleri ve sıfatları, onun peygamberliğine delalet eden hususlardır. Bu konuda müfessirler hemfikirdirler.¹⁴⁸⁸ Kur'ân-ı Kerim de Tevrat'ta Hz. Muhammed'in ve onun ashabının özelliklerinden bahsedildiğini açıkça ortaya koymuştur.¹⁴⁸⁹

Aynı şekilde En'am sûresinin 91. ayetinde de kitabın (Tevrat'ın) parçalara ayrılıp ondan bir kısmının gizlenmesinden bahsedilmiştir.¹⁴⁹⁰ Bu ayet Mekke'de

¹⁴⁸² el-Mâide 5/13.

¹⁴⁸³ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/425-426; Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 2/143; Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 2/27.

¹⁴⁸⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 1/486; Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/243.

¹⁴⁸⁵ Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/3.

¹⁴⁸⁶ Beyzâvî, I, *Envârü't-Tenzîl*, 437.

¹⁴⁸⁷ el-Bakara 2/159, 174.

¹⁴⁸⁸ Mesela bk. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil*, 1/89, 92, 208, 288; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 3/249, 329; 7/458; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/351; Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/118; İbn Kesîr, *Tefsir*, 1/473,483; 2/180-181; Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 2(6)/114; Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 1/186, 198, 458; 2/29-30.

¹⁴⁸⁹ el-Feth 48/29.

¹⁴⁹⁰ "Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler. Çünkü "Allah hiç kimseye hiçbir şey indirmedir" dediler. De ki: "Mûsâ'nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getirdiği, parça parça kağıtlar haline koyup ortaya çıkardığımız, pek çoğunu ise gizlediğiniz; (kendisiyle) ne sizin, ne babalarınızın bilmediği

indirilmiştir. Ayetin Yahudiler hakkında indirildiğine dair görüşler olsa da¹⁴⁹¹ müşrikler hakkında oldukları görüş tercihe şayandır. Çünkü Yahudiler Allah tarafından kitap indirilmediği iddiasında değillerdir.¹⁴⁹² Ancak bu ayet ister Mekke müşrikleri hakkında indirilmiş olsun ister Yahudiler hakkında olsun, durum değişmez ve verdiği mesajları açıktır. Bizi ilgilendiren mesajı, Tevrat'ın pek çok kısmının Yahudiler tarafından gizlenmesidir ki bu da onların Tevrat'ı tahrif ettiklerini gösterir.

Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de Ehl-i Kitabın "hakkı gizlerler" ifadesiyle onların bir takım gerçekleri gizlediklerinden bahsedilmiştir. İlgili ayetlerde dikkat çeken önemli husus, Yahudilerin hakkı gizlemelerinin yanı sıra onu batılla karıştırmalarının vurgusunun yapılmasıdır:

"Bilerek hakkı bâtil ile karıştırmayın, hakkı gizlemeyin"¹⁴⁹³ "Ey Kitap ehli! Niçin hakkı batılla karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz?"¹⁴⁹⁴

Bu ayetlerde Yahudilerin hakkı gizlemelerinin yanı sıra hakkı batıl ile karıştırmalarından da bahsedilirken oldukça anlamlı olan "lebs/لبس"¹⁴⁹⁵ kelimesi kullanılmıştır. "lebs" ve türevleri; karışmak, karıştırmak, bir şeyi başka bir şeyle karıştırarak onu tanınmayacak hale getirmek anlamındadır.¹⁴⁹⁶ "Bu ayetlerde "lebs" kelimesi, Yahudilerin Tevrat'ı tahrif edip onda olmayan hususları ona sokuşturduklarını ve birtakım hükümleri işlerine geldiği gibi değiştirdiklerini ifade etmek üzere kullanılmıştır."¹⁴⁹⁷

A'raf sûresinin 169. ayetinde Tevrat'ın hükümlerini dünyevî metâlar karşısında gizlemelerinden ve Allah'a gerçekleri söylemeyi söz verdikleri halde onu yerine getirmediklerinden bahsedilmektedir.¹⁴⁹⁸ Yahudilerin Tevrat'ta geçenleri değil

---

şeylerin size öğretildiği Kitabı kim indirdi?" (Ey Muhammed!) "Allah" (indirdi) de sonra bırak onları, içine daldıkları bataklıkta oynadursunlar." (el-En'âm 6/91).

¹⁴⁹¹ Daha geniş bilgi için bk. Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 7(13)/72.

¹⁴⁹² İbn Kesîr, *Tefsir*, 3/64.

¹⁴⁹³ el-Bakara 2/42

¹⁴⁹⁴ Âl-i İmrân 3/71.

¹⁴⁹⁵ Aynı harflerden oluşan, örtmek ve giymek gibi anlamlarda kullanılan diğer bir kelime ise "lübs"tür. Lübs ve lebs kelimelerinin babları farklı olduğu için anlamları da farklıdır. Aşağıdaki kaynaklara müracaat edilebilir.

¹⁴⁹⁶ Cevherî, *es-Sihâh*, 3/974; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, 8/511; Râgıb, *Müfredâtü'l-Kur'ân*, 735; İbn Manzûr, *Lisâni'l-'Arab*, 6/244-247; Fîrûzâbâdî, *Kâmûsü'l-Muhîd*, 2/248.

¹⁴⁹⁷ Uğur, *Tevrat'ın Kur'ân'a Arzı*, 70.

¹⁴⁹⁸ "Onların ardından da (ayetleri tahrif karşılığında) şu değersiz dünya malını alıp, nasıl olsa başlanacağız, diyerek Kitaba vâris olan birtakım kötü kimseler geldi. Onlara, ona benzer bir menfaat daha gelse onu da alırlar. Peki, Kitapta Allah hakkında gerçekten başka bir şey söylemeyeceklerine dair onlardan söz alınmamış mıydı ve onlar Kitaptakini okumamışlar mıydı? Âhîret yurdu sakinanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ aklınız ermiyor mu?"

kendilerinin uydurduklarını Tevrat'ın hükümleri olarak insanlara anlatmaları bir nevi tahriftir. Nitekim Bakara sûresinin 79. ayetinde kendi yazdıklarını Allah katından olduğunu söyleyenlere "yazıklar olsun ve vay hallerine" denilmiştir. İbn Abbas'tan nakledildiğine göre bu ayet (Bakara 79) Ehl-i Kitap hakkındadır ve ayette geçen "kitap", Tevrat'tır.¹⁴⁹⁹ Buna göre Yahudi âlimleri bilinçli bir şekilde Tevrat'ın metninde eksiltmeler, çoğaltmalar ve değişiklikler yaparak onu tahrif etmişlerdir.¹⁵⁰⁰ Bunlar tekrarlanmış bu günahla maddî çıkarlar elde etmek ve çirkin hedeflerine ulaşmak için sadece Tevrat'ı tahrif etmekle kalmayıp aynı zamanda tahrif ettiklerini Allah katından olduğunu söylemişlerdir.¹⁵⁰¹

Hadislerde de bu konuyla alakalı bazı önemli noktalara temas edildiğini görmekteyiz. Mesela Yahudiler Tevrat'ın Hz. Musa'nın eliyle yazıldığını iddia ederken hadis kaynaklarında bizzât Allah'ın eliyle yazıldığı belirtilmiştir.¹⁵⁰² Ayrıca Tevrat'ın tahrifi de bazı hadislerin konusu olmuş, Yahudi ve Hıristiyanların kitaplarını tahrif ettikleri ileri sürülmüştür. İbn Abbas'tan nakledildiğine göre "Hz. İsa'dan sonra gelen krallar (melik) Tevrat ve İncil'i değiştirmişlerdir."¹⁵⁰³ Bir diğer Yine İbn Abbâs'tan nakledilen bir diğer rivayete göre Hz. Peygamber, Ashabın Ehl-i Kitaba onların dini hakkında soru sormalarına izin vermemiştir. Bunun en büyük nedeni olarak, onların 'Allah'ın kitabını değiştirdiklerini ve kendi elleriyle yazdıklarını Allah katındandır' diyerek insanlara sunduklarını ileri sürmüştür.¹⁵⁰⁴

Dârimî'de geçen bir diğer hadise göre bir gün Hz. Ömer bir Tevrat nüshasıyla Hz. Peygamber'in yanına gelir ve onu okumaya başlar. Bu Hz. Peygamber'in hoşuna gitmez ve "Eğer Musa size gelse beni bırakıp ona itaat ederseniz doğru yoldan kayarsınız. Musa benim peygamberlik dönemimde yaşasaydı kesin bana itaat ederdi" buyurur.¹⁵⁰⁵ Hz. Peygamber'in bu hassasiyeti Tevrat'ın tahrife uğradığını gösterir. Çünkü Tevrat'ın tahrife uğramamış hali Allah'ın gerçek kelamı olur. Allah'ın gerçek kelamı karşısında Hz. Peygamber'in tepkisinin böyle olacağı düşünülemez.

¹⁴⁹⁹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 1/106.

¹⁵⁰⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 1/111.

¹⁵⁰¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 1/169.

¹⁵⁰² Buhârî, "Kader", 11 (No. 6614; Müslim, "Kader", 2652; Tirmizî, "Kader", 2 (No. 2134.)

¹⁵⁰³ Nesâî, "Kudat", 11 (No. 5908).

¹⁵⁰⁴ İbn Kesîr, *Tefsir*, 6/284.

¹⁵⁰⁵ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *el-Müsnedü'l-Câmi* (es-Sünen), thk. Nebil b. Haşim b. Abdullah, (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1434/2013), "Mukaddime", 24 (No. 469).

1.2.1.2. İncil'in Tahrif Edilmesi

İncil kelimesi, Yunanca "euggelin (euangelion)den gelmiş, "iyi haber ve müjde" anlamındadır.¹⁵⁰⁶ "Euangelion kelimesi, zamanla "Evangelion" ve Evengile şeklinde değişime uğramıştır."¹⁵⁰⁷ Bu kelime Latinceye "evangelium" ve Fransızcaya "évangile" olarak geçmiştir.¹⁵⁰⁸ Kelimenin İngilizcedeki karşılığı ise "gospel"dir. Gospel eski İngilizcede "tanrı sözü" anlamında olan "God Spell"den gelmektedir.¹⁵⁰⁹ Bu kelime Arapçaya, ya doğrudan veya Habeşçe şekli olan "wangel" yoluyla geçtiği söylenmektedir.¹⁵¹⁰ Arapça sözlüklerinde İncil kelimesinin Arapça kökenli olduğu ve "necl" kelimesinden geldiğine dair görüş de geçmektedir.¹⁵¹¹ Ancak bu görüş bilimsel açıdan bir dayanağın olmadığı söylenmektedir.¹⁵¹²

Hıristiyanların "kutsal" olarak inandıkları kitap bir değildir. Eski Ahit (Tevrat) ve Yeni Ahit'ten (İnciller) oluşur. Sadece Yeni Ahit yirmi yedi kitaptan meydana gelmektedir.¹⁵¹³ İncil kelimesiyle, Matta, Markos, Luka ve Yuhanna olarak dört İncil kastedilirken¹⁵¹⁴ sadece bir tanesi için de bu isim kullanılmaktadır.¹⁵¹⁵ Hatta Yeni Ahid'in yirmi yedi kitabı için de bu isim kullanılmıştır,¹⁵¹⁶ fakat bu kullanım mecaz anlamda olduğu ifade edilmiştir.¹⁵¹⁷

Hıristiyanlar İncillerin Hz. İsa'ya Allah tarafından indirildiği ve onun bunları getirdiği iddiasında da değillerdir. Söz konusu İncil'in muhtelif zamanlarda dört bilinen şahıs tarafından telif edilen dört tarih kitap olduğunda fikir birliği

¹⁵⁰⁶ el-Hindî, *İzhâru'l-Hak*, 1/103; Şaban Kuzgun, *Dört İncil*, (Ankara: Ertem Matbaa LTD.ŞTİ, 1996), 117; Tümer-Küçük, *Dinler Tarihi*, 256; Albert M. Besnard, Oliver Clemment, Roger Mehl, *Hıristiyan İlahiyatı*, çev. Mehmet Aydın, (Ankara: y.y., 1983), 145.

¹⁵⁰⁷ Kuzgun, *Dört İncil*, 117.

¹⁵⁰⁸ Ömer Faruk Harman, "İncil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 1988), 22/ 270.

¹⁵⁰⁹ Kuzgun, *Dört İncil*, 117.

¹⁵¹⁰ Harman, "İncil", 22/ 270.

¹⁵¹¹ *Cevherî, es-Sihâh*, 5/1826; İbn Sîde, *el-Muhkam ve'l-Muhîtu'l-Azam*, 7/426.

¹⁵¹² Harman, "İncil", 22/270.

¹⁵¹³ Bunlar; Matta, Markos, Luka, Yuhanna, Resullerin İşleri, Pavlos'un Romalılara Mektubu, Pavlos'un Korintoslulara 1. Mektubu, Pavlos'un Korintoslulara 2. Mektubu, Pavlos'un Galatyalılara Mektubu, Pavlos'un Efesoslulara Mektubu, Pavlos'un Filiplilere Mektubu, Pavlos'un Koloselilere Mektubu, Pavlos'un Selaniklilere 1. Mektubu, Pavlos'un Selaniklilere 2. Mektubu, Pavlos'un Timoteosa 1. Mektubu, Pavlos'un Timoteosa 2. Mektubu, Pavlos'un Titusa Mektubu, Pavlos'un Filimona Mektubu, İbranilere Mektup, Yakubun Mektubu, Peters'un 1. Mektubu, Peters'un 2. Mektubu, Yuhanna'nın 1. Mektubu, Yuhanna'nın 2. Mektubu, Yuhanna'nın 3. Mektubu, Yahuda'nın Mektubu, Yahuda'nın Vahiy'dir (el-Hindî, *İzhâru'l-Hak*, 1/103-105; el-Halef, *Dirasâtün fi'l-Edyân*, 134).

¹⁵¹⁴ Muhammed es-Saîdî, *Dirâse fi'l-Enâcili'l-Erbaa ve't-Tevret*, (Katar: y.y.,1985),11; Kuzgun, *Dört İncil*, 117.

¹⁵¹⁵ İbn Teymiyye, *el-Cevabu's-Sahîh*, 2/11.

¹⁵¹⁶ Kuzgun, *Dört İncil*, 120.

¹⁵¹⁷ el-Hindî, *İzhâru'l-Hak*, 1/103.

içerisindedirler.¹⁵¹⁸ Batı dünyasındaki Yeni Ahit inceleme merkezlerinde, Hz. İsa'ya ait sözlerin ilk derlemesinin, MS 30-40 yılları arasında Aramca daha sonra Yunanca olarak yazıya döküldüğü ittifakla kabul edilmiş ve Aramca olan bu ilk kaynak, Matta ve Luka İncillerin meydana getirilmesinde etkili olmuştur.¹⁵¹⁹ Bu İnciller Hz. İsa'dan sonra en az 60 yıl içerisinde yazılmıştır.¹⁵²⁰ Fakat yirmi yedi kitaptan oluşan mevcut İncil'in teşekkülü ise yaklaşık dört asır sürmüştür.¹⁵²¹ Hatta ilk dört İncil MS dördüncü asırda daha önce yazılan yüzden fazla İncilin arasından seçilmiştir.¹⁵²²

İncillerin yazılışına gelince ilk dört İncil arasında en erken yazılan Matta incilidir. Bu İncil, Hz. İsa'nın öğrencilerinden olan Matta el-Lâvânî tarafından İbranice olarak telif edilmiştir.¹⁵²³ Bu İncil'in yazılış tarihiyle ilgili ileri sürülen farklı görüşler arasında¹⁵²⁴ tercih edilen görüş miladi 60 yılları olmuştur.¹⁵²⁵ İkincisi Markos incili, 1. Aziz Petrus'un (Şemûn es-Safa) öğrencisi olan Markos el-Hârûnî tarafından Hz. İsa'dan yirmi iki sene sonra Yunanca olarak yazılmıştır.¹⁵²⁶ Çağdaş araştırmacılar bu İncil'in yazılış tarihini miladi 70 yılları olarak belirtmişlerdir.¹⁵²⁷ Üçüncüsü Luka incili, Petrus'un bir diğer öğrencisi olan Luka tarafından Markos İncil'in yazılmasından sonra Yunanca olarak yazılmıştır.¹⁵²⁸ Bu İncil'in tedvin tarihiyle ilgili farklı görüşler söz konusudur.¹⁵²⁹ Fakat miladi 80 yıllarında yazıldığı tahmin edilmiştir.¹⁵³⁰ Luka Hz. İsa'nın havarilerinden değildir.¹⁵³¹ Dördüncüsü Yuhanna ise Hz. İsa'nın öğrencilerinden olan Yuhanna isimli biri tarafından Hz. İsa'dan 60 küsur yıl sonra Yunanca olarak yazılmıştır.¹⁵³² Yani MS 65-98 yılları arasında yazıldığı kabul edilir.¹⁵³³ Yuhanna ayrıca Matta incilini de İbraniceden Yunancaya tercüme ettiği söylenir,¹⁵³⁴ fakat Rahmatullah el-Hindî'ye göre Matta Yunancaya tercüme

¹⁵¹⁸ İbn Hazm, *el-Fasl*, 2/2-3.

¹⁵¹⁹ Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 399.

¹⁵²⁰ Ali Rabi', Yahya Muhammed, *el-Kütübü'l-Mukaddeseti Beyne's-Sıhhati ve't-Tahrif*, (Mısır: Dârü'l-Vefâ, 1419/1994), 116; Hatip, *Kur'ân ve Hz. Peygamber Aleyhindeki İddialara Cevaplar*, 302.

¹⁵²¹ Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hristiyanlık", *Dinler Tarihi*, ed. Baki Adam (Ankara: Grafiker Yay., 2016), 155.

¹⁵²² Kuzgun, *Dört İncil*, 168.

¹⁵²³ İbn Hazm, *el-Fasl*, 2/2-3.

¹⁵²⁴ Detaylı bilgi için bk. Ali Rabi', *el-Kütübü'l-Mukaddeseti Beyne's-Sıhhati ve't-Tahrif*, 130-134.

¹⁵²⁵ Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, 161.

¹⁵²⁶ İbn Hazm, *el-Fasl*, 2/3.

¹⁵²⁷ Ali Rabi', *el-Kütübü'l-Mukaddeseti Beyne's-Sıhhati ve't-Tahrif*, 141.

¹⁵²⁸ İbn Hazm, *el-Fasl*, II, 3.

¹⁵²⁹ Ali Rabi', *el-Kütübü'l-Mukaddeseti Beyne's-Sıhhati ve't-Tahrif*, 149-150.

¹⁵³⁰ Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 337.

¹⁵³¹ *el-Ca'ferî, Tahcîlü men Harrafe't-Tevrate ve'l-İncil*, 2/284.

¹⁵³² İbn Hazm, *el-Fasl*, 2/3.

¹⁵³³ Ali Rabi', *el-Kütübü'l-Mukaddeseti Beyne's-Sıhhati ve't-Tahrif*, 160-161.

¹⁵³⁴ İbn Hazm, *el-Fasl*, II, 3.

edilmiş ama mütercimim kim olduğu bilinmemektedir. Mevcut İbranice Matta da Yunancadan tercümedir.¹⁵³⁵

Hıristiyanlar Markos ve Yuhanna İncilleri yazan Markos ve Yuhanna'nın Hz. İsa'nın öğrencilerinden olmadıklarında hemfikirdiler.¹⁵³⁶ Onlara göre İncil yazılı bir metin değildir; Hz. İsa ve havarilerin bildirdiği mesaj ve müjdesinden, şifahi tebliğinden ibarettir.¹⁵³⁷ Çünkü İnciller yazılmadan önce şifahi olarak bir süre nakledilmiş,¹⁵³⁸ daha sonra Hz. İsa'nın bazı öğrencileri, kendilerinden sonra gelen davetçilere rehberlik edebilmesi ve tebliğ görevinin daha iyi yapılabilmesi için Hz. İsa'dan duyduklarını ve öğrendiklerini yazıya dökmüşlerdir. Bu yazılara zamanla bir takım eklemeler yapılarak mevcut İnciller meydana getirilmiştir.¹⁵³⁹

Bu İnciller, Hz. İsa'nın doğumunu, İncil'e davetini, nasıl astırıldığını, yeniden dirildiğini ve göğe yükseldiğini ihtiva etmektedir. Ayrıca Hz. İsa'nın vaazlarını, hitabetini, Yahudilerle nasıl mücadele ettiğini, gerçekten Allah tarafından peygamber olarak gönderildiğine dair gösterilen mucizelerini de kapsamaktadır. Açıkçası bu İnciller tamamen siyer kitaplarına benzemektedir. İncillerin muhtevasına bakıldığı zaman hepsi iki hedef üzerinde durdukları açıkça alışıyor. Birincisi, tövbeye davet ve Hz. Musa'nın şeriatının özüne tabi olmaktır. İkincisi ise Adalet, eşitlik ve Allah'ın gönderdikleri kanunların egemen olduğu bir sistem kurmaya teşvik etmek ve müjdelendirmektir.¹⁵⁴⁰

İnciller dördüncü asrın ortalarından günümüze dek böyle farklılıklarla intikal etmiş olduğu halde yine İncil'in bir olduğundan bahsedilebilmiştir!¹⁵⁴¹ Güvenilir ve sağlam deliller olmaksızın, hiç bilinmeyen ve tanınmayan birinin yazdığı ve derlediği kitabı kutsal olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁴² Oysa İncil Hz. İsa'nın 3 senelik peygamberlik döneminde onun tarafından ne yazılmış ne de yazdırılmıştır.¹⁵⁴³

Kur'ân-ı Kerim'de İncil Hz. İsa'ya verilen,¹⁵⁴⁴ ona öğretilen,¹⁵⁴⁵ onun Tevrat'ı doğrulayan, hidayet ve vaaz kitabı olan,¹⁵⁴⁶ Ehl-i Kitabın kendisiyle amel etmeye

¹⁵³⁵ el-Hindî, *İzhâru'l-Hak*, I, 151; el-Karâfî, *el-Ecvibetü'l-Fâhire*, 188.

¹⁵³⁶ İbn Teymiyye, *el-Cevabu's-Sahîh*, 2/11.

¹⁵³⁷ Harman, "İncil", 22/271.

¹⁵³⁸ Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 337.

¹⁵³⁹ Kuzgun, *Dört İncil*, 119.

¹⁵⁴⁰ el-Halef, *Dirâsâtüm fi'l-Edyân*, 138.

¹⁵⁴¹ Kuzgun, *Dört İncil*, 120.

¹⁵⁴² el-Halef, *Dirâsâtüm fi'l-Edyân*, 159.

¹⁵⁴³ Ebû Zehra, *Muhadarat fi'n-Nasraniyye*, 50.

¹⁵⁴⁴ el-Mâide 5/46; el-Hadîd 57/27.

¹⁵⁴⁵ Âl-i İmrân 3/48; el-Mâide 5/110.

mükellef kılınan bir kitap olarak nitelendirilmiştir.¹⁵⁴⁷ İncil Kur'ân-ı Kerim'in açıkça tasdik ettiği bir kitaptır.¹⁵⁴⁸ Bu ayetlerden anlaşıldığı üzere İncil asıl itibariyle Allah tarafından indirilmiş ve tebliğ görevi de Hz. İsa'ya verilmiştir.¹⁵⁴⁹

Kur'ân-ı Kerim'de İncil'in bir tane olduğu ve Hz. İsa onu tebliğ ettiği belirtilmiştir. Fakat Tevrat'ın levhalarda yazılarak muhafaza edildiği ve Kur'ân-ı Kerim'in Allah Teâlâ koruyacağı ifade edilirken, İncil'in Hz. İsa zamanında yazılı halde bulunup bulunmadığı ve muhafaza edilip edilmediği konusunda herhangi bir detaya girilmemiştir. İncil, Kur'ân-ı Kerim gibi vahiy kâtipleri tarafından yazılmış ve toplanarak tasnif edilmiş midir? Yazılarak muhafaza edilmemişse eksiksiz bir şekilde hafızalarda tutulabilmiş midir? Açıkçası Hz. İsa'nın kavmi arasında baskı ve zulümle birlikte çok kısa bir süre kaldığını göz önünde bulundurulduğunda İncil'in sağlıklı bir şekilde yazılıp toplanması düşünülemez.¹⁵⁵⁰

1.2.2. Kitab-ı Mukaddes'in Tahrifiyle İlgili İslâm Âlimlerin Görüşleri

1.2.2.1. Tevrat'ın Tahrifiyle İlgili Görüşleri

Tevrat'ın tahrifinin gündeme gelmesinin kaynağı Kur'ân-ı Kerim'dir. Fakat konunun daha fazla gündeme gelmesi ve üzerinde ciddi durulması Hicri 5. (M.11.) asırdan sonra görülmüştür. Bunda, Mes'ûdî (ö.346/957),¹⁵⁵¹ Birûnî (ö.453/1061 [?])¹⁵⁵² ve İbn Hazm'ın tesiri büyük olmuştur.¹⁵⁵³

Tevrat, kutsal kitaplar içerisinde en çok tartışılan bir kitap ve sahihliği Müslümanlar arasında Yahudilere karşı en çok polemik konusu yapılan bir mesele haline gelmiştir.¹⁵⁵⁴ Tevrat'ın tahrife uğradığı konusunda İslâm âlimleri hemfikirdirler. Fakat Tevrat'ın tamamı mı tahrife uğramış yahut bir kısmı mı? Tevrat lafzî tahrife mi uğramış yahut manevî tahrife mi? Bu hususta üç farklı görüş ileri sürülmüştür:

---

¹⁵⁴⁶ el-Mâide 5/46.

¹⁵⁴⁷ el-Mâide 5/47, 66, 68.

¹⁵⁴⁸ Âl-i İmrân 3/2.

¹⁵⁴⁹ el-Mâide 5/46.

¹⁵⁵⁰ Kuzgun, *Dört İncil*, 120-121.

¹⁵⁵¹ Ebü'l-Hasan Ali b. el-Hüseyin b. Ali el-Mes'ûdî, *Mürûcü'z-Zeheb ve Me'âdinü'l-Cevher*, (el-Mektebü'l-Asriyye,1425/2005).

¹⁵⁵² Ebu'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî el-Havârezmî, *el-Âsârü'l-Bâkiye ani'l-Kurûn'i-Hâliye*, (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye,1428/2008).

¹⁵⁵³ Uğur, *Tevrat'ın Kur'ân'a Arzı*, 70.

¹⁵⁵⁴ Adam, "Yahudilik", 84.

Birincisi; Tevrat tamamen tahrife uğramıştır ve hiç bir sayfasının değeri yoktur, onun yapraklarıyla temizlenmek bile câizdir.¹⁵⁵⁵ Bu görüşün asıl temsilcisi İbn Hazm'dır.¹⁵⁵⁶ İbn Hazm çalışmalarında tahrif konusuna genişçe yer veren, Tevrat'ı sistemli bir şekilde eleştiren ilk Müslüman âlimidir. Tevrat hakkındaki bilgisinin doğruluğunu Yahudi araştırmacılar tarafından takdirle karşılanmış ve Tevrat'a yönelik tenkit çalışmaları da Avrupa'da ilk Tevrat tenkidi örneği olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁵⁷ İbn Hazm ayrıca bu konuda eser yazan İslâm âlimlerinin öncüsü olarak da görülmüştür.¹⁵⁵⁸

İbn Hazm tankitlerinde Yahudilerin Hz. Musa'nın Tevrat'ı olarak gördükleri beş kitabı uydurma ve müellifinin de zındık olduğunu ileri sürmüştür. O, Tevrat'ın muhtevassından deliller getirerek onun muharref olduğunu ispat etmeye çalışmıştır.¹⁵⁵⁹ Örneğin Tevrat'ta Hz. Yakub'un soyundan olup onunla beraber Mısır'a giren erkek çocukların sayısını 70 ve Hz. Yusuf'un iki çocuğu Mısır'da doğduğu için çıkarıp 66 olarak belirtilmiştir. İbn Hazm Tevrat'tan deliller getirerek bu sayının 70 değil 69 olduğunu ve Hz. Yusuf'un iki çocuğu bu rakamdan çıkartıldığında 67 olacağını belirterek Tevrat'ın bu konuda ilk önce 70 daha sonra 66 diyerek iki yerde açıkça yalan söylediğini tespit etmiştir. Böyle bir hatanın Allah ya da Hz. Musa değil, ancak bir cahilin kaleminden meydana gelebileceğini söylemiştir.¹⁵⁶⁰ Ona göre Hz. Peygamber'in ashabının vasıfları Tevrat'ta da geçtiği Kur'ân-ı Kerim'de belirtilmiştir.¹⁵⁶¹ Ancak mevcut Tevrat'ta bunlar bulunmamaktadırlar. Bu da Tevrat'ın Ehl-i Kitap tarafından tahrife uğradığını göstermektedir.¹⁵⁶²

Bu görüşü savunanlar, Sâmirîlerin ellerinde farklı bir Tevrat bulunduğunu, Tevrat'ta Allah, melekler ve peygamberler hakkında geçen bilgilerin yalandan başka bir şey olmadığını, nüshalarının içerdiği tarihi bilgiler arasında çelişki ve farklılıkların olduğunu,¹⁵⁶³ bu farklılıkların Tevrat'ta eklemeler ve çıkarmaların gerçekleştiğini gösterdiğini, ilimde rûsuh sahibi olanların, bunların Allah'ın indirdiği Tevrat'tan

¹⁵⁵⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İğâsetu'l-Lehfân*, 2/351; İbn Teymiyye, *el-Cevabu's-Sahîh*, 1/368.

¹⁵⁵⁶ Uğur, *Tevrat'ın Kur'ân'a Arzı*, 72.

¹⁵⁵⁷ Baki Adam, "Tevrat'ın Tahrif Meselesine Müslüman ve Yahudi Cephesinden Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36/1, (Haziran 1997) 367; ayrıca bk. Uğur, *Tevrat'ın Kur'ân'a Arzı*, 73.

¹⁵⁵⁸ Uğur, *Tevrat'ın Kur'ân'a Arzı*, 72.

¹⁵⁵⁹ İbn Hazm, *el-Fasl*, 1/116-224.

¹⁵⁶⁰ İbn Hazm, *el-Fasl*, 1/150.

¹⁵⁶¹ el-Feth 48/29.

¹⁵⁶² İbn Hazm, *el-Fasl*, 1/215-216.

¹⁵⁶³ Geniş bilgi için bk. İbn Hazm, *el-Fasl*, 1/115-224.

olmadığını bildiklerini ve dolayısıyla bunların Tevrat'ın açıkça tahrife uğradığını gösterdiğini ileri sürmüşlerdir.¹⁵⁶⁴ Ayrıca Tevrat ve İncil'de Hz. Muhammed'in peygamberliği müjdelenmiş, ancak Ehl-i Kitap bu gerçeği saklamak için ilgili ayetlerin lafızlarını tebdil etmişler ve bu ayetlerden bazılarının manasını da tevil yoluyla tahrif etmişlerdir.¹⁵⁶⁵ Bu görüşü savunanlardan Karâfi'ye göre Buhtunnasr, İsrâiloğullarından yetmiş bin kişiyi öldürünce, Yahudi heykellerin ve devletlerinin yıkıldığını, kitaplarının kaybolduğunu gören Ezra (Üzeyir), Tevrat'tan kendisinin ve kâhinlerin korudukları kısımları derleyip günümüzdeki Tevrat'ı meydana getirmiştir. Bu derleme Buhtunnasr olayından yetmiş sene sonra gerçekleşmiştir. Bu yüzden Yahudiler Üzeyr'i abartılı bir şekilde saygı göstermekte ve hâlâ onun kabri üzerine nur ineceğine inanmaktadırlar. Dolayısıyla mevcut Tevrat Allah'ın kitabı değil, Ezra'nın yazdığı kitaptır.¹⁵⁶⁶

İkincisi; Tahrif, Tevrat'ın lafızlarında değil manasında ve yorumunda olmuştur. Bu görüşü savunanların başına İbn Haldûn gelmektedir.¹⁵⁶⁷ Ona göre Kur'ân-ı Kerim'de Tevrat'ın tahrifinden bahseden ayetlerde Tevrat'ın ayetlerine yapılan tevildeki tahrif kastedilmektedir. Bunun en önemli delili, Allah Teâlâ'nın "*İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında olduğu halde seni nasıl hakem tayin ediyorlar...*"¹⁵⁶⁸ ayetidir. Eğer Tevrat tahrif edilmiş olsaydı onların ellerinde Allah'ın hükmü bulunan bir Tevrat bulunamazdı. Ancak Tevrat'ın bazı kelimelerinde gaflet ve ezberlenmeme sebebiyle bazı değişimler meydana gelmiş ve Tevrat istinsah edilirken yazardan kaynaklanan tahrif olmuştur.¹⁵⁶⁹ Yani Tevrat'ın Allah'ın Hz. Musa'ya indirdiği şekilde değiştirilmeden rivayet edildiği, metni Allah tarafından indirildiği hali olduğu, metinleri doğru ve metinlerine yapılan te'villerin yanlış olduğu savunulmuştur.¹⁵⁷⁰ Bu görüşü savunanların başına İbn Haldûn'un geldiği söylene de aslında ondan önce yaşayan Buhârî (ö.256/870) de böyle düşünmüştür. Ona göre tahrif ortadan kaldırmak ve izale etmek anlamındadır ve hiç kimse bir lafzı Allah'ın

¹⁵⁶⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Hidâyetü'l-Hayârâ*, 309.

¹⁵⁶⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Hidâyetü'l-Hayârâ*, 306-308; Uğur, *Tevrat'ın Kur'ân'a Arzı*, 79.

¹⁵⁶⁶ Karâfi, *el-Ecvibetü'l-Fâhire*, 100-101.

¹⁵⁶⁷ Uğur, *Tevrat'ın Kur'ân'a Arzı*, 82.

¹⁵⁶⁸ el-Mâide 5/43.

¹⁵⁶⁹ Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed (İbn Haldûn), *Târihu ibn Haldûn*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 2/6.

¹⁵⁷⁰ Goldziher, Ignaz, "Ehl-i Kitaba Karşı İslâm Polemiği II", çev. Cihad Tunç (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi, (1982), 5/254; ayrıca bk. Uğur, *Tevrat'ın Kur'ân'a Arzı*, 72.

kitabından kaldıramaz. Fakat lafzın ihtimal vermediği bir tevil ile onu tevil ederler.¹⁵⁷¹ Kısacası ona göre tahrif Tevrat'ın lafzında değil, yorum ve tevillerinde yapılmıştır.

Bu görüş mutlak olarak kabul edilemez; açıklamaya ihtiyaç vardır. Çünkü Tevrat'ın manen tahrife uğramış olması bir gerçektir. Bu görüşü Yahudiler ve Hıristiyanlar da kabul etmişler ve Müslümanlarla görüş birliği içindedirler.¹⁵⁷² Ayrıca onda Allah'ın kelamıyla bağdaşmayan birçok kelimenin ve lafzın dışında metninde de çelişkiler mevcuttur.¹⁵⁷³ Üstelik Tevrat'ın lafzi tahrifi konusunda ihtilâf vardır ama mana tahrifinde ihtilâf yoktur hatta bunda icma' vardır. Tevrat'ın manasındaki tahrif inkâr edilemez ve çokça da görülmektedir.¹⁵⁷⁴

Tevrat'ın hem lafzında hem de manasında tahrife uğradığı görüşünde olan Şah Veliyyullah ed-Dehlevî (ö.1176/1762) daha farklı bir yaklaşımla Tevrat'ta lafzi tahrifin, asıl metinde değil, tercümelerinde ve kelimelerin şerhlerinde vuku bulduğunu söylemiştir. Yani Tevrat'ın tercümelerinde ve kelimelerin şerhlerinde, Tevrat metinlerine ve muradına delalet etmeyen kelimeler kullanılmış ve yorumlar yapılmıştır.¹⁵⁷⁵

Üçüncüsü; Tevrat'ta tahrif az bir kısımda gerçekleşmiştir.¹⁵⁷⁶ Tevrat ve İncil'in bir kısım lafızları değiştirilmiş olsa da Allah'ın hükümlerini içermektedir. Hz. Muhammed peygamber olduktan sonra Medine Yahudilerinin ellerindeki Tevrat'ın bazı lafızlarının değiştirildiği söylene de o dönemde dünyanın diğer taraflarında bulunan nüshaların da tahrife uğradığı söylenemez. Çünkü bu, kanıtlanmış değildir. Belki nüshaların çoğu değiştirilmiştir. Bununla birlikte Tevrat ve İncil nüshalarının çoğu genelde birbiriyle aynıdır. Aralarında lafız olarak çok az farklılık söz konusudur. Zira hiçbir kimsenin Tevrat'ın bütün nüshalarını toplayıp tebdil etmesi mümkün değildir.¹⁵⁷⁷ Tevrat'ın az bir kısmında lafzî tahrif yapılmakla birlikte asıl tebdil ve tahrif onun tefsirinde gerçekleşmiştir.¹⁵⁷⁸ Şöyle ki, Yahudiler bazen kendi yazdıkları

---

¹⁵⁷¹ Buhârî, "Tevhid", 55.

¹⁵⁷² İbn Teymiyye, *el-Cevabu's-Sahîh*, 1/367; 2/5.

¹⁵⁷³ Bk. İbn Hazm, *el-Fasl*, 1/115-224.

¹⁵⁷⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 8/642-643.

¹⁵⁷⁵ Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî, *el-Fevzü'l-Kebîr fi Usûli't-Tefsir*, (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1987, 29. İbn Arabî'nin de benzer görüşü vardır (bk. Muhyiddin Ebu Abdillâh b. Muhammed el-Arabî, *el-Futuhâtü'l-Mekkiye*, (Beyrut: y.y., ts.) 3/351,360, 368).

¹⁵⁷⁶ İbn Teymiyye, *el-Cevabu's-Sahîh*, 1/356, 367-368; 2/420.

¹⁵⁷⁷ İbn Teymiyye, *el-Cevabu's-Sahîh*, 1/368-369.

¹⁵⁷⁸ Uğur, *Tevrat'ın Kur'an'a Arzı*, 72.

fikirleri, tevilleri ve tercümeleri Tevrat'ın aslı ile karıştırmış, bazen ayetleri saklamış ve kendi yazdıkları tercümeleri de kitabullah adına Tevrat'ın yerine koymuşlardır.¹⁵⁷⁹

Önceki semavî kitapların tefsirinde, tevilinde ve hükümlerinde tahrifin gerçekleştiği konusunda,¹⁵⁸⁰ Tevrat'ın bazı lafızlarının tefsirinde ve o lafızlardan peygamberlerin kastettikleri mesajın yorumunda ve bazı lafızların tercümelerinde hatalar yapıldığı hususunda Ehl-i Kitap ile Müslüman âlimleri arasında görüş birliği vardır. Çünkü Tevrat'ın birkaç tercümesi vardır ve aralarında anlam olarak farklılıklar söz konusudur. Bu durum İncil için de geçerlidir.¹⁵⁸¹ Ancak Müslüman âlimleri arasında Tevrat'ın bazı lafızlarında tahrif vuku bulunup bulunmadığı konusunda fikir ayrılığı mevcuttur ama doğru görüş de Tevrat'ın bazı lafızlarında değişikliklerin gerçekleştiği yönündedir.¹⁵⁸²

Tevrat'ın tahrifiyle ilgili dikkat çeken husus, Yahudilerin, Sâmirîlerin Tevrat'ı ciddi bir şekilde tahrif ettikleri iddiasıdır. Keza Sâmirîler de Yahudiler hakkında böyle bir iddia içerisindedir. Her iki tarafın iddiaları da doğru olabilir. Yahudi fırkaların arasında böyle karşılıklı iddialar varsa, o zaman Tevrat'ta güvenilir bir bilgi bulunabilir mi? Onların Tevrat'ın tahrifi konusunda birbirlerine düşmeleri, Tevrat'ın tahrifi için yeterlidir.¹⁵⁸³ Yahudilerin kendileri de yetmiş papazın tamamının Tevrat'ın on üç yerinde tahrif gerçekleştiği yönünde ittifakla görüş bildirdiklerini kabul ederler. Aynı şekilde Sâmirîler de Tevrat'ın bazı yerlerini tahrif etmiş ve açıkça onu değiştirmişler, Tevrat'a ilaveler yapmış veya ondan bazı yerleri çıkarmışlardır. Samirîler de aynı iddiayı diğer Yahudi fırkalara karşı yapmaktadırlar.¹⁵⁸⁴

Tevrat ve İncil'in tahrif edildiğine dair diğer delil ise isnat zincirindeki kesintiler ve isnatlarında tevatürün olmamasıdır. Spinoza'nın dediği gibi Tevrat'ın ilk beş kitabı bile -iddia edildiği gibi- Hz. Musa tarafından yazılmamış, ondan uzun bir süre sonra başka bir kişi tarafından yazılmıştır.¹⁵⁸⁵ Yahudi ve Hıristiyan tarihçiler de mevcut Tevrat'ın Hz. Musa'nın dönemindeki Tevrat olmadığını kabul

¹⁵⁷⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/336.

¹⁵⁸⁰ İbn Teymiyye, *el-Cevabu's-Sahîh*, 1/347-348; 2/5.

¹⁵⁸¹ İbn Teymiyye, *el-Cevabu's-Sahîh*, 1/352.

¹⁵⁸² İbn Teymiyye, *el-Cevabu's-Sahîh*, 2/5.

¹⁵⁸³ el-Karâfi, *el-Ecvibetü'l-Fâhire*, 106; İbn Teymiyye, *el-Cevabu's-Sahih*, 1/380. Ayıca bk. İbn Hazm, *el-Fasl*, 1/117; el-Mağribî, *İfhâmü'l-Yehûd*, 137.

¹⁵⁸⁴ el-Mes'ûdî, *Mürûcû'z-Zeheb*, 1/49; İbn Kayyim el-Cevzîyye, *Hidâyetü'l-Hayârâ*, 311-312.

¹⁵⁸⁵ Bk. Spinoza, Baruch, *Risâletün fi'l-Lahütiyye ve's-Siyâse*, çev. Hasan Hanefî (Beirut: Dâru't-Tenvîr, 2005), 258-272.

etmektedirler.¹⁵⁸⁶ Hz. Musa'dan sonra yazılan nüsha Bâbillîlerle yapılan savaşlarda kaybolduktan sonra yeniden yazılmıştır.¹⁵⁸⁷ Hatta Tevrat'ın durumu Buhtunnasr olayından önce daha kötüydü vz bu olaydan sonra sadece isim olarak kalmıştı. Tevrat'ı Üzeyir yeniden yazmasaydı, onun döneminde Tevrat olarak önceki dönemlerden daha farklı bir şey bulunamazdı. Ehl-i Kitabın elindeki Ezra kitabında da bu durum sabittir.¹⁵⁸⁸ Roma krallarından birisi (V. Antiokhos Eupator) MÖ 161 yılında Filistin'i ele geçirdikten sonra Üzeyir tarafından yazılan Tevrat'ın bütün nüshalarının yıkılmasına emretmiş, Tevrat'ı saklamaya çalışan kişileri de tespit ettiğinde öldürmüştür. Aylık olarak yapılan bu denetleme üç buçuk yıldan fazla sürmüştür.¹⁵⁸⁹

Kamusü'l-Kitabi'l-Mukaddes'te geçtiğine göre de Kutsal kitapları tedvin eden yazarların orijinal el yazmaları günümüzde bulunmamaktadır. Bunun sebebi, Yahudiler ve Hıristiyanların tarihinde çok fazla olay yaşandığı için, kutsal kitapların çoğaltılamamasıdır. Fakat Rahmetullah el-Hindî Tevrat ve İncil'in senediyle ilgili Ehl-i Kitabın delil olarak ileri sürdükleri tarihi olayların, zan ve tahminden ibaret olduğunu, araştırmalarda tespit edilemediğini ve kitaplarının isnadı olmadığını savunmuştur.¹⁵⁹⁰

Tevrat'ın en eski İbranice nüshası MÖ 10. yahut 9. yüzyıla ait olduğu kabul edilmektedir. Mevcut Tevrat, orijinal olarak kabul edilen "Aramice" metne dayanmaktadır. Oysa Yahudilerin resmi dili Aramice değil, İbranice idi. Fakat Aramice Babil dönüşü resmi dil olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁹¹

Tevrat'ın günümüze kadar aktarılan üç dilde meşhur üç nüshası vardır. Bunlar İbranice, Sâmirice (Bamirhi) ve Yunancadır. Bu üç nüsha arasında hem sayı olarak hem de muhteva olarak önemli farklılıklar tespit edilmiştir.¹⁵⁹² Mesela sayı olarak Yahudilerin ve Protestanların inandıkları İbranice nüshası otuz dokuz, Hıristiyanlardan Katolik Hıristiyanların inandıkları Yunanca nüshası kırk altı ve Sâmirîlerin inandıkları Sâmirice nüshası ilk beş kitap ile Yuşe kitabıdır. Yahudiler ve Protestanlar Yunanca nüshasında fazla olan yedi kitabı kabul etmeyip muharref olarak

¹⁵⁸⁶ Şimşek, *Hayta Kaynağı Kur'ân- Tefsiri*, 2/27.

¹⁵⁸⁷ Numan Abdurrezzak es-Sâmirâî, *et-Tevrat Beyne Fukdâni'l-Asli ve Tenâkuzi'n-Nass*, (b.y.: Dâru'l-Hikme, 1422/2001), 4-5.

¹⁵⁸⁸ Bk. el-Hindî, *İzhârü'l-Hak*, 448

¹⁵⁸⁹ Sâmirâî, *et-Tevrat Beyne Fukdâni'n-Nassi ve Tenâkuzi'n-Nass*, 84-85.

¹⁵⁹⁰ el-Hindî, *İzhârü'l-Hak*, 109-111.

¹⁵⁹¹ Hatip, *Kur'ân ve Hz. Peygamber Aleyhindeki İddialara Cevaplar*, 301.

¹⁵⁹² Bk. el-Hindî, *İzhârü'l-Hak*, 429-430.

görürler. Sâmiriler ise sadece ilk beş kitap ile Yuşe'yı kabul ederler.¹⁵⁹³ Sâmirilerin, Hâkimler kitabını da kabul ettiklerine dair görüşler mevcuttur.¹⁵⁹⁴ Hakimler ve Yuşe seferleri onların tarafından kabul görülmesinin nedeni, bu iki kitabın muhtevası, tarihi bilgilerden oluşmasıdır.¹⁵⁹⁵

Bu üç nüsha arasındaki muhteva farkına gelince, mesela Hz. Âdem ile Hz. Nûh arasındaki zamanı İbranice nüshasında 1656 yıl, Sâmirice nüshasında 1307 yıl ve Yunanca nüshasında 2262 yıl olarak geçmektedir.¹⁵⁹⁶ Aynı şekilde Hz. Âdem'in ömrü İbranice ve Sâmirice nüshalarında 130 yıl, Yunanca nüshasında 230 yıl; Hz. Şit'in ömrü İbranice ve Sâmirice nüshalarında 105 ve Yunanca nüshasında 205 yıl olarak belirtilmiştir. Tufan olayından Hz. İbrahim'e kadarki süre ise Yunanca nüshasında 1072 yıl ve Sâmirice nüshasında 942 yıl ve İbranice nüshasında 292 olarak belirtilmiştir.¹⁵⁹⁷ Buna benzer pek çok örnek görmek mümkündür.¹⁵⁹⁸ Ehl-i Kitabın Tevrat hakkındaki ihtilâfları, onun gerçekten tahrife uğradığını göstermektedir.

Tevrat'ın lafzi tahrife uğradığını gösteren en büyük delil, onun farklı nüshalarında ve muhtevasında çelişkilerin bulunması, onda Allah'ın şanına ve O'nun kelamına münasip olmayan, bazı peygamberler hakkında peygamberlik müessesesine aykırı olan ifadeler kullanılması ve gerçek dışı bilgiler verilmesidir.¹⁵⁹⁹ Çağdaş araştırmacılar Kutsal Kitapta elli bin civarında hata bulunduğu kanaatindedirler.¹⁶⁰⁰ Ayrıca Tevrat'ın Hz. Musa'dan sonra yazıldığı için hem nüshaları arasında¹⁶⁰¹ hem de Tevrat'ın nasları arasında ciddi çelişkiler görülmektedir.¹⁶⁰² Tahrifin, günümüzde değişik Tevrat çevirilerinde hâlâ devam ettiği de dikkat çekmektedir.³¹³ Mevcut Tevrat, tahrife uğramamış ve gerçekten Allah'ın kelamı olsa böyle çelişki içinde olmaz. Bunun bariz örneği Kur'ân-ı Kerim'dir. Son Allah'ın kelamı olan Kur'ân-ı

¹⁵⁹³ Muhammed Ali Abdülkerim el-Hûlî, *et-Tahrif fi't-Tevrat*, (Riyad: Müessesetü'l-Felah li'n-Neşri ve't-Tevzî, 1410/1990), 2; Sâmirâî, *et-Tevrat beyne Fukdâni'l-Asli ve Tenâkuzi'n-Nass*, 3-4.

¹⁵⁹⁴ Bk. el-Hindî, *İzhârü'l-Hak*, 430.

¹⁵⁹⁵ Abdurrahman el-Kadah, "el-Esfârü'l-Mukaddese İnde'l-Yehud ve Eserüha fi İnhirafihim", *Mecelletü'l-Câmiati'l-İslâmiyye*, (111), 344-345.

¹⁵⁹⁶ Maurice Bucaille, *et-Tevrat ve'l-İncil ve'l-Kur'ân ve'l-İlm*, çev. Hasan Halit (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1411/1990), 22-56; el-Hindî, *İzhârü'l-Hak*, 431.

¹⁵⁹⁷ el-Hindî, *İzhârü'l-Hak*, 431; Sâmirâî, *et-Tevrat beyne Fukdâni'l-Asli ve Tenâkuzi'n-Nass*, 7.

¹⁵⁹⁸ Detaylı bilgi için bk. Maurice Bucaille, *et-Tevrat ve'l-İncil ve'l-Kur'ân ve'l-İlm*, 22-56.

¹⁵⁹⁹ Detaylı örnekler için bk. el-Hindî, *İzhârü'l-Hak*, 425-539.

¹⁶⁰⁰ Uğur, *Tevrat'ın Kur'ân'a Arzı*, 94.

¹⁶⁰¹ Tevrat'ın tutarsızlıklar, çelişkiler ve bilgi hatalarını daha detaylı için bk. Sâmirâî, *et-Tevrat beyne Fukdâni'l-Asli ve Tenâkuzi'n-Nass*, 1-95; Uğur, *Tevrat'ın Kur'ân'a Arzı*, 94-106; Muhammed Mustafa el-A'zamî, *Kur'ân Tarihi*, (İstanbul: İz Yay., 2006), 317-323.

¹⁶⁰² Salih b. el-Huseyin el-Haşimî el-Caferî, *Tahcîlü men Harrafe't-Tevrate ve'l-İncil*, thk. Abdurrahman Kadah (b.y.: Mektebetü'l-Ubeykan, 1419/1998), 1/283; Sâmirâî, *et-Tevrat beyne Fukdâni'n-Nassi ve Tenâkuzi'n-Nass*, 1.

Kerim hakkında; "*Hâlâ Kur'an'ı düşünüp anlamaya çalışıyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı.*"¹⁶⁰³ buyrulmaktadır. Tevrat'taki bazı ifadeler, bilgiler ve çelişkiler, onun tahrife uğradığını göstermektedir. "Bu bilgi yanlışlıkları, çelişkiler ve mantiki hatalarla ilgili olarak bazı Yahudi din adamların birtakım teviller, açıklamalar ve hatta düzeltmeler yoluyla çözüme ulaşmaya çalışmaktadırlar."¹⁶⁰⁴ İslâm'a geçen Yahudi ve Hıristiyan âlimlerin bu kitaplarda tahrifin olduğu kanaate varmaları, açık bir delildir.¹⁶⁰⁵ Abbasi halifelerden Me'mun tarafından İslâm'a davet edilen bir Yahudi ilk önce daveti icabet etmez. Daha sonra Memun'un huzurunda Müslüman olarak bulunur. Me'mun kendisine İslâm'a geçmesinin nedenini sorar. O da şöyle cevap verir: "Vallahi Tevrat'tan bir nüsha yazdım ve çokça tahrifte bulunarak sattım. Baktım bunu kimse fark edemiyor o zaman anladım ki bu Tevrat Allah'ın vahyi değildir. Dolayısıyla İslâmiyet'e geçtim."¹⁶⁰⁶

Şimdi İbranice nüshasının tercümesi olan ve Hz. Musa tarafından yazıldığı iddia edilen Tevrat'taki Allah'ın şanına, adaletine ve peygamberlerin vasfına aykırı olan bilgi ve beyanlarının, mantiki hatalar ve çelişkilerinin bir kısmını örnek olarak ele almak istiyoruz:

1. Muharref Tevrat'ta Allah'ın Şanına ve Tevhit İncasına Yakışmayan İfadeler

Tevrat'ta Allah'a "pişmanlık" nispet edilmesi: "*Rab insanı yarattığına pişman oldu. Yüreği sızladı. "Yarattığım insanları, hayvanları, sürüngenleri, kuşları yeryüzünden silip atacağım"; "Çünkü onları yarattığıma pişman oldum."* dedi."¹⁶⁰⁷

Allah bu pişmanlık üzerine tufan hadisesini gerçekleştirmiş fakat yine tufan hadisesinden sonra pişmanlık duymuş ve bir daha meydana getirmeyeceğini va'd etmiştir. Va'dini hatırlamak için de işaret olsun ve böylece tufan olayı meydana gelmesin diye buluta yayını koymuştur.¹⁶⁰⁸

¹⁶⁰³ en-Nisâ 4/82.

¹⁶⁰⁴ Uğur, *Tevrat'ın Kur'an'a Arzı*, 94.

¹⁶⁰⁵ Maurice Bucaille, *et-Tevrat ve'l-İncil ve'l-Kur'an*, 15; Sâmîrâî, *et-Tevrat Beyne Fukdâni'l-Asli ve Tenâkuzi'n-Nass*, 84-85.

¹⁶⁰⁶ Sâmîrâî, *et-Tevrat Beyne Fukdâni'l-Asli ve Tenâkuzi'n-Nass*, 69. Yahudilikten İslâm'a geçen Ebu Nasr Semev'el b. Yahya b. Abbas el-Mağribî (ö.570/1174) de Tevrat'ın hakikatini ve tarihin farklı devirlerinde nelerle karşılaştığını ortaya koyan *Bezlu'l-Mechûd fi İfhâmi'l-Yehûd* isimli önemli bir eser kaleme almıştır.

¹⁶⁰⁷ Yar.6:6-7.

¹⁶⁰⁸ Yar.9:11-17.

Tevrat'ta, Allah'a "koklama" nispet edilmesi: "Nuh Rabb'e bir mezbuh yaptı, her temiz hayvandan ve her temiz kuştan aldı ve mezbuh üzerinde yakılan takdimeler arz etti. Rab hoş kokuyu kokladı ve Rab yüreğinde dedi: Âdem'in yüzünden artık toprağı tekrar la'netlemeyeceğim; çünkü Âdem'in yüreğinin tasavvuru gençliğinden beri kötüdür. Ve artık her yaşayan şeyi, ettiğim gibi, tekrar vurmuyacağım. Yerin bütün günlerinin devamınca, ekme ve biçme, soğuk ve sıcak, yaz ve kış, gündüz ve gece kesilmeyecektir."¹⁶⁰⁹

Tevrat'ta Allah'a "yorgunluk" nispet edilmesi: "Gökler, yer ve onların bütün orduları itmam olundu. Allah yaptığı işi yedinci günde bitirdi ve yaptığı bütün işten yedinci günde istirahat etti. Allah yedinci günü mübarek kıldı ve onu takdis etti; çünkü Allah yaratıp yaptığı bütün işten o günde istirahat etti."¹⁶¹⁰

Tevrat'ta Allah'a "nisyan ve hatırlama" nispet edilmesi: "Allah Havzanın şehirlerini harap ettiğinde İbrahim'i hatırladı, Lut'un oturduğu şehirleri altüst ettiği zaman onu bu felaketin dışına çıkardı."¹⁶¹¹

"Allah Rahel'i hatırladı, onun duasını kabul etti ve çocuk sahibi kıldı."¹⁶¹²

Tevrat'ta Allah'ın kıskanç olarak belirtilmesi: "Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksın. Çünkü ben, Tanrının Rab, kıskanç bir Tanrı'yım. Benden nefret edenin babasının işlediği suçun hesabını çocuklarından, üçüncü, dördüncü kuşaklardan sorarım."¹⁶¹³

Allah'ın Hz. Yakup ile güreşip ona yenilmesi: "Yakup tek başına kaldı. Bir adam gün ağarınca kadar onunla güreşti. Yakup'u yenemeyeceğini görünce, onun uyluk kemiğinin üstüne bastı. Öyle ki, güreşirken Yakup'un uyluk kemiği incindi. Adam, "Bırak beni gideyim, gün ağarıyor" dedi. Yakup, "Beni kutsamadıkça seni bırakmam" diye cevap verdi. Adam, "Adın ne?" diye sordu. "Yakup." Adam, "Artık sana Yakup değil, İsrail denilecek"; "Çünkü Allah ve insanlarla güreşip yendin, dedi."¹⁶¹⁴

Allah'ın puta tapan İsrâiloğulları'nın günahlarını sileceğine dair sözünden dönmesi: "Ertesi gün halka, "Korkunç bir günah işlediniz" dedi, "Şimdi

---

¹⁶⁰⁹ Yar.8:1-5.

¹⁶¹⁰ Yar.2:1-3.

¹⁶¹¹ Yar.19:29.

¹⁶¹² Yar.30:22.

¹⁶¹³ Yar.5:9.

¹⁶¹⁴ Yar.32:24-28.

Rab'bin huzuruna çıkacağım. Belki günahınızı bağışlayabilirim." Sonra Rab'be dönerek, "Çok yazık, bu halk korkunç bir günah işledi" dedi, "Kendilerine altın put yaptılar. Lütfen günahlarını bağışla, yoksa yazdığın kitaptan adımı sil." Rab, "Kim bana karşı günah işlediyse onun adını sileceğim" diye karşılık verdi, "Şimdi git, halkı sana söylediğim yere götür. Meleğim sana öncülük edecek. Ama zamanı gelince günahlarından ötürü onları cezalandıracağım." Rab halkı cezalandırdı. Çünkü Harun'a buzağı yaptırmışlardı."¹⁶¹⁵

Allah'ın Hz. Musa ile iki arkadaş gibi yüz yüze görüşmesi: *"Musa çadıra girince, bulut sütunu aşağı iner, Rab, Musa'yla konuştuğu sürece girişi kapardı. Bulut sütununun çadırın girişinde durduğunu gören herkes kalkar, kendi çadırının girişinde tapınırdı. Rab Musa'yla iki arkadaş gibi yüz yüze konuşurdu. Sonra Musa ordugâha dönerdi. Ama genç yardımcısı Nun oğlu Yeşu çadırdan çıkmazdı."¹⁶¹⁶*

Rabbin bulut sütunu içinde dünyaya inmesi: *"Rab ansızın Musa, Harun ve Miryam'a, "Üçünüz Buluşma Çadırı'na gelin" dedi. Üçü de gittiler. Rab bulut sütununun içinde indi. Çadırın kapısında durup Harun'la Miryam'ı çağırdı. İki ilerlerken Rab onlara seslendi: "Sözlerime kulak verin: Eğer aranızda bir peygamber varsa, Ben Rab görümde kendimi ona tanıtır, Onunla düşte konuşurum. Ama kulum Musa öyle değildir. O bütün evimde sadıktır. Onunla bilmecelerle değil, açıkça, yüz yüze konuşurum. O Rab'bin suretini görüyor. Öyleyse kulum Musa'yı yermekten korkmadınız mı?"¹⁶¹⁷*

Allah'ın İsrail halkına görünmesi: *"Topluluk onları taşa tutmayı düşünürken, ansızın Rab'bin görkemi Buluşma Çadırı'nda bütün İsrail halkına görüldü."¹⁶¹⁸*

Allah'ın (kendi şeklinde) görülmesi: *"İsrail'in Tanrısı'nı gördüler. Tanrı'nın ayakları altında lacivert taşı andıran bir döşeme vardı. Gök gibi duruydu. Tanrı İsrail soylularına zarar vermedi. Tanrı'yı gördüler, sonra yiyip içtiler."¹⁶¹⁹*

Hz. Musa'nın Allah'ın sırtını görmesi: *"Musa, "Lütfen görkemini bana göster" dedi. Rab, "Bütün iyiliğimi önünden geçireceğim" diye karşılık verdi,*

---

¹⁶¹⁵ Çık.32:30-35.

¹⁶¹⁶ Çık. 33:9-11.

¹⁶¹⁷ Say.12:4-8.

¹⁶¹⁸ Say.14:10. Başka örnekler için bk. Çık. 40:34, 38; Lev. 16:1-2, 9:23

¹⁶¹⁹ Yar.18:10.

"Adımı, Rab adını senin önünde duyuracağım. Merhamet ettiğime merhamet edeceğim, acıdığıma acıyacağım. Ancak, yüzümü görmene izin veremem. Çünkü yüzümü gören yaşayamaz." Sonra, "Yakınımda bir yer var" dedi, "Orada, kayanın üzerinde dur. Görkemim oradan geçerken seni kayanın kovuğuna sokup geçinceye kadar elimle örteceğim. Elimi kaldırdığımda, sırtımı göreceksin. Ama yüzüm görülmeyecek."¹⁶²⁰

Allah'ın, sadece İbrahim soyunun Tanrısı olacağı belirtilmesi: "Bir yabancı olarak yaşadığın toprakları, bütün Kenan ülkesini sonsuza dek mülkünüz olmak üzere sana ve soyuna vereceğim. Onların Tanrısı olacağım."¹⁶²¹

Allah'ın mutlak ilmine şüphe uyandıracak bazı ifadelerin bulunması: Tevrat'ta Allah'ın bahçede gezdiği sırada Hz. Âdem'in yasak meyveyi yedikten sonra O'ndan gizlendiği, Allah'ın da onu aradığı ve yasak meyveyi yediğini sonradan anladığı belirtilmektedir.¹⁶²²

Ayrıca Tevrat'ta Allah'a aciziyet isnat edildiği,¹⁶²³ Allah'ın inmeden şehri ve kuleyi göremediği,¹⁶²⁴ aslana ve kaplana benzetildiği,¹⁶²⁵ ayaklarını yıkadığı, ekmek ve yemek yediği,¹⁶²⁶ ekmek istediği,¹⁶²⁷ kendisi için bir konut yapılmasını istediği,¹⁶²⁸ insanların kocası, nişanlısı gibi gösterildiği,¹⁶²⁹ insan şeklinde görüldüğü,¹⁶³⁰ "mütereddit" olduğu,¹⁶³¹ Hz. Musa'nın ikna etmesiyle azap kararından vazgeçtiği,¹⁶³² Hz. Musa'nın Allah'a "Unutma!" diye hitap ettiği,¹⁶³³ Allah'ın kötülük yaptığını ima ettiği¹⁶³⁴ görülmektedir.

¹⁶²⁰ Çık.33:18-23.

¹⁶²¹ Yar.17:8.

¹⁶²² Bk. Yar. 3:8-11.

¹⁶²³ "Rab Yahuda ile beraberdi ve dağlık ahalisini kovdu; çünkü derede oturanları kovamadı, çünkü demir cenk arabaları vardı" (Hak. 1:19).

¹⁶²⁴ "Ve Âdemoğullarının yapmakta oldukları şehri ve kuleyi görmek için Rab indi." (Yar. 11:5).

¹⁶²⁵ Hoş. 13:7.

¹⁶²⁶ Yar.18:1, 2, 3, 4, 5, 6, 8.

¹⁶²⁷ Çık. 25:30.

¹⁶²⁸ Çık. 26:1-37.

¹⁶²⁹"Ve o gün vâki olacak ki, Rab diyor, bana eşi (kocam) diyeceksin." "Ve seni ebediyen kendime nişanlayacağım; evet, seni doğrulukla ve hakla ve inayetle ve rahmetlerle kendime nişanlayacağım. Ve seni sadakatla kendime nişanlayacağım. Ve Rabbi tanıyacaksın." (Hoş. 2:16,19,20). "Çünkü kocan seni yaratandır; onun ismi orduların Rabbidir." (Yşa. 54:5).

¹⁶³⁰ "Sara Rabb'in arkasında, çadırın girişinde durmuş, dinliyordu." (Yar.18:10).

¹⁶³¹ Çık. 33:1-3.

¹⁶³² Çık. 32:14-19; Say.14:12-20.

¹⁶³³"Eğer benden razıysan, bana yollarını şimdi bildir ki senin rızanı kazanmak için seni daha iyi tanıyayım. Bu millet senin kavmin olduğunu unutma." (Çık. 33:13)

¹⁶³⁴ "Sen, kötülükten nâdim olan Allah'sın." (Yunus 4/1-2).

Tevrat'ta geçen bu ifadeler ve beznerleri mecazi bile olsa, Allah hakkında kullanılmaları uygun değildir. Putperestler bile basit putlarını bu kadar ayağa düşürmez ve onlarla ilgili böyle pervasız iddialarda bulunmazlar.¹⁶³⁵ Kur'ân-ı Kerim de Allah'ın kitabıdır ama birçok ayetinde Allah'ın birliğini vurgulamakta, O'nu her türlü noksan ve beşere has olan sıfatlardan, şirkten münezzehe kılmakta ve O'nun kemal sıfatlarla muttasıf olduğunu belirtmektedir. Ayrıca yüce Allah'ın hiçbir şeye muhtaç olmadığını,¹⁶³⁶ her türlü noksan sıfatlardan münezzehe olduğunu ve asla ona yorgunluk¹⁶³⁷ arız olamayacağını,¹⁶³⁸ Allah'ın âlim-i mutlak ve kadîr-i mutlak olduğunu,¹⁶³⁹ dolayısıyla yaptığı şeyin sonunda asla bir pişmanlık söz konusu olamayacağını ortaya koymaktadır.¹⁶⁴⁰ Yine Kur'ân'a göre Allah rızası için kestirilen kurbanlarda önemli olan kulun takvasıdır, takva dışında kestirilen kurbanın başka bir şeyi Allah'a ulaşmaz.¹⁶⁴¹

2. Allah'ın Adaletine Ters Düşen İfadeler

Allah'ın Amalika kavminin tamamen yok edilmesini emretmesi: Tevrat'a göre Allah Teâlâ, İsrâiloğullarının Mısır'dan çıktıkları sırada Amalika kavminin onlara karşı koydukları için her neleri varsa telef edilmesini, erkeklerinin, kadınlarının, süt emen çocuklarının, sığırdan koyuna ve deveden merkebe varıncaya kadar bütün hayvanlarının öldürülmesini emretmiştir.¹⁶⁴²

Hız. Dâvûd yüzünden ümmetinin cezalandırılması: Tevrat'a göre Hz. Dâvûd nüfus sayımına kalkışmış. Allah bundan gazabı gelmiş, ceza olarak yedi sene kıtlık yahut kendisini kovalayan düşmanlarının önünden üç ay kaçması veya üç gün veba seçeneklerinden Hz. Davud'un tercihiyle üç gün veba ile cezalandırılmış ve bunun sonucunda yetmiş bin Yahudi ölmüştür.¹⁶⁴³

Babanın günahından oğulların ve torunların sorumlu tutulması: "Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksın. Çünkü ben, Tanrının Rab, kıskanç bir

¹⁶³⁵ Kalkan, *Ansiklopedik Kur'ân Kavramları ve Güncel Yansımaları*, 10/93.

¹⁶³⁶ el-İhlâs 112.

¹⁶³⁷ Kâf 50/38.

¹⁶³⁸ "Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O daima diridir (hayyır), bütün varlığın idaresini yürüten (kayyum)dir. O'nu ne gaflet basar, ne de uyku. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur." (el-Bakara 2/255).

¹⁶³⁹ es-Sebe 34/3.

¹⁶⁴⁰ "Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir." (el-Enbiyâ 21/23).

¹⁶⁴¹ "Onların ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşır; fakat O'na sadece sizin takvânız ulaşır. Sizi hidayete erdirdiğinden dolayı Allah'ı büyük tanyasınız diye O, bu hayvanları böylece sizin istifadenize verdi. (Ey Muhammed!) Güzel davrananları müjdele." (el-Hac 22/37); krş. el-Furkân 25/77.

¹⁶⁴² 1Sa. 15:2-3.

¹⁶⁴³ 1Sa. 6:19.

Tanrı'yım. Benden nefret edenin babasının işlediği suçun hesabını çocuklarından, üçüncü, dördüncü kuşaklardan sorarım."¹⁶⁴⁴

Ana-babasına lanet edenin öldürülmesi: *"Babasının yahut anasına lanet eden mutlaka öldürülecektir."*¹⁶⁴⁵

Bedeli ödenmeyen ilk doğan sıpanın boynunun kırılması: *"İlk doğan sıpanın bedelini bir kuzuyla ödeyin. Bedelini ödemeyecekseniz, sıpanın boynunu kıracaksınız. Bütün ilk doğan oğullarınızın bedelini ödemelisiniz. Kimse huzuruma eli boş çıkmazın."*¹⁶⁴⁶

Allah'ın önemsiz sebeplerle adam öldürmesi iftirası: *"Yahuda Onan'a, "Kardeşinin karısıyla evlen" dedi, "Kayınbiraderlik görevini yap. Kardeşinin soyunu sürdür." "Ama Onan doğacak çocukların kendisine ait olmayacağını biliyordu. Bu yüzden ne zaman kardeşinin karısıyla yatsa, kardeşine soy yetiştirmem için menisini yere boşaltıyordu. Bu yaptığı Rab'bin gözünde kötüydü. Bu yüzden Rab onu da öldürdü."*¹⁶⁴⁷

Öküzün recmedilmesi: *"Eğer bir boğa bir erkeği ya da kadını boynuzuyla vurup öldürürse, kesinlikle taşlanacak ve eti yenmeyecektir. Boğanın sahibi ise suçsuz sayılacaktır."*¹⁶⁴⁸

Allah'a koşulsuz adanan kişinin öldürülmesi: *"Rabbe koşulsuz adanan insan para karşılığında kurtarılamayacak, kesinlikle öldürülecektir."*¹⁶⁴⁹

Örnek olarak sunduğumuz bu misallerde Allah'ın adaletine aykırı olan yükümlülükler insanlara ve hayvanlara yüklenmektedir. Allah'ın Amalika kavminin kadın ve çocuklarının öldürülmesini emretmesi, Hz. Davud'un hata yaptığını farz etsek bile basit bir hatayla Allah'ın yetmiş bin kişinin ölümüne sebep olabilecek bir hastalığa maruz bırakması, bir babanın günahıyla çocukları ve torunları cezalandırması ya da teklif şuuruna sahip olamayan bir hayvanın recmedilmesini emretmesi gibi hükümler ve emirler Allah'ın adaletine açıkça ters düşmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de buyrulduğu üzere Allah katında günahı işleyenin kendisi

¹⁶⁴⁴ Çık. 20:5; Yas. 5:9. Çıkış 34:7. ayetinde de benzer ifade geçmektedir.

¹⁶⁴⁵ Çık. 21:17.

¹⁶⁴⁶ Çık. 34:20.

¹⁶⁴⁷ Yar. 33:9-10.

¹⁶⁴⁸ Çık. 21:28.

¹⁶⁴⁹ Lev. 27:29.

sorumludur,¹⁶⁵⁰ hayvanlar gibi teklif ehli olmayan hiçbir varlık cezalandırılmaz, hayvanların akli olmadığı için asla insanlara karşı yaptıklarından sorumlu değildir. Bunun en bariz örneği İslâm'da akli dengesi olmayan kişinin yaptıklarından ötürü cezalandırılmamasıdır.

3. Bazı Peygamberler Hakkında Çirkin İfadeler

Tevrat'ta birçok büyük peygamber hakkında onların şanına, ismet sıfatlarına ve nübüvvetlik niteliğine aykırı olan bazı iftiralar isnat edilmektedir.¹⁶⁵¹ O ifadelerden bazıları şöyledir:

Hız. Nuh'un sarhoş olup soyulması: Tevrat'ta Hız. Nuh'un oğlu Hâm'ın babasını sarhoşken avret yeri açık olduğu halde gördüğünü, kardeşlerine durumu haber verip onların bir elbise ile babalarını örttüklerini anlatmaktadır.¹⁶⁵²

Hız. Lut'un iki kızıyla zina etmesi iftirası: Tevrat'a göre Hız. Lût, kavminin ilâhî azapla helak olduktan sonra çekildiği mağarada -hâşâ- iki kızı tarafından şarap içirilerek sarhoş edilmiş, kızları babasının neslinin devamı için onun sarhoş olduğu esnada onunla yatmışlar ve bunun sonucunda iki oğul dünyaya gelmiştir.¹⁶⁵³

Hız. Harun'un İsrâiloğulları için ilâh yapması: *"Harun, "Öfkelenme, efendim!" diye karşılık verdi, "Bilirsin, halk kötülüğe eğilimlidir. Bana, 'Bize öncülük edecek bir ilâh yap. Bizi Mısır'dan çıkarana adama, Musa'ya ne oldu bilmiyoruz' dediler. Ben de 'Kimde altın varsa çıkarın' dedim. Altınlarını bana verdiler. Ateşe atınca, bu buzağı ortaya çıktı!"*¹⁶⁵⁴

Hız. Dâvûd'un yasak ilişkiyle itham edilmesi: Tevrat'a göre Hız. Davud bir subayının karısını hamile bırakmış, bir komutanın kanalıyla subayın ölmesini sağlamış ve onun karısıyla evlenmiştir.¹⁶⁵⁵

Hız. Süleyman'ın dinden dönmekle itham edilmesi: Tevrat'a göre Hız. Süleyman ömrün sonunda putlara tapmış, putlar için mabetler yaptırmış, bunun için

¹⁶⁵⁰ el-İsrâ 17/15; en-Necm 53/38.

¹⁶⁵¹ Daha geniş bilgi için bk. el-Karaâfi, *el-Ecvibetü'l-Fahire*, 400-425.

¹⁶⁵² *"Nuh çiftçiydi, ilk bağı o dikti. Şarap içip sarhoş oldu, çadırının içinde çırılçıplak uzandı. Kenan'ın babası olan Ham babasının çıplak olduğunu görünce dışarı çıkıp iki kardeşine anlattı. Sam'la Yafet bir giysi alıp omuzlarına attılar, geri geri yürüyerek çıplak babalarını örttüler..."* (Yar.9:20-23).

¹⁶⁵³ Yar.19:30-38.

¹⁶⁵⁴ Çık. 32:22-24.

¹⁶⁵⁵ 2Sa. 11.

Allah'ın öfkesine maruz kalmış ve babası Davud'un sayesinde Allah krallığı kendisinden almamıştır.¹⁶⁵⁶

Hz. Yakub da hileci¹⁶⁵⁷ ve Hz. İbrahim Allah'ı sorgulayan ve O'nunla pazarlık yapan¹⁶⁵⁸ kimseler olarak belirtilmiştir.

Buna karşı Kur'ân-ı Kerim bütün peygamberleri en seçkin ve Allah'ın fazlına mazhar olan, yüksek ahlak sahibi, ümmetlerine her açıdan örnek ve insanları hidayete davet eden kimseler olarak tanıtmaktadır.¹⁶⁵⁹ Ayrıca Tevrat'ta bazı peygamberler hakkında zikredilen bu çirkin ifadeler ve mantık dışı bilgiler, peygamberlik görevi ve Allah'ın peygamber gönderme hikmetiyle bağdaşmamaktadır. Çünkü peygamberler insanları iyiliğe davet etmek, kötülüklerden sakındırmak için gönderilmiş ve onlara tabi olmak ümmetlerine farz kılınmıştır. Elmalılı'nın dediği gibi Tevrat ve İncil'de geçmiş peygamberlere isnat edilen gayri ahlakî bazı eylemler, bu iki kitabın tahrife uğradığı kısımlardır.¹⁶⁶⁰ Zira semavî bir kitap olan asıl Tevrat'ta, Allah'ın seçkin kulları hakkında böyle ifadelerin yer alması düşünülemez.

4. Tevrat Metnindeki Bazı Çelişkiler

Yaratılış, 8:4-5: "*Gemi yedinci ayın on yedinci günü Ararat dağlarına oturdu.*" "*Sular onuncu aya kadar sürekli azaldı. Onuncu ayın birinde dağların doruğu görüldü.*"

Bu ayette çelişki var; çünkü bir taraftan yedinci ayın on yedisinde geminin demir attığı belirtilirken, diğer taraftan beşinci ayetinde suların azalmasıyla 10. ayın ilk günlerinde dağların ucu görünmeye başladığı belirtilmektedir. Dağın ucu onuncu ayında görünmeye başlarken nasıl da gemi yedinci ayında demir atabilir? Bu apaçık bir çelişkidir.

Yaratılış, 6:19: Allah Teâlâ Hz. Nuh'a her cinsten ikişer ikişer çift gemiye almasını emrettiği söylerken yine Yaratılış 7:2-3. ayetinde her cinsten yedişer yedişer çift olarak belirtilmiştir. Ayrıca bu ayette temiz olmayan hayvanlar istisna kılındığını ve bunlardan sadece ikişer ikişer çift almasını emredildiği belirtilmiştir:

¹⁶⁵⁶ Geniş bilgi için bk. 1Kr.11.

¹⁶⁵⁷ Yar. 33:22-23.

¹⁶⁵⁸ Yar.30:37-42.

¹⁶⁵⁹ Misal için bk. el-Bakara 2/130; Âl-i İmrân 3/39, 46; el-En'âm 6/85, 86-90; el-Enbiyâ 21/72-86; es-Sâffât 37/112; el-Kalem 68/50.

¹⁶⁶⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/411.

"Sağ kalabilmeleri için her canlı türünden bir erkek, bir dişi olmak üzere birer çifti gemiye al."¹⁶⁶¹

"Yeryüzünde soyları tükenmesin diye, yanına temiz sayılan hayvanlardan erkek ve dişi olmak üzere yedişer çift, kirli sayılan hayvanlardan birer çift, kuşlardan yedişer çift al."¹⁶⁶²

Çıkış, 24:9. ayetinde, "Sonra Musa, Harun, Nadav, Avihu ve İsrail ileri gelenlerinden yetmiş kişi dağa çıkararak İsrail'in Tanrısı'nı gördüler. Tanrı'nın ayakları altında lacivert taşıyı andıran bir döşeme vardı. Gök gibi duruydu." şeklinde Musa, Harun ve İsrâiloğullarının büyüklerinin Allah'ı gördükleri belirtilirken¹⁶⁶³, Çıkış, 33:18-23. ayetlerinde ise "Musa, "Lütfen görkemini bana göster" dedi. Rab, "Bütün iyiliğimi önünden geçireceğim" diye karşılık verdi, "Adımı, Rab adını senin önünde duyuracağım. Merhamet ettiğime merhamet edeceğim, acıdığımı acıyacağım. Ancak, yüzümü görmene izin veremem. Çünkü yüzümü gören yaşayamaz." şeklinde kimsenin Allah'ı görmediği ve göremeyeceği belirtilmiştir.

Çıkış,11:33. ayetinde Allah Teâlâ'nın Hz. Musa ile yüz yüze görüştüğü belirtilirken yine Çıkış, 20:33. ayetinde Allah Teâlâ Hz. Musa'ya "seni beni göremezsın; çünkü insanlar beni göremez..." şeklinde ifade edilmiştir.¹⁶⁶⁴

Yaratılış'ta Hz. İbrahim'in sevdiği tek çocuğu olarak İshak gösterilmiştir.¹⁶⁶⁵ Oysa Hz. İbrahim'in tek çocuğu İshak değil, İsmail de vardır, hatta Hz. İbrahim'in ilk çocuğunun İsmail olduğu ve 3 yaşında sünnet edildiği, bundan sonra Hz. İbrahim'e meleklerin İshak'ı müjdelediği yine Tekvin'de belirtilmiştir.¹⁶⁶⁶

Çıkış, 11:33. ayetinde Allah Teâlâ'nın Hz. Musa ile yüz yüze görüştüğü belirtilirken yine Huruc, 20/33. ayetinde "Allah Teâlâ Hz. Musa'ya sen beni göremezsın; çünkü insanlar beni göremez..." şeklinde ifade edilmiştir. Huruc'un bu

¹⁶⁶¹ Yar. 6:19.

¹⁶⁶² Yar. 7:2-3.

¹⁶⁶³ Aynı şekilde Sayılar, 12/4-8. ayetlerinde Hz. Musa'nın Allah'ı görebileceğinden bahsedilmiştir: "Rab bulut sütununun içinde indi. Çadırın kapısında durup Harun'la Miryam'ı çağırdı. İkisi ilerlerken Rab onlara seslendi: "Sözlerime kulak verin: Eğer aranızda bir peygamber varsa, Ben Rab görümde kendimi ona tanıtır, Onunla düste konuşurum. Ama kulum Musa öyle değildir. O bütün evimde sadıktır. Onunla bilmecelerle değil, Açıkça, yüz yüze konuşurum. O Rab'bin suretini görüyor. Öyleyse kulum Musa'yı yermekten korkmadınız mı?"

¹⁶⁶⁴ Çıkış'ın bu ayeti A'râf 143. ayetiyle bağdaşmaktadır: "Mûsa, belirlediğimiz yere (Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, "Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım" dedi. Allah da, "Beni (dünyada) katiyen göremezsın. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin." dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, "Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim" dedi."

¹⁶⁶⁵ "Tanrı, "İshak'ı, sevdiğin biricik oğlunu al, Moriya bölgesine git" dedi, "Orada sana göstereceğim bir dağda oğlunu yakmalık sunu olarak sun." (Yar. 22:2).

¹⁶⁶⁶ "Oğlu İsmail on üç yaşında sünnet oldu." (Yar.17:24).

ayeti A'raf 143. ayetiyle bağdaşmaktadır. Ayrıca Çıkış 33:18-23. ayetlerinde Rabbin yüzünü görenin yaşamayacağı beyan edildiği halde, Sayılar 12:4-8. ayetlerinde Musa'nın, Rabbin suretini gördüğün zikredilmiştir.

Ayrıca Tevrat'ta Hz. Musa'ya nispet edilmesi doğru olmayan ifadeler yer almaktadır. Örneğin;

Allah demiş ki, Hz. Musa demiş ki... şeklinde hikaye ve rivayet ifadeler yer almaktadır. Bunlar ne Allah'ın ne de Hz. Musa'nın kelimeleri olabilir.

Yaratılış, 31:36. ayetinde İsrâiloğullarını krallarından bahsedildiği belirtilmiştir. Oysa İsrâiloğullarında Krallık dönemi Hz. Musa'dan uzun zaman sonra ortaya çıkmıştır.

Tesniye, 5:34. ayetinde Hz. Musa'nın vefatı ve defni anlatılmıştır. Bu ifade daha sonra Tevrat'a ilave edildiği malumdur; çünkü Hz. Musa'nın ölümünü ve defnini yazması düşünülemez.¹⁶⁶⁷

5. Mantık Hataları İçeren İfadeler

Tevrat'ta Allah'ın ve peygamberlerin şanına yakışmayan ifadeler ve çelişkiler dışında akl-ı selimin kabul etmediği ve mantık hataları içerdiği başka bilgiler ve ifadeler de görmek mümkündür. Bu hataların bazıları şöyledir:

İnsanın ömrünün 120 yıl olarak sınırlandırılması: "*Rab, "Ruhum insanda sonsuza dek kalmayacak, çünkü o ölümlüdür" dedi, "insanın ömrü yüz yirmi yıl olacak."*¹⁶⁶⁸

Deri hastalıklarına yakalanmış olanlarla ilgili hükümler: "*Böyle bir hastalığa yakalanan kişinin giysileri yırtık, saçları dağınık olmalı; kişi ağzını örtüp, 'Kirliyim! Kirliyim!' diye bağırmalı. Hastalığı devam ettiği sürece kirli sayılacaktır, çünkü kirlenmiştir. Halktan uzak, ordugâhın dışında yaşamalıdır.*"¹⁶⁶⁹

Çocuk doğuran kadının günah sunusu verme mecburiyeti: "*Erkek ya da kız çocuk doğuran kadının temiz sayılması için geçmesi gereken günler dolunca, yakmalık sunu olarak bir yaşında bir kuzu, günah sunusu olarak bir güvercin ya da bir kumru getirip Buluşma Çadırı'nın giriş bölümünde kâhine verecektir. Kâhin bunu Rabbin huzurunda sunacak ve kadını arıtacak. Böylece kadın kanamasından temizlenmiş sayılacak. Erkek ya da kız doğuran kadınla ilgili yasa budur. Eğer*

¹⁶⁶⁷ Geniş bilgi için bk. el-Hindî, *İzharü'l-Hak*; Sâmîrâî, *et-Tevrat Beyne Fukdâni'l-Asli ve Tenâkuzi'n-Nass*, 4-73.

¹⁶⁶⁸ Yar. 6:3.

¹⁶⁶⁹ Lev. 13:45-46.

kadının kuzu alacak gücü yoksa biri yakmalık sunu, öbürü günah sunusu olmak üzere, iki kumru ya da iki güvercin yavrusu getirecek. Kâhin kadını arıtacak ve kadın temiz sayılacaktır."¹⁶⁷⁰

Eşegin Konuşması: *"Bunun üzerine Rab eşeği konuştu. Eşek Balam'a, "Sana ne yaptım ki, üç kez beni böyle dövdün?" diye sordu. Balam, "Benimle alay ediyorsun" diye yanıtladı, "Elimde kılıç olsaydı, seni hemen öldürürdüm." Eşek, "Bugüne dek hep üzerine bindiğin eşek değil miyim ben?" dedi, "Daha önce sana hiç böyle davrandım mı?" Balam, "Hayır" diye yanıtladı.*"¹⁶⁷¹

Rüyasında Hz. Yakub'a görünen meleğin kendisinin tanrı olduğunu söylemesi: *"Düşümde Tanrı'nın meleği bana, 'Yakup!' diye seslendi. 'Buyur' dedim. Bana, 'Bak, bütün çiftleşen tekeler çizgili, noktalı ve kırçıl' dedi, 'Çünkü Lavan'ın sana yaptıklarının hepsini gördüm. Ben Beytel'in Tanrısıyım. Hani orada bana anıt dikip meshetmiş ve adak adamıştın. Kalk, bu ülkeden git, doğduğun ülkeye dön.*"¹⁶⁷²

Bu deliller Yahudilerin Allah'ın kelamını, kitaplarını koruyamadıklarını, hatta onları bozduklarını, tahrif ettiklerini, onlarda değişiklik getirdiklerini, onlara ilavelerde bulduklarını, heves ve arzularına, şehvet ve hedeflerine göre ondan bazı ayetleri sildiklerini gösterir.¹⁶⁷³ Nitekim İbnü'l-Kayyim el-Cevzî, *hakki batıl ile karıştırmak; hakki gizlemek; haktan konuşmamak ve hak konusunda sessiz kalmak; kelimeleri yerlerinden saptırmakla lafzını veya manasını tahrif etmek; dinleyicinin Allah tarafından indirilen lafzını gayrisiyle karıştırmak için dillerini eğip bükme* ile Tevrat'ın beş şekilde tahrife maruz kaldığını ileri sürmüştür.¹⁶⁷⁴

Kur'ân-ı Kerim ve asıl itibariyle Tevrat semavî kitaplardır. Bu durumda ikisinin arasında özellikle itikadî konularda herhangi bir farklılık söz konusu olmamalıdır. Ancak bu iki kitap arasında özellikle metot ve muhtevadaki farklılıklar dikkat çekmektedir. Metottaki farklılığın en bariz örneği kıssalardır. Kur'ân-ı Kerim, kıssaların teferruatından değil daha çok ibret verici noktalarından bahseder; çünkü Kur'ân-ı Kerim'in kıssalardan bahsetmesinin gayesi, Hz. Peygamber'in nübüvvetini tasdik ve onun tesellisi, insanların ibret almaları, onlara öğüt vermeleri ve tefekküre

¹⁶⁷⁰ Lev. 12:6-8.

¹⁶⁷¹ Say. 22:28-30.

¹⁶⁷² Yar. 31:11-13.

¹⁶⁷³ el-Halef, *Dirâsâtün fi'l-Edyân*, 96.

¹⁶⁷⁴ İbn Kayyim el-Cevzîye, *Hidayetü'l-Hayarâ*, 175-178.

yönelmeleridir.¹⁶⁷⁵ Tevrat ise neredeyse tamamen tarihin tedvinine ayrılmıştır. Yaratılış bölümü yaratılışın başlangıcından Hz. Yusuf'un vefatına kadar tamamen İsrâiloğullarının tarihine hasredilmiştir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim ve Tevrat arasında kıssaların zikredilmesinde tarih felsefesi açısından da farklılık göze çarpmaktadır. Muharref Tevrat'ta herkesi ilgilendiren genel tarih değil, sadece İsrâiloğullarının tarihi yer alır. Bu sebeple Tevrat'tan tarihe egemen olan yasalar ve genel prensipler bütününe çıkarmak mümkün değildir. Oysa evrensel niteliğe haiz olan Kur'ân-ı Kerim böyle değildir. Birçok milletin, kavmin çeşitli zaman ve devirlerde düşüş ve çöküşünü, yükselişini ele alması ve her birini ayrı ayrı anlatması sebebiyle, Kur'ân-ı Kerim'den insanlığın tümü için geçerli olabilecek genel kaide ve prensipler çıkarmak mümkündür.¹⁶⁷⁶

Kur'ân-ı Kerim ve Tevrat arasında muhteva açısından da ciddi farklılıklar söz konusudur. Bu farklılıkları pek çok konuda görmek mümkündür. Mesela yukarıda ele alındığı üzere muharref Tevrat'ta Allah'ın şanına ve tevhit inancına yakışmayan ifadeler, Allah'ın adaletine ve akl-i selime ters olan bir takım hükümler ve bilgiler, birçok peygamber hakkında kullanılan çirkin iftiralar yer almaktadır. Üstelik günümüze ulaştırılan İbranice, Yunanca ve Sâmirice nüshaları arasındaki çelişkiler dışında her nüshanın kendi içinde de çelişkiler mevcuttur. Oysa Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın birliğine ve adaletine ters düşen her şey reddedilmiş, başta Tevrat'ta iftiralara maruz bırakılan peygamberler olmak üzere bütün peygamberler hakkında gerçek dışı bir bilgi yer almamış ve onların davranışları insanlara örnek olarak gösterilmiştir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim, İslâm'ın doğuşundan itibaren tek nüsha olarak günümüze kadar ulaşmış ve herhangi mantıki bir hata ve çelişki tespit edilememiştir.

Sonuç olarak şunu söylemeliyiz ki, Kur'ân-ı Kerim'in Tevrat'ın tahrifinden bahsederken hedefi, tahrif olmadığı takdirde onun geçerli olabileceği mesajını vermek değil, Yahudilerin kendilerinin hidayeti için gönderilen kitaplarına karşı tutumlarını ve onu tahrif ederek ne kadar büyük bir kabahat içinde olduklarını ortaya koymaktır. Dikkat edilirse Kur'ân-ı Kerim'de Tevrat'ın tahrifinden bahseden ayetler genelde Ehl-i Kitabın özellikle Yahudilerin kabahatlerinden ve kötülüklerinden bahseden ayetlerle beraber geçmektedir. Farz edelim ki Tevrat tahrife uğramamıştır ama bu, onunla amel etmeyi meşrû kılmaz ve sadece ona inanmak da Allah katında kurtarıcı olamaz. Zira

¹⁶⁷⁵ Yusuf 13/111; el-A'râf 8/176.

¹⁶⁷⁶ Hatip, *Kur'ân ve Hz. Peygamber Aleyhindeki İddialara Cevaplar*, 309-310.

Kur'ân-ı Kerim indirildikten sonra Allah'ın emri ve takdiri bu kitaba inanmak ve bununla amel etmek yönünde olmuş ve diğer insanlar gibi Ehl-i Kitap mensupları da açıkça bu kitaba inanmaya davet edilmiştir.¹⁶⁷⁷ Tevrat'ın bazı hükümlerinin Kur'ân-ı Kerim'de de geçerli olması Allah'ın tasarrufunda olan bir husustur, ezeli ilmiyle o hükümlerin insanlara faydalı olduğunu bildiği için geçerliliği devam ettirmiştir. Kur'ân indirildikten sonra böyle bir hükümle amel etmek Tevrat ile amel etmek değil, Kur'ân'la amel etmektir. Kur'ân-ı Kerim'in inmesi demek, Tevrat'ın doğru-yanlış, tahrife uğramış veya uğramamış bütün bilgileriyle ortadan kaldırılması demektir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de mevcut Tevrat, Allah'ın indirdiği bir kitap olarak anlatılmamıştır. Kur'ân-ı Kerim'de Tevrat ve Yahudiler hakkında verildiği bilgiler de kendisinin ve Hz. Peygamber'in doğruluğunu ispat etmek ve Ehl-i Kitabın bu bilgiler ışığında gerçekleri görüp Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'e iman etmek içindir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in nüzul sırasında, semavî bir kitaba mensup olan yegâne topluluk Ehl-i Kitaptı. Dolayısıyla onun doğruluğunu kanıtlayan en önemli adreslerden birisi, onun Ehl-i Kitabın dinleri hakkında doğru bilgileri vermesiydi. Kaldı ki Kur'ân-ı Kerim indirildikten sonra Allah katında Tevrat ile de amel etmek geçerli olursa, -hâşâ- Allah Teâlâ'nın emirlerinde bir tutarsızlık ve Kur'ân'la amel etmeyi emretmesi anlamsız olurdu. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim indirildikten sonra Tevrat bütün hükümleriyle nesh edilmiştir. Ehl-i Kitabın tek kurtuluş yolu, Kur'ân'a inanmaları ve bununla amel etmeleridir.

1.2.2.2. İncil'in Tahrifiyle İlgili Görüşleri

Tahrif kousunda İncil, Tevrat'tan daha farklıdır. Çünkü bir taraftan Kur'ân-ı Kerim Tevrat'ın tahrifinden bahsettiği kadar İncil'in tahrifinden bahsetmemiştir. Diğer taraftan İncil'in tahrifi hakkında İslâm âlimlerin herhangi bir ihtilafları yoktur. İleride ele alacağımız üzere İbn Hazm, Cüveynî, İbn Kayyim el-Cevziyye, Ca'ferî, Karâfî (ö.684/1285), Cahız vd. gibi İncilleri ciddi araştıran İslâm âlimleri, İncil'in mutlak surette tahrif edildiğini ve hatta mevcut İncillerin Allah'ın kelamı olmadığını açıkça ortaya koymuşlardır.

Öncelikle Kur'ân-ı Kerim'den başlayacak olursak, Kur'ân-ı Kerim açıkça değil zımnen mevcut İncillerin Hz. İsa'ya gönderilen kitap olmadığını ve asıl İncil'in tahrife uğradığını şu ayette işaret etmiştir: "*Biz Hıristiyanlarız diyenlerden de kesin sözlerini almıştık ama onlar da kendilerine zikredilen (verilen öğütlerin veya Kitabın) önemli*

---

¹⁶⁷⁷ en-Nisâ 4/47.

bir bölümünü unuttular. Bu sebeple kıyamete kadar aralarına düşmanlık ve kin saldık. Yakında Allah onlara yaptıklarını haber verecektir."¹⁶⁷⁸

Bu ayet Yahudilerin Tevrat'ı tahrif ettiklerinden bahseden ayetten sonra zikredilmiş ve iki ayette benzer hususlara temas edilmiştir. Yahudilerden bahseden ayette "sözlerin tahrifi" ve "ahitlerin bozması" konu edinilirken; Hıristiyanlardan bahseden ayette ise "Hıristiyanlardan alınan ahitler ve kendilerine verilen öğütlerin unutulması" konu edinilmiştir. Aynı şekilde bir sonraki ayette Ehl-i Kitabın bilgi gizlediklerinden bahsedilmiştir.¹⁶⁷⁹ Bunların tamamı bir bütün olarak düşünüldüğünde Kur'ân-ı Kerim'in Hıristiyanların İncil'i tahrif ettiklerini ortaya koyduğunu ifade eder.

Ayrıca mevcut İncillerin, Kur'ân-ı Kerim'in ortaya koyduğu vahiy özelliğini taşımamaktadır. Çünkü mevcut İnciller, hem isnat açısından hem de metin ve muhteva açısından eleştirilmeye mahkûmdur. Isnat açısından bakacak olursak, İncil'in yazarları hakkında herkesin kabul edeceği bilgi yoktur ve bunların kesin olarak kim oldukları belli değildir. Bu zevat tartışılan kimselerdir.¹⁶⁸⁰ Günümüzdeki nüshaların da asıllarına ve ilk yazarlarına nispet edilmesinde isnat açısından ne kadar muttasıl olduğunu tespit etmek imkânsızdır. Çünkü Hz. İsa'dan sonra meydana gelen savaşlar, Rum patriklerin Hıristiyanlığa ve mensuplarına karşı benimsedikleri şiddetli tutum, İncillerin asıllarının kaybolmasına sebep olmuştur.¹⁶⁸¹ İncil'in tarihi seyri de bunda kesin olarak tahrifin gerçekleştiğini gösterir. Zira İncillerin Hz. İsa'dan çok sonra yazılmasının dışında İncil sahiplerinin naklettikleri de tam olarak muhafaza edildiği söylenemez.¹⁶⁸²

Buna ek olarak bahse konu olan dört İncil kilisenin kabul ettirdikleri İncillerdir. Çünkü çok fazla İnciller ortaya çıkmaya başlayınca ikinci asrın sonlarında veya dördüncü asrın başlarında kilise sadece bu dört İncil'i doğru bularak koruma altına almaya karar vermiştir. Kimi tarihçiler üçüncü asrın sonlarından önce bu dört İncil'e temas eden herhangi bir ifade bulunmadığını söylemişlerdir. Kilise sadece bunları doğru kabul etmekle kalmamış aynı zamanda diğer İncilleri reddedip bunları kabul ettirmiştir.¹⁶⁸³ Dolayısıyla İnciller mutlak olarak tahrife uğramıştır. Unutma ve

---

¹⁶⁷⁸ el-Mâide 5/14.

¹⁶⁷⁹ el-Mâide 5/15.

¹⁶⁸⁰ el-Karâfi, *el-Ecvibetü'l-Fâhire*, 187.

¹⁶⁸¹ Hatip, *Kur'ân ve Hz. Peygamber Aleyhindeki İddialara Cevaplar*, 302.

¹⁶⁸² Mehmet Aydın, *Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Yay., 1988),183.

¹⁶⁸³ Ebû Zehra, *Muhadarat fi'n-Nasraniyye*, 49. Ayrıca daha geniş bilgi için bk. Ali Rabi', *el-Kütübü'l-Mukaddeseti Beyne's-Sıhhati ve't-Tahrif*, 62-69.

yanılmadan masum olmayan dört kişiden alındığı için güvenilir de değildir. Zira İncillerdeki ihtilaf ve çelişkiler bu kişilerin ne kadar hata yaptıklarını ve yanlışlıklarını açıkça ortaya koymuştur.¹⁶⁸⁴

Metinlere gelince İncillerin hem birbirlerine hem de bir metin kendi içinde bir çelişki içerisindedirler. Müslüman araştırmacılar tarafından İncillerin metinlerine yöneltilen eleştirilerin sebebi de bu çelişkiler, tutarsızlıklar ve gerçek dışı bilgilerdir. Mehmet Aydın'ın tespitiyle İbn Hazm, İncillerdeki çelişkiler açıkça onların Allah'ın kelamı olmadığını gösterdiğini, kaynağı vahiy olan mesajların asla tenakuz içinde olamayacağı, dolayısıyla İncil'in tahrife uğradığını söylemiştir.¹⁶⁸⁵ Cüveynî, ilâhî vahiyden kaynaklanan bir kitabın tezatlardan ve çelişkilerden uzak olmalıdır, ama İncillerde açıkça tezatlar mevcuttur ve bu Allah'ın kitabı olamaz demiştir.¹⁶⁸⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, İncillerde gerektiğinden fazla ve eksik bilgiler, çelişkiler, Kur'an-ı Kerim'in Hıristiyanların Allah'ın kitabını tahrif ettiklerine dair ayetlerini¹⁶⁸⁷ doğruladığını ileri sürmüştür. Ca'ferî, İncillerde zikredilen rivayetler arasındaki çelişkiler ve noksanlar, onun tahrife uğradığını gösterir demiştir.¹⁶⁸⁸ Karâfî'ye (ö.684/1285) göre Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen İncil, günümüzdeki İnciller değildir ve kesin olarak tahrife uğramıştır. İncillerin Hz. İsa'dan çok sonra yazılmıştır. Bunlar; birbirine zıt ve çelişki içinde olan ve birbirine çarpışan bilgilerden doludur. Akliselikle İncillere yaklaşan biri, kolayca onların Allah'ın kelamı olmadığını anlayacaktır. İncillerdeki bilgilerin çoğu, ravilerin sözleri ve uydurdukları kıssalardır. Hz. İsa'dan ve havarilerinden duymadıkları şeyleri buna ilave etmişler.¹⁶⁸⁹

Bu İnciller, hikâyelerden, tarihi bilgilerden, kâfirlerin, kâhinlerin ve öğrencilerin sözlerinden ibarettir. Taberî tarihindeki bilgiler bile rivayet açısından İncillerden daha sahihtir. Müslümanlar nezdinde tarihi bilgiler üzerine dinin herhangi bir emrini bina etmek caiz değilken; İnciller uyduruk hikâyelerden ibaret olduğu halde Hıristiyanlar bunu Allah tarafından kendilerine indirildiğini iddiasındadırlar.¹⁶⁹⁰

¹⁶⁸⁴ Câhiz, *el-Muhtâr fi'r-Red 'ale'n-Nasârâ*, 24.

¹⁶⁸⁵ Aydın, *Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler*, 176.

¹⁶⁸⁶ Aydın, *Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler*, 183-184.

¹⁶⁸⁷ el-Bakara 2/42; Âl-i İmrân 3/71; en-Nisâ 4/46; el-Mâide 5/13-14.

¹⁶⁸⁸ Aydın, *Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler*, 92.

¹⁶⁸⁹ Şihabüddin Ahmed b. İdris el-Malikî el-Karâfî, *el-Ecvibetü'l-Fâhire ani'l-Esileti'l-Fâcire fi'r-Reddi ale'l-Milleti'l-Kâfire*, thk. Mecdî Muhammed eş-Şehâvî (Beyrut: Alemü'l-Kütübi li't-Tibaati ve'n-Neşri ve't-Tevzi', 1426/2005), 193; Aydın, *Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler*, 190-191.

¹⁶⁹⁰ el-Karâfî, *el-Ecvibetü'l-Fâhire*, 210.

En güvenilir kabul edilen bu dört İncil'deki çelişkiler ve farklılıklar hem Sinoptik kabul edilen Matta, Markos ve Luka İncilleri arasında hem de bu üçü ile Yuhanna İncili arasında söz konusudur. Bu çelişkiler ve farklılıklar, gerek anlatılan olayların ve konuşmaların seçiminde, gerekse onların sıralanışında ve anlatımında tespit edilmiş¹⁶⁹¹ ve Bunlar bazı araştırmacılar tarafından detaylıca ortaya konulmuştur.¹⁶⁹² Tespit edilen çelişkilerin ve farklılıkların bazıları şöyledir:

Matta, Markos ve Lukda Hz. İsa'nın Hz. Yahya tarafından vaftiz edildiğinden bahsedildiği halde,¹⁶⁹³ Yuhanna'da bundan hiç bahsedilmemiştir.

Matta, Markos ve Luka'da geçtiğine göre Haç'tan sonra Hz. İsa'nın cesedi kaya içine oyulmuş bir kabre konulmuştur.¹⁶⁹⁴ Fakat Yuhanna'da geçtiğine göre Hz. İsa'nın cesedi bahçeden olan bir kabre konulmuştur.¹⁶⁹⁵

Matta, Markos ve Luka'dan anlaşıldığı üzere Hz. İsa'nın asıl memleketi Galili'dir¹⁶⁹⁶ ama Yuhanna'da Yahudiye olarak belirtilmiştir.¹⁶⁹⁷

Matta'ya göre Hz. İsa'ya "Neden biz ve Ferisiler oruç tutuyoruz senin öğrencilerin tutmuyor?" şeklinde soru soranlar Yahya'nın öğrencileridir.¹⁶⁹⁸ Markos'a göre yazıcılar ve Ferisiler'dir.¹⁶⁹⁹

Yuhanna'da geçtiğine göre Hz. İsa, Hz. Yahya hepse atılmadan önce tebliğ görevini başlamıştır.¹⁷⁰⁰ Matta, Markos'a göre Hz. Yahya hepse atıldıktan sonra başlamıştır.¹⁷⁰¹

Matta¹⁷⁰² ve Luka¹⁷⁰³ arasında Hz. İsa'nın nesebinde tenakuz mevcuttur.¹⁷⁰⁴ Hz. İsa'nın öğrencilerinin isimleri hakkında Matta ve Markos'ta benzer isimler zikredilirken,¹⁷⁰⁵ Luka ve Yuhanna'da farklı isimler yer almaktadır.¹⁷⁰⁶

---

¹⁶⁹¹ Harman, "İncil", 22/272.

¹⁶⁹² İncillerdeki isant sorunlarını ve metinlerindeki çelişkileri hakkında daha geniş bilgi için bk. İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-Milelel ve'n-ihal*; Karâfi, *el-Ecvibetü'l-Fâhire*; İbn Teymiyye, *el-Cevabu's-Sahîh*; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Hidâyetü'l-Hayârâ*; el-Hindî, *İzhâru'l-Hak*, II,158-350; Ali Rabi', *el-Kütübü'l-Mukaddeseti Beyne's-Sihhati ve't-Tahrif*, 269-316; Aydın, Mehmet, *Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler*,172-216.

¹⁶⁹³ Mat. 3:3-17; Mar.1:9-12; Luk. 3:21-22; 4:1.

¹⁶⁹⁴ Mat. 27:60; Mar. 15:46; Luk. 23:53.

¹⁶⁹⁵ Yu. 19:41.

¹⁶⁹⁶ Mat. 13:54-58; Mar. 6:4; Luk. 4:29.

¹⁶⁹⁷ Yu. 4:3, 43-45.

¹⁶⁹⁸ Mat. 9:14.

¹⁶⁹⁹ Mar. 2:18.

¹⁷⁰⁰ Yu. 3:22,26; 4:1,3.

¹⁷⁰¹ Mat. 4:12,17; Mar. 1:14-15.

¹⁷⁰² Mat.1:1-18.

¹⁷⁰³ Luk. 3:23-28.

¹⁷⁰⁴ Ali Rabi', *el-Kütübü'l-Mukaddeseti Beyne's-Sihhati ve't-Tahrif*, 272-273.

1.3. Hz. Peygamber'e İnanmaya Davet

İslâm'da Kur'ân-ı Kerim'e inanmak gibi Hz. Muhammed'i de Allah'ın peygamberi olarak kabul etmek, iman esaslarındandır.¹⁷⁰⁷ Birisi İslâm davetini icabet ettiğinde, onu bütün esaslarıyla kabul etmek zorundadır¹⁷⁰⁸ ki tevhidden sonra Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber'e iman gelir. Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber birbirilerine lazım-melzumdürler; birine inanmaya davet ediliyorsa diğerine de inanmaya davet edilmiş sayılır. Kur'ân-ı Kerim'de, Ehl-i Kitabın açıkça Kur'ân-ı Kerim'e inanmaya davet edildiğini ifade eden ayetlerin bulunduğu malumdur.

Kur'ân-ı Kerim'in Ehl-i Kitabı Hz. Peygamber'e inanmaya davet ederken kullandığı davet metotlarından birisi, onlara Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ispatı olmuştur. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerim'de, Ehl-i Kitabın kutsal kitaplarında Hz. Muhammed'den bahsedildiği¹⁷⁰⁹ için başta âlimleri olmak üzere¹⁷¹⁰ onların, Hz. Peygamber'i öz oğulları gibi tanıdıkları,¹⁷¹¹ Hz. İsa'nın da bizzât Hz. Muhammed'i müjdelediği¹⁷¹² ve Kutsal kitaplarında Hz. Muhammed hakkında bahsedilen fakat onlar tarafından gizli bırakılan bazı gerçekler olduğu ortaya konulmuştur.¹⁷¹³ Ayrıca Hz. Muhammed'i peygamber olduğunu inkâr edenlere kimi Ehl-i Kitap mensupları şahit olarak gösterilmektedir: "*Kâfir olanlar: Sen resûl olarak gönderilmiş bir kimse değilsin, derler. De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve yanında Kitabın bilgisi olan (Peygamber) yeter.*"¹⁷¹⁴

¹⁷⁰⁵ Mat. 10:3-5; Mar. 3:16-20.

¹⁷⁰⁶ Luk. 6:13-17; Yu.14:22.

¹⁷⁰⁷ el-Bakara 2/77, 285; en-Nisâ 4/136.

¹⁷⁰⁸ el-Bakara 2/208.

¹⁷⁰⁹"Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir..." (el-A'râf 7/157).

¹⁷¹⁰ eş-Şu'arâ 26/197.

¹⁷¹¹"Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Peygamberi) kendi öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Kendilerini ziyana sokanlar var ya, işte onlar inanmazlar." (el-En'âm 6/20). Bu ayetle ilgili tefsirciler her ne kadar farklı görüşler ortaya koymuşlarsa da yine doğrudan veya dolaylı olarak (يعرفونه) fiilindeki zamiri Hz. Peygamber'e raci etmeleridir (Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 11/294; Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, 4(7)/199; Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selim*, 2/364; M. Rıza, *el-Menâr*, 7/286; Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 3(7)166). Ayrıca konuyla alâkalı nakledilen rivayetlerin kahir ekseriyetinde de söz konusu zamir Hz. Muhammed'e raci edildiği görülmektedir (bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 11/295).

¹⁷¹² es-Saf 61/6.

¹⁷¹³ "İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayeti Kitapta açıklamamızdan sonra onları gizleyenler var ya, işte onlara hem Allah lanet eder, hem de bütün lanet etme konumunda olanlar lanet eder." (el-Bakara 2/159); krş. el-Bakara 146; Âl-i İmrân 3/178; el-Mâide 5/15-16.

¹⁷¹⁴ er-Ra'd 13/43. Bu ve Ahkâf 10. ayet indiğinde Abdullah b. Selam benim hakkında birkaç ayet inmiştir. Ahkâf sûresinin 10. ve Ra'd sûresinin 43. ayeti benim hakkımda inmiştir, demiş (Tirmizî, "Menâkib", 36 (3803). Tabi burada ibn Selam'ın hedefi, Ehl-i Kitabın Hz. Muhammed hakkında bilgi sahibi olmalarını ve bilgilendirilmiş olduklarını ortaya koymaktır; zira bu ayetleri okuyunca, Allah Teâlâ Hz. Muhammed ile ilgili bilgilerinden dolayı sanki onu anlatıyordu.

Tevrat'ta Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Muhammed hakkında geçen sıfatların devamıymış gibi bilgiler de yer almaktadır: "*Onlar için kardeşleri arasından senin gibi bir peygamber çıkaracağım ve sözlerimi onun ağzına koyacağım ve ona emredeceğim her şeyi onlara söyleyecek...*"¹⁷¹⁵

"Burada kast edilen peygamber, İsrâiloğulları arasından çıkmış bir peygamber değildir. Çünkü böyle olmuş olsaydı "kardeşleri arasından" değil, "onlardan" yahut "kendi aralarından" gibi bir ifade kullanılırdı. Ayrıca burada "senin gibi bir peygamber" denmektedir. Hz. Musa'dan sonra gerek müstakil bir şeri'atla gelmesi ve gerek ümmetine bizzât komutanlık yapması bakımından Hz. Muhammed ile Hz. Musa birbirlerine benzerdirler."¹⁷¹⁶

Yuhanna İncil'inde ise Hz. Muhammed şöyle anlatılmıştır: "*Bununla beraber ben size hakikati söylüyorum; benim gitmem sizin için hayırdır, çünkü gitmezsem, tesellici size gelmez; fakat gidersem, onu size gönderirim... fakat o, hakikat Ruhu, gelince size her hakikate yol gösterecek; zira kendiliğinden söylemeyecektir; fakat her ne iştirirse, söyleyecek ve gelecek şeyleri size bildirecektir. O beni taziz edecektir; çünkü benimkinden alacak ve size bildirecektir.*"¹⁷¹⁷ Yuhanna'daki bu ayet, Hz. Peygamber'in ümmiliğini ve kendisinin eski Kutsal kitaplarına vakıf olmadığını anlatmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de İncil'in bu ayetini destekleyen ayetler de mevcuttur: "*İşte sana da, emrimizle, bir ruh (kalpleri dirilten bir kitap) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu, kullarımızdan dilediğimizi, kendisiyle doğru yola eriştireceğimiz bir nur yaptık. Şüphesiz ki sen doğru bir yola iletiyorsun; göklerdeki ve yerdeki her şeyin sahibi olan Allah'ın yoluna. İyi bilin ki, bütün işler sonunda Allah'a döner.*"¹⁷¹⁸

İbn Kayyim el-Cevziyye şöyle demiştir: "Gerçek şu ki, Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'in gelişini, onun sıfatlarını ve nerede geleceğini Ehl-i Kitabın Kutsal kitaplarında yazıldığını haber vermiş, ama Arapça olarak onun özel ismini Tevrat ve İncil'de zikredildiğine dair herhangi bir bilgi vermemiştir. Fakat hakkında verilen bilgiler özel ismini zikretmekten daha önemlidir. Çünkü isim olarak zikredilseydi, isimde bir karışıklık söz konusu olurdu, tanıtım ve ayrıcalık olmazdı. Ama vasıfları, belirtileri, daveti, ümmetinin sıfatı ve ne zaman ortaya çıkışı gibi hususların geçmesi,

¹⁷¹⁵ Yas.18:7,18,19.

¹⁷¹⁶ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 2/79.

¹⁷¹⁷ Yu.16:13-14.

¹⁷¹⁸ eş-Şûrâ 42/52-53.

onu hem tanıtır, hem ayrıcalık verir, hem de özelliklerini kişiliğine münhasır kılmış olur."¹⁷¹⁹

Kezâ Ehl-i Kitabın, kutsal metinlerinde müjdelenen peygamberin Hz. Muhammed'in olduğunu bildiklerine dair önemli rivayetler de nakledilmiştir. Katâde'den nakledildiğine göre Ehl-i Kitap, kendilerine Araplardan hoşlarına gitmeyen bir şey ulaştığında, gönderilecek peygamberin zamanı geldiğini, ona tabi olup Arapları 'Âd ve İrem kavimlerinin öldürdükleri gibi öldüreceklerini söylüyorlarmış...¹⁷²⁰ Hz. Ömer, Abdullah b. Selâm'a Hz. Peygamber'i sorduğunda, "*Ben oğlumdan çok, onu bilirdim*", deyince, Hz. Ömer de sebebini sormuş. O da "Muhammed'in peygamber olduğunda hiç şüphem yoktu, ama oğlum, annesi bana ihanet etmiş olabilir" diye cevap vermiş ve Hz. Ömer de onu başından öpmüştür.¹⁷²¹ İsrâiloğullarından İslâm'a geçenler, Tevrat ve İncil'de Hz. Peygamber'in vasıflarıyla anlatıldığını dile getirmişlerdir. Kureyş müşrikleri de Hz. Muhammed'in vasıflarının kutsal kitaplarda geçtiğini Yahudilerden öğrenmişlerdir.¹⁷²² Hz. Peygamber, Ehl-i Kitaptan biri İslâm'ı kabul edince kendilerine gönderilen peygamberlere iman ettikleri için bir sevap ve Hz. Muhammed'e iman etmeleri sebebiyle de bir sevap, dolayısıyla onlara iki sevap verileceğini söylemiştir.¹⁷²³ Roma kralına gönderilen davet mektubunda bu açıkça yazılmaktadır.¹⁷²⁴

Ehl-i Kitabın, Hz. Muhammed'in peygamberliğine dair bunca delile rağmen yine de ona karşı çıkması, ilk önce kutsal bildikleri kendi kitaplarında anlatılanlara aykırı olur ve bu, onların inançlarında samimi olmadıklarını gösterir. Zira ellerindeki tahrife uğramış Tevrat ve İncil'de bile Hz. Muhammed'in peygamberliğine işaret eden deliller de mevcuttur. Selman el-Farsî'yi İslâmiyet'e çeken en önemli etken, kimi Ehl-i Kitap mensuplarının Hz. Peygamber hakkında ona verdikleri bilgiler ve müjdelerdir.¹⁷²⁵ Ancak onlar ve özellikle din adamları Allah'ın lanetine maruz kalma

¹⁷¹⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Hidâyetü'l-Heyârî*, 27-28.

¹⁷²⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Hidâyetü'l-Hayârâ*, 27-28.

¹⁷²¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/345.

¹⁷²² Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 12(24)/169.

¹⁷²³ Buhârî, "İlim", 31(No.97), "Cihâd", 145 (No. 3011), "Nikâh", 13 (No. 5083); ayrıca bk. Müslim, "İman", 154; Tirmizî, "Nikâh", 24 (No.1116); Nesâî, "Nikâh", 65 (No. 5477).

¹⁷²⁴ İbn Kesîr, *Tefsir*, 2/56; el-Kettâni, *Terâtîbü'l-İdâriyye*, 1/163; ayrıca Hz. Peygamber'in Kutsal Kitapta geçen vasfıyla alâkalı Abdullah b. Selâm (Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 22/106-108; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Hidâyetü'l-Hayârâ*, 291-295) ve Abdullah b. Amr b. el-Âs (Buhârî, "Buyû", 50 (No. 2125); Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 13/164) tarafından önemli bilgiler verildiğine dair rivayetler de mevcuttur. İbn Selâm ve Hz. Peygamber arasında geçen diyalog ve sorulan üç soru meşhurdur (bk. Buhârî, "Enbiyâ", 1(No. 3329)).

¹⁷²⁵ R. Rıza, *el-Menâr*, 7/15; 11/142.

pahasına Hz. Muhammed'le ilgili kutsal kitaplarında geçen bilgileri gizlemişler, onun hakkında bilgilendirilmiş oldukları halde yine ona itaat etmemeyi tercih etmişlerdir.¹⁷²⁶ Ayrıca gizledikleri bilgilerden ortaya çıkan kısımları da istedikleri anlamda tevil etmişlerdir.¹⁷²⁷

Kur'ân-ı Kerim onların gizledikleri gerçekleri ortaya çıkarmakla Hz. Peygamber'in doğruluğunu ispat etmiş ve diğer peygamberler gibi¹⁷²⁸ ona da iman etmenin gerekliliğini belirtmiştir. Onun peygamberliğini inkâr eden Ehl-i Kitabı da kâfir olarak nitelendirmiş ve Allah'ın lanetine maruz kalacaklarını bildirmiştir: *"Kendilerine ellerindekini (Tevrat'ı) tasdik eden bir kitap (Kur'ân) gelince onu inkâr ettiler. Oysa daha önce (bu kitabı getirecek peygamber ile) inkârcılara (Arap müşriklerine) karşı yardım istiyorlardı. (Tevrat'tan) tanıyıp bildikleri (bu peygamber) kendilerine gelince ise onu inkâr ettiler. Allah'ın lâneti inkârcıların üzerine olsun."*¹⁷²⁹ Bilindiği üzere Kur'ân-ı Kerim kimi peygamberleri kabul edip kimisini inkâr edenleri kâfir olarak görmekte ve alçaltıcı bir azapla karşı karşıya kalacaklarını bildirmektedir.¹⁷³⁰ Hz. Musa ve Hz. İsa'yı kabul edipte Hz. Peygamber'i inkâr etmek, bazı peygamberlere inanmak ve bazılarını reddetmektir.

2. Kur'ân'ın Ehl-i Kitabı Amelî Konularda Davette Bulunması

Kur'ân-ı Kerim pek çok ayette dolaylı veya doğrudan Ehl-i Kitabın amelî konulardaki zafiyetinden bahsetmekte, hatalarını söyleyerek onları doğru amellere davet etmektedir. Fakat amel zafiyeti daha fazla Yahudilerde görülmektedir. Çünkü Hıristiyanlarda akidevî zafiyetler ağır basmaktadır. Bu yüzden Kur'ân-ı Kerim'de Yahudilerin bahsi geçtiğinde daha fazla amelî ve ahlakî sorunlar; Hıristiyanların bahsi geçtiğinde ise akidevî sorunlar ön plana çıkmaktadır. Tevrat'ın bir ahkâm kitabı olarak mevcudiyetini korurken ağırlıklı olarak ahlakî konuları içeren İncil'in inmesi, onun Tevrat'ı doğrulayıp¹⁷³¹ Hıristiyanların ahkâm konusunda Tevrat'la amel etmelerine

¹⁷²⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2/32.

¹⁷²⁷ R. Rıza, *el-Menâr*, 9/199.

¹⁷²⁸ en-Nisâ 4/172.

¹⁷²⁹ el-Bakara 2/89.

¹⁷³⁰ "Şüphesiz, Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler, Allah'a inanıp peygamberlerine inanmayarak ayırım yapmak isteyenler, **"(Peygamberlerin) kimine inanırız, kimini inkâr ederiz"** diyenler ve böylece bu ikisinin (imanla küfrün) arasında bir yol tutmak isteyenler var ya; işte onlar gerçekten kâfirlerdir. Biz de kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır." (el-Mâide 5/150-151).

¹⁷³¹ "O peygamberlerin izleri üzere Meryemoğlu İsa'yı, önündeki Tevrat'ı doğrulayıcı olarak gönderdik. Ona, içerisinde hidayet ve nur bulunan, önündeki Tevrat'ı doğrulayan, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için doğru yola iletici ve bir öğüt olarak İncil'i verdik." (el-Mâide 5/46; Âl-i İmrân 3/59; es-Saf 61/6).

müsaade ettiği halde yine Yahudilerin İncil ile amel etmeye mükellef kılınması, Yahudilerin amelî zafiyetlerinin bariz göstergesidir.

Yahudilerin amel zafiyetinde onların kültürel zafiyetinin de etkisinin de olduğunu söylemek mümkündür. Kùltürler kişinin karakteri üzerinde etkilidirler. Karakter düşüklüğü, insanda laubalilik, umursamazlık, serkeşlik ve şahsiyetsizlik oluşturur. Bu özelliklere sahip olan biri, kanunlar ve amelî konulara karşı pek hassas olamaz. Yahudilerin kültürel bakımından da çok zayıf oldukları Yahudi tarihçiler bile itiraf etmişlerdir. Özellikle Arap yarımadasındaki Yahudilerin diğer dindaşlarından ayrı bir konumda olduğunu ileri sürmüşlerdir. Diğer Yahudiler Arabistan'daki Yahudileri inanç bakımından bile kendileri gibi görmez ve hatta bazı tarihçileri onları Yahudi olarak kabul etmemişlerdir. Çünkü onlara göre bu Yahudiler Musevî şeâiri muhafaza etmiyor ve Talmud'un hükümlerine uymuyorlardır. H. A. Winkler, Arap Yarımadasındaki Yahudilerin kültürel ve toplumsal seviyelerinin, Filistin'deki Yahudilerden daha düşük olduğunu belirterek, onların Yahudi asıllı olduklarını kabul etmemiştir.¹⁷³²

2.1. Ehl-i Kitabın Amelî Konulara Davet Edilmesinin Sebebi

Ehl-i Kitabın peygamberlere ihaneti, sözlerinden dönmeleri, İslâm'a ve Hz. Muhammed'e karşı çıkmalarının sebebi, gerçekleri gizlemeleri, batıl temennileri, diğer karakteristik özellikleri, hak ile batılı karıştırmaları;¹⁷³³ gerçekleri gizlemeleri;¹⁷³⁴ başkalarını emri bi'l-marûfta bulunurken kendilerini unutmaları; Allah'ın ayetlerini ve hükümlerini dünyevî metalar karşısında hiçe saymaları;¹⁷³⁵ başlarına gelen olaylara karşı sabır göstermemeleri¹⁷³⁶ ve Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etmeleri, Yahudilerin bariz amelî ve ahlakî sorunları ve zafiyetleridir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'e iman etmeyip onu inkâr eden; âhirette pek azap görmeyeceklerine inanan;¹⁷³⁷ Allah'a ibadet etmede ihmalkâr davranan bir topluluktur.

---

¹⁷³² el-Hâcc Sâlim es-Sâsî, *Nakdu'l-Hitabi'l-İstişrakî*, (Beyrut: Dâru'l-Medâri'l-İslâmî, 2002), 1/286-287; Salahattin Sönmezsoy, *Kur'ân ve Oryantalistler*, (Ankara: Fecir Yay.,1998),109. Arap yarımadasındaki Yahudilerin kültür seviyelerinin düşüklüğü konusunda, İbn Haldûn da *Mukaddime*'sinde Kur'ân'ın tefsirinden söz ederken kayda değer tespitlerde bulunmuştur (bk. İbn Haldûn, *el-Mukaddime*, 2/175).

¹⁷³³ Âl-i İmrân 3/71.

¹⁷³⁴ el-Bakara 2/159, 174.

¹⁷³⁵ el-Bakara 2/79; el-Mâide 5/44.

¹⁷³⁶ Yunus 10/84-86.

¹⁷³⁷ el-Bakara 2/80; Âl-i İmrân 3/24.

Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim onların bu amelî ve ahlakî sorunlarını terketmelerini istemiş ve onları Allah katında makbul olan, semavî dinlerin mensublarına yakışan tutumlarda bulunmalarına davet etmiştir. Özellikle:

"Eğer kitap ehli iman etseler ve Allah'a karşı gelmekten sakınsalardı, muhakkak onların kötülüklerini örterdik ve onları Naim cennetlerine koyardık."¹⁷³⁸ buyurarak Allah'a karşı gelmemek;

"Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz. Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir. Siz hiç düşünmüyor musunuz?"¹⁷³⁹ buyurarak gerçekleri düşünmek;

"...Şu halde siz de insanlardan korkmayın, benden korkun ve âyetlerimi az bir karşılığa değiştirmeyin. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir."¹⁷⁴⁰ buyurarak onların yalnız Allah'tan korkmak;

"De ki: "Ey Kitap ehli! Hakkın dışına çıkarak dininizde aşırı gitmeyin. Daha önce sapmış, birçoklarını da saptırmış ve dümdüz yoldan da şaşmış bir milletin arzu ve keyiflerine uymayın."¹⁷⁴¹ buyurarak onların, dinde aşırıya gitmemek;

"Şüphe yok ki iman edenler ve Yahudiler, Nasraniler, Sabiiler bunlardan her kim Allah'a ve Âhiret gününe hakikaten iman eder ve salih bir amel işlerse elbette bunların Rableri yanında ecirleri vardır, bunlara bir korku yoktur ve bunlar mahzun olacak değillerdir."¹⁷⁴² buyurarak amel-i salih işlemek gibi konulara davet etmektedir.

Ayrıca Allah Teâlâ "...Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim..."¹⁷⁴³ buyurarak onlara ahitlerine vefa göstermeyi; "bilerek hakkı bâtil ile karıştırmayın, hakkı gizlemeyin."¹⁷⁴⁴ buyurarak onlara bu hastalıkları terk etmelerini; "...âyetlerimi az bir karşılık ile satmayın..."¹⁷⁴⁵ buyurarak onlara Allah'ın hükümlerine karşı saygılı olmayı ve onu bu şekilde değersizleştirmeyi bırakmalarını; "Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin..."¹⁷⁴⁶ buyurarak musibetler karşısında sabırlı olmalarını; hesap günüyle ilgili batıl iddialarına¹⁷⁴⁷

---

¹⁷³⁸ el-Mâide 5/65.

¹⁷³⁹ Âl-i İmrân 3/65, 99.

¹⁷⁴⁰ el-Mâide 5/44.

¹⁷⁴¹ el-Mâide 5/77.

¹⁷⁴² el-Bakara 2/62; el-Mâide 5/69.

¹⁷⁴³ el-Bakara 2/40.

¹⁷⁴⁴ el-Bakara 2/42.

¹⁷⁴⁵ el-Bakara 2/41.

¹⁷⁴⁶ el-Bakara 2/45.

¹⁷⁴⁷ el-Bakara 2/80; Âl-i İmrân 3/24.

kanmayıp o günün çetinliğinden korkmalarını;¹⁷⁴⁸ namaz kılmayı ve zekât vermeyi emrederek¹⁷⁴⁹ Allah'a ibadet etmelerini emretmiştir. Ayrıca sabır ve namazla yardım talebinde bulunmalarını;¹⁷⁵⁰ hataları için Allah'a tevbe etmelerini;¹⁷⁵¹ emri bi'l-marufta ilk önce kendilerinden başlamalarını da emretmiştir.¹⁷⁵²

Eh-i Kitabın amelî problemlerini şu başlıklarla incelemek mümkündür:

2.1.1. Yahudilerin Amelî Problemleri

2.1.1.1. Batıl Temennileri

Yahudilerin batıl iddiaları yanında bir de batıl temennileri vardır. Bu da onların kıskançlık ve çekememezliklerinden kaynaklanıyordu. Çünkü kendilerini her şeye daha lâyık görüyor ve her güzel şeyin kendilerinin olmasını istiyorlardı.

Bu temenniler genel de Müslümanların dinden çıkmaları, Allah tarafından onlara bir iyilik gelmemesi ve onların da -kendileri gibi- batıl yollara düşmeleri yönündeydi. Kur'ân-ı Kerim de bu temennileri dile getirip onları boş kuruntular olarak nitelendirmiştir. Bahsi geçen temenniler şöyledir:

*"Ehl-i kitaptan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler. Yine de siz, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedip bağışlayın. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir."*¹⁷⁵³

*"Ne Kitab ehlinden inkâr edenler ve ne de Allah'a ortak koşanlar, Rabbinizden size bir iyilik gelmesini isterler. Oysa Allah rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah, büyük lütuf sahibidir."*¹⁷⁵⁴

Görüldüğü üzere birinci ayette Yahudilerin Müslümanların İslâm'dan çıkmalarını istemeleri, kıskançlıklarından ötürü olduğu açıkça belirtilmektedir. Bu ayet de Ehl-i Kitabın, Hz. Peygamber'e ve müminlere karşı kıskanç davrandıklarına işaret etmektedir ve Allah Teâlâ'nın, Müminlere, Ehl-i Kitabın kâfirlerini ve müşrikleri dost edinmelerini, onların, nasihat şeklinde de olsa sözlerini dinlemelerini yasakladığını göstermektedir. Zira Allah Teâlâ bu insanların, müminlere karşı

¹⁷⁴⁸ el-Bakara 2/48, 123.

¹⁷⁴⁹ el-Bakara 2/43.

¹⁷⁵⁰ el-Bakara 2/45.

¹⁷⁵¹ el-Bakara 2/54.

¹⁷⁵² el-Bakara 2/44.

¹⁷⁵³ el-Bakara 2/109.

¹⁷⁵⁴ el-Bakara 2/105.

içlerinde gizledikleri kin ve kıskanma duygularını müminlere bildirmiş ve onlardan uzak durmalarını emretmiştir.¹⁷⁵⁵ Ehl-i Kitabın özellikle Yahudilerin Müslümanlara bir iyiliğin gelmemesine yönelik temennileri, aslında onların düşmanlıklarının boyut ve şiddetini göstermektedir.¹⁷⁵⁶ Ayette Ehl-i Kitabın müşriklerle beraber zikredilmeleri de Müslümanlara karşı düşmanlıkta aynı şiddete sahip olmalarından dolayıdır.¹⁷⁵⁷ Yüce Allah'ın Müslümanların onlarla samimi ilişkilerde bulunup dost olmalarını yasaklaması da bu yüzdendir.¹⁷⁵⁸

Ehl-i Kitabın temennilerinden bir diğeri de Müslümanları saptırmalarıdır. Âl-i İmrân sûresinin 69. ayetinde şöyle buyurulmaktadır: "*Ehl-i kitaptan bir kısmı istediler ki, ne yapıp edip sizi saptırabilsinler. Oysa onlar sadece kendilerini saptırırlar da farkına bile varmazlar.*"

Görüldüğü üzere bu ayetler, Yahudilerin temenni ettikleri üç şeyin *Müslümanların dinden çıkmaları; Müslümanlar için hiçbir iyiliğin gelmemesi; Müslümanları saptırabilmeleri* olduğunu ortaya koymakta ve bunun altında ise kıskançlık ve şiddetli düşmanlık yattığını açıklamaktadır. Kısacası Yahudilerin yegâne derdi, İslâm ve Müslümanlıktır. Müslümanlar hangi dine geçerlerse geçsinler veya dinsiz yaşasınlar onlar için fark etmez, yeterki İslâm'ı terk etsinler. Burada hayrete düşüren husus da onların semavî bir dine mensup oldukları halde böyle temennilerde bulunmalarıdır. Çünkü ilâhî bir dine mensup olduğu iddiasında olan biri, hiç bir zaman insanların batıl yollara düşmesini istemez. Fakat Yahudiler, Müslümanlar'ın doğru yolda olduklarını bilmelerine rağmen yine de onları batıl yola çekme istekleri, onların serkeşlikte ve Müslümanlara yönelik kıskançlıkta ne seviyeye ulaştıklarını gösterir. Çünkü her semavî dinde insanları doğru yola davet etmek, o dinin önemli görevlerindendir. Yahudilik her ne kadar tahrife uğramış dinlerden olsa da yine de insanları doğru yola davet etme gibi konuların tahrife uğradığı söylenemez. Günümüzde 'Yahudiler insanları Yahudiliğe davet etmez' tezi hâkim olsa da Kur'ân-Kerim'in belirttiği üzere o dönemde Yahudilerin, Müslümanlara hidayete ermek için

¹⁷⁵⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2/470.

¹⁷⁵⁶ İbn Kesîr, *Tefsir*, 1/375; Abdurrahman b. Nâsır b. Abdillâh es-Sa'dî, *Teysirü'l-Kerimi'r-Rahmân fi Tefsiri Kelâmi'l-Mennân*, thk. Abdurrahman b. Mu'allâ el-Levîhak, (Beyrut: Müessesetü'r-Resâle, 1420/2000), 1/61.

¹⁷⁵⁷ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 1(1)/135.

¹⁷⁵⁸ el-Mâide 5/51.

"Yahud olunuz"¹⁷⁵⁹ demeleri, onların insanları Yahudiliğe davet ettiklerini göstermektedir.

Sonuç olarak Allah Teâlâ, "*Ne sizin kuruntularınız ne de Ehl-i Kitabın kuruntularıyla olur.*"¹⁷⁶⁰ buyurarak onların bu ve benzeri temennilerini boş kuruntular olarak nitelendirmiş ve onların kuruntularına göre hiçbir şeyin gerçekleşmeyeceğini söylemiştir.

İlgili ayetlerin sonlarındaki "*Allah rahmetini dilediğine tahsis eder*"; "*Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.*" gibi mesajlar, Allah'ın mutlak kudreti karşısında kıskananın kıskançlığının, O'nun nimetlerine engel olamayacağını göstermektedir. Allah dilediği kullarına rahmeti ve hayrı vereceğini beyan etmekte ve 'hiçbir kimsenin bir başkasını ona ihsan edilen lütuf yüzünden kıskanmaması gerektiği' mesajını vermektedir.

2.1.1.2. Peygamberlere İhaneti

Kur'ân-ı Kerim, İsrâiloğullarının kendilerine gönderilen peygamberlere büyük ihanetler yaptıklarını belirtmektedir. Onlar kendilerine gelen peygamberlere itaat etmemiş, onlara hep sıkıntılar yaşatmış ve onları öldürecek kadar ileriye gitmişlerdir. Tabii yaptıkları zulüm ve isyanlar sebebiyle Allah'ın azabına da maruz kalmışlardır. Kur'ân-ı Kerim pek çok ayette bu zulmü dile getirmekte ve peygamberlerin İsrâiloğulları tarafından neler çektiklerine dair bilgiler vermektedir.

İsrâiloğullarına çok fazla peygamber gönderildiği malumdur ama sayı konusunda gerek Kur'ân-ı Kerim'de gerek diğer temel kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Kur'ân-ı Kerim, İsrâiloğullarına gelen bazı peygamberlerden bahsetmekte ve bahsettiği peygamberlere İsrâiloğullarının nasıl davrandıklarıyla alâkalı genel bir tasvir sunmaktadır. Buna göre İsrâiloğulları, kimi peygamberlere ihanet edip yarı yolda bırakmışlar,¹⁷⁶¹ kimilerini ciddi eziyetlerde bulunmuşlar,¹⁷⁶² kimilerini öldürme teşebbüsünde bulunmuşlar,¹⁷⁶³ kimilerini tekzip etmişler ve kimilerini de şehit etmişlerdir.¹⁷⁶⁴

---

¹⁷⁵⁹ el-Bakara 2/135.

¹⁷⁶⁰ "*Ne sizin kuruntularınız ne de Ehl-i Kitabın kuruntularıyla olur. Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür ve kendisi için Allah'tan başka dost da, yardımcı da bulamaz.*" "*Mü'min olarak, erkek veya kadın, her kim salih ameller işlerse, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.*" (en-Nisâ 4/123-124).

¹⁷⁶¹ el-Bakara 2/ 246, 249; el-A'râf 7/150.

¹⁷⁶² el-Ahzâb 33/69.

¹⁷⁶³ el-Mâide 5/157-158; A'râf 7/150.

¹⁷⁶⁴ el-Bakara 2/61, 87, 91; Âl-i İmrân 3/21.112; el-Mâide 5/70.

Kur'ân-ı Kerim'de İsrâiloğullarının peygamberlere karşı tutumlarından söz edilirken özellikle öldürme konusunda geçmiş zaman değil, geleceğe de delalet eden bir "geniş zaman" kipi kullanılmıştır. Bunun sebebi, onların müstakbelde de bu adetlerinden vazgeçmeyeceklerini belirtmektir. Onların Hz. Muhammed'i şehit etme teşebbüsleri bunu göstermektedir.¹⁷⁶⁵ Tefsir kaynaklarında İsrâiloğullarının çokça peygamber öldürdüklerine dair rivayetler de mevcuttur. Fakat bu rivayetler tartışmaya açıktır. Çünkü "*bir günde üç yüz peygamberi şehit etmişler*" şeklinde abartılı hatta akli selimin kabul edemeyeceği rakamlar söz konusudur.¹⁷⁶⁶

Konuyu aydınlatma babında Kur'ân-ı Kerim'in sıkça üzerinde durduğu Hz. Musa'nın İsrâiloğulları tarafından maruz bırakıldığı bazı durumlara kısaca değinmek istiyoruz.

Bilindiği üzere İsrâiloğulları Mısır'da mazlum ve mahrum bir vaziyette yaşamaktaydılar. Allah Teâlâ Hz. Musa'yı onlara kurtarıcı olarak gönderdi ve onları kurtarıp yeni bir hayat nasip etti. Hz. Musa Mısır sürecinde çok ciddi mücadele içerisindeydi; bir yandan Firavun ve ileri gelen adamlarıyla mücadele ederken, diğer yandan da İsrâiloğullarını davet etmeye, onları eğitmeye, onları Firavun ile olan mücadeleleri için hazırlamaya çalışıyordu. Bu mücadelede Hz. Musa "tevekkül" ve "sabr"ın önemine vurgu yaparak kendilerine yalnız Allah'a tevekkül etmelerine¹⁷⁶⁷ ve yapılanlara karşı sabretmelerini tavsiye ettiğinde, İsrâiloğulları yeterli mücadeleyi vermeden hemen kurtarılmaları gerektiğini düşünüyor ve "*Sen bize gelmeden önce de işkence ediliyorduk, sen geldikten sonra da...*"¹⁷⁶⁸ diyerek bir nevi isyan ediyorlardı. Hz. Musa'nın bunca mücadelesi ve çabasına rağmen Firavun'un zulmünden korkan İsrâiloğullarından ancak küçük bir grup ona inanmıştı.¹⁷⁶⁹ Firavun da onları "*bölük pörçük bir cemaattir*" diyerek pek önemsemiyordu.¹⁷⁷⁰ Nihayetinde Hz. Musa, yıllarca süren mücadele sonucu İsrâiloğulları içinde Allah'a inanan ve O'na tevekkül eden bir topluluk oluşturmayı başarınca¹⁷⁷¹ beklenen olur ve Allah'ın emriyle¹⁷⁷² Hz. Musa İsrâiloğullarını Mısır'dan çıkartır.¹⁷⁷³

¹⁷⁶⁵ Bk. Zemaşerî, *Keşşâf*, 1/189; İbn Kesîr, *Tefsir*, 1/323.

¹⁷⁶⁶ Abdullah İbn Mes'ûd'un dediğine göre, "İsrâiloğulları bir günde üçyüz peygamber öldürüyor ve günün sonunda sebze pazarlarını kuruyorlardı (bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 1/101, 2/21; İbn Kesîr, *Tefsir*, 1/283).

¹⁷⁶⁷ Yunus 10/ 84-86.

¹⁷⁶⁸ el-A'râf 7/128-129.

¹⁷⁶⁹ Yunus 10/83.

¹⁷⁷⁰ eş-Şu'arâ 26/54-55.

¹⁷⁷¹ Yunus 10/85-86.

Hız. Musa Mısır çıkışı esnasında Firavunların başına gelen azaba bizzât şahit olan İsrâiloğullarından daha güçlü bir imana sahip olmalarını ve güzel amellerde bulunmalarını beklerken, maalesef tam tersine onlar özgürlük nimetinin değerini hiçe sayarak daha fazla serkeşlik yapmaya başlarlar. Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük yapar, Hız. Musa ve Harun'a da itaat etmeyip özellikle Hız. Musa'ya çokça eziyet çektirirler.¹⁷⁷⁴ Hatta Hız. Musa'yı öyle bir duruma düşürürlerki, "*Ey kavmim neden bana bu kadar eziyet ediyorsunuz*"¹⁷⁷⁵ diye haykırmaya başlar. Allah Teâlâ da "*Ey iman edenler! Siz Musâ'ya eziyet eden kimseler gibi olmayın...*"¹⁷⁷⁶ mesajıyla Hız. Musa'ya yapılan eziyetleri örnek göstererek Müslümanları onlar gibi olmayıp Hız. Peygamber'e karşı davranışlarında daha dikkatli olmaları hususunda uyarmıştır.

Hız. Musa'ya yapılan eziyetlere gelince, İsrâiloğulları Mısır çıkışı sırasında denizi geçip Şam'a doğru giderken puta tapan bir kavmi gördüklerinde hemen Hız. Musa'dan put getirmesini istemişlerdir. Hız. Musa, "*Allah sizi âlemlere üstün kılmışken ben size Allah'tan başka bir tanrı mı arayayım?*" diyerek bu istek ve batıl düşüncelerinden vaz geçirmeye çabalamış¹⁷⁷⁷ ve onlara, Allah'ın verdiği nimetleri ve yaptığı iyilikleri hatırlatarak yoluna devam etmiştir.¹⁷⁷⁸

Yine Hız. Musa İsrâiloğulları ile Sinâ vadisinden Şam'a doğru giderken Allah'ın emri üzerine Tûr dağına geçer, onların başına kardeşi Hız. Harun'u tayin ederek ona itaat etmelerini ister. Ne var ki döndüğünde Hız. Harun'un itaatinden çıkıp¹⁷⁷⁹ bir buzağıya¹⁷⁸⁰ tapan ve kendisine ihanet eden bir topluluk bulur.¹⁷⁸¹ Hatta Hız. Harun onları uyardığında az kalsın onu da öldüreceklerdir.¹⁷⁸² Onların putperest

---

¹⁷⁷² "*kullarımı geceleyin yürüt, Firavun'un yetişmesinden korkma!*" (Tâhâ 20/77).

¹⁷⁷³ İsrâiloğullarının Hız. Musa ile çıkışlarını ve Kızıldeniz'i geçişlerini Kur'ân-ı Kerim pek çok ayette bahsetmiştir (bk. el-A'râf 7/134,137; Yûnus 10/90; eş-Şu'arâ 26/52-67; el-Kasas 28/39-42).

¹⁷⁷⁴ el-Bakara 2/49-61; el-Ahzâb 33/69; es-Saf 61/5.

¹⁷⁷⁵ es-Saf 61/5.

¹⁷⁷⁶ el-Ahzâb 33/69.

¹⁷⁷⁷ "*İsrailoğullarını denizden geçirdik. Derken, kendilerine ait putlara tapan bir kavme rastladılar. İsrailoğulları, "Ey Mûsâ! Onların kendilerine ait ilâhları (putları) olduğu gibi sen de bize ait bir ilâh yapsana" dediler. Mûsa şöyle dedi: "Şüphesiz siz cahillik eden bir kavimsiniz." "Şüphesiz bunların (dîn diye) içinde buldukları şey yok olmaya mahkûmdur. Yapmakta olduklarının hepsi batıldır." "Sizi âlemlere üstün kılmış iken, Allah'tan başka ilâh mı araştırıyorum size?"* (el-A'râf 8/138-140.).

¹⁷⁷⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 1/320.

¹⁷⁷⁹ Tâhâ 20/90-91.

¹⁷⁸⁰ Sâmirî'nin meydana getirdiği buzağıdır (Tahâ 20/88).

¹⁷⁸¹ el-A'râf /148.

¹⁷⁸² el-A'râf 7/150; Tahâ 20/9-91.

Mısırlılarla beraber yaşadıkları için kalplerinde putperestlik iyice kök salmıştı.¹⁷⁸³ Putlara meyilli olmaları onların henüz putperestlikten tam kurtulamadıklarını gösterir.

İsrâiloğullarından seçilen yetmiş kişi Hz. Musa ile Tûr dağına gittiklerinde kendilerinden iman etmelerini istediğinde "...Allah'ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayız..." derler. Bunun sonucunda bir yıldırım çarpmasıyla tamamı bayılıp düşer ve Allah'ın azabına maruz kalırlar. Fakat Hz. Musa'nın dua ve yalvarışıyla azaptan kurtulurlar.¹⁷⁸⁴

Yine İsrâiloğulları Hz. Musa ile Sinâ topraklarına vardıklarında ve Şam'dan Filistin'e doğru yöneldikleri esnada, Hz. Musa ve Hz. Harûn'a serzenişte bulunarak isyan etmeye başlarlar. Mevcut Tevrat'ta da İsrâiloğullarının Hz. Musa ve Hz. Harûn'a şöyle dedikleri geçmektedir:

"Keşke Mısır diyarında et kazanları başında oturduğumuz zaman, doyuncaya kadar ekmek yerken Rabbin eliyle ölseydik, çünkü bütün bu cemaati açıklıkla öldürmek için bizi bu çöle çıkardınız."¹⁷⁸⁵ Yani burada karnımızı doyurmak için sadece ekmek yiyoruz, siz, bütün bu cemaatin açıklıktan ölsün diye bizi bu fakirlik ve yoksulluğa çıkartınız. Ayrıca susadıklarında su bulamayınca hemen isyan bayrağını kaldırıp Hz. Musa'ya şöyle demişler: "Bizi, oğullarımızı ve hayvanlarımızı susuzluktan öldürmek için, niye bizi Mısır'dan çıkardın?"¹⁷⁸⁶ Bunun üzerine Hz. Musa Allah'a, "Bu kavme ne yapayım? Az daha beni taşılayacaklar." demiştir.¹⁷⁸⁷

İsrâiloğullarına Allah tarafından hazır olarak güzel rızıklar verilirken buna şükür etmeyip başka yiyecekler istemişlerdir. Bunun sonucunda Allah Teâlâ onlara şehir hayatını takdir etmiş ve şehre girmelerini istemiştir.¹⁷⁸⁸ Şehre girmeleri emredilen İsrâiloğulları yine korkudan girmek istemeyip isyan ettikleri için Tih çölünde kırk yıl yaşamak zorunda kalmışlardır.¹⁷⁸⁹

Bilindiği gibi Hz. Musa İsrâiloğulları ile Şam topraklarına varıp oradan kutsal topraklara geçmeyi hedefler. Ancak orada zalim Kenânîler hâkim oldukları için İsrâiloğullarını ciddi bir imtihan beklemektedir. Hz. Musa oraya girmenin kolay olmadığını bildiği için bir keşif ekibi gönderir. Keşif ekibinde on iki boydan

¹⁷⁸³ Kalkan, *Ansiklopedik Kur'ân Kavramları ve Güncel Yansımaları*, 10/586.

¹⁷⁸⁴ el-Bakara 2/55-56; el-A'râf 7/155.

¹⁷⁸⁵ Çık.16:3.

¹⁷⁸⁶ Çık. 17:3.

¹⁷⁸⁷ Çık. 17:4.

¹⁷⁸⁸ el-Bakara 2/61.

¹⁷⁸⁹ el-Mâide 5/21-26.

oluşan¹⁷⁹⁰ İsrâiloğullarının her bir boyundan birer temsilci yer alıyordu. Fakat keşif ekibi döndüklerinde Kenânîlerin çok güçlü olduklarını ve şehirlerinin çok sağlam yapıldığını söyleyince,¹⁷⁹¹ İsrâiloğulları oraya girmemek için isyan ederler¹⁷⁹² ve orada yaşayan zorbalara çıkmadıkları müddetçe kendilerinin asla girmeyeceklerini söylerler.¹⁷⁹³ Keşif heyetinden iki kabile reisi, İsrâiloğullarına Hz. Musa'ya itaat etmeleri, kutsal topraklara girmeleri için kararlı olmaları, niyetlerini sadece cihada odaklanmaları ve Allah'a güvendikleri takdirde başarıya nail olacakları konusunda teşvik etseler de onlar Hz. Musa'nın tavsiyelerine kulak asmadıkları gibi bu iki reisin tavsiyelerini de dinlemezler.¹⁷⁹⁴ Böylece İsrâiloğulları, bu itaatsizlik ve korkaklık neticesinde Allah'ın imtihanına maruz kalıp 40 yıl Tih çölünde¹⁷⁹⁵ sürünmeye mahkûm edilirler.¹⁷⁹⁶ Bu süreçte çölde vatansız, şaşırılmış ve heryretler içinde dolaşırlar. Allah'ın bu hükmü, özgülüğü kötüye kullanan ve peygamberlerinin sözünü dinlemeyen o fasıklar hakkında kötü bir hapis cezasıydı.¹⁷⁹⁷

Hz. Musa'nın vefatıyla kendisiyle beraber Mısır'dan gelip isyan eden İsrâiloğulları da vefat eder ve kutsal topraklara girme işi yeni nesile nasip olur ve Yuşâ (Yeşu) b. Nûn İsrâiloğulların başına geçer. Yuşâ b. Nûn, Hz. Musa'nın kutsal topraklara gönderdiği 12 kişilik keşif ekibinde yer alan ve döndüğünde temsil ettiği boyu, Hz. Musa'nın yanında yer almalarına ve kutsal topraklara girmelerine teşvik ettiği iki kişiden birisidir.¹⁷⁹⁸ Kur'ân-ı Kerim de bu olaya temas etmiştir¹⁷⁹⁹ İlgili ayetlerin beyan ettiği üzere Allah Teâlâ onlara yardım etmiş ve kasabanın kapısından alçak gönüllü ve saygılı bir şekilde girmelerini, günahlarının affedilmesi için O'na dua etmelerini emretmiştir. Ayrıca bunları yaptıkları takdirde günahlarını bağışlayacağını ve bol nimetler ihsan edeceğini da söylemiştir. Fakat Yahudiler her zamanki adetleri

---

¹⁷⁹⁰ "İsrâiloğulları on iki boydan oluşuyordu ve her boyu bir reis temsil ediyordu. Reisler kendi boylarından sorumluydu; onlar adına karar alıyor ve onlar adına söz veriyordu. Toplumsal yapı bu şekilde kurulmuştu. Allah, Hz. Musa aracılığıyla bu temsilcilerden Tevrat'a uyacaklarına dair söz almıştı..." (Şimşek, *Hayta Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 2/26.)

¹⁷⁹¹ Bk. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3/1600, 1647-1648).

¹⁷⁹² Tantâvî, *Benû İsrâil fi'l-Kur'ân*, 30.

¹⁷⁹³ e-Mâide 5/22.

¹⁷⁹⁴ el-Mâide 5/23-24.

¹⁷⁹⁵ el-Mâide 5/25-26.

¹⁷⁹⁶ İbn Kesîr, *Tefsir*, 3/79; Tantâvî, *Benû İsrâil fi'l-Kur'ân*, 30.

¹⁷⁹⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3/1649.

¹⁷⁹⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3/1649.

¹⁷⁹⁹ el-Bakara 2/58-59; en-Nisâ 4/154.

üzere bunların tamamına aykırı hareket etmişler¹⁸⁰⁰ ve Kur'ân-ı Kerim'in belirttiği üzere Allah'ın azabına maruz kalmışlardır.¹⁸⁰¹

Kısacası İsrâiloğulları kendilerine gelen her peygamber ve kurtarıcıya -az-çok-eziyet etmişlerdir. Hz. Zekeriyâ ve Hz. Yahya'yı şehit etmişler;¹⁸⁰² kurtarıcı olarak gönderilen Hz. Tâlut'a ihanet edip yarıyolda bırakmışlardır.¹⁸⁰³ Hz. İsa peygamberliğini açıklayınca İsrâiloğulları onun bir büyücü olduğunu iddia etmişler,¹⁸⁰⁴ onu çarmıha gererek öldürdüklerini söyleyip kendi suçlarını itiraf etmişlerdir.¹⁸⁰⁵ Oysa İsrâiloğulları kendilerine gönderilecek peygamberlere yardımcı olacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi. Fakat kendilerine gönderilen bir peygamber, onların arzularına aykırı şeyler (hükümler vs) getirdiği zaman kimileri onu tekzip etmiş ve kimileri de onu öldürmüşlerdir.¹⁸⁰⁶

En son Yahudiler Medine'de Hz. Peygamber'i de şehit etme teşebbüsünde bulunmuşlar ama her seferinde başaramamışlardır. Mekke müşrikleri ile Nadîroğullarının ortaklaşa iki defa Hz. Peygamber'i öldürme planlarının başarısızlıkla sonuçlandığını kaynaklarda görmekteyiz.¹⁸⁰⁷ Aynı şekilde Hayber'in fethinden sonra Yahudi bir kadın Hz. Peygamber'i zehirleyerek öldürmeye teşebbüs etmiş ama başaramayınca kendisi Bişr b. el Berrâ'nın ölümüne sebep olduğu için kısas edilerek öldürülmüştür.¹⁸⁰⁸

Hz. Peygamber Medine halkının himayesinde olduğu için Yahudiler diğer peygamberlere yaptıkları zulümleri ona doğrudan yapamamış ve onu ortadan kaldırma niyetiyle kurdukları tuzak ve oyunları da onları çirkin hedefine ulaştıramayınca, son çareyi dost görünümünde Müslümanları tuzağa düşürmekte görürler. Bu doğrultuda -Kur'ân-ı Kerim'in belirttiği üzere- Müslümanları dinlerinden döndürmeleri için gündüz Müslüman olduklarını söyleyip gece tekrar inkâr ederlerdi.¹⁸⁰⁹ Ancak bu çabaları da boşuna gitmiştir.

¹⁸⁰⁰ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 1(1)/92.

¹⁸⁰¹ el-Bakara 2/59.

¹⁸⁰² Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil*, 1/62; Beyzâvî, *Tefsiri'l-Beyzâvî*, 1/331, 357; R.Rıza, *el-Menâr*, 1/312.

¹⁸⁰³ el-Bakara 2/249.

¹⁸⁰⁴ es-Saf 61/6.

¹⁸⁰⁵ en-Nisâ 4/157.

¹⁸⁰⁶ el-Mâide 5/70, 110.

¹⁸⁰⁷ Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/190-203; M. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/626-628; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 224-226.

¹⁸⁰⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/337-338; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4/238.

¹⁸⁰⁹ Âl-i İmrân 3/72; el-Mâide 5/61.

Sonuç itibariyle -Kur'ân-ı Kerim'in beyan ettiği üzere- İsrâiloğulları tarih boyunca isyanları ve taşkınlıkları sebebiyle Allah'ın ayetlerini inkâr edip haksızca peygamberleri öldürünce Allah Teâlâ, dünyada üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vurmuş ve gazabına uğratmıştır.¹⁸¹⁰ Ayrıca onların güzel amelleri de dünya ve âhirette bir karşılığı olmayıp, onları bekleyen Allah'ın çetin azaplarından kutaran hiçbir yardımcısı da olmayacaktır.¹⁸¹¹ Hz. Peygamber de *kıyamette bir peygamberin onu öldürdüğü veya bir peygamberi öldüren kişinin en ağır azaba maruz kalacağını* buyurmuştur.¹⁸¹² Yahudiler Medine'de Hz. Peygamber ve İslâm'a karşı yaptıklarından dolayı yine hak ettikleri cezayı görmüşler; kimileri sürgün edilmiş, kimileri de öldürülmüş böylece Müslümanlarla birlikte güzelce yaşama fırsatını kıskançlık ve serkeşlik yüzünden kendi elleriyle heba etmişlerdir.

2.1.1.3. Sözlerinden Dönmeleri

Yahudilerin kötü adetlerinden bir diğeri, verdikleri sözlerinden dönmeleri ve onu bozmalarıdır. Bunu hem Allah'a verdikleri sözlerinde hem de normal hayatlarında insanlarla yaptıkları anlaşmalarda görmek mümkündür. Allah'a ne zaman bir ahit vermişlerse o ahdi bozmuşlardır. Kur'ân-ı Kerim birçok ayette bundan bahsetmektedir. Örneğin;

İsrâiloğulları yüce Allah'a, O'ndan başkasına ibadet etmeyeceklerine, anne babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceklerine, insanlara herkese güzel sözler söyleyeceklerine, namazı kılacak ve zekâtı vereceklerine dair söz vermişler ama sonra az bir kısmı hariç diğerleri yüz çevirerek sözlerinden dönmüşlerdir.¹⁸¹³

Aynı şekilde birbirilerinin kanını dökmeyeceklerine, birbirilerini yurtlarından çıkarmayacaklarına da söz vermişler¹⁸¹⁴ ama sözlerinde durmayarak birbirini öldürmüş, kendilerine haram olduğu halde kimilerini yurtlarından çıkarmış, onlara esir olarak geldiklerinde de fidye verip onları kurtarlarmış.¹⁸¹⁵

Yahudilerin Allah'a söz verdikleri bir diğer konu ise, tepelerine Tûr dağı dikilmiş vaziyetteyken Tevrat'ı sınımsız sarılacakları ve ona kulak verip amel

¹⁸¹⁰ el-Bakara 2/61; Âl-i İmrân 3/21, 112.

¹⁸¹¹ Âl-i İmrân 3/22.

¹⁸¹² İbn. Hanbel, *el-Müsned*, 6/43 (No.3868); ayrıca bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 1/101, 2/21; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/283.

¹⁸¹³ el-Bakara 2/83.

¹⁸¹⁴ el-Bakara 2/84.

¹⁸¹⁵ el-Bakara 2/85.

edecekleri olmuştur.¹⁸¹⁶ Ancak "işittik" deyip söz verdiklerine rağmen sözlerinden dönmüşlerdir.¹⁸¹⁷

Daha önce temas edildiği üzere İsrâiloğulları Firavun'un zulmünden kurtulduktan sonra Allah'ın kendilerine lütfettiği nimetlerine ikna olmayıp şehir hayatı ve farklı yiyecekleri isteyince, Allah Teâlâ kutsal toprağa girmelerini emretmişti.¹⁸¹⁸ Fakat kutsal topraklara girmeleri için onlardan on iki kişi seçip kendilerinden Tevrat'a göre amel edeceklerine dair Hz. Musa aracılığıyla söz almış¹⁸¹⁹ ve namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, peygamberlerine inanır, onları destekler ve Allah'a güzel borç verirseniz (ihtiyacı olanlara Allah rızası için faizsiz borç verirseniz) kesinlikle günahlarınızı bağışlarım ve sizi, zemininden ırmaklar akan cennetlere koyarım, buyurmuştu.¹⁸²⁰ Ancak onlar yine Allah'a verdikleri sözü bozmuşlar ve bu yüzden Allah onları lânetlemiş ve kalplerini katılaştırmıştır.¹⁸²¹

İsrâiloğulları Allah'a kendilerine peygamber geldiğinde ona yardımcı olacaklarına ve ona iman edeceklerine söz vermişler. Fakat ne zaman bir Peygamber onlara arzularının hoşlanmadığı bir hükmü getirdiyse; bir kısmını yalanlamış ve bir kısmını da öldürmüşlerdir.¹⁸²²

İsrâiloğulları Tevrat'ı mutlaka insanlara açıklayacaklarına ve ondan hiç bir şeyi gizlemeyeceklerine dair Allah'a söz vermişler ama onu az bir karşılığa değiştirip verdikleri sözü bozmuşlardır.¹⁸²³

İsrâiloğulları, girmelerinin emredildiği şehre secde ederek kapıdan girmeleri ve Cumartesi (yasakları) konusunda haddi aşmamaları için Allah'a verdikleri sağlam sözü de bozmuşlardır."¹⁸²⁴

Allah'a verdikleri sözlerinden dönmelerine dair başka ayetler de mevcuttur.¹⁸²⁵

---

¹⁸¹⁶ el-Bakara 263.

¹⁸¹⁷ el-Bakara 2/93.

¹⁸¹⁸ el-Mâide 5/23.

¹⁸¹⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 2/26.

¹⁸²⁰ el-Mâide 5/12.

¹⁸²¹ el-Mâide 5/13.

¹⁸²² el-Mâide 5/70.

¹⁸²³ Âl-i İmrân 3/187.

¹⁸²⁴ en-Nisâ 4/154-155.

¹⁸²⁵ "Ondan sonra sözünüzden dönmüştünüz. Eğer sizin üzerinizde Allah'ın ihsanı ve rahmeti olmasaydı, muhakkak zarara uğrayanlardan olurdu." (el-Bakara 2/64); "Onlar ne zaman bir antlaşma yaptılarsa içlerinden bir takımı o antlaşmayı bozmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmez." (el-Bakara 2/100).

Tabi İsrâiloğulları Allah'a verdikleri sözlerine sadık kalmamaları O'nun azabını hak edecek sebeplerden birisi olmuş ve nitekim hem dünyevî hem de uhrevî azaplara maruz kalmışlardır. Kur'ân-ı Kerim'in belirttiği üzere *lânetlenmişler, türlü belâlara uğramışlar*,¹⁸²⁶ *kalpleri kaskatı kılınmış*,¹⁸²⁷ *dünya hayatında rezil edilmişlerdir. Kıyamet gününde de onlar azabın en şiddetlisine uğratılacakları, onlardan azap hiç hafifletilmeyeceği, onlara yardım da edilmemeyeceği bildirimiştir*.¹⁸²⁸

Diğer yandan Yahudiler dünyevî işlerde de yaptıkları anlaşmalara ve verdikleri sözlerine sadık kalmayarak ya zulüm etmişler yahut karşı taraftan hak ettikleri cezayı görmüşlerdir. Yahudi tarihine bakıldığı zaman bunun örneklerine çokça rastlanmak mümkündür. Örneğin;

Daha önce ele alındığı gibi Yahudiler Mısır'dan çıktıktan sonra Hz. Musa "Tûr" dağına gittiğinde kendisine Hz. Harun'a itaat edeceklerine ve "tevhid"e bağlı kalacaklarına söz vermişler ama Hz. Musa gelene kadar "buzağı"ya tapmakla sözlerinden dönmüşlerdir.

Hz. Yuşa (Yeşu), vefatı sırasında Rabb'e kulluk edip yalnız O'nun sözünü dinleyeceklerine dair İsrâiloğullarından söz alır.¹⁸²⁹ Fakat kendisinden sonra Hâkimler dönemi olarak bilinen dönemde Hz. Yuşa'ya verilen söz unutulur; her türlü kötülükler yayılır, putlara tapılır, iyi insanlar öldürülür ve zina açıkça yapılır.¹⁸³⁰ Ayrıca İsrâiloğullarının bu Hâkimleri de dinlemediği, Hâkimler ölür ölmez yine başka ilâhlara kulluk ettikleri Tevrat'ta açıkça dile getirilmiştir.¹⁸³¹

Yahuda devletinin krallarının, Babil kralı Buhtunnasr'a verdikleri sözlerinden dönmüş ve yapılan anlaşmaya sadık kalmamıştır. Bunun sonucunda Buhtunnasr Kudüs'e saldırmıştır. Özellikle Buhtunnasr'ın üçüncü defa Kudüs'e saldırıp orayı

---

¹⁸²⁶"Sözlerinden dönmeleri, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ve «Kalplerimiz kılıflanmıştır» demeleri sebebiyle (onları lânetledik, türlü belâlar verdik. Onların kalpleri kılıflı değildir;) tam aksine küfürleri sebebiyle Allah o kalpler üzerine mühür vurmuştur; pek azı müstesna artık iman etmezler." (en-Nisâ 4/155).

¹⁸²⁷ "İşte, verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyledir ki onları lanetledik, kalplerini de kaskatı kıldık..." (el-Mâide 5/13).

¹⁸²⁸"...Artık sizden bunu yapanın cezası, dünya hayatında rezil olmaktan başka bir şey değildir. Kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine uğratılırlar. Çünkü Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir." "Onlar, âhireti verip dünya hayatını satın alan kimselerdir. Artık bunlardan azap hiç hafifletilmez. Onlara yardım da edilmez." (el-Bakara 2/85-86).

¹⁸²⁹ Hak. 2:8; Yşu. 24:1-33.

¹⁸³⁰ Hak. 2:11-23.

¹⁸³¹ Hak. 2:19.

yıkmasının sebebi, Yahuda devletinin kralı Sidkiya'nın Buhtunnasr ile yaptığı anlaşmayı bozup Mısır'a yanaşmasıdır.¹⁸³²

Aynı şekilde Hz. Peygamber'le de Medine'de yaptıkları anlaşmalara ihanet etmeleri yüzünden hak ettikleri cezayı çekmişlerdir. Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra orada yaşamakta olan her kesimin hakkını güvence altına alabilecek bir barış anlaşması yapmıştır. Özellikle Yahudiler bir taraftan -tahrife uğramış olsa bile- semavî bir dine mensup olmaları diğer taraftan Medine'de söz sahibi kesimlerin arasında yer almaları hasebiyle onlara daha fazla hassasiyet gösterilmiş ve söz konusu barış anlaşmasında onlara inanç, mal, can hürriyeti ve güvenliği verilmiş, Müslümanlarla eşit şekilde aynı hakları tanınmıştır.¹⁸³³ Bu anlaşma aslında Yahudilere İslâm'ı yakından tanıma fırsatı sunmuştu. Nitekim Abdullah b. Selam gibi bazı Yahudiler İslâmiyete geçmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerim'in *sözlerinde durmayan kavim* olarak nitelendirdiği Yahudiler,¹⁸³⁴ nitekim bu antlaşmaya da sadık kalmayarak geleceklerini kendi elleriyle çizen taraf olmuşlardır. Hz. Peygamber veya Müslümanlar tarafından anlaşmaya aykırı hiçbir şey yapılmadığı halde, Yahudiler anlaşmayı bozmuşlar ve bu yüzden ceza olarak Kaynukaoğulları ve Nadîroğulları kabileleri Medine'den çıkartılmıştır. Kurayzaoğulları ise Hz. Peygamber'le yaptıkları ikinci anlaşmayı da bozup ihanet etmelerinin bedelini ağır ödeyip yok edilmiştir. Söz konusu anlaşmayı ilk bozan Yahudi kabilesi Kaynukaoğulları olmuştur.¹⁸³⁵

Günümüzde de mevcut İsrâil devleti Filistin konusunda gerek Filistinlilerle yaptığı anlaşmaları gerekse Uluslararası Hukuk ve Anlaşmaları çiğneyerek her fırsatta Filistin'e saldırması ve imzaladığı sözleşmeleri bozması, onların sözlerinde sadık olmadıklarının en canlı örneğidir. Onların her dönemde verdikleri sözlerinden dönmelerine ve yaptıkları önemli anlaşmaları bozmalarına göre, demek sözlerden dönmek ve anlaşmaları bozmak onların geleneklerinden birisidir ve böyle de devam edecektir.

¹⁸³² Bk. 2Ta. 36:13; Hez.17:15; 2Kr. 25:1-17; Yer. 32:1-5; 38:14-28; 21:9; 52:4-19; Tantâvî, *Benû İsrâil fi'l-Kur'ân*, 44-46; Derveze, *Târihu Benî İsrâil min Esfârihim*, 2/252.

¹⁸³³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/501-504; Ahmet Zeki Safvet, *Cemheretü Resâili'l-Arab fi Usûri'l Arabiyyeti'z-Zâhire*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1356/1937), 1/31-35; M. Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, (Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1407/1987), 61-62.

¹⁸³⁴ el-Bakara 2/78, 100.

¹⁸³⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/47.

2.1.1.4. Gerçekleri Gizlemeleri

Kur'ân-ı Kerim'in Yahudiler hakkında dile getirdiği diğer bir husus da onların gerçekleri gizlemeleridir. Semavî kitaplarda özellikle Tevrat'ta Hz. Muhammed'in vasfı ve onun peygamberliğine delalet eden bir takım bilgiler mevcuttu. Kur'ân-ı Kerim'in belirttiği üzere onlar bu bilgileri sanki bilmiyorlarmış gibi gizleyip¹⁸³⁶ Hz. Peygamber'i ve İslâm'ı hak olmadıklarına dair bir algı oluşturarak insanları onlardan uzak tutmayı ve bir şekilde Hz. Peygamber'in ve İslâm'ın önünü kesmeyi hedefliyorlardı. Oysaki onlar gerçekleri gizlemeyeceklerine dair Allah Teâlâ'ya söz vermişlerdi.¹⁸³⁷ Nitekim Kur'ân-ı Kerim onların gerçekleri gizlediklerini beyan etmiş, Ehl-i Kitap âlimlerinin Hz. Peygamber'i tanıdıkları ve gerçekleri gizlemeleri yüzünden ne gibi azaplara maruz kalacaklarını ortaya koymuştur:

*"İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayeti Kitapta açıklamamızdan sonra onları gizleyenler var ya, işte onlara hem Allah lanet eder, hem de bütün lanet etme konumunda olanlar lanet eder."*¹⁸³⁸

*"Allah'ın indirdiği kitaptan bir şeyi (âhir zaman Peygamber'inin vasıflarını) gizleyip onu az bir paha ile değişenler yok mu, işte onların yeyip de karınlarına doldurdukları, ateşten başka bir şey değildir. Kıyamet günü Allah ne kendileriyle konuşur ve ne de onları temize çıkarır. Orada onlar için can yakıcı bir azap vardır."*¹⁸³⁹

Ehl-i Kitap, gerçekleri gizlemeden onları olduğu gibi açıklayacaklarına dair söz verdikleri halde yine o ahdi bozmuşlar ve az bir meta karşılığında onu satmışlardır:

*"Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden, "Onu (Kitabı) mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz" diye sağlam söz almıştı. Fakat onlar verdikleri sözü, arkalarına atıp onu az bir karşılığa değiştiler. Yaptıkları bu alışveriş ne kadar kötüdür."*¹⁸⁴⁰

Buna karşı Allah Teâlâ onların gizlediklerinin gerekli olan birçoğunu ortaya çıkarmak için peygamber göndermiştir:

¹⁸³⁶"Onlara, Allah katından ellerinde bulunan Kitabı (Tevrat'ı) doğrulayıcı bir peygamber gelince, kendilerine kitap verilenlerden bir kısmı, sanki bilmiyorlarmış gibi Allah'ın Kitabı'nı (Tevrat'ı) arkalarına attılar." (el-Bakara 2/101).

¹⁸³⁷ Âl-i İmrân 3/187

¹⁸³⁸ el-Bakara 2/159.

¹⁸³⁹ el-Bakara 2/174.

¹⁸⁴⁰ Âl-i İmrân 3/187.

"Ey kitap ehli! Artık size elçimiz (Muhammed) gelmiştir. O, kitabınızdan gizleyip durduğunuz gerçeklerden birçoğunu sizlere açıklıyor, birçoğunu da affediyor. İşte size Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap (Kur'ân) gelmiştir."¹⁸⁴¹

Bahsi geçen ayetlerdeki "gizlenen şey" başka konular yanında Hz. Muhammed'in vasfı ve onun peygamberliğine delalet eden hususlar olduğu konusunda müfessirler hemfikirdirler.¹⁸⁴²

Kur'ân-ı Kerim, hadisler ve hatta Tevrat'ta Yahudilerin Hz. Peygamber'i tanıdıkları konusunda açık deliller mevcuttur. Kur'ân-ı Kerim bu konuya bir kaç ayette değinilmektedir. Örneğin;

Şu'arâ sûresinin 197. "*Benî İsrail bilginlerinin onu bilmesi, onlar için bir delil değil midir?*" ayetidir.

Ayet Hz. Peygamber'in doğruluğunu ve İsrâiloğulları âlimlerinin onu bildiklerini anlatmaktadır. Bu ayetle ilgili nakledilen rivayetlerden anlaşıldığı üzere, ayette geçen "ulemâ", Abdullah b. Selam ve arkadaşları¹⁸⁴³ veya Ehl-i Kitap bilginlerinin insafli ve adaletli olanlarıdır.¹⁸⁴⁴

Bakara sûresi 146. ayetinde "*Kendilerine kitap verdiklerimiz onu öz oğullarını tanıdıkları gibi tanır. Buna rağmen onlardan bir gurup bile bile gerçeği gizler.*" ve En'âm sûresi 20. ayetinde "*Kendilerine kitap verdiklerimiz onu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanır. Kendilerini ziyan edenler var ya, iste onlar inanmazlar.*", "*Kendilerine kitap verdiklerimiz onu öz oğullarını tanıdıkları gibi tanır*" ifadeleri geçmektedir.

Bu ayetlerle ilgili her ne kadar farklı yorumlar yapılmışsa da yine kuvvetli görüşlerinden birisi, ayetlerde Hz. Muhammed'in anlatılmasıdır.¹⁸⁴⁵ Bu görüşü destekleyen rivayetler de mevcuttur.¹⁸⁴⁶

¹⁸⁴¹ el-Mâide 5/15-16.

¹⁸⁴² Mesela bk. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil*, 1/89, 92, 208, 288; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 3/249, 329; 7/458; Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/118; İbn Kesîr, *Tefsir*, 1/473, 483; 2/180-181; Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 2(6)/114.

¹⁸⁴³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 19/397; Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 8/138; ayrıca bk. Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, 14/156.

¹⁸⁴⁴ İbn Kesîr, *Tefsir*, 6/163.

¹⁸⁴⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 9/294; İbn Kesîr, *Tefsir*, 1/462; 3/245; Ebussuûd, *İrşâdü'l- Akli's-Selim*, 2/364; R.Rıza, *el-Menâr*, 7/289; Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 3(7)/108-109.

¹⁸⁴⁶ Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 11/295.

A'râf sûresinin 157. ayetinde de Tevrat ve İncil'de Hz. Muhammed'in peygamberliğinin açıkça haber verildiği ifade edilmekte ve Ehl-i Kitaptan Hz. Peygamber'e iman etmeleri ve destek olmaları istenmektedir:

*"Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber'e uyanlar (var ya), işte o Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırlıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir. O Peygamber'e inanıp ona saygı gösteren, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nûr'a (Kur'ân'a) uyanlar var ya, işte kurtuluşa erenler onlardır."*¹⁸⁴⁷

Aynı şekilde konuyla alâkalı bazı rivayetler de nakledilmiştir. Nakledilen bir rivayete göre 'Ata b. Yesâr, Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan Hz. Peygamber'in Tevrat'ta geçen vasfını anlatmasını ister. O da "Hz. Peygamber, Tevrat'ta bir şahit, müjdeleyici, uyarıcı, ümmilerin hamisi olarak gönderildiği; Allah'ın kulu ve peygamberi olduğu, Allah'ın ona mütevekkil adını verdiği; kötü huylu, katı kalpli, çarşılarda bağırpıp çağıran biri olmadığı; kötülüğe kötülükle değil affederek ve bağışlayarak karşılık veren biri olduğu anlatılmaktadır. Ayrıca onun Kur'ân'daki bazı vasfıyla Tevrat'ta da tavsif edildiğini" söyler.¹⁸⁴⁸

Mevcut Tevrat ve İncil'de de Hz. Muhammed'in peygamber olarak gelişine dair açık atıflar ve deliller mevcuttur.¹⁸⁴⁹ Bu kitaplarda anlatılanlar, Hz. Muhammed'i o kadar açık bir şekilde tanıtmıştır ki onların onu tanımamaları imkânsızdır. Bunca delile rağmen onların Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmeyip karşı çıkmaları, ilk önce kutsal bildikleri kendi kitaplarındaki anlatılanlara aykırı olur ve bu, onların inançlarında samimi olmadıklarını gösterir.¹⁸⁵⁰

Kısacası Yahudi âlimlerinin kahir ekseriyeti Hz. Peygamber'e karşı olumsuz bir tutum sergileyerek sadece bilgilerini ondan saklamakla kalmıyor, aynı zamanda birçok vesileyle onu boş yere aldatmaya ve ona karşı suikastlar tertip etmeye çalışıyorlardı. Bazen hemşehrileri aracılığıyla onu zor durumda bırakarak, "Ruh,"¹⁸⁵¹ Ashab-ı Kehf¹⁸⁵² ve Zul-Karneyn¹⁸⁵³ gibi gaybi meselelerle ilgili Hz. Peygamber'e

¹⁸⁴⁷ el-A'râf 7/157.

¹⁸⁴⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 13/164.

¹⁸⁴⁹ Yas. 18:15-19; Yu. 16:7-15; ayrıca bk. Yu. 1:19-21; 14:25-30; 15:25-26; Mat. 3:12; 4:12,17, 23; 21:33-46; Luk. 9:1-2; 10:9.

¹⁸⁵⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 2/142.

¹⁸⁵¹ el-İsrâ 17/85.

¹⁸⁵² el-Kehf 18/9-26.

sorular soruyorlardı. Bazen de Hz. Peygamber'den gökten kendilerine bir kitap indirmesini talep ediyorlardı.¹⁸⁵⁴

2.1.1.5. Allah'ın Nimetlerine Nankörlük Etmeleri

Yahudilerin en kötü özelliklerinden birisi, Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etmektir. Onların, Allah Teâlâ'nın her hayati lütuf ve nimetlerinden sonra bir sorun çıkartıkları Kur'a-ı Kerim'in birçok ayetinde görmek mümkündür. Allah Teâlâ "...Size verdiğim nimetlerimi hatırlayın..."¹⁸⁵⁵ mesajıyla kendilerini şükretmeyi emretmiş, "...nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir."¹⁸⁵⁶ buyurarak onları uyarmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'de Yahudiler Allah'ın nimetlerine en fazla nail olan bir millet olarak öne çıkmaktadır. Bu nimetleri Yahudi tarihinin her safhasında görmek mümkündür. Özellikle Hz. Musa'nın gelişinden sonra Firavun'un zulümlerinden kurtarılmaları ve gökten hazır yemekler verilmeleri gibi her türlü nimet verilmiş ve istekleri kabul görmüştür.¹⁸⁵⁷ İsrâiloğullarının hidayeti için onlara "kitaplar gönderilmesi"¹⁸⁵⁸; peygamberlik, hükümlerlik, güzel rızıklar verilmeleri,¹⁸⁵⁹ onların âlemlere (o dönemin çevredeki toplumlara) üstün kılınmaları;¹⁸⁶⁰ onlardan çokça peygamber gönderilmesi;¹⁸⁶¹ zayıf ve mazlum bir milletken yöneticiler kılınmaları¹⁸⁶² çok önemli nimetlerdir. Allah Teala'nın "size lutfettiğim nimetlerimi hatırlayın..."¹⁸⁶³ kelamı ve Hz. Musa'nın; "Ey kavmim! Allah'ın size (lutfettiği) nimetini hatırlayın; zira O, içinizden peygamberler çıkardı ve sizi hükümdarlar kıldı. Âlemlerde hiçbir kimseye vermediğini size verdi."¹⁸⁶⁴ şeklinde kavmine gerçekleri hatırlatması onlara verilen nimetleri özetlemektedir. Bu ayette (Mâide 20) İsrâiloğullarına verilen en önemli

¹⁸⁵³ el-Kehf 18/83-98.

¹⁸⁵⁴ Hatip, Kur'ân ve Hz. Peygamber Aleyhindeki İddialara Cevaplar, 291.

¹⁸⁵⁵ el-Bakara 2/40,47.

¹⁸⁵⁶ İbrahim 14/7.

¹⁸⁵⁷ el-Bakara 2/47, 49-50, 56-57,60; el-A'râf 8/137, 140-141, 160-161; el-Kasas 28/3-5.

¹⁸⁵⁸ el-Bakara 2/53; el-Mâide 5/44; İbrahim 14/5; el-İsrâ 17/2; el-Enbiyâ 21/48.

¹⁸⁵⁹ el-Câsiye 45/16.

¹⁸⁶⁰ el-Bakara 2/47, 122; el-Câsiye 45/16.

¹⁸⁶¹ Hz. Musa, Hz. Harûn, Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman, Hz. Zekeriyâ, Hz. İsâ gibi.

¹⁸⁶² el-A'râf 7/137.

¹⁸⁶³ el-Bakara 2/40, 47, 122. "İsrailoğullarının başkalarına üstün kılınmaları, ne soylarıyla ilgilidir ne de onlara has bir durumdur. İsrailoğullarının iman ettikleri ve peygamberlerinin peşinden gittikleri dönemde çevrelerinde yaşayan diğer milletler putperest idiler. İsrailoğullarının üstün kılınmaları bundan kaynaklanmaktadır. O halde başkalarına üstün kılınmaları, başkalarının putperet, kendilerinin ise tevhide inandıkları dönem için söz konusudur. Bu dönem bütün milletler için geçerlidir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim müslümanlar için de "en hayırlı ümmet" ifadesi kullanılmaktadır. Çünkü peygamberimizin gelişinden sonra iman eden ve peygamberlerin peşinden gidenler onlardır." (Şimşek, Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri, 1/80-81).

¹⁸⁶⁴ el-Mâide 5/20.

nimetlerin; "onlara peygamberler göndemek", "krallar yapmak" ve "hiçbir kimseye verilmeyen nimetler" olarak üçe ayrıldığı görülmektedir:

1. Peygamberler: Allah Teâlâ hiç bir millete İsrâiloğullarına gönderdiği kadar peygamber göndermemiştir.¹⁸⁶⁵ Bununla beraber, Yahudiler nesep olarak da peygamberlerin çocuklarıdır. Âlimlerin büyük çoğunluğunun görüşüne göre, Hz. Yakub'un evlatları da (Kur'ân-ı Kerim'in ifadesiyle esbat) da peygamberdirler ve Yahudiler bu peygamberlerin evlatlarıdır.¹⁸⁶⁶ Hz. Muhammed hariç, Hz. İbrahim'den sonra gelen diğer bütün peygamberler İsrâiloğulları içinden çıkmıştır. Bundan daha üstün nimet olur mu?¹⁸⁶⁷ Ayrıca onların hidayeti için "kitap" ve "sahifeler" de gönderilmiştir ki bunlar nimetler arasında ayrı bir öneme sahiptir.¹⁸⁶⁸

2. Krallar Kılınmaları: Kur'ân-ı Kerim'de İsrâiloğullarından bahsedilirken bunlarla ilgili "mülûk" ifadesi geçmiştir. "Kral" anlamını da ifade eden "mülûk" kelimesi, burada gerçekten kral anlamı mı murat edilmiş yahut başka bir anlam mı? Kısaca bunun üzerinde durmak istiyoruz.

"Melik" kelimesinin çoğulu olan "mülûk", sadece "krallar" anlamını taşımaz. İçinde akarsu bulunan geniş bir villası olana; hizmetçisi olan bir ev sahibine; zor ve meşakkatli işlerde çalışmaya ihtiyaç duyulmayacak kadar mal sahibi kimseye de "melik" denilir.¹⁸⁶⁹ İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre İsrâiloğullarından birinin, hanımı, evi ve hizmetçisi olduğunda ona "melik" denilirdi.¹⁸⁷⁰ Dolayısıyla tefsir kaynaklarında "mülûk" kelimesinin farklı anlamlarına göre tefsir edildiği görmek mümkündür.

Kimi müfessirlere göre İsrâiloğullarına, kendilerine, ailelerine ve mallarına özgürce sahip oldukları için "mülûk" denmişlerdir.¹⁸⁷¹ Kimilerine göre Allah Teâlâ Firavun ve zalimleri ortadan kaldırıp onların mülklerini İsrâiloğullarına verdi. Onların içinde peygamberler kadar çok, krallar" da çıkmıştır. Dolayısıyla onlara "mülûk" dendi.¹⁸⁷² Kur'ân-ı Kerim'de bu görüşü destekleyen ayet de mevcuttur.¹⁸⁷³ Kimilerine göre Allah Teâlâ, İsrâiloğullarını Kıptilerin hâkimiyeti altında hiç bir şeye sahip

¹⁸⁶⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/220.

¹⁸⁶⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 6(11)/195.

¹⁸⁶⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 1/73.

¹⁸⁶⁸ el-Bakara 2/53; el-Mâide 5/44; İbrahim 14/5; el-İsrâ 17/2; el-Enbiyâ 21/48.

¹⁸⁶⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/220.

¹⁸⁷⁰ Benzer başka rivayetler de mevcuttur (bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 10/161-163).

¹⁸⁷¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 10/163.

¹⁸⁷² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/220.

¹⁸⁷³ "Biz ise, o yerde güçsüz düşürülenlere lütufta bulunmak, onları önderler yapmak ve onları (mukaddes topraklara) vâris kılmak istiyorduk." (el-Kasas 28/5).

olmayıp köle gibi yaşamaktan kurtardı. Onların bu kurtuluşu "melik" olarak isimlendirildi.¹⁸⁷⁴ Kimilerine göre burada "mülûk" kelimesi, onların kendi kendilerinin efendisi olmaları manasındadır. Ayette zikredilen "وَجَعَلَكُمْ مَلُوكًا" ifadesi onları hükümdar yaptık anlamını ifade etmez. Çünkü ilk önce onların tamamının hükümdar olması mümkün değildir ve onlardan hükümdar olanlarının sayısı da azdır.¹⁸⁷⁵ Bu konuda başka farklı görüşler de mevcuttur.¹⁸⁷⁶ Ancak Hz. Musa'dan sonra da İsrâiloğullarına bolca nimetler verilmiştir. Her zor durumda kaldıklarına kendilerine peygamberler ve kurtarıcılar gönderilmiş, onlara itaat ettiklerinde en güzel hayat onların olmuştur. Bunun en bariz örneği Tâlût, Hz. Dâvûd ve Hz. Süleyman dönemleridir. Kur'ân-ı Kerim'de bu dönemlerin her birinde de İsrâiloğullarına bolca nimetler verildiği belirtilmektedir. Tâlût, İsrâiloğullarını özellikle Câlût'un zulmünden kurtarıcı olarak seçilmiştir.¹⁸⁷⁷ Ardından Hz. Dâvûd gönderilmiş, onun kitap olarak "Zebur"u getirmesi,¹⁸⁷⁸ kendisine ilim, hikmet,¹⁸⁷⁹ güzel hitabet ve güçlü bir hükümdarlık verilmesi,¹⁸⁸⁰ yeryüzünde halife kılınması,¹⁸⁸¹ onun için demirin yumuşatılması ve ondan geniş zırhlar imal etmesi ve ölçülü dokumalar yapması¹⁸⁸² İsrâiloğulları için ayrı bir nimetti. Hz. Davud döneminin en belirgin özelliği, egemen olduğu bütün bölgelerdeki maddî refahtır. İsrâiloğulları bu dönemde çok rahat bir hayata sahip olmuşlardır.¹⁸⁸³

Aynı şekilde Hz. Dâvûd'a Allah'ın hediyesi ve armağanı olarak gelen¹⁸⁸⁴ Hz. Süleyman, onun mirasçısı kılınmış,¹⁸⁸⁵ insan, cin ve kuş ordusu,¹⁸⁸⁶ şiddetli rüzgâr ve bazı şeytanlar (cinler) hizmetine verilmişti.¹⁸⁸⁷ Bu dönemde İsrâiloğullarının yaşam standartları daha da gelişip oldukça rahat bir hayata sahip olmuşlardır. Yaklaşık kırk

¹⁸⁷⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/220.

¹⁸⁷⁵ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 2/36.

¹⁸⁷⁶ 1) Kibîflerin nezdinde zimmî gibiydiler. Allah onları özgürlüğe kavuşturduğu için melik denmiştir. 2) Kim peygamber ve resul ise o meliktir; çünkü o ümmetinin işlerini üstelenmektedir ve bunda tasarrufu vardır. Ümmetinin üzerinde emri geçerli olduğu için o meliktir (en-Nisâ 4/54). 3) Hem geçmişlerinde hem de sonrasında onların kralları ve büyükleri olduğu için melik denmiştir. 4) Mecazen krallar denilmiştir. 5) Kim işlerinde ve hayatında özgür olup hiç kimseye muhtaç değilse, o meliktir (Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 6(11)/196).

¹⁸⁷⁷ Bk. el-Bakara 2/246-251.

¹⁸⁷⁸ en-Nisâ 4/163; el-İsrâ 17/55.

¹⁸⁷⁹ el-Bakara 2/251; el-Enbiyâ 21/79; en-Neml 27/15.

¹⁸⁸⁰ Sâd 38/20.

¹⁸⁸¹ Sâd 38/26.

¹⁸⁸² es-Sebe 34/10-11.

¹⁸⁸³ Tantâvî, *Benû İsrâil fi'l-Kur'ân*, 38.

¹⁸⁸⁴ Sâd 38/30.

¹⁸⁸⁵ en-Neml, 27/16.

¹⁸⁸⁶ en-Neml, 27/17.

¹⁸⁸⁷ el-Enbiyâ 21/81; es-Sebe 34/12-13.

yıl süren bu dönem, İsrâiloğulları için istikrar ve refahın zirvesi olarak belirtilmiştir.¹⁸⁸⁸ Bunların tamamı Allah'ın İsrâiloğullarına lütfettiği önemli nimetlerdir.

3. Âlemlerde Hiçbir Kimseye Verilmeyen Nimetler: Kur'ân-ı Kerim İsrâiloğullarına verilen nitmetlerden bahsederken "...Âlemlerde hiçbir kimseye vermediğini size verdi."¹⁸⁸⁹ ile "...sizi âlemlere üstün kıldık."¹⁸⁹⁰ ifadeleri dikkat çekmektedir. Bu ifadelerle ilgili genel kanaate göre hem "...sizi âlemlere üstün kıldık." ayetindeki "âlemlerden", hem de "...âlemlerden hiçbirine" ifadesinden İsrâiloğullarının bulunduğu devirdeki insanlar kastedilmektedir.¹⁸⁹¹ Cumhurun görüşü de budur.¹⁸⁹² "Kimseye verilmeyen" denilirken bununla, o dönemde çevrelerinde yaşayan ve genellikle putperest olan toplumlar kastedilmektedir. Yoksa Allah Teâlâ'nın İsrâiloğullarına iltimas geçtiği gibi bir anlam çıkarılmamalıdır.¹⁸⁹³ A'râf sûresi 140. ayetinde "âlemlere üstünlük", "şirk" konusuyla birlikte geçmektedir. Demek ki onların üstünlüğü "tevhid" inancına bağlı olmaları hasebiyledir ve o dönemde mevcut olan müşriklere daha üstündürler.

"Başka hiçkimseye verilmeyen nimetlere" gelince Kur'ân-ı Kerim kendisi bunları açıklamaktadır. Özellikle Hz. Musa'nın gelişinden sonra Firavun'un zulmünden kurtarılmalarından ta gökten hazır yemeklere varıncaya kadar her türlü nimet verilmiş ve çoğu istekleri kabul görülmüştür. Firavun ve yandaşları helak edilerek onun zulmünden mucizevî olarak kurtarılmaları;¹⁸⁹⁴ kırk yıllık "Tih" çölündeki sıcaklıktan bulutlarla korunmaları;¹⁸⁹⁵ kendilerine çölün o çetin sıcaklığında susuzluktan helak olmamaları için taşlardan çıkarılan tatlı su verilmesi; gökten yiyeceklerin hazır olarak gönderilmesi;¹⁸⁹⁶ kitap, nübüvvet ve hükümler yanında güzel rızıklar verilmesi o dönemde çevredeki insanlara üstün kılınmaları;¹⁸⁹⁷ zayıf ve mazlum bir milletken yöneticiler haline getirilmeleri,¹⁸⁹⁸ Kur'ân-ı Kerim'in dile getirdiği çok önemli nimetlerdir. Bu nimetler İsrâiloğullarına başka insanlardan farklı

¹⁸⁸⁸ Tantâvî, *Benû İsrâil fi'l-Kur'ân*, 39.

¹⁸⁸⁹ el-Mâide 5/20.

¹⁸⁹⁰ el-Bakara 2/47, 122.

¹⁸⁹¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 1/24-25; 10/164.

¹⁸⁹² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3/74.

¹⁸⁹³ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 2/35-36.

¹⁸⁹⁴ el-Bakara 2/49-50; el-A'râf 7/141; İbrahim 14/6; el-Kasas 28/4.

¹⁸⁹⁵ el-Bakara 2/57; el-A'râf 7/160.

¹⁸⁹⁶ el-Bakara 2/57; el-A'râf 7/160.

¹⁸⁹⁷ el-Câsiye 45/16.

¹⁸⁹⁸ el-A'râf 7/137; el-Kasas 28/5.

olarak ikram edilen ilâhî lütuflardır. Ayrıca onlara aynı anda hem peygamberliğin hem de krallılığın verilmesi, o dönemde Allah'ı bilen, O'nun sevdiği kulları olan ve dine yardım eden kavim olmaları, onlar için ciddi bir imtiyaz olmuştur.¹⁸⁹⁹

Allah Teâlâ'nın en büyük lütfu, Yahudilerin en büyük hatalarından sonra bile onları affetmesidir. Hz. Musa onları Hz. Harun'a bırakıp Tûr dağına gittiğinde onlar Allah'ı bırakıp bir buzağıya tapmakla en büyük günahı işlemişlerdi.¹⁹⁰⁰ Buna rağmen onların tevbelerini Allah kabul edip onları affetmiştir: "*Sonra bunun ardından şükredesiniz diye sizi affetmiştik.*"¹⁹⁰¹ Aynı şekilde Hz. Musa ile Tûr dağına gidenlerin¹⁹⁰² Allah'ı bizzât görmek için ısrarcı olmaları sonucu Allah tarafından bayıldıktan sonra tekrar ayıltılmaları¹⁹⁰³ O'nun bir lütfudur: "*Sonra, şükredesiniz diye ölümünüzün (bayılmanızın) ardından sizi tekrar dirilttik (ayıttık)*"¹⁹⁰⁴

Tevrat ile amel edeceklerine, onu sınıksız tutacaklarına ve onun içindekilerini düşünüp gaflete düşmeyeceklerine dair Allah'a sağlam bir söz verdikten sonra,¹⁹⁰⁵ sözlerinden döndükten sonra Allah Teâlâ'nın lütuf ve rahmetiyle zarara uğramakattan kurtuldumuşlardır.¹⁹⁰⁶

2.1.1.6. Yasakları Çiğnemeleri

Kur'ân-ı Kerim'de Allah Teâlâ'nın İsrâiloğullarına emrettiği veya yasakladığı hususları ortaya koyan birçok ayet bulunmaktadır. Bu ayetlerde emirler ve yasaklar sarihce ifade edilmiştir. Çünkü Yahudiler amelî ve ahlakî konularda hep bir dalalet içindeydiler. Bu amelî ve ahlakî sorunlar, bir taraftan Yahudileri Allah'tan uzaklaştırırken diğer taraftan bir takım toplumsal sorunları da meydana getirmişlerdi. Bu emirler ve yasaklarla hem toplumsal sorunlarının ortadan kaldırılması hem de Yahudilerin inançlarına yönelik hatalarının düzeltilmesi gaye edinilmişti. Kur'ân-ı Kerim'de dile getirilen bu hususlar, İsrâiloğullarında sıkça görülen hastalıklar ve onlar tarafından ihmal edilen önemli değerlerdir.

¹⁸⁹⁹ Semarkandî, *Bahrü'l-Ulûm*, 1/405; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 6(11)/196.

¹⁹⁰⁰ el-Bakara 2/51, 54; en-Nisâ 4/153; el-A'râf 7/153.

¹⁹⁰¹ el-Bakara 2/52. Ayrıca Bakara 54. Nisâ 153. ve A'râf 153. ayetlerinde de İsrailoğullarının buzağıya taptıktan sonra affedildikleri belirtilmiştir.

¹⁹⁰² el-A'râf 7/155.

¹⁹⁰³ el-Bakara 2/55.

¹⁹⁰⁴ el-Bakara 2/56.

¹⁹⁰⁵ el-Bakara 2/63.

¹⁹⁰⁶ "Ondan sonra sözünüzden dönmüştünüz. Eğer sizin üzerinizde Allah'ın ihsanı ve rahmeti olmasaydı, muhakkak zarara uğrayanlardan olurdunuz." (el-Bakara 2/64).

Allah Teâlâ'nın Yahudilere yönelik en önemli yasaklarından birisi "Cumartesi" yasağıdır.¹⁹⁰⁷ Cumartesi günü Yahudiler için balık avlamak yasaktı. Bu onlar için bir imtihandı. Zira tatil yaptıkları Cumartesi günü balıklar onlara akın akın geliyor, tatil yapmadıkları (diğer) günlerde ise gelmiyorlardı. Ancak onlar bu yasağı, hile ile delmişken içlerinden bi kesim onları bu hileden sakındırmış ama onlar bunları dinlememişler. Nitekim Allah Teâlâ hile yapanları uyaran kesimi kurtarmış ve diğerlerini şiddetli bir azaba maruz bırakmıştır. Yasaklandıkları şeylerden vazgeçmeye yanaşmayınca da onları "aşağılık maymunlar" haline getirmiş¹⁹⁰⁸ ve lanetlenmiş kimseler olarak belirtmiştir.¹⁹⁰⁹

Ayetlerde dikkat çeken husus, Cumartesi yasağını çiğneyenler için kullanılan ifadeler ve maruz kaldıkları azaplardır. Söz konusu ayetlerde onlar için "zalim", "fasık", "haddi aşanlar" gibi ifadeler kullanılmış, azap olarak lanetlendikleri ve şekillerini maymun şekliyle değiştirildiği belirtilmiştir. Ayrıca bu olayın, gerek bizzât görenlere ve gerekse sonradan gelenlere bir ibret dersi ve müttakîler için de bir öğüt vesilesi kılındığını görmekteyiz.¹⁹¹⁰ Bunlar, bu yasağın önemini ifade etmektedir.

Ayette geçen "çetin azap", şekil ve çehre değiştirmekten ibarettir. Gençleri maymunlara ve yaşlıları ise domuzlara değiştirilmişti.¹⁹¹¹ İbn Abbas'tan da böyle bir görüş nakledilmiştir.¹⁹¹² Bir başka ayette kimi Yahudileri Allah'ın lânetlediği ve gazap ettiği, aralarından maymunlar, domuzlar ve tâğuta tapanlar çıkardığı kimselerin

---

¹⁹⁰⁷ "Verdikleri sağlam söz(ü yerine getirmemeleri) sebebiyle "Tûr"u üzerlerine kaldırdık ve onlara, "secde ile kapıdan girin" dedik. **Yine onlara, "Cumartesi (yasakları) konusunda haddi aşmayın" dedik** ve onlardan sağlam bir söz aldık." (en-Nisâ 4/154).

¹⁹⁰⁸"Ey Muhammed! Onlara, deniz kıyısında bulunan kent halkının durumunu sor. Hani onlar Cumartesi (yasağı) konusunda haddi aşıyorlardı. Zira tatil yaptıkları Cumartesi günü balıklar onlara akın akın geliyor, tatil yapmadıkları (diğer) günlerde ise gelmiyorlardı. İşte onları yoldan çıkmaları sebebiyle böyle imtihan ediyorduk." "Hani onlardan bir topluluk demişti ki: "Siz Allah'ın helak edeceği veya şiddetli bir azaba uğratacağı bir kavme ne diye (boş yere) öğüt veriyorsunuz?" Onlar da, "Rabbimize bir mazeret beyan etmek için, bir de belki Allah'a karşı gelmekten sakınırlar diye (öğüt veriyoruz)" demişlerdi." "Onlar kendilerine hatırlatılanı unutup biz de kötülükten alıkoymaya çalışanları kurtardık. Zulmedenleri yoldan çıkmaları sebebiyle, şiddetli bir azapla yakaladık." "Yasaklandıkları şeylerden vazgeçmeye yanaşmayınca da onlara "aşağılık maymunlar olun" dedik." (el-A'râf 7/163-166).

¹⁹⁰⁹ en-Nisâ 4/47.

¹⁹¹⁰"Şüphesiz siz, içinizden Cumartesi yasağını çiğneyenleri bilirsiniz. Biz onlara, "Aşağılık maymunlar olun" demiştik." "Biz bunu (maymunlaşmış insanları), hadiseyi bizzât görenlere ve sonradan gelenlere bir ibret dersi, müttakîler için de bir öğüt vesilesi kıldık." (el-Bakara 2/65-66).

¹⁹¹¹ Nesefî, *Tefsirü'n-Nesefî*, 2/119; Nizâmeddîn el-Hasan b. Muhammed b. Hüseyin el-Kummî en-Nisâbü'rî, *Garâibu'l-Kur'ân ve Rağâibu'l-Furkân*, thk. Şeyh Zekeriyya Umeyrân (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1416/1996), 2/611.

¹⁹¹² Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 8(15)/40.

oldukları bildirilmiştir.¹⁹¹³ Buna göre Cumartesi yasağını çiğneyen gençlerin şekli maymunlara ve yaşlıların şekli domuzlara değiştirildiği görüşü kabule şâyandır.

Neseffî'ye göre cumhurun görüşü, Cumartesi yasağını çiğneyenlerin Allah'ın azabına maruz kaldıktan üç gün sonra öldüğü yönündedir.¹⁹¹⁴

Nahl sûresinin 124. ayetinde cumartesi günüyle alâkalı bir ihtilâftan söz edilmektedir. İhtilâfin içeriğiyle ilgili farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre bu ihtilâf İsrâiloğulları ile Hz. Musa arasında vuku bulmuştur. Şöyle ki Hz. Musa onlara mahlûkatın yaratılmasının tamamlandığı gün olan cuma gününün ibadet günü olmasını söylemiştir. Ancak Yahudilerin çoğu cuma gününde yaratma işlemi bitmişse de diğer günler gibi işlem devam ettiğini ileri sürerek cumartesi gününün ibadet ve tatil günü olması gerektiğini savunmuşlardır. Bunun üzerine onlar için cumartesi günü çalışma yasaklanmıştır.¹⁹¹⁵

Diğer bir görüşe göre bu ihtilâf Yahudiler ile Hıristiyanlar arasındaki cumartesi ve pazar günlerinin fazileti hakkındadır. Yahudilerin inançlarına göre Allah Teâlâ cumartesi günü dinlendiği için bugünde ibadet etmek daha faziletlidir. Hıristiyanların inançlarına göre ise Allah Teâlâ pazar günü yaratmaya başladığı için pazar günü ibadet etmek daha faziletlidir. Oysa Allah Teâlâ onlar için de cuma gününü belirlemişti, cumartesi ve pazarı kendileri seçmişlerdir.¹⁹¹⁶

İbn Âşûr'a göre bu ihtilâf, Hz. İbrahim'in diniyle ilgilidir. Bu ihtilâf Hz. Peygamber ile Yahudilerin arasında vuku bulmuştur. Şöyle ki Hz. Peygamber cuma gününün ibadet günü olduğunu söyleyince Yahudiler, Hz. İbrahim'in ibadet günü cumartesi idi. Muhammed (a.s.) hem onun dininde olduğunu söylüyor hem de ona muhalefet ediyor şeklinde eleştiriyorlardı. Hâlbuki Hz. İbrahim'in dininde de ibadet günü cuma günüydü.¹⁹¹⁷

Bu arada ilk iki görüşte dikkat çeken husus, Yahudilerin cumartesi gününü tercih etme gerekçesi olarak, o günün Allah Teâlâ'nın dinlendiği gün olduğunu ileri sürmeleriydi. Özellikle ihtilâfin Yahudiler ile Hz. Musa arasında olduğu ileri sürülen

---

¹⁹¹³ el-Mâide 5/60. Müfessirlerden bu ayette geçen meymundan kastın cumartesi yasağını çiğneyenler ve domuzlardan kastın Hz. İsa'nın gökten indirdiği sofraya nankörlük edenler olduğu şeklinde görüş de nakledilmiştir (bk. Nisâbü'rî, *Garâibu'l-Kur'ân ve Rağâibu'l-Furkân*, 3/183).

¹⁹¹⁴ Ebü'l-Berekât Abdullah b. Mahmud en-Neseffî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakayiku't-Tevîl (Tesîrû'n-Neseffî)*, (Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 2005), 2/119.

¹⁹¹⁵ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 3/191.

¹⁹¹⁶ Mâverdi, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, 3/220; Kurtubî, *el-Câmi li- Ahkami'l-Kur'ân*, 10/199.

¹⁹¹⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 8/158.

görüşte Yahudilerin Hz. Musa'ya bunu delil olarak göstermeleri mümkün değildi. Çünkü bu bir inanç sorunudur ve Hz. Musa buna fırsat vermezdi. Ayrıca bunun için cumartesi günü de onlara farz kılınmazdı. Bu sebepten dolayı Yahudiler cumartesi gününü Allah'ın dinlenmeye çekildiği gün olarak sonradan uydurmuş olabilirler.¹⁹¹⁸ Kısacası ya İsrâiloğulları ile Hz. Musa arasında böyle bir ihtilâf mevzubahis olmamıştır veya gerekçe olarak "Allah'ın dinlenmesi" gösterilmemiştir.

İhtilafın Yahudiler ile Hıristiyanların arasındaki cumartesi günü olduğu görüşünün doğru olması muhtemeldir. Çünkü düşünce olarak bu konuda birbirlerine yakınlık; aynı zihniyetle birisi cumartesi diğeri pazar günü demektedirler. Üçüncü görüş olarak ele aldığımız İbn Âşûr'un (ö.1393/1973) görüşü daha isabetli ve kuvvetli görünmektedir. Çünkü bahse konu olan ayet, Hz. İbrahim'i anlatan diğeri ayetlerin devamında geçmektedir. Bu da söz konusu ihtilâfın Hz. İbrahim'le ilgisi olan bir konu olduğunu gösterir.

2.1.1.7. Haset Etmeleri

Yahudilerin bir diğeri amelî problemi haset ve kıskançlıktır. Bu problem, onların gerçekleri kabul etmelerinden alıkoymuştur. Bunun en bariz örneği, İslâm'ın hak olduğunu bildikleri halde İslâm davetini icabet etmeyerek bile bile kendilerini ateşe atmalarıdır. Kur'ân-ı Kerim onların bu düşmanlığının esasında kıskançlık yattığını şu ayetlerinde açıkça belirtmiştir:

*"Ehl-i kitaptan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler. Yine de siz, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedip bağışlayın. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir."*¹⁹¹⁹

*"Yoksa insanları; Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği şey dolayısıyla kıskanıyorlar mı? Şüphesiz biz, İbrahim ailesine de kitap ve hikmet vermişizdir. Onlara büyük bir hükümranlık da vermişiz."*¹⁹²⁰

¹⁹¹⁸ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 3/192.

¹⁹¹⁹ el-Bakara 2/109. R. Rıza'ya göre bu ayeti, aynı sûrenin 105. ayetin (*Ne Kitab ehlinden inkâr edenler ve ne de Allah'a ortak koşanlar, Rabbinizden size bir iyilik gelmesini isterler. Oysa Allah rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah, büyük lütf sahibidir.*) tamamlayıcısıdır. Orada Ehl-i Kitabın Müslümanlar için bir hayrın inmesini istemedikleri için Müslümanlara hayır indirildiği zaman onlara haset etmişler ve her kıskancın âdeti olduğu üzere onlar da bu hayır bizim için olmuyorsa Müslümanlar için de olmasın temennisi içerisine girmişlerdir (R. Rıza, *el-Menâr*, 1/346).

¹⁹²⁰ en-Nisâ 4/54.

Burada verilen mesaj, Yahudilerin, Hz. Muhammed'e peygamberlik verilmesi sebebiyle onu kıskanmaları ve bu kıskançlığın onları Hz. Muhammed'i tasdik etmekten alıkoymasındır. Çünkü o, İsrâiloğullarından değil Araplardan gelmişti.¹⁹²¹

Ayetteki uyarmanın faydası; Ehl-i Kitabın İslâm'a karşı ortaya şüphe uyandırıcı iddialar atarak kimi Müslümanların zihninde İslâm'la ilgili şüpheler uyandırması, onların kötü tuzaklarından olduğunu Müslümanlara bildirmektir.¹⁹²² Ayrıca ayette her dönemde ve her bölgede yaşayan Müslümanlara "Sakin! başkalarının oyunlarına gelerek inancınızda şüpheye düşmeyin, imanınızı inkâr ile değiştirmeyin" şeklinde bir mesaj vermektedir.¹⁹²³

Yahudilerin Müslümanları dinden döndürme arzuları, iğrenç kindarlığın ve çıkarıcılığın vicdanlarda yarattığı bir hastalıktır. Başkalarının kendisiyle doğru yolu bulabileceği iyiliği onların ellerinden alma arzusundan başka bir şey değildir.¹⁹²⁴ Onlar İslâm'ın hak olduğunu çok iyi bildikleri halde onu inkâr edip karşı çıkmaları, Kur'ân-ı Kerim'in beyan ettiği üzere¹⁹²⁵ apaçık bir serkeşlik, kıskançlık ve çekememezliktir. Bunun temelinde, nübüvvet müessesesinin İsrâiloğullarından Araplara geçmesini hazmedememeleri ve kendilerini diğer insanlardan üstün gördükleri için her şeyin kendilerine verilmesi gerektiği düşüncesi yatmaktadır.

Yahudilerin kıskançlık hastalığı sadece İslâm'la sınırlı değildir, kendi aralarında da kıskançlık ve çekememezlikten dolayı ihtilâfa düştükleri Kur'ân-ı Kerim'de belirtilmektedir:

*"Andolsun ki biz, İsrâiloğullarına Kitap, hüküm ve peygamberlik verdik. Onları güzel rızıklarla besledik ve onları dünyalara üstün kıldık." "Din konusunda onlara açık deliller verdik. Ama onlar kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler. Şüphesiz Rabbin, ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet günü aralarında hüküm verecektir."*¹⁹²⁶

Bu ayet Müslümanlar için de bir uyarıdır¹⁹²⁷ ve İsrâiloğulları üzerinden Müslümanlar uyarıda bulunulmuştur. "Onlar da basit çıkarların peşine düşerlerse

¹⁹²¹ İbn Kesîr, *Tefsir*, 2/336.

¹⁹²² R. Rıza, *el-Menâr*, 1/346.

¹⁹²³ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 1/143.

¹⁹²⁴ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 1/137-138.

¹⁹²⁵ el-Bakara 2/109

¹⁹²⁶ el-Câsiye 45/16-17. Yunus sûresinde de İsrâiloğullarının aralarındaki ihtilâftan bahsedilmiştir (Yunus 10/93).

¹⁹²⁷ İbn Kesîr, *Tefsir*, 7/267.

İsrâiloğullarının düştükleri duruma düşeceklerdir. Fakat âhirette yüce Allah aralarında hüküm verecektir."¹⁹²⁸

2.1.1.8. Diğer Bazı Karakteristik Problemleri

Burada karakteristik özelliklerden maksat, Kur'ân-ı Kerim'de belirtilen Yahudilerin olumsuz davranışları, ahlakî ve amelî sorunlarıdır. Bunlar anahatlarıyla şöyledir:

1. Yalan söylemek: Yalan söylemek en kötü özelliklerinden biridir. Hz. Peygamber "...yalancılık kötüye götürür. Kötülük de cehenneme götürür. Kişi yalan söylemeyi devamlılık haline getirirse Allah katında kezzâb olarak yazılır" diyerek yalancılıktan sakındırmıştır.¹⁹²⁹ Ne varki bu kötü özellik Yahudilerde çok fazla görülmektedir. Hatta Allah'a karşı bile yalan söyledikleri Kur'ân-ı Kerim'in bir kaç ayetinde bahsedilmektedir:

"Bak, nasıl da Allah üzerine yalan uyduruyorlar; apaçık bir günah olarak bu (onlara) yeter!"¹⁹³⁰ "...Bile bile Allah'a karşı yalan söylerler."¹⁹³¹

Oysaki Allah Teâlâ onlara "Ey Kitab ehli! Dininizde sınırları aşmayın ve Allah hakkında ancak hakkı söyleyin..." emriyle onları yalan söylemekten menetmiş ve Allah hakkında gerçek dışında başka bir şey söylemeyeceklerine dair onlardan söz almıştır: "...Allah hakkında, gerçek dışında bir şey söylemeyeceklerine dair onlardan Kitapta söz alınmamış mıydı? Onun içindekileri okumamışlar mıydı? Hâlbuki Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için âhiret yurdu daha hayırlıdır. Hiç düşünmüyor musunuz?"¹⁹³²

Yahudiler yalan söylemeye alışık oldukları için peygamberleri de yalancılıkla itham ederek onları reddetmişlerdir:

"(Resûlüm!) Eğer seni yalancılıkla itham ettilerse (yadırgama); gerçekten, senden önce apaçık mucizeler, sahifeler ve aydınlatıcı kitap getiren nice peygamberler de yalancılıkla itham edildi."¹⁹³³

2. Haset Etmek: Kur'ân-ı Kerim'in Yahudilerden bahsettiği diğer bir hastalıkları "haset"tir. Haset, hak edenin elindeki nimetin izale edilmesini arzu

¹⁹²⁸ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 4/508.

¹⁹²⁹ Buhârî, "Edeb", 69 (No.6094); Müslim, "Birr", 2607.

¹⁹³⁰ en-Nisâ 4/51.

¹⁹³¹ Âli-İmrân 3.75.78,

¹⁹³² el-A'râf 8/169.

¹⁹³³ Âl-i İmrân 3/184.

etmektedir.¹⁹³⁴ Başka bir ifadeyle, başka bir kişinin sahip olduğu değerlerin yok olmasını temenni etmektedir. Yahudilerin, Allah'ın diğer insanlara verdiği nimetlere haset ettikleri Kur'ân-ı Kerim'de belirtilmekte ve onların İslâm'ı reddetmelerinin sebeplerinden birinin, bu hastalık olduğu ortaya konulmaktadır:

*"Kitap ehlinden birçoğu, hak kendilerine belirdikten sonra dahi, içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi, imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Siz şimdilik, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedin, hoşgörün. Şüphesiz Allah, gücü her şeye hakkıyla yetendir."*¹⁹³⁵

*"Yoksa insanları; Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği şey dolayısıyla kıskanıyorlar mı? Şüphesiz biz, İbrahim ailesine de kitap ve hikmet vermişizdir. Onlara büyük bir hükümranlık da vermiştik."*¹⁹³⁶

3. Dünya Sevgisi: Kur'ân-ı Kerim'e göre Yahudilerin diğer bir hastalığı dünya sevgisidir. Onların Allah'a yalan söylemek, savaşlardan kaçmak,¹⁹³⁷ ahit ve sözlerini bozmak, haram yemek,¹⁹³⁸ günah işlemek,¹⁹³⁹ dinî hükümleri değiştirmek¹⁹⁴⁰ gibi hataları bundan dolayıdır. Bunların dünya sevgisi yüzünden düştükleri hatalar, Hz. Peygamber'in "*dünya sevgisi bütün hataların başıdır*", şeklindeki sözünün tam misdaktır.¹⁹⁴¹ Onların herkesten daha çok dünyaya düşkün olduğu ve bu yüzden uzun ömürler temenni ettikleri, ölümden kaçtıkları ancak ondan kurtulamayacakları Kur'ân-ı Kerim'de açıkça belirtilmektedir:

"Andolsun, sen onların, yaşamaya, bütün insanlardan; hatta Allah'a ortak koşanlardan bile daha düşkün olduklarını görürsün. Onların her biri bin yıl yaşamak

¹⁹³⁴ Râgıb, *Müfredâtü'l-Kur'ân*, 234.

¹⁹³⁵ el-Bakara 2/109.

¹⁹³⁶ en-Nisâ 4/ 54.

¹⁹³⁷ el-Bakara 2/246.

¹⁹³⁸ el-Mâide 5/62-63.

¹⁹³⁹ el-Mâide 5/62-63.

¹⁹⁴⁰ el-Bakara 2/79.

¹⁹⁴¹ "حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ" (Beyhakî bunu Hasan el-Basrî'den mürsel olarak rivayet etmiştir (bk. Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa el-Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, thk. Abulâlî Abdulhamîd Hâmid (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 13/102). İbn Teymiyye, bunu sahbilerden Cündüb b. Abdillâh el-Becelî'nin sözü olduğu söylemiştir. Rivayetin ifade ettiği dünya sevgisinin hükmü, kişinin niyetine göre günah olup olmadığına göredir. Günaha götüreceği dünya sevgisinin cezası varken, ibadet etmek ve iyi amellerde bulunmak için bir sevgide bir sakınca yoktur (bk. İbn Teymiyye, *Mecmuu'l-Fetâvâ*, 11/107-108). Elbânî bu rivayetin uydurma olduğunu söylemiştir (Muhammed Nsiruddîn el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsi'z-Za'ife ve'l-Mevzû'a*, (Riyad: Mektebtü'l-Meârif, ts.).3/370). Fakat bu rivayet mana açısından çok sıkıntılı değildir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de ve diğer bazı hadislerde dünya hayatının pek önemli olmadığına dair birçok ayet ve hadis mevcuttur. Bahse konu olan rivayetten muhtemelen günaha götüreceği bir sevgi murat edilmiştir.

ister. *Hâlbuki uzun yaşamak onları azaptan kurtaracak değildir. Allah onların bütün işlediklerini görür.*"¹⁹⁴²

"De ki: "Sizin kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm var ya, o mutlaka size ulaşacaktır. Sonra gaybı da görünen âlemi de bilen Allah'a döndürüleceksiniz de o size yapmakta olduklarınızı haber verecektir."¹⁹⁴³

4. Cimrilik: Yahudiler çok zengin olduklarında bile cimridirler. Mal ve maddiyatı çok sevdikleri için hiç Allah yolunda harcamaz ve infak etmezler. Hatta insanları da cimriliğe teşvik ederlerdi. Kur'ân- ı Kerim bunu şöyle belirtmektedir:

"*Bunlar cimrilik eden, insanlara da cimriliği emreden ve Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimeti gizleyen kimselerdir. Biz de o nankörlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.*"¹⁹⁴⁴

Ayetteki cimrilikten maksat ilmi cimrilik veya mali cimriliktir. Ayetin tefsirinde bu iki tür cimrilikten bahsedilmiştir. Yani Yahudiler Hz. Peygamber hakkındaki bilgileri saklamakla cimrilik eder ve insanlara da bu konudaki bilgilerini paylaşmamalarını emrederlerdi. Yahut mallarını Allah yolunda harcamakta cimrilik eder ve insanları özellikle Müslümanları buna teşvik ederlerdi.¹⁹⁴⁵ Gerek ilmi cimrilik olsun gerekse mali, Yahudilerin bununla meşhur olduğu malumdur. Kur'ân-ı Kerim'de Yahudiler "...*Böylece zillet ve yoksulluk onlara vuruldu...*"¹⁹⁴⁶ buyurulmuştur. Bu zillet ve yoksulluk belli bir döneme mahsus olmayıp her zaman için geçerlidir.¹⁹⁴⁷ Yahudiler her zaman ve hepsi yoksul değillerdir, ama zengin oldukları halde bile hep yoksulluk korkusu içindedirler. Cimri olmalarının bir sebebi de bu olmalıdır.

Yahudiler ile cimrilik, gölge ile güneş gibi lazım-melzumdurlar. Bir Yahudinin malı ne kadar fazla olsa da yine o yaratılanın en cimrisidir.¹⁹⁴⁸ Fakat onlar, "...*Allah'ın eli bağlıdır (sıktır)...*"¹⁹⁴⁹ diyerek İzzet ve cömertlik sahibi Allah'ı da cimrilikle ve eli bağlı olmakla itham etmişlerdir.

¹⁹⁴² el-Bakara 2/96.

¹⁹⁴³ el-Cuma 62/8.

¹⁹⁴⁴ en-Nisâ 4/37.

¹⁹⁴⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 8/350-358; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 2/81-82; Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 2/135-136.

¹⁹⁴⁶ el-Bakara 2/61; Âl-i İmrân 3/112.

¹⁹⁴⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Arafê el-Vergammî et-Tûnisî, *Tefsirü İbn Arafê*, thk. Hasan el-Mennâî (Tûnus: Dârü'n-Neşr, 1986), 308-309.

¹⁹⁴⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 2/60.

¹⁹⁴⁹ "Yahudiler, Allah'ın eli bağlıdır (sıktır), dediler. Hay dedikleri yüzünden elleri bağlanası ve lânet olasılar! Bilâkis, Allah'ın elleri açıktır, dilediği gibi verir. Andolsun ki sana Rabbinden indirilen, onlardan çoğunun azgınlığını ve küfrünü arttırır. Aralarına, kıyamete kadar (sürecek) düşmanlık ve kin

5. İhanet Etmek: Kur'ân-ı Kerim'e göre Yahudilerin bir diğer hastalığı ihanet etmektir. İhanet etmek Yahudilerin fitratının gereğiymiş gibi onlarda hep görülmektedir. Onların ihanetini dinde, sözlerinde, peygamberler ve hatta kendilerine emanet bırakılan mallarda bile görmek mümkündür.

Kur'ân-ı Kerim'e göre Yahudiler dini tahrif edip Allah'a verdikleri sözlerinde pek durmazlardı: *"İşte, verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyledir ki onları lanetledik, kalplerini de kaskatı kıldık. Kelimeleri yerlerinden kaydırarak (tahrif edip) değiştiriyorlar. Akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını da unuttular. (Ey Muhammed!) İçlerinden pek azı hariç, onların daima bir hainliğini görüyorsun. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Çünkü Allah iyilik yapanları sever."*¹⁹⁵⁰

Bu ihanetlerden peygamberleri de nasibi almışlardı. Yahudiler Allah'ın ayetlerini inkâr etmişler ve peygamberleri mazlumca öldürmüşlerdir: *"... İşte (bu hadiseden sonra) üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu. Allah'ın gazabına uğradılar. Bu musibetler (onların başına), Allah'ın âyetlerini inkâra devam etmeleri, haksız olarak peygamberleri öldürmeleri sebebiyle geldi. Bunların hepsi, sadece isyanları ve taşkınlıkları sebebiyledir."*¹⁹⁵¹

Kendilerine emanet olarak bırakılan mala da ihanet ederlerdi: *"Kitap ehlinde öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen, onu sana (eksiksiz) iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet etsen, tepesine dikilip durmadıkça onu sana iade etmez. Bu da onların, "Ümmilere karşı (yaptıklarımızdan) bize vebal yoktur" demelerinden dolayıdır. Onlar, bile bile Allah'a karşı yalan söylerler."*¹⁹⁵²

Her kavimden kendisine verilen emanete ihanet edenler olacaktır. Fakat Allah Teâlâ'nın Yahudilerin ihanetlerinden haber vermesi, müminlerin mallarını onlara teslim etmemeleri ve onlara kanmamaları içindir. Çünkü onlardan çoğu, müminlerin mallarını kendilerine helal görürler.¹⁹⁵³ Ayrıca onlar bu hususta diğer insanlara kıyasla daha ileride olabilirler; zira Yahudiler kendilerine gönderilen peygamberlerine bile ihanet etmişlerdir. Peygambere ihanet eden bir kimse için kendisine bırakılan emanet mallara ihanet etmesi çok zor değildir.

---

soktuk. Ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa (fitneyi uyandırmışlarsa) Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar; Allah ise bozguncuları sevmez." (el-Mâide 5/64).

¹⁹⁵⁰ el-Mâide 5/13.

¹⁹⁵¹ el-Bakara 2/61; Âl-i İmrân 3/21.

¹⁹⁵² Âl-i İmrân 3/75.

¹⁹⁵³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 6/519.

6. Yeryüzünde Fesat Çıkarmak: Yahudiler gerek geçmişte gerekse yaşadığımız çağda hep yeryüzünde fesat ve bozgunculuk çıkaran bir millet olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmişte Yahudilerin nasıl yeryüzünde fesat çıkardıklarına dair Kur'ân-ı Kerim şöyle buyurmaktadır:

"...Onlar(Yahudiler) yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışırlar. Allah bozguncuları sevmez."¹⁹⁵⁴

"Biz, Kitapta (Tevrat'ta) İsrâiloğullarına, "Yeryüzünde muhakkak iki defa bozgunculuk yapacaksınız ve büyük bir kibre kapılarak böbürleneceksiniz" diye hükmettik."¹⁹⁵⁵

Allah Teâlâ "İşte âhiret yurdu. Biz onu yeryüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmayanlara has kılarız. Sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınanlarıdır."¹⁹⁵⁶ buyurarak yeryüzünde bozgunculuk yapanların âhiretteki güzelliklerden mahrum kalacaklarını belirtmiştir.¹⁹⁵⁷

7. Kendilerine Gönderilen Kitapla Amel Etmemek: Yahudilere Allah tarafından Tevrat gönderilmişti, ama onlar Tevrat'ta geçen hükümler ve emirlerle amel etmeyip kendi arzu ve heveslerine göre hareket ederlerdi. Kur'ân-ı Kerim bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini inkâr eden topluluğun hali ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez."¹⁹⁵⁸

"(Resûlüm!) Kendilerine Kitaptan bir pay verilenleri (yahudileri) görmez misin ki, aralarında hükmetmesi için Allah'ın Kitabına çağırılıyorlar da sonra içlerinden bir grup cayarak geri dönüyor."¹⁹⁵⁹

"Kendilerine kitaptan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan sapmanızı istiyorlar."¹⁹⁶⁰

¹⁹⁵⁴ el-Mâide 5/64.

¹⁹⁵⁵ el-İsrâ 17/4.

¹⁹⁵⁶ el-Kasas 28/83.

¹⁹⁵⁷ Burada amacımız Yahudilerin yeryüzünde bozgunculuk yapmalarını onların bir hastalığı olarak ortaya koymaktır. Dolayısıyla onların bozgunculuğu ve özellikle İsrâ sûresinde geçen "iki defa bozgunculuk yapmaları" konusunun üzerinde durmaya gerek duymadık. Tefsir kaynaklarında bu konuda çok farklı ve detaylı bilgiler verilmektedir (bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 17/355-388; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/494-495; Neseî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Mahmud (ö.710/1310), *Medârikü't-Tenzîl*, 2/190-191; Ebu Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, 7/324-328; İbn Kesîr, *Tefsir*, 5/47-48; Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 5(15)/14-16.

¹⁹⁵⁸ el-Cuma 62/5.

¹⁹⁵⁹ Âl-i İmrân 3/23.

"Kendilerine Kitaptan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar "cibt"e ve "tâğut"a inanıyorlar. İnkâr edenler için de "Bunlar, iman edenlerden daha doğru yoldadır" diyorlar."¹⁹⁶¹

Yahudiler Tevrat'ın hükümleriyle amel etselerdi, Tevrat'ta geçen Hz. Muhammed'in vasıflarını ve onun hakkında verdikleri bilgileri hiçbir zaman gizlemezlerdi. Söz konusu vasıfları ve bilgileri gizlemeleri, onların kendilerine gönderilen kitapla amel etmemelerinin en bariz örneğidir. Oysa Tevrat'la amel edip muslihler olarak mükâfatlandırılma şansları vardır.¹⁹⁶²

8. İkiyüzlülük: Yahudilerin bir diğer hastalığı, ikiyüzlülüktür. Özellikle Müslümanlara karşı hiç dürüst davranmadıkları ortadadır. Gerek asr-ı saâdetde Hz. Peygamber'e ve Ashabına karşı gerekse günümüzde hep iki yüzlülük yapmış ve hiç gerçekçi davranmamışlardır. Günümüzde Filistin konusunda nasıl davrandıkları ortadadır. Asr-ı saâdetde yaptıkları ikiyüzlülüklerini Kur'ân-ı Kerim şöyle anlatmaktadır:

"Ehl-i kitaptan bir grup şöyle dedi: «Müminlere indirilmiş olana sabahleyin (görünüşte) inanıp akşamleyin inkâr edin. Belki onlar (böylece dinlerinden) dönerler."¹⁹⁶³

"Yanınıza inkârla girip yine inkârla çıktıkları halde size geldiklerinde «inandık» derler. Allah gizlediklerini daha iyi bilmektedir."¹⁹⁶⁴

"Onlar (Yahudi münafıklar) iman edenlerle karşılaşıncı, "İman ettik" derler. Birbirleriyle baş başa kaldıklarında da şöyle derler: "Rabbimizin huzurunda delil olarak kullanıp sizi sustursunlar diye mi, Allah'ın (Tevrat'ta) size bildirdiklerini onlara söylüyorsunuz? (Bu kadcılık şeye) akıl erdiremiyor musunuz?"¹⁹⁶⁵ "Onlar bilmiyorlar mı ki, Allah onların gizli tuttıklarını da bilir, açığa vurduklarını da."¹⁹⁶⁶

9. İnsanların mallarını haksızca ve faiz yoluyla yemek: Kur'ân-ı Kerim'de Yahudilerin zulüm etmeleri, insanları Allah yolundan alı koymaları, faiz yemeleri ve insanların mallarına karşı hassas olmayıp haksızca yemeleri sebebiyle onlara ceza olarak daha önce helal olan şeyleri onlara haram kılındığı ileri sürülmüştür:

¹⁹⁶⁰ en-Nisâ 4/44.

¹⁹⁶¹ en-Nisâ 4/51.

¹⁹⁶² el-A'râf 8/170.

¹⁹⁶³ Âl-i İmrân 3/72.

¹⁹⁶⁴ el-Mâide 5/61.

¹⁹⁶⁵ el-Bakara 2/76.

¹⁹⁶⁶ el-Bakara 2/77.

"Yahudilerin zulmü sebebiyle, bir de çok kimseyi Allah yolundan çevirmeleri, menedildikleri halde faizi almaları ve haksız (yollar) ile insanların mallarını yemeleri yüzünden kendilerine (daha önce) helâl kılınmış bulunan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık; ve içlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık." Hatta onların din adamları görevleri gereği insanları bu münkerden yasaklamak yerine¹⁹⁶⁷ kendileri de insanların mallarını haksızca yemişlerdir.¹⁹⁶⁸

Bunlar dışında İsrâiloğullarının hak ile batılı karıştırmak;¹⁹⁶⁹ başkalarına emri bi'l-marûfa bulunurken kendilerini unutmak; Allah'ın ayetlerini ve hükümlerini dünyevî metalar karşısında hiçe saymak;¹⁹⁷⁰ başlarına gelen olaylara karşı Allah'a tevekkül edip sabır göstermemek¹⁹⁷¹ gibi ameli sorunları da vardır. Dolayısıyla Allah Teâlâ "*bilerek hakkı bâtıl ile karıştırmayın, hakkı gizlemeyin.*"¹⁹⁷² mesajlarıyla onları hakikati söylemeyi; "...âyetlerimi az bir karşılık ile satmayın..."¹⁹⁷³ mesajıyla onlara Allah'ın hükümlerine karşı saygılı olmayı ve onu bu şekilde değersizleştirmeyi bırakmayı; "...Size verdiğim nimetlerimi hatırlayın..." mesajıyla Allah'a şükretmelerini; "*Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin...*"¹⁹⁷⁴ mesajıyla musibetler karşısında sabırlı olmalarını emretmiştir.

Ayrıca İsrâiloğulları âhirette pek azap görmeyeceklerine inanan;¹⁹⁷⁵ Allah'a ibadet etmede ihmalkâr davranan bir topluluktur. Dolayısıyla Allah Teâlâ onlara, hesap günüyle ilgili batıl iddialarına¹⁹⁷⁶ kanmayıp o günün çetinliğinden korkmalarını;¹⁹⁷⁷ namaz kılmayı ve zekât vermeyi emrederek¹⁹⁷⁸ Allah'a ibadet etmelerini emretmiştir.

2.9. Hıristiyanların Amelî Problemleri

Kur'ân-ı Kerim'de Hıristiyanların "amelî" problemlerinden -Yahudilere nispetle- daha az bahsedilmiştir. Fakat bu, onlarda bu problemin bulunmadığı anlamına gelmez. Daha öce temas edildiği üzere Hıristiyanların amelî problemleri,

---

¹⁹⁶⁷ el-Mâide 5/62-63.

¹⁹⁶⁸ et-Tevbe 9/34.

¹⁹⁶⁹ Âl-i İmrân 3/71.

¹⁹⁷⁰ el-Bakara 2/79; el-Mâide 5/44.

¹⁹⁷¹ Yunus 10/ 84-86.

¹⁹⁷² el-Bakara 2/42.

¹⁹⁷³ el-Bakara 2/41.

¹⁹⁷⁴ el-Bakara 2/45.

¹⁹⁷⁵ el-Bakara 2/80; Âl-i İmrân 3/24.

¹⁹⁷⁶ el-Bakara 2/80; Âl-i İmrân 3/24.

¹⁹⁷⁷ el-Bakara 2/48, 123.

¹⁹⁷⁸ el-Bakara 2/43.

onların itikadî problemlerinin gölgesinde kalmıştır. Hıristiyanların amelî problemlerle ilgili Kur'ân-ı Kerim'de öne çıkanlar; onların İncil'le amel etmemeleri, verdikleri sözlerinden dönmeleri, dinde aşırıya gitmeleri ve haddi aşmalar,¹⁹⁷⁹ yalan söylemeleri,¹⁹⁸⁰ din adamlarının çoğu insanların mallarını haksızca yemeleri ve halkı Allah'ın yolundan alıkoymaları,¹⁹⁸¹ insanları münkerden menetmemeleri¹⁹⁸² ve Allah'a karşı gelmeleri gibi hususlardır.¹⁹⁸³ Burada özellikle onların İncil'le amel etmemeleri ve verdikleri sözlerinden dönmeleri dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bunların üzerinde kısaca durmak istiyoruz:

2.9.1. Allah'ın Kitabıyla Amel Etmemeleri

Kur'ân-ı Kerim'de Hıristiyanlar diğer semavî kitapların yanında İncil'le de amel etmeye davet edilmiş, onunla amel ettikleri takdirde kendilerine türlü türlü nimetler verileceği¹⁹⁸⁴ ve Allah katında bir değeri olacağı belirtilmiştir: "*De ki: "Ey Kitap ehli! Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni (Kur'ân'ı) uygulamadıkça hiçbir şey üzere değilsiniz." Andolsun ki sana Rabbinden indirilen bu Kur'ân onlardan çoğunun taşkınlık ve küfrünü artıracaktır. Öyle ise o kâfirler toplumu için üzülme.*"¹⁹⁸⁵ Onların İncil'le amel etmedikleri takdirde ise fasıklardan sayılacakları ifade edilmiştir: "*İncil'e inananlar, Allah'ın onda indirdiği (hükümler) ile hükmetsinler. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar fâsıklardır.*"¹⁹⁸⁶ Kur'ân-ı Kerim'in Hıristiyanların İncil'le amel etmelerini ve onunla hükmetmelerini istediğine göre onların bir amel sorunu vardır. Fakat Kur'ân-ı Kerim'in kastettiği İncil günümüzdeki İnciller değildir. Ayrıca bundan, onların sadece İncil'le amel etmeleri

---

¹⁹⁷⁹ "De ki: "Ey Kitap ehli! Hakkın dışına çıkarak dininizde aşırı gitmeyin. Daha önce sapmış, birçoklarını da saptırmış ve dümdüz yoldan da şaşmış bir milletin arzu ve keyiflerine uymayın." (el-Mâide 5/77; en-Nisâ 4/171).

¹⁹⁸⁰ "Sana bu ilim geldikten sonra seninle bu konuda çekişenlere de ki: Geliniz, sizler ve bizler de dâhil olmak üzere, siz kendi çocuklarınızı biz de kendi çocuklarımızı, siz kendi kadınlarınızı, biz de kendi kadınlarımızı çağıralım, sonra da dua edelim de Allah'tan yalancılar üzerine lânet dileyelim (Âl-i İmrân 3/61).

¹⁹⁸¹ "Ey iman edenler! (Biliniz ki), hahamlardan ve râhiplerden birçoğu insanların mallarını haksız yollardan yerler ve (insanları) Allah yolundan engellerler. Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele!" (et-Tevbe 9/34).

¹⁹⁸² "Onlar, işledikleri kötülükten, birbirini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Andolsun yaptıkları ne kötüdür!" (el-Mâide 5/79).

¹⁹⁸³ "Eğer kitap ehli iman etseler ve Allah'a karşı gelmekten sakınsalardı, muhakkak onların kötülüklerini örterdik ve onları Naim cennetlerine koyardık." (el-Mâide 5/65).

¹⁹⁸⁴ el-Mâide 5/67.

¹⁹⁸⁵ el-Mâide 5/68.

¹⁹⁸⁶ el-Mâide 5/47.

'onların kurtuluşu için yeterlidir' gibi bir anlam çıkarlamz. Asıl İncil'le amel etmek, Kur'ân-ı Kerim'i kabul etmek demektir.¹⁹⁸⁷

Bu ayetlerde İncil'in hükümlerinden bahsedilmiştir. Peki, İncil ahkâm kitabı mıdır?

Günümüzdeki Hıristiyanlar da ahkâm kitabı olarak Tevrat'ı kabul etmektedirler. Acaba Hıristiyanlar Tevrat'ın hükümleriyle amel etmeye mükellef midirler? Yahut İncil'in kendine has hükümleri vardır ve Hıristiyanlar bunlara göre mi hüküm vermek zorundalar? Kur'ân-ı Kerim'e baktığımız zaman, gerek Hz. Musa'nın gerekse ondan sonra gelen diğer peygamberlerin Yahudilere Tevrat'la hüküm verdiklerini belirtmektedir.¹⁹⁸⁸ Buna göre Hz. İsa da onunla hüküm vermiştir. Ayrıca Hz. İsa'nın, hiçbir zaman kendi adına yeni bir din kurmak için gelmediğini, başta Hz. Musa olmak üzere kendinden önce geçen diğer peygamberlerin getirdiği aynı dini ihya etmek için geldiğini de söylemiştir.¹⁹⁸⁹

Fakat Âl-i İmrân sûresinin 50. ayetinde Hz. İsa'nın Yahudiler için haram kılınan bazı şeyleri helal kılmak için gönderildiği dile getirilmektedir: "*Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri helâl kılmak için gönderildim ve Rabbiniz tarafından size bir mucize de getirdim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.*"¹⁹⁹⁰

Burada dikkat edilecek husus, "*haram kılınan bazı şeylerin helâl kılınması*" kısmıdır. Bu, İncil'in Tevrat'ın hükümlerini nashetmesi anlamında mıdır yahut bundan başka birşey mi kastedilir? Bu konuda öne çıkan iki görüş vardır:

Birinci görüşe göre bu, Hz. İsa'nın Tevrat'ın bazı hükümlerini neshettiğine delalet ettiği anlamındadır ve bu görüş iki doğru görüşten bir olarak kabul edilmiştir.¹⁹⁹¹

İkinci görüşe göre Hz. İsa, Hz. Musa'nın şeri'atından hiçbir şeyi nashetmemiş ve sadece Tevrat'ta haram olmayıp (yağların yenilmesi ve her tırnaklı hayvanlar gibi)

¹⁹⁸⁷ Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 10/473; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 6/71.

¹⁹⁸⁸ el-Mâide 5/44.

¹⁹⁸⁹ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, 1/466.

¹⁹⁹⁰ Âl-i İmrân 3/50.

¹⁹⁹¹ Hâzin, *Tefsir'ül-Hâzin*, 1/351; İbn Kesîr, *Tefsir*, 2/45.

Yahudilerin günahlarından dolayı onları cezalandırmak için haram kılınan¹⁹⁹² veya Yahudi din adamları tarafından haram kılınan şeyler Hz. İsa için helal kılınmıştır.¹⁹⁹³

Şu bir gerçektir ki Tevrat, Hz. İsa'nın peygamberliğinde güvenilir bir kaynaktı. Kezâ Hz. İsa'nın peygamberliği, Tevrat'ın bazı haram hükümlerinin kaldırılmasına sebep olduğuna rağmen yine onu doğrulamaktaydı.¹⁹⁹⁴ Nakledilen bir kaç rivayete göre de Hz. İsa Tevrat'la amel etmiş, Tevrat'ta daha katı olup da İncil'de hafifletilen hükümler hariç başka Tevrat'ın hiçbir hükmüne muhalefet etmemiştir. Söz konusu hükümler, daha önce haram kılınmış olan deve eti, iç yağı, bazı kuş ve balık çeşitlerinin helal kılınması olarak belirtilmiştir.¹⁹⁹⁵ Haram kılınan şeyler de İsrâiloğullara, günahları ve sapmaları yüzünden bir cezaydı ve bu şekilde tedfî edilmeleri istenmişti. Hz. İsa'nın gelişiyle merhamet babından onlara haram kılınan şeylerin bir kısmının tekrar helal kılınmıştır.¹⁹⁹⁶

Mevdûdî, Hz. İsa'nın, Hz. Musa ve diğer peygamberlerin getirdikleri dinin aynısını öğrettiği konusunu bugünkü İncillerin de desteklediğini söylemiş¹⁹⁹⁷ ve Matta İncil'inden bazı ayetleri delil göstermiştir. İlgili ayetler şunlardır:

Hz. İsa dağ'da verdiği vaazında şöyle demiştir: "*Benim, kanunu ve peygamberleri yok etmeye geldiğimi düşünmeyin: Ben yok etmeye değil, tamamlamaya geldim.*"¹⁹⁹⁸

Hukukçu olan Ferisîlerden biri Hz. İsa'ya, "Kanundaki en büyük emir nedir?" diye sorar ve Hz. İsa şu cevabı verir: "*Rabbin olan Allah'ı bütün kalbinle, bütün nefsinle ve bütün zihinle seveceksin. Bu ilk ve en büyük emirdir. İkincisi de buna benzer: Komşunu kendin gibi seveceksin. Bütün peygamberler ve kanun, bu iki emirde toplanır.*"¹⁹⁹⁹

¹⁹⁹²Nisâ sûresinin 160-161. ayetlerinde bu cezalandırma açıkça belirtilmiştir: "*Yahudilerin zulmü sebebiyle, bir de pek çok kimseyi Allah yolundan engellemeleri, kendilerine yasaklandığı halde faizi almaları ve haksızlıkla insanların mallarını yemeleri yüzünden önceden helâl kılınan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık ve içlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık.*" En'âm sûresinin 146. ayetinde cezalandırmak için haram kılınan bazı şeylerin isimleri açıkça dile getirilmiştir: "*Yahudilere tırnaklı hayvanların hepsini haram kıldık. Sığır ve koyunların ise, sırtlarında veya bağirsaklarında bulunanlar, ya da kemiklerine karışanlar dışındaki iç yağlarını (yine) onlara haram kıldık. İşte böyle, azgınlıkları sebebiyle onları cezalandırdık. Biz elbette doğru söyleyenleriz.*"

¹⁹⁹³Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 4(8)/63; Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/96.

¹⁹⁹⁴Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 1(3)/194.

¹⁹⁹⁵Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 6/438-439.

¹⁹⁹⁶Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 1(3)/194.

¹⁹⁹⁷Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 1/259.

¹⁹⁹⁸Mat. 5:17.

¹⁹⁹⁹Mat. 22:37-40.

Başka bir fırsatta Hz. İsa havarilerine şöyle der: "*Hâkimler ve Ferisîler Musa'nın yerinde oturuyorlar. Bu nedenle onlar her neyi emrederlerse, gözleyin ve yapın; fakat onların yaptıklarının peşinden gitmeyin; çünkü onlar söylediklerini yapmazlar.*"²⁰⁰⁰

Kısacası Yahudiler için istisnai olarak haram kılınan bazı şeylerin Hıristiyanlara helal kılınması hariç, diğer konularda Tevrat'ın Hıristiyanlığın ahkâm kitabı ve güvenilir kaynağı olduğunu söyleyebiliriz. İncil'in ağırlıklı olarak bir ahlak kitabı olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda Yahudilerde daha fazla amelî ve ahlakî sorunların olduğu ortaya çıkar. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim'in amelî konulardaki davetin muhatabı, daha fazla Yahudilerin olduğu söylenebilir. Ancak Kur'ân-ı Kerim'in daveti ve hükmü âm olduğu için amelî konulardaki davetine Hıristiyanlar da dâhildir ve buna icabet etmeleri gerekir.

2.9.2. Verdikleri Sözleriden Dönmeleri

Kur'ân-ı Kerim'in üzerinde durduğu bir diğer husus, Hıristiyanlardan söz alındığından, onların verdikleri sözlerinin bir kısmını unuttuğundan ve bu sebeple aralarında kıyamete kadar sürecek düşmanlık ve kinin salıverildiğinden bahsedilmesidir:

*"Biz Hıristiyanız diyenlerden de sağlam söz almıştık. Ama onlar da akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını unuttular. Bu sebeple biz de aralarına kıyamet gününe kadar sürecek düşmanlık ve kini salıverdük. Allah ne yapmakta olduklarını onlara bildirecek!"*²⁰⁰¹

Bu ayetin öncesinde Yahudilerden alınan sözlerden bahsedilmiştir. Bu ayette Hıristiyanlardan alınan sözlerden bahsedilince Yahudilerden alınan sözlerden farklı olarak önemli bir kaç hususa dikkat çekilmektedir. Söz konusu hususlardan ilki, Hıristiyanlardan alınan sözlerin konusudur. Tefsir kaynaklarında Hıristiyanlardan alınan sağlam söz, genelde akidevî olarak açıklanmıştır. Yani İncil gereğince Allah'a ve bütün peygamberlerine iman etmeleri, Tevrat ve Allah'tan inen diğer kitaplar ile amel etmeleri,²⁰⁰² güzel amellerde bulunmaları,²⁰⁰³ Allah'a itaat etmeleri, farzlarını yerine getirmeleri,²⁰⁰⁴ bütün peygamberlere iman etmeleri, son peygamber Hz.

²⁰⁰⁰ Mat. 23:2-3.

²⁰⁰¹ el-Mâide 5/14.

²⁰⁰² Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3/1605.

²⁰⁰³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/217; Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 2/250.

²⁰⁰⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 10/135.

Muhammed'e uymaları ve ona destek olup yardım etmeleri, onun izinden gitmeleri gibi konulardır. Fakat onlar da Yahudilerin yaptığı gibi sözlerinden dönmüş ve ahitlerini bozmuşlardır.²⁰⁰⁵

İkinci husus; Hıristiyanların verdikleri sözün önemli bir kısmını unutmaları ve ihmal etmeleridir. Yukarıda temas edildiği üzere verilen söz akidevî bir sözdü ama onlar çok geçmeden bunu terk edip "teslis"e ve Allah'ın kendilerine gönderdiği kitapta yer almayan ve alınan sözlere de aykırı olan konulara yönelmişlerdir. Onların terk edip unuttukları -Elmalı'nın dediğine göre- kendilerine anılıp hatırlatılan şeylerden mühim bir kısmı, en çok haz ve nasib alacakları esaslı noktalardır. Tevhid ve hak olan son Peygamber'e iman da unuttukları arasındadır.²⁰⁰⁶ Özellikle "tevhid" konusu onların temel sapma noktası olmuş ve onların tevhide unutmaları da daha sonraki diğer sapmalarının zeminini hazırlamıştır.²⁰⁰⁷

Üçüncü husus; Hıristiyanların verdikleri sözlerinin önemli bir kısmını unuttukları için aralarına kıyamet gününe kadar sürecek düşmanlık ve kinin salıverilmesidir.

Bu ihtilâf Yahudiler ile Hıristiyanlar arasında değil, Hıristiyanların kendi aralarındaki dinî ve mezhebi ihtilâflardır.²⁰⁰⁸ Onlar kıyamete kadar, birbirlerine karşı düşmanlık ve çekişme içerisinde bulunacaklardır. Nitekim Hıristiyan gruplar; farklı ırklara mensup olmalarına rağmen birbirlerini tekfir ve tel'in ederek birbirlerine karşı düşmanca ve kindar bir tavır içinde bulunmaktadır. Her mezhep diğerini aforoz etmekte, ma'bedine almamaktadır.²⁰⁰⁹ Onların firkaları da birbirlerine düşmandırlar, birbirlerine karşı kin beslerler. Birbirlerini tekfir ve lanet ederler.²⁰¹⁰

Nitekim Hıristiyanlar arasında tarih boyunca ayrılık, kin ve düşmanlık hep sürmüş ve türlü türlü ihtilaflar sebebiyle birbirlerinin eliyle kanları dökülmüştür. Allah'ın buyurduğu üzere onların bu kanlı ihtilafları, onların ahitlerini bozmalarına ve Allah'a verdikleri sözleri unutmalarına bir ceza olarak kıyamete kadar devam

²⁰⁰⁵ İbn Kesîr, *Tefsir*, 3/67; Zuhaylî, *Tefsîrü'l-Munîr*, 3/478.

²⁰⁰⁶ Elmalı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/1605.

²⁰⁰⁷ Seyyid Kutub, *fi Zilali'l-Kur'an*, 2(5)/112.

²⁰⁰⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 10/140.

²⁰⁰⁹ Örneğin; Melkânîler, Yakubîleri, diğerleri de onları tekfir etmektedirler. Nestûrîler ve Ariuşçular da böyle (İbn Kesîr, *Tefsir*, 3/67).

²⁰¹⁰ Zuhaylî, *Tefsîrü'l-Munîr*, 3/478.

edecektir.²⁰¹¹ Nasıl ki geçmişte birbirlerini tekfir edip kin ve nefret saçıp birbirlerinin kanlarını dökmüşlerse, kıyamete kadar da dökceklerdir.²⁰¹²

Dördüncü husus; ayetin sonunda Hıristiyanlara yapmakta olduklarının haber verilmesidir:

"Allah ne yapmakta olduklarını onlara bildirecektir."²⁰¹³ Bu cümle, Hıristiyanların Allah ve Rasûl'ü hakkında yalan söylediklerinden ve O'na eş ve çocuk nispet ettiklerinden dolayı, onlar için şiddetli bir azap ile korkutma ve tehdittir.²⁰¹⁴

---

²⁰¹¹ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 2(6)/112.

²⁰¹² Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3/1605.

²⁰¹³ el-Mâide 5/14.

²⁰¹⁴ İbn Kesîr, *Tefsir*, 3/67; Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 2/250.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerim'in önemli konularından birisi kuşkusuz İslâm'a davettir. İslâm daveti kapsamlı ve evrenseldir; başta Ehl-i Kitap olmak üzere bütün insanlar bunun kapsamına girmektedirler. İslâm davetinin evrenselliği, İslâm dininin evrenselliğinden kaynaklanmaktadır. Yani İslâm dininin asıl kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'in bütün insanların hidayeti için gönderilmesi ve son peygamber Hz. Muhammed'in bütün insanlığı İslâm'a davet için mükellef kılınması, İslâm davetini evrensel kılmaktadır. Nitekim her kesimin İslâm'a davet edilmesi ve onlara ilâhî mesajların duyurulması zaruridir. Bu yüzden İslâm'a davetin hükmü farzdır. Fakat farz-ı ayn ve farz-ı kifâye olarak öne sürülen iki görüş arasında her ne kadar görünüşte bir nevi ihtilâf gözükse de gerçekte aralarında bir tenakuz yoktur, ancak farz-ı kifâye görüşü tercihe şayandır.

Bu çalışmada esasen Kur'ân-ı Kerim'in Ehl-i Kitap İslâm'a daveti ve dolaylı olarak davet metodu ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışma sonunda Kur'ân-ı Kerim'in İslâm davetinin temel metotlarını bizzât ortaya koyduğu gözlemlenmiştir. Bu metotlar arasında "hikmet", "güzel vaaz", "güzel mücadele" ve "güzel örnek" metotlarının Kur'ân-ı Kerim'in tavsiye ettiği metotlar olarak ön plâna çıktığı ve metotların "basîretle" uygulanmasının büyük önem taşıdığı görülmüştür. Çünkü "basîretin" ayrı bir davet metodu olmayıp, ancak her davet metodunda uygulanması ve gözetilmesi gereken bir sıfat olduğu saptanmıştır.

İslâm davetinin evrenselliği gereği Ehl-i Kitap da davetin muhatapları arasında yer alan ve Kur'ân-ı Kerim'de kendilerinden sıkça bahsedilen bir kesimdir. Fakat Kur'ân-ı Kerim'in onlardan sıklıkla bahsetmesinin sebebinin; onların semavî kitaplara sahip olmaları, yeryüzünde kendilerini Allah'ın temsilcileri olarak görmeleri, vahiy kaynaklı bilgilere sahip olmaları, bu noktalardan hareketle insanları kendi saflarına çekebilme kapasitesine sahip olmaları olduğu sonucuna varılmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'in Ehl-i Kitapın konu edindiği ayetlerine İslâm daveti penceresinden bakıldığında, üç temel konu etrafında döndüğü gözlemlenmiştir. Birincisi, *Ehl-i Kitapın İslâm'a daveti ve tavsiye ettiği metotlar*; ikincisi, *Ehl-i Kitapın davet edildiği konuların muhtevası* ve üçüncüsü, *Ehl-i Kitapın İslâm davetini reddetmelerinin nedenleridir*.

Ehl-i Kitapın İslâm'a daveti ve tavsiye ettiği metotlar konusunda Kur'ân-ı Kerim'in önemle üzerinde durduğu husus, "güzel bir üslûbun" kullanılması olmuştur. Nahl sûresinin 124. ayetinde İslâm davetinin genel metotlarından bahsedildiği halde

Ankebût sûresinin 46. ayetinde Ehl-i Kitap için özel olarak "mücadelenin" ve bunun "en güzel şekilde yapılmasının" vurgulanması, Ehl-i Kitabın ayrı bir kategoride değerlendirildiğini ortaya koymuştur. "Mücadeleyi" tavsiye edilmesinin sebebi olarak, onların ilâhî mesajlar ve peygamberler hakkında bilgili olmaları gösterilmiştir. Ayrıca bu hususta Ehl-i Kitabın ilim ve delil ehli olduğu, ilim ve delili olan kesimin ancak sağlam delil ve hüccetlerle ikna olmasının mümkün olduğu gerçeğiyle hareket edildiği görülmüştür. Ehl-i Kitapla mücadelenin "güzel bir şekilde yapılması" tavsiyesi ise onların mensup oldukları dinlerin asıl itibariyle hak oldukları için Kur'ân-ı Kerim'in onlara duyduğu saygı ve tanıdığı ayrıcalıktan kaynaklandığı gözlemlenmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'in önemle tavsiye ettiği "güzel mücadele" metoduyla Ehl-i Kitabı ikna etmeye çalıştığı ve farklı deliller getirerek "güzel mücadeleyi" bizzât kendisinin uyguladığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda Ehl-i Kitabın İslâm ve Hz. Peygamber ile ilgili gizledikleri bilgileri açığa çıkarması, onların gerçek kimliklerini insanlara anlatması, istishâd yoluyla deliller getirmesi, sadece vahiy yoluyla bilinebilecek konular hakkında bilgi vermesi, başta Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed olmak üzere bütün peygamberlerin insanları davet ettikleri konuların ortak olduğunu belirtmesi ve Hz. Muhammed'in doğruluğuyla ilgili onların Kutsal kitaplarından deliller getirmesi ve onları da doğrulaması, "güzel mücadele" metodunda önemli deliller olarak ön plana çıkmıştır.

Çalışmamızda dikkatimizi çeken bir diğer husus, "müsamaha metodu" başka bir ifadeyle "ayrıcalık tanınması" olmuştur. Bu metot her ne kadar Kur'ân-ı Kerim'de açıkça dile getirilmediyse de yine onun Ehl-i Kitaba yönelik uygulamalarının ve yaklaşımının tam merkezinde yer aldığı görülmüştür. Kur'ân-ı Kerim'in Ehl-i Kitaba yaklaşımı ve onlara diğer gayri müslimlerden ayrı bir statü vermesi; bu çerçevede Müslüman bir erkeğin Ehl-i Kitap bir kadınla evlenmesine ve onların kestikleri hayvan etlerini Müslümanların yemelerine izin vermesi gibi toplumsal ilişkileri güçlendiren önemli hususlarda müsamaha göstermesi, cizyeyi sadece onlara mahsus kılması... gibi hususlar, Kur'ân-ı Kerim'in müsamaha metoduna ne kadar ehemmiyet verdiğini ortaya koymuştur. Bu metodun, Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitabı İslâm'a davet sürecinde ve ilişkilerinde önemli bir yeri olduğu da gözlemlenmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'in İslâm'a davet ettiği konularda Ehl-i Kitapla diğer davet muhatapları arasında herhangi bir ayırım yapmadığı, sadece ıslah edilmesi gereken hususların düzeltilmesini istediği görülmüştür. Bu doğrultuda Kur'ân-ı Kerim, Ehl-i

Kitabın inancında temel sorunlar gördüğü için onları tevhid, Hz. Peygamber'e itaat, Kur'ân-ı Kerim'e inanma gibi itikadî konularda; amellerindeki zaaflarından dolayı onları amelî konularda daha dikkatli olmaya davet etmiştir.

Tevhid problemi meselesi, Ehl-i Kitabın temel problemlerinin başında geldiği için Kur'ân-ı Kerim onları "tevhid" davet etmiştir. Zira Kur'ân-ı Kerim, Yahudilerin Üzeyr'i ve Hıristiyanların Hz. İsa'yı "Allah'ın oğlu" olarak görmelerini ve Hıristiyanların teslis inancını, "tevhid" ilkesine tamamen aykırı bulduğu tespit edilmiştir.

Hıristiyanlar, "teslise" ve Hz. İsa'nın "Allah'ın oğlu" olduğuna inandıkları için onların ciddi "tevhid" sorunu olduğu aşikârdır. Fakat araştırma sonucunda Yahudilerin de -iddia ettikleri gibi- hepsinin muvahhid olmadığı saptanmıştır. Zira Kur'ân-ı Kerim'in sadece bir ayetinde Yahudilerin Üzeyr'in "Allah'ın oğlu" olduğuna inandıkları dile getirilmişse de Yahudilerden bahseden birçok ayetin siyak ve sibakında "tevhid" vurgusu yapılması, kimi Yahudi mezheplerin bu inançta (Üzeyr'in Allah'ın oğlu olduğu inancı) olmaları, onların diğer bazı batıl iddiaları, onların da ciddi tevhid sorunu yaşadıklarını göstermektedir. Ayrıca "tevhid" Kur'ân-ı Kerim'in üzerinde önemle durduğu ve onda küçük bir şaibenin olmasına müsaade etmediği bir konudur. Üzeyr'i az bir kısım Yahudi "Allah'ın oğlu" olarak görüyor denilebilir. Ancak bu konu gelecekte büyük sorunlar yaratabilecek bir potansiyele sahiptir. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim'in gelecekte tartışmaya açık bir isim olan Üzeyr hakkındaki en büyük sorundan bahsederek, hem Müslümanlara sıkıntı yaratabilecek bir sorunu önlediği, hem de İslâm karşıtlarının kullanılabileceği tehlikeli bir silahı temelinde yok ettiği görülmüştür.

Kur'ân-ı Kerim'in Hıristiyanları "tevhid" davet etmesinin nedeni ise, onların Hz. İsa'nın "Allah'ın oğlu" olduğuna ve "teslise" inanmalarını şirkten farklı görmemesi olmuştur. Teslis inancı konusunda onun Hıristiyanların iddia ettikleri gibi vahyin ürünü değil, beşerin ürünü olduğu sonuca varılmıştır. Mâide sûresinin 77. ayetinde temas buyurulduğu üzere bu inancın, Hıristiyan toplumunun etrafında bulunan putperest toplulukların etkisiyle ya da putperest olup da daha sonra Hıristiyanlığa geçen kimselerin vasıtasıyla Hıristiyanlığa girdiği tespit edilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in "teslis"i reddetmesinden, asıl Hıristiyanlığın "tevhid" dini olduğu ve Hz. İsa'nın insanları "tevhid"e davet ettiği anlaşılmıştır.

Kutsal metinlerde de teslisin meşruluğu ile ilgili dikkate alınabilecek hiçbir pasaja rastlanmamıştır. Hıristiyan toplumunun teslis 'akılla kavranmaz', 'insanların idrakini aşan bir konudur' gibi yorumlarda bulunmaları, onların naklî ve aklî deliller getirmekten aciz kaldıklarını göstermiştir. Teslisi yorumlayarak onun batıl olmadığını ispat etmeye çalışmanın, onu şirkle eşdeğer gören Kur'ân-ı Kerim'e karşı gelmekten başka bir şey olmadığı tespit edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'in, Ehl-i Kitabın büyük problemlerinden biri olarak gördüğü amelî konularda Yahudilerin daha çok sorun yaşadıkları gözlemlenmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de Yahudilerden bahseden ayetlerde amelî sorunların ve Hıristiyanlardan bahseden ayetlerde itikadî sorunların ağır basmalarının sebebinin bu olduğu görülmüştür.

Kur'ân-ı Kerim'de Tevrat'ın tahrifinden açıkça ve İncil'in tahrifinden zımnen bahsedildiği, Ehl-i Kitabın kutsal kitapları tahrif etmesini önemli bir itaatsizlik olarak gördüğü tespit edilmiştir. Ulaşılan bulgular ve Tevrat'ın muhtevasında görülen hatalar, onun kesin olarak tahrife uğradığı hususunda bir kanaat hâsıl olmuştur. Tevrat'ta tevhide ve Allah'ın şanına uygun olmayan bilgilerin ve O'nun hakkında antropomorfik ifadelerin yer alması, peygamberlere yönelik iftiralar ve gereksiz bilgilerin bulunması, vahyin ruhuyla bağdaşmayan ve vahiy özelliklerini taşımayan bilgilerin yer alması, bunun en bariz göstergesi olarak ön plana çıkmıştır. Kutsal metinlerdeki tahrifin; lafzî, manevî, eksiltme ve ilâve etme suretiyle gerçekleştiği saptanmıştır.

İncil'in tahrifine gelince Kur'ân-ı Kerim her ne kadar onun açıkça tahrife uğradığından bahsetmemişse de yine onun yerleştirmek istediği tevhid inancının dışındaki inanç sistemlerinin Hıristiyanlar arasında yaygın olması; Hz. İsa'nın Hz. Muhammed'in son peygamber olduğunu müjdelediği halde bunun İncillerde yer almaması; İncillerin yazılma tarihleri; İncillerde görülen bilgi tutarsızlıkları ve çelişkili ifadeler; İncillerde yer alan gerçek dışı, akıl ve mantığa aykırı olan, vahiy ruhuyla bağdaşmayan bilgiler; İncil'in asıl metninin Arâmice olduğu halde aslının kaybolduğunu ve Yunanca diliyle kimin tarafından yazıldığının belli olmaması, İncil'in kesin olarak tahrife uğradığı kanaatine vardırırıştır.

Kur'ân-ı Kerim'in Kutsal kitabın tahrifinden bahsederken hedefi, tahrife uğramadığı takdirde onun geçerli olabileceği mesajını vermek değil, Ehl-i Kitabın, onların hidayeti için gönderilen kitaplarına karşı tutumlarını ve onu tahrif ederek ne kadar büyük bir kabahat işlediklerini ortaya koymak olduğu görülmüştür. Çünkü

Kur'ân-ı Kerim'de Tevrat'ın tahrifinden bahseden ayetler, genellikle Ehl-i Kitabın özellikle Yahudilerin kabahatlerinden ve kötülüklerinden bahseden ayetlerle beraber geçmiştir. Hatta Tevrat'ın tahrife uğramamış olabileceği farz edilirse de bu, onunla amel etmeyi meşrû kılmayacak ve sadece ona inanmak da Allah katında kurtarıcı olamayacaktır. Zira Kur'ân-ı Kerim indirildikten sonra Allah'ın emri ve takdiri bu kitaba inanmak ve bununla amel etmek yönünde olmuş, diğer insanlar gibi Ehl-i Kitap mensupları da açıkça bu kitaba inanmaya davet edilmiştir.

Ehl-i Kitabın İslâm davetini reddeden kesimlerin başında geldiği, İslâm'a çokça düşmanlık yapan bir kesim olduğu tespit edilmiş ve bu yüzden Mâide sûresinin 82. ayetinde özellikle Yahudiler amansız düşman olarak nitelendirilmiştir. Ehl-i Kitabı İslâm davetinin icabetinden alıkoyan başlıca nedenlerin; inanç sorunları, kendilerini diğer insanlardan üstün görmeleri, Kur'ân-ı Kerim'in onlara gönderilmeyip vahiy silsilesinin Araplara geçmesi, inat, haset, "din adamlarının yanlış bilgilendirmeleri", çıkarlar ve korkular", kendilerince dinî ve dünyevî itibarlarının ellerinden gitme korkusu gibi hususların rol oynadığı gözlemlenmiştir. Oysa İslâm; diğer gayri müslimlere kıyasla onlara daha fazla hak ve özgürlükler tanımış, imtiyazlar vermiş ve müsamaha göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Abdulgaki, Muhammed Fuad. *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfazi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut: 1945.
- ..... *Miftahu Künüzi's-Sünne*. Lahor: Matbaatü Meârif, 1398-1978.
- Adam, Baki. "Tevrat'ın Tahrif Meselesine Müslüman ve Yahudi Cephesinden Bir Bakış". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36/1 (Haziran 1997), 359-404.
- ..... "Tevrat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/40-45. İstanbul: TDV Yay., 2012.
- ..... "Üzeyir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/401-402. İstanbul: TDV Yay., 2012.
- ..... "Yahudilik". *Dinler Tarihi*. ed. Baki Adam. 62-128. Ankara: Grafiker Yay., 1. Baskı, 2015).
- ..... "Yahudilik". *Dinler Tarihi*. ed. Baki Adam. 62-128. Ankara: Grafiker Yay., 3. Baskı, 2016).
- Âdil, Nuruddîn. *Mücâdeletü Ehli'l-Kitâb*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1. Baskı, 2007.
- Ahmed el-Âyid vd. *el-Mu'cemu'l Arabiyyi'l-Esâsî*. Tunus: Larousse, 1988.
- Ali Rabi', Yahya Muhammed. *el-Kütübü'l-Mukaddeseti Beyne's-Sıhhati ve't-Tahrif*. Mısır: Dârü'l-Vefâ, 1. Baskı, 1419/1994.
- Âl-i 'Arûr, Adnan b. Muhammed. *Menhecü'd-Daveti'l-Muâsıra fi Davi'l-Kitâbi ve's-Sünne*. nşr, Câizetü Nâyif b. Abdulazîz, 1. Baskı, 146-2005.
- Alıcı, Mehmet. "Sâbiîlik". *Dinler Tarihi*. ed. Baki Adam. 297-318. Ankara: Grafiker Yay., 2016.
- Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *Keşfü'l-Hafâ*. 2. Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1351-1933.
- Albert M. Besnard. Oliver Clemment, Roger Mehl. *Hıristiyan İlahiyatı*. çev. Mehmet Aydın. Ankara: y.y.1983.
- Alıcı, Mehmet. "Sâbiîlik". *Dinler Tarihi*. ed. Baki Adam. 297-318. Ankara: Grafiker Yay., 2016.

- Âlûsî, Nu'mân b. Mahmûd. *el-Cevâbü'l-Fesîh limâ Leffekahû Abdülmesîh*. thk. Ahmed Hicâzî es-Seka. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Beyânî'l-Arabî, 1. Baskı, 1408-1987.
- Âlü's-Şeyh, Salih b. Abdulazîz b. Muhammed. *Şerhu'l-Akideti't-Tahaviye*. Mısır: Dâru'l-Mevedde, 1. Baskı, 1431-2011.
- Atay, Hüseyin. *İslâm'ın İnanç Esasları*. Ankara: Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi Yay., 1992.
- Aydın, Mehmet. *Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yay., 1988.
- ....., "Hıristiyan İnançları". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* . 17/340-358. Ankara: TDV Yay.,1997.
- ..... *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*. Konya. Din Bilimleri Yay. 2005.
- ..... *Dinler Tarihine Giriş*. Konya: Din Bilimleri Yay., 2.Baskı, ts.
- Aydın, Mahmut, *İsa Tanrı mı İnsan mı?*, İz Yay., İstanbul: 2002.
- ..... *Dinler Tarihi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Baskı, 2018.
- Benî Âmir, Muhammed Emîn Hasan. "Meşâkilü'd-Davet-i ve'd-Du'ât", *el-Câmiatü'l-Ürdüniyye, Dirâsâtü'Ulûmi's-Şeriative'l-Kânûn Dergisi*, 35/1 (2008), 85-104.
- Beyânûnî, M. Ebu'l-Feth. "*el-Medhal ilâ İlmi'd-Da've*". Beyrut: Müessisetü'r-Risâle, 3. Baskı,1995.
- ....., "Mukaddime". *Nedvetü't-Temsîli Vesiletün Da'aviyetün, Külliyyetü's-Şeriatî ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye*. Kuveyt: 1419-1998.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa, Ebu Bekir. *Delâilü'n-Nübüvve*. 7 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1408-1988.
- ....., *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Kadir 'Atâ. 10 Cilt. Mekke: Mektebtü Dâru'l-Bâz, 1414-1994.
- Beyzâvî, el-Kadı Nasiruddin Ebu Sa'id Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî el-Beyzâvî. *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil (Tefsirü'l-Beyzâvî)*. thk. Muhammed Subhî b. Hasan Hallak-MahmudAhmed el-'Atraş. Beyrut: Dâru'r-Reşîd, 1. Baskı, 1421-2000.

- Bilge, Mustafa L., "Necran". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* . 32/507-508. İstanbul: TDV Yay., 2006.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahihu'l-Buhârî*. Dımaşk-Beyrut: Dârü İbn Kesîr, 1. Baskı, 1423-2002.
- Bursevî, İsmail Hakkı b. Mustafa el-Hanefî el-İstanbulî. *Ruhu'l-Beyân*. çev. H. Kamil Yılmaz vd. 23 Cilt. İstanbul: Erkam Yay. 1429-2008.
- Bûtî, Muhammed Sa'îd Ramazan. *Hakezâfe'l-Ned'uile'l-İslâm*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- Caferî, Salih b. el-Huseyin el Haşimî. *Tahcîlü men Harrafe't-Tevrateve'l-İncil*, thk. Abdurrahman Kadah. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Ubiykân, 1419-1998.
- Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr. *el-Muhtârfi'r-Red'ale'n-Nasârâ*. thk. M. Abdullah eş-Şerkâvî. Beyrut: Darü'l-Ceyl, 1. Baskı, 1411-1991.
- Cessâs, Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. 3 Cilt. Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1. Baskı, Beyrut: 1335-1917.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Kur'ân-ı Kerîm ve Sâbiîler", *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/7 (1962),111-112.
- Cevâd, Ali. *el-Mufasssal fî Târihi'l-Arab Kable'l-İslâm*. 20 Cilt. Beyrut: Darü's-Sâkî, 4. Baskı, 1422-2001.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh -Tâcü'l-Lüga ve Sihâhu'l-Arabiyye-*. thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr. 6 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kitâbil-Mısriyye, 1375/1956.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf. *Kitabü't-Ta'rifât*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî. Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1. Baskı, 1424-2003.
- Çağırıcı, Mustafa, "Davet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* . 9/16-19. İstanbul: TDV Yay., 1994.
- ....., "Zarûriyyât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* . 44/146-148. İstanbul: TDV Yay., 2013.
- Cezîrî, Abdurrahman el-Cezîrî. *el-Fıkh alâ Mezâhibi'l-Arba'*. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Baskı, 1424/2003.

- Çantay, Hasan Basri. *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, 3 Cilt. İstanbul: Risale Yay., 1. Baskı, 1957.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fazl. *el-Müsnedü'l-Câmi* (es-Sünen). thk. Nebil b. Haşim b. Abdullah. Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2. Baskı, 1434-2013.
- Demir, Recep. *Kur'ân Tefsirinde Tarihselci Yöntem*. İstanbul: Hikmetevi Yay., 1. Baskı, 2013.
- Demirci, Kürşat. "Hıristiyanlık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* .17/329-340. İstanbul: TDV Yay., 1998.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîru'l-Hadîs Tertibü's-Süver Hasbe'n-Nüzûl*.10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2. Baskı, 1421-2000.
- ..... *Asru'n-Nebî*. çev. Mehmet Yolcu. İstanbul: Yöneliş Yay., 2. Baskı, 1995.
- ..... *Sîretü'r-Resûl*. Matbaatü'l-İstikame. 2 Cilt. Kahire: 1367-1948.
- Dihlevî, Şah Veliyyullah. *el-Fevzü'l-Kebîr fi Usûli't-Tefsir*. Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1987.
- ..... *Hüccetullahi'l-Bâliga*, thk. es-SeyyidSâbık. Beyrut: Dârü'l-Ceyl, 1. Baskı, 1426-2005.
- Dimaşkî, Muhammed b. Tûlûn. *İ'lâmü's-Sâilîn an Kütübi Seydi'l-Mürselîn*. thk. Mahmud el-Arnâvût. Beyrut: Müssetü'r-Risâle, 2. Baskı, 1407-1987.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'ân-ı Kerim Meâli*. Ankara: DİB, Yay., 11. Baskı, 2011.
- Dumlu, Ömer, "Suhuf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* . 37/477-479. İstanbul: TDV Yay., 2009.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şâfiî. *el-Müsned*. thk. Ref'at Fevzî Abulmuttalib. 3 Cilt. Beyrut: Darü'l-Beşâirü'l-İslâmiyye, 1. Baskı, 1426-2005.
- Ebû Bekr, Abdürrazzâk b. Hemmâm es-Sanânî. *el-Musannef*. thk. Habiburrahman el-A'zamî. 12 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 2. Baskı, 1403-1983.
- Ebû Dâvûd el-Fârisî el-Basrî et-Tayâlisî Süleyman b. Dâvûd. *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*. Beyrut: Dârü'l-Marife, ts.

- Ebu Guddê, Abdulfettah. *er-Resûlü'l-Muallim ve Esâlibühü fi't-Ta'lim*. Beyrut: Dâru'l-Beşâirü'l-İslâmiyye, 2. Baskı, 1417-1996.
- Ebû Habîb, Sa'dî. *el-Kamûsü'l-Fikhî Lugaten ve Istilâhan*. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, 1408-1988.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammd b. Yusuf. *Tefsirü'l-Bahri'l-Muhît*. thk. Âdil AhmedAbdulmecûd vd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1422-2001.
- Ebu'l-Bekâ, Eyyub b. Musa el-Huseynî el-Kefevî. *el-Külliyât Mu'cemfi'l-Mustalahât ve'l-Furûk el-Lugaviyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1998.
- Ebulfazl Şehâbeddin es-Seyyid Mahmud el-Alûsî el-Bağdadî. *Ruhu'l Meânî fi Tefsiri'l Kur'ânî'l Azîm ve's-Seb'u'l-Mesânî*. 15.cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, ts.
- Ebu'l-Hasan Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsiru Mukatil*. thk. AhmedFerid. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütüb'il-İlmiyye, 1. Baskı, 1424-2003.
- Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mesûd b. Muhammed b. el-Ferrâ el-Begavî. *Meâlimü't-Tenzîl (Tefsirü'l-Begavî)*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. 8 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzî', 4. Baskı, 1417-1997.
- Ebu'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî el-Havârezmî, *Tahkîku mâli'l-Hind*. Hindistan: Dâru'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1377-1958.
- ..... *el-Âsâru'l-Bâkiyeani'l-Kurûn'i-Hâliye*. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 1. Baskı, 1428-2008.
- Ebussuûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî el-Haneî. *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kitabi'l-Kerîm*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1419-1999.
- Ebû Yûsuf Yakub b. İbrahim el-Kûfî. *Kitabü'l-Harâc*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1399-1979.
- Ebu Zeyd es-Seâlibî, Abdurrahman b. Muhammed, *el-Cevâhirü'l-Hisân fi Tefsiri'l-Kur'ân (Tefsirü's-Seâlibî)*. thk. Ali Muhammed Muavvad. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1. Baskı, 1418-1997.
- Elbânî, Muhammed Nasiruddîn. *Silsiletü'l-Ehâdîsi'z-Za'îfe ve'l-Mevzû'a*. 11 Cilt. Riyad: Mektebtü'l-Meârif, ts.

- Elmalılı, Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 5 Cilt. İstanbul: Nebioğlu Basımevi, 2. Baskı, 1960.
- Emir Baça, M. Emîn. *Teysîrû't-Tahrîr*. 4 Cilt. Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 11351-1932.
- Erkal, Mehmet. "Cizye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.8/42-45.İstanbul: TDV Yay., 1993.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet. "Hıristiyalık". *Dinler Tarihi*. ed. Baki Adam. 135-199. Ankara: Grafiker Yay., 3. Baskı, 2016).
- Ezherî, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed b. Ezherî el-Hirevî. *Tehzîbü'l-Luga*, thk. Muhammed İvez Mür'i b. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1. Baskı, 2001.
- Farahât, Semîr. *Mu'cemü'l-Bâkillânî fi Kütübihî's-Selâs: et-Temhîd ve'l-İnsâfve'l-Beyân*. Beyrut: el-Müessestü'l-Câmiyyetili'd-Dirâsâti 1. Baskı, 1411-1991.
- Fayda, Mustafa. *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*. Ankara: y.y.,1982.
- ....., "Zimmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* .44/428-434. İstanbul: TDV Yay., 2013.
- Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali. *el-Misbâhu'l-Münîr fi Garîbi'ş-Şerhi'l-Kebîr*, Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub eş-Şîrâzî. *el-Kamûsü'l-Muhîd*,4 Cilt. Dimaşk: Mektebetün-Nûrî, ts.
- ..... *Tenvîrû'l-Mikbâs min Tefsiri İbn Abbâs*, Mısır: el-Matbaatü'l-Ezheriyye, 1. Baskı, 1382-1962.
- Gammârî, Ebulfeyz Ahmed b. es-Siddık. *İkâmetü'd-Delil alâ Hurmeti't-Temsîl*. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 3. Baskı, 1425-2004.
- Gazzâlî, Ebî Hâmid Muhammed b. Muhammed. *er-Reddü'l-Cemîl li İlâhiyeti İsâbi Sarih'il-İncil*. thk. Muhammed Abdullah eş-Şarkâvî. Kahire: Dâru'l-Ceyl-Dâru'z-Zehrâ, 3. Baskı, 1410-1990.
- Gündüz, Şinasi. *Son Gnostikler Sâbiiler*, Ankara: Vadi Yay., 1995.
- ..... "Mecûsîlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* .28-279-284.İstanbul: TDV Yay., 2003.

- ..... "Sâbiîlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* .35-341-344.
İstanbul: TDV Yay., 2008.
- ..... *Din ve İnanç Sözlüğü*. İstanbul: Vadi Yay., 2017.
- Gürkan, Salime Leyla. "Teslis". (İslâm Anlayışında), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.40/549-552. İstanbul: TDV Yay., 2011.
- ..... "Yahudi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/182-184. İstanbul: TDV Yay., 2013.
- Hâcc, Muhammed Ahmed. *en-Nasrâniyyetü mine't-Tevhidi ile't-Teslis*. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1. Baskı, 1413-1992.
- Hâkim en-Nisâbûrî. Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh *el-Müstedrek ala's-Sahîhayn*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1411-1990.
- Halef, Suûd b. Abdulazîz. *Dirasatiün fi'l-Edyân -el-Yahudiyye ve'n-Nasraniyye-*. Riyad: Edvâu's-Selef, 6. Baskı, 2006.
- Hâlidî, Selahaddîn. *Mevâkîfü'l-Enbiyâfi'l-Kur'ân*. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1. Baskı, 2010.
- Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitabu'l-Ayn Muretteben 'alâ Hurûfi'l-Mu'cem*. thk. Abdulhamîd Hindâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1424-2003.
- Hançerlioğlu, Orhan. *Felsefe Ansiklopedisi*, 7 Cilt. İstanbul: Remzi Kitabevi, 4. Baskı, 2005.
- Harman, Ömer Faruk. "İncil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* .22/270-276. İstanbul: TDV Yay., 1988.
- Hasanî, Seyyid Abdurrezzak. *es-Sâbietü Kadîmen ve Hadîsen*. Mısır: el-Matbaa er-Rahmâniyye, 1. Baskı, 1350-1931.
- Hatib el-Bağdâdî, Ebu Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit. *el-Fakîh ve'l-Müttefakkih*. thk. Âdil b. Yusuf el-Azâzî. 2 Cilt. Riyad: Dârü İbni'l-Cevziyye, 1. Baskı, 1417-1996.
- Hatip, Abdulaziz. *Kur'ân ve Hz. Peygamber Aleyhindeki İddialara Cevaplar*. İstanbul: Nesil BasımYay.,1997.

- Hatipoğlu, Haydar, *Sünen-i İbni Mace Tercemesi ve Şerhi*, I-X, Kahraman Yay., İstanbul: 1982.
- Havvâ, Sa'îd. *el-Esâs fi't-Tefsîr*. 11 Cilt. Kahire: Dârü's-Selâm, 1. Baskı, 1405/1985.
- Hayreddin Karaman vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2006.
- Hâzin, Alaaddin Ali b. Muhammed. *Lübâbü't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzîl* (Tefsîrü'l-Hazin). 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1399-1979.
- Hazzâr, Halid b. Cuma b. Osman. *Mevsûatü'l-Ahlâk*. Kuveyt: Mektebetü Ehli'l-Eseri fi'n-Neşri ve't-Tevzî. 1. Baskı, 1430-2009.
- Hindî, Rahmatullah b. Halilurrahmân el-Kirânevî el-Osmânî. *İzhârü'l-Hak*. thk. M. Ahmed M. Abdulkadir el-Melkâvî. Riyad: el-İdâretü'l-Âmmeli't-Tab' ve'n-Neşr, 1410-1989.
- Hudarî, Muhammed b. Afîf el-Bâcûrî. *İtmâm-ü'l-Vefâ fi Siret-i'l-Hülefâ*. Beyrut: el-Mektebe es-Sekâfiyye, 1402-1982.
- Hûlî, Muhammed Ali Abdülkerim el-Hûlî, *et-Tahrîf fi't-Tevrat*, Müessesetü'l-Felah li'n-Neşri ve't-Tevzî, 1. Baskı, Riyad: 1410-1990.
- Humeydân, İbrahim b. Salih. "ed-Davetü İlallahi bi'l-Mücâdele". S 48/218-281. b.y., *Mücelletü Câmîatü'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye*, 1425.
- İşıcık, Yusuf. *Kur'ân Meâli*. Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, 3. Baskı, 2010.
- İbn Arafe, Ebu Abdillah Muhammed b. Muhammed el-Vergammî. *Tefsîrü İbn Arafe*. thk. Hasan el-Mennâî. Tunus: Dârü'n-Neşr, 1. Baskı, 1986.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir b. Muhammed et-Tunîsî. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. 30 Cilt. Beyrut: Müessesetü't-Tarihi'l-Arabî, 1420-2000.
- İbn Atıyye, Ebu Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Atıyye el-Endelüsî. *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz*, 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1413-1993.
- İbn Düreyd, Ebu Bekir Muhammed b. el-Hasan el-Ezdî el-Basrî. *Cemheretü'l-Luga*. thk. Remzî Münîr Ba'lebekî. Beyrut: Dârü'l-İlmi'l-Melâyîn, 1. Baskı, 1987.

- İbn Ebû Hâtim, Ebu Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hatim er-Râzî. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Ahmed b. Abdillâh el-'Ammârî ez-Zehrânî. 16 Cilt. Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1. Baskı, 1439-2017.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris. *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*. thk. Abdusselâm Muhammed b. Hârûn. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1399-1979.
- İbn Hadîde, Ebâ Abdillâh Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Ensârî. *el-Misbâhu'l-Mudî' fi Kitâbihi'n-Nebiyi'l-Ümmî*. thk. Muhammed Azimuddîn. 2 Cilt. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1405.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed. *Târihu İbn Haldûn*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 4. Baskı, ts.
- ..... *el-Mukaddime*. thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş. 2 Cilt. Dımaşk: Dâru Ye'rub, 1. Baskı, 1425-2004.
- İbn Hanbel, Ebu Abdillâh Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvût vd. 45+5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Baskı, 1420-1999.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm. *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2. Baskı, 1395/1975.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Basrî. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekâ vd, 2 Cilt. Mısır: Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bâbî. 2. Baskı, 1375-1955.
- İbn İshak, Muhammed b. İshak b. Yesâr. *Sîretü İbn İshak -el-Mübtede' ve'l-Meb'asve'l-Meğâzî-*. thk. Muhammed Hamîdullah. Konya: Hayra Hizmet Vakfı, 1401-1981.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömr b. Kesîr el-Kuraşî ed-Dımaşkî. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Sâlim b. Muhammed Selâme. 8 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe, 2. Baskı, 1420-1999.
- ..... *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. 14 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1. Baskı, 1408-1988.
- İbn Kayyimel-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ebî Bekr, *Hidayetu'l-Hayârâ fi Ecvibeti'l-Yahûdi ve'n-Nasara*. thk. Muhammed Ahmed el-Hâcc. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1416-1996.

- ..... *Ahkâmü Ehli'z-Zimme*. thk. Subhî es-Salihî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlamlî'l-Melâyin, 4. Baskı, 1994.
- ..... *Zâdü'l-Meâ'd fi HedyiHari'l-İbâd*. thk. Şuayb el-Arnâvut-Abdulkadir el-Arnâvut. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, 1399-1979.
- ..... *İ'lâmü'l-Muvakkîn*. 2 Cilt. Mısır: Dâru'l-Hadis,ts.
- ..... *İğâsetu'l-Lehfân min Mesâyidi's-Şeytan*, thk. Muhammed Hamid el-Fekî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2. Baskı, 1395-1975.
- ..... *Medâricü's-Sâlikîn -beyne Menâzili "İyyâke Na'büdü ve İyyâke Neste'in*. thk. Nasir b. Süleyman es-Sa'vî vd. 6 Cilt. Riyad: Dâru's-Sumey'î, 1. Baskı, 1432-2011.
- ..... *es-Savâikü'l-Mürseleti ala'l-Cehmiyyete'l-Müattala*. thk. Ali b. Muhammed ed-Dahîlullah. 4 Cilt. Riyad: Dâru'l-Âsîma, 3. Baskı, 1418-1998.
- İbn Kudâme, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Kudâme. *el-Muğnî fi Fıkhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*. 12 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1. Baskı, 1405-1984.
- ..... *Mu'cemü'l-Muğnî fi'l-Fkhi'l-Hanbelî*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1. Baskı, 1405-1985.
- İbn Manzûr, Cemaleddin Ebulfazl Muhammed b. Mükrem el-Ensârî el-İfrikî. *Lisânü'l-Arab*. thk. Amir Ahmed Hayder ve Abdulmün'im Halil İbrahim. 15 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Baskı, 2009.
- İbn Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebi Yakub İshak. *el-Fihrist*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *el-Bahrü'r-Râ'ik Şerhu Kenzü'd-Dekâik*. thk. Şeyh Zekeriyya Umeyrât. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1418-1997.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' Ebû Abdillâh el-Basrî ez-Zührî. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Sîde, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail b. Sîde el-Mürsî. *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*. thk. Abdulhamîd el-Hindâvî. 11 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

- İbn Seyyidinnâs, Muhammed b. Abdullah b. Yahya. *Uyûni'l-Eser fî Fünûni'l-Megâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü İzziddin li't-Tibâati ve'n-Neşr, 1406-1986.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *el-Cevabu's-Sahîh*. thk. Ali b. Hasan vd. Riyad: Dârü'l-Asıma, 2. Baskı, 1419-1999.
- ..... *Mecmu-u'l- Fetâvâ*. thk. Enver el-Bâz ve Âmir el-Cezzâr. 37 Cilt. Mısır: Dârü'l-Vefâ, 3. Baskı, 1426-2005.
- ..... *er-Reddüala'l-Mentikiyyîn*. thk. Abdussamed Şerefüddîn el-Ketbî-Muhammed Talha Bilal Minyâr. Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1. Baskı, 1426-2005.
- ..... *el-Hisbetü fi'l-İslâm ve Vazifetü'l-Hükûmeti'l-İslâmiyye*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- ..... *Der'ü Teâruzi'l-Akl-i ve'n-Nakl*, thk. Muhammed Rişâd Sâlim. 11 Cilt. Riyad: Dârü'l-Künûzi'l-Edebiyye, 2. Baskı, 1399-1979.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*. 9 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 3. Baskı, 1404-1983.
- İbnü'l-Esîr, Mecdüddin Ebü's-Saâdât el-Mübârek b. Muhammed. *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîsve'l-Eser*. thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî-Mahmûd Muhammed et-Tannâhî. 5 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1399-1979.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-Târih*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1385-1965.
- İbrahim Mustafa vd. *Mu'camü'l-Vesît*. thk. Mecma'u'l-Lugati'l-Arabiyye. 2 Cilt. b.y: Dâru'd-Da've, ts.
- İsmail, Ali Muhammed. *el-Kudvetü ve Eserühâ fi'd-Daveti ilellâh Teâlâ*. Kahire: Darü'l-Kelime li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2. Baskı, 1425-2014.
- İşbîlî, Ebû Muhammed Abdulhak. *el-Ahkâmü's-Şeriatî'l-Kübrâ*. thk. Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ukâşe. 5 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2001.
- Jacques Waardenburg. "Teslîs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* . 40/548-549. İstanbul: TDV Yay., 2011.

- John of Damascus. *Writings*, trns., Frederic H. Chase, Fathers of the Church, Inc, New York, 1958.
- Kahtânî, Sa'id b. Ali. *el-Hulukul-Hasan fi Davi'l-Kitâbi ve's-Sünne*, Riyâd: Mektebetü'l-Melik Fehd, 1. Baskı, 1431-2001.
- Kalkan, Ahmed, *Ansiklopedik Kur'ân Kavramları ve Güncel Yansımaları*, 10 Cilt. İstanbul: Dâvud Emre Yay., 2011.
- Kaplan, İbrahim. *Erken Dönem Müslüman-Hiristiyan Teolojik İlişkileri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyan Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Karadâvî, Yusuf. *Evleviyyâtü'l-Harakereti'l-İslâmiyyefi'l-Merheleti'l-Kâdime*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Karaman, Abdullah. *Fıkıh Usulü*, İstanbul: Rağbet Yay., 5. Baskı, 2017.
- Karamülkî, Ehad Farâmerz. "Tecelli Huda-yi Guftügü der Kârbudi Kur'ânî "Kul/كُلْ", *Dü Fasılânâme-yi İlmî-Pjuhişi Pruhişnâme-yi Tefsir ve Zeban-ı Kur'ân*. 4/7-21. HŞ.1393-2015.
- Kâsânî, Alaüddîn el-Kâsânî. *Bedâi'u's-Sanâ'i' fi Tertîbi'i-Şerâ'i*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitabi'l-Arabî, 1982.
- Kasım, Halid b. Abdillâh. *el-Hivâr me'a Ehli'l-Kitabi-Üsüsühü ve Menâhicühü fi'l-Kitâbi ve's-Sünne-*. Riyad: Dârü'l-Müslim li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1. Baskı, 1414-1994.
- Kâsımî, Muhammed Cemaleddin. *Mehâsinü't-Te'vîl (Tesiru'l-Kâsimî)*. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Baskı, 1424-2003.
- Kâtib Çelebî, Mustafa b. Abdillâh (Hacı Halife). *Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Funûn*. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- Kaya, Remzi, "Ehli'l-Kitap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* . 10/516-519. İstanbul: TDV Yay.,1994.
- Kesler, M. Fatih. *Kur'ân'da Yahudiler ve Hiristiyanlar*. Ankara: TDV. Yay., 1993.
- Kettânî, Muhammed Abdülhayy el-Fâsî. *et-Terâtibü'l-İdâriyye (Nizâmu'l-Hükümeti'n-Nebeviyye)*. thk. Abdullâh el-Halidî. 2 Cilt. Beyrut Şeriketü Dârülerkam b. Ebi'l-Erkam, 2. Baskı, ts.
- Kıss, Fâyiz Fâris. *Hakaikun Esâsiyyetün fi'l-İmâni'l-Mesihiiyy*. Kahire: Dârü's-Sekafeti'l-Mısriyye, ts.

- Kinnevcî, Ebü't-Tayyib Sıddîk b. Hasan b. Ali el-Hüseyin. *Fethu'l-Beyân fi Makâsidi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Muhammed el-Ensârî. 15 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1412-1992.
- Kitabı Mukaddas. İstanbul: Ohan Matbaacılık LTD. ŞTİ, 1997.
- Köksal, Asım, *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara: 2014.
- Köse, Saffet. *İslâm Hukuku Açısından Din ve Vicdan Hürriyeti*. İstanbul: İz Yay., 2003.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1423-2003.
- Kuşeyrî, Abdulkerim b. Hevazin b. Abdulmelik en-Niysâbûrî. *Tefsîü'l-Kuşeyrî (Lataifü'l-İşârât)*. thk. Sa'id Kutayfe. 3 Cilt. Kahire: el-Mektebü't-Tevkifiyye, 1419-1999.
- Kuzgun, Şaban. "Hanif". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* . 16/33-39. İstanbul: TDV Yay.,1993.
- ..... *Dört İncil*. Ankara: Ertem Matbaa LTD.ŞTİ, 2. Baskı, 1996.
- Lecnetü'l-Kur'âni ve's-Sünne. *el-Müntehab fi Tefsiri'l-Kur'ân'il-Kerim*. 2 Cilt. Doha: Dâru's-Sekâfe, ts.
- Leknevî, Abdülalî Muhammed b. Nizameddin. thk, Abdullah Mahmûd M. Ömer. 2 Cilt. *Fevâtihu'r-Rahamût fi Şerhi Müselemü's-Sübût*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423-2002.
- Mağribî, Ebu Nasr es-Semev'el b. Yahya b. Abbas el-Mağribî. *Bezlü'lMechûd fi İfhâmi'l-Yehûd*. thk. Abdulvehhab Tavile. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1. Baskı, 1410-1989.
- Makdîsî, el-Mutahher b. Tahir, *Kitâbü'l-Bed' ve't-Târîh*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, ts.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta'*. thk. M. Fuad Abdulbakî. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1985.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*. thk. Fatma Yusuf. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, 1425/2004.

- Maurice Bucaille, *et-Tevrat ve'l-İncil ve'l-Kur'ân ve'l-İlm.* çev. Hasan Halit. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 2. Baskı, 1411-1990.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed el-Basrî. *en-Nüket ve'l-Uyûn.* 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütüb'i'l-İlmiyye, ts.
- Mecmuatün min'l-Lâhutiyyîn, -Mecmei'l-Kenâis fi Şarki'l-Ednâ-. *es-Süneni'l-Kavîm fi Tefsiri Ahdi'l-Kadîm.* Beyrut: y.y., 1972.
- Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. el-Hüseyn b. Ali. *Mürücü'z-Zehab ve Me'âdinü'l-Cevher.* 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-Asriyye, 1. Baskı, 1425-2005.
- Mazharî, Kadı Muhammed Senâullah el-Osmanî el-Hanefî. *Tefsiru'l-Mazharî.* thk. Ahmed İzzü İnâye. 10 Cilt. Beyrut: Darü İhyâi't-Türâs'l-Arabî, 1425/2004.
- MEB, Milli Eğitim Bakanlığı. *İslâm Ansiklopedisi.* 13 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhimü'l-Kur'ân.* 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yay., 2006.
- Meydan, Larousse. *Büyük Lûgat ve Asiklopedi.* 12 Cilt. İstanbul: Meydan Yay., 1972.
- Michel, Tomas. *Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş.* İstanbul: Sak Ofset Reklamcılık Yayıncılık Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti., 1. Baskı, 2012.
- Muhammed Esed. *The Message of Qur'ân.* çev. Cahit Koytak ve Ahmed Ertürk: *Kur'ân Mesajı.* 3 Cilt. İstanbul: İşaret Yay., 1420-1999.
- Muhammed İtrîs. *Mu'cemü't-Ta'birâti'l-Kur'âniyye.* Kahire: Darü's-Sekâfiyye, 1. Baskı, 1998.
- Muhammed Hamidullah. *İslâm Peygamberi.* çev. Salih Tuğ. 2 Cilt. İstanbul: İrfan Yay., 4. Baskı, 1980.
- ..... *el-Vesâiku's-Siyâsiyye li'l-Ahdi'n-Nebevî ve'l-Hilâfeti'r-Râşide.* Beyrut: Darü'n-Nefâis, 6. Baskı, 1407-1987.
- ..... *Hz. Peygamber'in Savaşları ve Savaş Meydanları.* çev. Salih Tuğ. İstanbul: Yağmur Yay., 1981.
- Muhammed Hüsânîz, Abdulmun'im. *ed-Davet-ü ilellâhi alâ Basîratin.* Kahire: Dâr-ü'l-Kitab-i'l-Mısriyy, 1.Baskı, 1984.

- Muhammed Vâizzâde el-Horâsânî vd. *el-Mu'cem fi Fıkhi Lugati'l-Kur'ân ve Sırrı Belagatihi*. 24 Cilt. İran: Müessesetü't-Tab'i ve'n-Neşr et-Tâbia li'l-Astâne er-Rızaviyye el-Mukaddese, 1. Baskı, 1423-2002.
- Murdâvî, Alaaddîn ebu'l-Hasan Ali b. Süleyman el-Hanbelî. *et-Tahbîr Şerhu't-Tahrîr fi Usûli'l-Fıkıh*. thk. Abdurrahman el-Cibrîn vd. 8 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1421-2000.
- Musevî, Seyyid Muntazır el-Musevî el-Câbirî. *Esâlibü't-Tebliğ İnde'l-Enbiyâ*, İran: Merkez Mustafa el-Âlemî li't-Tercemeti ve'n-Neşr, 1433-2011.
- Mutarrizî, Ebü'l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdisseyyid b. Alî el-Hârizmî. *el-Muğrib fi Terfîti'l-Mu'rib*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-Arabî, ts.
- Muttakî el-Hindî, Alaaddin Ali el-Muttakî b. Hüsâmiddin. *Kenzü'l-Ummâl fi Süneneni'l-Akvâl ve'l-Efâl*. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1399-1979.
- Mücâhid, Ebu'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr et-Tâbiî el-Mekkî el-Mahzûmî. *Tefsir-ü Mücâhid*. thk. Muhammed Abdusselam ebu'n-Neyl. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-İslâmi el-Hadise, 1. Baskı, 1410-1989.
- Münâvî, Zeynüddîn Abdurraûf b. Tâci'l'ârifîn. *et-Tevkîf alâ Mühimmatı't-Teârîf*. Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 1. Baskı, 1410-1990.
- el-Müncid fi'l-Lugati ve'l-A'lâm*, Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 40. Baskı, 2003,
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî. *el-Câmiu's-Sahîh (Sahih Müslim)*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Taybe, 1. Baskı, 1427-2006.
- Nahlâvî, Abdurrahman. *Usûlü't-Terbiyeti'l-İslâmiyyeti ve Esâlibühâ fi'l-Beyti ve'l-Medreseti ve'l-Mücteme'*. Beyrut: Darü'l-Fikr, 25. Baskı, 2007.
- Nebhân, Muhammed Faruk. *Nizâmü'l Hükm fi'l İslâm*. Kuveyt: Matbaa Câmiatü'l-Küvet, 1987.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Mahmud. *Medârikü't-Tenzîl ve Hakayiku't-Tevîl (Tesîrü'n-Nesefî)*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 2005.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref b. Mürî. *el-Minhâc Şerhu Sahîh Müslim b. el-Haccâc*. 18 Cilt. Beyrut: Darü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2. Baskı, 1392-1972.
- Nevfel, Abdurrezzâk. *ed-Davetü ile'l-İslâm*. Kahire: Darü's-Şa'b, 1870.

- Nîsâbü'rî, Nizâmeddin el-Hasan b. Muhammed b. Hüseyin el-Kummî. *Garâibü'l-Kur'ân ve Rağâibü'l-Furkan*. thk. Şeyh Zekeriyâ Umeyrân. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416-1995.
- Okumuşlar, Muhiddin. "Kur'ân'da Tebliğ, Davet ve Emir-Nehiy Kavramlarının Eğitim Felsefesi Açısından Değerlendirilmesi". *Marife Dergisi* 1. (Haziran 2007), 93-104.
- Oymak, İskender-Aydın, İ. Ethem. "Seçilmişlik Anlayışına Yeniden Yapılanmacı Yahudiliğin Bakışı". *Tarihten Günümüze Yahudilik*. ed. Abdullah Altuncu. 119-149. Ankara: İlahiyat, 1. Baskı, 2002.
- Önkâl, Ahmet. *Rasulüllah'n İslâm'a Davet Metodu*. Konya: Kitap Dünyası Yay., 20. Baskı, 2011.
- Özön, Mustafa Nihat. *Türkçe Yabancı Kelimeler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1962.
- Öztürk, Mustafa. *Nüzul Sırasına Göre Kur'ân-ı Kerim Meali*. Ankara: Ankara Okulu Yay., 2016.
- Paçacı, Mehmet. "*Kur'ân-ı Kerim'in Işığında Vahiy Geleneğine -Kitab-ı Mukaddes Bağlamında- Bir Bakış*". Ankara: İslâmî Araştırmalar, 1991.
- Pazarlı, Osman. *Din Eğitimi ve Öğretiminde Genel Metotlar*. İstanbul: İrfan Yay., 1967.
- Râcih el-Hicârî, Şerif Hamedân. "el-Uslubü'n-Nebevî fi'd-Da've", *Mevsuatü'd-Daveti'l-İslâmiyye*: 2. Beyrut: Darü'l-Hüdâ li't-Tibâa, 1407-1987.
- Ragıb el-İsfehânî, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal, *Mu'cemü Müfredati Elfâzi'l-Kur'ân*. thk. Adnan Dâvûdî. Dımaşk/Beyrut: Dâru'l-Kalem/Darü's-Şâmiye, 4. Baskı, 1430-2009.
- Râşid, Muhammed Ahmed. *el-Muntalak*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, 1395-1975.
- Râzî, Ebu Abdillâh (Ebülfezl) Fahreddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *et-Tefsirü'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Gayb)*. 16 Cilt. Mısır: el-Matbaatü'l-Behiyye, 1. Baskı, 1357-938.
- Râzî, Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdulkadir. *Muhtâu's-Sihâh*. thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 3. Baskı, 1418-1997.

- Reşîd Rıza. *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsirü'l-Menâr)*. 12 Cilt. Kahire: el-Hey'eti'l-Mısriyyeti'l-Âmmeti li'l-Kitâb, 1990.
- Sabûnî, Muhammed Ali. *Ravâiu'l-Beyân Tefsirü Âyâti'l-Ahkâmi mine'l-Kur'ân*. 2 Cilt. B.y: Mektebetü'l-Gazâlî, 3. Baskı, 1400/1980.
- Sa'dî, Abdurrahman b. Nâsır b. Abdillâh. *Tefsirü'l-Kerimi'r-Rahmân fî Tefsiri Kelâmi'l-Mennân*. thk. Abdurrahman b. Mua'lâ el-Levîhak). Beyrut: Müessesetü'r-Resâle, 1. Baskı, 1420-2000.
- Safvet, Ahmet Zeki. *Cemheretü Resâili'l-Arab fî Usûuri'l-Arabiyyetiz-Zâhire*. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1356-1937.
- Sâhib, İsmail b. 'Abbâd es-Sâhib. *el-Muhît fi'l-Luga*. thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn. 11 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1. Baskı, 1414-1994.
- Sallâbî, Muhammed Ali Muhammed. *el-Mesîh İsa İbn Meryem -el-Hakikatü'l-Kâmile-*, b.y:y.y., 1. Baskı, 1440-2019.
- Salebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim. *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*. thk. Seyyid Kesrevî Hasan. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1425-2004.
- Sarıçam, İbrahim. *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 4. Baskı, 2005.
- Sarıçioğlu, Ekrem. *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 4. Baskı, 2002.
- Sâsî, el-Hâcc Sâlim. *Nakdu'l-Hitabi'l-İstişrakî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Medâri'l-İslâmî, 2002.
- Savâb, Salih b. Yahya. *ed-Davetü'l-Ferdiyye*. Riyad: Mektebetü'l-Melik Fehd, 2. Baskı, 1416-1996.
- Sebt, Halid b. Osman. *Kavâidü't-Tefsir- Cem'an ve Dirâseten*. 2 Cilt. Mısır: Dâru İbn Affân, 1. Baskı, 1421-2011.
- Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdulcebbâr et-Temimî, el-Mervezî. *Tefsirü'l-Kur'ân*. thk. Yâsir b. İbrahim ve Ganîm b. Abbas. 6 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1. Baskı, 1418-1997.

- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. İbrahîm es-Semerkindî el-Fakih el-Hanefî. *Bahru'l-Ulûm (Tefsirü's-Semerkindî)*. thk. M. Ali Muavvaz vd. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1413-1993.
- Serahsî, Ebu Bekir Şemsüleimme Muhammed b. Ebi Sehl. *el-Mebsût*. thk. Halîl Muhiyyiddîn Elmeyyis. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, 1421/2000.
- Seyyid Kutub. *fi Zilâli'l-Kur'ân*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs l-Arabî, 5. Baskı, 1386-1967.
- Sinanoglu, Mustafa. "İslâm Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/364-368. İstanbul: TDV Yay., 1997.
- Sönmezsoy, Salahattin. *Kur'ân ve Oryantalistler*. Ankara: Fecir Yay., 1. Baskı, 1998.
- Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfî. *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Şuayb el-Arnâvût. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâleti ve'n-Nâşirûn, 1. Baskı, 1429-2008.
- ..... *ed-Dürri'l-Mensûr*. 6 Cilt. Tahran: el-Mektebetü'l-İslâmiyye ve'l-Mektebetü'l-Ceferiyye, 1377-957.
- Suyûtî, Celâleddîn Muhammed b. Ahmed el-Mahallî-Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Suyûtî. *Tefsiri Celâleyn*, Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, 1388-1968.
- Süheylî, Abdurrahman b. Abdillâh. *er-Ravzü'l-Ünüf fi Şerhi's-Sîret'in-Nebeviyye*. thk. Abdurrahman el-Vekîl. 7 Cilt. B.y: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1. Baskı, 1378-1967.
- Şâmî, Muhammed b. Yusuf es-Salihî. *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fi Sîreti Hayri'l-İbâd*. thk. Mustafa Abdulvâhid. 12 Cilt. Kahire: Lecnetü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1418-1997.
- Şâtibî, İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lahmî el-Garnâtî. *el-Muvâfakât*. thk. Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan Âl-i Selman. 7 Cilt. Mısır: Dâru İbn Affân, 1. Baskı, 1417-1997.
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. *Tefsirü's-Şa'râvî*, 27 Cilt. Mısır: Dâru Ahbari'l-Yevm, 1411-1991.
- Şerbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatib. *es-Siracu'l-Münîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

- Şenûde, Zekkî. *el-Müctemeu'l-Yahudiyy*. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, ts.
- Şeriatî, Ali. *Târih ve Ma'rifetü'l-Edyân*. çev. Hüseyin Nusayrî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Emir, 1429-2008.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali, b. Muhammed. *Fethu'l-Kadîr*. thk. Abdurrahman Umeyre. 6 Cilt. Mısır: Dârü'l-Vefâ, 1. Baskı, 1415-1994.
- Şehristânî, Ebü'l-Feth Muhammed Abdulkerim. *el-Milel ve'n-Nihal*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2. Baskı, 1395-1975.
- Şimşek, M. Said. *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*. 5 Cilt. İstanbul: Beyan Yay., 1. Baskı, 2011.
- Şinkâtî, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdilkâdir el-Cekenî el-Himyerî. *Edvâü'l-Beyân fi İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1415-1995.
- Şinkâtî, Muhammed b. el-Hüseyin b. el-Habîb. *Menhecü'r-Resûl fi Daveti Ehli'l-Kitâb*. Cedde: Dârü'l-Kıble li's-Sakafiyye, 1. Baskı, 1992.
- Tabâtabâyî, Seyyid Muhammed Huseyin. *el-Mizân fi Tefsiri'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Beyrut: Menşûratü Müessesetü'l-E'lemî li'l-Matbû'at, 1. Baskı, 1417-1997.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'll-Kebîr*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1986.
- Taberî, Muhammed b. Yezid b. Cerir Ebû Ca'fer. *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân* thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, 1420-2000.
- .....*Târihü'l-Ümemi ve'l-Mülük (Tarihu't-Taberî)*. 8 Cilt. Kahire: Matbaatu'l-İstikâme, 1357-1939.
- Taberî, Ali b. Rebben et-Taberî. *er-Redd alâ Esnâfi'n-Nasârâ*. thk. Halit M. Abdüh. Mısır: Mektebetü'n-Nâfize, 1. Baskı, 2005.
- Teftazânî, Sa'düddîn. *Muhtasarü'l-Meânî*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1. Baskı, 1411/1991.
- Tehânevî, Muhammed Ali el-Fârûkî. *Keşşâfü Istillâhâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm*. thk. Lutfî Abdulbedî'. Mısır: Darü'l-Kitabi'l-Arabî, 1969.
- Tahtavî, Muhammed İzzet. *en-Nasraniyye ve'l-İslâm*. Kahire: Dârü'l-Ensâr, ts.

- Tantâvî, Muhammed Seyyid. *et-Tefsirü'l-Vesît li'l-Kur'ân'i'l-Kerîm*. 25 Cilt. Kahire: Dâru'l-Meârif, 412-1992.
- ..... *Benû İsrâil fi'l-Kur'ân-i ve's-Sünne*. Kahire: ez-Zehrâ li'l-İlâmi'l-Arabî, 1. Baskı, 1407/1978.
- Tarıkcı, Muhammet, "Tahrif". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/422-424. İstanbul: TDV Yay., 2010.
- TDK, Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük*. Ankara: 11. Baskı, 2011.
- TDV, Türkiye Diyanet Vakfı. *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*. Ankara: TDV Yay., 2. Baskı, 1997.
- Tûfî, Necemeddîn. *'Alemül-Cezel fi İlmi'l-Cedel*. thk. Wolfhart Heinrichs. Beyrut: Darü'n-Neşr, 1408-1987.
- Tümer, Güney-Abdurrahman Küçük, Abdurrahman. *Dinler Tarihi*. Ankara: Ocak Yay., 2. Baskı, 1993.
- Uğur, Hakan. *Tevrat'ın Kur'ân'a Arzı*. İstanbul: Emin Yay. 1. Baskı, 2011.
- Vâhidî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed. *el-Vecîz fi Tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Dimaşk/Beyrut: Dâru'l-Kalem/DârüşŞâmiye, 1. Baskı, 1415-1995.
- Veâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye. *Mevsûatü'l-Fıkhiyyeti'l-Kuveytiyye*. 35 Cilt. Kuveyt: Dâru's-Selâsil, 2. Baskı, 1404-1427-1984-2006.
- Wensinck, Arent Jan. *A Handbook of Early Muhammadan Tradition*. çev. M. Fuad Abdulbâkî, *Miftahu Künûzi's-Sünne*. Lahor: Matbaatü Meârif, 1398-1978.
- ..... *Concordance et Indices de la Tradition Musulmane*. çev. Ahmed et-Tayyib: *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebevî*. 8 Cilt. İstanbul: Dâru'd-Da've, 1986.
- Yaman, Ahmed. "Zimmî (Fıkıh)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/434-358. İstanbul: TDV Yay., 2013
- Yeken, Fethi. *Müşkilâtü'd-Dave ve'd-Dâiye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 16. Baskı, 1417-1996.
- Zâîr, âdil Abdulcebbâr. *Mu'cemü Elfâzi'l-İlmi ve'l-Ma'rife fi'l-Lugati'l-Arabiyye*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1997.

- Zâvî, Tahir Ahmed. *Tertibü'l-Kâmûsi'l-Muhît*. 4 Cilt. Mısır: İsa el-Bâbî el-Halebî ve Şurekâih, 1971.
- Zebidî, Ebülfeyz Muhammed b. Muhammed el-Murtazâ. *Tâcü'l-Arûs min Cevahiri'l-Kamûs*. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Zemahşerî, Cârullah Ebi'l-Kâsım Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an Hakaiku Gavamidu't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akavîl fi Vücühi't-Tevîl*. thk. Âdil Ahmed Abdulvedûd ve Ali Muhammed Muavvez. 6 Cilt. Riyad: Mektebtü'l-Ubeykân, 1. Baskı, 1418-1998
- ..... *Esâsü'l-Belâğa*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1385-1965.
- Zeylaî, Fahreddin Osman b. Ali el-Hanefî. *Tebyînü'l-Hakâyık Şerhu Kenzü'd-Dakâyık*. thk. Ahmed Azzû İnâye. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1420-2000
- Zeydan, Abdulkerim. *Usulü'd-Da've*. Bağdad: Matbaa Selman el-A'zamî, 3. Baskı, 1972.
- ..... *Ahkâmü'z-Zimmiyyîn ve'l-Müste'minîn fi Dâri'l-İslâm*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1402-1982.
- Zikrî, Ebu Bekr, *ed-Davetü ile'l-İslâm*. Kahire: Mektebetü Dâru'l-Araube, 1962.
- Zuhaylî, Vehbe. *et-Tefsîrü'l-Münîr fi'l-Akideti ve'i-Şerîati ve'l-Menhec*. 16 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 10. Baskı, 1430-2009.
- ..... *Fıkıh Usulü*. çev. Ahmed Efe. İstanbul: Risale, 4. Baskı, 2017.
- Zuhaylî, Muhammed Mustafa. *el-Kavâidü'l-Fıkhiyye ve Tetbikuhâ fi Mezâhibi'l-Erbaa*, Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 3. Baskı, 1430-2009.